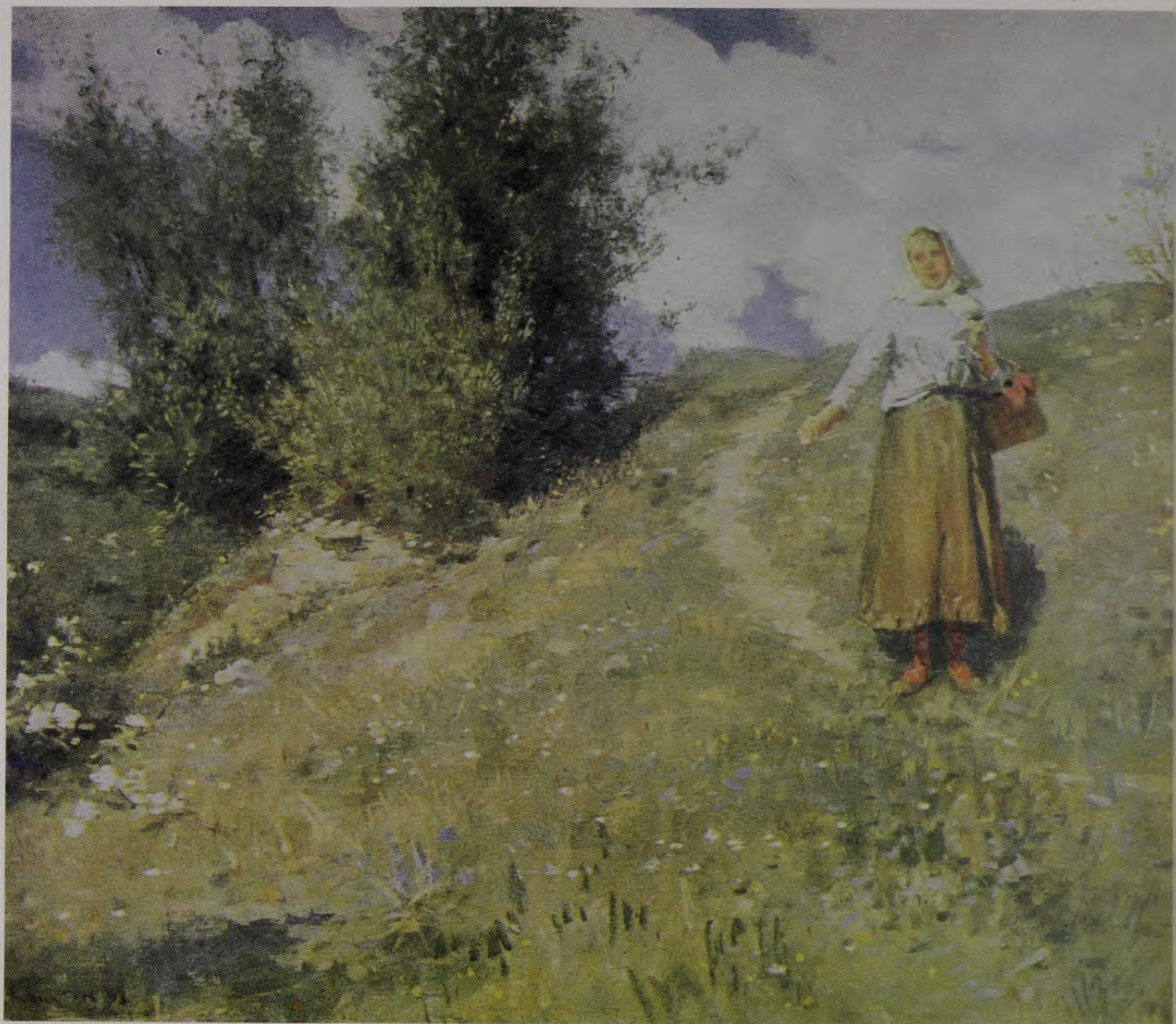

GRĀMATA
PAR SALDU

B

GANUMEITAS DZIESMA

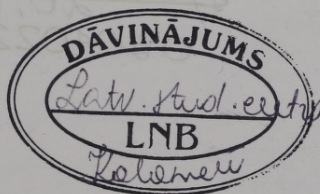
Jana Rozentāla glez

97-5
L 116

L
9

Edgars Dunsdorfs

Grāmata par Saldu

Kārļa Zariņa fonds

Melburnā 1995

©

Copyright: Edgars Dunsdorfs

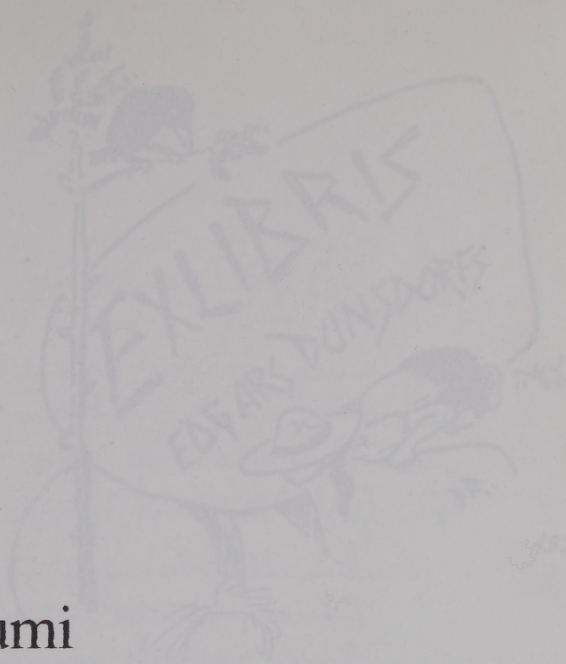
National Library of Australia card number and ISBN

0 646 17031 7

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher

**Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA**

~~97-20.645~~
0304022252

Veltījumi

Edgaram Dunsdorfam

Dzīvot ar te sirds ar mīļo sirdi,
Un mostā, ar, ar sals dūmi.
Kāp ziedi tavs no paldin pļavā,
Un sals sirdi ar sirdi.

Ar tās dūmi tavs sirdi,
Ar tās sirdi sirdi sirdi.
Ar tās sirdi sirdi sirdi,
Ar tās sirdi sirdi sirdi.

Rīga
26. 5. 29.

Edgars Dunsdors

Copyright © Edgar Allan Poe

National Library of Australia card number and ISBN

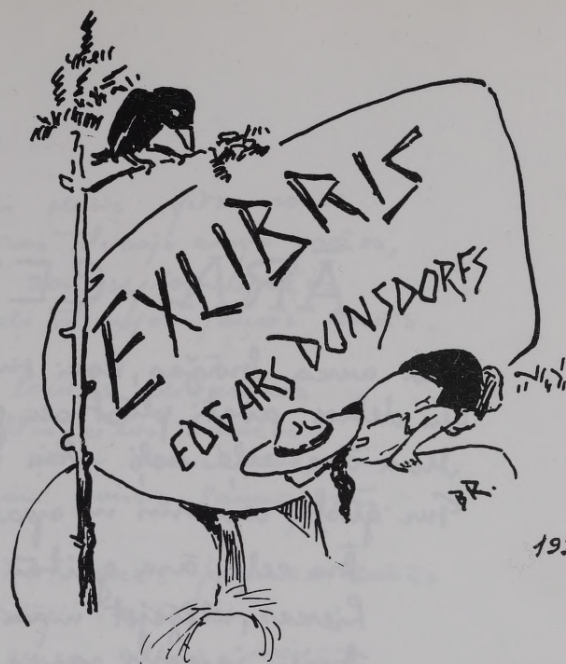
0 646 1001 7

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or stored in a retrieval system without the prior written permission of the publisher. This includes photocopying, recording or by any information storage and retrieval system.

Edgar Allan Poe

Edgar Allan Poe
SHELFMARK

546.02
25220020

Vakara lūgšana.

Dziesot veta sāts arī mākoņgērāms,
Un nostāj' vējš, kas sāleca drūmi.
Kūp dziedu trans no žalām plāvēn,
Un saldi es bīno kā upur'dūmi.

Klust gūms domo tumsas segta,
Bet. Tā sūt' lūgšanai katedrālē
Mirdz viņa debess zvaigzņu svēci degti,
Es celos no metas... Sāle dziesma tālē...

Rīgā
26. 4. 29.

Edgars Gundars.

ĀRA CELŠ

Kad auka brāžas, koci sīmtgadīgie loxās
Un debess avoti plūst sen jau pāri malām,
Man āra celā soli itni viegli soxās -
Tur gūsti ierosmi un oparu dzīves gaitām.

Āra celā, āra gaitās arvien traucē es -
Liekas, klejojot man pieder vai puzpesanles!
Arvien jaunū ranga acs,
Arvien plasātes veras soxas, -
Tikai tālāk, neaprimties sniegtos kalngalos,
Būs par tiem vēl dižēnārci, kuri ietīkoms!

Kad dabā miers un klusums atkal valda
Un visā nit kārtība, kas lēnā mūžā mūžiem,
Tad āra celā arvien atpūta man valda -
Tur viegli atspīgstā no dzīves spaidiem launiem.

Āra gaitās, āra celā arvien traucē es -
Liekas, klejojot man pieder vai puzpesanles!
Katrā garā manāms spēks,
Katrā strautā dzīves jēgs, -
Tikai tālāk, dzīves tikai gals vēl rezināms,
Iekams viņu sasniedz, celā dardz rās atrodams.

Kad dosies āra celā tie, kas vienmēr zūdās
Par dzīves nejēdzībi savos mērķos soxās?
Tik āra celā mūm stiprā audze rūdās,
Tik tur var atrast itni draugu brūnās grūtās.

Rīga, 1930. g. 14. x

Klejojošis Vilks

Varoņi.

It vīriem Dievs ir deivs spēku rokās
neatstājami dzīves straujo riņķa griezumā,
bet priecēties par sevi sešos spēkos
var vairs, kam cili straujās jaunās lokās.

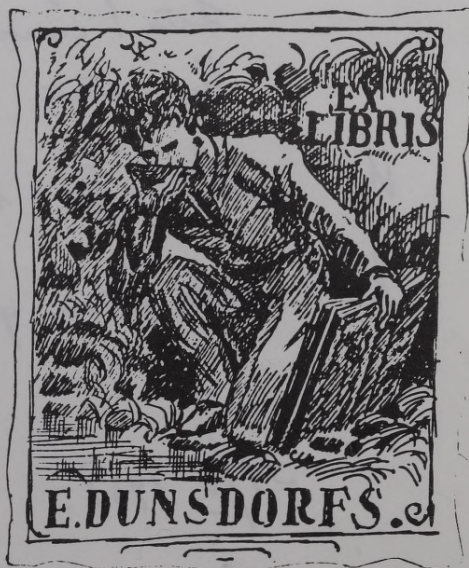
Un daudzi jūta lomās diemžēlās
jau sevi spōzi kaltus ēstos ramiņos,
ka raldas par vīriem trūce lauzos —
tāds nerts vīriem devies laimīgokos.

— Kol daudzasolona līkēs pirmās deivēs
it tēva, karavīriji ievēls, —
jo varoņslava viņos cīpēs rievēs;

Pret spūru tomēr laime mūžam tēls!
ziņo tēpa strās no staltos dižokmēs,
ka pātam riekis liet to plānē zēla.

Rīga, 1932. g. 18. janvāris.

Lielais beļnis.

Avots

Ķul, ūdens ielēgts zemes dziļā slānī,
Kā pērle gliemenē, kā patiesība mānīs.
Bet augšā strauti brīvi iele,
Spīd upes viļņos olis balts.

Neviena nesūchīts klintst ūdens mēmās bazās
Kā sēkla klintainē, kā cilvēks dzelzu vajās:
Tur augšā jūza viļņus vel,
Un vieglām rokām augus cel.

Vai lūstens bargumā ir jāliet sapņiem biešiem,
Kā stādām vāriņam, kā pārān transhiem stābiem?
Lū! cauri smiltij lāses spurdzē
Un sūnā strauņē augšup urdzē,

Un avots celu lauž caur zemes tumšiem slāņiem,
Kā ~~sēkla~~ pērle gliemenē, kā patiesība mānīem.

31/v 1938.

Kerouina Strelerte

Nāv nedienu ...

Nāv nedienu, kas nepaietu,
Un vēlāk atcerēties prieks
Mums pat visbūtāmāko vietu.

Nāv nedienu, kas nepaietu,
Kaut vētn, negaisu un lietu
Vēl ilgi piemin cēlinios.

Nāv nedien^{dienu}, kas nepaietu,
Un tad tas atcerēties prieks ...

17. oktobrī 1944.

Karlis Krūza

Hamburgas pilsētas vēsturiskais muzejs, kurā 1946.
gadā liktenis lēma Jums trimdā kārt šūpuļi
Baltijas Universitātei

[Handwritten signature]

Nar nedienu
Kārlis Krūza
17. 10. 1947

J. P. P. P.
7. 3. 1947
Sinnchorsāpīe Hamburgas
Baltijas Universitātē.

Allegro agitato
mf cresc

Nar nedienu, kas ne-pais-tu, Un vō-lās atcerō-ties

riten molto *a tempo p*

psiens. Mums pat visbēstaiņā-ko vie-tu. Nar

cresc

nedienu, kas ne-paistu, nar ne-dienu, kas ne-pais-tu, kaut

f cresc

piu forte

piu forte

f cresc

piu forte

ten

ten

re ----- *tra un negaisu un lietu Val il-gi piemin.*

f ten

mf

con fuoco

molto rit e dim

cresc

sf

Var

Tranquillo

pr

ne -- die-nu, ras ne-pa-ie-tu, nar ne -- die-nu, ras

The first system consists of a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line is in treble clef with a key signature of two sharps (F# and C#). It begins with a half note 'ne' followed by quarter notes 'die-nu, ras'. The piano accompaniment is in bass clef with the same key signature, starting with a half note 'b' (B) and a whole note 'o' (C#). Dynamics include *pr* and accents.

Sostenuta cresc *dim e rit*

ne-pa-ie-tu, Un tad tās at-ce-nā-ties

The second system continues the vocal line and piano accompaniment. The vocal line has a half note 'ne-pa-ie-tu,' followed by quarter notes 'Un tad tās' and a half note 'at-ce-nā-ties'. The piano accompaniment features chords with dynamics *cresc* and *dim e rit*.

pp *pp a tempo* *rit* *p* *smorzando*

prayers... *colla*

Ted ----- *

23.3.47.

The third system shows the vocal line with a half note 'prayers...' and a whole rest. The piano accompaniment includes dynamics *pp a tempo*, *rit*, *p*, and *smorzando*. A *colla* marking is present above the piano part. The system ends with a double bar line and the date '23.3.47.' and a signature 'Ted ----- *'.

Negūtais un Parandētais.

Īsiet mūris tik viena elpas brīva
Starp divām mūrībām,
Starp Negūto un Parandēto.

Kas mana daļa?

Vārdi?

Kā kristāli, kas mozaikās zaigās
Augstās tumsas velvēs saistās?

Kas tava daļa?

Darbi?

Ko paveicis tu drošā, spraigā spītā,
Lai pāri vienam mirulim - tavam mūrīam

Ar citiem nēpā jaunu ceļu rastu
Uz nākotni un garšu mūrīu ciltij

Kas nāks pēc mums,

Kad gaisis viena elpas brīva

Starp Negūto un Parandēto?

Vai tā ir mūsu daļa?

Tā vaicāju es atvasaras dienā,

Kad dāudz mums negūtā un parandētā.

12. 7. 1947.

Modris. Zeborins

Adagio cantabile

8. Op. 12.

p *f* *mf* *pp*

p a tempo

p

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

97- 20.645

Handwritten musical score for the first system, featuring a treble and bass clef with complex chordal textures and melodic lines. The notation includes various accidentals and dynamic markings such as *pp*.

Handwritten musical score for the second system, continuing the complex textures and melodic development. The notation includes various accidentals and dynamic markings such as *pp*.

Handwritten musical score for the third system, concluding the piece with dynamic markings like *#p* and *4p*.

"Ebonaistel Radadel"
"Unearthly Paths", fragment "Utopia"

1948

Wo?

"Sie weilt ist arm und nah zum Sturz.
Wo liegt des unheils Quelle?"
Die Antwort lautet gut und kurz:
"Es liegt in deiner Seele".

Die Frage schallt durch Raum und Blut:
"Wo Ausweg aus der Hölle?"
Die Antwort lautet kurz und gut:
"Es liegt in deiner Seele".

Die Frage quält uns immerdar:
"Wo ist das Glück, erzähle!"
Die Antwort lautet klipp und klar:
"Es ist in deiner Seele".

Nladas Starva

Pinnberg
4.3.1948

risoluto (p/p)

säis, lai en up dri-zu näkam valsti, up näkam valsti. Tur

sau-les pilus piltä laimes nää jies lä-ri-te iä teu, kas saksti, äi,

allarg.

lä-ri-te iä teu, iä teu, kas saksti.

Melkunen, 1950. s. 17. v. 1.

kälejä utpantä celi up linopu kooktis.

T. Ilstene.

Andrius Kvelas
1957

Kā mācīnīs, kas skarlu sēj flēst,
Tā drīce cilaņam lās jēgas skēst
Un aļģa uienā ir - vai mīl to kāds vai nēst
To nekūst it nekāš par labu vīnam lēst.

Un ja no drīce reģistra klūst mirējs drēst,
Ir rājas araras, pastān jā rārē lēst.
Tāpat kā rēds, kas rāji samēts vēst,
Klūst mirušais no drīce vīdus mēst.

No laice laicēm tajān tā ir bijis,
Vartēt par prieku providencii cēlai,
Kam zātē laudēt rēnē tajān maras,

Kotān nu rānā iedomitā cējis,
Arīcēm jāmlaudamies domai kuēlai,
Ka glābs to kādas zēlotājas vomas?

Milvornā,
1958. 29. III

A. Sarma

×
.... Smalki lieti sija,
Pētēis dūšo gaiss —...
Dāra elpa rudens,
Rudās lapās^{##} gaist....

×
— Nac šo dienu mija
Brūti saulainis!
Dāra ziedes putens
— Sirds Aiz saulei kaist.!

×
Melburna, Andriis Kvelde.
1959. g.

1959.

Gārs Biseniēks.

Trīmdas dadzis. 1959.g.

1959.

I

Lai valda mūsos ilūzija
Kā kriņģellietus nenolijis
Vai neizkulta kungu rija!
Lai valda mūsos ilūzija,
Ka viss reiz atkal būs kā bija,
Jo sirdīs tas vēl neizbijis!
Lai valda mūsos ilūzija
Kā kriņģellietus nenolijis!

II

Fa paliks mūsos ilūzija,
Reiz paši sevi valdīt trauksim,
Un viss būs labāks nekā bija.
Fa paliks mūsos ilūzija,
Nāns brīnišķīga laiku mija, -
Uz rijas tiesu kungus sauksim.
Fa paliks mūsos ilūzija,
Reiz paši sevi valdīt trauksim.

Melburnā,
30. IX 59.

Eduards Silvalns

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJA

RĪGĀ

Latvijas Zinātņu akadēmija
1990. gada 5. jūlijā ievēlējusi

Edgaru Dunsdorfu

par

**Latvijas Zinātņu akadēmijas
Goda locekli**

[Signature]
Latvijas Zinātņu akadēmijas
prezidents

[Signature]
Latvijas Zinātņu akadēmijas
Prezidija galvenais zinātniskais
sekretārs

Vēlējums neapmierinātājam latviešu
 kultūras kopotājam un terpiņotājam -
 godr. E. Dunsdorfa k-jam

Pareģojums

E. Dunsdorfs

V. Kalmiņskis

Largo $\text{♩} = 72$

3 *p*
 Brīz at-ka-l lat-vi-šu va-lo-du go-da
 3 *p*
 krēs-lā celš- va-lo-du ne-pie-zā-rno-tu, tē-rus un
 3 *p*

mp poco più mosso

Handwritten musical score for the first system, featuring a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line includes the lyrics: "Gal-tu, Sur, sur, /o sur-zi, 'Ha-bu-raps ho a-sol-mei".

mp poco più mosso

Handwritten musical score for the second system, showing piano accompaniment for the first system.

mp poco a poco animato

Handwritten musical score for the third system, featuring a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line includes the lyrics: "niz, 'Ha-bu-raps gai-ian, 'Ha-bu-raps cē-lais".

Handwritten musical score for the fourth system, showing piano accompaniment for the third system.

$\text{♩} = 120$
con moto

p Sur-at-kal

Handwritten musical score for the fifth system, featuring a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line includes the lyrics: "Sur-at-kal".

Handwritten musical score for the sixth system, showing piano accompaniment for the fifth system.

lä-h-gu-nis lie-... smot säks -

Musical notation for the first system, including vocal line and piano accompaniment. The vocal line has lyrics "lä-h-gu-nis lie-... smot säks -". The piano accompaniment features chords and melodic lines.

lä-... äh-gu-nis bal-täs

Musical notation for the second system, including piano accompaniment. The piano accompaniment features chords and melodic lines.

lä-... äh-gu-nis yo-ää.

Musical notation for the third system, including vocal line and piano accompaniment. The vocal line has lyrics "lä-... äh-gu-nis yo-ää." The piano accompaniment features chords and melodic lines.

mp

niig-lu kie-däs,

Musical notation for the fourth system, including piano accompaniment. The piano accompaniment features chords and melodic lines.

ire-riem ire-riäs mäi, sa-... ä-re-jo

Musical notation for the fifth system, including vocal line and piano accompaniment. The vocal line has lyrics "ire-riem ire-riäs mäi, sa-... ä-re-jo". The piano accompaniment features chords and melodic lines.

tu-...-um-su säks,

Musical notation for the sixth system, including piano accompaniment. The piano accompaniment features chords and melodic lines.

mf *p*

ma -- ju *ai -- ci -- non* *driz, io driz,*

accel. e crescendo *molto rall.*

mf

driz, io driz driz, io driz

f *molto tenuto* *mf* *p*

driz *pump*

molto tenuto

f *mf marcato* *f*

♩ = 80 Maestoso pesante
mf

4 Durz at-kal La... at-vi-ja

mf

Gr... va Gr... durz at-kal La... at-vi-ja

p

Gr... va Gr... p sa - ve-joz na-jup ar-ci-hoi, na-jup

p

ai-ci-náv *mf* Lot-vi-ja bel-tá, Lot-vi-ja vte---

Handwritten musical score for the first system. It consists of two systems of staves. The top system has a vocal line with lyrics and a piano accompaniment. The bottom system continues the piano accompaniment. Dynamics include *mf* and *ff*. There are some markings like *rit* and *rit* at the end of the system.

allargando

Handwritten musical score for the second system. It consists of two systems of staves. The top system has a piano accompaniment with dynamics *ff* and *ff*. The bottom system continues the piano accompaniment with dynamics *f* and *ff*. The tempo marking *allargando* is present at the beginning of the system.

1991. j. *Handwritten*
 Varian. Soulmata *Handwritten*
 Valt *Handwritten*

Veltījumi Edgaram Dunsdorfam

Starp maniem draugiem un paziņām bija un (kas vēl staigā šīs zemes gaitās) joprojām ir labs skaits kalpotāju daiļajām mūzām: dzejai, skaņumākslai, līniju un ēnojumu raksta vilinājumam. Kad viņus lūdzu, daži bija ar mieru drusciņas no savas mākslas veltīt tikai man, atsakoties no publicēšanas vispārībai.

Pirmo grāmatzīmi darinājis mans skautubrālis Belizars Radziņš. Ar Jaunekļu kristīgās savienības stipendiju studējot ASV, viņš bija iepazinies ar Amerikas jauno farmeru kluba (4-H) darbību un, atgriezies Latvijā, nodevās mazpulku organizācijas darbības izveidošanai. Arī prezidents Kārlis Ulmanis studiju laikā ASV bija iepazinies ar šo kustību, un kopš 1934. gada viņa atbalstā un nākošā archibīskapa Arnolda Lūša ideoloģiskā vadībā mazpulku organizācijas dalībnieku skaits Latvijā strauji pieauga. Daļa skautu un gaidu darbinieku to uztvēra kā konkurenci un neturēja labu prātu uz agronomu Belizaru Radziņu.

Belizara man veltītās grāmatzīmes motīvs ierosināja Veroniku Strēlerti veltīt man dzejoli „Avots”. Latvijas kultūras fonda godalgotā dzejniece Strēlerte ir plaši pazīstama, tādēļ būtu lieki lasītājus ar viņu iepazīstināt. Ar Strēlerti iepazīnos kā ar mana kollēgas profesora Arveda Švābes dzīvesbiedri.

Otomāra Gundara īstais uzvārds bija Krūmiņš. Viņš bija mans skolasbiedrs vakara vidusskolā, rakstnieka Hugo Krūmiņa (Gunispēra), kas ieguva lielu popularitāti kā lugu autors, brālis.

„Klejojošais Vilks” un „Lielais Mednis” bija mani skautubrāļi. Viņi jūsmoja par manis tulkoto Džona Hargrēva grāmatu (*The Wigwam Papers* un *Totem Talks*) varoņiem un tūlīt pieņēma par pseudonimiem šo tēlu vārdus. Klejojošā Vilka iniciāļi K.V. atbilst viņa īstajam vārdam: Valdemārs Klētnieks jeb, kā viņš pats sevi sauca, Klētnieku Valdis. Viņš bija latviskā skautisma celmlauzis, sarakstīja grāmatu *Mazskautu pulciņš*, ar to aizstājot agrāk tulkoto skautisma dibinātāja Roberta Bēdenpaula gados jaunākās skautu paaudzes vadītāju rokasgrāmatu *Vilcēni*. Bēdenpauls to bija sarakstījis pēc Kiplinga *Džungļu grāmatas* parauga. Klētnieks latviešu skautu organizāciju izveda no starptautiskiem džungļiem un kā skautu ceļojošais instruktors ievirzīja skautu kustību nacionālās tekās.

„Lielais Mednis” bija Edgars Gruzītis, kas kļuva pazīstams kā Latvijas slēpošanas meistars.

Ar smalko liriķi Kārli Krūzu boļševiku okupācijas laikā mēs dzīvojam vienā mājā Nāras ielā, Rīgā. Viņa istaba nama pagrabstāvā bija pieblīvēta ar grāmatām, žurnāliem un laikrakstiem, tikko atstājot vietu gultai. Dzejoli „Nav nedienu . . .” viņš rakstīja šai drūmajā, šķietami bezcerīgajā dzīves posmā, neļaujot zaudēt ticību nākotnei.

Kollēga komponists Helmers Pavasars bija mācībspēks pēckaņa gados Baltijas universitātē Pinebergā, Vācijā. Vilis Krūmiņš tai pašā laikā bija šai universitātē, ko angļiski sauc, „Artist in residence”. Rakstnieks Modris Zeberiņš tur studēja, būdams arī universitātes darbinieks.

Vlads Stanka bija mans lietuviešu kollēga rektora amatā Baltijas universitātē. Viņš rakstīja dzeju ne vien lietuviski, bet arī vairākās citās Eiropas valodās. Tāpat kollēga bija arī universitātes igauņu rektors Ernests Epiks (Ernst J.Õpik). Kā matemātikim viņa vaļasprieks bija komponēšana.

*BALTIJAS UNIVERSITĀTES KĀPŅU TELPA HAMBURGAS VĒSTURES MŪZEJĀ
ar Viļa Krūmiņa zīmētajām fakultāšu emblēmām*

Ar Tiklu Ilsteri tikos Austrālijā, kad man kā jaundibinātās Melburnas latviešu biedrības valdes priekšsēdim 1949.gadā bija jāorganizē tās nozaņu darbība – viņa uzņēmās biedrības jauktā koŗa diriģentes pienākumus.

Ar prōzas meistaru rakstnieku Jāni Sarmu iznāca tuvāk iepazīties, pāris gadus (1958–1960) dzīvojot vienā mājā Melburnā.

Arī ar gleznotāju Ojāru Bisenieku un dzejnieku Eduardu Silkalnu sadraudzējāties Austrālijas trimdā, tāpat ar Andri Kveldi (tautsaimnieku Ināru Brēdrichu).

Izcilo Latvijas komponistu Valteru Kaminski nekad neesmu personīgi saticis. Mans vienīgais dzejdarbs, ko uzrakstīju Latvijas brīvības gaidās un publicēju *Archivā*, viņu ieinteresēja, un viņš šīm emocionālajām rindām deva skanējumu.

1. POSMS

PRIEKŠVĀRDI

Šī grāmata ir par manu dzimto pilsētu – Saldu, kur ieraudzīju dienasgaismu 1904.gada 20.novembrī un dzīvoju līdz iesaukšanai obligātajā karaklausībā Latvijas armijā 1925.gadā.

Grāmatu par Saldu iecerēju jau ap 1920.gadu, un tagad pēc septiņdesmit aizritējušiem gadiem to sāku rakstīt. Kā pirmo darbu paredzētajai Saldus grāmatai 1920.gadā uzzīmēju Saldus plānu. Man nebija nekādu ierīču un nebija nekādu zināšanu topografijā. Sapratu, ka nepieciešama planšete, uz kā uzspraust papīru. Planšeti bija viegli izgatavot – gabals saplākšņa ar uzgriezni vidū, kur uzskrūvēt fotoaparāta statīvu. Grūtāk bija izgatavot kompasu. To paveicu, iestiprinot koka kastītes dibenā kniepadatu. Uz kniepadatas galviņas novietoju pie spiedpogas piestiprinātu magnētizētu tērauda sloksnīti.

Darbi varēja sākties. Jānoskatās tikai pie apvāršņa kāda ēka vai koks, jāuzzīmē virziens uz papīra un jānoskaita soļi līdz uzskatītajam mērķim. Soļa garums ir vairākkārt izmērīts. Tos pēc mēroga atzīmē uz papīra, un tā joprojām, kamēr Saldus plāns ir gatavs. Diemžēl, šo manis zīmēto Saldus plānu savos papīros vairs nevaru atrast.

Saldenieks Māris Čaklais 1990.gadā ir publicējis brošūru *Māris Čaklais un Saldus*. Šai krājumā 22. lpp. ir dzejolis „Līkās ielas pārdēvēšana”. Dzejolis publicēts jau 1969.gadā krājumā *Lapas balss* ar moto „Rātskunga monologs”, ietilpinot nodaļā „No Vecrīgas grafikām”. Manā Saldus plānā Līkās ielas nebija, bija tikai Līkais mežs, kuŗa malā es dzīvoju. Kad nocirta Līko mežu un paplašināja Saldus apbūvi (es tad vairs Saldū nedzīvoju), radās Līkā iela.

Kad Māris Čaklais apdzied Līko ielu, ir sāpīgi atcerēties izjūtas, kas saistās ar Līko mežu, kad tas vēl dzīvoja un elpoja – tumšo egļu šalkoņu, apšu sudrabaino lapu drebešanu, dzilnas kalšanu biežoknī, anemoņu ziedus klajumā. Ir sāpīgi zināt, ka šis skaistums bija jāupurē praktisku aplēsumu dēļ.

Domāju, ka pazīstu ne vien Saldu, bet arī Saldus apkārtni. Tais divdesmit gados, ko nodzīvoju Saldū, gan kājām, gan ar divriteni, gan ziemā uz slēpēm apceļoju Saldus tuvāko un tālāko apkārtni. Apvidū, ko grāmatā nosaucu par Saldus draudzi, esmu bijis gandrīz katrā centrā, ko toreiz sauca par muižām.

Pirmā pasaules kara laikā esmu maksķerējis visos Saldus apkārtnes daudzajos ezeros – nevis izpriecāi, bet lai remdinātu badu.

Esmu bijis arī kaimiņos – Kuršu ķoniņu ciemā, Usmas ezera salās, Kurzemes Šveicē. Ceļojot no Stokholmas uz Rīgu, vairākkārt esmu pārlidojis Dundagas mežus.

Kā jau minēju, doma par šo grāmatu radās jau, dzīvojot Saldū pirms septiņdesmit gadiem. Tomēr pie tās realizēšanas netiku, jo vilināja citi grāmatu sīžeti. Pēc tautsaimniecības fakultātes beigšanas man Latvijas universitāte piedāvāja studēšanas iespējas Stokholmā. Zviedrijas valsts archīvā konstatēju, ka tur ir lielā Zviedrijas

kanclera Aksela Uksenšernas archīva fragmenti un aktā atzīme, ka viss „svarīgākais” ir no mantiniekiem atpirkts. Radās jautājums, kas pagājušajos gadsimteņos bija svarīgs? Taču ne saimniecības vēstures avoti.

Ar lielām pūlēm (un nejausa laimīga gadījuma dēļ) man izdevās panākt Uksenšernas Tidē (Tidö) pils īpašnieka barona fon Šinkela ielūgumu viesoties Tidē pilī. Mani paredzējumi piepildījās – tur bija Uksenšernas Vidzemes muižu dokumentu klāsts. Tos fotografēju un ieguvu materiālus savai pirmajai grāmatai par Uksenšernas Vidzemes muižām.

Pēc šīs pirmās grāmatas radās citi interesanti temati Latvijas saimniecības vēsturē un līdz ar to citas grāmatas. Tā tikai pēc šī ilgā starplaika varēju sākt realizēt savu jaunības dienu ieceri.

Bija jāsāk pēc labiem paraugiem – pēc iespējas ar „pasaules radīšanu”, tātad ar Saldus senvēsturi. Arhαιoloģijā man nebija un nav nekādu zināšanu. Tādēļ lūdzu arhαιologu profesoru Ēvaldu Mugurēviču uzrakstīt pārskatu par Saldus novada senvēsturi.

Par dižākā saldenieka Jaņa (bez gaŗumzīmes!) Rozentāla radurakstiem pēc rakstnieka Valdemāra Ancīša lūguma datus atsūtīja Rozentāla mazmeita Ieva Rozentāle. Par Saldus tuvumā esošajiem rūpniecības uzņēmumiem – cementfabriku un šifeŗa fabriku – rakstīja šo uzņēmumu būvdarbu vadītājs darbinieks, mans jaunības draugs un līdzgaitnieks Saldus skautos inženieris Nikolajs Zoldners. No viņa saņēmu arī daudz Saldus attēlu. Par Otrā pasaules kara postījumiem Saldū un apkārtnē deva ziņas Arvīds Plaudis.

Saldus pašas vēsturei noderēja Oto Ernsta Bernštēģera sarakstītā Saldus kronika, kas glabājās Saldus mācītājmuižā. To varēju norakstīt ar Saldus mācītāja Ozoliņa dēla Arvīda (kas arī bija skauts) palīdzību.

Par Saldus ģimnaziju autobiogrāfisku skici pēc Zoldnera lūguma atsūtīja direktora Lāvas meita Daina Auna. Par Krievijas okupācijas kaŗaspēka briesmudarbiem Saldus aviācijas poligonā Zvārdē materiāli aizgūti no avīzēm, ko saņēmu no Valdemāra Ancīša un Lidijas Čaklās. No Ancīša saņēmu vēl daudz citu publikāciju. Fricis Dravnieks atsūtīja no ASV sava tēva Alberta Dravnieka divu grāmatu manuskriptus: *Par Saldus bijušām dienām* un *Saldus kooperatīvs „Neatkarība”*.

Eva Kiršfelde (Kirschfeld) sameklēja bibliotēkā ziņas pēc Vartbergas Hermana *Livonijas kronikas*. No mācītāja Edģara Ķiploka saņēmu datus par Saldus mācītājiem. Še jāpiemin, ka Ķiploks Rīgā, būdams Studentu grāmatnīcas pārzinis, uzņēmās izdot manu darbu *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas*.

Lidija Švābe atsūtīja lūgtos datus no Zviedrijas valsts archīva. Personīgi strādājot šai archīvā Stokholmā, esmu baudījis Šleieru laulātā pāŗa viesmīlību. Indulis un Jānis Kaŗociņš sagādāja plānu Skrundas lokātora atrašanās vietai. Dr. Tālavš Junzis atsūtīja pulkveŗa Valŗa Matīsa materiālus par lokātoru un tā teritorijas skici.

Tāpat akadēmiķis Jānis Stradiņš mani informēja par lokātoru. Sirsnība un draudzība, kas izpaudās viņa vēstulēs, deva spēku un mudinājumu darbu veikt.

Pateicība nākas šīs grāmatas izdevēģam Kārŗa Zariņa fondam, kuŗā darboģās ne-laiķis Olģerts Rozītis un kuŗa locekļi joproģām ir Arnolds Grosbachs, Arvīds Ķiploks, Vilis Eglīte, Eduards Silkalns, Elvīra Latiŗa un Dāvids Dārziņš; revīzijas komisijā: Igors Dimits, Aleksandrs Impols un Edvīns Misa.

Last not least – pēc 1985.gadā pārciestās autosadursmes bez mana dzīvesdrauga Lilijas palīdzības arī šī grāmata nebūtu iznākusi.

Grāmata tātad ir kollektīvs darbs. Visiem dalībniekiem autora sirsnģgs paldies!

AUTOBIOGRAFIŠKAS PIEZĪMES

Autora ģeneāloģiskās druskas

Tēvs: Jānis (viņa priekšvārdu dokumentos rakstīja krieviski „Ivan”, vāciski „Johann”), amata meistars, melderis. Māte: Elvīne, dz. Krafta, privātskolotāja, modiste. Māsiņa Emma, mirusi agrā bērnībā, pirms manas dzimšanas. Brālis Edvīns (1912–1992), brāļasiņa Austra (dz. Ābola). Viņu bērni: Dzidra un Edvīns. Edvīna jun. dzīvesbiedre: Maija. Mana dzīvesbiedre kopš 1931.gada marta: Lilija, dz. Kļaviņa (dz. 1906.g. 20. jūlijā Rīgā), agronome. Viņas tēvs: Juris, vidzemnieks, māte: Līna, dz. Roze, liepājniece.

Mana mātesmāte bija Emma Petroviča, bet poliski viņa zināja tikai atsevišķus vārdus. Pirmajā laulībā viņa apprecējās ar Kraftu, otrajā laulībā ar Sauerhāģenu. Viņu mazdēls Teodors Sauerhāģens, krievu okupācijas laikā strādājis Brocēnu cementfabrikā, izpelnījās komunistu partijas atzinību. Vecā Sauerhāģena meitu Korneliju apprecēja Jekaterinoslavas pilsētas ieludzelzceļu pārvaldes direktors Haiders (krieviski: Gaider). Viņu dēli bija virsnieki balto armijā un krita cīņās pret sarkanarmiju Ukrainā.

Esmu redzējis vecā Sauerhāģena Kopenhāģenā pirktais piemiņas lietas un domāju, ka viņš bija dāņu cilmes. Tomēr savos Dānijas ceļojumos konstatēju, ka Dānijā ģeneāloģiskie pētījumi saistīti ar lielām grūtībām.

Esmu redzējis krievu grāmatas ar ierakstu, ka manam tēvam – praporščikam Dunsdorfam piešķirtas godalgas šaušanā ar pistoli un karabīnu. Esmu arī redzējis viņam Kuldīgā izdoto meldeņu cunftes apliecību par „brīvvališanu” un meldeņa amata meistara diplomu.

Austrālijā piedzīvoju lielu pārsteigumu, kad te izdevās sastapt radus. Izrādījās, ka fiziķis Jānis Fridrichsons (1906–1987) ir mana tēva māsas Annas Dunsdorfas dēls. Viņš apprecēja Martu Ābolu, un viņu meita ir ķīmiķe Dr. Meta Šterna (dz.1931).

Man tomēr nav nekāda priekšstata par to, kāda radniecība man ir ar Dunsdorfu, kuŗa nams Saldū iezīmēts pilsētas 1890.gada plānā. Ir zināms, ka šo namu nopirka mans vecākais kollēģa Saldus kooperatīvā „Neatkarība” Alberts Zandbergs.

AUTORA SILUETS (griezis Strauss 1939)

Dzīves gaitas

Manas agrākās bērnības atmiņas saistās ar 1905.gada revolūciju. Revolūcionāri arī mūsu mājā meklēja ieročus. Māte vēlāk stāstīja, kad viņa izdzirdējusi, ka kaimiņos taujā pēc ieročiem, viņa tēva revolveri steidzīgi noglabājusi krāsnī zem pelniem, un tiešām kratītāji neiedomājās tur meklēt.

No tiem laikiem vēl atceros, ka sodaekspedīcija pa Upesmuižas ielu gar mūsu māju devās uz ezeri. Aukle mani bija pacēlusi uz palodzes, un es skaidri dzirdēju jātniekus dziedam, bet, protams, nesapratu dziesmas vārdus.

Mana nākošā atmiņu aina saistās ar piedzīvojumu Saldus pilsētas skolā (Frauenburgskoje vysšeje učilišče). Minimālais vecums, lai uzņemtu šai skolā, bija desmit gadi. Man bija vēl tikai deviņi, un, lai iekļūtu skolā, bija jāiztur pārbaudījums krievu valodā rakstos un mutvārdos. Man tur nekāda sevišķa piedzīvojuma nebija. Piedzīvojums nāca pirmajā Krievijas vēstures stundā. Iepriekšējā naktī biju izlasījis jauno vēstures grāmatu no vāka līdz vākam.

„Vai kāds ir izšķirstījis vēstures grāmatu? Vai ir kāds jautājums?” – Es pacēlu roku. – „Kāds jums, Dunsdorfa kungs (skolotāji mūs visus uzrunāja par kungiem un dāmām – tas bija pirmais gads, kad skolā uzņēma abu dzimumu jaunatni), ir jautājums?”

„Vaše prevoshoditelstvo (jūsu labdzimtība)”, atbildēju, „kā var izskaidrot, ka jebkuŗa Krievijas cara valdīšanas laikā neviens nepamana jebkādu trūkumus, bet tie atklājas tikai nākošā cara valdīšanas laikā, un tad jāizdara reformas?”

Skolotājs sarauca pieri, un visa klase sastinga gaidās, kas nu būs? Pēc kāda laika, kas man likās mūžība, skolotājs: „Kas jūs samācīja tā jautāt?” Man nebija atbildes, jo neviens mani nebija „samācījis”. Pēc otrās mūžības: „Sēstieties!” un tad pēc trešās: „junyj revoljucioner”.

Lieki teikt, ka man turpmāk neviena jautājuma vēsturē nebija. Nākošā gadā sākās Pirmais pasaules kaŗš. Saldus pilsētas skolu bija paredzēts evakuēt uz Krieviju – uz Višņijvoločoku. Mūsu ģimenei dodoties bēgļu gaitās, mūs apturēja vācu ķeizariskās armijas jātnieku (ulānu) patruļa un lika atgriezties atpakaļ Saldū.

Vācu okupācijas laikā bija jāmacās Saldus vācu elementārajā skolā, bet tajā mācības bija tik primitīvas, ka tur nebija, ko darīt. Tādēļ ar sajūsmu mācījos klavier-spēli, kaut gan skolotājas – māsas Jūlija un Minna Glāzenapa – pārāk lielu vērību veltīja bezgalīgajiem toņkārtu vingrinājumiem. – Manas skolasgaitas bija pārtrauktas uz vienpadsmit gadiem.

Saldū izmantoju laiku, ar pašmācību apgūstot vācu un angļu valodu un lasot grāmatas par vēsturi. Tajās uzzināju, ka vēsturi raksta pēc avotiem – dokumentiem. Pirmie mēģinājumi lasīt dokumentus bija diezgan neseismīgi, jo man piesniedzamie dokumenti bija rokrakstā, grūti salasāmi, ar daudziem saīsinājumiem. Kad izdevās sameklēt attiecīgā dokumenta iespiesto tekstu, tad varēja iemācīties pazīt rokraksta burtus un uzminēt saīsinājumus. Konstatēju arī, ka latīņu dokuments, kas nonāca manās rokās, nebija rakstīts latīņu valodā, ko pazinu no Cēzara grāmatas *De bello Gallico*, bet pavisam citādā latīņu valodā.

Mana pirmā darbavieta bija Saldū notāra Grīnlauba kantorī. Toreiz nebija foto-kopējamās ierīces, notāriāta dokumentus rakstīja ar speciālu tinti un īpašā spiedē

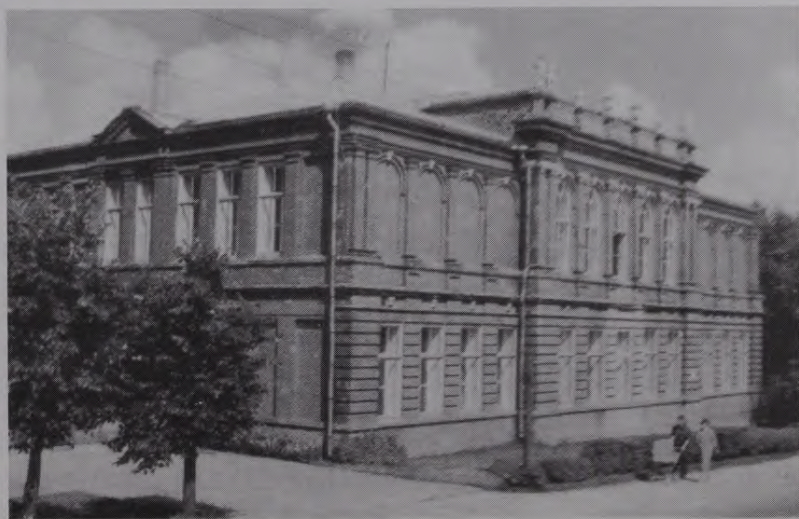

SALDUS DIVDESMITAJOS GADOS

SALDUS LIELĀ IELA (UPESMUIŽAS IELA)

*SALDUS 1. ASTOŅGADĪGĀ SKOLA
(toreiz: pilsētas augstākā skola), kur
1913. gadā sākās un beidzās autora
skolasgaitas. Viņa klase atradās otrā
stāva labajā spārnā.*

nokopēja grāmatā ar caurspīdīga papīra lapām. Dokumentu pārrakstīšana bija ļoti garlaicīgs darbs.

Nākošā darbavieta bija Saldus kooperatīvā „Neatkarība”. Šis kooperatīvs bija dibināts 1919.gadā, kad Latvija bija kļuvusi neatkarīga, ar ko izskaidrojams tā nosaukums. Kooperatīva darbā iestājos par mācekli vispirms veikalā, bet pēc konflikta ar veikala vadītāju Jēkabu Silleru kooperatīva kantorī par kantoristu un vēlāk par grāmatvedi, Irēnes Alksnes palīgu.

Irēne Alksne bija apdāvināta gleznotāja. Viņa gleznoja arī dekorācijas Saldus sadraudzīgās biedrības skatuvei. No viņas noskatījos dekorāciju gleznošanas tehniku un savukārt gleznoju dekorācijas Saldus ugunsdzēsēju biedrības, kā arī Blīdienes un Remtes pagasta skatuvei Saldus apkārtņē.

Darbojos Latviešu nacionālajā jaunatnes organizācijā – biju Saldus nodaļas sporta sekcijas vadītājs, aktīvs arī mākslas sekcijā (vadīja Irēne Alksne) un literārajā sekcijā (vadītājs Teodors Anševics). Iepazinies ar skautu kustību, kļuvi par skautu un vēlāk par Saldus 14.skautu pulciņa vadītāja palīgu. Pēc tam biju Saldus 45.skautu pulciņa vadītājs.

Saldus kooperatīvā beidzu darbu, kad mani iesauca obligātajā kaņaklausībā. Tur turpināju nodarboties ar tēlotāju mākslu, uzgleznojot freskas kazarmju telpās, kā arī zīmēju plakātus un mācīblīdzekļu shēmas.

Iesaukums obligātajā kaņaklausībā deva man iespēju turpināt pārtraukto formālo skolas izglītību. No Saldus iesauktajiem parasti kaņaklausības gaitas bija jāveic vai nu Liepājā, vai Daugavpilī. Mani tomēr nosūtīja uz Rīgu, un tā kā man bija trūcīga izglītība, mani ieskaitīja transporta bataljonā pie zirgiem! Tad atkal iejaucās liktenis. Pēc pārrunām ar bataljona komandieri viņš mani nosūtīja uz instruktoru rotu Stopiņu noietnē. Kamēr tur paveicu rotas kursu, transporta bataljonu likvidēja, un kad atgriezos Rīgā, kādu laiku biju neziņā, kuņā no trim Rīgā novietotajiem pulkiem man kaņaklausība būs jāturpina. Kamēr šī neziņa turpinājās, visi trīs pulki bija komplektējuši seržantus vakantajos amatos. Kaut biju beidzis instruktoru rotu kā pirmais, man bija jāsamierinās ar kaprāļa pakāpi.

Un atkal tas man nāca par labu, jo varēju iestāties Latvijas kultūras veicināšanas biedrības vakara vidusskolā pieaugušajiem.

Dežūru norīkojumi toreiz nozīmēja 24 stundas bez gulēšanas (vēlāk pēc Bruno Kalniņa ierosinājuma reglamentu grozīja, atļaujot „atpūsties guļus” ar bruņucepuri pa ķērienam, ko steidzīgi uzlika galvā, kad dieninieks pie durvīm sauca: „Piecelties, mierā!”, ienākot dežūrvirsniekam uz pārbaudi. Mazliet samieģojies dežurants tad ziņoja: „Virslieņanta kungs, manā dežūras laikā sevišķu notikumu nav bijis”.

Šos dežūras norīkojumus veicu svētdienās, un nekad netrūka reflektantu, kas bija ar mieru mainīties, lai dabūtu svētdienas vakaru brīvu, kamēr darbdienas vakaros varēju doties uz vakara skolu.

Pēc kaņadienesta dabūju kantorista vietu Latvijas piensaimniecības centrālās savienības birojā. Mani pieņēma virsgrāmatvedis Ludvigs Eichenbergs pēc Saldus kooperatīva „Neatkarības” bijušā priekšnieka Alberta Dravnieka rekomendācijas. Mani vecāki tad bija miruši, un man bija jāaudzina brālis Edvīns. Viņš bija beidzis Saldus pamatskolu un vēlējās turpināt mācības Rīgas tehnikumā. Mums radās konflikts, jo nespēju maksāt skolasnaudu. Manu sekmju dēļ vakara vidusskolas vadība bija ar mieru atbrīvot brāli no skolasnaudas, ja viņš tur mācītos, bet Edvīns teica: „Vai nu tehnikumā, vai fiziskā darbā!”

Saldus Kooperatīvs
„Neatkarība“
Saldū.

A P L E E Z I B A .

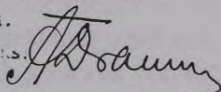
10. februārī 1925 g.

Nb 243.

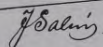
Saldus kooperatīva "Neatkarība" valde ar sējo spleezina, ka Edgars Jans d. Dunsdorfs darbojas kooperatīvā saukt ar 1. aprīli 1920. gadu, vispirms kooperatīva veikālā kā mažeklis un pārdevējs, bet vēlāk kantorī kā kantorists un no augusta m. 1922. g. kā grammatveža palīgs. Visā šīn laikā Dunsdorfs ar lielu paklausību bez pretrunām izpildījis visus viņam uzliktos pienākumus, savus darbus veicdams ar sevisīku zentību un atpazīti. Dunsdorfs ar pilnīgu atturīnēku un bez valsts valodas pārvaldīšanu, krievu un angļu valodas un viņu pilnīgi varam esēt kā godīgu, tehniku un sapratīgu darbinieku.

Savu lihdēchīnējo darbu Dunsdorfs atstān, aisejot kara deenestā.

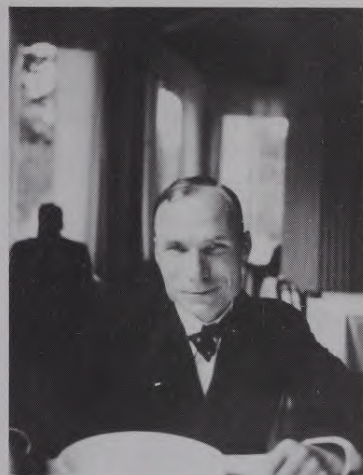
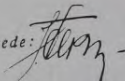
Preekšnējs:

Waldes lozēks:

Gramatveds:

STUDENTU VIRTUVĒ PIE
SKĀBPUTRAS BĻODAS (1938)

SKAUTU VADĪTAJU KURSOS GILVELA PARKĀ, ANGLIJĀ (trīsdesmitajos gados)
Edgars trešajā rindā septītais no kreisās

Brālis bija apdāvināts un būtu guvis sekmes mācībās. Viņā bija arī dzīva aktiera dzirksts. Vēl tagad saldenieki atceļas viņa tēloto Sprīdīti skolas izrādē.

Rīgā darbojos arī skautos – biju vadītājs Rīgas 80. skautu vienībā un Rīgas 2.skautu novada priekšnieka Oto Krolla palīgs.

Man mācoties vakara vidusskolas priekšpēdējā klasē, tur iestājās ar pašmācību sagatavojusies sekmīga skolniece Lilija Kļaviņa. Skolu beidzām reizē 1929.gadā. Tai pašā gadā iestājos Latvijas universitātes tautsaimniecības fakultātē, Lilija – lauksaimniecības fakultātē. 1931.gadā apprecējāties. Universitāti beidzu 1933.gadā ar mag. oec., Lilija ar agronomes gradu.

Strādājot Latvijas piensaimniecības centrālās savienības kantorī, man izdevās atklāt vekseļu nodaļas vadītāja Medņa izdarītos viltojumus. Latvijas neatkarības pirmajā laikā ar vekseliem kārtoja ļoti plašus darījumus. LPCS biedri – atsevišķas koppelnotavas ar vekseliem maksāja par pienotavu iekārtu, ko pirka ar savienības starpniecību. Savienība šos vekselus diskontēja Latvijas bankā, iegūstot skaidru naudu, bet ar atvilkumu bankai par labu. Šo atvilkuma summu Mednis dokumentos viltoja, to palielinot un starpību piesavinoties.

Kad šo lietu atklāju, mani izraudzīja par vekseļu nodaļas vadītāju un nodaļu pār-kārtoja, lai novērstu turpmāku viltojumu iespēju.

Studentu darbu sacensībā LU biju ieguvis pirmo godalgu par darbu „Kā pasaules saimniecības attīstība ietekmē Latvijas tautsaimniecību”. Lūdzu fakultāti to ieskaitīt par diplomdarbu, tā ietaupot laiku, kas būtu jāpatērē, diplomdarbu rakstot. Rakstot sacensības darbu, ievēroju, ka Latvijā nav neviena darba Latvijas saimniecības vēsturē, un nolēmu šo robu piepildīt. Šai nolūkā noklausījos neobligāto profesora Augusta Tenteļa vēstures metodoloģijas kursu. Profesors mani priecīgi pieņēma, jo šai kursā bez manis bija vēl tikai divi klausītāji.

1934.gadā (t.i., gadu pēc maģistra grada piešķiršanas) LU tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāte man piedāvāja subasistenta darbu. Subasistents nebija stāta mācībspēks, un viņa alga bija ļoti zema, katrā ziņā zemāka nekā pelnīju LPCS.

Apspriežoties ar sievu, nolēmām piedāvājumu pieņemt, un, lai varētu iztikt, Lilija iesaistījās fiziskā darbā tai pašā LPCS. Jāpaskaidro, ka trīsdesmitajos gados Latvijā valdīja bezdarbs un darba iespējas bija ierobežotas arī jaunam agronomam.

Kad LPCS valde uzzināja, ka man piedāvāts darbs universitātē, tā savukārt aicināja mani kā angļu valodas pratēju un uzticamu darbinieku direktora amatā jaundibinājamā „Anglo-Baltic Company” firmā Londonā. Piedāvājumu noraidīju, jo man bija palāvība, ka necilajā subasistenta amatā ilgi nepalikšu.

Kāds bagāts Stokholmas tirgotājs bija Latvijas universitātei piešķīris stipendiju tautsaimniecības studijām Zviedrijā. Šo stipendiju fakultāte piedāvāja man. Izmantojot stipendiju, studēju saimniecības vēsturi Stokholmā profesora Eli Hekšera (Heckscher) vadībā un pētīju dokumentus Zviedrijas valsts archīvā un Tidē (Tidö) archīvā Vesterosas pilsētas tuvumā. Jau minēju, ka man tur izdevās atklāt dokumentus par Zviedrijas kanclera Aksela Uksenšernas Vidzemes muižām.

Pa šo notikumu laiku Lilija bija pieņemta darbā savā speciālitātē kā agronome jaundibinātajā Latvijas lauksaimniecības kamerā pēc prezidenta Kārļa Ulmaņa ierosinājuma jaunradītajā postenī par ārzemju preses referenti. Kā vairāku valodu pratējai (angļu, vācu, zviedru) viņas darbs bija sekot ārzemju zinātniskai lauksaimniecības literatūrai, sagatavot pārskatus, tos pavairot un izsūtīt visiem rajonu agronomiem, lai informētu viņus par jaunākiem pētījumu rezultātiem un sasniegumiem ārzemju lauksaimniecībā.

LILJA UN EDGARS KĀZU DIENĀ 1931. GADA 7. MARTĀ

*LILIJAS VECĀKI: LĪNA KĻAVIŅA, dz. ROZE, un
JURIS KĻAVIŅŠ kāzu dienā 1904. gada 30. septembrī*

LATVIJAS UNIVERSITĀTES GALVENĀ ĒKA

*JAUNIE ZINĀTNIEKI PIE LATVIJAS UNIVERSITĀTES 1938. G.
(no kreisās: tautsaimnieks Edgars Dunsdorfs, juristi: Pēteris Lejiņš un Benno Ābers),
kamēr fakultātes sēdē par viņiem „meta kauliņus”*

EDGARS

LILIJA

*TAUTSAIMNIECĪBAS UN TIESĪBU ZINĀTŅU FAKULTĀTES ABSOLVENTI
(pirmajā rindā mācībspēki: no kreisās: 2. Edgars Dunsdorfs, 5. Arnolds Aizsilnieks, 7. Eduards Šīrons, 8. dekāns Eduards Balodis, 10. Konstantīns Čakste, 14. Kārlis Zīverts)*

*TAUTSAIMNIECĪBAS NODAĻAS ABSOLVENTI UN MĀCĪBSPĒKI 1944. GADĀ
(pirmajā rindā no kreisās: 3. Arnolds Aizsilnieks, 4. Eduards Šīrons, 5. dekāns Edgars Dunsdorfs, 6. Pēteris Mucinieks, 7. Jānis Kārklīšs, 9. Arturs Šprings)*

1937.gadā habilitējos Latvijas universitātē, iegūstot privātdocenta nosaukumu. 1938.gadā universitāte mani ievēlēja stāta amatā par docentu, 1939.gadā par ārkārtas profesoru un 1943.gadā pēc doktora disertācijas aizstāvēšanas par profesoru saimniecības vēsturē. Doktora (Dr.oec.) gradu ieguvu par darbu *Vidzemes lielais zviedru kadastrs kā saimniecības vēstures avots*. Kópš 1943.gada biju LU tautsaimniecības nodaļas vadītājs un fakultātes dekāns.

Šī straujā avansēšana izskaidrojama ar manām zinātniskajām publikācijām, kas izpelnījās Latvijas kultūras fonda godalgu (1936.g.) un Krišjāņa Barona prēmiju (1937. un 1938.gadā) – sk. publicēto darbu sarakstu.

Šai laikā darbojos arī Latvijas vēstures institūtā. Institūts bija dibināts 1936.gadā pēc valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa ierosinājuma. Tā pirmais direktors bija profesors Augusts Tentelis. Institūts izdeva vēstures dokumentus un periodisku izdevumu – *Latvijas vēstures institūta žurnālu*. 1937.gadā mani ievēlēja par šī institūta līdzstrādnieku un 1939.gadā par institūta biedru.

No 1942.gada biju vicedirektors Latvijas saimniecības pētīšanas institūtā. Šai amatā būdams, 1943–1944.g. rediģēju *Tautsaimniecības vārdnīcu*. Darbs palika nepabeigts, to pārtrauca krievu sarkanarmijas otrreizējā Latvijas okupācija.

1944.g. oktobrī, kad Rīgā jau bija dzirdama lielgabalu dunoņa un tai notika gaisauzbrukumi, bija jāatstāj Latvija, dodoties bēgļu gaitās. Neizdevās nokļūt Zviedrijā, ko pazinu no saviem studiju laikiem un kuņas valodu pratu. Bija jādodas uz Vāciju. Abi ar sievu pa jūrascelšu nokļuvām Dancigā un tālāk Berlīnē.

Mani pieņēma par saimniecības vēstures docentu (ne profesoru!) Berlīnes universitātē, bet pēc trim dienām pēc vācu slepenpolicijas pieprasījuma atlaida. Kad taujāju pēc iemesliem, dekāns minēja manu nedraudzīgo izturēšanos pret Lielvāciju, atgādinot neatsaucīgo nostāju pret tās kara mērķiem LU tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes sēdē Rīgā. Šo sēdi toreiz vadīja doktors Štegmans (Stegmann), kas Otrā pasaules kara vācu okupācijas laikā bija iecelts par komisāru LU tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē ar uzdevumu pārzināt pētījumus „kaņam svarīgās” nozarēs, un man kā fakultātes dekānam sēdē bija jāpiedalās. Mana motīvācija par pieteiktā pētījumu darba nozīmīgumu radīja sēdes vadītāja dusmu uzliesmojumu un sēdes slēgšanu. Šo drāmatisko epizodu esmu aprakstījis *Archīva XXVII sējumā*, 14–16. lpp. Tātad bija saprotams Gestapo iebildums pret manis pieņemšanu Berlīnes universitātē.

Tā kā biju reģistrējies darba pārvaldē, man piedāvāja angļu valodas lektora posteni, no kā laipni atteicos. Abi ar Liliju iesaistījāmies darbā Berlīnes latviešu pārstāvībā, rakstot bēgļu kartotēku, lai palīdzētu Vācijā izkaisītajiem bēgļiem atrast savus tuviniekus.

Naudas mums netrūka, jo, uzrādot kādu personas apliecību, varēja par „ostmarkām” iemainīt „reichsmarkas”. Nelaipe tikai bija tā, ka arī par derīgu naudu nekā cita ēdama nevarēja nopirkt, kā tikai „Eintopf” – ļoti negaršīgu viru. Berlīnē valdīja bads un nepārtrauktas gaisa uzbrukumu trauksmes.

No Berlīnes bija jādodas projām. Kad varas iestādes piedraudēja mūs abus sūtīt uz fronti ierakumu rakšanas darbos, pieņēmu piedāvājumu strādāt Greifsvaldes saimniecības pētīšanas institūtā (Oder-Donau-Institut) Rīgenas salā.

Mūsu pirmais darbs bija izpētīt, cik Zviedrijā ir enerģijas avotu (eļļas, benzīna uc.) krājumu. Tā kā Zviedrijā nav naftas avotu, to varēja noskaidrot pēc importa un eksporta statistikas. Vienīgā problēma bija tikai ar ģenerātoriem, ko darbina ar malakas klucišiem. Arī šai problēmai tikām pāri, lietojot datus par ģenerātoru skaitu un

ZVIEDRIJĀ

Edgars un Olivija

IGAUNIJĀ

Ar Marģeru Stepermani Tallinā

VĀCIJĀ

Hamburgā, Baltijas universitāti plānojot

„Zoo Camp” nometnē

Ar igauņu kollēgu E. Jerveso (Järvesoo)

BU rektors Dunsdorfs (Viļa Krūmiņa šaržs)

**JAUNSAIMNIEKI
AUSTRĀLIJĀ
NO 1948**

Montmorensijas piekalnē

Jāveido ceļš uz jauno mītņi, lai dubļainajā takā nepaslidētu kāja

Pirmajai rozei plauksto

„Putnkopja” darbā

*Arī kāpnis ir paša
darba rezultāts*

Agrākajā auzulaukā uzdzied milzu dālijas

Prieks par krāšņajiem ziediem

Jaunā piebūve no „sētas puses”

Ciemojas profesors Pauls Jurevičs

*Virtuves stūrītis labi noder arī
Latvijas vēstures sējumu plānošanai*

*Jaunā piebūve ir
ērta darbistaba*

Kur palicis autors?

vadoties no Vācijas pieredzes par šādu ģenerātoru jaudu. Kad iesniedzu aplēsumu, institūta direktors bija ļoti priecīgs un tūlīt pa tālraksti aplēsumu nosūtīja Himleram, kas „Lielvācijā” vadīja ārējās izlūkošanas daļu. Tūlīt sekoja atbildes telegramma: „Kur eļļa un benzīns atrodas?” Pat institūta direktors, nacionālsociālistu partijas biedrs, nevarēja noslēpt smīnu, jo uz šādu jautājumu nevar atbildēt zinātniska iestāde, bet tikai spiegi.

Kad fronte no austrumiem tuvojās Greifsvaldei un Rīgenas salā krita bumbas, nolēmām doties uz rietumiem. Tā nonācām Lībekā. Ar institūta izdotajiem „stiprajiem papīriem” izdevās atrast apmešanās vietu privātā mājā, un varējām iepazīties ar dzīvokļa saimnieci, ko kaŗš vēl nebija izmācījis.

Kad 1945.gadā Lībeku okupēja vispirms amerikāņi un pēc tam angļi, atradāmies sabiedroto okupētās Vācijas angļu zōnā. Darbojos Lībekas latviešu ģimnazijā, mācot vēsturi, un Latvijas nacionālajā komitejā, palīdzot redaktoram Arsenijam Podniekam ar rakstiem komitejas publikācijās. Sarakstīju arī brošūru ar statistiskiem datiem par Latviju neatkarības laikā.

Kad pienāca ziņa par izredzēm noorganizēt baltiešu augstāko izglītības iestādi, 1946.gada sākumā devos uz Hamburgu. Pēc karstām debatēm izdevās pārspēt ne vien pārējo baltiešu akadēmisko mācībspēku, bet arī latviešu kollēgu šaubas un neticību par šāda pasākuma iespēju. Baltijas universitāti nodibinājām. Tā darbojās sākumā Hamburgā (1946), vēlāk Pinebergā (līdz 1949). Tajā uzņēma Vācijā nokļuvušos triju Baltijas tautu jauniešus. Mani atkārtoti ievēlēja par Baltijas universitātes latviešu sektora rektoru un universitātes zinātnisko darbu apgāda vadītāju. 1946 – 1948.g. lasīju kursus saimniecības vēsturē un statistikas teorijā gan vācu, gan angļu valodā.

Vācijā darbojos arī par latviešu skautu vadītāju, 1945–1948.g. biju Latviešu skautu priekšnieks.

1948.gadā pieņēmu Melburnas universitātes (Austrālijā) aicinājumu zinātniskā līdzstrādnieka un pagaidu saimniecības vēstures lektora amatā. Aprīļa beigās pa jūrascelju ieradāmies Melburnā (sk. maršrūtu kartē *Archīva* 31.sējumā, 28–29.lpp.). Šeit sāku karjēru trešo reizi mūžā (pirmo reizi 1920.g. saimnieciskā nozarē kooperātivos, otro reizi 1934.g. akadēmiskā darbā). Arī šai trešajā posmā varēju atkārtot agrākos panākumus. 1949.gadā kļuva docents saimniecības vēsturē, 1950.gadā vecākais docents. 1956.gadā Melburnas universitāte (bez pārbaudījumiem) piešķīra M.Com. (tirdzniecības zinātņu maģistra) gradu.

Pēc Kalifornijas universitātes Berklejā (ASV) aicinājuma 1957.g. biju tur viesprofesors (fakultātes dekāns bija vēlākais Grieķijas ministru prezidents Papandriju). Galveno vērību fakultāte veltīja mācīšanai – lekcijām pirmajiem kursiem un semināriem vecākajiem kursiem. Tā kā mani vairāk interesēja pētījumi, kam atlika maz laika, atgriezies Austrālijā un turpināju darbu Melburnas universitātē. 1962.g. lasīju lekcijas un vadīju semināru Upsalas un Stokholmas universitātē. Ar 1963.g. biju saimniecības vēstures nodaļas vadītājs Melburnas universitātē, ar 1968.g. (pēc Austrālijas pavalstniecības pieņemšanas) profesors. Kopš 1970.g. esmu universitātes godaprofesors (Professor Emeritus).

Blakus akadēmiskajam darbam universitātē esmu varējis veltīt laiku arī latviešu sabiedriskajam darbam un Latvijas vēstures pētniecībai.

1949–1950.g. biju jaundibinātās Melburnas latviešu biedrības priekšnieks, 1954 – 1957.g. akadēmiskas klases dibinātājs un vadītājs, kopš 1950.gada vēl joprojām esmu MLB bibliotēkas konsultants (bibliotēkas organizēšanu un vadību uzņēmas

A S V 1957

Pie Kongresa bibliotēkas Vašingtonā

Kalifornijaa universitāte Berklejā

Brīvības statujas ēnā Ņujorkā

Pie Vašingtona pieminekļa

*Sanfrancisko latviešu namā (no kreisās:
Lilija, Edgars, sōliste Milda Štrausa)*

Ar dzejnieci Zinaīdu Lazdu Berklejā

*Sanfrancisko latviešu namā (no kreisās:
Eduards Vinerts, Mirdza Vinerte, Edgars)*

**GISINGA IELĀ MELBURNĀ
NO 1960**

Rīta stundā pagalmā

Ceļā uz darbu universitātē

*Jaunajā mājā pirmais darbs
bija iebūvēt grāmatplauktus*

*Zem lielā bērza agrajā lapbīrī
(1975.gada maijā)*

Architektūras šedevrs – Melburnas universitātes tautsaimniecības fakultātes ēka (moderna stila celtni piebūvēta kāda agrākā bankas nama fasāde)

Autors ap 1966.gadu

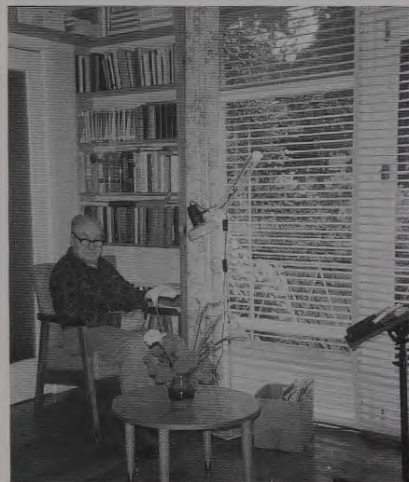

Astoņdesmitajā gadadienā (1984.g.)

PĒC LIKTENIGĀ 1985.GADA

89. gadadienā 1993.g.

Jasminziedu laikā 1993.g., gatavojot Grāmatu par Saldu

mana dzīvesbiedre Lilija; tagad tajā pāri par 17 000 sējumu); kopš 1959.g. ar Latvijas sūtņa Kārļa Zariņa atļauju Melburnā dibinātā Kārļa Zariņa fonda valdes priekšsēdis (fonda darbība izpaužas vērtīgu grāmatu publicēšanā); 1981–1986.g. Latviešu valodas akadēmisko kursu vadītājs Melburnā; no 1960.gada Latviešu apvienības Austrālijā un Jaunzēlandē zinātnes nozares vadītājs, kopš 1991. līdz 1994.gadam Latvijas universitāšu absolventu papildstudiju Austrālijā veicināšanas komitejas priekšsēdis.

1949–1953.g. biju Rīgas (102.) skautu vienības priekšnieks Melburnā, 1950–1953.g. Austrālijas skautu jendas priekšnieks.

Austrālijā, izmantojot no Latvijas līdz paņemtās vēstures avotu fotokopijas, pasaules universitātēs izkaisīto kollēgu palīdzību un vairākos Eiropas ceļojumos iegūtos jaunus materiālus, kā arī Kongresa bibliotēkā, ASV piesniedzamos datus, varēju sarakstīt plašākus darbus Latvijas vēsturē. Tos publicēja Daugavas apgāds Zviedrijā kompetentās vadītājas Dagnijas Šleieres rūpīgajā pārraudzībā – par 17. gadsimteni (1962), 16. gadsimteni (1964) un 18. gadsimteni (1973). Jauns skatījums šais Latvijas vēstures sējumos ir, ka esmu atmetis Latvijas vēstures periodizāciju pēc politiskās kundzības – vācu, poļu, zviedru, krievu laikos – tai vietā tēlojot latviešu tautas likteņus tematiski pa gadsimteņiem.

Kaut gan pēc atzinības un godzīmēm nekad neesmu tiecies un tās pat vairākkārt noraidījis, esmu tomēr „bagātīgi apbalvots”.

Par darbību latviešu sabiedrībā un latviešu kultūras sekmēšanu 1962.gadā saņemta Amerikas latviešu apvienības Kultūras fonda balva, 1968.gadā Tautas balva un 1971.gadā Pasaules brīvo latviešu apvienības Kultūras fonda balva. Par grāmatu *Kurzemes karakartes* 1985.gadā PBLA kultūras fonds piešķir Krišjāņa Barona prēmiju. Esmu arī Melburnas latviešu biedrības un Latviešu skautu organizācijas godabiedrs.

1990.gadā manu darbību pamanīja Latvijā un ievēlēja par godabiedru zinātniskajā asociācijā „Latvija un latvieši pasaulē” un Latvijas zinātņu akadēmijā. 1994.gada maijā Latvijas zinātņu akadēmija par darbu Latvijas vēstures pētniecībā piešķir LZA lielo medaļu, un 1995.gada aprīlī Triju zvaigžņu ordeņa dome apbalvoja ar IV šķiras ordeni.

Austrālijas latviešu skautu priekšnieks

Uzvelkot Latvijas karogu mastā

Valodas

Esmu audzis poliglotu ģimenē. Mans tēvs prata ne vien latviski, bet arī vāciski, krieviski un poliski. Mana māte bez latviešu valodas prata krieviski, igauiski, franciski un vāciski.

Savā mūžā esmu vairāk vai mazāk pilnīgi apguvis krietnu skaitu valodu, kopā divpadsmit (minot alfabēta kārtībā: angļu, dāņu, flāmu, holandiešu, krievu, latīņu, latviešu, leišu, norvēģu, ukraiņu, divas vācu – augšvācu un lejasvācu – un zviedru). Jāsaka gan – visvairāk pasīvi. Vairāk valodās varu lasīto saprast un rakstīt nekā runāt.

Sāksim ar alfabētu. Ir trīs atšķirīgas rakstuzīmes – burti: latīņu, gotu, krievu. Manā bērnībā ar gotu burtiem iespieda rakstus ne vien vāciski, bet arī latviski. Populārāko avīzi *Jaunākās ziņas* vēl ilgu laiku iespieda gotu burtiem (tā sauktajā, vecajā ortografijā) arī pēc jaunās ortografijas nostiprināšanās.

Ar latīņu burtiem iespieda, protams, tekstus latīņu valodā. Kā pirmo latīņu valodā lasīju Jūlija Cēzara grāmatu par gallu kauju. Bez tam ar latīņu valodu iepazinos, kad aizrāvos ar augu vākšanu, iekārtojot herbāriju. Manās rokās bija nonācis Linē augu noteicējs, kurā augu klasifikācijas pamats bija to ārējās pazīmes pēc ziedputekšņu tvertņu skaita, nevis pēc augu radniecības. Tā pēc šī nepareizā sākuma no manis nekāds dabzinātnieks neiznāca. Vienīgais ieguvums bija, ka iemācījos augu nosaukumus latīņu valodā.

Un beidzot latīņu valodā lasīju vecāko Latvijas vēstures avotu – *Indriķa chroniku*. Šai chronikai ir divi vācu tulkojumi. Senākais tulkojums ir no nepilnīga teksta, kas, diemžēl, ir pamatā Kripēna latviskajam tulkojumam.

Latīņu valodā ir arī publicēti svarīgi Latvijas vēstures senākie dokumenti Bunges sakārtojumā (Friedrich G. v. Bunge et al., *Liv-, Esth- und Kurländisches Urkundenbuch* (1853–1910, 1900–1914). Tādēļ vēsturniekiem vairs nav jāpūlas meklēt oriģinālus rokrakstā, kas saīsinājumu dēļ grūti lasāmi. Latīņu dokumenti ir publicēti arī ar vācu tulkojumu.

Krievu valodu iemācījos no savas aukles Līnas Rodinas. Manu vecāku grāmatkapī bija daudz krievu klasiķu – Tolstoja, Gogoļa, Ņekrasova, Puškina, Dostojevska uc. darbi. Tos lasīju aizgūtnēm. Bija arī krievu grāmatas par militārām lietām, jo mans tēvs bija atvaļināts krievu cariskās armijas jaunākā virsnieka pakāpē.

Ukraiņi domā, ka viņu valoda ir patstāvīga un nevis tikai krievu valodas dialekts. Līdzīgi ir ar latgaliešu valodu.

Grāmatkapī bija arī vācu klasiķi – Gēte, Šillers, Ūlands. Pirmā grāmata, ko lasīju vācu valodā, bija luburomāns par laupītājiem, kam baze bija Borneo salā. No šīs grāmatas tomēr guvu labas zināšanas Indonēzijas ģeografijā. Nākošā vācu grāmata tad arī likumsakarīgi bija Šillera *Die Räuber*. Trešā bija Gētes *Fausts*. Vakara vidusskolā Rīgā tāpēc varēju pārsteigt mūsu vācu valodas skolotāju, nodeklamējot *Fausta* prologu. Lai pārlicinātos, vai tiešām protu no galvas gandrīz pusstundu ilgo deklamāciju, viņa mani paaicināja klases priekšā un lika deklamāciju atkārtot.

Tagadējā modernā vācu valoda ir augšvācu valoda (Hochdeutsch). Baltijas vāciešu valoda līdz 16. gadsimtenim bija lejasvācu valoda (Niederdeutsch), kas vēl joprojām ir dzīva dažās vācu izloksnēs.

Latvijas senākie vēstures avoti ir rakstīti ne vien latīņu, bet arī lejasvācu valodā, to skaitā arī *Rimju (Atskaņu) chronika*. Protot lejasvācu valodu, varu lasīt arī holandiski, daļēji saturu uzminot. Grūtāk ir ar flāmu valodu. Dāņu un abās norvēģu valodās varu lasīt, jo tām ir radniecība ar zviedru valodu. Turpretim nevaru lasīt islandiski, jo šai valodai ir atšķirīgas burtuzīmes.

Zviedru valodu iemācījos, uzturoties studiju nolūkos Stokholmā. Iemācīšanos sekmēja tas, ka mana dzīvokļa saimniece runāja tikai zviedriski. Nevarēju tomēr apgūt zviedru īsto melodisko akcentu, kāpēc mani reizēm noturēja par iebraucēju no Somijas. Toreiz zviedri vairījās lietot vārdu „jūs”, tai vietā sarunu biedru uzrunājot trešajā personā (viņš, resp. kungs). Tagad šī valodas mode ir mainījusies.

Franciski īsu laiku mācījos Saldus augstākajā skolā. Mana māte prata franciski, bet viņa man sāka mācīt šo valodu īsi pirms savas nāves, un tā sekojošā smagā pārdzīvojuma dēļ franciski neiemācījos.

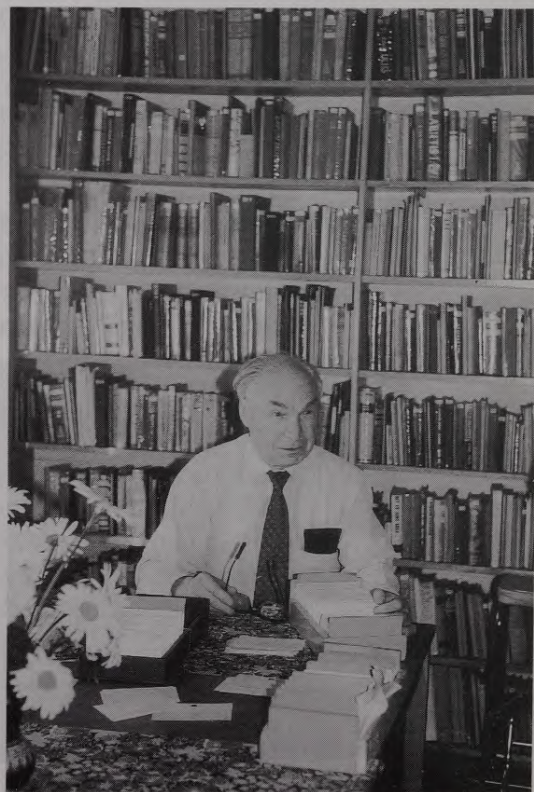
Angliski iemācījos jau agrā bērnībā reizē ar krievu valodu no savas aukles Līnas. Ceļojot uz Lielbritāniju varēju iepazīties ar skotu un citiem angļu dialektiem, bet manas angļu valodas galvenais pamats bija angļu literatūra. Lasīju Dikensa, Bairoņa, Šōva, Svifta, arī Šēkspīra (modernā izdevumā) darbus. Tulkojot latviski angļu grāmatas par skautismu, varēju ievērojami paplašināt savu vārdu krājumu.

Holandiešu un flāmu valodu iemācījos, strādājot ar Latvijas vēstures avotiem. Savā īsajā Holandes apciemojumā konstatēju, ka varu saprast, ko runā, bet neviens nevarēja saprast, ko es runāju. Tā pats piedzīvoju populāro anekdotu: „Kan nit ferstān”.

MLB bibliotēkas pirmajā telpā Latviešu namā

35 gadus vēlāk (1988.g.) kādā bibliotēkas nostūrī, kārtojot Archīva abonētu kartotēku (Helmuta Lustes foto)

EDGARA DUNSDORFA PUBLIKĀCIJAS

GRĀMATAS

- 1) *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654* (Rīgā 1935), 442 lpp. Godalgojis Latvijas kultūras fonds.
- 2) *Vidzemes arklu revīzijas 1601–1638*. Latvijas universitātes raksti. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes serija IV, 1 (Rīgā 1938), 291 lpp.
- 3) *Vidzemes 1638.gada arklu revīzija*. Latvijas vēstures avoti IV. Actus revisionis Livoniae 1638. Pars Latviae. Fontes historiae Latviae, vol. IV. Edidit et recensuit Edgars Dunsdorfs (Latvijas vēstures institūta apgāds Rīgā 1938–1941). Ievads 548 lpp. Teksts 1348 + [4] lpp. Reģistri 152 lpp. Kopā 2052 lpp.
- 4) *Vidzemes Lielais zviedru kadastrs kā saimniecības vēstures avots*. Doktora disertācija (Rīgā 1942), 262 lpp.
- 5) *Latvijas zeme, iedzīvotāji un saimniecība priekš lielās emigrācijas statistiskos datos* (Lībekā 1945), 47 lpp.
- 6) *Ibid.*, 2.izdevums (Stokholmā 1946), 47 lpp.
- 7) *Statistik*. Vorlesungen, Textbook Series 4 (Hamburg 1946), 70 lpp.
- 8) *Skautu mākas I–III* (Lībekā un Pinebergā 1946–1948), 31 + 25 + 106 lpp.
- 9) *Latvijas universitātes mācībspēku atrašanās vietas* (Pinebergā 1947), 12 lpp.
- 10) *Baltic University*. The Baltic University in pictures 1946–1947 (Pinneberg 1947), [24] lpp.
- 11) *Who is who? at the Baltic University*. Biographies of the professors and teachers (Pinneberg 1948), 156 lpp.
- 12) *The scope of economic history* (Melbourne 1948), 64 lpp.
- 13) *Baltic University*. The Baltic University in figures and pictures 1946–1949, 2nd edition (Pinneberg 1949), 24 lpp.
- 14) *Who is who? at the Baltic University*, 2nd edition (Pinneberg 1949), 176 lpp.
- 15) *Der grosse schwedische Kataster in Livland 1681–1710* (Stockholm 1950), 196 lpp.
- 16) *Skautu mākas* [2 sējumi] (Melburnā 1953), 346 + 152 lpp.
- 17) *Senie stāsti*. Latvijas vēstures lasāmgrāmata (Melburnā 1955), 267 lpp.
- 18) *Australian wheatgrowing industry 1788–1948* (Melbourne 1956), 547 lpp.
- 19) *Deviņviru spēks*. Deviņu latviešu viru dzīves stāsti deviņos Latvijas vēstures gadsimtos (Stokholmā 1956), 290 lpp.
- 20) *Historical statistics of the Australian wheatgrowing industry*. Kopdarbs ar Liliju Dunsdorfu (Melbourne 1956), 94 lp.
- 21) *Turība un brīvība septiņpadsmitā gadsimtenā Latvijā*. Pētījumi un apcerējumi (Linkolnā 1961), 176 lpp.
- 22) *Latvijas vēsture 1600–1710* (Stokholmā 1962), 588 lpp.
- 23) *Latvijas vēsture 1500–1600*, kopdarbs ar Arnoldu Speki (Stokholmā 1964), 812 lpp.
- 24) *Zīle*. Apcerējumi par Latvijas vēsturi un sadzīves problēmām (Stokholmā 1965), 247 lpp.
- 25) *Saktu stāsti*. Latvijas vēsture jaunatnei (Melburnā 1966), 204 lpp.
- 26) *Mūžīgais latviešu karavīrs* [Latviešu kaŗa vēsture] (Melburnā 1967), 268 lpp.
- 27) *Saktu stāsti*. Latvijas vēsture jaunatnei, 2.izdevums (Melburnā 1967), 204 lpp.
- 28) *Latvijas vēstures atlants*. Skolām un pašmācībai [ASV 1968], 212 lpp.
- 29) *Trešā Latvija* [Latviešu tautas grupa brīvajā pasaulē] (Melburnā 1968), 236 lpp.
- 30) *Latvijas vēsture 1710–1800* (Stokholmā 1973), 668 lpp.
- 31) *Der grosse schwedische Kataster in Livland 1681–1710*. Kartenband (Melbourne 1974), 335 lpp.
- 32) *The Baltic dilemma*. The case of the de jure recognition by Australia of the incorporation of the Baltic States into the Soviet Union (New York 1975), 308 lpp.
- 33) *Latvijas vēstures atlants*. Skolām un pašmācībai [2.izdevums] (Melburnā 1976), 212 lpp.
- 34) *Kārļa Ulmaņa dzīve* (Stokholmā 1978), 613 lpp.

- 35) *Latvian graduates of universities and colleges in the free world 1945–1975* (Melbourne 1978), 360 lpp.
- 36) *Pirmās latviešu bībeles vēsture* (ASV 1979), 233 lpp.
- 37) *Latvijas vēsture. Skolām un pašmācībai* (ASV 1980), 367 lpp.
- 38) *Latvia and the Latvians* (Melbourne 1981), 32 lpp.
- 39) *The Livonian estates of Axel Oxenstierna* (1981), 248 lpp.
- 40) *The Baltic dilemma*. Part II. The case of the reversal of the de jure recognition by Australia of the incorporation of the Baltic States into the Soviet Union (Melbourne 1982), [173] lpp.
- 41) *Muižas. Simt divdesmit viens attēls* (Melburnā 1983), 208 lpp.
- 42) *Kurzemes karakartes 17. un 18. gadsimtenī* (Melburnā 1984), 178 lpp.
- 43) *Divas gudras latviešu galvas. Muižu dibināšana zviedru Vidzemē* (Stokholmā 1986), 112 lpp.
- 44) *Lielvidzemes kartes 17. un 18. gadsimtenī* (Melburnā 1986), 247 lpp.
- 45) *Skaistā Latgale*. Latgales vēsturiskās kartes. Latvijas vēsturisko karšu III sējums (Melburnā 1991), 392 lpp.
- 46) *Kārļa Ulmaņa dzīve* (Rīgā 1992), 459 lpp. (Neautorizēts izdevums.)

REDIĢĒTĀS GRĀMATAS

- 1) *Tautsaimniecības vārdnīca*. Universitāte Rīgā, Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāte (Saimniecības literatūras apgāds Rīgā). I. 1943. A–Av; II. 1944. Av–Da; III. 1944. Da–Fa; IV. 1944. Fa–Hi. Galvenais redaktors ārk. prof. Dr. E.Dunsdorfs. Redaktori: ārk. prof. A.Aizsilnieks, ārk. prof. K.Bērziņš, doc. L.Šulcs. Valodas redaktori: prof. Dr. J.Endzelīns, privātdoc. E.Hauzenberga-Šturma. Krievu valodas redaktrise asist. N.Sinajska-Lapa. 576 lpp.
- 2) *Latvija skaitļos un attēlos*. Zinātniskā vadība: E.Dunsdorfs. Izstādes katalogs (Lībekā 1945).
- 3) *Austrālijas latviešu 6.kultūras dienas*. Programma (Melburnā 1956), 48 lpp.
- 4) *Austrālijas latviešu 15.kultūras dienas*. Programma (Melburnā 1965), 52 lpp.
- 5) Edgars Andersons, *Latvijas vēsture 1914–1920* (Stokholmā 1967), 754 lpp.
- 6) *Austrālijas latviešu 21.kultūras dienas*, Programma (Melburnā 1971), 52 lpp.
- 7) Andrejs Johansons, *Latvijas kultūras vēsture 1710–1800* (Stokholmā 1975), 647 lpp.
- 8) Ādolfs Šilde, *Latvijas vēsture 1914–1940* (Stokholmā 1976), 782 lpp.
- 9) Edgars Andersons, *Latvijas vēsture 1920–1940*. Ārpolitika I (Stokholmā 1982), 704 lpp.
- 10) Edgars Andersons, *Latvijas vēsture 1920–1940*. Ārpolitika II (Stokholmā 1984), 698 lpp.

REDIĢĒTIE PERIODISKIE IZDEVUMI

- 1) *Ugunskurs*. Latvijas skautu centrālās organizācijas mēnešraksts (Rīgā 1926–1940).
- 2) *Latvju tautsaimnieks*. Izdevējs mag. oec. V.Zāgars. Saimniecības ģenerāldirekcijas apgāds (Rīgā 1943). 9/10–21/22. nr.: galvenais redaktors doc. Dr. E.Dunsdorfs, 23/24. nr.: profesors Dr. E.Dunsdorfs.
- 3) *Melburnas latviešu biedrības raksti* I (1950), III (1961).
- 4) *Ziņojumi Melburnas latviešu biedrības biedriem* 1–8 (1950).
- 5) *Austrālijas skautu jendas ziņojumi* 1–28 (Melburnā 1951–1953).
- 6) *Archīvs*. Rakstu krājums latviskām problēmām 1–30, Saturs 1–30, 31 (Melburnā 1960–1993).

TULKOTĀS GRĀMATAS

- 1) Roberts Bēdenpauls (Baden-Powell), *Ko viņi spēj* (Ko skauti spēj I – *What scouts can do* – Rīgā 1928).
- 2) Roberts Bēdenpauls, *Piedzīvojumi* (Ko skauti spēj II – Rīgā 1928).
- 3) Roberts Bēdenpauls, *Panākumu tekās* (*Rovering to success*), kopā ar Valdemāru Klētnieku (Rīgā 1928, Hamburgā 1946), 263 lpp.
- 4) Roberts Bēdenpauls, *Par skautu mākslu* (Ko skauti spēj III – Rīgā 1929).
- 5) D.Hargrēvs (Hargrave), *Totema valodas* (*The totem talks* – Rīgā 1929).
- 6) Roberts Bēdenpauls, *Skautu rotaļas* (*Scouting games* – Rīgā 1930).
- 7) Roberts Bēdenpauls, *Skautisms zēniem* (*Scouting for boys* – Rīgā 1931, Pinebergā 1948, Melburnā 1977), 340 lpp.
- 8) Roberts Bēdenpauls, *Valsts jaunie bruņinieki* (*Young knights of the Empire* – Rīgā 1932).
- 9) D.Hargrēvs, *Viņvama grāmata* (*The wigwam papers* – Rīgā 1933).
- 10) A.Herbergers (Herberger), *Skautu likumi* (Rīgā 1936).

RAKSTI ARCHĪVĀ

- I (1960) – „Rodžers Bēkons un viņa stāsts par Latviju”. „Latviešu robežnieks Austrālijā”. „Richarda Vāgnera latviskā dziesma”.
- I (2.izd. 1969) – tie paši raksti.
- I (3.izd. 1973) – tie paši raksti ar Vāgnera attēlu vitrāžā Rīgā, Brīvības ielā 9.
- II (1961) – „Latviešu kultūras atblāzma 18. gs. Vācijā”.
- II (2.izd. 1971) – „Latviešu kultūras atblāzma 18. gs. Vācijā”. „Ķoniņu svētie meži”.
- II (3.izd. 1975) – tie paši raksti, kas 2.izdevumā.
- III (1962) – „Vidzemes mājvārdu vecums”.
- III (2.izd. 1972) – „Vidzemes mājvārdu vecums”. „Jaukto laulību problēma”.
- III (3.izd. 1975) – tie paši raksti, kas 2.izdevumā.
- IV (1964) – „Sievietes un vīrieša dainas”. „Daugavas dziesmu topografija (ar kartogrammu).
- IV (2.izd. 1973) – „Dainoloģija”. „Sievietes un vīrieša dainas”. „Daugavas dziesmu topografija” (ar kartogrammu un 1688.g. zviedru mērnieku zīmētu Daugavas plānu).
- V (1965) – „Latviešu skaits Austrālijā”. „Programma pret pārtautošanos (PPP).
- V (2.izd. 1976) – tie paši raksti, „Atskaite par PPP” un „Mākslinieku matrikula” (īsbiografijas).
- VI (1966) – „Johans Gotfrīds Zeume (Seume)” ar portretu.
- VII (1967) – „Akadēmiski izglītotie latvieši 1897–1963” (papildinājumi VIII sējumā). „Latviešu zinātnieku īsbiografijas” (kopdarbs).
- VIII (1968) – „Trimdas autori” (kopdarbs) ar kartogrammu.
- IX (1969) – „Jāņa Reitera dzīve avotu gaismā” (kopdarbs). „Latviešu mācītāju īsbiografijas”. „Latviešu skolas brīvajā pasaulē” (kopdarbs).
- X (1970) – „Jaunatne un latviešu valoda” (kopdarbs). „Lasītāju vērtējumi par avīzēm” (kopdarbs). „Brīvās pasaules latviešu periodika”. „Pirmā grāmata par mums” problēma par latviešu ciltīm Indriķa chronikā).
- XI (1971) – „Latvijas zelts Londonā”.
- XII (1972) – „Sabiedriskā rosība mūsu organizācijās”. „Kultūras politikas plāns” (kopdarbs).
- XIII (1973) – „Latviešu sabiedrisko īpašumu vērtība”. „Okupētās Latvijas pilsētas”.
- XIV (1974) – „Austrālijas latviešu tautas grupas 'anatomija’”. „Medicīniskā personāla īsbiografijas”.

- XV (1975) – „Latviešu tehnikā laika gaitā”. „Latviešu loma Ņufaulendas saimnieciskajā uzbūvē”. „Pirmie kartogrāfiskie darbi Latvijā”.
- XVI (1976) – „Ko darīt ar naudu?” „Tautsaimniecības studijas”.
- XVII (1977) – „Universitāšu un kolledžu beigšanas dinamika”. „Latviešu valodas kurss Monaša universitātē (Austrālijā)”. „Kā aplēst latviešu bērnu skaitu?”
- XVIII (1978) – „Bēthovena latviskā daina” (ar Kārļa Amēndas portretu). „Mūsu koņi un mūzikas ansambļi” (ar diriģentu īsbiogrāfijām).
- XIX (1979) – „Teātra sākumi Latvijā”. „Raksti par teātri”. „Trimdas teātri” (ar teātrinieku īsbiogrāfijām).
- XX (1980) – „Mērnieku laiku vēsturiskais fons”. „Latviešu publikāciju krājumi brīvajā pasaulē (latviešu un cittautu bibliotēkās)”. „Latviešu bibliotēkāju īsbiogrāfijas” (kopdarbs). „Grāmatu dedzināšana okupētajā Latvijā” (dokumenta faksimils).
- XXI (1981) – „Mācībspēku mūža ilgums”. „Latviešu akadēmisko mācībspēku loma latviešu tības uzturēšanā”.
- XXII (1982) – „Folklorā okupētajā Latvijā”. „Latvju ornamentu nosaukumi”.
- XXIII (1983) – „Latvijas iedzīvotāji simt gadus”. „Tūkstoš deviņi simti četrdesmit pirmais gads”. „Viņu piemiņa nezudis” (mirušie universitāšu mācībspēki).
- XXIV (1984) – „Lietuviešu studiju profesūra Čikāgā”. „Desmit tūkstoši akadēmiski izglītotu latviešu [trimdā] (kopdarbs). „Baltijas universitātes latviešu mācībspēki”. „Paula Kundziņa piemiņai”. „Olģerts Rozītis”. „Mirusie *Archīva* līdzstrādnieki”. „Mirusie universitāšu mācībspēki”.
- XXV (1985) – „Anša Gaiļa pēcteči – Prūsijas un Vācijas ģenerāļi.
- XXVI (1986) – „Okupētās Latvijas administratīvais iedalījums”. „Spēku samērs Baltijas jūrā”.
- XXVII (1987) – „Fragmentāras autobiogrāfiskas piezīmes par Latvijas centrālo padomi un agresijas upuriem”. „[Imantiešu ceļojums] Vladivostoka–Rīga 1920.gadā”. „Brīvības cīnītāji – disidenti”. „Mirusie *Archīva* līdzstrādnieki”.
- XXVIII (1988) – „Gadi, gadi. . . (Gerontoloģija. Cilvēka mūža ritums. Četru paaudžu ģimenes. Divdesmitā gadsimta latviešu rakstnieku mūžs. Neparasti mūži)”. „Triju ievērojamu latviešu testaments”. „Slepenais līgums starp Vāciju un Padomju savienību”.
- XXIX (1989) – „Mūzikas dzīve Latvijas mazpilsētā (Saldū) pirms simt gadiem”. „Mūsu koņi un vokālie ansambļi”. „Vizuālā māksla”. „Dzintara istaba”.
- XXX (1990) – „Pareģojums” (lirisks tēlojums). „Kārlis Ulmanis literātūrā”. „Dziesmu grāmatas projekts” (kopdarbs). „Recenzijas”. „Teātra izrādes” (kopdarbs). „In memoriam”.
- I–XXX Saturs (1992) – [„Atsevišķo sējumu apskats”. „Rakstu un attēlu autoru rādītājs”]. „In memoriam”.
- XXXI (1993) – „Jaunība, jaunatne”. „Latvju zelta jaunatne”. „Trīs Silkalnu ģimenes”. „Jānis Ritenis”. „Vēstule Teodoram Zeidam”. „In memoriam”.

RAKSTI CITOS KRĀJUMOS UN PERIODIKĀ

- „Sviesta produkcijas likne”, *Latvijas piensaimnieks* (1934).
- „Rīgas kuģniecība zviedru laikos”, *Izglītības ministrijas mēnešraksts* 3–4 (Rīgā 1935).
- „Muižu nosaukumi”, red. A.Švābe, *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 110.burtnīca.
- „Rīgas pilsētas iedzīvotāju skaita attīstība 250 gados”, *Senatne un māksla* (Rīgā 1936).
- „Vidzemes zviedru laiku finances”, *Veltījums prof. Augustam Tentelim* (Rīgā 1936).
- „Der Aussenhandel Rigas im 17.Jahrhundert”, *Pirmā Baltijas vēsturnieku konference Rīgā 16–20. VIII 1937* (1937).
- „Kurzemes hercoga Jēkaba saimnieciskie pasākumi Dānijā”, *Latvijas vēstures institūta žurnāls* 3 (Rīgā 1937).
- „Latviešu zemnieku turība septiņpadsmitā gadsimtenī”, *Senatne un māksla* IV (1937).
- „Latvju zemnieka brīvības izredzes Kārļa XI laikā”, *Latvijas vēstures institūta žurnāls* 2 (Rīgā 1937).
- „Muižu redukcija Zviedrijā” (1937).

- „Rīgas ārējā tirdzniecība 17.gadsimtenī” (1937).
- „The Riga grain trade in the seventeenth century”, *Baltic and Scandinavian countries* III, 1 (Gdynia 1937).
- „Zemgales ķieģelnīcas – latviskās rūpniecības sākumi”, *Senatne un māksla* (1937).
- „Archīvāliju mūža jautājums”, *Latvijas vēstures institūta žurnāls* (1938).
- „Dažas Rīgas tirdzniecības parašas 17. un 18. gadu simtenī”, *ibid.* (Rīgā 1938).
- „Divu zviedru laiku Vidzemes kadastru jubileja”, *Senatne un māksla* (Rīgā 1938).
- „Klaušu beigu cēliens Kurzemē”, *Latvijas vēstures institūta žurnāls* (Rīgā 1938).
- „Pētījums par Latvijas ražām 1840–1936.g.”, *Tautas vēsturei* (Rīgā 1938).
- „Rīgas iedzīvotāju skaita attīstība 250 gados: 1547–1935.g.”. sakop. H.Asaris, *Latvijas pilsētu valsts 20 gados* (Rīgā 1938, Linkolnā 1979).
- „Rīgas saimniecības vēsture”, *Latviešu konversācijas vārdnīca* (Rīgā 1938).
- „Rudzi pasaules saimniecībā”. *ibid.*
- „Strukturālās pārmaiņas Latvijas lauksaimniecībā pēc kara”, *Latvijas vēstures institūta žurnāls* (Rīgā 1938).
- „Dažas Latvijas 19.g.s. otrās puses iedzīvotāju skaita attīstības problēmas”, *ibid.* 2/10 (Rīgā 1939).
- „Jaungulbenes zemnieku brīvlaišana 1802.gadā”, *Latviešu vēsturnieku veltījums prof. Robertam Viperam* (Rīgā 1939).
- „Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāte 1919–1939”, kopdarbs ar Kārli Dišleru, *Latvijas universitāte 20 gados 1919–1939 I* (Rīgā 1939).
- „Latvieši Lielajā ziemeļu karā”, *Latvijas vēstures institūta žurnāls* (Rīgā 1940).
- „Latvijas vēstures avoti Zviedrijas valsts arhīvā”, *ibid.* (Rīgā 1940).
- „Rīgas zivju desmitā tiesa”, *ibid.* (Rīgā 1940).
- „Igaunijas, Latvijas un Lietuvas iedzīvotāju skaits 1863.gadā” (1942).
- „Latvijas pilsētu attīstības problēmas”, *Latvju tautsaimnieks* 5/6–11/12 (Rīgā 1942).
- „Nīderlandes loma Latvijas saimniecības vēsturē” (1942).
- „Rīgas aizjūras tirdzniecība 1801–1913.g.”, *Latvju tautsaimnieks* 1/2 (Rīgā 1942).
- „Ēku postījumi Latvijā Pirmajā pasaules karā un 1941.g.”, *ibid.*, 13/14 (Rīgā 1943).
- „Latvijas telpas iedzīvotāju vecums 19. g.s. otrā pusē”, *ibid.* 9/10 (Rīgā 1943).
- „Studija par akadēmiski izglītotiem latviešiem 1939”, *ibid.* 15/16–17/18 (Rīgā 1943).
- „Tautsaimniecības bibliografijas”, *ibid.* 21/22–23/24 (Rīgā 1943).
- „Lielais mēris Latvijā”, *Daugavas vanagi* (Berlīnē 1944).
- „Pārkrievošana Latvijā”, *ibid.*
- „A Swedish cadastral attempt in Kurzeme”, *Contributions of Baltic University* 8 (Hamburg 1946).
- „Die Bevölkerungszahl in Kurzeme im 16. Jh.”, *Contributions of Baltic University* 49 (Pinneberg 1947).
- „Introduction”, *Documents concerning Baltic University 1945–1947 I*, compiled by Richards Plūme (Pinneberg 1947).
- „Merchant shipping in the Baltic during the 17th century”, *Contributions of Baltic University* 40 (Pinneberg 1947).
- „Tirdzniecības kuģniecība Baltijas jūrā 17.gadsimtenī”, *Latviešu vēsturnieku pirmā konference trimdā 1948.g. janvārī*. Referāti (Lībekā 1948).
- „Ko Robinsona Krūziņa autors rakstīja par Latviju”, *Austrālijas latvieša gadagrāmata 1953* (Melburnā 1952).
- „Kur palicis Ozoliņš?”, red. Alberts Priedītis, *Latvieši Austrālijā* (Melburnā 1953).
- „Latvju tautas ienākums starptautiskā salīdzinājumā”, *Austrālijas latvieša gadagrāmata 1954* (Melburnā 1953).
- „The optimum theory of population”, *Weltwirtschaftliches Archiv* 71, 2 (Hamburg 1953).
- „Asimilācija”, *Austrālijas latvieša gadagrāmata 1955* (Melburnā 1954).
- „Zum Hakenproblem”, *Commentationes Balticae I* (Bonn 1954).
- „Average expectation of life as an index of civilization”, *Weltwirtschaftliches Archiv* 74, 2 (1955).
- „Latviešu tautsdziesmu pirmie angļu tulkojumi”, *Austrālijas latvieša gadagrāmata 1956* (Melburnā 1955).
- „Vai Latvijas austrumu robeža bija pareizi nosprausta?”, *Laika mēnešraksts* (1955).

- „Svens Vaksels (rīdzinieks Bēringa zinātniskajā ekspedīcijā), *Austrālijas latviešu gadagrāmata 1957* (Melburnā 1956).
- „Topografiskā metode tautasdziesmu pētīšanā”, *Ceļa zīmes* 29 (1956).
- „Vai senie latvieši bija lieli dzērāji?”, red. Andrejs Johansons, *Daugava* (Stokholmā 1957).
- „Baltijas universitāte”, *Akadēmiskā dzīve* 2 (1959).
- „Dainas par Jēzu Kristu”, *Ceļa biedrs* (1960).
- „Naudas dziesmu datēšana”, red. Edite Šturma, *In honorem Endzelini* (Čikāgā 1960).
- „Jaunatne un mūsu nākotne”, *Jaunā gaita* 28 (1961).
- „Dainas kā jūsmošanas, nicināšanas un pētīšanas objekts”, *Melburnas latviešu biedrības raksti III* (1961).
- „Jānis Mediņš”, *ibid.*
- „Metu Krišjāni-Vigneri atceroties”, *Vainaga vijējai* (Melburnā 1961).
- „Die finnische Militärkolonie von Wolmar”. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Hörigkeit. *Commentationes Balticae VIII/IX*, 2 (Bonn 1962).
- „Das Landbuch von Rujen und Helmet”, *Zeitschrift für Ostforschung XI*, 3 (1962).
- „Die Rossdienstliste von 1599”, *Baltische Hefte IX*, 3 (Hannover-Döhren 1963).
- „Zur Deutung des lettischen ON Lauksargi”, *Språkliga Bidrag IV*, 18 (Lund 1963).
- „Heinrich von Stadens livländische Ortsnamen”, *Språkliga Bidrag IV*, 19 (Lund 1964).
- „Krievijas ķeizarienes Katrīnas tautības problēma”, *Jaunā gaita* 48 (1964).
- „Maiļotā latviešu valoda”, *ibid.* 50 [1964].
- „Rigaer Roggenpreise im 16. Jahrhundert”. Ein Beitrag zur Geschichte der Preisrevolution. *Commentationes Balticae X/XI*, 3 (Bonn 1964).
- „Es stāstu” (referāts ar attēliem par latviešiem Austrālijā – kopskaits, izvietojums, laulības, bērni, vecuma piramīda), *Jaunā gaita* 53 (1965).
- „Die Gutsbesitzer in Kurland, Semgallen und Pilten am Anfang des 18. Jahrhunderts”, *Baltische Hefte*, Bd 11 (1965).
- „Jaukto laulību problēma”, *Latvijas ev. lut. baznīcas kalendārs 1966* (1965).
- „Latviešu kultūras veicināšanas programma trimdā”, *Tēvzemes brīvībai un kultūrai* (Indianapolisā 1965).
- „[Patiesi anekdoti]”, sakārt. Teodors Zeltiņš, *Pašportreti* (ASV 1965).
- „Letten mit akademischer Ausbildung”, [red. A.Namsons], *Acta Baltica VI: II*: 4 (Königstein im Taunus 1966).
- „Kas bija Latvijas valsts?”, *Kaŗa invalids* 13 (1968).
- „Mistiskais latviešu skaits”, red. P.Rasiņš, *Latviešu banku kalendārs 1970* (1969).
- „Daugavas vanagu publikācijas”. Bibliografiska studija, *DV mēnešraksts* 3/131 (1970).
- „Did Latvians live in tribal societies in the 12th and 13th centuries?”, ed. Velta Draviņa, *Donum Balticum* (Stockholm 1970).
- „Mūsu sabiedriskās struktūras pētīšanas metodes”, red. Emīls Dēliņš, *Latviskuma labad* – veļtījums Kārlim Līdumam (Melburnā 1970).
- „Bevölkerungs- und Wirtschaftsprobleme bei der Staatsgründung Lettlands”, *Von den baltischen Provinzen zu den baltischen Staaten* (Marburg/Lahn 1971).
- „Latviskās ievirzes veidošana”, sast. Egons Kāpostiņš, *Mājai un skolai* (Vašingtonā 1971).
- „Portretu māksla”, *Latviešu lietiskā māksla* 6 (Melburnā 1971).
- „Jāŗa Reitera 'muiŗas' Raunā”, *Ceļi XV* (Lundā 1972).
- „Patiesība un leŗendas”, *DV mēnešraksts* 2/142 (1972).
- „Kaŗa invalidi divos pasaules kaŗos”, *Kaŗa invalids* 22 (1977).
- „Priekšvārdi”, *Brīvības saule* (Melburnā 1977).
- „Svarīga simtgade” (par pirmo politisko dienasavīzi *Rīgas lapa*), *DV mēnešraksts* 3/173 (1977).
- „Ausma un riets”, *DV mēnešraksts* 5/181 (1978).
- „Marta” (luga 3 cēļienos), *DV mēnešraksts* 1–3/177–179 (1978).
- „Rūjienas vēstures meti”, red. Andrejs Johansons, *Rūjiena* (Vesterosā 1978).
- „Aplamība aplamības galā” (par Pasaules monētu katalogu), *DV mēnešraksts* 5/187 (1979).
- „Die Zeit der Landmesser”. Zum hundertjāŗigen Jubiläum des lettischen Romans. *Reval und die baltischen Länder* (Marburg 1980).
- „Die preussischen Güter des Erik Oxenstierna” (kopdarbs), *Zeitschrift für Ostforschung* 29,4 (1980).

„Ar skatu nākotnē”, sakārt. Hugo Misiņš uc., *Melburnas latviešu biedrības 35 gadi 1949–1984* (1985).

„Perestroika' un ASV zinātnieki”, *DV mēnešraksts* 2/250 (1990).

„Mani skolotāji Latvijas universitātē (Longins Ausejs, Eduards Balodis, Kārlis Balodis, Ernests Birkhāns, Aleksandrs Būmanis, Teodors Celms, Rūdolfs Cimmermanis, Frīdrihs Henzels, Jānis Kārklīšs, Vladimirs Kosinskis, Augusts Lēbers, Kārlis Puriņš, Eduards Širons, Augusts Tentelis, Harijs Gunārs Vallins, Vilis Vitols)”, *Latvijas vēsture* 3-4 (6–7) (Rīgā 1992).

(Recenzijas un avīžu raksti šai pārskatā neietilpst)

2. POSMS

Ievads

„Sākumā bija vārds”. Sekojot šim teicienam, grāmata sākas ar kritisku iztirzājumu par *Saldus* vārdu.

No daudzajām grāmatām, kur pieminēta Saldus, izvēlējos zīmīgākās un no vēsturiskajām kartēm senākās.

Pēc šīs prelūdes grāmatas pirmajā daļā seko vispārējie vēstures vērojumi chronoloģiskā secībā, sākot ar senvēsturi, vikingu laikmetu, pāvesta Kursas valsts dibināšanas projektu un Kursas sadalīšanu 1253.gadā (kad pirmo reizi vēstures avotos dokumentēts Saldus vārds).

Seko apskats par Kurzemi ordeņa un bīskapu valdīšanas laikā, pēc kā sākas Kurzemes hercogīste. Pēc šiem plašākajiem vēstures vērojumiem tuvāk pie Saldus pienāk tālākie posmi par Saldus pilskunga tiesu Kurzemes hercogistē, Saldus draudzi, muižām Saldus draudzē un kuršu ķoniņiem. Apcere par sociālo fonu un dzimtbūšanu noslēdz šo vispārējo daļu.

Tālākos grāmatas posmus var apzīmēt par atsevišķām ainām. Atkal chronoloģiskā pieejā šī daļa sākas ar apceri par ordeņa pili Saldū pēc izrakumu datiem.

Raugoties no profesionāla viedokļa, šīs grāmatas autors jutās spiests uzrakstīt polemisku rakstu pret Saldus vidusskolas bijušās vēstures skolotājas eseju par Saldū Napoleona kara laikā. Ar to autors pārkāpj sava kollēgas un drauga Jāņa Endzelīna ieteikumu, ka neder polemizēt ar diletantiem, jo ar tādu polemiku rakstītājs pats sevi degradē.

Kad ordeņa Saldus pils bija izpostīta, senās apmetnes vietā pēc gadu simtiem no Saldus muižas atdalītajā zemē radās Saldus miests, kas izauga par pilsētu.

Saldus pilsētā darbojās viens no pirmajiem brīvās Latvijas kooperātiem – patērētāju biedrība „Neatkarība”. Saldus vidusskola tēlota pēc direktora meitas atmiņām. Saldus skauti (kas sacensībās starp Latvijas skautu pulciņiem ieguva pirmo vietu) aprakstīti pēc autora personiskās pieredzes.

Ievērojamākam saldeniekam – gleznotājam Janim Rozentālam, kas līdz šim aprakstīts daudzās grāmatās, veltīts apskats no agrāk nepētītā viedokļa, iztirzājot viņa radurakstus pēc viņa mazmeitas sarūpētiem datiem.

Tad pienākam pie jaunākiem drūmajiem notikumiem pēdējos piecdesmit gados. Ilūzisko Latvijas brīvības atjaunošanu vēl šīs grāmatas sarakstīšanas gadā (1993) traucē krievu armija Latvijā, ko apgaismo grāmatas divi pēdējie posmi – par Skrudandas lokātoru un Zvārdes aviācijas poligonu Saldus pievārtē.

Pašās beigās vēl seko apcere par Kursiņiem un saldenieku censoņu trim paudzēm.

3. POSMS

Saldus nosaukums

SALDUS Vārds LITERĀTŪRĀ

Saldus vārds pirmo reizi minēts 1253.gadā starp citiem vietvārdiem teritorijā, kas nosaukta par „Zemi starp Skrundu un Zemgali – sk.: Friedrich Georg von Bunge (ed.), *Liv-, est- u. curländisches Urkundenbuch* I, 1 (Reval 1858–1914), 249. Šai dokumentā Saldus nosaukta par *Salden*. Pēc šī nosaukuma daži ir prātojuši, vai tas nebūtu senākais Saldus nosaukums. Par šo pieņēmumu Valdemārs Ancītis grāmatā *Cieceres, Ventas un Vadakstes krastos* (Saldū 1992), 16.lpp. ir izteicis šaubas, aizrādot, ka galotne *-en* ir vairākiem vietvārdiem Saldus apkārtnē un pēc to parauga varētu būt pārveidots senākais Saldus vārds.

Istenībā galotne *-en* vāciskajiem vietvārdiem nav tikai Latvijā, bet arī Vācijā, piemēram, Bremen, München, Dresden.

Izskatot Latvijas vietvārdos vācisko formu pēc Feldmana saraksta – Hans Feldmann etc., *Baltisches historisches Ortslexikon* II. Lettland (Köln - Wien 1990) – tikai vietvārdus, kas sākas ar burtu A (skaitīti tikai pamatvārdi, ignorējot priedēkļus Alt-, Neu-, Groß-, Klein-), varēja konstatēt 49 vietvārdus ar galotni *-en*. Starp šiem vietvārdiem ir arī Ascheraden, latviski Aizkraukle.

Neviens autors, kas domā, ka Saldus senākais nosaukums ir Salden, gan nedomās, ka Aizkraukles senākais latviskais nosaukums ir Ašerādene! Tādēļ vienosiemies, ka *Salden* ir tikai vietvārda Saldus vāciskā forma, un nelietosim Saldus vācisko variantu *Salden* latviešu tekstos, arī ne, latviskojot to par „Saldeni”.

Minētā Feldmana grāmata – Latvijas vēsturisko vietvārdu saraksts vāciski un latviski – ir ļoti svarīga rokasgrāmata, un jānožēlo, ka tai ir neparasti rigorozs grāmatas lietošanas aizliegums (copyright).

Par vārdnīcas autoriem (Hans Feldmann und Heinz von zur Mühlen) Vilhelma Lenca biografiskajā vārdnīcā trūkst datu. Grāmatas priekšvārdos teikts, ka Feldmans ir pensionēts ierēdnis (Oberstudienrat a.D.) un autors, dzimis Kurzemē. Priekšvārdu un ievada autors Mīlens par sevi raksta, ka neprotot latviski, un šai ziņā darbu veicis Feldmans. Priekšvārdos minēti vēl citi vārdnīcas līdzstrādnieki.

Ko īsti vācieši sauca par *Salden*, nav skaidrs. Katrā ziņā vācu ordeņa celto Saldus pili vācieši nosauca par *Frauenburg*, kas ir gaŗāka nosaukuma *Die Burg unserer lieben Frau* saīsinājums. *Unsere liebe Frau* apzīmē Jēzus māti Mariju.

Saldus pils bija Kuldīgā celtās komtura pils blakupils. Komtura pili sākumā sauca *Jesusborg*, t.i., Jēzus pils. Ar to kļūst saprotams, ka Jēzus pils blakupili sauca Jēzus mātes vārdā.

Feldmans raksta, ka *Frauenburg* pils celta 14.gadsimta septiņdesmitajos gados. Archaiologs Evalds Mugurēvičs, kas Saldus pili izdarīja izrakumus, raksta, ka senākās ziņas par Saldus pili ir no 1411. un 1438.gada (sk. mūsu grāmatas 19.posmu), bet konkrēti pils celšanas gadu viņš nevarēja noskaidrot.

Ir arī neskaidrība par to, kad īsti Kuldīgas komtura pili pārdēvēja par *Goldingen*. Feldmans min tradicionālo Kuldīgas pils celšanas gadu starp 1242. un 1245. gadu. Tā celta 2 km attālumā no agrākās kuršu pils, un kopš 1245. gada tur bijusi komturija. Tālāk viņš raksta (187. lpp.): „Name der Burg anfangs (vor 1340) Jesusborg, der nach wenigen Jahren von Goldingen verdrängt wurde”. Neskaidrība te ir, ka starp 1242., resp. 1245. un 1340. gadu nav daži gadi, bet vesels gadsimtenis.

Vārds *Goldingen* ir neapšaubāmi latviešu vārda *Kuldīga* vācisko joms. Ievērosim, ka arī *Goldingen* vārda galotne ir *-en* tāpat kā *Salden*.

1253. gads ir vienīgais, kad dokumentos minēts Saldus vietvārds, gan jāuzsver: tā vāciskotā forma *Salden*. Ja noskaidrotu, kad īsti *Jesusborg* pārdēvēja par *Goldingen*, tad varētu arī kaut ko secināt par tās blakupils *Frauenburg* senāko nosaukumu *Salden*.

Literātūrā lasīts, ka vārds *Frauenburg* varētu būt saīsinājums no *die Burg unserer süßen Frau*, secinot, ka tam pamatā varētu būt īpašības vārds „salds” (vāciski: *süß*). Šāds minējums nav ticams, jo to varētu izgudrot tikai latviešu valodas pratējs, nevis *Frauenburgas* pils cēlēji vācieši.

Bez tam *Frauenburg* nav tikai vietvārds Latvijā. Ir vēl vismaz viena *Frauenburg* – Prūsijā 54° 22' ziemeļu un 19° 41' austrumu virzienā. Tagad šī vieta ietilpst Polijā un nosaukta par *Frombork* (sk. *Reader's Digest Atlas of the World*, 1982, 275. lpp.).

Latvijas historiografijā fakts, ka ir vismaz divi vietu nosaukumi *Frauenburg*, radījies pārpratumus. Tā Saldus vidusskolas vēstures skolotāja Veitnere Prūsijas *Frauenburg* uzskatījusi par Latvijas *Frauenburg*. Viņa arī nepareizi izlasījusi hronikas autora Vartbergas Hermana vārdu, to sajaucot ar grāmatas izdevēju – sk.: Hermani de Wartberge *Chronicon Livoniae*, ed. Ernst Strehlke (Leipzig 1863).

Kā jau minēts, par Latvijas *Frauenburg* Feldmans raksta, ka pils celta 14. gs. septiņdesmitajos gados. Valdemārs Ancītis domā, ka *Frauenburg* minēta pirmoreiz 1451. gadā, un secina (*op. cit.*, 17. lpp.): „Tā kā mūsu pilsēta aptuveni četrsimt gadus valkājusi arī šo, vācisko vārdu [*Frauenburg*. . .]”. Te ir vairāki pārpratumi. Pirmkārt, Saldus miestu (vāciski: *Flecken*) no Saldus muižas atdalīja tikai 1856. gadā. Otrkārt, Feldmans min, ka Saldus draudze (ne miests) pirmo reizi vēstures avotos minēta 1461. gadā (ne 1451. g.). Treškārt, Saldus miests ieguva nepilnīgas pilsētas tiesības tikai 1894. gadā.

Historiografijā nav pirmā reize, ka sajauc Saldus muižu ar Saldus miestu un Saldus pilsētu.

Pēc Arveda Švābes domām (sīkāk sk. 10. posmā), tā bija neapdzīvota vieta mežā. Šo domu viņš pamato tā, ka 1253. gada dokumentā nosauktā „zeme starp Skrundu un Zemgali” nemaz nebija valsts, jo tai trūka pat vārda, un izsakās, ka tas bija tikai mežs starp citiem mežiem.

Šis uzskats ir jānoraida, jo *Salden* nebija vienīgais vietvārds „zemē starp Skrundu un Zemgali”, un otrkārt jāapsver varbūtība, ka vācieši nezināja šis kuršu valsts vārdu.

Krieviski Saldu sauca pēc vācu vārda par *Frauenburg* un tikai, kad sākās Pirmais pasaules karš, līdz ar citu vācisku vietvārdu pārdēvējumiem (piemēram, *Peterburg* par *Petrograd*) arī *Frauenburgu* krieviski sāka saukt par Saldu.

Ultrapatrioti gribēja Saldu pārdēvēt par *Sladograd*, *Sladoka*, *Sladkova* (pēc krievu vārda *sladko* = sald). Saldū par šiem projektiem nekas nebija zināms, jo to

bija okupējuši vācieši. Bez tam Saldū tikai nedaudz iedzīvotāju prata krieviski, un tā šie projekti palika nedzīvi dzimuši.

Ar vācu vārdu *Frauenburg* apzīmēja ne vien vāciešu celto ordeņa pili Saldū, ko kaņos nopostīja, bet arī Saldus muižu, kas vēl pastāvēja neatkarīgās Latvijas laikā līdz agrārai reformai 1920.gadā.

Saldus muižu Pirmā pasaules kara vācu okupācijas laikā apdzīvoja ķeizariskās armijas virsnieki, un to sauca par *Amt Frauenburg*, bet pirms un pēc tam to vāciski dēvēja vai nu par *Gut Frauenburg* jeb *Frauenburgisches Gut*.

Literātūrā minētais termins *Burgsuchung Frauenburg* ir Saldus pilsnovads.

Kurzemes hercogistes laikā lietotais nosaukums *Hauptmannschaft Frauenburg* jātulko: Saldus pilskunga tiesa. Mūsu vēsturiskajā literātūrā šis termins nepareizi tulkots, pārprotot vācu vārdu *Hauptmann*, kas kā militārs termins nozīmē kapteini.

Termins *Hauptmannschaft Frauenburg* izzūd krievu laikos, kad Saldus novads vairs nav atsevišķa administratīva vienība, bet iekļauts Kuldīgas apriņķī.

Arī Latvijas patstāvības laikā nav atsevišķa Saldus administratīvā novada. Jaunākajos krievu laikos, kas maskējas ar nosaukumu „Latvijas padomju sociālistiskā republika”, atjaunoja Saldus administratīvo novadu ar nosaukumu „Saldus rajons”. Tas apcerēts turpmāk.

Ilgāks mūžs par *Hauptmannschaft Frauenburg* bija vārdam *Kirchspiel Frauenburg* (latviski: Saldus draudze). Vārdam *Kirchspiel* ir divējāda nozīme: gan laicīgs pārvaldes iecirknis, gan baznīcas iecirknis, kaut pēdējo vāciski īstenībā sauc *Sprengel*.

Latviešu senākajā literātūrā lietotais termins „Ķirspele” ir barbarisms. Vai vāciskais *Kirchspiel* ir tikai vācu valodas baltiskā dialekta vārds, neesmu noskaidrojis.

Vācu terminu *Gemeinde Frauenburg* arī lieto divējāda nozīmē – kā laicīgo iecirkni un kā baznīcas locekļu kopību. Pirmajā nozīmē latviskais termins ir pagasts, otrā nozīmē – draudze.

Vāciski burtu S, ja seko patskanis, izrunā kā Z. Piemēram: Seite (lappuse), Sand (smiltis), Säbel (zobens). Varam tādēļ pieņemt, ka vārds *Saldus*, arī pēc galotnes *-us* vāciskošanas par *-en* sagādāja izrunas grūtības, un tādēļ vāciskais *Frauenburg* stājās ļoti ātri *Salden* vietā. Līdz ar to saglabātajos vēstures avotos šo vārdu sastopam tikai vienā gadījumā. Ordeņa pils nosaukums apmierināja vajadzību vietu identificēt.

Līdzīga parādība ir ar lībisko nosaukumu *Jelgava*, ko aizstāja vācu vārds *Mitau*. Turpretim Liepājas nosaukums atspoguļojas vācu *Libau* vārdā. Arī Kuldīgas nosaukums atainojas vāciskajā *Goldingen* vārdā.

VALODNIEKI PAR SALDUS NOSAUKUMU

Jānis Endzelīns un Ernests Blese *Filologu biedrības rakstos XIII* (1933.g.) un *Wolfgang Laurs* (Wolfgang Laur) rakstā „Ortsnamenkundliche Miscellen”, *Symposium Balticum* (Hamburg 1990) rakstījuši par Saldus vārdu.

Endzelīns rakstā „Piezīmes par Liepājas un Saldus vārdu” otrās rindkopas pirmajā teikumā raksta: „Par Saldus vārdu aktis vēl nav slēdzamas” un tad pieņem Bleses teikto, ka Saldus vārdam laikam ir kāds etimoloģisks sakars ar Kurzemes mājvārdiem *Sald(e)nieki* (Matkulē, Strutelē, Nigrandē, Dundangā)[. . .], kas visi gan nevar būt dabūjuši savu vārdu no Saldus pilsētas [. . .]. Te gan jāpiezīmē, ka

Saldus *pilsētas* vārds būs jaunāks par Endzelīna minētajiem mājvārdiem, jo, kā jau aizrādīju, Saldus miestu atdalīja no Saldus muižas tikai 1856.gadā, un pilsētas tiesības tas ieguva tikai divdesmitajā gadsimtenī.

Endzelīns un Blese kļūdās, atkārtojot literātūrā minēto, ka Saldus pils (vāciski: *Frauenburg*) celta 1341.gadā. Šīs vācu ordeņa pils celšanas gadu vēsturnieki vēl nav noskaidrojuši (sk. Ēvalda Mugurēviča rakstu laikrakstā *Padomju zeme* 1970.g. 11.augustā).

Raksta turpinājumā arī Endzelīns meklē sakaru starp latviešu Saldu un vācu *Frauenburg* (sk. iepriekš par šo problēmu).

Volfgangs Laurs (*op. cit.*, 241.lpp.) piemin Endzelīna rakstā teikto un tad komentē leišu valodnieka A.Vanaga (Vanagas) viedokli, ka Saldus vārda pamatā varētu būt kāda ūdeņa nosaukums – indoeiropiešu *sal* = upe, tekošs ūdens, straume. Laurs šo viedokli noraida, jo Saldus vārdā ir fōnēma -d-. Citādi ir ar Salacas nosaukumu. Tiktāl Laurs. Secinājums: vēl jāgaida valodnieku spriedumi.

Saldenieks dzejnieks Māris Čaklais dzejoļu krājumā *Māris Čaklais un Saldus* rotaļājas ar vārdiem: „Vēl saldi ir saldumi Saldū”.

TERMINOLOĢIJAS JUCEKLIS

1949.g. 31.decembrī Latvijas kvislings Augusts Kirchenšteins parakstīja dekrētu, kas likvidēja pagastu un apriņķu nosaukumus. Apriņķus sadalīja un nosauca par rajoniem. Rajonu skaits Latvijā sākotnēji bija 58. Šo skaitu pakāpeniski samazināja, rajonus apvienojot, un 1964.gadā bija atlicis 21 rajons. To skaitā pirmo reizi parādās Saldus rajons.

Ar terminu „rajons” radās pamatīgs sajukums. Pēc Padomju savienībā lietotās terminoloģijas, rajons ir plašākais valsts administratīvais iedalījums, apvienojot vairākas agrākās guberņas. Tā Krievijas padomju republika iedalījās astoņos rajonos, Ukrainas padomju republika trijos rajonos. Kad Padomju savienība okupēja Baltijas valstis, tās kopā ar Kaļiņingradas apgabalu (*oblastj*) okupētajā Austrumprūsijā apvienoja Piebaltijas rajonā (*Pribaltijskij rajon*). Tā iznāk, ka viena rajona republika (Latvija) savukārt bija iedalīta rajonos. Juceklis un nekonsekvence bija vēl lielāka. Rīgu savukārt iedalīja sešos rajonos. Vēl vairāk. Paralleli rajoniem Latvijā bija vēl „ekonomiskie rajoni”: Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Centrālais rajons. Šos ekonomiskos rajonus iedalīja apakšrajonos: Vidzemes rajonā bija Valmieras un Gulbenes apakšrajons, Latgales ekonomiskā rajonā – Daugavpils un Rēzeknes apakšrajons, Centrālajā ekonomiskā rajonā bija Jēkabpils un Jelgavas apakšrajons un Rīgas piepilsētas nevis rajons, bet zōna! Tas vēl nav viss – ekonomiskie rajoni bija iedalīti ne vien ekonomiskos apakšrajonos, bet arī administratīvos rajonos. Vidzemē bija divi administratīvie rajoni – Valmieras un Gulbenes utt. Sīkāk sk. autora rakstu „Okupētās Latvijas administratīvais iedalījums”, *Archivs* XXVI, 17–38. lpp.

Saldus rajons 1978.gadā aptvēra 2120,3 kv-km, un to savukārt iedalīja 17 „ciema padomēs”. Interesants ir termins „ciema padome”. Vispirms nav saprotams, kādēļ okupētajā Latvijā, kur tik ļoti cienīja visu krievisko, atmeta terminu „pagasts”, kam ir krievu cilme. Otrkārt, termins „ciema padome” taču neapzīmē teritoriālu vienību, bet gan amatpersonu kolektīvu.

Tomēr visos okupētajā Latvijā izdotajos statistiskajos pārskatos vārds „ciema padome” lietots, lai apzīmētu teritoriju, un 1978.gadā publicētajā pārskatā 56 %

ciema padomju ir agrākie pagasti, bet pārējie ir kādas apdzīvotas vietas nosaukums (vairumā muižu vārdi).

Loģiskāki ir paskaidrojumi Latvijas (PSR) enciklopēdijās. 1967.gadā izdotajā *Latvijas PSR mazajā enciklopēdijā* šķirkļa „ciema padome” nemaz nav, bet ir šķirklis „ciema darbaļaužu deputātu padome”. 1982.gadā izdotajā *Latvijas padomju enciklopēdijā*, 2.sējumā ir šķirklis „ciema padome” ar paskaidrojumu „vietējie valsts varas orgāni PSRS”.

Abās šais enciklopēdijās tātad „ciema padome” nav teritoriāla vienība, bet gan par ciemiem sauc agrākos pagastus.

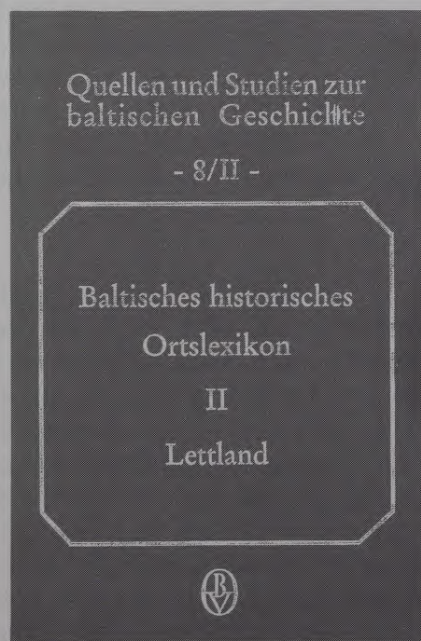
Ko agrāk sauca par ciemiem (vairāku zemnieku māju pudurus), okupētajā Latvijā sauca par ciematiem, kamēr agrāk par ciematu apzīmēja (lietojot Paula Kundziņa terminoloģiju) atsevišķu sētu.

Jauns termins Padomju Latvijā bija vārds „pilsētciemats”, ko lietoja „miesta” vietā. Šis nosaukums bija īsts valodas monstrs. Latviešu valodā divu lietvārdu saliktenis vienmēr izsaka, ka nozīmīgākajam lietvārdam (mūsu gadījumā „pilsēta”) ir pakļauts (vai nu fiziski, vai juridiski, vai saimnieciski) otrais lietvārds (šoreiz „ciemats”, vienalga, vai ar to domāta viensēta vai ciems). Nekādā gadījumā šo terminu nevar uztvert kā apzīmējumu apdzīvotai vietai, kas mazāka par pilsētu un lielāka par ciematu. Pilsētciematu var saprast tikai kā ciematu, kas atrodas pilsētā vai pie pilsētas, vai arī atkarīgs no pilsētas. Ir jājautā, kāda vaina ir vārdam „miests”? Šo vārdu latvieši lieto vizmaz kopš viņi sāka lasīt Glika tulkoto bībeli. Tas ir slavu cilmes – sk. : Milenbachs-Endzelīns, *Latviešu valodas vārdnīca* šķirkli „miests”.

Esmu dzimis vietā, ko vēl manā bērnībā krieviski sauca par „miestečko Frauenburg” (t.i., Saldus miests).

Tādi termini kā „miests” un „slabada” varēja mierīgi palikt, un nebija vajadzības radīt jaunu, viegli pārprotamu terminu.

Kopš 1978.gada Saldus novadā atradās divi pilsētciemati: Brocēni un Skrunda – agrākās muižas.

Feldmana grāmatas vāks un titullapa

4. POSMS

Nozīmīgas grāmatas ar materiāliem par Saldu

ANCĪTIS

Pati jaunākā nozīmīgā grāmata ar materiāliem par Saldu ir Valdemāra Ancīša *Cieceres, Ventas un Vadakstes krastos*. Materiāli Saldus novada kultūras vēsturei. Tās [I] daļa bija izdota Saldū 1992. gadā.

Vāka augšējā daļā ir Ancīša grāmatzīmes attēls – gailis vējrādītāja veidā ar uzrakstu EX LIBRIS. „Ejiet pie Ancīša”.

Gaili vāciski sauc *Hahn*, un tas varētu būt simbols Ancīša vārdam, jo latviski vārda sākumā fōnēmu H parasti neizrunā. Atliek vēl tikai pievienot vārda otro daļu „-cītis”, lai rastos pamazināmā forma „Ancītis”.

Grāmatas apakštitulā vārds „Materiāli” un pirmais teikums „Ceļavārdos”: „Fakti, fakti, fakti” izsaka autora gribēto grāmatas programmu.

Neskaitot paprāvo iespiedumklūdu sarakstu (kas neglaimo Saldus grāmatspiestuvei), grāmatā ir 160 lappuses teksta, kas sakārtots piecpadsmit nodaļās. To rotā 15 attēli uz atsevišķām lapām.

Cieceres, Ventas un Vadakstes krastos

Materiāli Saldus novada kultūras vēsturei

Ancīša grāmatas vāks

Grāmatas *Cieceres, Ventas un Vadakstes krastos*. Materiāli Saldus novada vēsturei, otro daļu Ancītis publicējis 1994. gadā. To izdevis apgāds „Garā pupa”. Jāspriež, ka apgāda īpašnieks Uldis Auseklis nav saldenieks, jo saldenieki zina starpību starp *garu* (Garu, garu, uzmet garu, lai es labi pērties varu!) un *garu* (ar mīksto r), nevis īsu, augu.

Starp ceļavārdiem sākumā un pēcvārdiem beigās šoreiz ir sešas nodaļas, kas iedalās apakšnodaļās un reizēm arī vēl sīkākos posmos. Pa starpām ir Anciša dzejoļi, kam netrūkst humora, piemēram, 109.lpp.: „Bet tagad, lasītāj, es lūdzu – neper mani, Ka atkal atgādināt gribu Stepermani!”.

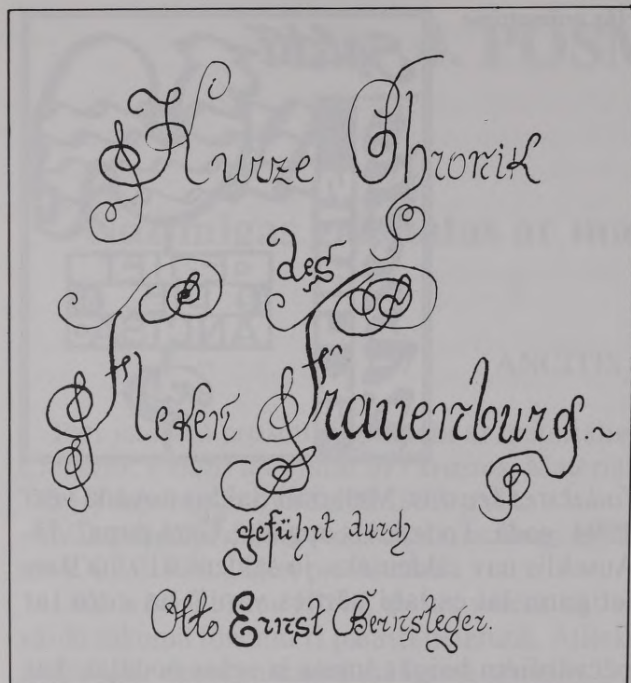
Tagad gaidīsim Valdemāra Anciša solīto grāmatas trešo daļu.

IEBILDUMI. 44.lpp. Ancītis raksta, ka Saldus rajona bibliotēkā saņemti „Arhīva” sējumi, paskaidrojot, ka tas ir „almanahs”. Rakstu krājuma tituls gan ir *Archīvs*, nevis *Arhīvs*! Starp latvisko mīksti izrunājamo fōnēmu ch un cieti izrunājamo krievu fōnēmu h ir atšķirība, kas pārkrievošanas laikā Latvijā ir izzudusi. Tomēr derētu gan respektēt vismaz grāmatu oriģinālituluss.

69–73.lpp. ievietotajā Jāņa Endzelīna biogrāfijā valodniekam veltīts daudz cildinošu vārdu, un to noslēdz teikums, kuŗā minēts valodnieka lielais darbs. Ir tomēr divkosība, ja šo „lielo darbu” ignorē ar to, ka ch vietā raksta h, piemēram, literārās pasakas žanra nodibinātāja vārdu raksta: „Lerhis-Puškaitis”. Cerams, ka folklorists, kas nomira 1903.gadā, neapgriezās kapā otrādi, kad viņa vārds tā tika sagrozīts.

BERNŠTĒGERS

Šai posmā par nozīmīgām grāmatām jāietilpina arī rokrakstā palikušais Bernštēģera manuskripts „Saldus chronika” (1856–1910). Chronikas autors Bernštēģers (Otto Ernst Bernsteger) dzimis Kumbros pie Saldus un dzīvojis Saldū. Par sevi viņš nesniedz ziņas, izņemot, ka viņa mātes Dorotejas (Dorothea) dzimtais uzvārds bijis Šauere (Schauer) un ka viņa tēvs (Gustav Burchard Bernsteger) 1856.gadā savu apbūves gabalu Dzirnavu ielā Saldū par 90 rubļiem pārdevis skolotājam Dannenbergam. Chronikas manuskripts ar nosaukumu *Kurze Chronik des Fle[c]kens Frauenburg* (124 lpp.) pirms pēdējā kaŗa glabājās Saldus mācītājmuižā, kur to norakstīja šīs grāmatas autors. Pēc nepārbaudītām ziņām, Saldus mācītājmuiža cīņās ap Saldu nopostīta, un pēc kaŗa tās vietā iekārtota skola. Ļoti iespējams, ka šīs Saldus chronikas noraksts (glabājas manā dzīvoklī Austrālijā) tagad ir tās vienīgais eksemplārs. Dažus izvilkumus (par 1905.gadu) esmu publicējis grāmatā *Senie stāsti*

(Melburnā 1955), 175. un sek. lpp. Pēc šīs chronikas esmu publicējis rakstu „Mūzikas dzīve Latvijas mazpilsētā pirms simt gadiem”, *Archīva* 29.sējumā, 16–37.lpp.

Šeit šī chronika izmantota 22.posmā, attēlojot Saldus miesta un vēlāk Saldus pilsētas izveidošanos un atzīmējot chronikas autora uztverē svarīgākos notikumus tās vēsturē.

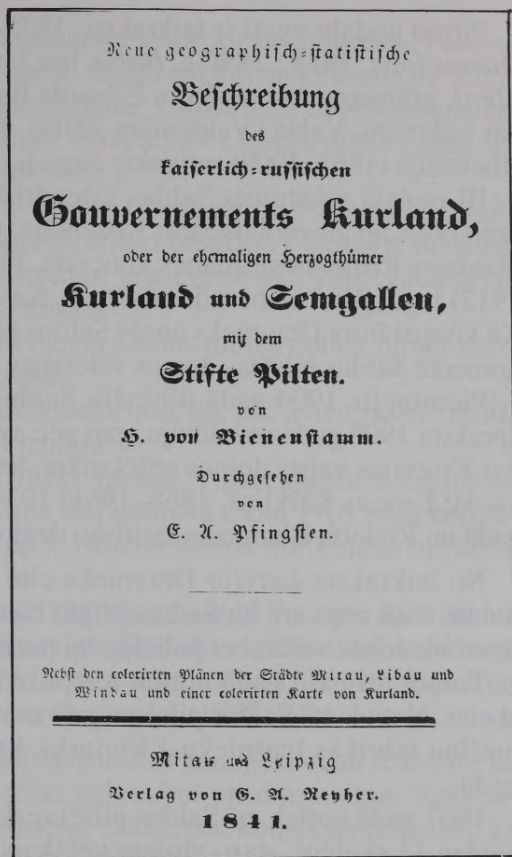
Ar 20.gadsimteni Bernštēģers arvien vairāk uzmanības veltī Saldus vāciešiem un mazāk latviešiem. Pēc 1905.gada revolūcijas Krievijā radās liberālas vēsmas, ko steidzās izmantot vācu tautības Krievijas iedzīvotāji. Saldū nodibinājās Kurzemes vācu biedrības nodaļa, kuņas darbību Bernštēģers chronikā plaši apraksta. Latviešu lasītājus tas var mazāk interesēt, tādēļ neesmu no šīs chronikas daļas neko tulkojis, nedz atreferējis, izņemot to, ko viņš raksta par 1905.gada revolūciju.

BĪNENŠTAMS

Minot autoru uzvārdu alfabētiskā secībā, nākošā nozīmīgā grāmata ir: H. von Bienenstamm, [...] *Beschreibung des [...] Gouvernements Kurland* [...] (Mitau und Leipzig 1841). Bīnenštams (Herbord Carl Friedrich Bienenstamm, pirms 1794: Bienemann, 1778–1840) bija ģeografs, lauksaimnieks un redaktors.

Grāmatas priekšvārdos minēts, ka pirmais izdevums iznācis 1826.gadā kā nodaļa par visām trim Krievijas provincēm Baltijas jūras piekrastē (Igauniju, Vidzemi un Kurzemi). Apskatāmais izdevums ir 183 lpp. biezs, un tam ir karšu pielikumi – Jelgavas, Liepājas un Ventspils plāns un Kurzemes karte.

Mūs interesē Kuldīgas apriņķis, resp. Kuldīgas virspilskunga tiesa (118. un sek. lpp.). Apriņķi iedalīti pilskungu tiesās, pilskungu tiesas – draudzēs, kas savukārt iedalītas kroņa valdījumā, privātā valdījumā, mācītājmuižās un baznīcās, un citās oficiālās iestādēs. Katrā valdījumā minēti muižu nosaukumi, dažām muižām arī latviskie vārdi.

DRAVNIEKS

Alberta Dravnieka (1886–1954) plašie darbi – ar 1940.gadu datētais 181 lpp. manuskripts mašīnrakstā *Par Saldus bijušām dienām* un ar 1953. gadu datētais 169 lpp. manuskripts rokrakstā *Saldus kooperatīva „Neatkarība” darba ritums* palikuši neiespiesti. Par tiem man jāpateicas autora dēlam Fricim (ASV).

Tagad žurnālā *Akadēmiskā dzīve* 35 (1993), 16–38.lpp. publicēti izvilcumi no pirmā manuskripta līdz ar Alberta Dravnieka portretu un īsbiografiju, fragmentus apvienojot trijās nodaļās ar virsrakstiem: „Par gleznotāju Jāni [sic!] Rozentālu”, „1905.gada notikumi” un „Pirmā pasaules kara laiks”.

Lai lasītājiem būtu pārskats par Saldus vēsturei ļoti nozīmīgo rakstu *Par Saldus bijušām dienām*, šeit konspektīvi atstāstīts tā saturs, izlaižot daļu, kas iespiesta minētajā žurnālā.

Pie žurnāla raksta man jāpiezīmē, ka gleznotāja Rozentāla priekšvārds bija Janis (ne Jānis), un Saldus iedzīvotāji paši sevi sauca par saldeniekiem (ne saldiesiem).

Otro manuskriptā palikušo darbu esmu izmantojis šīs grāmatas 23.posmā.

Par Dravnieka darbā minētām personām esmu sniedzis biografiskos datus (dzimšanas un eventuāli miršanas gadu) pēc Žaņa Unāma sastādītās biografiskās vārdnīcas *Es viņu pazīstu* otrā (1975) izdevuma.

Par Saldus bijušām dienām sākotnēji iedalīts četrās nodaļās: I. „Laikmets, kuŗā uzsāku savu darbību Saldus sadraudzīgajā biedrībā” (1.lpp.); II. „Stepermaņa laikmets” (9. lpp.); III. „Andreja Vēja - Ringaiša (dz. 1868) laikmets” (28 [a]. lpp.); IV. „Miķeļa Borga (1873–1925) laikmets” (151.lpp.).

Pirmo nodaļu avoti ir laikraksti: 1875.g. *Baltijas vēstnesis*, 1886 / 87., 1889. g. *Dienas lapa*, 1885., 1890.g. *Balss*, bez tam vēl *Tēvija* un vācu *Golding[er] Anzeig[en]*; grāmatas: kooperatora Eduarda Baloža (1880–1951) darbs par tautas atmodas laikmetu, Valža (Valdemāra Zāliša, 1865–1934) grāmata *Kurzeme* un Rūdolfa Blaumaņa (1863–1908) satiriskie dzejoļi par Saldu.

III nodaļā raksturots Saldus sabiedriskās dzīves vadītājs kopš 1894.gada Andrejs Vējš un gleznotājs Janis Rozentāls, pieminēts dziedātājas Natālijas Šmitas un pianistes Rozas Fogelmanes koncerts. Plašāk aprakstītas Ādolfa Alunāna (1848–1912) lugu „Visi mani radi raud” un „Kas tie tādi, kas dziedāja” izrādes 1895.gadā. Kā kooperators Dravnieks apcer Saldus pārtikas biedrības neveiksmi 1896.gadā un komentē Saldus pilsētas domes vēlēšanas 1902.gadā, citējot *Dienas lapu*.

Pieminējis 1904.gadā dibināto Saldus lauksaimniecības biedrību, Dravnieks apraksta 1905.gada revolūciju, gan pēc avižu ziņām, gan paša pieredzes, un turpina par Krievijas valsts domes vēlēšanām. Iespraudumā Dravnieks citē Zeltmaša (īstā vārdā: Ernests Kārklīšs, 1868–1961) 1939.gadā iespiestās atmiņas par Saldu 1906.gadā un Rūdolfa Blaumaņa satirisko dzejoļu par brāļiem Vilhelmu un Kārli Ādolfi.

No laikraksta *Latvija* Dravnieks citē straipsni par vācu biedrības dibināšanu Saldū. Viņš ziņo arī, ka Sadraudzīgās biedrības ārkārtējo sapulci 1907.g. izziņojusi nevis biedrības valde, bet policija, lai paziņotu, ka biedrība slēgta.

Tomēr tai pašā gadā notiek teātra izrāde un koncerts par labu Saldus pilsētas skolai. Notiek arī Saldus pilsētas galvas vēlēšanas – ievēl Saldus lauksaimniecības mašīnu fabrikas īpašnieku J.Vicinski, kas jau bijis šai amatā iepriekšējos četrus gadus.

1907.gadā notiek arī Saldus pilsētas skolas absolventu pirmais izlaidums. Skolu beidza 11 skolēni, starp viņiem vēlākais profesors Pauls Galenieks (1891–1962), vēlākais Saldus ģimnazijas direktors Jēkabs Lāva (dz. 1888) un J.Vicinska dēls Oskars (dz. 1888).

Pēc *Jaunās dienas lapas* Dravnieks apraksta kolonizatora Silvio Brēdricha no Volinijas guberņas ievestos vācu kolonistus, kuņus noņemina Sesilē. Pieminējis Rīgas Latviešu lauksaimniecības centrālbiedrības un Latviešu lauksaimniecības ekonomiskās sabiedrības dibināšanu, Dravnieks pievēršas pasaules notikumiem – otrai pasaules valstu atbruņošanās konferencei Hāgā. Saprotams, ar Saldu tam nav nekāda sakara, bet tas norāda uz Dravnieka plašo interešu loku.

Atgriežoties pie notikumiem Saldū, Dravnieks raksta par plašo mežu izciršanu Saldus apkārtnes muižās (1908.gadā) un, ka pabeigta Saldus pilsētas skolas nama būve.

Būdam atturībnieks, Dravnieks raksturo alkohola postu un apskata Saldus atturības biedrības *Pumpura* dibināšanu. Biedrības statūtus 1908.g. parakstīja: M.Zoltners, kalēja un mašīnu labošanas darbnīcas īpašnieks Brocēnu pagasta Biļļu krogā; J.Kravinskis, Cieceres *Namiķu* saimnieks; J.Dravnieks, Cieceres *Spolēnu* saimnieks; J.Rumpis, Saldus namsaimnieks; J.Milts, Saldus *Stalģu* saimnieks. Par biedrības priekšnieku ievēlēja tās ierosinātāju Albertu Dravnieku.

Pumpurā īsā laikā iestājas 60 biedru. Ierīko publisku bibliotēku un lasāmgaldu, sarīko pārrunu vakarus par literāriem, zinātniskiem un atturības jautājumiem. Projektē atklāšanas svētkus ar Hauptmana (Gerhardt Hauptmann, 1862–1946) lugas *Vientuļi cilvēki* izrādi. Tomēr labi plānoto izjauc aprīņa priekšnieks Silvio Brēdrichs – luga esot revolūcionāra un lomu tēlotāji (skolotāji) politiski neuzticami. Ar pavēsti Dravnieku uzaicina ierasties Saldus policijas kancelejā. Ierodas visa *Pum-*

pura valde. Seko drāmatisks incidents, Brēdricham zaudējot savaldīšanos. *Pumpura* valde nolemj iesniegt sūdzību gubernātoram Jelgavā. Dravnieks brauc uz Jelgavu un dabū atļauju biedrības atklāšanas sarīkojumam. Tomēr lugu izrādīt neizdodas, jo aktieņus izklidina kā politiski neuzticamus. Daži aiziet kaņaklausības gaitās, arī Dravnieks (viņš ir rakstvedis Varšavā 1908–1912.g.).

Pumpura atklāšana notiek 1909.gadā ar Antona Benjamiņa (1860–1939) lugu *Miglā* un koņa dziesmām. Tomēr 1910.gadā atturības biedrību *Pumpuru* slēdz par statūtu neizpildīšanu. Brēdricha terors turpinās, apcietinot gan 1905.gada revolūcijas dalībniekus, gan pilnīgi nevainīgas personas.

Sabiedriskā rosība tomēr neatslābst. 1909.gadā Saldus muižā notiek pirmā lauksaimniecības, rūpniecības un mājturības izstāde.

Rakstot par projektētiem dzelzceļiem, Dravnieks min, ka, pēc avižu ziņām, muižnieku projektus krievu valdība nav atļāvusi izpildīt.

Par svarīgāko notikumu 1910.gadā Dravnieks apzīmē Viļņas apgabala kaņatiesas sēdes Rīgā, tiesājot 1905.gada revolūcionārus. Šai grāmatā esmu 1905.gada revolūciju apskatījis 28. posmā (sk. 241–242.lpp.). Dravnieks šos notikumus apraksta manuskripta 101–111.lappusē.

Tā kā Saldus teātra dzīvē valda klusums, 1910.gadā Saldū viesojas Zvārdes un Sprinģu teātrinieki. 1912.gadā Saldus sadraudzīgās biedrības teātris sāka nodarbināt algotu režisoru un algotus aktieņus, rīkojot izrādes reizi mēnesī. Tomēr Aspazijas lugas *Zeltītes* izrādei aicināja no Rīgas Bīrutu Skujenieci (1888–1931).

Pēc sikumos aprakstītā konflikta starp Saldus pilsētas amatpersonām redzams, ka gubernātors apstiprina amatā ne vien pilsētas galvu, bet arī domniekus. Kaut arī Dravnieks nemin apriņķa priekšnieka Brēdricha vārdu, pēc konteksta redzams, ka tas turpina iejaukties latviešu biedrību dzīvē, pat pavēlot biedriem izstāties no Rīgas Latviešu lauksaimniecības centrālbiedrības un Latviešu lauksaimniecības ekonomiskās sabiedrības.

Ar manuskripta 132. lpp. stāstījums rit chronoloģiski, sākot ar 1914.gadu. Pēc avižu ziņām raksturots kaņ paredzējums. Tomēr saldenieki daudz nebēdā un Jāņos rīko otro lauksaimniecības izstādi. Pēc atklāšanas sarīkojuma vadītājs aicina nodziedāt „Nevis slinkojot un pūstot”, bet publika pieprasa, ka vispirms jādzied tautas lūgšana „Dievs, svētī Latviju”. Apriņķa administrācijai pret šīs dziesmas dziedāšanu ir iebildumi – to varot dziedāt tikai sēdot un ar cepurēm galvā. Kad publika tomēr dziesmu dzied, stāvot kājās, ar atsegtām galvām un sajūsmināti to trīsreiz atkārtu, „policijas priekšniecība no izstādes laukuma aizgājusi un noklausās dziesmā iztālēm”.

Izstādes pirmo dienu noslēdz ar koncertu, piedaloties Ādolfam Kaktiņam (1885–1965), J.Mediņam un jauktajam korim skolotāja Alvila Klēbacha (dz. 1876) vadībā. Nākošās dienās notiek referāti, teātra izrāde un balle.

Tālāk Dravnieks apraksta mobilizāciju. Ekskursanti Aizputē dzird lielgabalu dunoņu – izrādās, ka vācu kaņafloate apšauda Liepāju – kaņš ir sācies!

Nākošās lappusēs attēloti chaotiskie apstākļi, izdarot rekvizīcijas. Ar krievu armijas iebrukumu Prūsijā saldenieki cer, ka kaņš drīz beigsies, tomēr dibina palīdzības komiteju. Starp komitejas locekļiem Dravnieks sevi min pēdējā vietā.

Ar 1915.gadu Saldus sadraudzīgajā biedrībā sākas liela rosība. Teātra izrādes seko viena otrai. Biedrībā apvienojas Saldus inteliģence, bet remdenie aiziet sāņus. Lai apkaņotu nepamatotu cenu paaugstināšanu, atdzīvojas Saldus pārtikas biedrība. Valdē ievēl Jāni Lilienšteinu, Miķeli Grīslī, M.Zoltneru, M.Ozolu un A.Drav-

nieku, revīzijas komisijā F.Kravinski, lauksaimnieku J.Borgu un namsaimnieku J.Vēju.

Ringaiša-Vēja adoptētais audzudēls Andrejs Ozols kļūst par sava audzētēva grāmatveikala īpašnieku.

Dravnieks apraksta notikumus frontē – krievu neveiksmi un vācu panākumus, un ar to saistīto bēgļu kustību. Ļaudīs tomēr valdot cerība, ka krievi uzvarēs un ka vācu karaspēks Saldū neienāks.

Bēgļu gaitās devās arī Ringaitis-Vējš, saslīma ar tifu un vairs nepiecēlās. Viņa kops ir Voronežā. Neatgriezās arī viņa krustdēls Andrejs Ozols, kam veltītais A.Jansona piemiņas dzejolis ievietots Dravnieka manuskriptā.

IV nodaļā Dravnieks apraksta „Miķeļa Borga laikmetu”. Borgs piedzimis 1873. gadā Sātiņū *Cūkvīros*, 1892.g. beidzis Irlavas skolotāju semināru, no 1895. gada ir skolotājs Sesiles skolā, aktīvs revolūcionārs, 1915.g. dodas bēgļa gaitās, atgriezies 1918.gadā uzvelk Latvijas karogu Saldū un kopā ar Kārli Gertneru pārstāv Latvijas pagaidu valdību.

Dravnieks piemin ierakumus Saldus apkārtnē, ko izveidoja, lai Saldū aizstāvētu pret vācu karaspēku. Esmu arī pats redzējis šos ierakumus starp Saldū un Upesmuižu, bet tikai vēlāk, kad obligāto laiku kalpoju Latvijas armijā, sapratu, cik nenozīmīgi modernajā kustības karā bija šie rūpīgi veidotie ierakumi un kāpnes eglēs ar uzbūvētu platformu, acīm redzot, domātas, lai laikus pamanītu vāciešus, kas nāktu uzbrukumā uz Saldū.

No personiskās pieredzes varu papildināt Dravnieka stāstu ar to, ka vācu karaspēks ienāca Saldū, kad aviācija un jātnieku patruļas apstākļus bija noskaidrojušas. Vācu karaspēkam bija līdz iepriekš sagatavotas ielu nosaukumu uzrakstu plāksnes. Piemēram, Upesmuižas ielu pārdēvēja par „Restdorf Straße” pēc karaspēka daļas komandiera uzvārda. Kad Restdorfa karaspēka daļa aizgāja tālāk, iedzīvotāji tikpat steidzīgi, kā ielas bija pārdēvētas, atjaunoja agrākos ielu nosaukumus.

Dravnieks raksta, ka vācu okupācijas laikā Saldus sabiedriskā dzīve bija izbeigusies. Sadraudzīgās biedrības namā bija iekārtota apkārtnes pagastu nespējnieku mītne un āboliņa sēklu sabērtuve.

Atceros arī, ka Saldus augstākajā skolā bija ierīkota labības noliktava. Skolas bibliotēkas un dabzinātņu kabineta mantas bija izvazātas. Kad vācieši bēgot Saldū atstāja, tie smago municiju sasvieda skolas nama akā un uzspridzināja. Vandaļi tad, staigājot pa Saldus ielām, priedējās, ka visiem logiem bija izbiruši stikli.

Dravnieks vēl min, ka par Saldus pilsētas galvu („birģermeistaru”) iecelts jau agrāk šai amatam bijušais (aptiekārs) Kapellers, bet kad viņš pieprasījis naudu venērisko slimību apkaņošanai, viņa vietā iecelts kāds Vācijas vācietis.

Vācu okupācijas laikā eksistēja plaši kolonizācijas projekti. Kurzemē jau bijusi nodibināta speciāla Kurzemes un Zemgales kolonizācijas banka.

Draudošās briesmas novērsa 1918. gada 18.novembra notikums Rīgā. Par to saldeniekiem vēstīja Latvijas karogs pie Saldus sadraudzīgās biedrības ēkas. (Savu četrpadsmit gadus vecā zēna patriotismu izrādīju, ievietojot elektriskajā kabatas spuldzē sarkanbaltsarkana papīra strēmelīti, lai uz baltas sienas atmirdzētu Latvijas karogs.)

Daži Saldus namīpašnieki pārtaisīja agrāko krievu karogu (balts, zils, sarkans) par Latvijas karogu. Sarkanā drēbe gan nebija pareizā krāsā, un krāsas karogā nebija pareizā proporcijā.

Brīvības saule gan vēl atspīdēja tikai īsu brīdi. 1919. gada janvārī arī Saldū varu pārņēma komunisti. Tomēr jau 1919. g. 10. martā Saldū ieņēma Latvijas nacionālais karaspēks (atceros, ka grupa Kalpaka armijas karavīru toreiz pārgulēja mūsu mājā Upesmuižas ielā 71). Seko Andrieva Niedras (1871–1942) rikotais pučs un Kārļa Ulmaņa (1877–1942) valdības patveršanās uz kuģa *Saratova*.

1919. gadā Saldū notiek pārtikas biedrības, lauksaimniecības biedrības un sadraudzīgās biedrības kopsapulce. Šai sapulcē Dravnieks referē par Saldus un apkārtnes biedrību pienākumiem un uzdevumiem. Kad viņš nosoda Niedras valdību, niedristi viņu apdraud ar dūrēm, bet kautiņu novērš Dravnieka atbalstītāji.

No sapulces aiziet 50 dalībnieki, bet palikušie 18 paraksta protestu pret Niedras valdību un nodibina kooperatīvu *Neatkarība* (sk. šīs grāmatas 23. posmu).

Niedras valdība kļūst par Bermonta-Avalova valdību, un 1919. gada novembrī Saldū ierodas Bermonta valdības izraudzītais Kuldīgas apriņķa priekšnieks Volfmans, kas *Neatkarības* valdi nosauc par lieliniekiem un piedraud tiem ar administratīvu sodu.

Saldū atbrīvo 1919. g. 24. novembrī, bet ar upuriem. Kritušie ir Fricis Irbe, Krišjānis Reinbergs un Vilhelms Taube (pēc A. Stinkula informācijas, viņa uzvārds ir Laube – sk. 82. lpp.). Šiem varoņiem Saldus kapsētā 1920. gadā atklāj pieminekli.

Saldus sadraudzīgās biedrības darbība ir apsīkusi. 1920. gadā revīzijas komisija ziņo, ka nav nedz grāmatvedības, nedz protokolu, un tā kā kasē nav naudas, nav arī ko revidēt. Darbību atjauno, noorganizējot kori, jaunatnes un teātra pulciņu, bet tie darbojas tikai īsu laiku. Tomēr 1922. gadā Saldus sabiedriskā rosība atkal atplaukst – agrākie Sadraudzīgās biedrības biedri čakli darbojas citās organizācijās.

Miķelis Borgs nomirst 1925. g. 25. martā, un Alberts Dravnieks viņam veltī siltus atvadvārdus.

Par valsts dzīvē notikušajām 1934. gada pārmaiņām Dravnieks izsakās saudzīgi, pasvītrojot vienības garu. Viņš sausi ziņo, ka jālikvidējas visiem kooperatīviem, kas pārtraukuši veikt savu tiešo uzdevumu. To skaitā ir arī Saldus pārtikas biedrība. Likvidators ir uz Saldū atsūtītais valdības ieceltais Saldus kooperatīva *Neatkarība* administrators J. Zariņš, kas „šo uzdevumu veic tā, ka izjauc un sadrupina visu organizāciju [. . .] sadraudzību un vienprātību”.

Par J. Zariņa dibināto „Vienības nama savienību” Dravnieks izsaka šaubas, vai ar to nav paredzēts likvidēt Saldus sadraudzīgo biedrību. Viņš vēl atreferē *Saldus avīzes* ziņojumu par sadraudzīgās biedrības 50 gadu jubilejas svinībām.

Noslēdzot manuskriptu, Dravnieks min Saldus sadraudzīgās biedrības valdes priekšsēžus: Kirilu Iviņu (dz. 1872), Frici Lapiņu (dz. 1892) un Žani Ozolu (dz. 1895) un valdes locekļus: Kārli Gertneru (dz. 1880), Albertu Zandbergu (dz. 1890), virsmežzinī Jēkabsonu un Jāni Velpu (dz. 1888); revīzijas komisijas locekļi bija: Jānis Lilienšteins, Jēkabs Sillers un mežzinis Šulcs.

KIPARSKIS

V[alentin] Kiparsky, *Die Kurenfrage*. Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Ser. B, 42 (Helsinki 1939). 474 lpp. un karšu pielikumi.

Šo Latvijas vēsturei svarīgo grāmatu izdeva Somijas zinātņu akadēmija tās rakstu krājumu 42. sējumā. Par autoru nav ziņas Arveda Švābes rediģētajā *Latvju enciklopēdijā* (1952/1953), ne arī latviešu biografiskajā vārdnīcā *Es viņu pazīstu*. Žanis Unāms Kiparski nepazīst. No otras puses Kiparskis savā darbā piemin arī Švābes rakstus.

Ar somu zinātnieku Valentīnu Kiparski personīgi iepazinos savu studiju laikā Stokholmā. Mums iznāca domstarpības pirmajā sarunā. Noskaidrojās, ka es nāku no Latvijas, Kiparskis izteicās ļoti negatīvi par Arvedu Švābi, apvainojot viņu par plagiatoru. Pēc Kiparska domām, Švābe savā grāmatā *Pagasta vēsture* esot plagiējis viņa grāmatu *Vakalaitis*. No savas puses centos Švābi aizstāvēt, jo vienkārši neticēju apvainojumam. Šaubas man gan radās vēlāk, kad jautāju Švābēm, kā viņš ticis galā ar Kiparska grāmatu, neprotot somu valodu. Uz šo jautājumu saņēmu izvairīgu atbildi.

Kaut Švābes rediģētajā *Latvju enciklopēdijā* nav Kiparska biografijas, tomēr Švābe nevarēja pāiet garām Kiparska darbam *Die Kurenfrage*, un tas pieminēts straipsnī par seno Kursu.

Grāmatā *Die Kurenfrage* (Kuršu problēma) valodnieks Kiparskis skaidro jautājumu par seno kuršu tautību. Viņš konstatē, ka agrākajā vēstures literatūrā senie kurši ir uzskatīti par somugriem.

Analizējot vēstures dokumentos minētos Kursas vietvārdus un personu vārdus ar valodnieka metodi, viņš secina, ka vairums šo vārdu ir baltiskas cilmes, no tiem pārsvarā latviski.

Darbā redzams, ka Kiparskis prot baltu valodas (latviešu, leišu, senprūšu un jātvingu), romāņu valodas (latīņu, franču, italiešu), somugru valodas (ne vien somu, bet arī igauņu un lībiešu), ģermāņu (grāmata sarakstīta vācu valodā, bet viņš prot arī vēsturisko lejasvācu valodu) un arī zviedriski (mēs sarunājāmies zviedriski).

Pētījuma nolūkā viņš trīsdesmitajos gados bijis Latvijā – ne vien Rīgā, bet arī tāmnieku izloknes apgabalos, lai studētu šo dialektu. Latvijā viņš iepazinies ar latviešu valodniekiem – Jāni Endzelīnu, Juri Plāķi un Ernestu Blesi – bet par pēdējo viņam ir iebildumi. Piemēram, par Bleses vārda *Esestua* izskaidrojumu „Iesēstuve” viņš vīpsnā – *Esestua* nebija osta, kam šis vārds būtu piemērots, bet sena valsts.

Saskaitot Kiparska vietvārdu identificējumus, iegūstam šādu ainu: 1) vietvārdi, kas varētu būt latviski 738 (72,3 %), 2) citi baltiskie vietvārdi 68 (6,6 %), 3) somugru vietvārdi 155 (15,2 %), 4) nezināmas cilmes 60 (5,9 %), kopā 1021 vietvārds.

No vietvārdiem, ko Kiparskis uzskata par latviskiem, Saldus rajonā atrodami šādi (šeit minēta lappuse Kiparska grāmatā, vietvārds, dokumenta gads, tagadējais nosaukums, piezīmes).

78.lpp.	Anzima	1253	= Auniņi
95.lpp.	Dwirxsten	1355–1362	Alsungas pilsnovadā
96.lpp.	Eden	1390	Ēda (upe)
	Elkewalke	1503	hillige busch (svētais mežs)
97.lpp.	Aserowisschen	1560	Ezeres puzmuiža

SUOMALAISEN TIEDEAKATEMIAN
TOIMITUKSIA

ANNALES

ACADEMIÆ SCIENTIARUM FENNICÆ

SARJA I SER.

B

NID. I TOM.

XLII

HELSINKI 1939

SUOMALAINEN TIEDEAKATEMIA

102.lpp.	Grevems	1253	= Grīva + mežs; atrodas Saldus draudzē (Terra inter Scrunden et Semigalliam)
115.lpp.	Labbar	1253	atrodas Saldus draudzē; Kiparskis to atšifrē: Labvārd[e] pēc Lielvārdes parauga.
121.lpp.	Libben	1253	1605. g. = Libiņi
	Libenn landth „tho Frauwenborch"	1528	Libieši
125.lpp.	Meddenmes	1253	= mednis + mežs = Meždamniekas [atrodas Saldus draudzē]
131.lpp.	Neware	1253	= Plāķis: Nevaru leja (pie Saldus)
151.lpp.	Sacsile	1253	= sveķi + sils. Sesile
	Salden	1253	= Saldus. Kiparskis noraida sakaru ar
<i>Liebfrauenburg</i> un norāda, ka vārds Saldus ir no pirmskristiānisma laika.			
157.lpp.	Celme	1253	Gesinde Zelmeneke 1624 [Celmenieku baznīca]
170.lpp.	Surewalke	1503	sūrs + valks ein Siep (strauts)
176.lpp.	Ulliwa	1253	= Ulpi
181.lpp.	Weybene	1253	der langen bruggen zu Weiben [Cieceres ezers?]
186.lpp.	Viteskalns	1503	Kiparskis noraida Švābes tulkojumu „Baltais kalns".

Par Kiparska analizētajiem Saldus novada vietvārdiem, kas pieminēti 1253.g. Kursas dalīšanas dokumentā, sīkāk sk. mūsu grāmatas 10. posmā.

LUDMERS

Par J.Ludmeru nevarēju sameklēt biografiskas ziņas, ieskaitot viņa priekšvārdu. Tomēr viņa sniegtie statistiskie dati apgaismo periodu, par kuŗu ziņas ir ļoti trūcīgas, tādēļ izšķīros apskatīt arī viņa grāmatu: J.Ludmer, *Kurljandskaja gubernija. Svod statističeskikh dannyh* (Kurzemes guberņa. Statistisko datu pārskats) (Mitava 1888), 486 lpp., ielocītas tabulas un ar burtiem apzīmētas lappuses.

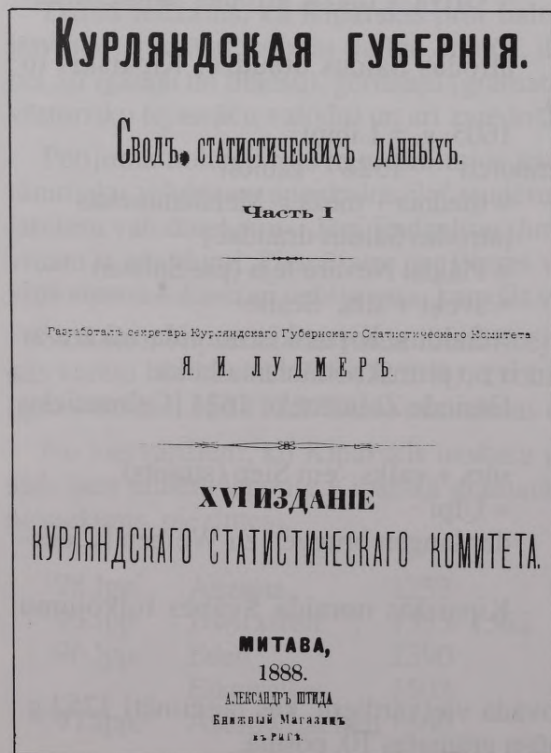
Ludmers bija Kurzemes statistikas komitejas sekretārs. Būdams šai amatā, viņš publicēja minēto grāmatu par Kurzemes guberņas statistikas komitejas darbību iepriekšējos gados.

1888.gadā publicētajā grāmatā ir dati par Kurzemes guberņas teritoriju, iedzīvotājiem pa atsevišķiem gadiem (1801–1866), par iedzīvotāju sadalījumu pēc 1881. gada tautas skaitīšanas apriņķos, iedzīvotāju kustību, lauksaimniecību un zemes apstrādāšanu, kroņa un privāto zemi apriņķos, zemnieku zemes pirkšanu piecgadēs (1861–1885), ražām četrdesmit gados (absolūtos un relatīvos skaitļos) labībai, kartupeļiem, liniem un sienam, kā arī par darbaspēka algām. Esmu izmantojis statistiskos datus par Kuldīgas apriņķi.

Kuldīgas apriņķa pārskats ir 32 v. un sek. lpp. Grupējumā ir vispirms privātās muižas, tad valsts muižas, mācītājmuižas un ierēdņu muižas. Katrā posmā muižas numurētas pēc kārtas. Doti šādi dati: iedzīvotāju skaits (pēc dzimuma un kopā), sētu skaits, iedzīvotāji sētās, muižu skaits, krogu skaits, dzīvojamo telpu skaits.

Piemēram, privāto muižu grupā 12. nr. Gaiķos: 490 vīrieši, 449 sievietes, kopā 939; 24 sētas, 332 iedzīvotāji sētās, 7 muižas, 2 krogi, 67 dzīvojamās telpas.

Otrs piemērs – kroņa muižu grupā 32. nr. Saldus muižā: 846 vīrieši, 965 sievietes, kopā 1781; 68 sētas, 1334 iedzīvotāji sētās, 1 muiža, 2 krogi, 127 dzīvojamās telpas.

Ludmera grāmatas Kurljandskaja gubernija titullapa

Saldus apvidū konstatējamas šādas privātās muižas: 2. Vecsatiķi. 3. Veczvārde. 6. Brocēnu Kalnamuiža. 9. Vikstrauti. 11. Viesalģi. 12. Gaiķi. 15. Lielezere. 17. Lielsatiķi. 29. Kaulači. 30. Ķerkliņi. 48. Pampāļi. 50. Pikuļi. 54. Reņģe. 56. Sesile. 57. Striķi-Klenči. 64. Jumpravieši.

Kroņa muižas: 3. Vāre. 10. Irģi (Jēras). 12. Mazciecere. 13. Kroņa Veczvārde. 15. Kumbri. 18. Lemzere. 19. Lutriņi. 20. Jaunzvārde. 21. Ošenieki. 22. Pauri. 23. Raņķi. 25. Sātiņi. 32. Saldus. 35. Mazciecere un Lielciecere. 36. Zvārde. 37. Skrunda.

Mācītājmuižas: 5. Kursiši. 6. Lipaiķi. 7. Lutriņi. 8. Mežciems. 9. Renda. 11. Saldus. 12. Celmenieki. 13. Skrunda.

Ierēdņu muižu Saldus apvidū nav. (Sīkāk par Saldus draudzi sk. mūsu grāmatas 15.posmā.)

MEŽS

Par Saldū ziņas sniedz arī Ilmāra Meža brošūra *Latvieši Latvijā* (Etnodemoģrafisks apskats. Kalamazū 1992).

Ilmārs Mežs piedzimis 1965.gadā Rīgā. 1990.gadā viņš Latvijas universitātē ieguvis ģeografa diplomu un kļuvis universitātes mācībspēks ģeografijā. Iepriekš strādājis zinātnisku darbu Latvijas vēstures institūtā etnografijā. 1992.gadā Mežs sāka studijas Rietummičiganas universitātē ASV ģeografijas maģistra grada iegūšanai un darbojās par asistentu (pēc viņa paša terminoloģijas: par „pasniedzēja palīgu”).

Pēc viņa liecības, 1989.gada tautas skaitīšanas dati viņa darbā ir pirmpublicējums („izmantojot 1989.gada tautas skaitīšanas npublicētos materiālus” – sk. 54. un 55. lpp.).

No Meža brošūras iegūstam datus par Saldus „rajonu/pils.” („pils.” laikam jālasa „pilsēta”) un par Saldus rajonu un tā pagastiem (54. un 55. lpp.). Tabulās dati specifikēti pēc iedzīvotāju tautības (Meža terminoloģijā: „etniskā sastāva”).

Tabulā par Latvijas rajoniem (54.lpp.) pēc kopskaita minētas šādas tautības: latvieši, krievi, baltkrievi, ukraiņi, poļi, lietuvieši, žīdi (Meža terminoloģijā: „ebreji”), čigāni, tatāri, vācieši, igauņi, pārējie. Tabulā par pilsētām trūkst žīdi, kas laikam ietilpināti „pārējos”.

Diemžēl, Meža brošūras dati par Saldū sagādā vilšanos, jo tie savstarpēji nesaņem. Saskaitot 67. lpp. iedzīvotājus Saldus rajona 18 pagastos, dabūjam 23 060 iedzīvotājus. Pieskaitot divas pilsētas (Saldū 12 492 iedzīvotāji, Brocēnos 3700 iedzīvotāju), dabūjam 39 252 iedzīvotājus, bet 54. lpp. Saldus rajonā minēti 39 468 iedzīvotāji. Tātad starpība ir 216 iedzīvotāji.

Vārda *žids* vietā Latvijā tagad lieto vārdu *ebrejs*, jo krievu valodā vārdam *žid* ir nicinoša pieskaņa. Tādēļ turienieši lieto otru krievu vārdu *jevreij*.

Pēc Vebstera vārdnīcas, par ebrējiem senie grieķi sauca iedzīvotājus viņpus Eifrātas upes, un vārdnīcā paskaidrots, ka modernajā valodā tā sauc izraēliešus, resp. žīdus (*Jew*).

Endzelīna un Milenbacha *Latviešu valodas vārdnīcā* vācu vārds *Jude* tulkots latviski *žids* un minēta mīlināmā forma *židiņš* un nicinošā forma *židelis*. Vārda *ebrejs* šai vārdnīcā trūkst, tātad klasiskā latviešu valodā šis vārds nav lietots un lietojams.

Latviešu valodā tagad jau tā ir pārāk daudz no krievu valodas aizņemtu vārdu, tādēļ *ebreja* vietā lietosim vārdu *žids*.

RUSMANIS un VĪKS

Grāmatā: Sigurds Rusmanis, Ivars Vīks, *Kurzeme* (Rīgā 1993), 239 lpp., par Saldus ir ziņas 16.posmā: „Saldus”, 165–174.lpp.

Kaut grāmatai glīts iekārtojums, dati rūpīgi vākti un apstrādāti, krāsaino ilustrāciju kvalitāte neapmierina, un lasīšanu ļoti apgrūtina teksta sīkais iespaidums nonpareļu burtu salikumā.

Pēc konstatējuma, ka rajona senvēsture ir „mīklaina”, minēts 1253.gads. „Zemē starp Skrundu un Zemgali” atzīmētas kiligundas: Weibene, Wanderen (Wandern), Newaren (Slewaren), Labar; Salden (Saldin, Baldin), Uliwa, Anzima (Antzima), Celine (Zelme); Sacsile, Crewenis (Creuwenis, Grewenis), Meddemnes. Iekavās ievietoti varianti dokumentos, bet, kādos dokumentos, to autori nemin.

Autori raksta, ka bez Saldus un Sesiles pārējie vietvārdi „aizgājuši nebūtībā”.

Grāmatā ir reproducētas krāsainas topografiskās 1: 200 000 mēroga kartes, kā arī zīmētas kartes. Par Saldus apkārtni ir krāsaina karte no Druvas un Blīdienes ziemeļos līdz Vadakstes upei dienvidos, no Saldus un Ezeres rietumos līdz Blīdienei un Vadakstei austrumos [167.lpp.]. Saldus plāns iespiests 168.lappusē oranžā un gaišzaļā krāsā ar Cieceres upi zilā krāsā (stūrī Saldus ģerbonis). Nedaudzie ielu nosaukumi ļoti grūti salasāmi. Mēroga plānam nav.

166.lpp. iespiests kopsaimniecības *Druvas* plāns, ar skaitļiem atzīmējot skolu uc. *Druva* ir agrākā Kumburu muiža.

Ka abiem grāmatas autoriem nav minēts priekšvārds, bet tikai iniciālis, ir komunistu laika mantojums, un žēl, ka to turpina arī tagadējie Latvijas grāmatizdevēji. Tāpat redaktoru un viņu palīgu plašais saraksts (pāri par 30 personu) ir okupācijas laika paražu turpinājums. Lasītājam tomēr jābūt gandarītam, ka dažām personām ir izteikta sevišķa pateicība, un tām tad ir minēts priekšvārds. Pēc šī saraksta uzzinām, ka par Saldus ir sniedzis ziņas Valdemārs Ancītis.

STINKULS

Par Saldus var atrast nedaudz ziņu Latvijas nacionālā fonda izdotajā Alfrēda Stinkula grāmatā *Īkšķojot pa Latviju*. Ceļojuma piezīmes (Stokholmā 1987). Tā ilustrēta ar fotoattēliem un maršrūtu plāniem. Saldus attēli ir 173–176.lpp., teksts par Saldus 181–182.lpp.

Autors uzsver, ka sevišķu vērtību veltījis kapiem. Saldus kapos viņš atradis trīs Latvijas brīvības cīnītāju piemiņas zīmes. Pirmā ir Žanim Lasmanim (1895–1919), otra virsleitnantam Aleksandram Dannenbergam (1895–1919). Trešajā minēts Krišjānis Reinbergs (dz.1895), Vilhelms Laube (dz.1901) un Fricis Irbe. Pēdējie trīs krituši cīņās pret bermontiešiem Saldū 1919.g. 23. un 24.novembrī.

Autors raksta, ka pirmā luterāņu baznīca Saldū celta 1737.gadā, pārbūvēta un iesvētīta 1900.g., remontēta un rotāta ar Anša Bērziņa sienu gleznojumiem 1938.g.

Otrā Saldus luterāņu baznīca, pēc autora informācijas, celta 1929.gadā. Fotoattēlā to lielā mērā aizsedz citas celtnes (sk. 15.posmā, 137.lpp.). Grāmatā ievietoti vēl daži Saldus skati.

5. POSMS

Vēsturiskās kartes par Saldu

BĪNENŠTAMA KARTE

Iepriekšējā posmā minētajai Bīnenštama grāmatai [...] *Beschreibung* [...] (1841) ir pievienota salocīta karte ar nosaukumu *Karte von Kurland* (Mitau). Šai kartē ar atsevišķu burtu tipu (ēnotiem versaļiem) apzīmētas virspilskungu tiesas, ar trekniem versaļiem pilskungu tiesas un ar kursīviem versaļiem draudzes (Kirchspiele).

Tā ir vienīgā karte, kurā man izdevās sameklēt Saldus draudzi (Frauenburgsches Kirchspiel). Šīs draudzes robežas kartes zīmējumu raibumā tomēr grūti saskatīt.

Saldus draudzē kartē atzīmētas šādas muižas un ūdeņi (vāciskos nosaukumus esmu papildinājis ar latviskiem):

Essern – Ezere; Frauenburg – Saldus; Hährenhof; Irgen – Jēras; Kumbern – Kumbri; Kursiten – Kursiši; Laschuppen – Lašupe; Lemsern – Lemzere; Luttringen – Lutriņi; Oscheneken – Ošenieki; Pauren – Pauri; Ranken – Raņķi; Salingen (Sahtingen) – Sātiņi; Schrunden – Skrunda; Alt Schwarden – Veczvārde; Neu Schwarden – Jaunzvārde; Gr. Zezern – Lielciecere; Kl. Zezern – Mazciecere.

Ūdeņi: Licop B. – Likupe; Sangen B. (Salingen Bach) – Zaņa; Windau Fl. – Venta; Zezer B. – Ciecere; Zezer S. – Cieceres ezers.

ŠVĀBES UN LĀKMANA KARTE

Igauņu vēsturnieks Lākmans (Heinrich Laakmann) publicējis vēsturisko karšu seriju „Baltische Lande” par Igauniju un Latviju, sākot ar 1200. gadu. Tās pievienotas kā pielikums R. Vitrama grāmatai: Reinhard Wittram, *Baltische Geschichte* (München 1954). Arveds Švābe darbā *Straumes un avoti I* (1962), pret 78.lpp. publicējis karti „Senā Kurša 13. gs.". Salīdzinot to ar Lākmāna 1200. g. karti, redzam šādas galvenās atšķirības:

Lākmans ar šrafējumu atzīmējis iedzīvotāju tautību attiecīgajos apvidos. Švābe to nav atzīmējis. Par Lākmāna atzīmētajām tautībām rodas jautājums: kādēļ *Curones* (kurši) atzīmēti ar divējādiem simboliem? Acīm redzot, Lākmans joprojām atzīst novecojušos uzskatu, ka kurši bija tiklab latviešu, kā igauņu cilmes. Valentīns Kiparskis ar vietvārdu un personvārdu analīzi ir noskaidrojis, ka kurši bija balti, kamēr igauņi bija somugri.

Nav arī saprotams, kādēļ Bandavā kurši apzīmēti ar divējādu svītrojumu un nav atšifrēts horizontālais svītrojums Esestua, Duvzarē, Cekli uc. Nebija nekādas vajadzības atšķirt ar svītrojumu Zemgali un Seloniju, jo neviens nešaubās, ka šo novadu iedzīvotāji bija latvieši (Lākmāna terminoloģijā: *Lettigalli*).

No teiktā izriet, ka tautību apzīmējumi Latvijas novados Lākmāna kartē ir aplami.

Interesanti ir salīdzināt novadu robežas Lākmāna un Švābes kartē. Pirmkārt, Lākmāna kartē nav parādīta „Zeme starp Skrundu un Zemgali”, kas mūs sevišķi interesē, jo tur atrodas Saldus, kurai veltīta šī grāmata. Tad acīm redzama starpība

teritorijas ziņā ir Ceklim. Švābes kartē Cekļa robeža sniedzas tālāk gar Ventu uz dienvidiem. Nesaskaņa ir *Pilsāta* robežās, kas Švābes kartē ietver arī *Lametīnu*.

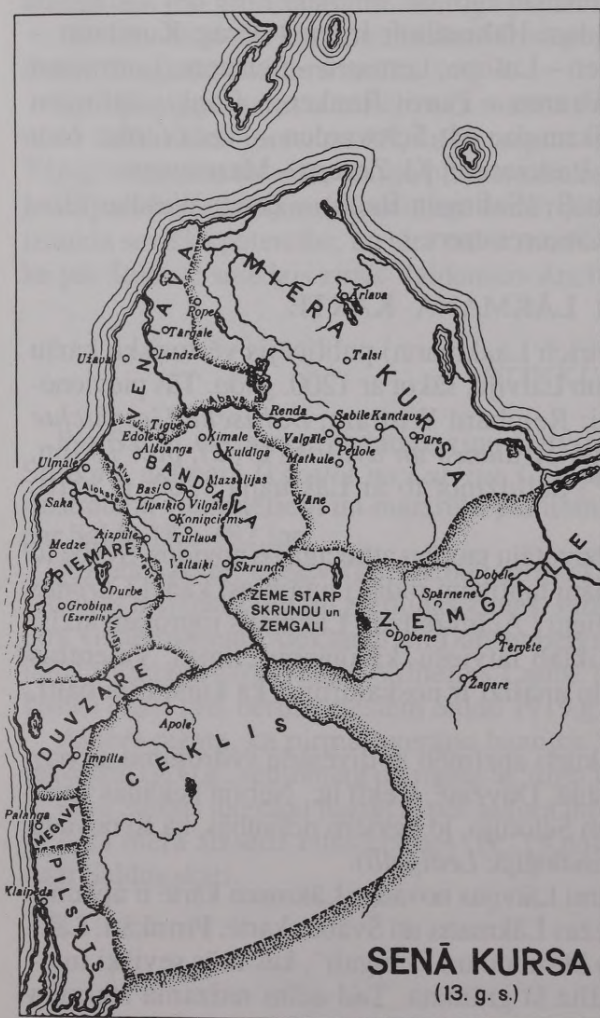
Salīdzinot abas kartes, redzams, ka Švābe ir identificējis *Saggara* novadu ar Ventavu un *Esestua* ar Piemāri. Ir gan jāsaķa, ka nedz Ventava, nedz Piemāre nav minēta nevienā vēstures dokumentā, un šie nosaukumi ir fantazijas augļi. Tāpat Lākmans rīkojies patvaļīgi, ievietojot šos apgabalus kartē.

„Zemi starp Skrundu un Zemgali”, kas mūs interesē, Lākmans ir pievienojis Bandavai, bet Bandava nav atrodamā vēstures dokumentos.

Domāju, ka būs drošāk palikt pie Švābes agrākās atziņas, ka nevar identificēt nedz *Esestua*, nedz *Saggara*. Šie vārdi ir minēti tikai 1230. gada līgumā.

Jānožēlo, ka šie nedrošie nosaukumi, pamatojoties uz Lākmāna karti, ir nokļuvuši Feldmana vēsturisko vietvārdu vārdnīcā. Citādi ir ar nosaukumu *Durpis*. Pēc Feldmana (*op.cit.* 135.lpp.), tā ir Durbe pie Durbes ezera. Šo vietvārdu piemin ne vien 1230.gada līgums, bet arī 1253., 1260. un vēlāko gadu dokumenti. Tā varētu atrisināt Švābes kommata problēmu un teikt, ka *Esestua* ir Durbe.

Paliek vēl *Saggara*, kas būtu jāmeklē. Feldmana vietvārdu vārdnīca atsaucas uz Lākmānu un uz Kiparski. Pēdējā secinājumi ir droši, tāpēc *Saggara* jāmeklē Ventas augštecē.

ARVEDA ŠVĀBES KARTE

DIE
OST
SEE

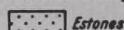
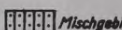
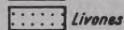
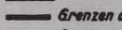
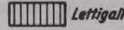
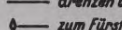
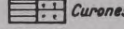
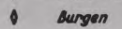
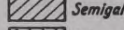
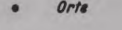
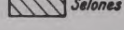

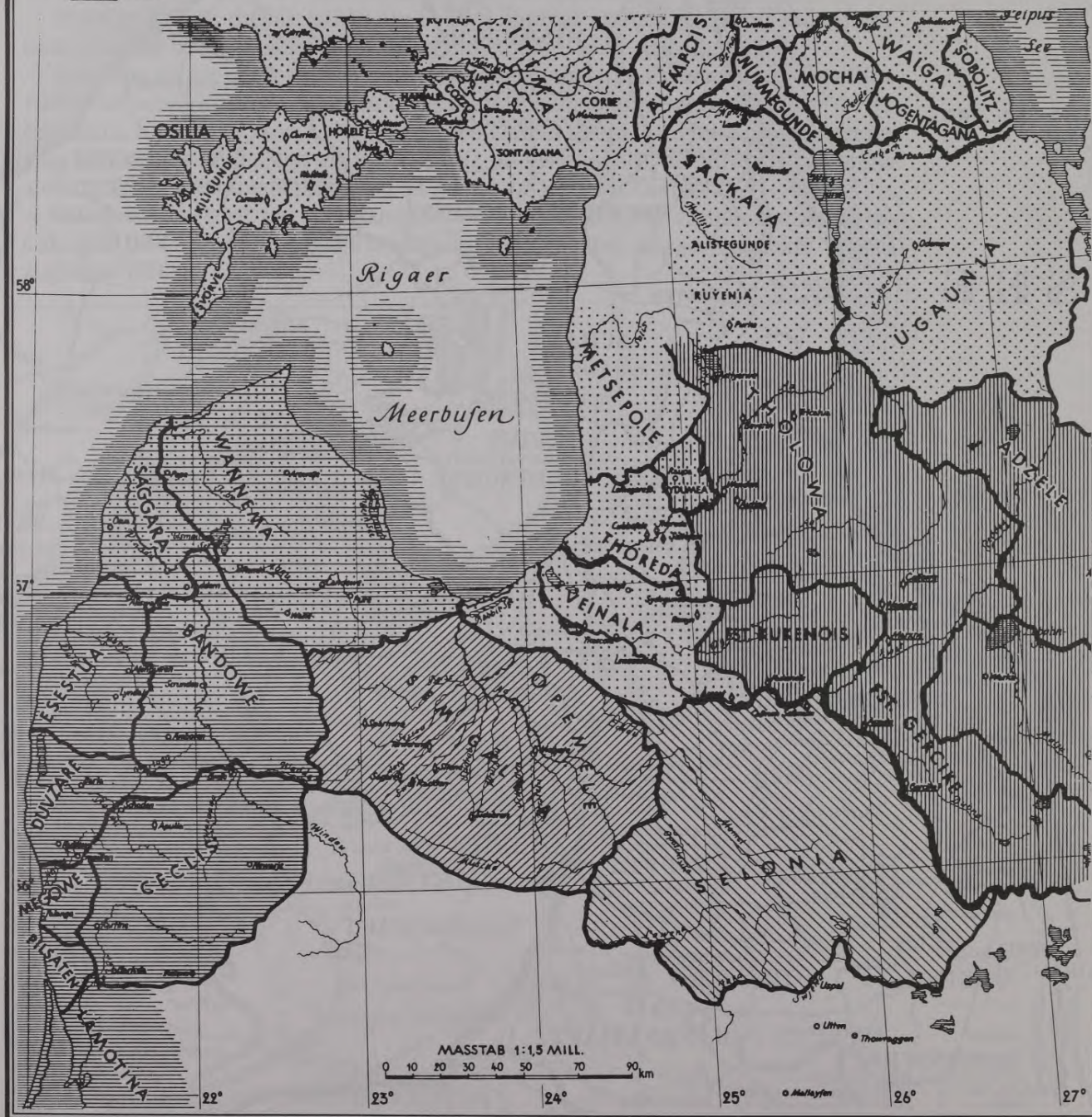
BINENSTAMA KARTES FRAGMENTS

BALTISCHE LANDE

DIE BEVÖLKERUNG UM 1200

Zeichenerklärung:

	Estones		Mischgebiet in Ydumea
	Livones		Grenzen der Landschaften
	Lettigall		Grenzen der Kiligunden
	Curones		zum Fürstentum Gericke gehörige Burgen
	Semigalli		Burgen
	Selones		Orte

LĀKMĀNA ZIMĒTĀS KARTES FRAGMENTS

6. POSMS

Saldus senvēsture

Neesmu arhaiologs, tādēļ lūdzu kollēgam Ēvaldam Mugurēvičam attiecīgu informāciju. 1991.g. 9.marta vēstulē viņš raksta:

– Pēc manā rīcībā esošā arhaioloģiskā materiāla, kas iegūts Saldus pilsētā dažādos laikos un pašlaik lielāko tiesu deponēts Saldus mūzejā, var domāt, ka Saldus pašreizējās pilsētas vietā cilvēki droši dzīvojuši vismaz no otrā gadu tūkstoša priekš Kristus. Par to liecina sekojoši dati:

Kaļķupītē atrasti 2 laivveida cirvji, 1 īpatnējs bronzas duncis Kaļķupītes krastā (Jelgavas ielā 1), bronzas šķēps atrasts Kaļķupītē jau pirmskaņa periodā. Jelgavas ielā 5 un 15 atrasti vairāki akmens darba cirvji, kāds vālesveidīgs akmens priekšmets ar paresninātu vidusdaļu. Visas šīs atradumu vietas atrodas starp baznīcu, tirguslaukumu un kuršu Saldus pili.

Kultūras slānis ar bezripas keramikas lauskām konstatēts pie baznīcas jau 1927. gadā Fr.Jākobsona izrakumos.

1932.gadā A.Karnups pētījis kuršu ugunskaņus; atsegti divi apbedījumi un daudz savrupatradumu. Vēlā dzelzslaikmeta senlietas iegūtas arī Striķu ielā 11 vēl pirmskaņa periodā. [...] –

Pēc mana lūguma Mugurēvičs arī atsūtīja Saldus apkārtnes karti, apzīmējot 1) Saldus (kuršu) pilskalnu pie Saldus ezera dienvidu gala starp ezeru un Brocēnu pagastvaldes ēku. 2) Saldus vācu ordeņa pils atrašanās vietu. 3) Kuršu ugunskaņus uz ziemeļaustrumiem no bijušās Saldus mācītājmuižas, Cieceres upes krastā, Ezeres ielā 9.

Pēc citu arhaiologu datiem, darbā *Latvijas vēsture* (1980), 25.lpp. biju publicējis kartogrammu ar baltu akmens kaujascirvju attēliem, kas atrasti Latvijā un attiecas uz laiku no 2000. līdz 1800. g. priekš Kristus.

Ādolfs Karnups, kas pētījis kuršu ugunskaņus Saldus apkārtņē, dzīvoja no 1904. līdz 1973. gadam. Biografiskie dati: Ž.Unāms, *op. cit.*, un Valdemārs Ancītis, *op. cit.* II, 32, 42–43.lpp. Karnups bija etnografs, gleznotājs, mākslas vēsturnieks, arhaiologs. Vadījis Talsu un Raunas pilskalna izrakumus. Rakstījis par latviešu rotām vēlajā dzelzslaikmetā un par latviešu tautastērpiem. Bija žurnāla *Sējējs* redaktors.

Par Mugurēviča pieminēto Fr.Jākobsonu, diemžēl, nevarēju sameklēt biografiskos datus.

Latvijas armijas kartes Saldus un apkārtnes palielinātu fragmentu sk. 88.lappusē. Tajā atzīmēti Ēvalda Mugurēviča paskaidrojumi par Saldus pilskalnu, Saldus vācu ordeņa pils un kuršu ugunskaņu atrašanās vietu.

SALDUS UN APKĀRTNES PLĀNS

- – Saldus pilskalns (starp Saldus ezeru un Brocēnu pagasta valdes ēku)
- – Frauenburgas pils (nepilnu kilometru uz dienvidiem no Norkalņiem)
- × – Kursu ugunskaipi (Cieceres upes krastā)

7. POSMS

Vēstures ausmā

Grieķu vēsturnieks Herodots, kas dzīvoja apmēram 484–410.g. priekš Kristus un ko dēvē par vēstures zinātnes tēvu, godīgi atzīstas, ka neviens nezina, kas atrodas uz ziemeļiem no Skitijas pie Melnās jūras. Viņš arī raksta, ka nav nevienu saticis, kas tur (aiz Skitijas) pats būtu bijis. Pēc šīs deklarācijas Herodots min tautu sarakstu, par kuŗu esamību viņš dzirdējis. Sarakstu viņš beidz ar *neuriem*, bet vēl tālāk uz ziemeļiem zeme esot tukša un neapdzīvota (sk.: Edgars Dunsdorfs, *Senie stāsti*, Melburnā 1955, 11. lpp.).

Liekas, ka neuri bija baltu tauta, radnieciska latviešiem. Seši simti gadu pēc Herodota Publijs Kornelijs Tacits (Publius Cornelius Tacitus, ap 55–118. g.) raksta par *aistiem* pie Baltijas jūras (*ibid.*, 13. lpp.).

Igauņi, bāleļiņi visu, ko Tacits stāsta par aistiem, attiecina uz sevi, jo „aisti” esot „esti”. Tomēr „aisti” nozīmē „austrumu tauta”, nevis „igauņi”.

Tacits stāsta starp citu par „sauļes zirgiem”. Viņš arī stāsta, ka aisti pielūdz dievu māti un ir vienīgā tauta, kas vāc dzintaru. Viņi audzējot labību un citus laukaugus ar slinkajiem ģermāņiem pavisam neparastu pacietību.

Tacita stāstu par dzintara vākšanu nekādā ziņā nevar attiecināt uz igauņiem, jo Igaunijā dzintara nav. Istā dzintarzeme ir Prūsija un arī Latvija. Nepārzinu sīkumos igauņu folkloru, bet mīts par sauļes zirgiem ir atrodams latvju dainās, piemēram, 33802. dainā.

Par aistiem sīkākas ziņas sniedz Veseksas (Anglijā) karalis Alfrēds, saukts Lie-lais. Viņa ziņu avots bija tirgotāja Vulfstana stāsts, kas attiecināms uz 887. gadu. Pēc šīm ziņām, netālu no Vislas upes grīvas atrodas *Vitlande*, kas ir aistu zeme. Vitlandē esot daudz pilsētu, un katrā valdot savs karalis. Visla ieteket Aistu jomā. Seko stāstījums par aistu paražām un par to, ka viņi dedzina liķus, kuŗus uzglabā sasaldētus līdz kremēšanai (sk. Alfrēda raksta tulkojumu: *Senie stāsti*, 17. un sek. lpp.). No konteksta redzams, ka Vitlande bijusi senā Prūsija un ka aisti ir senprūši. Man nav zināms, kā igauņi, apgalvojot, ka aisti ir „esti”, tiek galā ar šo senvēstures liecību.

Kurši ir pieminēti senrakstos vācu archibīskapa Rimberta sacerētājā svētā Ansgara dzīves aprakstā (*Vita s. Anskarii*). Ansgars bija misionārs, kas sludināja ziemeļos kristīgo ticību, un 865. gadā Rimberts viņam sekoja bīskapa amatā. Rimberta ap 875. gadu rakstūtais sacerējums attiecināms uz 853. gadu (*ibid.*, 15. lpp.), un šai darbā vēstures senrakstos kurši (Cori) ir nosaukti vārdā pirmo reizi. Sk. arī: Arveds Švābe, „Senā Kursā”, *Straumes un avoti I* (pirmais iespiedums Rīgā 1938, otrais Linkolnā 1962), 45. un sek. lpp.

Par kuršiem Rimberts stāsta, ka viņu karaļvalstī esot piecas *civitates*. Šis termins vēsturniekos ir radījis domstarpības, bet pēc šīs grāmatas autora domām, tās bija apcietinātas pils ar pilsētu ap tām.

Rimberts vēl stāsta, ka dāņi ar daudziem kuģiem uzbrukuši Kursai, bet kurši uzbrukumu atsituši, un puse iebrucēju palikuši kaujaslaukā. Pusi no uzbrucēju kuģiem kurši sagūstījuši, iegūdami daudz mantu.

Vēsturnieks Vilis Biļķins darbā *Kursa un kuršu cīņas* (1967), 10. lpp. gan raksta, ka kurši nav uzvarējuši visu Dānijas floti, bet tikai kādu atsevišķu vīkingu ekspedīciju.

Rimberts turpina: Kad vēsts par dāņu sakāvi sasniedza zviedru ķēniņu Olafu, viņš cerēja panākt to, ko dāņi nespēja. Savācis lielu kaŗaspēku, Olafs devās uz kuršu zemi.

Zviedri kuģoja uz kuršu nocietināto pili, ko Rimberts sauc par *Seeburg* (Jūrpils) un ko pētnieki meklē pie Grobiņas. Pils garnizons bijis septiņi tūkstoši kuršu kaŗavīru. Biļķins (*ibid.*, 12. lpp.) šo skaitli uzskata par pārspilētu un domā, ka pili bija ap trīs simti kuršu. Zviedri pili ieņēma, izlauņija un nodedzināja. Pēc tam zviedri devās piecu dienu pārgājienā uz Apoli (tagadējā Lietuvā), ko esot aizstāvējuši 15 000 kuršu (!). Pēc neveiksmīga astoņu dienu aplenkuma un daudziem kritušiem zviedri esot zaudējuši cīņas sparū un sākuši baŗīties, vai izdosies atgriezties pie kuģiem Jūrpilī. Metot lozi, lai uzzinātu dievu nodomu, izrādījies, ka dievi neatbild. Tad kādi tirgotāji, kas bija līdz ekspedīcijai, atcerējušies bīskapa vārdus, ka kristīgo Dievs palīdzot tiem, kas viņu lūdz. Tā arī darija, un pēc tam uzbrucēji ar jaunu sparū metās cīņā, lai ieņemtū Apoles pili.

Cīņā nogurušie kurši ievadīja sarunas par padošanos un piedāvāja izpirkšanas maksai visu, ko iepriekšējā gadā bija ieguvuši no dāņiem, un vēl no katra pils aizstāvja pusmārciņu sudraba.

Kurši esot arī solījušies pakļauties zviedriem un maksāt nodevas tāpat kā agrāk, pirms viņi atkratījušies no zviedru jūga. Zviedru kaŗavīri gribējuši miera piedāvājumu noraidīt un atsākt kauju, tomēr zviedru ķēniņš, apsprieŗoties ar saviem padomniekiem, nolēmis miera piedāvājumu pieņemt. Nav noteiktu ziņu, vai zviedriem izdevies atjaunot meslu kundzību pār Kursu.

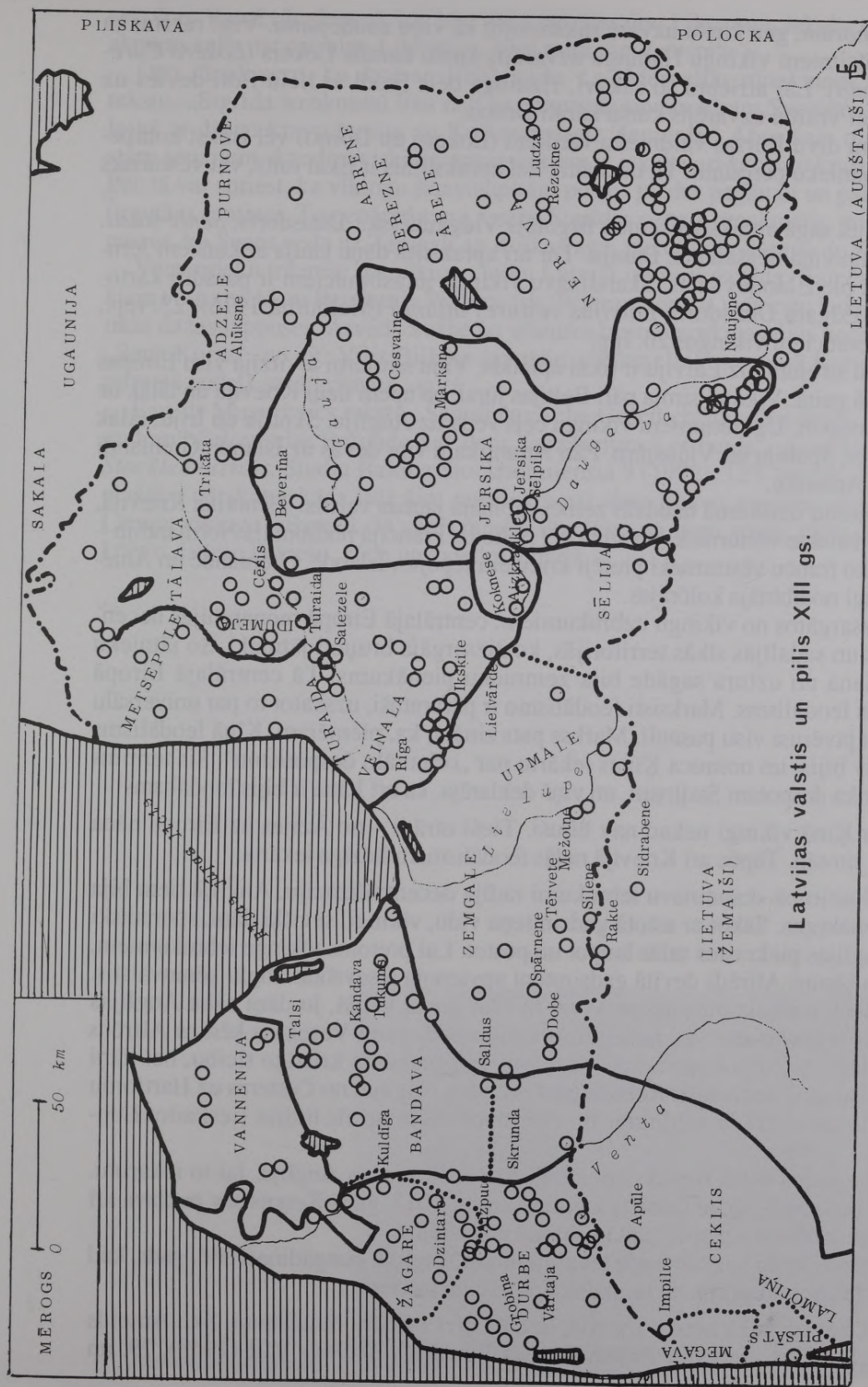
Vilis Biļķins izsaka varbūtību (*ibid.*, 13. lpp.), ka kurši pēc Olafa aizbraukšanas sacēlušies un zviedru kundzību atkal nokratījuši.

Seno Kursu piemin arī īslandiešu teikas, ko 12. vai 13. gs. literāri apstrādājis īslandietis Snorri Sturisons. Sk. arī: Heimskringla, *Thule*. Altnordische Dichtung und Prosa (Jena 1923). Latviešu literātūrā šīs teikas vairākkārt komentētas. Vēsturniekiem, kas cenŗas no tām izlobīt vēsturisko kodolu, tās ir ciets rieķsts.

Varoņstāsts senīslādiešu valodā par Islandes vīkingu Egilu Skalāgrimsonu, kas ap desmitā gadsimteŗa vidū siroja Kursā, vairākkārt atstāstīts latviski – 1914. gadā žurnālā *Druva* un arī šīs grāmatas autora Latvijas vēstures lasāmgrāmatā *Senie stāsti*, 18. un sek. lpp.

No architekta viedokļa šo varoņstāstu komentējis, sniedzot arī tā latvisko tulkojumu no zviedru tulkojuma, profesors Dr. Pauls Kundziņš grāmatā *Latvju sēta* (1974), 27. un sek. lpp. Savā analizē Kundziņš ir labojis mūsu grāmatas autora nepareizi lietotos architektūras terminus. Piemēram, celtnes vai ēkas nepareizi nosauktas par namiem, un labības šķūnis saukts par klēti (sk. *ibid.*, 31. lpp.). Ir jāsamierinās, ka tikai šai vienā rakstā kollēga ir atradis kļūdas, jo grāmatā *Latvju sēta* Kundziņš ir iestrādājis deviņus manus darbus (sk. *ibid.*, 386. lpp.).

Par kuršu pašu sirojumiem vīkingu gaitās stāsta skādināvu sāgas. Šais sāgās vēsturiskāis kodols apvīts ar literāriem puŗķojumiem. Par šiem sirojumiem stāsta arī dāņu vēsturnieķs Saksis Gramatiķis (Saxo Grammaticus), t.i., Valodnieķs, darbā

Latvijas valstis un pils XIII gs.

Gesta Danorum, gan kuršu uzvaru raksturojot kā viņu zaudējumu. Viņš raksta, ka devītā gadsimtenī vīkingu Hadingu uzvarējis kuršu karalis Lokers (*Lokero Curetum tyranno*). Lai atriebtu šo sakāvi, Hadinga dēls Frodi ar lielu floti devies uz Kursu un ar viltību uzvarējis kuršu karali Dorno.

Par šiem divu Kursas valdnieku vārdiem (Lokero un Dorno) vēl trūkst kompetentu valodnieku pētījumu. Tā nezinām, vai aprakstītais ir tikai mīts, vai vēsturisks notikums.

Kādā citā sīgā aprakstīts sembu tirgotājs Vidgauts (sk.: Dunsdorfs, *Senie stāsti*, 22. lpp.) un viņa bēgšana uz Dāniju. Tur arī aprakstīta dāņu kauja ar kuršiem Jemlokas ostā pie Élandes salas. Skandinavu vīkingu jūrasbraucieni ir parādīti kartogrammās Edgara Dunsdorfa *Latvijas vēstures atlantā* (Melburnā 1976), 23. lpp., un kuršu braucieni vīkingos 26. lpp.

Vīkingu sirojumi uz Latviju ir tikai epizods. Viņu sirojumi ievirzīja visu Eiropas vēsturi citā gaitā. Vīkingi siroja pāri Baltijas jūrai, pa upēm dziļi Krievijā un tālāk uz Konstantinopoli. Uz rietumiem vīkingu ceļš veda uz Angliju, Skotiju un Īriju, tālāk uz Franciju, Spāniju un Vidusjūru. Pāri Atlantikam viņi devās uz Islandi, Grēnlandi un pat uz Ameriku.

Šo sirojumu iznākumā daudzās zemēs dibināja jaunas valstis. Tā notika Krievijā, ko komūnistiskie vēsturnieki prestiža dēļ noliedz. Francijā nodibināja Normandiju – valsti, ar ko franču vēsturnieki pretēji krieviem lepojas. Islandē, Grēnlandē un Amerikā vīkingi nodibināja kolonijas.

Lai aizsargātos no vīkingu uzbrukumiem, centrālajā Eiropā monarchijas decentralizējās un sadalījās sīkās teritorijās, ko aizsargāja bruņoti jātnieki. Šo jātnieku apbruņošana un uztura sagāde bija zemnieku pienākums. Tā centrālajā Eiropā izveidojās feodālisms. Marksisti feodālismu ir pārpratuši, uzskatot to par universālu fazi, kas aptvērusi visu pasauli. Markss pats zināja, ka, piemēram, Ķīnā feodālisms nekad nav bijis, un nosauca Ķīnas iekārtu par „orientālu despotismu”. Šis termins ļoti nepatika despotam Staļinam, un viņš deklarēja, ka arī Ķīnā ir bijis feodālisms!

Tomēr Ķīnā vīkingi nekad nav bijuši. Tieši otrādi – no Āzijas uz Eiropu nāca mongoļu sirotāji. Tāpēc arī Krievijā radās feodālismam līdzīga iekārta.

Ja Viduseiropā skandinavu iebrukumi radīja decentralizāciju, Anglijā tiem bija pretējs iznākums. Sākot ar astotā gadsimteņa vidu, vīkingi, sevišķi dāņi, sporadiski siroja Anglijas piekrastes salās laupot un postot. Lai pretotos vīkingu iebrukumiem, Veseksas ķēniņš Alfrēds devītā gadsimtenī apvienoja atsevišķās angļu ķēniņvalstis. Tomēr dāņu uzbrukumi turpinājās un turklāt jaunā veidā, jo dāņi sāka Anglijas ķēniņvalstis kolonizēt. Pēc neizšķirtas kaujas 878. gadā Veseksas ķēniņš Alfrēds nolīga mieru ar dāņu kaņavadoni Gutrumu, kas pieņēma kristīgo ticību, bet dāņi palika iekārotajā teritorijā. Robeža gāja šķērsām Anglijai no Česteras uz Hartfordu pie Londonas. Alfrēda valdījums bija uz dienvidiem no šīs līnijas (ieskaitot Londonu).

Desmit gadus vēlāk tomēr dāņi atkal sāka iebrukumus Anglijā, lai to iekārotu. Par Anglijas karali kļuva Dānijas karalis Keņuts. 1017. gadā Keņuts sev pakļāva arī Norvēģiju un kļuva par spēcīgāko valdnieku ziemeļos.

Noslēdzot stāstu par normaņu iekārojumiem Anglijā, jāatgādina 1066. gads, kad normaņi iekāroja Angliju, lai tur paliktu uz visiem laikiem.

Par to, kas tai laikā notika Latvijā, liecina divi zviedru rūnakmeņi. Sk.: Arnolds Kursis, „Latvijas vietvārdi Zviedrijas rūnakmeņos”, *Archivs VIII* (1968), 79. un

sek. lpp. Vienā rúnakmenī, kas bija celts par piemiņu Liknatam, iekalts teksts: „Šis akmens celts par piemiņu Liknatam. Viņš mira pie Ventspils.”

Otrs rúnakmens, ko datē ap 1040. gadu, t.s., Mērvallas rúnakmens, ir ar šādu tekstu: „Sigrīda šo akmeni lika celt par piemiņu savam vīram Svenam. Viņš bieži laivā ar dārgu kravu burāja ap Kolkasragu uz Zemgali.” Abos šais rúnakmeņos starp senajiem skandinaviem ornamentiem ir iekalts arī kristīgo krusta simbols. Pēc tā var spriest, ka vīkingu jūraslaupītāju posms pieder pagātnei un palikuši tikai tirgotāju centieni. To nepārprotami izsaka Sigrīdas celtais rúnakmens, minot dārgās preces, ko Svens veda uz Zemgali ap Kolkasragu, metot lielu līkumu ap Saldu.

Vēsturnieku interese par vīkingu laiku Latvijā ir bijusi dažāda. Kamēr no jaunākiem vēsturniekiem Reinhards Vitrams (sk.: Wittram, *op.cit.*) vīkingu laikiem veltījis tikai dažas lappuses, Arveds Švābe šo vēstures posmu apskata trijās nodaļās rakstā „Senā Kursā”, *op.cit.* Vilis Biļķins savukārt vīkingu laikus senajā Kursā apraksta pirmajā nodaļā savā grāmatā, *op.cit.*

Ēvalds Mugurēvičs rakstā „Skandinavische Geschichtsquellen des 9. bis 12. Jh. und archäologische Befunde auf dem Territorium Lettlands”, *Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia* 9 (1992), 125. un sek. lpp. sniedz plašāko pārskatu, kāds līdz šim publicēts par skandinavu avotiem attieksmē uz Latviju vīkingu laikmetā. 34 vērēs minēta literatūra un avoti angļu, dāņu, islandiešu, krievu, latīņu, latviešu, vācu un zviedru valodā.

Mērvallas rúnakmens

8. POSMS

Saldus novada atšķirtība

Ilgus gadsimteņus Saldus novads bija izolēts. Saldus pilsēta atrodas Kurzemes pussalas centrā, 56° 40' ziemeļu platumā un 22° 30' austrumu garumā. Laikmetos, kad galvenā satiksme virzījās pa ūdensceļiem – jūru un upēm, šis ģeografiskais novietojums nozīmēja, ka Saldus novads bija izolēts, jo to nevarēja sasniegt nedz pa jūru, nedz pa upēm – Ventas pieteka Ciecere nebija kuģojama, un Venta pati bija nosprostota ar ūdenskritumu – Rumbu pie Kuldīgas.

Kā ar zemesceļiem? Kurzemes zemesceļu raksturošanai Rechenbergs-Lintens (Ernst von Rechenberg-Linten) brošūrā *Zustände Kurlands im vorigen und diesem Jahrhundert* (Mitau 1858) veltījis VIII nodaļu. Viņš raksta, ka saskaņā ar 1617. gada Kurzemes statūtiem katram muižas valdītājam (un namīpašniekiem pilsētās) bija jārūpējas, lai ceļi un tilti viņu robežās būtu labā kārtībā. Uzraudzība par to bija muižniecības ievēlētiem tiesnešiem. Par ceļu neuzturēšanu kārtībā bija paredzēts naudassods par labu tiesnešiem. Dižciltīgie tiesneši to uzskatīja par apvainojumu, un sekas bija, ka noteikumus neizpildīja (*ibid.*, 108. lpp.). Iznākumā rudeņos satiksme pa ceļiem pilnīgi apstājās.

Tikai, kad 1825. gadā Kurzemes gubernātors fon Hāns lika ceļus izmērīt un radīja jaunu ceļu kategoriju, ko nosauca par revīzijas ceļiem ar pastiprinātu uzraudzību, sadalot muižām pienākumu uzturēt ceļus pēc muižu iedzīvotāju skaita, radās uzlabojumi.

Brošūras autors Ernsts Rechenbergs, saukts Lintens (1788–1858) bija jurists, politiķis un rakstnieks, studēja tiesības Tartū 1807. un Heidelbergā 1808–1810.g. No 1815. līdz 1851.g. viņš bija Kurzemes bruņniecības sekretārs, piedalījās 1817. gada Kurzemes latviešu zemnieku nolikuma izstrādāšanā, 1851.g. bija Jelgavas apriņķa, 1852.g. Tukuma apriņķa maršals. Valdīja Apguldi, Pilskalni un Nīkrāci (sk.: Wilhelm Lenz, *Deutschbaltisches biographisches Lexikon 1710–1960*, Köln-Wien 1970).

1826.gadā Saldū nodibināja pastastaciju (sk.: Feldmann, *op.cit.*, 169.lpp). Tas nozīmēja, ka no Liepājas un Jelgavas Saldū varēja sasniegt ar pastazirgiem.

Pasta vēsturnieki Saldus pasta sākumu datē daudz agrāk, jau 17. gadsimtenī. Tāpēc šis svarīgais jautājums vēl prasa pētījumu.

Žurnālā *Krājējs* 1/191 (1993), 5–6. lpp. ievietoti divi Nikolaja Jakimova raksti: „Kurzemes hercogistes pasts un zīmogi” un „Zviedru pastam Vidzemē 360 gadu”. Jakimovs raksta, ka 1632.gada 28.septembrī [zviedru] pastmeistars Jakobs Bekers atklājis pasta satiksmi no Rīgas uz Rietumeiropu caur Kurzemi. Pasta stacijas bija Jelgavā, Dobelē, Blīdienē, Saldū, Skrundā, Durbē, Grobiņā, Liepājā un tālāk uz Palangu.

Tā kā Saldus miests 1632. gadā vēl nebija nodibināts, par pilsētu nemaz nerunājot, jāpieņem, ka runa ir par Saldus muižu.

Zemesceļu satiksme lielākos attālumos ir dārga, un to var atļauties tikai turīgie. Tā Krievijas cariskā galma locekļi uz savām peldēm ik vasaras brauca karietēs no

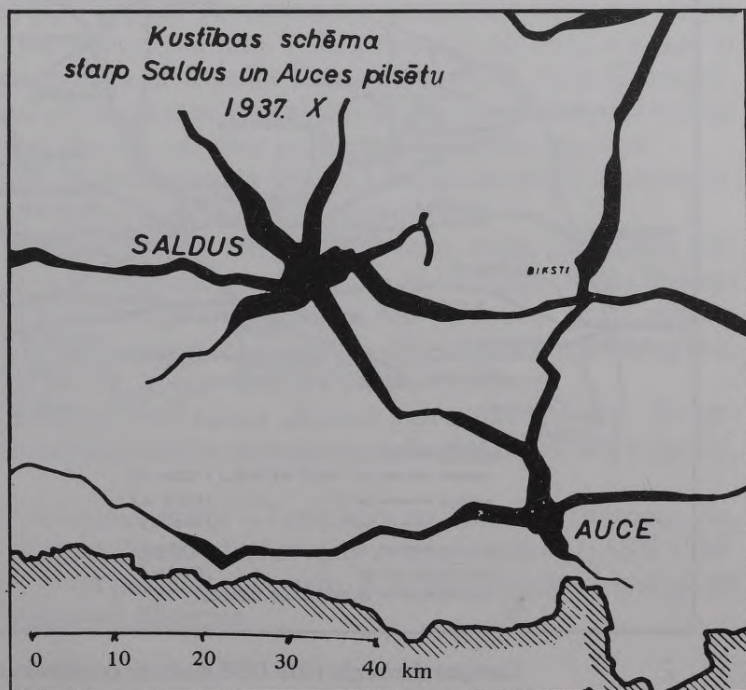
Pēterpils uz Liepāju. Ir zināms, ka Krievijas ķeizars Aleksandrs II ar pavadoņiem 1862.gadā, braucot no peldes Liepājā, apstājās Saldū un pārnakšņoja Saldus Kalnmuizā pie barona Rekes.

Kontrastam jāmin, ka Saldus bija piesniedzama tiem, kas ceļoja „per pedes apostolorum”, t.i., kājām. Saldus chronikā ir minēts, ka pasaules apeļotājs Konstantīns fon Rengartens 1898. gada ceļoja caur Saldu un ka no Saldus līdz Bikstu dzimavām viņu pavadīja Saldus ķesteris Šepskis (komponista Oskara Šepska tēvs). Tādi ekscentriķi tomēr bija reti, arī ekipāžas uz lielceļa bija reta paradība, un Saldus atšķirtību no pārējās pasaules tie neko neietekmēja un tās Ērkšķurozītes snaudu netraucēja.

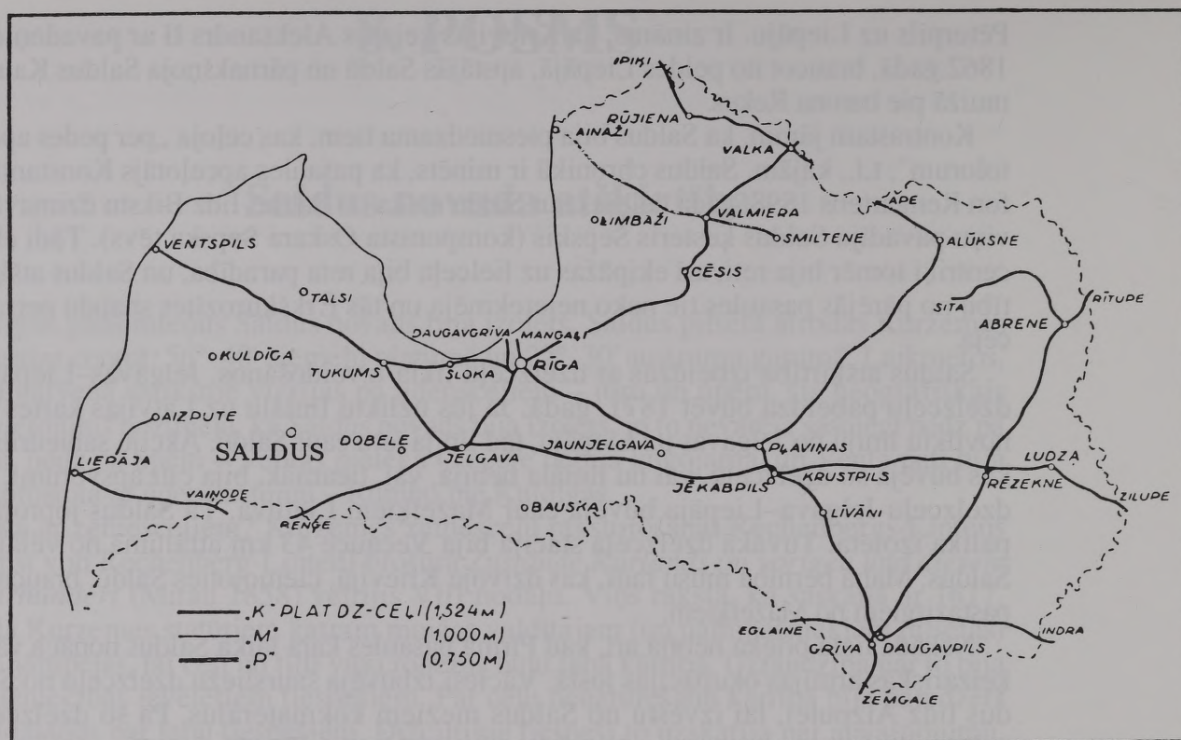
Saldus atšķirtība izbeidzās ar dzelzceļu tīkla izveidošanos. Jelgavas–Liepājas dzelzceļu pabeidza būvēt 1871. gadā. Ja jūs uzliktu līniālu uz Latvijas kartes un novilktu līniju no Jelgavas uz Liepāju, tad līnija ietu caur Saldu. Akciju sabiedrībai, kas būvēja šo dzelzceļu, vai nu līniāla nebija, vai, ticamāk, bija citi apsvērumi, un dzelzceļu Jelgava–Liepāja būvēja caur Mažeikiem Lietuvā. Tā Saldus joprojām palika izolēta. Tuvākā dzelzceļa stacija bija Vecauce 43 km attālumā no vēlākās Saldus. Manā bērnībā mūsu radi, kas dzīvoja Krievijā, ciemojoties Saldū, brauca ar pastazirgiem no Mažeikiem.

Nekāda liela prieka nebija arī, kad Pirmā pasaules kara laikā Saldus nonāca vācu ķeizariskās armijas okupācijas joslā. Vācieši izbūvēja šaursliežu dzelzceļu no Saldus līdz Aizputei, lai izvestu no Saldus mežiem kokmateriālus. Pa šo dzelzceļu vaļēju platformu vagonos varēja aizbraukt uz Aizputi. Tā bija iespējams sasniegt Liepāju, jo Liepājas–Aizputes šaursliežu dzelzceļa līnija jau 1914. gadā bija Latvijas dzelzceļu tīklā.

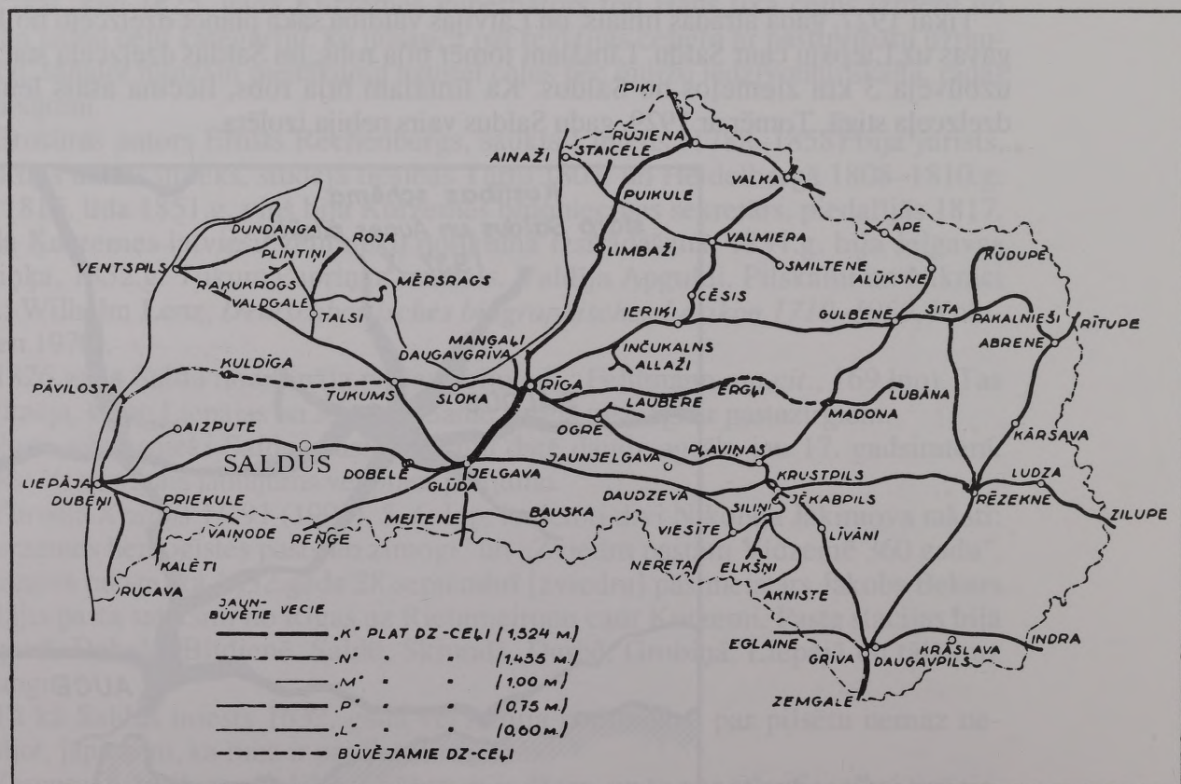
Tikai 1927. gadā atradās līniāls, un Latvijas valdība sāka plānot dzelzceļu no Jelgavas uz Liepāju caur Saldu. Līniālam tomēr bija robs, un Saldus dzelzceļa staciju uzbūvēja 3 km ziemeļos no Saldus. Ka līniālam bija robs, liecina asais leņķis dzelzceļa stīgā. Tomēr ar 1929. gadu Saldus vairs nebija izolēta.

*Kustības schēma starp Saldu un Auci
1937.gada oktobrī*

Latvijas dzelzceļu tīkls 1914.gadā

Latvijas dzelzceļu tīkls 1938.gadā ar neatkarības laikā būvētiem dzelzceļiem

9. POSMS

Projekts dibināt pāvesta valsti Kursā

Viduslaikos Romas katoļu baznīcas galva kā kristīgās pasaules garīgais vadonis sevi uzskatīja pārāku par laicīgiem valdniekiem. Šī virskundzība pār laicīgiem valdniekiem izpaudās tā, ka viņus amatā iesvētīja pāvests, un viņiem bija jāmaksā nodeva, ko sauca par „Svētā Pēterā naudu”.

Šīs tradīcijas negatīvā puse bija, ka valdnieki zaudēja amatu interdikta gadījumā, t.i., kad pāvests par valdnieku izteica baznīcas lāstu un viņa pavalstnieki bija atbrīvoti no Dieva noteiktās paklausības priekšniecībai.

Kad krustkaļu laikā Palestīnu atbrīvoja no neticīgajiem, to nosauca par „Dēla zemi”, t.i., Dieva dēla Kristus zemi. Kad, krustkaļus turpinot, iekaroja Livoniju, to savukārt nosauca par „Mātes zemi”, t.i., svētās Marijas zemi.

Pāvesta rezidence bija Romā, bet kad radās pretpāvesti un politiski sarežģījumi, pāvestu rezidence kādu laiku (1305–1377.g.) bija Aviņonā, Francijā.

Vēsturnieki nav noskaidrojuši, kā trīspadsmitā gadsimteņa sākumā radās ideja, ka Kursā būtu jādibina pāvestam tieši pakļauta valsts.

1225. gadā pāvests Honorijs III (valdīja 1216–1227.g.) izdeva jaunkristītajiem lībiešiem un prūšiem brīvības grāmatu (sk.: Dunsdorfs, *Senie stāsti*, 36.lpp.):

„Tādēļ, ka jūs esat aicināti Dieva bērnu brīvībā un esat atdzimuši ūdens un Sv. gara dēļ (jums jābūt brīviem, jo), kur Dieva gars ir, tur jābūt brīvībai. Būtu ļoti nožēlojami, ja pēc tam, kad esat pievērsti ticībai, jūsu apstākļi pasliktinātos, salīdzinot ar to laiku, kad bijāt pagāni. Tas ir saskaņā ar apustuļa vārdiem: „Ja jūs izraugāties Dievu, viss tiek griezts par labu”. Jūs personīgi un visus tos, kas ar Dieva žēlastību ir atgriezti, ņemam savā un Sv. Pēterā aizsardzībā. Ar to nolemjam, ka jūs paliekat savā brīvībā un ka jums nebūs pakļauties nevienam citam kā vienīgi Kristum, kuŗa izredzētā tauta jūs esat, un jābūt paklausīgiem Romas baznīcai.”

Brīvības grāmata attiecās arī uz kuršiem ar ķēniņu Lameķi (latīniski: Lammechinus), kas 1230. gadā izteica vēlēšanos pieņemt kristīgo ticību.

Varētu domāt, ka ideja par tieši pāvestam pakļauto valsti radās cisterciešu mūkam, pāvesta legātam Alnas Balduīnam pēc pieredzes ar Livoniju. Rīgas bīskaps Alberts, atzīstot, ka ar krustkaŗotāju kontingentu, kas uz vienu gadu ieradās Livonijā pēc Alberta aicinājuma, nepietiek, ierosināja dibināt pastāvīgu kaŗaspēku, ko nosauca par Zobenbrāļu ordeni (*fratres militia Christi in Livonia*).

V. Biļķins Zobenbrāļu ordeņa vietā raksta „Kristus kaŗaspēka ordenis”. Šis termins gan labāk atbilst latīniskajam ordeņa nosaukumam, bet literātūrā nav ieviesies, jo to var pārprast.

Kamēr iepriekš Eiropā dibinātie ordeņi – Tempļiešu un Teutoņu (Dobrinas, Sv. Jāņa, hospitāliešu) – sk.: Edgars Dunsdorfs, *Latvijas vēstures atlants* ([ASV 1968, Melburnā] 1976), 33. lpp. – bija pakļauti pāvestam, Zobenbrāļu ordenis laicīgā un garīgā ziņā bija pakļauts bīskapam Albertam.

Ka pāvestiem Alberta rīcība sevišķi nepatika, var spriest pēc tā, ka Alberts savā mūžā neieguva archibīskapa titulu, kaut arī veica archibīskapa funkcijas (piemēram, apstiprināja bīskapus, ko ievēlēja domkapituls) un kaut ir zināms, ka viņš šo titulu kāroja. Jāpiezīmē, ka Biļķins pēc sava skolotāja profesora Leonīda Arbuzova parauga archibīskapu sauc par „virsbīskapu”. Tas ir pilnīgi lieks mēģinājums nosaukumu latviskot.

Kā hipotezi, kāpēc Kursu pēc iedzīvotāju kristīšanas bija paredzēts pakļaut tieši pāvestam, varētu minēt nodomu ierobežot bīskapa Alberta patstāvību, kas centās sev pakļaut Zobenbrāļu ordeni un valdīt pats.

Pāvesta Gregora IX laikā (valdīja 1227–1241.g.) mūks Alnas Balduīns pāvesta legāta kardināla Oto pilnvarā 1230.g. 28.decembrī nolīga, ka kuršu ķēniņš Lameķis pieņems kristīgo ticību.

Dažus gadus iepriekš Vācijas ķeizars Frīdrichs II (1224.g.) un pāvests Honorijs III (1225.g.) bija jaunkristītiem manifestā solījuši brīvību.

Vilis Biļķins raksta (*op.cit.*, 149. lpp.): „Vairāki vēsturnieki un starp tiem arī daži tagadējo gadu zinātnieki pauž ieskatu, ka viņš [pāvests Gregors IX] gribējis dibināt šē pāvesta valsti. Viņu ieskatiem diemžēl nav iespējams pievienoties [. . .]”.

Motīvāciju, kādēļ nav iespējams pievienoties domai, ka pāvests Gregors IX gribējis dibināt baznīcas valsti Baltijā, Biļķins iztīrā vairākās lappusēs. No pagaŗā, bet visai neskaidrā iztīrājuma izriet: 1) bija kļūda, ka pāvests sūtīja kristīt kuršus starptautiskā politikā nepiedzīvojušu mūku (domāts Balduīns); 2) doma par pāvesta valsts dibināšanu nav minēta nevienā dokumentā; 3) pāvesta rīcībā izpaudās viņa politiskās pretenzijas. Pēc Biļķina tālākā izklāsta varētu domāt, ka Livonijas valstis iekļautas lēŗa attieksmēs Vācijā ar pāvesta akceptu.

Tā Biļķins (*op.cit.*, 151. lpp.) nonāk pretrunā ar to, ko viņš raksta dažas lappuses iepriekš (149. lpp.) par cīņu starp pāvestu Gregoru IX un ķeizaru Frīdrichu II. Pretruna ir arī ar tālāko (153. lpp.), ka pāvests nostājies pret Livonijas saistīšanos ar Vācijas ķeizarīsti.

Historiografijā vēl nav noskaidrots, vai Livonijas valstu lēŗa attieksmes ar Vācijas ķēniņiem un ķeizaru bija likumīgas. Ja kāds valdnieks bija pakļauts pāvesta interdiktam, tad viņš pēc valdošām tiesībām nevarēja nedz lēŗus pieņemt, nedz pats ko izlēŗot tālāk.

Jāsaka, ka arī es piederu pie tiem vēsturniekiem, ko Biļķins nesauc vārdā, bet kas ir mūslaiku zinātnieki, kuŗi „pauž ieskatu, ka [pāvests] gribējis dibināt šē [Kursā] pāvesta valsti”. Ka tas neizdevās, vienalga, vai tādēļ, ka pāvests bija izraudzījis nepiemērotu darbinieku, vai citu iemeslu dēļ, tas, apsprieŗot pāvesta nodomus, nav

svarīgi. Jānoraida arī Biļķina arguments, ka dokumentos par šo nodomu nekas nav rakstīts, jo teze „Kas nav rakstīts, nav noticis” šoreiz un vispār, runājot par 13. gadsimteni, nav piemērojama tāpēc, ka no šī gadsimteņa visi dokumenti nav saglabājušies.

Arveds Švābe publikācijā „Senā Kursā” (*op.cit.*) iztīrā Alnas Balduīna darbību, diemžēl, no divdesmitā gadsimteņa viedokļa. Citēju no 69. lpp. pēc Švābes konstatējuma, ka Alnas Balduīns bija valoņu tautības: „Jau tas vien, ka līdz pat pēdējam laikam vācu vēsturnieki nebeidz pelt un nonicināt šī katoļu politiķa darbību Latvijā, liek domāt, ka Alnas Balduīns ir stājies ceļā vācu centieniem Livonijā.”

Jāsaka, ka trīspadsmitajā gadsimtenī bija pilnīgi sveša pieeja vērtēt darbību no darītāja tautības viedokļa, Oficiālā sarunu valoda bija latīņu valoda, un ir jāšaubās, vai Balduīna sarunu partneri zināja, ka viņš ir valonis (pat tagad daudziem būs jāpadomā, no kādas Eiropas valsts nāk valoņi).

Tomēr Švābe pieder pie tiem vēsturniekiem, kas atzīst, ka pāvesti Inocents III, Honorijs III un Gregors IX „centās jaunkristītām tautām nodrošināt Dieva bērnu brīvību nacionālās baznīcas valstīs, kuŗas bija paredzēts pakļaut tieši pāvestam un pārvaldīt ar legātiem, pie kam jaunkristītiem netika uzlikti nekādi pienākumi ne pret vācu tautības Romas ķeizaru, ne pret vietējiem zemes kungiem”. Ja zinām, ka ar Romas ķeizaru pāvestiem bija konflikts, tad šis konstatējums ir lieks. No otras puses vēl jāzina, ka arī pāvesta dibināmā valstī iedzīvotāji nebūt nebija bez kādiem pienākumiem valsts labā. Bija jāmaksā nodevas un bija jāveic kaŗaklaušas.

Konflikta sākotnējais iemesls bija, ka ķeizars Frīdrichs II bija pāvestam Gregoram IX solījis doties krustkaŗā pret Eģipti, lai atbrīvotu Svēto zemi. Neveselības dēļ viņš to nedarīja, un pāvests viņu ekskomunicēja.

Kuršu 1230.g. 28.decembra līgums ar pāvesta vicelegātu Balduīnu publicēts latīņu valodā Latvijas vēstures institūta izdotajos *Latvijas vēstures avotos I* (Rīgā 1937) un latviskā tulkojumā Arveda Švābes darbā *Straumes un avoti I*, 68–69. lpp.

Ar šo līgumu kurši apsola pieņemt kristīgo ticību, paklausīt bīskapam, kas ar pāvesta autoritāti viņiem turpmāk iecels bīskapus un prelātus. Kurši viņiem maksās to pašu tiesu, ko maksā Gotlandes iezemieši. Viņi piedalīsies kaŗagājienā pret pagāniem zemes aizstāvēšanai un ticības izplatīšanai. Kamēr kurši paliks kristieši, viņiem garantēta brīvība.

Kurši pakļauj sevi un savu zemi pāvestam un kā garantiju līguma izpildīšanai nodod vicelegātam Balduīnam ķīlniekus. Kuršiem divu gadu laikā jānosūta sūtņi pie pāvesta un visur un vienmēr jāizturas saskaņā ar pāvesta lēmumiem un rīkojumiem. Starplaikā (kamēr kurši ieradīsies pie pāvesta) kuršiem jāpakļaujas Balduīna rīkojumiem, kas ir saskaņā ar pāvesta augstāko varu.

Balduīns apliecina, ka viņš apspriedies ar Rīgas baznīcu, Daugavgrīvas abatu, tirgotājiem, zobenbrāļiem, krustnešiem un Rīgas namniekiem. No šīm aprindām nāca opozīcija pret Balduīnu, un šķiet, ka, līguma sākumā tos pieminot, Balduīns vēlējās opozīciju novērst. Tomēr ir skaidrs, ka Balduīna nodoms bija Kursā (un vēlāk pārējā Livonijā) dibināt tieši pāvestam un nevienai citai autoritātei pakļautu valsti.

Pēc bīskapa Alberta nāves 1229. gadā vakantajam bīskapa krēslam bija divi kandidāti. Rīgas domkapituls bija izraudzījis Magdeburgas domkungu Nikolaju, bet Brēmenes archibīskaps (kas visu laiku centās izplest savu varu pār Rīgas diecēzi) izvirzīja Albertu no Brēmenes.

Pāvests Gregors IX 1230. gadā uzdeva strīdu izšķirt legātam Oto, kas savukārt uzdeva to izdarīt savam vicelegātam, jau minētajam Alnas Balduīnam. Balduīns izšķīrās par labu Nikolajam, kuŗu 1231. gadā iesvētīja par bīskapu. Nikolajs tomēr bija naidīgs Balduīnam. Paradoksa izskaidrojums ir Balduīna politika – cenšoties dibināt tieši pāvestam pakļauto valsti, viņš neatzina iepriekšējo politiku, ka ienākumus no jauniegūtajām zemēm sadala starp Rīgas bīskapu, vācu ordeni un Rīgas pilsētu. Balduīns Romā panāca, ka pāvests Gregors IX atcēla noteikumus par jauniegūto zemju dalīšanu, ko bija sācis pāvests Inocents III 1210. gadā un apstiprinājis pats pāvests Gregors IX 1228. gadā.

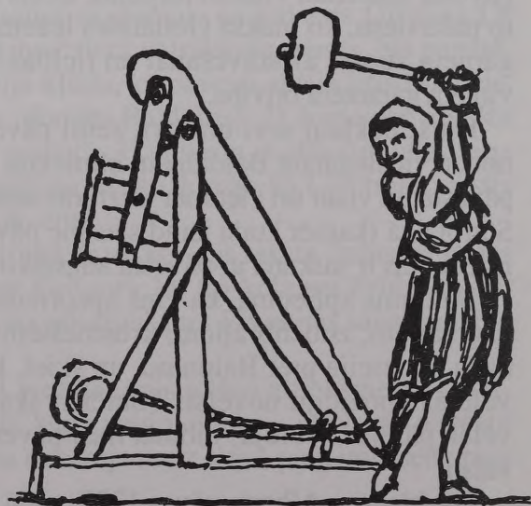
Kā atzinību par Balduīna panākumiem, ka viņam 1230. un 1231. gadā miermīlīgā ceļā bija izdevies panākt, lai kurši kristās, pāvests Balduīnu ieceļ par Zemgales bīskapu un par pāvesta legātu Livonijā, Gotlandē, Somijā, Igaunijā, Zemgalē un Kursā (sk.: Gustaf Adolf Donner, *Kardinal Wilhelm von Sabina*, Helsingfors 1929, 160. lpp.).

Ar to bija uguns pakulās. Sūdzības Svētajam krēslam beidzot panāca, ka Balduīns savus amatus zaudēja, un pāvests viņa vietā par legātu izraudzīja italiešu tautības Sabīnas kardināli Gviljelmu, kas karjēru bija sācis pāvesta galma kancelejā notāra amatā. Savu priekšvārdu viņš raksta septiņos dažādos veidos, to skaitā arī vāciskajā formā „Wilhelm”. Ir tādēļ saprotams, ka vācu vēsturnieki viņu šai vārdā sauc, bet nav saprotams, kāpēc latviešu vēsturnieki seko šim paraugam, viņu skaitā arī Arveds Švābe, kas nebija sevišķi draudzīgs vāciešiem.

Nekonsekvence īpašvārdu rakstībā ir samērā parasta parādība viduslaiku tekstos. Esmu izšķīries Pjemontā dzimušo baznīcas darbinieku saukt par *Gviljelmu*.

Alnas Balduīna vietā nākot Gviljelmam, izbeidzās mēģinājums Kursā dibināt pāvesta valsti. Motīvācija bija sofistiskais arguments, ka pāvesta valsts ir arī tā, kas sadalīta starp ordeni, bīskapu un Rīgu.

Nekādā ziņā nav pamata Biļķina un Švābes spriedumam, ka Kursā neizdevās nodibināt tieši pāvestam pakļauto valsti tādēļ, ka „mūks” (Švābes lietotais termins)

Akmeņu metamā mašina

LIVONIJAS IEKAROTĀJU IEROČI

Balduīns nebija diplomāts. Visspožākajam diplomātam 13. gadsimteņa sākumā nebūtu izdevies novērst Kursas iekļaušanu Livonijā.

Balduīns nebija tikai diplomāts, bet arī karotājs. 1233. gadā ar Vācijā savāktu karaspēku viņš ieradās Rīgā un ieņēma plašus Livonijas apgabalus. Tomēr Tallinas kaujā ordenis Balduīna karaspēku sakāva. Balduīna izteikto baznīcas lāstu ordenis ignorēja. Balduīna sūtņus – kuršus, kas devās uz Romu, Rīgas tirgotāju ietekmē aizturēja Gotlandē, un Balduīns bija spiests bēgt uz Vāciju.

1236. gadā apvienotais zemgaļu, lietuviešu uc. karaspēks sakāva ordeni pie Šauļiem, un zemgaļi ieguva neatkarību. 1237. gadā pie Valguma ezera kurši savukārt uzvarēja ordeni. Šais kaujās Zobenbrāļu ordenis zaudēja pusi sava karaspēka. Kristīga valsts palika tikai Vanenija, ko vācieši nosauca par „Miera Kursu”. Tai pašā 1237. gadā Zobenbrāļu ordeņa atliekas apvienojās ar Vācu ordeni Prūsijā.

Atgriežoties vēl pie 1230. gada līguma, jānorāda uz tā latvisko tulkojumu – Švābe, „Senā Kursā”, *op.cit.*, 68–69. lpp. Kuršu valstis, kas minētas līgumā, ir *Esestua*, *Durpis* un *Saggara*. Švābe raksta, ka nav skaidrs, vai latīņu tekstā: *de terris Essestua scilicet Durpis et Saggara* ir runa par divām vai trim valstīm, jo nav zināms, uz ko attiecas vārds *scilicet* (proti). Ja kommatu liek pirms *scilicet*, tad ir divas valstis, jo tad *Esestua* un *Durpis* ir tā pati valsts, ja pēc *scilicet*, tad ir trīs valstis (*ibid.*, 80. lpp.). Nevienu no šiem trim vārdiem vēl neesot izdevies lokālizēt.

Tālāk līgumā minētas vietas, kas tur nosauktas par „kiligundām”: „Thargolae, Osua, Langis, Venelis, Normis, Kiemala, Pygawas, Sarnitus, Riwa, Saceze, Edualia, Aliswanges, Ardu, Alostanotachos [. . .], kas atrodas Ventas abās pusēs”.

Kiligundas terminu Indriķa chronikas autors lieto par Sāmsalu un Vīku (Ziemeļigaunijā), un to pieņemts tulkot ar vārdu „draudze”, kas gan var radīt pārpratumus, jo šim vārdam ir divējāda nozīme – baznīcas iecirknis un laicīgas pārvaldes iecirknis. Kiligunda ir laicīgas pārvaldes iecirknis. Par Kursu šo terminu atrodam tikai 1230. gada dokumentā, un nav noskaidrojams, kā tas tur nokļuvis. Nav arī noskaidrots, vai Kursas kiligundas ir līgumā iepriekš minēto divu vai triju kuršu valstu iedalījums.

Somu valodnieks Valentīns Kiparskis vārdu *Alostanotachos* ierindo vārdos, ko var izskaidrot ar tagadējo latviešu valodu, un, atsaucoties uz Bilenšteinu, izskaidro to kā *aluokstes attakas*.

Švābe (*ibid.*, 85. lpp.) noraida šo izskaidrojumu, jo teritoriālā nosaukumā nevarot sagaidīt upes attekas vārdu. Tai vietā viņš domā, ka pāvesta kancelejā līguma tekstā kļūdas dēļ apvienoti divi vietvārdi. Pirmais vārds nozīmētu novadu ap Aizputi, Tebras un Alokstes upes baseina augšdaļā. Otrais vārds būtu Nodegu muiža Asītes pagastā, netālu no Tebras iztekas. Kiparskis to savukārt apstrīd, bet uzskata, ka vārda otrā puse varētu būt *nodega*, t.i., izdegums.

Kiligundu *Ardu* Kiparskis ieteic meklēt Alsungā.

Iepriekš atstāstīto dokumentu vietvārdos nav minēta Saldus, kaut tā atradās Kursas centrā. Saldus vārds dokumentos parādās tikai 1253. gadā, un turklāt tā ir vienīgā reize, kad Saldus vārds vispār minēts, jo to vēlāk aizstāj vācu vārds *Frauenburg*.

Vēsturniekiem nav nozīmes spekulēt par to, kā būtu bijis, ja nenotikušais būtu noticis, jeb mūsu nodaļas ietvaros – kā Saldus vēsturē būtu atspoguļojušies notikumi, ja Balduīnam būtu izdevies nodibināt pāvesta valsti Kursā.

KURŠI *INDRIĶA CHRONIKĀ*

Tagad (1993. gadā) izdots jauns *Indriķa chronikas* latviskais tulkojums, ko veicis Ābrams Feldhūns, ar Ēvalda Mugurēviča komentāriem. Jaunais tulkojums saskan ar 1955. gada Leonīda Arbuzova un Alberta Bauera vācisko tulkojumu, bet priekšvārdus un komentārus šim izdevumam rakstījis archaiologs un, jāsaka, arī kvalificēts vēsturnieks Ēvalds Mugurēvičs. Šis ir trešais latviskais tulkojums. Iepriekšējie divi (Matīsa Siliņa un Jāņa Krīpēna) bija veikti pēc nepilnīga latīņu teksta.

Saldus *Indriķa chronikā* nav pieminēta, bet vēsturiskā fona izgaismošanai lieti der tas, ko Indriķis raksta par kuršiem un Kursu. Jāsaka gan, ka Indriķis personīgi pazinis tikai Lībiju (Vidzemi) un Igauniju, bet Latgalē tikai pieminēta Jersika un Zemgalē – Tērvete un Mežotne.

Profesors Mugurēvičs attēlojis Indriķa minētās apdzīvotās vietas Latvijas kartē. Sk.: *Indriķa hronika. Heinrichi Chronicon* (Rīgā 1993), 333. lpp.

Indriķis chroniku sāka rakstīt 1224. gada vasarā un pabeidza 1226. gada pavasarī (*ibid.*, 28. lpp.). Kurša chronikā pieminēta četras reizes un kurši (*Curones*) desmit reizes.

Visagrāk chronikā kurši minēti 1197. gadā, kad ar viņiem cīnās zviedri, vācieši un gotlandieši (I, 13). Nākošā informācija ir par 1201. gadu, kad kurši Rīgai piedāvā mieru (V, 2). Tālāk chronikā minēts, ka 1203. gadā igauņi un kurši laupa Dānijā un Zviedrijā.

1210. gadā jau ir vairākas detaļas tēlojumā par krustnešu jūřaskauju ar kuršiem pie Gotlandes (XIV, 1). Šeit chronists apraksta kuršu cīņas paņēmienu. Viņi atslogoja savu laivu priekšgalus un atstāja spraugu starp ik divām laivām, kur ievilinātos pretiniekus nogalināja, metot no augšas šķēpus.

Šai kaujā krita ap trīsdesmit krustnešu. Liķus kurši izgērba un viņu drēbes un citu laupījumu sadalīja savā starpā. Pēc dažiem gadiem nāca atmaksa (XIV, 3), kad gandrīz visi kurši cīņā krita un viņu četras laivas ar visu laupījumu aizveda uz Rīgu.

1210. gadā (XIV, 5) chronists apraksta kuršu sazvērestību pret Rīgu. Kuršu vadībā apvienojās igauņi, lietuvieši, zemgaļi un krievi, lai ieņemtu Rīgu. Chronists tēlo, ka pie Daugavgrīvas „visa jūřa šķīta kā noklāta ar tumšu mākonī”. Uzbrucēji steigā virzījās uz Rīgu, bet zvejnieki paspēja rīdziniekus brīdināt.

Atstājuši laivas Daugavā, kurši virzījās uz Rīgu, aizsegušies ar koka vairogiem. „Un, kad saule apspīdēja baltos vairogius, tos atstaroja ūdens un lauks”. Cīņā Rīgu aizstāvēja stopnieki un līvi. Arī sievietes piedalījās aizstāvēšanā. Ap pilsētu uz ceļiem bija izkaisīti dzelkšņi, bet tie sagādāja vairāk posta aizstāvjiem nekā uzbrucējiem.

Kad aplenktajam Rīgai pienāca palīgā saliešu kařaspēks, kurši, savākuši kritušos, atgriezās pie saviem kuģiem un pārcēlās pār Daugavu. Tur viņi trīs dienas dedzināja savu kritušo liķus un tos apraudāja. Kad pienāca Kaupa vadītais līvu kařaspēks, kurši izbeidza Rīgas aplenkumu.

BĪSKAPS ALBERTS

Dati pēc Ēvalda Mugurēviča „Komentāri”, *Indriķa hronika* (1993), 348. lpp.

Dzimis ap 1165. gadu Bekshēvedes (Bexhövede) ciemā (pie Brēmerhāfenes), domkungs Brēmenē (1186–1194), bīskaps Ikšķilē (1199–1202) un Rīgā (1202–1229), miris 1229. gadā. Kāroto archibīskapa titulu nekad nenasniedza.

Par bīskapa Alberta historiografu uzskata Imeras latgaļu priesteri Heinrichu, kas sarakstīja par *Heinrichi Chronicon* dēvēto darbu.

10. POSMS

Kursas sadalīšana. Pirmās ziņas par Saldu

Šī posma avots ir F.G.Bunges izdotsis dokumentu krājums – sk.: Bunge, *op. cit.*, 249, 253.

Bunge dzimis Ķījevā 1802.g., miris Visbādenē 1897.g., aptiekara dēls. 1818–1822.g. studējis tiesības un filozofiju, cand. iur. 1823.g. Tartū, Dr. iur. 1826.g. Heidelbergā. 1822–1825.g. krievu valodas lektors un tulks Tartū, Tartu universitātē privātdocents no 1825.g., docents 1831.g., profesors Baltijas provinču tiesībās 1831–1842.g., universitātes bibliotēkas direktors, dekāns. 1842.g. pārcelts uz Kazaņu, 1843.g. pensijā, bet turpināja aktīvi darboties goda amatos. Pēterpili ķeizara kancelejas pārzinis. Rediģējis Baltijas civiltiesības. 1851.g. sāka publicēt Baltijas provinču dokumentu krājumu. 1865.gadā viņam piešķirta dižciltība un citi pagodinājumi.

CCXLIX un CCLIII dokuments (Kursas dalīšanas grāmata)

Pirmais dokuments datēts 1253.g. 5.aprīlī, otrais 1253.g. 20.jūlijā. Abi dokumenti ir par to, ka Kurša ir sadalīta starp Kurzemes bīskapu Heinrichu un vārdā nesauktu Teutoņu ordeņa mestru [Andreas von Stirland] vai [Anno von Sangerhausen]. Pirmais (249.) dokuments ir rakstīts latīņu valodā, otrais (253.) lejasvācu valodā.

Bunges darbā vāciskie virsraksti maldina. Pirmajā dokumentā – „unbebauten Curländischen Ländereien” – latīniski: *terras incultas* ir gan pareizi pārtulkots, bet, spriežot pēc dokumentā minētajiem daudzajiem vietvārdiem, šis termins dokumentā lietots, lai attaisnotu zemes piesavināšanos: ordenim divi trešdaļas, bīskapam vienu trešdaļu.

Arī otrā dokumenta virsrakstā Bunge atkārtoti „unbebauten Curlands”, kaut dokumentā šo terminu nelieto. Bez tam Bunge šo dokumentu raksturo kā galīgo sadalījumu (allendliche Theilung), kaut būtībā dokuments min vietvārdus tikai bīskapa daļā.

Kursas provinces: *Ceklis, Dovzare, Megowen, Pilsaten, Terra inter Scrunden et Semigalliam, Castellatura Poys* katru sadalīja trijās daļās. Ordenis (lozējot) ieguva divi daļas, un bīskapam palika trešdaļa. Bez tam vēl bija nesadalīta platība upju krastos.

Visvairāk vietvārdu minēts Ceklī, arī bīskapa trešdaļā. Bīskapa daļā vietvārdu rakstība ir atšķirīga latīņu un lejasvācu tekstā, ko pa daļai var izskaidrot ar vācu valodas atšķirību no latīņu valodas. Tā vācu tekstā vairākiem vietvārdiem ir galotne -en: *Mayseden* (latīņu tekstā: *Maysedis*), *Loben* (*Lobe*), *Nateren* (*Nataye*), *Gresen* (*Grese*), *Doben* (*Dobe*), *Pylenen* (*Pylene*).

Pārrakstīšanās dēļ latīņu tekstā ir *Nemtene*, vācu tekstā pareizi *Remptene*. Problēmātiski ir divi vietvārdi: *Patteycias* un *Nederige*.

ZEME STARP SKRUNDU UN ZEMGALI

Salīdzinot Kurzemes karti (pielikumā Bīnenštama darbam *Beschreibung* [. . .]) ar Švābes vēsturisko karti (*op.cit.*, pret 78. lpp.), redzams, ka 19. gs. Saldus draudzi Švābe savā vēstures kartē ir iezīmējis kā „Zemi starp Skrundu un Zemgali” (sk. kartes reprodukciju 84. lpp.). Šajā un citu autoru vēstures kartēs iezīmētās senās Kursas zemju robežas pamatojas uz Bunges publicēto dokumentu (sk.: Bunge, *op.cit.*, 327–329. un 334–337. sleju) par Kursas sadalīšanu.

Kā minēts, pirms lozēšanas visas Kursas zemes sadalīja trijās daļās. No zemes, kas mūs šeit interesē, pirmajā daļā dokumentā minētas šādas vietas (dokumenta rakstībā latīņu tekstā): *Weybene, Wanderen, Newaren, Labbar*; otrā daļā: *Salden, Ulliwa, Anzina, Celme*; trešajā daļā: *Sacsile, Crewems, Meddenmes*.

Pirms mēģinām identificēt šīs vietas, jāpiemin, ka Švābe (*op.cit.*, 79.lpp.) polemizē ar Franci Balodi par 9.gadsimtenī sarakstītajā Rimberta darbā *Vita s. Anskarii* (Svētā Ansgara dzīve) minēto piecu Kursas valstu identifikāciju. Švābe neatzīst, ka „Zemi starp Skrundu un Zemgali” varētu uzskatīt par kuršu valsti, un turpina: „drīzāk tā bij mežaina robežu josla, kuŗai nebij pat sava nosaukuma un par kuŗas valstisko organizāciju mums nav itnekādu liecību” (*op.cit.*, 79.lpp.). Te gan jāsaprot, ka arī par to kuršu valstu valstisko organizāciju, kam 1253.gadā bija savs nosaukums, mums nav it nekādu liecību. Līdzšinējā historiografijā Saldus novads (Zeme starp Skrundu un Zemgali) ir atstāts pabērna lomā.

Liekas, ka arī vācu tautības Igaunijas vēsturnieks Lākmans ir tādās pašās domās kā Švābe par „zemi starp Skrundu un Zemgali”, jo viņš savā vēsturiskajā kartē šo zemi nemaz atsevišķi neuzrāda, bet vienkārši ietilpinājis to Bandavā.

Arī somu vēsturnieks Valentīns Kiparskis (*op.cit.*, 68.lpp.) par šo zemi raksta: „die damals wohl kaum bewohnte *terra inter Scrunden et Semigalliam*”, kaut tai pašā lappusē viņš citē no tā paša avota (1253.gada Kursas dalīšanas akta) „*terrae desertae inter Candowe et Semigalliam*”. Ir taču starpība aprakstos par zemi starp Skrundu un Zemgali un zemi starp Kandavu un Zemgali, jo par otro ir teikts *terrae desertae*, bet par pirmo tikai *terra*.

Vēl izšķērdīgāk rikojas vēsturisko avotu izdevējs Bunge. Viņš terminu *terras incultas in Curonia* tulko vāciski: „unbebautes Curland”. Visa nesadalītā Kurzeme nebūt nebija nekultivēta zeme. Kurzemes dalītāji – bīskaps un ordenis – pirmkārt nepiemin atsevišķo kuršu valstu valdniekus, lai neradītu juridiskus precedentus, un otrkārt tā paša iemesla dēļ uzskata nesadalīto teritoriju par zemi, kam nav īpašnieka un ko var piesavināties.

Hipotezes par „zemi starp Skrundu un Zemgali”, t.i. vēlāko Saldus draudzi, kā mežainu robežapgabalu un par nekultivēto zemi visā Kursā sabrūk, ja analizējam attiecīgos vietvārdus.

Vietvārdus ir apskatījis V.Kiparskis jau pieminētajā grāmatā *Die Kurenfrage*. Viņu interesēja nosaukumi no valodnieka viedokļa. Mūs šeit interesē attiecīgo vietvārdu vēsturiskā noturība. Zeme starp Skrundu un Zemgali minēta pirmo reizi 1253.gadā un pēdējo reizi 1429.gadā (Kiparsky, *op.cit.*, 199.lpp.). Pārējie vietvārdi šeit sarindoti alfabētiskā kārtībā.

Anzima (*Anzina*). Pēc Kiparska domām, vārds jālasa *Aunzima* (78.lpp.), un valodnieks Plāķis to identificē ar Auniņiem Saldus apkārtnē.

Celme (157.lpp.) identificējams ar Celmenieki, kas 1624.gadā bija lauku mājas.

Crewems. Kiparskis (102.lpp.) min, ka pēc Bīlenšteina jālasa: *Grevems* un pēc Plāķa: grīvas. Vārda galotni (-ms) Kiparskis uzskata par vārda „mežs” saīsinājumu.

Tā tad vārds lasāms: Grīvas mežs. Grīva ir ne vien upes ieteka, bet arī pļavas kakts pie upes. Lokalizēt modernajā kartē šāda tipa vietu, saprotams, nav iespējams.

Labbar. Kiparskis aizrāda (115.lpp.), ka Endzelīns to uzskata par leišu vārdu, bet pats domā, ka pēc Lielvārdes parauga būtu jālasa: Labvārde.

Meddenmes (125.lpp.) = Medņu mežs. Vārdu nevar lokalizēt, jo tas varētu būt jebkuŗš mežs.

Newaren (*Neware*). Plāķis min Nevaru leju Saldus tuvumā. Līdz ar to kļūst lieka Kiparska hipoteze (131.lpp.), ka zobgalīgā iesauka attiecināta uz visiem ciema (sic!) iedzīvotājiem, jo nosaukums nav ciemam, bet tikai lejai. Jāsaka, ka tāds pats vietvārds atrodams arī Cekli.

Sacsile (1253.g.), *Saxile* (1429.g.). Kiparskis (151.lpp.) no valodnieka viedokļa šo vārdu izskaidro kā „saki”, kas latviešu dialektā nozīmējot „sveķi”, bet galotni -sile ar „sils”, tā tad: Sveķusils. Bez kādām šaubām vietvārdu var lokalizēt Sesilē.

Salden ir neapšaubāmi Saldus (151.lpp.). Iepriekš esmu noskaidrojis, ka galotne -en ir pievienota Saldus vārdam pēc vācu valodas nosaukumu parauga.

Ulliwa. Pēc Bīlenšteina un Plāķa: Ulpi. Kiparskis (176.lpp.) to atzīst par topografiski pieņemamu, bet no valodas viedokļa problēmatisku.

Wanderen. Pēc Endzelīna, „vandua” leišu valodā nozīmē „ūdens”. Lielākais ūdens krājums apcerētajā novadā ir Cieceres ezers. Varbūt tādēļ šo vietvārdu varētu identificēt ar Veccieceri, Lielcieceri vai Mazcieceri?

Weybene. Kiparskis (181.lpp.) vēl citē 1560.gadā minēto atzīmi par gaŗo tiltu pie *Weiben*. Vietvārds vēl nav lokalizēts.

Starp vietvārdiem, kas nav minēti 1253.g. dokumentā, bet citos senrakstos vai nu tai pašā laikā, vai vēlāk, Kiparskis atzīmē šādus:

Dzerbitten et Mesote (127.lpp.). Minēti kā *castellatura*, t.i., pilsnovads. Jāmeklē ap Skrundu Ventas labajā krastā.

Libben (121.lpp.). 1437.g. – upe un ezers. 1528.gadā vesels arkls zemes pie Saldus. Varbūt tagad Leibas?

Kiparskis nemin visus senos vietvārdus, kas sastopami Saldus novadā. Piemēram, *Norendangen* (1355–1362.g.) sk.: Albert Bauer, „Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen”, *Mitteilungen* 25 (Rīga 1933), kur autors to identificē ar tagadējiem Norkalniem.

Vēsturnieks Vilis Biļķins (*op.cit.*, 207. un sek. lpp.) daudz telpas veltī 1253.g. Kursas dalīšanas aktam. Viņš labo akta datumu no 5. uz 4.aprīli. Par terminu *terrae inhabitatae* Biļķins piesienas V.Ekertam, ka ar to domātas zemes Kursā, kur bija nodibināta vācu administrācija, militārā un baznīcas kārtība.

Tomēr, aprakstot Kursas dalīšanu starp ordeni un bīskapu, Biļķins pilnīgi ignorē „Zemi starp Skrundu un Zemgali”, t.i., tieši to Kursas daļu, kam veltīta šī grāmata. Viņš iztīrā dalīšanas aktā minētos vietvārdus pārējās kuršu valstīs, bet par vēlāko Saldus pilskunga tiesu un vēlāko Saldus draudzi viņš pilnīgi klusē.

Zeme starp Skrundu un Zemgali bija kuršu valsts. Par spīti tam, ka vēsturnieki (Lākmans, Biļķins) ir to noklusējuši un pat nolieguši tās eksistenci (Švābe), ir jākonstatē, ka šī valsts tomēr vēl trīspadsmitā gadsimtenī eksistēja.

Cik absurda ir teze, ka šāda valsts neeksistēja tādēļ, ka tai nebija vārda, izriet no elementārās loģikas, ka ar negatīviem spriedumiem nevar pamatot nekādus apgalvojumus.

1253.gada Kursas dalīšanas pakta kontrahenti bija Kursas bīskaps un ordeņa mestrs. Bīskaps mnēts dokumentā ar amata nosaukumu un vārda pirmo burtu H,

kas apzīmē Henricus, ordeņa mestrs tikai ar amata apzīmējumu „magistro et frat-ribus domus Theutonicorum”. Ar to pašu loģiku kā, ja Zemei starp Skrundu un Zemgali nebija specifiska vārda, tāpēc jāuzskata, ka tā nebija kuršu valsts, varētu arī apgalvot, ka, ja bīskapam un jo sevišķi ordeņa mestram nebija minēts vārds, viņi šais amatos nemaz nebija. Vai nebūtu vienkāršāk pieņemt, ka dalītāji nezināja šīs valsts vārdu un neko nezināja arī par tās valstisko iekārtu?

Ka no negatīviem spriedumiem neizriet pozitīvi secinājumi, rāda divi tālākie piemēri. Pirmais ir paties notikums, otrs fiktīvs piemērs. Faktiskais notikums rāda, ka arī speciālisti šai ziņā var maldīties. Kad pēc valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa ieteikuma atjaunoto Jelgavas pili nosauca par „Viestura piemiņas pili”, profesors Augusts Tentelis teica atklāšanas runu. Kā Tenteļa skolnieks (studēju Latvijas universitātē neobligāto priekšmetu vēstures metodoloģiju profesora Tenteļa vadībā) šo runu klausījos radiofōnā ar sasprindzinātu interesi. Biju ļoti pārsteigts, kad runātājs teica: „Tā kā mums nav nekādu norādījumu, ka Viesturs Jelgavas pili nedzīvoja, to varam saukt par Viestura piemiņas pili”.

Fiktīvais piemērs: Kuršu ķēniņš Lameķis, pēc 1230.g. 28. decembra dokumenta teksta, „kopā ar pagāniem no Kursas zemēm nolīga ar Alnas mūku Balduīnu, ka pieņems kristīgo ticību un nodos savas zemes, sevi un savus ķilniekus pāvestam”.

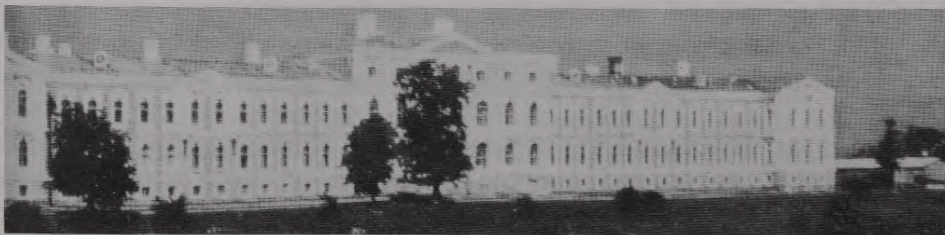
Par Lameķi (*Lammechinus rex*) Žaņa Unāma rediģētajā biografiskajā vārdnīcā *Es viņu pazīstu* lasām, ka Lameķa pils vieta vēl nav zināma. Ja tā, tad varam teikt pēc iepriekšējā parauga: „Tā kā mums nav nekādu norādījumu, ka Saldus pili Lameķis nedzīvoja, tad teiksim, ka kuršu ķēniņš Lameķis dzīvoja Saldus pili”.

No fikcijas atgriežoties pie vēsturiskās īstenības, konstatējam, ka tezi, it kā Saldus novads 13.gadsimtenī būtu bijis tikai mežains apvidus, apgāz vietvārdi iepriekš minētajos dokumentos. Vietvārdu skaita ziņā Saldus novads 1253.gada dokumentā ir vidējā vietā. Pirmā vietā ar 44 vietvārdiem ir Ceklis; otrā vietā ar 12 vietvārdiem – *Dovzare*; tad ar 11 vietvārdiem nāk *Terra inter Scrunden et Semigalliam*. Seko ar 10 vietvārdiem *Megowe* un beidzot ar četriem vietvārdiem katrā *Pilsaten* un *Castellatura Poys* (sk. 109–110.lpp.).

Ir zināms, ka dalītāji minēja identificēšanai tikai svarīgākos vietvārdus. Cik daudz vietvārdu minēja, atkarājās no attiecīgās kuršu valsts lieluma. Tā Ceklis kā lielākā valsts ir pārstāvēta ar visvairāk vietvārdiem. Ne visi minētie vietvārdi bija apdzīvotas vietas. Piemēram, Saldus novadā minēti vairāki vietvārdi, kas apzīmēja vai nu mežus, vai upes līčus. Tomēr tieši šie mežu vārdi apliecina, ka pārējās vietas bija apdzīvotas.

Latvijas padomju enciklopēdijā 8.sējumā (Rīgā 1986), 550.lpp. iespiests Saldus un 551.lpp. Saldus rajona plāns. Rajons dibināts 1949.gada 31.decembrī. Platība 2120,5 kv-km. 1983.gadā 36 800 iedzīvotāji. Pilsēta: Saldus; 1 „pilsētciemats”, 17 „ciemi”, 15 kolchozi, 5 sovchozi (sk. 15.posmā).

Vēsturei reizēm patīk jokot. 1949.gadā dibinātais Saldus rajons visumā atbilst trīspadsmitā gadsimteņa „Zemei starp Skrundu un Zemgali”.

Viestura piemiņas pils Jelgavā

Heinrich, B. von Curland, und der Orden theilen sich in die unbebauten Curländischen Ländereien, den 5. April 1253.

Universis Christi fidelibus, ad quos praesens scriptum pervenerit, frater H(enricus), ordinis fratrum minorum, Dei gratia Curoniensis episcopus, salutem in filio Dei vivi. Noverit universitas vestra, quod nos terras incultas nondum divisas in Curonia dividendas cum dilectis in Christo, magistro et fratribus domus Theutonicorum, videlicet Ceclis, Dovzare, Megowe, Pilsaten, et terram, quae est inter Scrunden et Semigalliam, in tres partes divisimus in hunc modum. Haec est prima pars de Ceclis: Garde, Embare, Pomenie, Zege-re, Grumste, Newarie, Vitwizen, Duzone, Alyleyde, Leypiasseme, Pretzitwe, Eycayswe, Car-tine, Sarc, Garisda, Pregetwe. De Dovzare: Birstele, Patteycias, Peynis, Treove. De Megowe: Palange, Maycinele, Caukas, Dwiristis, Dupie. De Pilsaten: Mutone, Akutte. De terra inter Scrunden et Semigalliam: Weybene, Wanderen, Newaren, Labbar, cum omnibus pertinentiis eorundem. De castellatura Poys: terra Twartikini. Haec est prima pars. Gandingen, Appule, Schoden, Sansugale, Vreswe, Pytwe, Nederige, Letzime, Retowe, Amelinge. De Dovzare: Empliten, Rutzowe, Popissen, Warze, Virga. De Megowe: Nebarge, Lasdine, Aggemine. De Pilsaten: Calaten. De terra inter Scrunden et Semigalliam: Salden, Ulliwa, Anzina, Celme, cum omnibus pertinentiis eorum. De castellatura Poys: Negelite. Haec est secunda pars. Ilze, Appusse, Zesele, Maysedis, Lobe, Nateye, Calneseme, Birsine, Grese, Vesete, Spermes, Dobe, Pylene, Nemtene, Zelecoten, Zelende, Seculmzeme, Nebrungis. De Dovzare: Loke, Pretzele, Damis. De Megowe: Matwa, Gonrene, cum omnibus pertinentiis eorum. De Pilsaten: Sarde cum suis pertinentiis, exceptis pratis, uno, quod dicitur Drivene, et alio prato, quod situm est iuxta Nimiam, secus viam, quae ducit ad Sarde. Garde ad manum sinistram, et excepta silva, quae ab eadem via se ad latus dextrum extendit, usque ad locum, ubi Nimia et Memela confluunt, quae remanent indivisa. De terra inter Scrunden et Semigalliam: Sacsile, Crewems, Meddenmes, cum omnibus pertinentiis eorundem. De castellatura Poys: Suntelite, Lassiten. Haec est tertia pars. Insuper omnia stagna praedictarum terrarum et flumen, quod Minia dicitur, remanent indivisa. Danga vero, a Memela usque ad castellum Mutine manet indivisa, reliqui vero rivuli praedictarum terrarum sunt minorum, per quorum terram decurrunt. Praeterea sciendum, quod nos supradicta promisimus bona fide magistro et fratribus memoratis, quod usque ad festum Michaelis proximo instans unam eligemus partium praedictarum, nisi legitimo impedimento fuerimus impediti; si autem nos contigerit transfretare vel alias legitime impediri, tunc vices nostras alicui discerto commitemus, ut loco nostri unam partium eligat praedictarum, et quamcumque partem ille elegerit, ratum habebimus et litteris roborabimus, vel idem, cui vices nostras super praedicta electione commiserimus, roborabit. Si vero in distinctionibus terminorum inter terras et terras, castellaturas et castellaturas, orta fuerit dissensio, per seniores et discretiores terrarum earundem, ubi sitae fuerint, terminentur, et si praedicti seniores de praedictis terris dubitaverint vel concordare non potuerint, terram, de qua lis est, fratres dividant in tres partes, de quibus nos unam, quam voluerimus, eligemus, reliquae duae fratribus remanebunt. Infeodati vero in terra Ceclis, in cuius partem ceciderint, sub illius dominio remanebunt. De terra vero, quae Dugenekes dicitur, usque ad fluvium Bartwan, cum suis attinentiis, ex omni parte sic inter nos extitit ordinatum, quod eandem terram fratres dividant in tres partes, de quibus nos unam eligemus, reliquae duae fratribus remanebunt. Piscationes in praedicto fluvio contiguae terrae memoratae, et strata nos-

tris hominibus et fratrum erunt communes, et si pons fuerit construendus vel emendandus, cum nostris hominibus et fratrum emendabitur et constructur. Praeterea ubicumque contigerit homines fratrum in nostris piscationibus piscari, decimam dabunt nobis et idem nostri homines fratribus e converso, ita quod nullus a sua hereditate in praedictis piscationibus excludatur. Acta sunt haec in Gholdinghen, anno Domini MCCLIII, nonas Aprilis, praesentibus et mediantibus fratre Thoma, ordinis fratrum minorum, E. praeposito nostro, fratribus ordinis Theutonicorum, fratre Th. in Velyn, F. in Wenden, G. in Segewalde, H. in Goldinghen, B. in Memelenborgh et aliis quam pluribus. In cuius rei testimonium praesentem litteram sigilli nostri munimine fecimus roborari. Datum anno die praescriptis.

CCLIII.

Heinrich, Bischof von Curland, urkundet über die allendliche Theilung des unbebauten Curlands, den 20. Juli 1253.

Wi bruder Henrich, ein minnerbroder, von der genaden Godes ein bisscop to Curlande, doen witlich allen Cristenluden, die dessen brief sien oder horen lesen. So als von den privilegien unses geistlichen vaders des pawest uns to gehoret dat dridde deil des gantzen landes to Curlande, und unsen live broderen des hospitaes sente Marien des Dudeschen huses twe deil, und die lande, die wi noch nicht gedeilet en hadden, als Cecklis, Dovzare, Megowen, Pilsaten, und dat lant tusschen Scrunden und Semigallen, und so also wi si gedeilet hebben, von deme kore des landes Cecklis is in uns deil gevallen: Ylse, Appusse, Zesele, Mayseden, Loben, Nateren, Kalnesemme, Birsene, Gresen, Vesere, Sperimes, Doben, Pilenen, Remptene, Zelekoten, Zelende, Zekulmseme, Bebrungis; von Dowzaren: Loben, Pretzele, Dames; von Megowe: Matwa, Govrene, mit allen iren to gehencknisse dirre vorbenomeden lande; von Pilsaten: Sarden mit seinen to gehencknisse, ane twe hoieslage, der ein die Drivene hetet, und die ander, die dar selves gelegen is bi der Minien beneven deme wege, die von Sarde komet; Grade to der luchteren hant, und ane die wolt, die sich von deme selven weghe to der rechten hant tuit, went to der stede, dar die Minia und die Memele to samene vliten, die bliven ungedeilet; von deme lande tuschen Scrunden und Semigallen: Sacsile, Grewenis, Medeumes mit allen iren to gehengnisse; von der burchsukunge Proys: Suttelite, Lassiten, mit allen iren to gehengnisse. In der brodere deil is gevallen von Cecklis: Garde, Embere, Pomenie, Zegere, Grumste, Newarie, Vicwiten, Duzene, Alizeyde, Leypiasme, Pretzitwe, Eykaswe, Kartine, Sare, Garisda, Pregetwe; von Dovzare: Birstele, Pacleten, Peynis, Trecne; von Megowen: Palanghen, Maytenite, Kaukis, Dwiristen, Dupie; von Pilsaten: Mutene, Akitte; von deme lande tusschen Scrunden und Semigallen: Weybene, Wanderen, Neware, Labbar; von der burchsukunge Proys: dat lant to Twertikene mit allen iren to gehengnisse der vorbenomeden lande. Vortmeir is in der brodere deil gevallen von Cecklis: Gandinghen, Ampule, Scoden, Sansugele, Vieswe, Pyitwe, Nedinghen, Letsime, Retuwe, Amelynge; von Dowzaren: Empilten, Rutzowe, Papisse, Warse, Virgha; von Megowen: Nebarge, Laxdine, Aggenine; von Pilsaten: Kalaten; von deme lande tuschen Scrunden und Semigallen: Salden, Ulliwa, Anzima, Zelme; von der borchsukunge Proys: Negelite, mit allen iren to gehencknisse der vorbenomeden landen. Vortmeir alle die see dirre vorbenomeden landen, und die vluit, die die Menie is genant, bliven ungedeilet. Die Dangha, von der Memele went to der borch Mutune, bliven ungedeilet. Mer die andere beke dirre vorbenomeden landen sin der heren, dor des lant dat si vliten. Weret dat dar op staende were ein kief in der schedinge der termpten tusschen landen und landen, borchsukunge und borchsukunge, dat sal man

scheden mit den elsten und beschedenste derselver lande, dar si gelegen sin, und weret, dat die vorbenomeden elsten von den vorbenomeden termpte twivelden, oder over ein nicht komen en kunden, so solen die brodere dat lant, dar die kief von is, in drie deil deilen, dar von sole wi ein deil kiesen, wilk dat wi willen, die twe andere deil solen den broderen bliven. Die leenlude in deme lande to Cecklis, in wes deil dat si vallen, in des herscap solen si bliven. Von deme lande to Duvenikes went to der vluut Kartwam mit sime to gehencknisse, von allen siden, under uns ist alsus gemaket, dat die brodere dat selve lant deilen solen in drie deil, der sole wie ein deil kiesen, die twe andere deil solen den broderen bliven. Die visscherie in der vorgesprokene vluut, neist deme vorbenomede lande, unde die gemeine wege solen unsen luden und der brodere lude gemeine sin, und weret dat ein brugge were to makene oder to beteren, die sal man mit unsen luden und der brodere lude maken und beteren. Vortmeir war it sich gevile der brodere lude in unser visscherie to vischene, die solen uns den teende geven, und dat sulve solen unse lude den broderen wider don, also dat nieman ut besloten en werde von sime erve in dirre vorbenomede visscherie. Op dat dit ein ewichliche gedechnisse blive und dat in dessen vorbesproken dingen hir - na males en gene kief noch twivel von op en sta, so hebbe wi dissen brief mit unsen ingesegil gevestet. Gescheen sin desse ding in dem Oysten maende* under den jaren unses Heren dusent twe hundert drie und viiftich, dar over und gegenwordich hebben gewesen brodere des ordens der minnerbrodere: broder Alef, vormalis ein greve to Schowenborch, broder Thomas; von wertlichen papen: her Johan, geheten Hase, unse dumbure, her Nyclus, der kirkhere to Normen; und brodere von deme Dudesschen hus: broder Henrich, ein commendure to Goldinghen, broder Richart, ein monich, broder Ludewich von Dedenhove, broder Wilbrecht, broder Bernt Bilenchusen.

 * In der in Lateinischer Sprache erhaltenen Gegenurkunde (Reg. 287) ist das Datum genauer angegeben: „XIII. cal. Augusti“.

TULKOJUMS

Kurzemes biskaps Heinrichs liecina par Kurzemes galīgo dališanu 1253.g. 20.jūlijā.

Mēs, brālis Indriķis, minorits, Kurzemes biskaps no Dieva žēlastības, paziņojam visiem kristiešiem, kas šo vēstuli lasa vai dzird lasām:

Mūsu garīgais tēvs pāvests mums novēlējis no visas Kurzemes trešo daļu un mūsu mīļajiem brāļiem – Vācu nama [ordeņa] Svētās Marijas hospitāliešiem divi daļas, un sadalot vēl nesadalītās zemes, kā: Cekli, *Dovzare, Megowen, Pilsaten un Zemi* starp Skrudnu un Zemgali, mēs dabūjām no Cekļa: *Ylse, Appusse, Zesele, Mayseden, Loben, Nateren, Kalnesemme, Birsene, Gresen, Versere, Sperimes, Doben, Pilenen, Remptene, Zelekoten, Zelende, Zekulmseme, Bebrungis*; no *Dovzaren*: *Loben, Pretzele, Dames*; no *Megowe*: *Matwa, Govrene* ar visu, kas pie minētām zemēm ir piederīgs; no *Pilsaten*: *Sarden* ar divām piederīgajām pļavām – vienu, ko sauc par *Drivene*, otru pie *Minien* upes, blakus ceļam, kas nāk no *Sarde*. Paliel nesadalīta zeme pa kreisi no vietas, kur *Minia* un *Mēmele* saplūst kopā.

No *Zemes* starp Skrudnu un Zemgali: *Sacsile, Grewenis, Medeumes* ar visu, kas tur piederīgs. No *Proys* pilstiesas: *Suttelite, Lassiten*, ar visu, kas tur piederīgs.

[Ordeņa] brāļi dabūja no Cekļa: *Garde, Embere, Pomenie, Zegere, Grumste, Newarie, Vicwiten, Duzene, Alizeyde, Leypiasme, Pretzitwe, Eykaswe, Kartine, Sare, Garisda, Pregetwe*; no *Dovzare*: *Birstele, Pacleten, Peynis, Trecne*; no *Megowen*: *Palanghen, Maytenite, Kaukis, Dwi-risten, Dupie*; no *Pilsaten*: *Mutene, Akitte*; no *Zemes* starp Skrudnu un Zemgali: *Weybene, Wanderen, Neware, Labbar*; no *Proys* pilstiesas: *Twertikene zemi* ar visu, kas tur piederīgs.

Vēl brāļu daļā ietilpa no Cekļa: *Gandinghen, Ampule, Scoden, Sansugele, Vieswe, Pyitwe, Nedinghen, Letsime, Retuwe, Amelynge*. No *Dovzaren: Empilten, Rutzowe, Papisse, Warse, Virgha*. No *Megowen: Nebarge, Laxdine, Aggenine*. No *Pilsaten: Kalaten*. No Zemes starp Skrundu un Zemgali: *Salden, Ulliwa, Anzima, Zelme*. No *Proys* pilstiesas: *Negelite*, ar visu, kas pie minētajām zemēm piederīgs. Turklāt visas zemes, par kužām iepriekš norādīts, un upe, ko sauc *Menie*, paliek nesadalītas.

Dangha no Mēmeles līdz *Mutune* pilij paliek nesadalīta. Tāpat citas upes minētajās zemēs paliek tiem kungiem, pa kužu zemi tās plūst. Ja rastos strīdus par robežām starp zemēm un pilsietēm, to vajadzēs izšķirt vecākajiem un zinīgākajiem attiecīgajā zemē. Ja šie vecākie šaubītos vai nevarētu vienoties, tad brāļiem attiecīgā zeme jāsadala trijās daļās, un mēs izvēlēsimies vienu daļu, bet divi daļas paliks brāļiem.

Cekļa zemes vasaļiem jāpaliek tās puses kundzībā, kužas daļā viņu zeme nonāk. Par zemi no *Duvenikes* līdz *Kartwam* upei esam vienojušies, ka brāļi to sadalīs trijās daļās, un mēs izvēlēsimies vienu daļu, un divi daļas paliks brāļiem.

Zveja minētajās upēs un ceļi minētajās zemēs paliek kopēji mūsu un brāļu ļaudīm. Ja būtu jātaisa vai jāizlabo tilts, tad tas jādara mūsu un brāļu ļaudīm kopēji. Ja brāļu ļaudis vēlētos zvejot mūsu daļā, tad viņiem jādod mums desmitā tiesa, un tas pats jādara attiecīgi mūsu ļaudīm, lai nevienam nenodarītu pāri.

Lai tas paliktu mūžīgi zināms un lai minētajās lietās nerastos strīdi vai šaubas, esam šo rakstu apzīmogojuši ar savu zīmogu 1253.gada 13.augustā. Liecinieki: Vācu ordeņa brāļi: Alefs, agrākais Šovenborgas grāfs, brālis Toms; parastie garīdznieki [atšķirībā no mūkiem]: Johana kungs, saukts Hāze, mūsu domkungs, Nikolaja kungs, Normenas baznīckungs; un Vācu ordeņa brāļi: brālis Heinrichs, Kuldīgas komturs, kāds mūks, brālis Ludvigs no *Dedehove*, brālis Vilbrechts, brālis Bernts Bilenhūzens.

OTRĀ KURSAS DALĪŠANA 1328. GADĀ

Kopš Kursas dališanas starp bīskapu un ordeni 1253.gadā zeme bija cietusi nemītīgos lietuviešu iebrukumos. Cīņas un politiskos notikumus pēc avotiem aprakstījis vēsturnieks Vilis Biļķins darbā *Sēlija un Dienvidkursa* (izdevis Sēļzemnieka apgāds Mineapolisā, ASV 1992.g.). Biļķina priekšvārdi ir datēti ar 1973.gadu.

Par 1253.gada Kursas dališanu Biļķins raksta, ka ordeņa mestrs toreiz bija Andrejs no Štīrijas.

1328.gada vienošanos Biļķins apraksta 162. un sek. lpp. Vienošanās notikusi starp bīskapu Oto un ordeņa lielmestru Prūsijā Konradu Vallenrotu. Vienojās (citējot Biļķinu) „par to Dienvidkursas daļu, kas abos gadsimtos vēl nebija sadalīta”.

Citēju tālāko robežas aprakstu: „[Prūsijas ordeņa piederuma robeža] sākās pie Svētupes grīvas un gāja pa upi uz augšu līdz tās iztekai; no iztekas gāja taisnā līnijā uz Lobes lauku un no turienes taisni uz Ventu; pa Ventu gāja uz augšu līdz tās iztekai, kas nav tālu no Minijas iztekas [...] Avots: Bunge, *op.cit.* III, 1319.

11. POSMS

Kurzeme ordeņa valdījumā

Pēc Kursas sadalīšanas 1253.gadā starp ordeni un bīskapu Saldus nonāca ordeņa daļā, tādēļ turpmākajā stāstā nodarbosimies tikai ar ordeni. Vispirms sniegsu pārskatu par ordeņa iekārtu, pēc tam ordeņa augstāko pavēlnieku vārdu sarakstu un tad apskatīšu latviešu līdzdalību ordeņa karaspēkā – lauksargus.

Territoriālā ziņā ordeņa zeme iedalījās astoņās komturijās un deviņās advokātūrās, ko sauca arī par soģu iecirkņiem. Igaunijā bija trīs komturijas un četras advokātūras.

Latvijā komturijas bija: Vidzemē – Alūksne (ar pilīm Alūksnē un Gaujienā); Kurzemē – Kuldīga (ar pilīm Kuldīgā, Skrundā, Aizputē, Durbē, Alsungā, Sabilē un Saldū), Ventspils (ar pili turpat); Zemgalē – Dobeles (ar pilīm Dobelē un Jaunpilī); Latgalē – Daugavpils (ar pili turpat). Advokātūras bija: Kurzemē – Kandava; Zemgalē – Grobiņa, Sēlpils un Bauska; Latgalē – Rēzekne (ar pilīm Rēzeknē un Ludzā).

Pēc piļu skaita jau redzams, ka Kuldīgas komturija bija sevišķi svarīga ordeņa iekārtā. Uzmanīgs lasītājs tomēr pamanīs, ka piļu sarakstā Vidzemē trūkst Rīga ar Rīgas pili. Rīgas pilij bija sava īpatnēja vēsture. Kā svarīgākā pils tā bija ķildu iemesls starp ordeņa mestru un archibīskapu. Vidzemē svarīgas bija arī: Cēsu ordeņa pils, kas ilgu laiku bija ordeņa mestra rezidence; Valmieras, Ādažu, Salaspils, Araišu, Trikātas, Rūjienas, Burtnieku, Ērgemes un Ropažu ordeņa pils. Bez tam vēl bija landmaršalu pilis: Vidzemē – Siguldā (ar komturiju), Aizkrauklē (ar komturiju), Mālpilī, Nītaurē, Zaubē, Daugavgrīvā (ar komturiju) un Skujenē; Zemgalē – Jelgavā (ar komturiju).

Ordeņa augstākais pavēlnieks bija ordeņa mestrs. Viņu ievēlēja (iekliedza) ordeņa augstāko pavēlnieku sanāsmē. Šie pavēlnieki bija ordeņa piļu komandanti, ko sauca par komturjiem. Zemes aizsardzība balstījās uz mūra pilīm, kurās dzīvoja ordeņa brāļi. Ordeņa brāļi bija divējādi – bruņinieki (parasti ik pilī divpadsmit) un garīdznieki (parasti seši), kā arī pils komturs, kas bija komtura vietnieks.

Pēc komtura aicinājuma ordeņa brāļi apspriedās kopējā sanāsmē – konventā. Komturs varēja konventā aicināt pēc sava ieskata arī pārējos ordeņa brāļus. Tie bija – nama komturs, kas rūpējās par pili un citām ēkām, uzturzinis, kas rūpējās par ēdienu, zivju meistars, kas rūpējās par ēdienu gavēņa laikā. Dzērienu pārzinis rūpējās par vieglo alu un miestiņu. Maršals gādāja par tērpiem un bruņām karotājiem, par zirgiem un ieročiem. Viņam palīdzēja brālis kalējs, brālis sedlinieks, brālis vairogu galdnieks. Vēl bija „mazais komturs”, kas pārzināja amatniekus un kalpotājus. Bruņiniekiem pilī bija kopēja guļamtelpa un kopēja ēdamtelpa.

Bez brāļiem karaspēkā bija brīvprātīgie krustkarotāji, kas savas dvēseles glābšanai uz kādu noteiktu laiku (gadus vai dažus gadus) piedalījās karagājienos. Trešā karotāju kategorija bija kalpotāji, to skaitā bruņinieka vairoga nesēji. Karagājienos

vai nu komturs, vai maršals nesa karogu, kam sekoja ordeņa kaŗaspēks, bet komturam bija jāseko ordeņa mestra karogam.

Komturi bija arī augstākie tiesaskungi. Kuldīgas komturam bija tiesasvara ne vien pār Saldus draudzi, bet arī pār Kuldīgas, Sabiles, Talsu, Skrundas Alsungas, Aizputes, Durbes un Gramzdas draudzi. Lai spriestu tiesu, Kuldīgas komturs kopā ar diviem piesēdētājiem rēgulāri apceļoja šo iecirkni.

Pirmais ordenis, kas iekaroja Livoniju, saucās Zobenbrāļu ordenis. Pēc lielās kaujas 1236.gadā (vēsturnieki vēl nav vienojušies, vai tā notika pie Saules Latvijā, vai pie Šauļiem Lietuvā) lietuvieši un zemgaļi ordeni sakāva, Zobenbrāļu ordenis tika iznīcināts, un tā atliekas bija spiestas pievienoties Vācu ordenim. Pāvests apvienošanas apstiprināja 1237.gada 13.maijā. Kursas dalīšanas laikā Livonijā valdīja Vācu ordenis.

Šis apraksts attiecas uz ordeņa ziedulaikiem četrpadsmitajā gadsimtenī pirms lielās zaudētās kaujas Prūsijā 1410.gadā, ko vācieši sauc par Tannenbergas kauju, bet lietuvieši (kas kopā ar poļiem kaujā uzvarēja) par Žaļģiras kauju.

Sekojošajā pārskatā minēti abu ordeņu mestri un viņu valdīšanas gadi. Ar to iegūstam chronoloģisku fonu vēsturiskajiem notikumiem.

LIVONIJAS ORDEŅU MESTRI

I. Zobenbrāļu ordenī (*Fratres militiae Christi*)

- 1) Venno (Vinno 1204–1209), noslepkavots Rīgā.
- 2) Folkvīns (Volquinus 1209–1236), kritis kaujā pie Saules 1236.g. 22.septembrī.

II. Vācu ordenī (*Fratres de domo sanctae Mariae Theutonicorum Jerusalemmitana per Livoniam*)

- 1) Hermans Balke (1237–1239).
Vicemestr – Dītrichs fon Groningens.
- 2) Andreass fon Belvens (1240–1241, pēc tam vicemestr).
- 3) Dītrichs fon Groningens (1242–1245).
- 4) Heinrichs fon Heimburgs (1245–1246).
- 5) Andreass fon Stirlands (1248–1253; 1252–1254 arī vicelielmestr).
- 6) Anno fon Zangerhauzens (Sangerhausen, 1253–1256, pēc tam lielmestr).
Vicemestr – Rīgas komturs Ludvigs.
- 7) Burchards fon Hornhūzens (Hornhusen, 1256–1260), kritis kaujā pie Durbes 13.jūlijā.
Vicemestr – Siguldas komturs Georgs (1260–1262).
- 8) Verners (Werner, 1261–1263).
Vicelielmestr – Helmerichs fon Vircburgs (Würzburg, 1262).
Vicemestr – Andreass fon Stirlands (1263).
- 9) Konrads fon Manderns (1263–1266).
- 10) Oto fon Luterbergs (Lutterberg, 1266–1270), kritis pie Karūzas.
Vicemestr – Konrads fon Manderns (1268).
Vicemestr – Andreass fon Vestfālens (Westfalen, 1270), kritis Lietuvā.
- 11) Valters fon Nordeks (Nordeck, 1270–1273).
- 12) Ernsts fon Rasburgs (Raßburg, 1274–1279), kritis pie Aizkraukles 5.martā.

Vicemestrs – landmaršals Gerhards fon Kacenellenbogens (Katzenellenbogen, 1279–1280), kritis divkaujā gūstā Lietuvā.

13) Konrads fon Feichtvangens (Feuchtwangen, 1279–1281, no 1291 lielmeštrs).

14) Vilekins (Willekin) fon Endorps (mestra vietnieks 1281–1283, mestrs līdz 1287) kritis kaujā pie Griezes 26.martā.

15) Kuno fon Hacigenšteins (Hazzigenstein, 1288–1290).

16) Halts (1290–1293).

17) Heinrichs fon Dinkelags (Dinkelaghe, 1295–1296).

18) Bruno (1296–1298), kritis kaujā pie Gaujas 1.jūnijā.

19) Gotfrīds fon Roge (Gottfried von Rogge, 1298–1307).

Vicemestrs – soģis Heinrichs fon Eks (Eck, 1305).

20) Gerhards fon Jorke (York, 1309–1322, kad atteicās).

Vicemestrs – Konrads Ketelhūts (Ketelhoed, 1322–1324).

21) Reimars Hane (1324–1328, kad atteicās).

22) Eberhards fon Monheims (1328–1340, kad atteicās).

23) Burchards fon Dreilēbens (1340–1345, kad atteicās).

24) Gosvins (Goswin) fon Herike (1345–1359).

25) Arnolds fon Fitinghofs (Vietinghof, 1360–1364).

26) Vilhelms fon Brimersheims (1364–1385).

Vicemestrs (Kumpane = palīgs) – soģis Robins fon Elcs (Eltz, 1367–1375).

Koadjutors – Vennemars fon Brigenejs (Brüggenei, 1381–1385).

27) Robins fon Elcs (Eltz, 1385–1389).

28) Vennemars fon Brigenejs (Brüggenei), 1389–1401).

29) Konrads fon Fitinghofs (Vietinghof, 1401–1413).

30) Dītrichs Torks (Tork, 1413–1415).

31) Zīgfrīds (Siegfried) Landers fon Španheims (Spanheim, 1415–1424).

32) Cise (Cisse) fon Rūtenbergs (Rutenberg, 1424–1433).

33) Franke Kerskorfs (Kerskorff, 1433–1435), kritis kaujā pie Sventes Vilkomirā.

34) Heinrichs fon Bokenforde (Bockenvorde), saukts Šungels (Schungel, 1435–1437).

35) Heidenreichs Finke (Vinke) fon Oferberg (Overberg, 1438–1439 mestra vietnieks, pēc tam līdz 1450 mestrs).

36) Johans fon Mengede, saukts Osthofs (1450–1469).

37) Johans Volthuss (Wolthus) fon Herze (Herse, 1470–1471, kad atcelts), miris Cēsu cietumā 1472 vai 1473).

38) Bermts (Bernd) von der Borchs (1472–1483, kad atteicies).

39) Johans Freitag (Freitag) fon Loringhofe (1483–1485 mestra vietnieks, līdz 1494 mestrs), miris Cēsīs.

40) Volters fon Pletenbergs (Plettenberg, ievēlēts 1494, lielmeštra apstiprināts oktobrī), miris Cēsīs 1535.

Koadjutors – landmaršals Hermans fon Brigenejs (Brüggenei, 1533–1535).

41) Hermans fon Brigenejs (Brüggenei), saukts Hāzenkamps (Hasenkamp), 1535–1549.

Koadjutors – Vilandes komturis Johans fon der Reke (Recke, 1541–1549).

42) Johans fon der Reke (Recke, 1549–1551).

43) Heinrichs fon Gālens (Galen, 1551–1557).

Koadjutors – Vilandes komturs Vilhelms Firstenbergs (1556–1557).

44) Vilhelms Firstenbergs (Fürstenberg, 1557–1559), 1560 krievu gūstā, miris 1568 Ļubļinā.

Koadjutors – Vilandes komturs Gothards Ketlers (Gotthard Kettler, 1558–1559).

45) Gothards Ketlers (1559–1562), pēc tam Kurzemes hercogs 1562–1587.

PASKAIDROJUMI

Mestru vārdu saraksts, tāpat Kurzemes hercogu vārdu saraksts nākošā posmā, pārņemts no Leonīda Arbusova darba: *L.Arbusow, Grundriß der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands* (Rīga 1908).

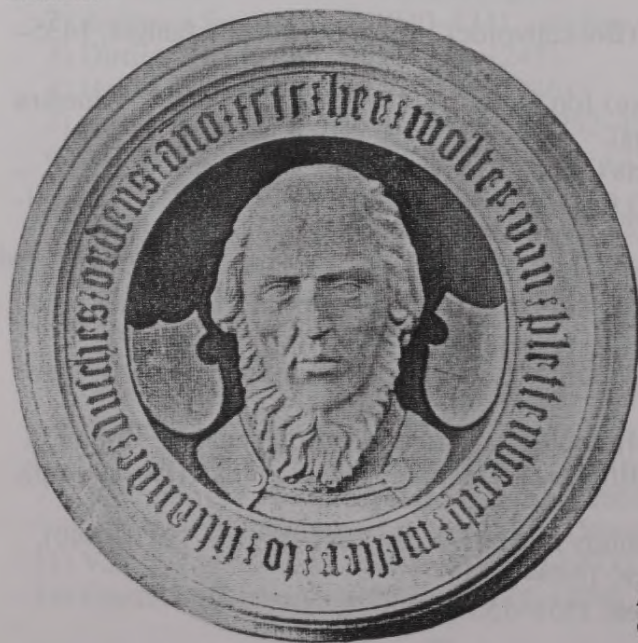
Sākot ar trešo ordeņa mestru, predikāts „fon” (vāciski „von”) attiecas uz vietu, no kurienes minētā persona nāk; vēlāk šis vārds apzīmēja dižciltīgo; kad 16.gadsimtenī ordeņa mestri pēc reformācijas varēja precēties, vārdam *von* sekojošais vārds kļuva par uzvārdu.

Latviešu literātūrā ieviesies vāciskais *von* kā *fon*, kādēļ neesmu attiecīgi pārgrozījis šo vārdu par *no*, kā īstenībā būtu jādara.

Mestram bija pakļauti komturi (no latīņu *commendator* = komandants). Hercogīstes laikā atbilstoši amatam viņus sauca „Schloßherr”, resp. „Oberschloßherr” (pilskungs, resp. virspilskungs). Literātūrā reizēm šis vārds tulkots „komandants”, kas principā ir pareizi, bet atšķirības dēļ šos hercogīstes ierēdņus sauksim par pilskungiem.

Bieži vien komturi, amatā avansējot, kļuva par ordeņa mestriem. Tā kā Saldus pili un apkārtējā draudzē valdīja komturs, ir iespējams, ka kādi no vēlākajiem ordeņa mestriem iepriekš bijuši Saldus komturi.

Literātūrā kā Saldus komturs minēts Dreilēbens, kas mūsu sarakstā ir 23. ordeņa mestrs. Iespējams, ka arī citi sarakstā minētie mestri un viņu palīgi (vicemestri) iepriekš bijuši Saldus komturi. To noskaidrot ir nākošā Saldus vēsturnieka uzdevums, jo tas dotu norādi par Saldus ordeņa pils dibināšanas laiku, kas tagad nav zināms.

*Livonijas ordeņa mestrs Volters fon Pletenbergs
(ap 1450–1535)*

Jāpaskaidro, kādēļ ordeņa mestri, kas mūsu sarakstā apzīmēti ar 20. līdz 23. numuru, visi pēc kārtas atteicās no mestra amata. Iemesls bija cīņa un intrigas starp Livonijas kungiem – Rīgas pilsētu, archibīskapu un ordeni, kuņā savs vārds bija sakāms pāvestam Johanam XXII (valdīja 1316–1334). Šo nesaprašanos izmantoja Lietuva, iebrūkot Livonijā.

LAUKSARGI

Lauksargi bija Vācu ordeņa laika latviešu kaņavīri. Viņu galvenais uzdevums bija novērot varbūtējo ienaidnieku, izlūkot un ziņot par ienaidnieka uzbrukumiem. Savā ziņā tam ir līdzība ar Latvijas patstāvības laika aizsargiem, saprotams, ņemot vērā atšķirīgo gadsimteni un vēsturiskos apstākļus.

Sastādot *Latviešu valodas vārdnicu*, kā Milenbachs, tā Endzelīns nebija pamanījuši šī latviešu vārda senāko nozīmi un to izskaidro, citējot Janševska romānu *Dzimtene*, kā „lauku sargu”, tulkojot vāciski *Feldwächter*.

Senākā nozīmē tomēr šis vārds ir īpaša latviešu palīgkaņaspēka locekļu apzīmējums, ko lejasvācu valodā sauca par *wartlute* (augšvācu – *Wartleute*). Latīņu tekstos to apzīmējums ir *speculatores*, arī *speculor*, kas nozīmē „izlūks”. Kā redzams pēc saglabātajiem mājvārdiem, latvieši viņus sauca par lauksargiem.

Vācu tautības Latvijas vēsturnieks Alberts Bauers (1894–1961) 1933.gadā publicēja rakstu „Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen”, *Mitteilungen* 25, pēc Kuldīgas komturejas lauksargu nodokļa maksātāju saraksta atšifrējot ciema, resp. muižas vārdu, kas algoja lauksargus, kā arī lauksargu vārdus. No savas puses esmu lauksargiem veltījis vienu nodaļu grāmatā *Mūžīgais latviešu kaņavīrs* (1966), 93–100.lpp.. Bauera atšifrējumu esmu papildinājis un sakopojis sekojošā tabulā:

Ciema vārds		Lauksargu vārdi
<i>Latīniski</i>	<i>Latviski</i>	
Wangen	Vanga	Longus Rymptune Closvne
Penen	Durbe	Narvne
Jursalem	Urzuļi	Ymmotu
Noua domo	Valtaiķi	Grebvne filius Lesvne
Wangen	Vanga	Henrich Darute
Ywanden	Ivande	Tulnike
villa Bunke	Bunka	Henno Vissegovde
Villegalen	Vilgāle	filius Veselie
villa Bunke	Bunka	Sauesadde
Velzen	Veldži	Virzelpe
villa Madeisse	?	Rymmvne
Leden	Lēdes	Sloke
villa Rudeike	?	Lude
villa Movdele	?	Herman Govderympte

Konstatēju, ka trīs muižas (*villa*), kam man neizdevās atrast latvisko vārdu, ir pieminētas arī Feldmana grāmatā, bet nav minēts latviskais nosaukums. Šīs muižas ir *Madeisse*, *Rudeyke* un *Movdele*.

12. POSMS

Kurzemes hercogīste

Kad četrdesmit ceturto ordeņa mestru Firstenbergu 1560. gadā sagūstīja krievi, viņa vietnieks bija Gothards Ketlers, kas kļuva par 45. ordeņa mestru. Šai amatā viņš bija vienu gadu. 1561. gadā Livonijas ordenis likvidējās. Kā Polijas vasalis Gothards Ketlers kļuva par Kurzemes un Zemgales hercogu. Viņa pēcteči valdīja līdz 1737. gadam. Pēc tam sekoja Bīroni, kas valdīja līdz 1795. gadam, kad Kurzemes hercogīsti iekļāva Krievijā.

KURZEMES HERCOGI (minēts valdīšanas laiks)

- Ketleru nams: 1) Gothards (īstenībā: Gederts) 1562–1587.
2) Frīdrichs 1587–1642 (1596–1616 tikai par daļu hercogīstes – Zemgali).
3) Vilhelms, Frīdricha brālis, 1596–1616, kad atcelts (valdīja tikai pār daļu hercogīstes), miris 1640.
4) Jēkabs, Vilhelma dēls, valdīja 1642–1681.
5) Frīdrichs Kazimirs 1682–1698.
6) Frīdrichs Vilhelms 1698–1711.
7) Ferdinands – aizbildnis 1698–1709, hercogs 1711–1737 (faktiski valdīja Anna).
Hercoga atraitne Anna 1711–1730, Krievijas ķeizariene 1730–1740.
- Bīronu nams: 8) Ernsts Johans 1737–1740; 1762–1769, kad atteicās par labu dēlam Pēterim, miris 1772.
9) Pēteris 1769–1795.

Annas laikā uz Kurzemes hercoga amatu 1726–1728. g. pretendēja Saksijas kūrfirsta Polijas karaļa Augusta II ārļaulības dēls Saksijas grāfs Morics (Maurice, Comte de Saxe). Vēl mūsu dienās Usmas ezerā vienu no salām sauc par Moricsalu, pieminot Sakšu Morica pēdējo patvērumu Kurzemē.

1741. gadā, kad Ernsts Johans Bīrons bija izsūtīts trimdā, par Kurzemes hercogu ievēlēja Volfenbīteles-Līneburgas princi Ludviģu Ernstu. Šai laikā arī īslaicīgi valdīja (1759–1763) Polijas karaļa Augusta III dēls Saksijas princis Kārlis.

Pirmais Kurzemes hercogs Gothards Ketlers, sākot valdīt, radīja jaunu administratīvo iekārtu. Viņš gan bija cerējis pārņemt visas agrākās ordeņa pilis, bet šīm cerībām nebija lemts piepildīties, un pat visu Kurzemi un Zemgali viņam neizdevās iegūt savā valdījumā. Komturijas Kurzemes hercogīstē nosauca par virspilskungu tiesām, kas iedalījās vairākās pilskungu tiesās.

Agrākā Livonija bija izirusi. No ārpuses to apdraudēja zviedri un krievi, no iekšpuses bija zudis agrākais morāliskais saturs. Livonija bija garīga Romas katoļu

valsts, bet šīs garīgās valsts saturu reformācija bija sadrupinājusi. Ar sekulārizāciju radās iespēja hercogiem precēties un mantošanas ceļā nodibināt dinastiju.

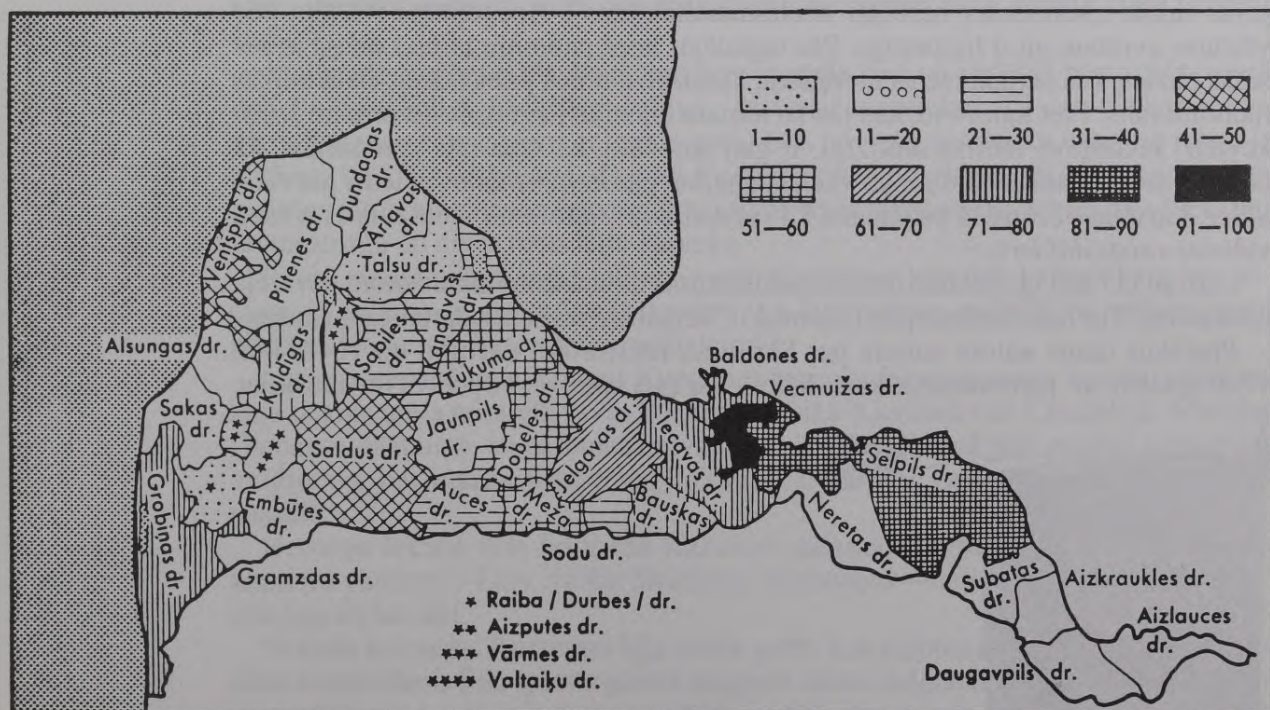
Politiskā ziņā Kurzemes hercogīste 1561. g. 28. novembrī kļuva par Lietuvas un Polijas ūnijas lēņavalsti, jo tikai tā varēja paglābties no krievu uzbrukumiem. Zemes aizsardzība tāpat kā ordeņa laikā sākumā balstījās uz mūra pilīm, starp kuŗām bija arī Saldus pils. Neviens neparedzēja, ka ar artilērijas izveidošanos piļu nozīme zemes aizsardzībā pēc kādiem simt gadiem būs beigusies. Sava loma šai ziņā bija arī tam, ka kaŗaspēka panākumi vairs nebalstījās uz atsevišķo bruņinieku varonību, bet uz masveidīga kaŗaspēka – gan algoto, gan vervēto un beidzot vispārējā kaŗaklausībā iesaukto kaŗotāju vadību.

Kad pirmais hercogs Gothards Ketlers 1587. gadā nomira, saskaņā ar viņa testamentu viņa diviem dēliem Frīdriham un Vilhelmam vajadzēja valdīt kopēji, kas radīja politiskus sarežģījumus.

Pēc Kurzemes virskunga Polijas izraudzītas komisijas izstrādātajiem valdības noteikumiem 1617. gadā (*Formula regiminis*) un *Kurzemes statūtiem*, Kurzemes pārvalde bija pakļauta diviem virspilskungiem un četriem pilskungiem. Kuldīgas virspilskungs kļuva noteicējs pār astoņām administratīvām draudzēm: Kuldīgu, Ventspili, Alsungu, Aizputi, Durbi, Gramzdu, Saldu un Grobiņu.

Pēc 1617. g. noteikumiem, virspilskungi sprieda tiesu dižciltīgajiem un „literātiem” – sk.: Ernst Hennig, *Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland I* (Mitau 1809), 143.lpp. Virspilskungi un pilskungi dzīvoja agrākajās ordeņa pilīs, piemēram, Kuldīgas virspilskungs Kuldīgas pilī, Saldus pilskungs Saldus pilī. Viņi bija attiecīgās pils komandanti.

Kaut hercogīstes laikā virspilskungi un pilskungi dzīvoja tais pašās pilīs kā ordeņa laikā komturi, pilskungu pienākumi un tiesības bija atšķirīgas. Svarīga

Kurzemes un Zemgales hercogu arklu skaits

atšķirība bija, ka celibāta dēļ komturi un citi ordeņa brāļi nevarēja precēties. Turpretim hercogistes laikā pilskungi varēja nodibināt ģimeni. Līdz ar to pilīs notika pilskungu un viņu ģimenes locekļu kāzas un citas ģimenes svinības.

Ar pārkārtojumiem laikam atbilstošā militārajā teknikā zuda piļu militārā nozīme. Kurzemes hercogam bija savs kašaspēks, lielāko tiesu algotņi. Kaša tehnikas attīstības dēļ kļuva lieki ne vien piļu biezie mūri, bet arī bruņas cilvēkiem un zirgiem.

Svarīga atšķirība starp ordeņa un hercogu laiku vēl bija, ka ordeņa laikā pavēlniekiem nebija privātu muižu. Viņi gan pārvaldīja nedaudzās valsts muižas. Turpretim hercogu laikos, kaut bija arī valsts muižas, pilskungiem bija savas privātās muižas, dažiem pat vairākas. Pilskungi tāpēc agrākajās ordeņa pilīs uzturējās tikai, kārtojot speciālos pienākumus, piemēram, spriežot tiesu, bet citā laikā dzīvoja savās muižās, kur ar laiku uzcēla pilīm līdzīgas greznas dzīvojamās ēkas. Ja vien šais datos nav kļūda, tad jau 1575. gadā Kurzemes hercoga dēls Vilhelms Ketlers ieguva Lielezeri (32 km no Saldus) kā ķīlas valdījumu (sk.: Feldmann, *op. cit.*, 159. lpp.). Ketleru ģimene Ezeri valdīja līdz 1794. gadam.

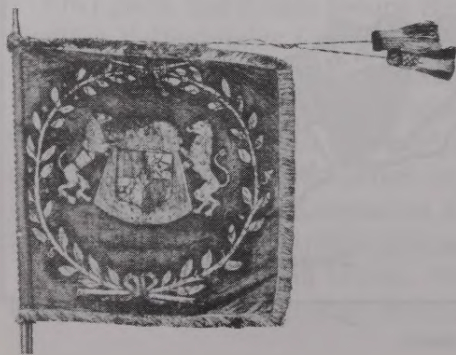
Kurzemes muižnieki centās kļūt noteicēji valsts lietās. Dižciltīgie 1620. gadā nodibināja „bruņniecības solu”. Līdz 1642. gadam tajā bija uzņemtas 119 ģimenes.

Kurzemes hercogistē lauksaimniecība bija galvenā saimniecības nozare, tomēr pazīstama arī rūpnieciskā ražošana – dzelzsmānufaktūrās. Darbojās astoņas dzelzsmānufaktūras, izmantojot purvu dzelzsrūdu. Ražoja ķetu (čugunu) un arī, gan sliktas kvalitātes, kaļamo dzelzi. Divas mānufaktūras atradās Saldus novadā – Lutriņos un Skrundā.

Par dzelzsmānufaktūrām rakstījis Jānis Juškevičs grezni izdotajā, bet zinātniski vājajā grāmatā *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē* (1931). Atjaunotajā *Latvijas vēstures institūta žurnālā* 4 (1992), 29. un sek. lpp. tagad ir publicēts M. Jakovļevas raksts „Kurzemes hercogu dzelzsmānufaktūras”. Apcerējums rakstīts pēc vēstures avotiem un ir lietpratīgs. Pēc tagadējās kopš padomju laika Latvijā ieviešās modes, kas sagādā raizes literātiem, diemžēl, autore priekšvārda vietā minēts tikai iniciālis. Pret autoriem, kas par šo tematu rakstījuši agrāk (V. Ekertu un J. Juškeviču) Jakovļeva izturas saudzīgi. Ir gan jānožēlo, ka viņa nav pamanījusi, kā latviski sauca naudasvienību, ko vācieši apzīmē par *Reichsthaler*, zviedri par *riksdaler*. Latvijas vēsturē tā pazīstama kā *vecdālderis*. Autore tai vietā tulko no vācu valodas *valsts dālderis*.

Lutriņu (17 km no Saldus) dzelzsmānufaktūras dibināšanas gadu autore nevarēja noskaidrot. Tur bija dzelzsceplis („domna”), lielgabalu urbšanas darbnīca un kalve.

Plašākus datus autore sniedz par Skrundu, raksturojot darbību no 1648. līdz 1710. gadam ar pārtraukumu kara laikā. Tur bija kaltuve, virpotava un muskešu

Kāda Kurzemes hercogistes pulka karogs

darbnīca. Darbojās arī šaujāmā pulvera maltuve. Konstatēta arī sadarbība ar citām hercoga manufaktūrām. – Šai aprakstā izmantoju Jakovļevas datus, kas attiecas uz Saldus rajonu.

Grāmatā *Mūžīgais latviešu karavīrs* dažas lappuses (157. un sek.) esmu veltījis Kurzemes hercoga kaŗaspēkam. Hercogam pēc sava seniora, t.i., lēņakunga – Polijas un Lietuvas karaļa aicinājuma bija jādod karavīri, un tos sagādāt bija Kurzemes muižnieku pienākums.

1639.gadā noteica, ka kara laikā no Kurzemes jādod 100 bruņotu jātnieku, no Zemgales tikpat un no Piltenes apgabala 80.

Jau ordeņa laikos pastāvēja iekārta, ko sauca par jātnieku dienestu. Tā kā muižnieki par jātniekiem izraudzīja pensionētus muižkungus, tie bija veci vīri, tādēļ šī kaŗaspēka kvalitāte bija zema.

Apbruņojuma un zirgu turēšana kaujas gatavībā prasīja izdevumus, tāpēc 17.gs. piecdesmitajos gados muižnieki landtāgā nolēma dot hercogam 150 guldeņu par katru jātnieku dienesta zirgu. Šie maksājumi hercogam deva iespēju algot vervētu kaŗaspēku.

Muižnieki tomēr atzina, ka maksājumi ir pārāk lieli un ka lētāk būs naudas vietā nodot kaŗaspēkā savus dzimtcilvēkus – latviešu zemniekus. Tā vervētā kaŗaspēka vietā Kurzemes hercogam galvenie spēki bija latviešu zemnieku dragūnu rotas. Ir zināms, ka 18. gadsimteņa sākumā Kurzemes hercoga kaŗaspēkā bija viena rota gvardes jātnieku, divas rotas dragūnu, divas rotas musketieŗu, viena rota mežziņu un mežsargu un divas rotas lēņu jātnieku.

Pirmā ziemeļu kara laikā (17. gs. vidū) Kurzemes hercoga kaŗaspēkam bija jācīnās ar zviedriem, un tā var izskaidrot, ka Stokholmas mūzejā vēl mūsu dienās glabājas Kurzemes hercogistes pulku karogi.

Latvijas vēsturē daudz zinātais Kurzemes hercogs Jēkabs nonāca zviedru gūstā un kara dēļ nevarēja nosargāt savas kolonijas Afrikā (Gambiju) un Centrālajā Amerikā (Tobago). Jāatzīmē, ka pasaules lielvalstu kolonijas sākumā bija privāto sabiedrību valdījums, bet mazās Kurzemes kolonijas ir pirmās valsts („kroņa”) kolonijas pasaulē.

Hercoga Jēkaba dēls Frīdrichs Kazimirs mēģināja atgūt Tobago. Spriežot pēc kaŗavīru vārdiem – *Lely, Sickit, Strehling, Matzeneck* – hercoga izrikotajā ekspedīcijā bija arī latvieši.

Noturēt kolonijas Kurzemei bija pārāk grūti. Lai glābtos no bada, Tobago garnizona komandieris bija spiests pārdot angļiem dažus lielgabalus un divpadsmit kaŗavīrus. Kurzeme tomēr Tobago beidzot zaudēja. Par bijušo laiku tagad vēstī tikai Kurzemes liča (*Courland Bay*) nosaukums.

13. POSMS

Saldus pilskunga tiesa

Par Saldus pili sk. tālāk (19. posmā). Šeit raksturošu Saldus pilsnovadu, resp. Saldus pilskunga tiesu. Kā atsevišķu pārvaldes iecirkni to 1567. gadā nodibināja Kurzemes hercogs Gothards Ketlers. Nav noskaidrots, vai 1461. gadā rakstos minētā Saldus draudzes teritorija bija tā pati kā 1567. gadā dibinātā pilskunga tiesa.

Pēc piecdesmit gadiem (1617. gadā) Saldus pilskunga tiesu ar Polijas valdības pārkārtojumu (*Formula regiminis*) ietilpināja Kuldīgas virspilskunga tiesā. Tajā bez Saldus pilskunga tiesas ietilpa vēl Grobiņas, Durbes, Alsungas, Aizputes, Gramzdas, Skrundas un pat Ventspils pilskunga tiesa. Saldus pilskungu vārdi ir zināmi tikai par 18. gadsimteni. Pēc Lenca biografiskās vārdnīcas (Lenz, *op.cit.*), Saldus pilskungs 1775–1786.g. bija Kārlis Ferdinands fon Rūtenbergs, saukts fon Orgs (Orgies). Liekas, ka viņam sekoja Johans Frīdrichs fon Nolde.

Tomēr jāievēro, ka minētajā Lenca vārdnīcā, kā norādīts titulā, ir uzņemti tikai vācieši (arī pārtautotie) un nav uzņemti, kas dzimuši vai darbojušies pirms 1710. gada.

Ja zinām pilskunga vārdu, tas nenozīmē, ka tai pašā laikā pastāvēja arī pils. Ir zināms, ka Lielajā ziemeļu karā nopostīja Saldus pili. Tātad Rūtenberga (Orga) laikā Saldus pils vairs nepastāvēja.

Iepriekšējā gadsimtenī (1638. gadā) Kurzemes hercogs Frīdrichs Saldus pilskunga tiesu ar Sātu, Irlavas, Zvārdes, Sesavas un Kuldīgas muižu uzdāvināja savam brāļadēlam Jēkabam.

1888. gadā virspilskungu tiesas bija pārdēvētas par apriņķiem, un tā arī specifiski dati Ludmera statistisko datu krājumā (*op. cit.*). Saldus pilskunga tiesa tātad vairs nebija atsevišķa administratīva vienība.

Tikai komunistu okupācijas laikā nodibināja „Saldus rajonu” kā atsevišķu pārvaldes iecirkni, 1950. gadā rajonā ietilpinot daļu Kuldīgas, Liepājas un Tukuma apriņķa.

Saldus muiža pēc divkārtējas būvlaukumu atdalīšanas Saldus miestam līdz Latvijas agrārreformai 1920. gadā bija valsts muiža, ko pārzināja pārvaldnieks un apstrādāja laukstrādnieki.

Par Saldus pilskunga tiesā ietilpstošajiem Brocēniem, Skrundu, Zvārdi un Kuršiem sk. atsevišķi (30–33. posmā) mūsdienu attīstībā.

Saldus pilskunga tiesā vēl ietilpa arī Ezere, Pampāļi un Nīgrande.

14. POSMS

Muižas vēlākajā Saldus draudzē

Kā minēts iepriekš, senākie Kurzemes vietvārdi attiecas uz 1253.gadu. Šai gadā Kursu sadalīja starp Kursas bīskapu Heinrichu un Teutoņu (Vācu) ordeņa mestru. Dalīšanas dokumentu publicējis Bunge (sk. 10. posmā, 103. lpp). Šai vēstures dokumentā minēti vietvārdi, lai identificētu apgabalu, ko lozējot iegūs bīskaps un ko ordenis.

Nevar apgalvot, ka 1253.gadā minētie vietvārdi apzīmēja jau eksistējošas muižas šai gadā. Var tikai teikt, ka attiecīgās vietās vēlāk (bet nav zināms, kad) nodibinājās muižas.

Nākošais, jau sistematiskāks, pārskats par Kurzemes un starp tām arī Saldus apvidus muižām attiecas uz 1704.gadu. Lielajā ziemeļu karā 1701.gadā Zviedrijas karalis Kārlis XII okupēja Kurzemes un Zemgales hercogīsti un Piltenes apgabalu. Šos novadus paredzēja pievienot zviedru Vidzemei, tādēļ Kārlis XII pavēlēja zviedru Vidzemes ģenerālgubernātoram Dālbergam (Dahlberg) nosūtīt visus mērniekus, kas bija izstrādājuši Lielvidzemes karti, Kurzemes pavēlnieka ģenerālmajora Mernera (Mörner) rīcībā, lai uzņemtu Kurzemes, Zemgales un Piltenes karti (sk. autora publikāciju *Kurzemes karakartes*, 50.lpp.). Šo darbu pabeidza desmit mēnešu laikā, un 1702.gadā Kurzemes zviedru gubernātors Kārlis Magnus Stuarts karti parakstīja.

Šis darbs bija domāts tikai pagaidu pārskata iegūšanai par jauniekaņoto Zviedrijas provinci, un vēlāk bija paredzēts paveikt tādu pašu kadastru, kāds bija izstrādāts par pašu Zviedriju un tās aizjūras provincēm.

Līdz kadastra izstrādāšanai Kārlis XII noteica, ka zemniekiem jāmaksā līdzinējās nodevas, bet kaņa darbībā izpostītajās muižās arklu skaitu, pēc kā noteica nodevas, samazināja. Bez tam viņš noteica, ka arī muižniekiem jāmaksā nodevas, turklāt pēc ļoti augstām likmēm. Kurzemes hercogīstē tas bija kaut kas pilnīgi jauns – muižnieki agrāk nekādas nodevas nebija maksājuši, jo uzskatīja, ka viņi savus pienākumus valstij veica, kalpojot hercogīstes administrācijā un tās armijā.

Kaņa darbība tomēr aizkavēja paredzētos kadastra darbus, un tai vietā zviedru administrācija lika izskatīt un izlabot esošos hercogīstes zemesruļļus (sarakstus), kas bija sastādīti, lai noteiktu no zemniekiem ņemamās nodevas. Šo darbu pabeidza 1704.gadā. Kadastrēšanas un zemes mērīšanas darbus Kārlis XII lika pārtraukt 1708.g. 30.aprīlī.

Līdz ar to pētnieku rīcībā ir tikai divi kartes un zviedru pārlabotie zemesruļļi. Pēdējie publicēti Edgara Dunsdorfa rakstā „Die Gutsbesitzer in Kurland, Semgalen und Pilten am Anfang des 18. Jahrhunderts”, *Baltische Hefte*, Band 11 (1965), 217–249.lpp. No šīs publikācijas autors šeit izrakstījis datus par vēlākās Saldus draudzes muižām, grupējot hercoga un viņa atraitnes muižās, dižciltīgo muižās un namnieku lēņos.

Sekojošā sarakstā minēts muižas nosaukums, valdītāja vārds un arklu skaits (nodevu noteikšanai). Cipars pirms svītras nozīmē vecos arkļus, cipars pēc svītras – zviedru pārlabotos jaunus arkļus.

Hercoga un viņa atraitnes muižas

Birži	Grethusa	4–
Dvari	Štempels	1–
Gaiķi	Gothards Vilhelms Felkerzāms	3–
Irģe	Jākobs Gevekens	3–
Jaunā muiža	K. Benedikts fon Butlers	5–
Kumbri	Nāgels	2,38–
Kursiši	Pulkvedis Brinkens	18–16
Lašupe	Pitss	1–
Lemzere	Netelhorsts	1–
Lielciecere	Švandra atraitne	7–6
Līpa	Hāns	1,5–
Lutriņi	Virspilskungs fon den Brinkens	17–13
Mazciecere	Sekretārs	1–0,5
Niederis muiža	Igtmana mantinieki	1–
Odzene	Rummels	2–
Ošenieki	Fabricijs	2–
Paure	Kapteinis Johans fon Sakens	4–
Saldus muiža	Oto Haudrings	25–20
Sātiņi	Korfs	4–
Skrunda	Hercoga atraitnes muiža, iznomāta kamerjunkuram	
	Fitinghofam	40–
Sluķi	Oto Haudrings	2,17–
Upesmuiža	Fitinghofs	2–
Vāre	Gesenu mantinieki	2–
Zvārde	Galma pārzinis Putkamers	26–22
(Hercoga muiža)	Gerhards Krīgers	0,25–
(Hercoga muiža)	Štālbrinkena atraitne	0,25–

Dižciltīgo muižas

Brocēni	Gerhards Vilhelms Nāgels	3,5–
Bruzilas	Barons un ģenerālmajors Ketlers	0,25–0,25
Ezere	Barons un ģenerālmajors Ketlers	3–
Jaunmuiža	Virspilskungs fon den Brinkens	10–
Kaulači	Leitnants Deršavs	0,25–
Ķerkliņi	Sakens	0,25–
Laukummuiža	Brinks	1,5–
Mazsesile	Kamerjunkurs Brinks	1,7–
Muižciema muiža	Pulkvežleitnants Gerhards Johans fon Putkamers	1,25–
Reņģe,		
arī Rubesmuiža	Ašenbergs	0,5–
Satiķi	Korfs	0,5–
Sesile	Kamerjunkurs Brinkens	10–

Striķi	Kapteinis Bērs	1–
Sūbri	Fitinghofa	–10
Vecciecere	Leitnants Hinrichs Johans fon den Brinkens	3,3–

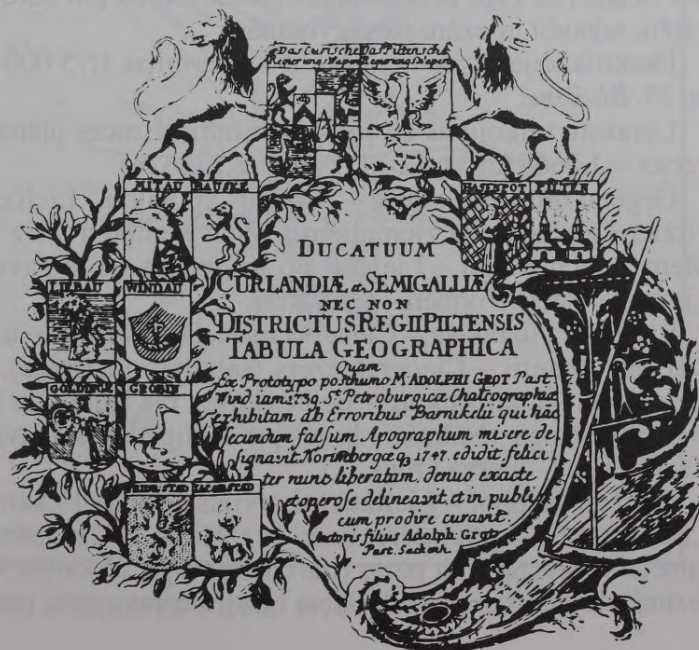
Namnieku lēņi

Auču krogs	Joachims Veiss	
Auduļi	Drosičkis	
Ausupe	Henrichs Hofmans	2–0,25
Dobelna	Rafaels Vulfs	1–
Omiķi	Majors de Leks	1–
Pikuļi	Bōmss	0,5–
Raunieki	Johana Frīdricha mantinieki	
Skrundas pilskunga tiesa	Hadelicha mantinieki	1–
Vikstrauti	Fabricijs	
Virteļi	Arendss ?	
(Namnieku lēnis)	Frīdrichs Silskis	

Iepriekš minētā autora grāmata *Kurzemes karakartes 17. un 18. gs.* (1984), folijas formāta 178 lpp., kopā ar *Lielvidzemes kartēm 17. un 18. gs.* (1986), 247 lpp. un *Skaisto Latgali* (1991), 392 lpp. veido Latvijas vēsturisko karšu triju sējumu seriju. Vēsturiskās kartes iespiestas salīdzinājumā ar modernajām Latvijas armijas kartēm grāmatas pretējās lappusēs.

Bez tam šais grāmatās iespiesti laikmetīgi attēli un portreti, seno rakstu faksimili, Kurzemes un Zemgales hercogistes un pilsētu ģerboņi. Starp kartēm ir Švengelnas zīmētās Kurzemes un Zemgales robežkartes ar Rīgas novadu – divi varianti (1628. un 1634.gadā) un Kurzemes, Piltenes un Zemgales 1702.gada karakarte.

Darbā *Kurzemes karakartes*, 51.lpp. iespiests Zemgales un Kurzemes 1702.g. nodokļu saraksta faksimils. Pēc tā redzams, ka Saldus draudzē bija 26 hercoga muižas ar 178 arkliem, 11 dižciltīgo muižas ar 6,25 jātnieku dienesta vienībām, katra vienība 20 arklu. Kopā 303 arkli.

1747.gada Kurzemes un Zemgales kartes kartušanas fragments

15. POSMS

Saldus draudze

Terminam *draudze* ir divas nozīmes: baznīcas locekļu kopums un laicīgs administratīvais iecirknis. Abu veidu nozīme var attiekties uz to pašu teritoriju, bet var arī atšķirties.

Saldus draudze vēstures avotos pirmo reizi minēta 1461.gadā, bet vēl joprojām nav noskaidrots, kādā nozīmē šis termins lietots.

SALDUS DRAUDZE KĀ ADMINISTRATĪVAIS IEDALĪJUMS

No šī viedokļa Saldus draudzi apskatīsim, izmantojot Bīnenštama un Ludmera datus par Saldus apkārtnes muižām.

Par Saldus tuvāko apkārtni ir piesniedzams J.Broces (Joachim Christopher Brotze, 1742–1823) 19. gs. sākumā zīmētais plāns (sk. 125.lpp.). Zīmējums ietilpst krājumā *Sammlung verschiedener livländischer Monumente, Prospecte, Münzen, Wappen etc.* IV sējumā, 25.nr. (krājumā ir kopskaitā desmit sējumu ar rādītāju). Mūsu grāmatas autoram jāpateicas prof. Dr. E valdam Mugurēvičam, kas atsūtīja šī plāna kopiju.

1991.g. 21.janv. vēstulē Mugurēvičs raksta: „[. . .] pamatā tai [t.i., kopijai] ir fotografija no krāsaina oriģināla, kas bija ļoti bāla. No šīs fotografijas kseroksa kopijā ar melnu tušu ir pastiprinātas visas līnijas, uzraksti un pieņemtās zīmes.”

Diemžēl, jākonstatē, ka, līnijas pastiprinot, ir saplūdināti kopā atsevišķie ezeri, jo nav ticams, ka kopš Broces laika ezeru krasti tik ļoti būtu mainījušies. Vienīgais, ko varētu sagaidīt, ir ezeru pārpurvošanās.

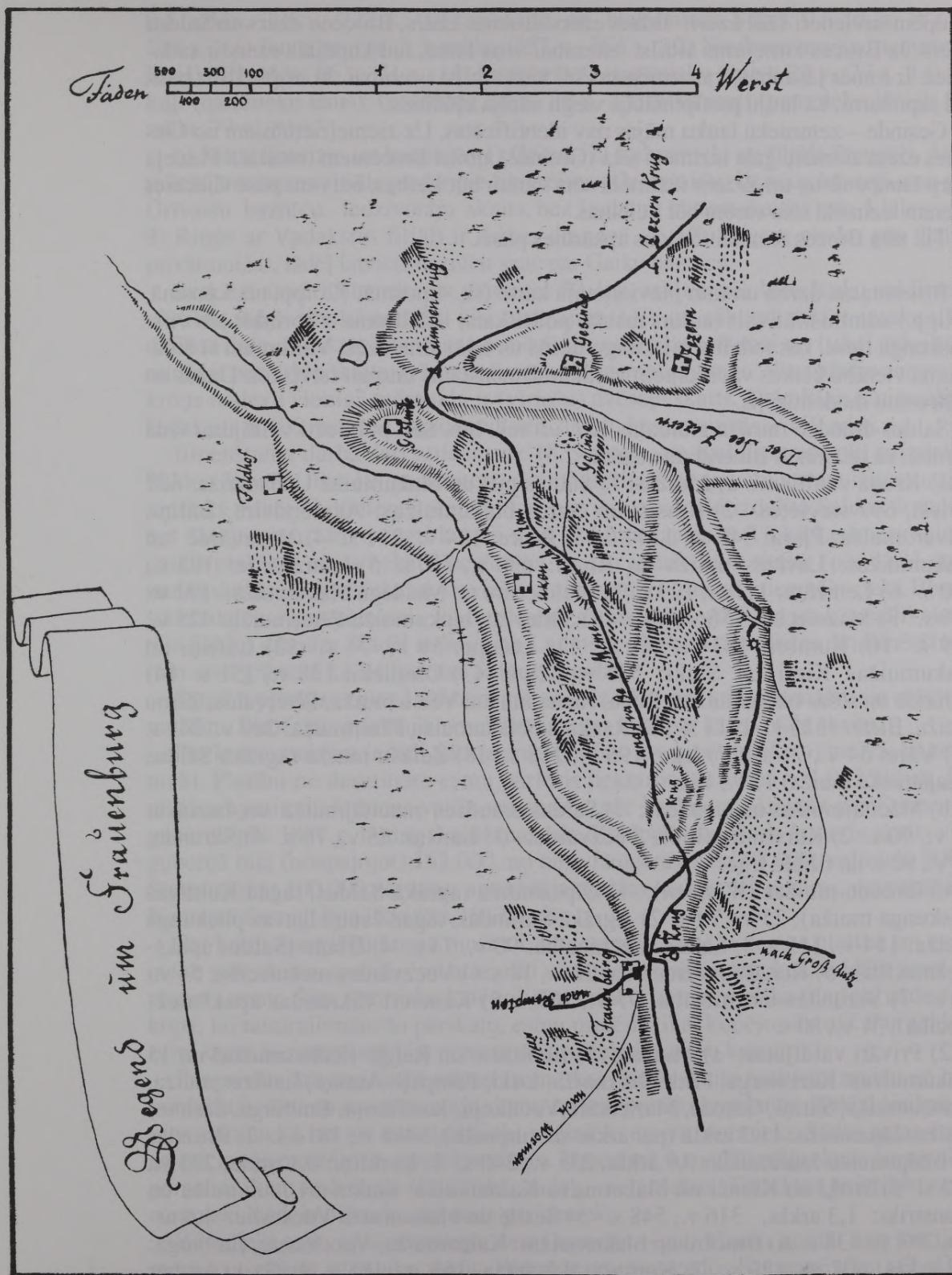
Identifikācijai esmu lietojis Latvijas armijas 1:75 000 mēroga kartes: 19. *Saldus* un 25. *Blidiene*.

Uzrakstu tulkojums un paskaidrojumi: Broces plāna mērogs ir dots verstīs (1 versts = 1,0668 km) un asīs (1 ass = 2,1336 m).

Gegend um Frauenburg – Apvidus ap Saldu. Lielceļi (lasot pulksteņrādītāja virzienā ap Saldu uz ziemeļiem): Nach Rempten – Uz Remti. Landstraße v[on] Memel nach Mitau – Lielceļš no Klaipēdas uz Jelgavu. Nach Groß Autz – Uz Lielauci. Nach Wormen – Uz Vārmi.

Līnija bez uzraksta – Cieceres upe. Dzirnavaš pie upes – Cieceres dzirnavaš. Der See Zezern – Cieceres ezers (sala nav iezīmēta). Krogi: Cieceres ezera ziemeļgalā – Lumpenkrug – Bedres krogs. Pie Saldus (ar pieņemto baznīcas zīmi) – Baznīcas krogs. Nākošais krogs pie Klaipēdas–Jelgavas lielceļa – Kārļa krogs. Zezern Krug – Purva krogs.

Muižas: Feldhof – Liellauki (Latvijas armijas 19.kartes 99.kvadrāts). Luken – Lūki. Zezern – Lielciecere. Ezeri bez vārda: 1) Uz austrumiem no Liellaukiem iezīmētais ezers tagad ir purvs (Latvijas armijas 25.kartes 90.kvadrāts). 2) Vienlaidus iezīmētais gaļais ezers no Lūkiem līdz Cieceres upei ir pārpratums. Dabā tai vietā ir

BROCES ZĪMĒTAIS SĀLDUS APKĀRTNES PLĀNS 19. GS. SĀKUMĀ

ar upēm savienoti šādi ezeri: Ildzes ezers, Luknas ezers, Brocēnu ezers un Saldus ezers. Ja Broces zīmējums atbilst īstenībai viņa laikā, tad kopējais ezers ir sadaļījies. Ir tomēr jāšaubās, vai zīmējums šai ziņā atbilst īstenībai. Ja oriģināls ir bāls, tad saprotams, ka līniju pastiprinātājs viegli varēja kļūdīties.

Gesinde – zemnieku lauku mājas nav identificētas. Uz ziemeļrietumiem no Cieceres ezera ziemeļu gala iezīmētā sēta (Gesinde) atbilst Brocēniem (muižai). Pusceļā starp *Lumpenkrug* un *Zezer* iezīmētā sēta varētu būt Leibas, bet otrā pusē Cieceres ezeram iezīmētā sēta varētu būt Leibiņas.

Tik tālu Broces zīmētais Saldus apkārtnes plāns.

Bīnenštama darbā un tam pievienotajā kartē (sk. 4. posmā, 72. lpp. un 5. posmā, 85. lpp.) administratīvais (autors raksta: politiskais) iedalījums ir apriņķis jeb virspilskunga tiesa, kas iedalīta pilskungu tiesās un tālāk draudzēs. Vairumam šī iedalījuma vienību blakus vāciskajiem vārdiem Bīnenštams min arī latviskos. Dažus no tiem esmu modernizējis.

Saldus draudze minēta grāmatas 127. un sek. lpp. Šeit publicēti valdījumi tādā kārtībā, kā tie minēti Bīnenštama darbā.

1) Kroņa valdījumi. a) Muižas: 1) Saldus pils un blakumuiža Upesmuiža: 637 vīrieši, 697 sievietes. 2) Kursiši un četras blakumuižas: Akmeņdzire, Bāliņi, Edvardmuiža, Pļura: 949 v., 1144 s. 3) Paure: 184 v., 211 s. 4) Veczvārde un blakumuižas: Lavīzes muiža un Riteļi: 630 v., 710 s. 5) Jaunzvārde: 192 v., 220 s. 6) Lemzere: 117 v., 129 s. 7) Lielciece un Meidegu blakumuiža: 192 v., 249 s. 8) Mazciece: 56 v., 49 s. 9) Sātiņi ar blakumuižu Pētermuižu: 425 v., 479 s. 10) Kumbri: 183 v., 200 s. 11) Lašupe: 58 v., 74 s. 12) Lutriņi un blakumuižas Ķieri un Sluķi: 535 v., 628 s. 13) Ošenieki: 135 v., 151 s. 14) Skrunda un sešas blakumuižas: Ropa, Jaunā muiža, Vēršu muiža, Pētervalde, Zirņu muiža, Birži: 1525 v., 1711 s. 15) Ranka un blakumuiža Pētermuiža: 209 v., 241 s. 16) Vāre: 54 v., 71 s. 17) Irģe: 196 v., 218 s. 18) Zelkšu muiža (agrākā Saldus lēņajātņieka muiža) 17 v., 18 s.

b) Mācītājmuižas un baznīcas: 1) Saldus draudzes mācītājmuiža un baznīca: 72 v., 90 s. 2) Kursiši un filiāle Veczvardē. 3) Lutriņi: 55 v., 76 s. 4) Skrunda: 82 v., 92 s. un filiāle Irģe.

c) Ierēdņu muižas (*Widmen*): 1) Ulpesmuiža (agrākā Saldus, tagad Kuldīgas pilskunga muiža): 75 v., 79 s. 2) Agrākā Skrundas, tagad Jaunjelgavas pilskunga muiža: 114 v., 115 s. 3) Saldus mežniecība: 90 v., 74 s. 4) Ūbule (Saldus apakšmežniecība). 5) Kursišu mežniecība: 22 v., 18 s. 6) Veczārdes mežniecība: 54 v., 61 s. 7) Skrundas mežniecība: 97 v., 109 s. 8) Kancleri (Skrundas apakšmežniecība): 31 v., 30 s.

2) Privāti valdījumi: a) Muižas: 1) Lielezere un Reņģe (Rubesmuiža) un 15 blakumuižas: Karlsberga, Frīdriha muiža, Luki, Pampāļi, Auniņi, Lavīzes muiža, Frančumuiža, Sātiņi, Garoza, Marientāle, Veclikopi, Jaunlikopi, Emburga, Šarlotes muiža, Jāņamuiža: 11,2 arkla (par arklu sk. turpmāk), 3488 v., 3814 s. 2) Bruzilas un blakumuiža Jaunmuiža: 0,9 arkla, 235 v., 240 s. 3) Ķerkliņi: 0,1 arkla, 233 v., 252 s. 4) Striķi un Klenči un blakumuiža Kalnamuiža, saukta arī Jaunmuiža un Jaunstriķi: 1,3 arkla, 316 v., 548 s. 5) Sesile un blakumuiža Vecsesile: 1,6 arkla, 393 v., 438 s. 6) Brocēni un blakumuižas: Kalnamuiža, Vecciece, Emburga: 0,9 arkla, 407 v., 439 s. 7) Kaulači: 0,2 arkla, 165 v., 185 s. 8) Gaiķi un trīs blakumuižas: Muižciems, Strēle, Juřamuiža: 1,6 arkla, 343 v., 438 s. 9) Vecsatiķi:

0,5 arkla, 205 v., 222 s. 10) Lielsatiķi un blakumuiža Sūbri: 0,6 arkla, 187 v., 218 s. 11) Jaunā muiža 2,3 arkla, 357 v., 364 s. 12) Niederes muiža (namnieku lēnis): 0,1 arkla, 66 v., 71 s. 13) Jumpravieši (namnieku lēnis): 22 v., 23 s. 14) Pikuļi (namnieku lēnis): 0,1 arkla, 36 v., 38 s. 15) Vikstrauti (namnieku lēnis): 0,1 arkla, 79 v., 84 s.

b) Mācītājmuižas un baznīcas: 1) Grieze. 2) Celmenieki un filiāle Pampāji. Abas mācītājmuižas un filiāle pieder pie Lielezeres. Celmenieku baznīcu latvieši sauc par Grīvaišu baznīcu. Iedzīvotāju skaits, bez šaubām, būs pieskaitīts pie Lielezeres. 3) Riņģe ar Vadakstes filiāli ir Auces draudzē. 4) Muižciems pieder pie Gaiķu privātmuižas, tādēļ latvieši baznīcu sauc par Gaiķu baznīcu.

Saskaņā ar vēri Bīnenštama grāmatas 70. lpp. arkls senāk bijis lauku valdījumu vērtības mērs, pēc kā noteikti visi maksājumi. 19. gs. sākumā arklos izsaka tikai dalības daļu draudzes baznīcas un mācītājmuižu ēku celšanai un (tikai dižciltīgo muižās) pēc arklu skaita sadala dažus speciālos maksājumus. Visu pārējo zemes un kroņa nodevu vienīgā mēraukla ir (vīriešu) dvēseļu skaits. Dižciltīgo muižu arklu kopskaits ir 406, bet, pēc nepārbaudītām ziņām, kroņa muižās ir 150 arkli.

Bīnenštama darba dati attiecas uz 1839. gadu, un Kuldīgas apriņķī ir izdalīta Saldus draudze. Par 19. gadsimtena astoņdesmitajiem gadiem varam izmantot jau iepriekš minēto Ludmera grāmatu, kur gan nav atsevišķi izdalīta Saldus draudze, bet dati par muižām sniegti kopēji visā Kuldīgas apriņķī. Tā kā Ludmers sniedz daudz plašākas ziņas nekā Bīnenštams, un par iedzīvotāju skaitu (pēc 1881. gada tautas skaitīšanas) vīriešu un sievietes skaita samērs ir daudz ticamāks nekā Bīnenštama datos, esmu pieņēmis, ka četrdesmit gadus vēlāk vēl (kaut tradicionāli) eksistēja Saldus draudze. Tādēļ izdalīju no Ludmera pārskata tās muižas, ko Bīnenštams min savā grāmatā kā ietilpstošas Saldus draudzē.

Samērā pilnīgas ziņas Ludmers gan sniedz tikai par kroņa muižām un mācītājmuižām, kamēr par privātajām muižām ir ziņas tikai par iedzīvotāju skaitu.

Par kroņa muižām ir šādi dati: zemes platība, ko apsaimnieko a) muiža, b) zemnieki. Platību no desetinām esmu pārlēsis hektaros (desetina = 1,09254 ha). Par muižas apsaimniekošanas veidu var spriest pēc Ludmera pārskata par Kurzemes guberņu pēc 1881. g. tautas skaitīšanas (sk. 305. lpp.). Kopējais *latviešu* skaits visā guberņā bija (noapaļojot) 152 000, no tiem laukstrādnieki 93 000, vaļinieki 9000. Šis apmēram 100 000 personas apstrādāja muižas laukus. Kā zināms, dzimtbūšana Kurzemē formāli bija likvidēta 1817. gadā.

Par katru atsevišķu kroņa muižu Ludmers min kopējo zemes platību un zemnieku sētu skaitu, specificējot atsevišķi saimniekus, sīkzemniekus, zaldātu zemi un pagasta zemi. Šīm zemnieku kategorijām minēta zemes platība (derīga, nederīga, kopā; lai nesaraibinātu šo pārskatu, esmu minējis tikai kopējos datus). Par zaldātu zemi sauca to zemi, kuŗā bija noņemti atvaļinātie krievu kaŗavīri.

Par privātajām muižām Ludmers min tikai muižu skaitu (galveno muižu un blakumuižas), sētu un to iedzīvotāju skaitu un iedzīvotāju kopskaitu. Pēdējā ietilpst ne vien saimnieki, bet arī laukstrādnieki, vaļinieki un citi zemnieki. Šādas ziņas dotas arī par kroņa muižām un mācītājmuižām. Jāpiezīmē, ka iedzīvotāju skaits ietver tikai personas, kam ir dvēsele (krieviski: *duša*) – zemniekus. Tātad tur neietilpst nedz namnieki, nedz muižnieki, pat nedz garīdznieki.

Zemnieki savu apsaimniekoto zemi nomāja – gan klaūšu nomā, gan jau lielā mērā to aizstājot ar naudas nomu. Astoņdesmitajos gados Kurzemē tikai vēl sākās zemes iepirkšana par dzimtu, un, piemēram, Kuldīgas apriņķī pirmās piecas sētas

bija pārdotas 1866 / 67. gadā (Ludmers 331.lpp.). Pirmie dati par labības sējumiem un ražu, specificējot muižas un zemnieku zemi, ir par 1878.gadu (*ibid.*, 391.lpp.).

Kurzemes valsts muižas hercogīstes laikos bija hercoga muižas. Tāpat kā hercogīstes laikos tās pārvaldīja ierēdnis no dižciltīgo kārtas, ko latviešu historiografijā reizēm tulko par kapteini (vācu *Hauptmann* un *Oberhauptmann*).

Kroņa muižas un mācītājmuižas Saldus draudzē

Akmeņdzire (pusmuiža, Kursišu blakumuiža) – *ibid.* 258.lpp.: muiža 206,9 ha, sīkzemnieki 51 sētā 708,4 ha. (Par iedzīvotāju skaitu muižās sk. 32 v. un sek. lpp.)

Aunukrogs (Sātiņu) – 260.lpp.: muiža 68,5 ha, 4 pag. zemes 28,5 ha.

Bērziņš, babulnieks (Lutriņu) – 260.lpp.: 15,7 ha.

Lielciecere – 262.lpp.: muiža 345,1 ha, Altonas krogs 2,2 ha, rezerves pļava 3,7 ha; kopā muižā 351 ha; saimnieki 24 sētās 1520,5 ha; 11 sīkzemnieki 150 ha; 10 zaldātu zemes 14,9 ha; 5 pagasta zemes 3,1 ha.

Mazciecere – 262.lpp.: muiža 117,6 ha; saimnieki 9 sētās 518,6 ha; 1 sīkzemnieks 1,8 ha; 1 pagasta zeme 0,1 ha; kopā zemnieku zeme 520,5 ha. Kopā ar Lielcieceri 409 v., 495 s., no tiem 681 iedz. 40 sētās.

Celmenieku mācītājmuiža – 19 v., 27 s.; sētu nav.

Griezes mācītājmuiža – 22 v., 38 s.; sētu nav.

Irģe – 258.lpp.: muiža un krogs 262,9 ha; saimnieki 21 sētā 1521,9 ha; 1 zald. zeme 2 ha; kopā 1523,9 ha. 183 v., 223 s., no tiem 335 iedz. 21 sētā.

Jaunā muiža (Skrundas blakumuiža, „ferma Neigof”) – 262.lpp.: 338,5 ha.

Kumbri – 258.lpp.: muiža un krogs 264,4 ha; saimnieki 19 sētās 1568 ha; 22 sīkzemnieki 209 ha; 12 zald. zemes 15,3 ha; 3 pag. zemes 2 ha.

Kursiši – 258.lpp.: muiža 588,6 ha; saimnieki 106 sētās 7182,3 ha; 51 sīkzemnieks 708,4 ha; 39 zald. zemes 121,5 ha; 14 pag. zemes 36,7 ha; 2 krogi 32,2 ha; vējenes 0,2 ha; kopā 8049 ha. Kopā ar Akmeņdziri, Slakteļiem un mežniecību 1440 v., 1627 s., no tiem 109 sētās 2061.

Kursišu mācītājmuiža – 19 v., 18 s.; sētu nav.

Ķermesmuiža (Lutriņu blakumuiža) – 260.lpp.: 258,1 ha.

Lašupe – 258.lpp.: muiža un krogs 148,4 ha; saimnieki 6 sētās 500,7 ha; 5 zald. zemes 6 ha; kopā 506,7 ha. 86 v., 96 s.; no tiem 6 sētās 126 iedz.

Lemzere – 260.lpp.: muiža ar krogu 175,2 ha; saimnieki 9 sētās 784,7 ha, 2 zald. zemes un 1 pag. zeme 0,4 ha; 61 v., 63 s., no tiem 3 sētās 64 iedz.

Lutriņi – 260. lpp.: muiža un krogs 502,4 ha; saimnieki 60 sētās 5912 ha; 3 zald. zemes 7,3 ha, 1 pag. zeme 28,1 ha; 717 v., 876 s., no tiem 60 sētās 1309 iedz.

Lutriņu mācītājmuiža – 70 v., 73 s., no tiem 5 sētās 78 iedz.

Muižciema mācītājmuiža – 13 v., 16 s., nav sētu.

Ošenieki – 260.lpp.: muižā 329,5 ha, krogs 1,7 ha, rezerves zeme 5,6 ha; saimnieki 19 sētās 1186,2 ha, 10 sīkzemnieki 143 ha, 8 zald. zemes 11,4 ha, 2 pag. zemes 1 ha; kopā 1341,7 ha. 239 v., 264 s., no tiem 19 sētās 308 iedz.

Paure – 260.lpp.: muižā 377,6 ha; saimnieki 22 sētās 1551,7 ha, 2 zald. zemes 2,2 ha, 2 pag. zemes 2,3 ha, kopā 1556,2 ha. 235 v., 264 s., no tiem 22 sētās 433 iedz.

Pļura, arī Sudmaļi (Kursišu blakumuiža) – 258.lpp.: 150,9 ha.

Raņķi – 260.lpp.: muižā 245,6 ha; saimnieki 26 sētās 2345,3 ha, 10 sīkzemnieki 145,9 ha, 4 zald. zemes 4,6 ha, 7 pag. zemes 14,3 ha, kopā 2510 ha. 333 v., 406 s., no tiem 26 sētās 576 iedz.

Renda (pusmuiža, Skrundas blakumuiža) – 262.lpp.: 415 ha.

Reņģes mācītājmuiža – 7 v., 15 s., nav sētu.

Saldus mācītājmuiža – 290.lpp.: muižā 52,6 ha, zemnieku zeme 361,4 ha; muižā 6 nomnieki. 97 v., 117 s., no tiem 7 sētās 156 iedz.

Saldus mežniecība – kopā ar Saldus apakšmežniecību Ūbeli: 190 v., 238 s., sētu nav.

Saldus pils muiža – 262.lpp.: muižā 441,9 ha, krogs pie baznīcas 3,3 ha, Upesmuižas dzirnavas un krogs 8,7 ha, rezerves zeme 1,5 ha, pastakantoris 1,3 ha; saimnieki 68 sētās 5315,5 ha, 25 sīkzemnieki 350,4 ha, 36 zald. zemes 41,5 ha, 5 pag. zemes 6,3 ha, kopā 5713,7 ha. 816 v., 965 s., no tiem 68 sētās 1334 iedz.

Sātiņi un blakumuiža Pēteri – 260.lpp.: muižā 627,1 ha, Vēžu (?) krogs 1,1 ha; saimnieki 43 sētās 3243,1 ha, 2 zald. zemes 9 ha, 4 pag. zemes 28,5 ha, kopā 3280,6 ha. 483 v., 570 s., no tiem 41 sētā 831 iedz.

Skrunda – 262.lpp.: muižā 823,4 ha, 2 krogi 25,8 ha, ķieģeļceplis 7,5 ha, ūdensdzirnavas ar krogu 21,2 ha, muižas ūdensdzirnavas 1 ha, pastakantoris 24,5 ha, luterāņu baznīca ar ķesteņa māju 0,4 ha; Zirņukrogs 2 ha, Kapēnu krogs 1,8 ha, rezerves zeme 225,3 ha; saimnieki 147 sētās 11 970,6 ha, 40 sīkzemnieki 664,1 ha, 45 zald. zemes 125,6 ha, 20 pag. zemes 64,8 ha, kopā 12 825,1 ha. Kopā ar muižu 1713 v., 2005 s., no tiem 148 sētās 2812 iedz.

Skrundas mācītājmuiža – 90 v., 114 s., no tiem 7 sētās 164 iedz.

Skrundas mežniecība ar Kancleņu un Grāveņu apakšmežniecību: 273 v., 353 s., sētu nav.

Slakteri (pusmuiža, Kursišu blakumuiža) ar Cīruļu krogu – 258.lpp.: 97,6 ha.

Sluķi – 260.lpp. (Lutriņu blakumuiža): 252,2 ha.

Vāre – 256.lpp.: muižā ar krogu 178,4 ha; saimnieki 12 sētās 984,3 ha, 3 sīkzemnieki 50,1 ha, 2 zald. zemes 2,7 ha, 2 pag. zemes 0,4 ha, kopā 1037,6 ha. 127 v., 165 s., no tiem 12 sētās 204 iedz.

Vēršu ferma (Skrundas blakumuiža) – 262 lpp.: 286,4 ha.

Jaunzārde – 258.lpp.: muižā 322,2 ha, krogs 37,5 ha, kopā 359,7 ha; saimnieki 16 sētās 1251,6 ha, 9 zald. zemes 10,7 ha, 1 pag. zeme 0,2 ha, kopā 1262,5 ha

Veczārde – 258.lpp.: muižas zemes nav; saimnieki 71 sētā 5412,3 ha, 4 pag. zemes 36,6 ha, kopā 5448,9 ha.

Privātās muižas Saldus draudzē (Ludmera dati)

Par privātajām muižām Ludmera publikācijā ir dati tikai par iedzīvotāju skaitu. Par Kuldīgas apriņķi sk. 32 v. un sek. lpp.

Bruzilas (5.nr.): 203 vīrieši, 246 sievietes, no tiem 12 sētās 174 iedzīvotāji.

Lielezere (15.nr.): 1480 v., 1686 s. – 129 sētās 1854 iedz.

Gaiķi (12.nr.): 490 v., 449 s. – 24 sētās 332 iedz.

Kalnamuiža (6.nr.) – Brocēnu blakumuiža: 436 v., 463 s. – 7 sētās 471 iedz.

Kaulači (29.nr.): 155 v., 169 s. – 14 sētās 201 iedz.

Ķerkliņi (30.nr.): 247 v., 248 s. – 26 sētās 331 iedz.

Pampāļi (48.nr.): 1091 v., 1241 s. – 91 sētā 1438 iedz.

Pikuļi (50. nr.): 76 v., 85 s. – sētu nav.

Reņģe (54.nr.): 936 v., 1050 s. – 94 sētās 1339 iedz.
Lielsatiķi (17.nr.): 287 v., 324 s. – 13 sētās 170 iedz.
Vecsatiķi (2.nr.): 220 v., 254 s. – 11 sētās 208 iedz.
Sesile (56.nr.): 510 v., 543 s. – 26 sētās 556 iedz.
Striķi un Klenči (57.nr.): 357 v., 433 s. – 23 sētās 385 iedz.
Vikstrauti (9.nr.): 82 v., 82 s. – 4 sētās 24 iedz.
Veczvārde (2.nr.): 109 v., 129 s. – sētu nav.

Ja lasītājam ir sevišķa interese par kādu no Saldus novada muižām, tad bez konspēktīvajiem datiem, kādus sniedz Kurzemes hercogistes zemesruļļi un Bīnenštama un Ludmera publikācija, vērtīgs papildinājums atrodams Feldmana (Hans Feldmann) jau minētajā 1990.gadā publicētajā darbā (sk. 65.lpp.). Dota atrašanās vieta – virziens un attālums kilometros no Saldus, vēsturiskas ziņas, valdītāji, galvenie avoti uc.

Par valdītājiem savukārt sīkākas ziņas var sameklēt arī jau minētajā Lenca (Lenz, *op.cit.*) biografiskajā vārdnīcā.

SALDUS RAJONS

Sākot ar 1940.gadu, Latvijā par „rajoniem” pārkrustīja agrākos apriņķus. Ar Saldus rajonu sākumā bija terminoloģijas juceklis (sk. 68.lpp.).

Pēc *Enciklopēdiskās vārdnīcas* II (Rīgā 1991), 160.lpp., Saldus rajons dibināts 1949.gadā. Tas bija viens no Kurzemes pieciem rajoniem. Pārējie rajoni bija – Kuldīgas, Liepājas, Talsu un Ventspils. Saldus rajons bija izveidots no Liepājas apriņķa stūra, Jelgavas apriņķa daļas, Kuldīgas apriņķa dienvidaustrumu daļas un Aizputes apriņķa daļas. Aizputes apriņķi sadalīja starp Liepājas, Ventspils un Saldus rajonu.

Saldus rajons aptver 2134 kv-km ar 39 500 iedzīvotājiem (1989.g.) jeb 18,5 iedzīvotājiem uz kv-km. Iedzīvotājos 80,7 % latviešu, 7 % krievu.

Saldus rajonā ir Saldus pilsēta, 17 pagasti un viens „ciemats” – Brocēni.

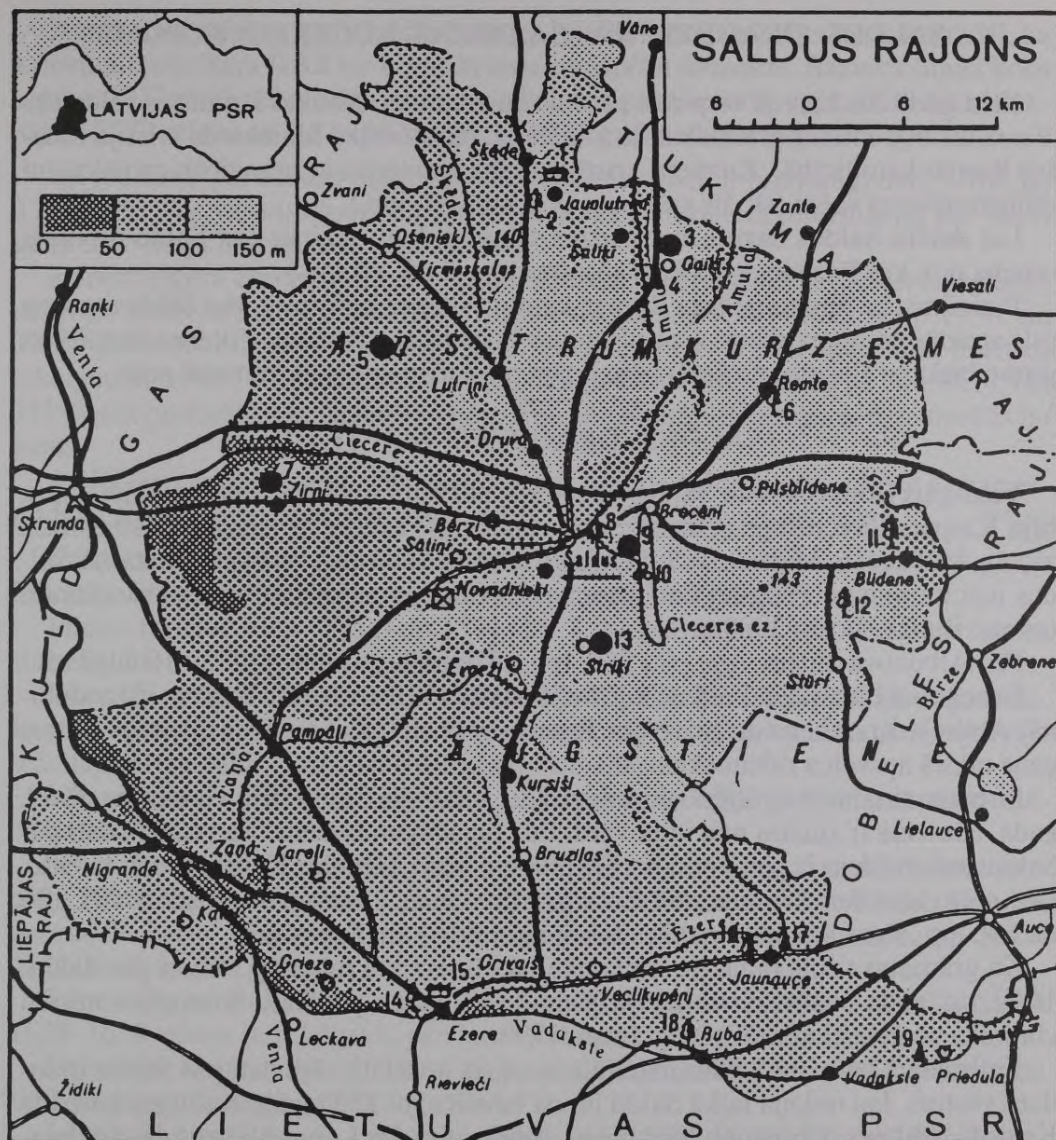
Ar terminu „ciemats” klasiskajā latviešu valodā apzīmēja viensētu un ar terminu „ciems” vairāku viensētu kopojumu. Pēc komunistu okupācijas, sovchozus un kolchozus dibinot, viensētas un ciemus iznīcināja un ar vārdu „ciemats” apzīmēja agrākos ciemus. Spriežot pēc 1991.gadā izdotās *Enciklopēdiskās vārdnīcas*, šī aplamā terminoloģija ir vēl joprojām. Tomēr ir atjaunots vārds „pagasts”, kas arī bija izzudis.

Saldus rajonā vārdnīca min šādus 17 pagastus (šeit iekavās sniegts iedzīvotāju skaits pēc LR valsts statistikas komitejas *Statistikas biļetena 1994*; par to paldies Saldus mūzeja vēsturniecei Evai Kronbergai): Blīdenes (1116), Ezeres (1647), Gaiķu (1027), Jaunauces (644), Jaunlutriņu (1169), Kursišu (1156), Lutriņu (1386), Nīgrandes (2299), Novadnieku (2139), Pampāļu (1097), Remtes (950), Rubas (1172), Saldus (1814), Šķēdes (850), Vadakstes (845), Zaņas (955), Zirņu (1854).

1994.g. minēts arī Zvārdes pagasts (386), Brocēnu pagasts (1821), Brocēnu pilsēta (3428) un Saldus pilsēta (12 368).

Saldus rajonu šķērso Jelgavas–Liepājas un Jelgavas–Mažeīķu dzelzceļš jau no Latvijas pirmā patstāvības laika un Iecavas–Liepājas gāzesvads, kas iekārtots okupācijas laikā.

Ar 1993.gadu Saldus rajons pārdēvēts par Saldus novadu.

Augšējais Saldus rajona plāns ņemts no *Latvijas padomju enciklopēdijas* 8. sējuma (1986), 551.lpp.

PASKAIDROJUMI: 1 - J.Vācieša memoriālais mūzejs. 2 - Jaunmuižas parks. 3 - Gaiķu pilskalns. 4 - Gaiķu baznīca. 5 - Mizaiņu pilskalns. 6 - Remtes parks. 7 - Bendeļu pilskalns. 8 - Kalnsētu (Kalnamuižas) parks. 9 - Cieceres pilskalns. 10 - Cieceres ezera salas. 11 - Pilsblīdienes parks. 12 - Stūru parks. 13 - Striķu pilskalns. 14 - Lielezeres parks. 15 - Otrā pasaules kara vēstures mūzejs. 16 - Jaunauces parks. 17 - Jaunauces muižas pils. 18 - Rubas parks. 19 - Prieduļas baznīca.

SALDUS DRAUDZE KĀ BAZNĪCAS LOCEKĻU KOPUMS

Kristīgā ticība Latvijā vispirms nāca no austrumiem. Jersikas karalistes valdnieks Visvaldis bija kristīts grieķu katoļu konfesijā, pirms mūks Meinhards kristīja lībiešus Romas katoļticībā. Kurzemi kristīgā ticība sasniedza ar grandiozo projektu tur dibināt pāvesta valsti (sk. šīs grāmatas 9. posmā 97. lpp.)

Lai datētu Saldus baznīcas draudzes sākumu, būtu jāzina, kad Saldū dibināja ordeņa pili, kas līdz šim vēl slēpts vēstures tumsā (sk. 65.lpp.).

Ir zināms, ka Kurzemē bija Romas katoļu Piltenes bīskapija, bet Saldus ordeņa pils atradās uz dienvidiem, ārpus Piltenes bīskapijas robežām. Piltenes bīskapijas pirmo bīskapu Engelbertu kurši nogalināja pie Tukuma 13. gs. pirmajā pusē.

SALDUS DRAUDZES MĀCĪTĀJI

Vienīgais Romas katoļu Saldus priesteris, par kuŗu man izdevās sameklēt datus, bija Kaspars Šuvenflugs (Caspar Schuwenpflug). 1420.g. 8.janvārī virsmestram ziņots, ka pāvests Martins V Šuvenflugū iecēlis Sāmsalas bīskapa amatā un Saldus mācītājmuižu (Probstei und Thumerei) izlēņojis ordeņa mestram Franciskam (avots: Bunge, V sēj. 2906.nr.).

Pēc Arbuzova ziņām, (*op. cit.*, 289. lpp.), Šuvenflugs miris 1423.g. 10.augustā.

Evaņģeliski luteriskā konfesija Latvijā sākās 1522.gadā, kad Rīgā to sāka sludināt Andrejs Knopkens un Silvestrs Tegetmeiers. 1523.g. augustā Mārtiņš Luters gana rakstā apsveica rīdziniekus.

Pirmais zināmais evaņģeliski luteriskais mācītājs Saldū bija Heinrichs 1569. gadā. Pēc viņa ir zināmi mācītāju vārdi līdz tagadējam laikam. Turpmākie dati par Saldus mācītājiem ir pēc Teodora Kallmeiera – sk. Theodor Kallmeyer & G.Otto, *Die evangelischen Kirchen und Prediger Kurlands*, 2. Ausgabe (Rīga 1910), 126 un sek. lpp.. Par fotokopiju paldies mācītājam Edgaram Ķiplokam.

Kā grāmatas tituls rāda, tie ir evaņģeliski luteriskie mācītāji. Avoti par Saldu: 1640. uc. gadu baznīcas vizitācija, baznīcas finanču pārskati, Kurzemes muižu chronika un ģeneāloģiskā gadagrāmata 1898.

Kallmeiera grāmatā Saldus mācītāju saraksta ievadā ir šādi dati par Saldus draudzes vēsturi. Jau ordeņa laikā Saldū bijusi baznīca, jo 1555.gadā Kuldīgas komturs Kristofs Nīnhovs (Christoph Nienhove), saukts: fon der Leien (Leyen) dāvājis baznīcai zvanu. Tomēr 1567.gadā ar hercoga Gotharda Ketlera recesu baznīca dibināta no jauna. Baznīcas ēkas faktiskais celšanas gads nav zināms. Veco mācītājmuižu Gothards Ketlers 1573.gadā piešķīris par dzimtu savam padomniekam Tomasam Herneram (Hörner), kas to lūdzis, lai viņam un ģimenei, ierodoties uz dievkalpojumu Saldū, būtu, kur apmesties.

1640.gada baznīcas vizitācijā minēts, ka Kārlis Bīrens (Karl von Bühren), būdams muižkungs Saldū, esot cēlis pašreizējo Saldus baznīcu. Tā kā Bīrens bijis Saldū 1614–1618.gadā, Kallmeiers spriež, ka ap 1614.gadu celtā baznīca būs bijusi pēc kārtas otrā no jauna celtā, domājams, mūra. Baznīca vairākkārt remontēta, 1825.gadā izdarīts kapitālremonts, bet 1900.gadā uzcelta jauna, lielāka un skaistāka baznīca.

Šo vēsturisko pārskatu var papildināt pēc mācītāja Oto Kristofa Rozenbergera sarakstītās chronikas. To tulkojis skolotājs un skautu vadītājs Teodors Kalks. Ievadā teikts, ka Rozenbergers chroniku rakstījis sakarā ar 1833.g. izdotajiem jaunajiem baznīcas noteikumiem.

Agrāk (nav minēts, kad) Saldus baznīca bija Krievu kalnā, kas tā saukts tādēļ, ka krievu un poļu kara laikā tur bijusi krievu kara spēka nometne. Baznīca bijusi koka celtnē. 1737.gadā celta mūra baznīca uzkalniņā pie Cieceres upes. Celšana izmaksājusi 2372 rubļus un 1,5 kapeikas (sic!). 1825.gadā izdarīts kapitālremonts.

Kā redzams, par Saldus mūra baznīcas celšanas gadu ir pretrunīgi dati: 1614. un 1737.gads. Tos var saskaņot tikai, ja pieņem, ka Kallmeiera informācija par 1614.gadā celto mūra baznīcu neatbilst īstenībai.

Rozenbergera chronikā tālāk lasāms, ka baznīcā bijušas ērģeles, un ērģelnieks dzīvojis *Ķiņķeļu* mājās aiz Saldus Upesmuižas dzimavām. Laikā starp 1750. un 1760. gadu šīs mājas nozudušas (sic!)., un līdz ar to ērģeļu spēlēšana baznīcā izbeigusies. 1792 / 93.gadā mācītājs Klapmeiers pastorātu pārcēlis uz citu vietu, bet 1829.gadā pastorāts līdz pamatiem nojaukts, un mācītājs Rozenbergers to uzcēlis no jauna.

Ar 19. gs. chronikā seko sīks pārskats par Saldus mācītājiem, un pēc tā var papildināt Kallmeiera datus. (Sk. arī: Ancītis, *op.cit.* II, 110. un sek. lpp.)

Kallmeiera darbā evaņģeliski luterisko mācītāju saraksts sākas ar 1569.gadu. Mācītājs Heinrichs (uzvārds nav minēts) bijis amatā 1569–1570.

Johans fon der Vags (Wag) ap 1571–1573. Minēts sakarā ar robežas kārtošanu starp Saldus un Muižciema draudzi 1571.

Johans Vegmans (Wegmann) 1586–1608. Kopā ar Bauskas mācītāju Reimersu, Iecavas mācītāju Miki (Micke) un Tukuma mācītāju Lembreku 1586.gadā publicēja mācītāja Rīvija sāktu pirmo latvisko Lutera katechismu.

Johans Klīvers (Clüver) 1608–1618. Apmēram no 1580. gada bija latviešu mācītājs Kuldīgā.

Ernsts Rozentāls (Rosenthal) 1623–1628. Atcelts no amata par Kurzemes hercoga Frīdriha apvairošanu („einen unhöflichen Mund auf Ihre Fürstl. Gnaden gebraucht hatte"). Konsistorijas komisija viņam piesprieda nāvessodu un 1629.gadā bende nocierta galvu.

Johans Bernevics (Bernewitz), dz. Kuldīgā 1595 vai 1596. Mācītājs Saldū 1628–1639, pirms tam Jelgavā, pēc tam Grobiņā, kur 1648 miris.

Heinrichs Haltermans (Haltermann) – mācītājs Saldū 1640–1652, pirms tam skolas rektors Kuldīgā un mācītājs Sātos.

Johans Besers (Besser) – mācītājs Saldū 1654–1681. Viņa dēls (arī Johans) dz. 1654 Saldus mācītājmuižā, miris 1729 Drēzdenē – diplomāts, galminieks un dzejnieks (sk.: Lenz, 62. lpp.).

Johans Ludvigs Krīgers (Krüger) – mācītājs Saldū 1681–1710, pirms tam mācītājs Jelgavā. Miris Saldū 1710 mērī.

Matīss Alberts Krīgers (Krüger), iepriekšējā dēls, mācītājs Saldū 1710–1716. Miris 1716.

Matīss Vilhelms Hespe – mācītājs Saldū 1717. Hercoga iecelts pret muižnieku gribu. Polijas komisija 1718 viņu atcēla. Pēc tam mācītājs Talsos, vēlāk Secē, kur 1751 miris.

Francis Joachims Simoniss (Simonis) dz. ap 1675 Pomerānijā. Mācītājs Saldū 1717–1729, pirms tam Strutelē, Ugālē, Aizputē. Miris 1729 Saldū.

Johans Heinrichs Denfers (Denffer), saukts Jansens, dz. 1700 Stūrmuižā, mācītāja dēls. Mācītājs Saldū 1730–1770, pirms tam Blīdienē un Kabilē. No 1754 amatu veica viņa adjunkts Milners, kaut juridiski mācītājs bija Denfers. Vairāku

muižu, arī Brocēnu Kalnamuižas, īpašnieks, kaislīgs alkīmiķis, ar ko daudz zaudēja no savas mantas, arī ģeografs. Miris Saldū 1770.

Johans Frīdrichs Milners (Müllner), dz. Prūsijā. Adjunkts Saldū 1754–1770, mācītājs 1770–1771; pirms tam mācītājs Nīgrandē un Ivandē.

Ulrichs Vilhelms Klapmeiers (Klappmeyer), mācītāja dēls, dz. 1745 Ivandē, 1772–1819 mācītājs Saldū, miris 1819.

Oto Kristofs Rozenbergers (Otto Christoph Rosenberger), dz. Lutriņos 1787, studēja Tartū 1805–1808, ordinēts 1810, līdz 1814 kārtoja *latviešu* pastorāta lietas Tartū, adjunkts Saldū 1815–1819, mācītājs 1819–1852, miris 1852.

Šeit vietā atgādināt Manceļa 1638.gadā rakstīto sarunu latviešu valodā (sk.: Dunsdorfs, *Senie stāsti*, 82. un sek. lpp.). Miķelis Ansim jautā par valodu. Ansis atbild: „No Rīgas līdz Valkam runā mūsu latvisku valodu, viņus Valkas, pār upi pārcēlies, te jau igauņu valodu dzirdēsi”.

Miķelis tālāk jautā: „Kur tu dzīvoji? – Es Tērbatas tiesā dzīvoju, trīs jūdzzemes no Tērbatas”. Un tad: „Kā tu viņus varēji prast? – Pats it šķīsti mācēja latvisku. – Kādi tiem tur baznīcas kungi? – Uz mūsu ticību. Mēs, latvieši, gājām Tērbatā. Tur likām bērņus kristīt, tur gājām pātaros, tur gājām pie grēku sūdzēšanas. – Pie kam? – Bij tur vācu baznīcas kungs. Tas runāja šo valodu it šķīsti, pie to mēs gājām.”

Manceļa minēto mācītāju, kas „it šķīsti mācēja latviski”, esmu identificējis ar Manceli pašu. Tā kā Rozenbergers apkalpoja arī Tartu draudzes latviešu baznīcēnus, jāsecina, ka latviešu draudze pastāvēja Tartū arī pēc Manceļa.

Alfonss Vilhelms Leonards Kupfers (Kupffer) – mācītājs Saldū 1854–1875.

Pēteris Ferdinands Hugo Černajs (Czernay) – mācītājs Saldū 1875–1889.

Teodors Ādolfs Bekers (Becker), dz. 1864, mācītājs Saldū 1889–1920, miris 1945.

Tālākie dati par Saldus mācītājiem pēc Edgara Ķiploka *Dzimtenes draudzes un baznīcas* (ASV 1987).

Nikolajs Ozoliņš, dz. 1868, mācītājs Saldū 1921–1931. Draudze ar viņu nebija apmierināta, tādēļ 1930.gadā izstājās 711 personas un nodibināja Saldus II draudzi.

Romāns Vanags (1902–1969) – vēl students būdams, 1929 ordinēts par mācītāju Gaiķos un Remtē, no 1931 mācītājs Saldū. 1945 evakuēts uz Kuldīgu, bet atkārtoti braucis uz Saldu rīkot dievkalpojumu. Pēc vācu armijas kapitulācijas atgriezies Saldū. 1948 boļševiku arestēts un ievietots Rīgā cietumā. Izsūtīts uz Sibīriju, strādājis mežadarbos, bet pēc saslimšanas nometnes šūšanas darbnīcā. 1949 uz Sibīriju izsūtīja arī viņa ģimeni.

1958 Vanagu ģimene atgriezās Latvijā, bet mācītāja darbs bija ierobežots – viņam atļāva tikai izvadīt mirušos. No 1960 Vanags bija mācītājs Suntažos, vēlāk Mežaparkā Rīgā, kur 1969 nomira.

Jānis Vanags (dz. 1958 Liepājā skolotāja ģimenē). 1976.gadā iestājās Latvijas valsts universitātes ķīmijas fakultātē, kur beidzot, strādā par ķīmijas skolotāju Rīgas 31.vidusskolā. 1981.gadā (tātad 23 gadu vecumā) viņu kristī un viņš sāk studijas Teoloģijas seminārā. Kad tas nāk zināms, viņam jāatstāj skolotāja darbs un jāzaudē dzīvoklis. 1985.gadā viņš kļūst mācītājs Saldus ev.lut. Sv.Jāņa draudzē. Vēlāk Saldus draudzei pievienojās Gaiķu, Lutriņu un Skrundas draudze. Ārkārtas sinode Jāni Vanagu ievēlēja par archibīskapu.

Saldus II draudzes mācītāji: Alberts Preisbergs, dz. 1887, mācītājs 1930–1934.

Arvīds Buģis (1906–1990), mācītājs Saldū 1936–1942, Melburnā, Austrālijā 1949–1990.

Voldemārs Plāmsis (1907–1978), mācītājs Saldū 1942–1943.

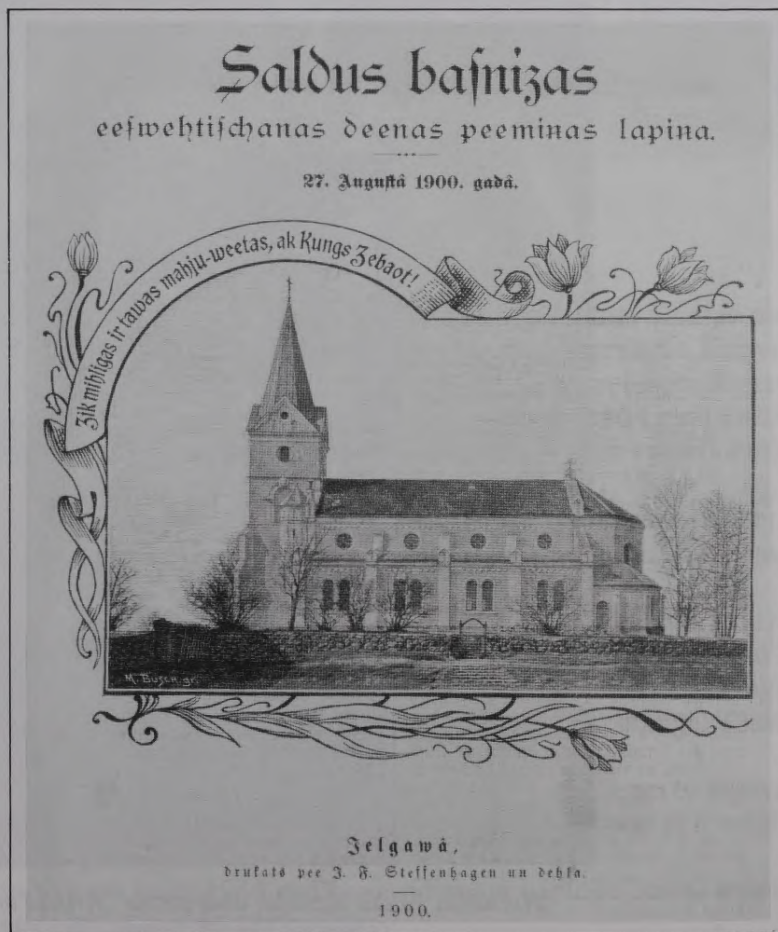
Eduards Lamberts (1908–1984), mācītājs Saldū 1943–1944.

Jau minētajā Rozenbergera chronikā lasāms, ka 1840.gadā Saldus baznīcai bijuši divi pārstāvji: no kroņa puses bruņinieks fon Henekings, no muižniecības puses Striķu dzimtkungs grāfs Kaizerlings. Pēc mūsu rīcībā esošiem avotiem nevienu no šiem pārstāvjiem nevar identificēt. Turpat arī atzīmēts, ka minētajā gadā baznīcai bijuši vairāki patroni.

Ozoliņa un Endzelīna *Svešvārdu vārdnīcā* (1958) vārds *patrons* paskaidrots šādi: „aizstāvis, aizgādnis, aizsargātājs, gādnieks, priekšnieks (sevišķi baznīcas lietās)”.

Rozenbergers min, ka Saldus baznīcai bijuši septiņi patroni (no tiem Lenca biografiskajā vārdnīcā varēju sameklēt tikai vienu). Sakārtojot alfabētiski, tie ir šādi: Fridolins fon Ašebergs (1819–1892), Bruzilu dzimtkungs. Jūlijs fon Bērs, Striķu dzimtkungs. Heinrichs fon Brinkens, Sesiles dzimtkungs. Johans Georgs fon Brinkens, Heinricha fon Brinkena brālis, Brocēnu, Veccieceres un Kalnamuižas dzimtkungs. Ēvalds fon Kleists, Ķerkliņu un Dobelnas dzimtkungs. Oto fon Kleists, Kaulaču dzimtkungs. Vecsatiķu īpašnieka patēvs majors fon Koltejs.

Chronikā tālāk seko atsevišķu draudzes dzīves notikumu īsi apraksti laikā no 1815. līdz 1850.gadam.

Saldus baznīcas iesvētīšanas
piemiņas lapiņa 1900. gadā

Saldus baznīcas iesvētīšanas dienas piemiņai (1900.g. 27.augustā) publicēto lapiņu atradu, kad dzīvoju Saldū, starp vecām avīzēm mājas bēniņos. Tomēr, pārceļoties uz Rīgu, aizmirsu to paņemt līdz, kaut biju nodomājis to ietilpināt Saldus vēsturē, kas toreiz vēl peldēja tintes pudelē. Tādēļ biju ļoti priecīgs, kad šo lapiņu man atsūtīja rakstnieks Valdemārs Ancītis. Mans prieks bija divkārsšs, jo mani vecāki ir laulāti šai baznīcā tās jaunceltnes atklāšanas gadā.

Lapiņas tekstā lielākā daļa ir garīgas dziesmas, kas dziedātas jaunceltnes iesvētīšanas dienā. Lapiņas beigās iespiests krievu valodā: Cenzūras atļauts Rīgā 1900.g.

*Noraidītā Saldus baznīcas altārglezna „Kristus un samariete”
(gleznojis Janis Rozentāls 1911.g.)*

SALDUS BAZNĪCAS ALTĀRGLEZNA

Interesanta ir Saldus baznīcas altārglezņas vēsture. Gleznā tēlots Kristus pie krusta. Chronistam Bernštēgeram par šo gleznu ir divi versijas. Aprakstot Krievijas troņmantnieka apmeklējumu Saldū, viņš raksta, ka glezna ir profesora Jēgera darbs. Turpretim stāstot par ielaušanos Saldus baznīcā 1870.gadā, kad kramplauži, meklējot naudu, sagriezuši altārgleznu (pareizticīgie glabā naudu aiz svētbildēm), Bernštēgers raksta, ka glezna bijusi Dīrera darba kōpija.

Gustavs Jēgers (Jäger) dzīvoja 1808–1871.g., bet Albrechts Dīrers (Dürer) 1471–1528.g. Tā kā abu šo gleznotāju stils lielā mērā atšķīrās, šī pretruna nav visai laba liecība par Bernštēgeru.

Trešo versiju par Saldus altārgleznu min Edgars Ķiploks (*op.cit.*, 363.lpp.). Baznīcā bijis paredzēts novietot Jaņa Rozentāla dāvāto gleznu „Kristus un samariete”, bet mācītājs Teodors Bekers panācis, ka restaurē 1865.gadā gleznoto J.Dēringa (Julius Döring, 1818–1898) gleznu, kas darināta pēc prof. G.Jēgera parauga. Tātad trīs autori vai kōpijas!

Dāvanai paredzēto altārgleznu Rozentāls bija gleznojis 1911.gadā, un to ieguva Annas baznīca Jelgavā, bet Saldū palika glezna, par ko nav zināms, vai tā ir oriģināls vai kōpija, un, kas to gleznojis.

Saldus baznīcas torni kaŗa laikā 1944.gadā saspridzināja vācieši. Tornis atjaunots 1979.gadā, bet pirmatnējā izskatā 1982.gadā.

16. POSMS

Kuršu ķoniņi

Ar Saldus draudzi ziemeļos robežojās Kuldīgas draudze, kurā atradās kuršu ķoniņu brīvciemi. Tie bija ciemi vārda tiešā nozīmē un, ja neskaita jūrmalas zvejnieku ciemus un Latgales ciemus, vienīgie Latvijā ar īpatnēju komūnālu satversmi, šņorzemju lauku iekārtas diktēto zemes apstrādāšanas veidu un sējas kārtību. Būdami brīvzemnieki, kuršu ķoniņi ļoti spilgti atšķīrās no pārējiem nebrīvajiem dzimtļaudīm.

Atšķirība no pārējiem zemniekiem bija vēl tā, ka kuršu ķoniņiem Vārmā „mūža-mežā” bija savs svētais mežs. Kamēr ordeņa valstī un arī bīskapijās svētie koki un svētie meži kristīgās ticības izplatīšanas akcijā bija nocirsti un iznīcināti, ordenis ķoniņu svēto mežu neaiztīka.

Par savu īpatnējo brīvzemnieku stāvokli kuršu ķoniņiem bija jācīnās tiesā, kad viņus grasījās nospiegt pārējo latviešu – dzimtļaužu stāvoklī. Viņi tiesā uzvarēja, jo tiesāšanās notika laikmetā, kad liela nozīme vēl bija tradīcijām. Kuršu ķoniņu īpatnējais stāvoklis izbeidzās tikai ar Latvijas patstāvības laika agrāro reformu. Toreiz atzina, ka kuršu ķoniņu ciemi kavē vispārējo progresu. Tiesa, ķoniņi bija trūcīgi, jo tradīcionāli zemi sadalīja dēļiem, un nelielā zemes platība vairs nevarēja ģimeni uzturēt.

Kuršu ķoniņu vēsturi pēc saglabātiem dokumentiem pētījis Arveds Švābe – sk.: „Kuršu ķoniņi un novadnieki”, *Straumes un avoti* I. Dokumenti vairumā ir tiesu aktis, kad Krievijas senātam 1810–1884.g. bija jāizšķīr jautājums, vai kuršu ķoniņi ir dzimtcilvēki. Spriedums bija, ka viņi nav dzimtcilvēki.

Liecībās pavid leģenda, ka kuršu ķoniņi ir seno kuršu valdnieku pēcteči, par ko liecinot vācu nosaukums *Kurischen Könige*, lejasvācu *Cursk Konynghe*. Šo mītu arī akceptēja Švābe – sk. vispārīnājumu *Latvju enciklopēdijā* II (1952 / 53): „Ķoniņi – seno latviešu un lībju valdnieku un viņu pēcteču kopīgais nosaukums pēc iestāšanās vācu vasaļu kārtā”.

Spriedumu, ka kuršu ķoniņu stāvoklis bija līdzīgs vācu vasaļiem, Švābe motivēja ar to, ka viņi arī kalpoja vieglajā kavalerijā, ka viņiem bija tādas pašas zvejas un medību tiesības, arī dzirnavu tiesības un savi ģerboņi, un ka viņi tieslietās bija pakļauti Kuldīgas komturam tāpat kā dižciltīgie.

Turpretim vācu vēsturnieki šos pierādījumus ignorēja un apgalvoja, ka šie zemnieki par vācu ordenim sniegto palīdzību tikai četrpadsmitajā gadsimtenī ieguva īpašuma tiesības un privilēģijas (sk.: Feldmann, *op.cit.*, šķirkli „Freidörfer”).

KURŠU ĶONIŅU CIEMI

Vecākā lēņugrāmata Tontegodem datēta ar 1320.gadu (izlēņots Pliķu ciems). Ordeņa laikos vēl izlēņots Peniķim Ķoniņu ciems. Vēl minēti šādi ciemi: Kalēji, Ziemeļi, Dragūni, Viesalgi; kopā seši ciemi.

Bīnenštams 1841.gadā publicētajā grāmatā par Kurzemi raksta, ka esot pieci ķoniņu brīvcieņi, bet pēc Krūzes (*Cruse, Curland unter den Herzogen*) – septiņi. Bīnenštams min šādus latviskos vārdus: Ķoniņu ciems, Pliķu ciems, Ziemeļu ciems, Kalēju ciems, Sausgali, Dragūni un Viesalgu ciems. Četri pirmie ciemi ietilpstot Lipaiķu draudzē, trīs pārējie Kuldīgas draudzē. Kopā esot 33 zemnieku sētas un trīs mežsargu ciemati (sk.: Bienenstamm, *op.cit.*, 126.lpp.).

Bīnenštams turpina: Šie, tā sauktie, kuršu ķoniņi esot vienmēr bijuši brīvi latviešu zemnieki, kas valdījuši neatkarīgi mantojamu zemi ar dižciltīgo privilēģijām, piemēram, viņiem bijušas brīvu medību tiesības, ko tie ieguvuši jau ordeņa laikos kopš 1320.gada. Agrāk ciemiem bijuši ģerboņi, bet tie sen pazuduši. Šie ciemi nav pakļauti nevienai citai tiesai, kā tikai Kuldīgas virspilskungam personiski, kam jādod necīgi pakalpojumi.

Katra ciema iedzīvotāji no sava vidus ievēl pārstāvi, ko agrāk sauca par burmeistaru. Šis priekšrocības viņi laikam esot ieguvuši ar sevišķiem pakalpojumiem vācu ordenim un dižciltīgajiem. Ļoti reti viņi laulājas ar kroņa zemniekiem un nekad ne ar privāto muižu zemniekiem. No pārējiem latviešiem viņi atšķiras ar lielāku augumu, platākiem pleciem un gaišiem matiem, bet neatšķiras nedz ar valodu, nedz tērpjiem un paražām.

Vienu paaudzi vēlāk Kurzemes statistiskās pārvaldes sekretārs J.Ludmers pēc 1881.g. tautas skaitīšanas par kuršu ķoniņu ciemiem sniedz šādas ziņas (*op.cit.*, 32v. lpp.): iedzīvotāju kopskaits, sētu skaits, iedzīvotāju skaits sētās. Pārskatā ir astoņi kuršu ķoniņu ciemi, kuŗos kopā ir 73 sētas.

1) Viesalgi: 75 iedz.; 27 sētās 63 iedz. 2) Dragūni: 78 iedz.; 6 sētās 73 iedz. 3) Ziemeļi: 69 iedz.; 5 sētās 59 iedz. 4) Kalēju ciems: 123 iedz.; 6 sētās 105 iedz. 5) Kumbernieki: 40 iedz.; 5 sētās 40 iedz. 6) Ķoniņu ciems: 155 iedz.; 13 sētās 137 iedz. 7) Pliķi: 106 iedz.; 4 sētās 99 iedz. 8) Sausgali: 42 iedz.; 7 sētās 48 iedz. [liekas, ka te ir kļūda, jo iedzīvotāju skaits sētās minēts lielāks nekā kopskaits].

ĶONIŅU SVĒTAIS MEŽS

Ordeņa dokumentos Zviedrijas valsts archīvā sainī *Livonica I*, 50 man izdevās atrast pētnieku agrāk nepamanīto kuršu ķoniņu svētā meža plānu. Pētnieki to nebija ievērojuši tādēļ, ka, pavirši uzskatot, šis papīrs izskatījās pēc sašvikājuma, rakstāmspalvas (zosuspalvas) izmēģināšanai.

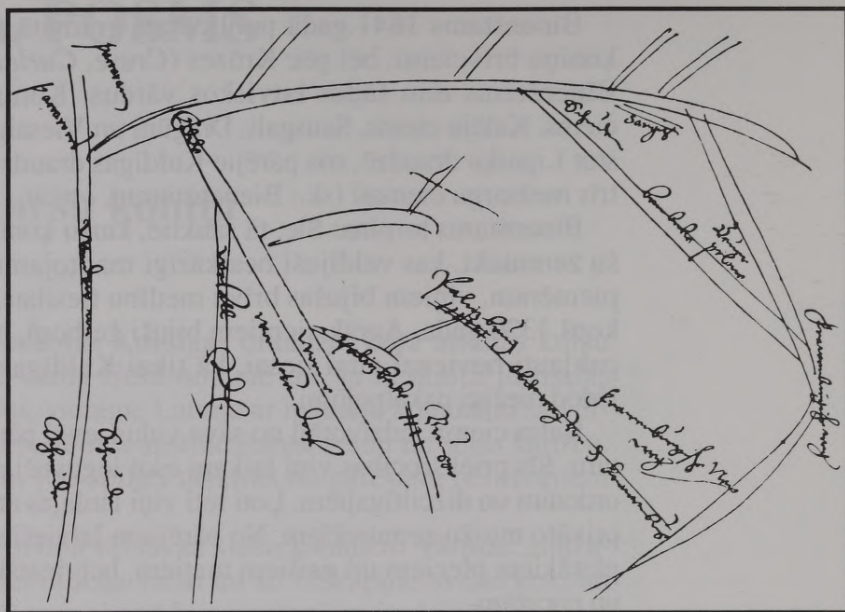
Jaunībā sirojumā no Saldus uz Kuldīgu Vārmas „mūžamežu” biju izstaigājis krustām šķērsām un tā archīvā, tikai uzmetot acis uz sasvītrotu papīru, man bija skaidrs, ka tas ir kuršu ķoniņu svētā meža plāns.

Mans vectēvs mēdza stāstīt, ka Vārmas mūžamežā spokojoties. Domāju, ka tā ir vāja atblāzma ļaužu atmiņās par ķoniņu svēto mežu ar tā rituālu, ka svētajā mežā nedrīkst nolauzt ne zariņu, nedz aiztikt putnus un citus dzīvniekus. Arī par to, ka Ziemsvētkos svētajā mežā notiek veļu mielošana. Tas viss varētu būt pamatā spoku stāstiem.

Svētais mežs atradās pie divi ceļiem no Saldus uz Kuldīgu – vecā un jaunā Saldus ceļa, kas abi šķērso tagadējo Vārmas mežu.

Par ķoniņu „pagāniskajām paražām” ziņas sniedz savā ceļojuma aprakstā Reinholds Lubenaus (sk.: Dunsdorfs, *Senie stāsti*, 76.lpp.). Ceļojums notika 1586.gada decembrī, un Lubenaus pie kuršu ķoniņiem nonāca Ziemsvētkos – vienīgajā dienā, kad paražas viņiem atļauj medīt svētajā mežā. Lubenaus apraksta dvēseļu mielošanu pie galda, kur bija iedegtas svecītes, un pēc mielasta sekojošo deju.

Frawenburgische weg — Saldus ceļš
 Sargis — Ūdru upe (?)
 Bruwer — Brūveņu mājas
 pilone — sena pils vieta (?)
 Schueden — Šķēdes upe
 Brambeke — Kārpēnes upe
 Frawenburgische Neue weg — Saldus
 jaunais ceļš
 Palitz brug — Palīces tilts
 Older weg von d. Frawenburg — vecais
 Saldus ceļš
 Palitz becke — Palīces upe
 Brugge — tilts.
 Worme — Vārmas upe
 Wormsaten Dorf — Vecvārma
 Edde — Ēdas upe
 Wesell — Dūres upe
 Parrawam — prāmis
 Windaw von Schrudnen — Venta tek no
 Skrundas

Ķoniņu svētā meža plāns (15. gs. beigās vai 16. gs. sākumā)

Mērogs: (km) 0 1 2 3 4 5

Meži: Purvi: Upes:
 Lielceļi: Zemesceļi:

Vārmas mežs pie Saldus-Kuldīgas ceļa

Par ķoniņu svēto mežu esmu izteicies jau divi reizes; *Latvijas vēsturē* (1964) un *Archīva II sēj. 2.izd.* (1971). Šai Saldus novadam veltītajā grāmatā ir pamats atgādīnāt vēl joprojām neatbildēto jautājumu – kā izskaidrot, ka kristīgās ticības izplatīšanai dibinātais ordenis gadsimteņiem ilgi atļāva kuršu ķoniņiem pagāniskas paražas?

Hipotezes veidā izsaku minējumu, ka ordeņa mestrs Volters fon Pletenbergs, 1503.gadā izlēņojot kuršu ķoniņam Dragūnam divi arklus zemes, apzinājās, ka latviešu vārds „Elkuvalks” apzīmēja svētbirzi, jo dokumentā šis vārds tulkots vāciski „hillige busch”, t.i., svētais mežs.

Tālāk – ņemot vērā, ka tuvākā ordeņa pils bija Saldus, kas bija veltīta svētajai Marijai – vai nav iespējams, ka Pletenbergam abas šīs svētvietas asociatīvi saistījās? Kamēr vēsturnieki nebūs sīkāk noskaidrojuši Saldus ordeņa pils vēsturi, neko vairāk par šo hipotetisko sakaru nevar spriest.

Ir vēl zīmīga Pletenberga 1504.gada lēņagrāmata citam kuršu ķoniņam Andrejam Peniķim „par viņa uzticamo palīdzību, ko viņš sniedzis mums un mūsu ordenim pagājušajā kaŗā un vaidu laikos” – sk.: Dunsdorfs, *Latvijas vēsture* (1964), 71.lpp.

Andrejs Peniķis bija ordeņa latviešu kaŗaspēka pavēlnieks, un jādodomā, ka arī militāriem apsvērumiem bija sava loma, ka Pletenbergs piecieta kuršu ķoniņu paražas.

Runājot par ordeņa latviešu kaŗaspēku, jāatgādina lauksargi (vāciski *Wartleute*), ordeņa palīgkaŗaspēks (sk. 115.lpp.). Kuršu ķoniņi bija šī palīgkaŗaspēka komandieri. Šo sakarību mūsu vēsturnieki līdz šim nav pamanījuši. Viņi vispār ignorējuši lauksargus, maldīgi domājot, ka tie bija muižu lauku sargi, un neapzinoties *lauksargu* militāro raksturu.

KURŠU ĶONIŅU VĒSTURES PRETMETI

Kuršu ķoniņu senā spoķā vēsture laika gaitā apsūbēja. Ir zīmīgi, ka savu privilēģiju pergamentu un zīmogu vietā ķoniņi saglabāja to nevērtīgāko daļu – ietveres (kapsulas un „bļodiņas”), bet svarīgākā daļa – saturs bija pazudis.

Paši ķoniņi iekapsulējās un nesevoja laika garam, saimniekoja pēc sentēvu paraķām un nonāca trūkumā. No neracionālā saimniekošanas veida viņus atbrīvoja tikai Latvijas patstāvības laika agrārreforma.

Latvijas senākā vēsture piemin par varonību apbalvoto kuršu ķoniņu Andreju Peniķi. Latvijas jaunākajā vēsturē mums ir pazīstams ķoniņu pēctecis ģenerālis Mārtiņš Peniķis (1874–1964), kas bija neatkarīgās Latvijas armijas komandieris. Abi šie kaŗavīri – Andrejs un Mārtiņš Peniķis katrs pārstāv savu laikmetu. Starp abiem šiem laikmetiem nav liecību par izcilākām personībām kuršu ķoniņos, ko savā ziņā simbolizē tukšās dokumentu ietveres.

Ģenerāli Mārtiņu Peniķi atvaļināja no Latvijas armijas 60 gadu vecumā zīmīgajā 1934.gadā. Viņam amatā sekoja ģenerālis Krišjānis Berķis (1884 – deportācijā 1941), kas atbalstīja Kārļa Ulmaņa apvērsumu (ko Peniķis noraidīja).

17. POSMS

SOCIĀLAIS FONS

Kaut šīs grāmatas tituls ir *Grāmata par Saldu*, nepieciešama atkāpe no šī šaurā temata, lai raksturotu svarīgas pārmaiņas visas Latvijas sociālajā vēsturē.

Iztirzājot sociālo iekārtu un dzimtbūšanu, rodas iespēja salīdzināt notikumus pēc tam, kad 1940. gadā Latvijai varmācīgi nolaupīja brīvību un radās dzimtbūšana jaunā formā. Lai raksturotu sociālo fonu, ir svarīgi zināt nozīmīgākos datus par iedzīvotājiem: iedzīvotāju skaitu kādā zīmīgākā gadā vai gadu posmā un iedzīvotāju sadalījumu pēc tautības.

Kurzemē un Zemgalē 18.gs. beigās bija ap 390 000 iedzīvotāju – sk. Dunsdorfs, *Latvijas vēsture* (1973), 282.lpp. Pēc Ēricha Donnerta datiem, Kurzemē 1797.gadā no kopskaitā 416 960 iedzīvotājiem 87,6 % bija latvieši, 8,3 % vācieši, bet pilsētās vāciešu bija 58,5 % – sk. Jāņa Krēsliņa recenziju „Recent publications on Baltic history”, *AABS Baltic Studies Newsletter*, vol.18, no.1 (1994) par E.Donnerta grāmatu *Kurland im Ideenbereich der Französischen Revolution. Politische Bewegungen und gesellschaftliche Erneuerungsversuche 1789–1795* (1992).

KĀRTU IZVEIDOŠANĀS

Ilgus gadsimtus Latvijā tāpat kā Krievijā un citās zemēs iedzīvotāji tiesiskā ziņā iedalījās kārtās. Pēc 1917. gada revolūcijas kārtas likvidējās un literatūrā ieviešās termins *šķiras*. Kārtā iedzīvotāji piedzimst vai to sasniedz ar nopelniem, bet šķiru nosaka individa saimnieciskais stāvoklis.

Jākonstatē, ka terminoloģijā kārtu apzīmēšanai palaikam ir sajukums. Krieviski (izraugos krievu terminus tādēļ, ka, neskaitot Angliju, Krievija bija pēdējā valsts, kur vēl pastāvēja kārtas) attiecīgo triju kārtu iedzīvotājus sauca (sākot ar zemāko): 1) krest'janin, 2) meščanin, 3) graždanin. Sajukums šai terminoloģijā ir, ka *krest'janin* patiesībā nozīmē „kristietis”, bet kristīgi bija arī pārējo divu kārtu locekļi. *Meščanin* nozīmē „miesta iedzīvotājs”, bet pie šīs vidējās kārtas piederēja arī citu bieži apdzīvoto vietu ļaudis. *Graždanin* īsteni nozīmē pilsētas (*grad*) iedzīvotāju, bet sociāli augstākā kārta bija dižciltīgie.

Latviskajā terminoloģijā zemākā kārta ir zemnieki, vidējā kārta – pilsoņi un augstākā – muižnieki. Pret terminu *pilsoņi* bija iebildums tiesību vēsturniekam Arvedam Švābem. Viņš ieteica vidējo kārtu nosaukt par *namniekiem*. Tomēr šis termins neieviesās, jo termins „namnieks” ir šaurāks nekā „pilsonis”. Šķiru klasifikācijā zemākā šķira ir proletāriāts, vidējā – buržuāzija un augstākā – aristokrātija.

Terminam „pilsonis” ir vēl citāda nozīme. Valsts tiesībās oligarchijās to lieto kā sinonimu vārdam „pavalstnieks”, kamēr demokratijās ar vārdu „pilsonis” apzīmē visus valsts iedzīvotājus.

Augstāko kārtu īstenībā nevarētu saukt par muižniekiem, jo visi dižciltīgie nevaldīja muižas, un, no otras puses, ne visi muižu valdītāji bija dižciltīgie.

Viduslaikos trīs kārtas Eiropā bija: 1) valdītāji, 2) kaŗotāji, 3) garīdznieki. Valdītāji sabiedrību vadīja, kaŗotāji to aizsargāja ar ieročiem un garīdznieki (priesteri un mūki) par to lūdza Dievu. Šai schēmā, ka redzams, trūkst tirgotāji, amatnieki, zemnieki un citi strādātāji, kas pakāpeniski izveidojās par atsevišķu sociālo grupu.

DIŽCILTĪGIE

Latvijas iekaŗošanas laikā viduslaiku chronikās minēti vairāki Latvijas valstu valdnieki, piemēram, Rūsiņš Sateklē. Viņu nonāvēja vācu bulta, kad viņš pils apenkuma laikā, noņēmis bruņucepuri, uzrunāja Cēsu mestru, nosaucot to par „draugu” (vienīgais latviskais vārds Indriķa chronikā). Tērvetes valdnieks bija Viesturs, Jersikas valdnieks – Visvaldis. Tie visi minēti 13.gs pirmajā pusē. Gadsimtenā otrā pusē minēts Nameiķis Tērvetē.

Ir zināms, ka Jersikas valdnieks bija precējies ar kādu lietuviešu dižciltīgo, bet nav ziņu par pēcnācējiem. Lai atgūtu bīskapa Alberta sagūstīto Jersikas karalieni, Visvaldim bija jāatdod puse no savas valsts. To saņēma vācu dižciltīgais Ungerns, kas ar intrigām panāca līgumu, ka visu Jersikas valsti iegūs tas, kam būs pēcnācēji. Liekas, ka tie bija Ungerni. Par Ungerniem Lenca biografiskajā vārdnīcā minēts: „laikam vienā ciltī ar Līveniem”. Ir zināms, ka Līveni bija lībiešu valdnieka Kaupa pēcteči. Lencs min, ka 13. gadsimtenī Līveni bijuši Rīgas bīskapa vasaļi.

Lībiešu valdnieks Kaups bija kristīts un ceļoja uz Romu audiencē pie pāvesta. Par viņa dēlu Ilo sarakstīts romāns, kuŗā tēlots, ka viņš atgriezies pagānismā.

Par senajiem latviešu valdniekiem sk.: Dunsdorfs, *Latvijas vēsture* (1980), 84. un sek. lpp. Kad Latviju iekaŗoja vācieši, augstākie valdnieki bija ordeņa mestrs un viņam pakļautie komturi. Kā mestrs, tā komturi dzīvoja pilīs. Par viņu uzturēšanu (un drošību) bija jāgādā zemākām kartām.

PILSOŅI

Latvijā šai sociālajai kārtai piederīgie bija pilsētās un miestos dzīvojošie namnieki un amatnieki, vairumā vācieši. Bija ieviesusies kārtība, ka pilsoņa tiesību iegūšanai jābūt „pierakstītam” attiecīgajā pilsētā.

Pilsoņu tiesības saistījās ar pienākumu kaŗa laikā aizstāvēt pilsētu ar ieročiem. Viņi varēja vēlē pilsētas pārvaldi (maģistrātu), vecumā saņemt no pilsētas pabalstu, kuŗā nonākot ienaidnieka gūstā, cerēt uz izpirkšanas naudu.

Amatniekiem pēc noteiktiem mācekļa gadiem un izturēta (zeļļa, pēc tam meistara) pārbaudījuma bija tiesības strādāt savā amatā un iestāties amatnieku apvienībā (cunftē). Dažkārt meistara titula iegūšanai bija prasība, ka amatniekam jāprecas ar attiecīgās nozares amatnieka meitu vai atraitni. Meistara titula iegūšanai bija jāizstrādā amata apvienības uzdotais meistardarbs, tāpat zeļļiem zeļļadarbs, un dažviet prasīja, lai zeļļi ceļojot iepazītos ar amata praksi svešumā.

Bez pilsoņiem pilsētās un miestos dzīvoja ļaudis, kam nebija pilsoņu tiesības. Šo sociālo grupu sauca par „iedzīvotājiem” jeb „strādniekiem”.

ZEMNIEKI

Skaita ziņā zemnieki bija lielākā iedzīvotāju grupa, bet tā nebija nekādā ziņā viengabalaina masa. Zemnieku virsslānis ir saimnieki, zemākā pakāpe – kalpi. Senākos laikos zemākā pakāpe bija dreļļi (vergi). Tie bija vai nu kaŗagūstekņi, vai parādu dēļ zaudējuši brīvību, un viņiem nebija nekādu cilvēka tiesību. Jākonstatē, ka, dreļļībai beidzoties, radās dzimtbūšana.

Jaņa Rozentāla glezna „Tirgus Saldū”

Līgstamdiena krogū (Jaņa Rozentāla akvarelis)

18. POSMS

Dzimtbūšana

Dzimtbūšana ir sociālā iekārta, kad darbinieki ir saistīti ar darbavietu. Parasti šo terminu attiecina uz zemniekiem, kaut ģilžu un cunfšu iekārtā to varētu attiecināt arī uz amatnieku mācekļiem, kam noteikti gadi bija jākalpo meistaram, kamēr viņus pasludināja par „brīvlaistiem” un amata zeļļiem.

Kaut abos gadījumos lieto to pašu vārdu, starp amatnieku un zemnieku „brīvlaišanu” ir ļoti liela starpība. Amatnieks ir saistīts ar meistaruru tikai uz laiku (parasti uz bībelē minētajiem svētajiem septiņiem gadiem), kamēr zemnieks piedzimst kā dzimtcilvēks un paliek tāds līdz savai nāvei. Vēl vairāk – zemnieka dzimtbūšana mantošanas ceļā pāriet uz nākošo paaudzi. Tādēļ arī runā par DZIMTBŪŠANU.

Dzimtbūšana vēsturē parādās dažādā smagumā dažādās zemēs. Anglijā tā nekad nav bijusi. Francijā, kur tā izbeidzās pirmā ar revolūciju, dzimtbūšana bija visvieglākā. Vācijā, kur brīvlaišana notika pēc Francijas, dzimtbūšana bija vidēji smaga, bet Krievijā, kur brīvlaišana notika visvēlāk, dzimtbūšana bija vissmagākā, tuvu verdzībai, kad vergu vairs neuzskata par personu, bet par lietu līdzīgu mājas dzīvniekam.

Latvijas provincēs dzimtbūšanas smagums bija dažāds, vissmagākais Latgalē. Tas, protams, ir vispārinājums, jo dzimtbūšanas smagums bija atkarīgs no kunga.

DZIMTBŪŠANAS IZCEĻŠANĀS

Sprīežot pēc Latvijas senās vēstures avotiem, Latvijā 13. gadsimtenī sabiedrība bija sociāli slāņota. – bija kungi, bija vidējais iedzīvotāju slānis un zemākais slānis – vergi (dreļļi), kas parasti bija sirojumos svešās zemēs saņemtie kaņagūstekņi.

Kad Latvijā iekaroja Rietumeiropas smagi bruņotie jātnieki un ieradās kristīgās ticības izplatītāji svētnieki, tie bija jāuztur pamatiedzīvotājiem.

Jau devītā gadsimtenī Rietumeiropā bija izveidojusies sabiedrības saslāņošanās speciālitātēs – valdītāji un aizsargātāji (dižciltīgie), Dieva lūdzēji (svētnieki) un šo divu kārtu uzturētāji – zemnieki un citi strādnieki. Līdz 13. gadsimtenim Rietumeiropā bija radies vēl viens slānis – tirgotāji.

Starp sociālajiem apstākļiem rietumos un Latvijā, kā redzams iepriekšējā schēmatiskā attēlojumā, nebija radikālu atšķirību, un tā var izskaidrot, ka chronikās, ko sacerēja ienācēju mācītie vīri, nav jauzama nekāda izbrīna par iekārtu mūsu zemē.

Tālākajā vēstures norisē starpība tomēr radās. Kad uzvarēja viedoklis, ka nepietiek ar kristīgās ticības sludināšanu miera ceļā, bet ka pagāni viņu dvēseļu glābšanai jāpiespiež ar varu pieņemt kristīgo ticību (un turklāt „īsto” ticību, nevis to, kas bija sākusi izplatīties Latvijā no austrumiem), tad bija neizbēgama bruņota sadursme.

Kaņa pavadoņi, kā vienmēr, bija sērgas un bads, kas samazināja iedzīvotāju slāni, kam bija visa sabiedrība jāpaēdina un jāuztur, un līdz ar to pieauga nastas, kas šai

iedzīvotāju daļai bija jānes. Meklējot citur labākus dzīves apstākļus, pamazām radās bēgļu kustība.

Ar 15.gadsimteni valdnieki (bīskapi un ordeņa pavēlnieki) bēgļu kustību sāka ierobežot. Divos gadsimteņos likumdošana pret bēgļiem bija sasniegusi nepiere-dzētu līmeni, paredzot drakoniskus sodus.

Kā redzējām 11.posmā, ordeņa laikā Kurzemē un Zemgalē daļa latviešu zem-nieku – lauksargi bija iesaistīti ordeņa militārajos pasākumos. Lauksargiem bija ieroči, un viņi, protams, bija brīvi ļaudis. Domāju, ka šo latviešu karaspēka daļu komandēja 16.posmā aprakstītie kuršu ķoniņi.

Pirmais likums par dzimtbūšanu Kurzemē ir 1617.gada Kurzemes statūti, bet vēl nav noskaidrots, kad šis likums stājās spēkā, un, vai tas bija jaunievedums, vai tikai paražu tiesību apstiprinājums.

Ar 1617.gada Kurzemes statūtiem bija noteikts, ka zemnieks ir kunga īpašums. Kungs varēja zemnieku pārdot, mainīt un dāvināt, bet ne nogalināt. Šis likums un arī tie, kas sekoja citur Latvijā, tomēr nespēja apturēt zemnieku bēgšanu un nepavi-sam ne zemnieku dumpjus.

Rechenbergs (Ernst Rechenberg-Linten, 1788–1858) 1858.gadā Jelgavā publicē-ja 176 lpp. biezu grāmatu (pārspiedums Vācijā 1967) *Zustände Kurlands im vori-gen und diesem Jahrhundert* (Apstākļi Kurzemē iepriekšējā un šai gadsimtenī), kurā pirmās divi nodaļas veltītas dzimtbūšanai (sk. arī 8.posmā, 94.lpp.). Tās rak-stītas apoloģētiskā ievirzē no muižniecības viedokļa.

Hercogīstes laikā vienīgais ierobežojums dzimtkunga varā pār dzimtcilvēku bija minētie 1617.gada Kurzemes statūti, kas aizliedza dzimtkungam piespriest nāves-sodu sev pakļautajiem ļaudīm. Sods par šī noteikuma pārkāpumu bija simt guldeņu jeb pārlēšot 30 sudraba rubļu! Bēgļu promienes laikam nebija noilguma, un bijušais dzimtkungs viņus varēja atprasīt ar visiem ģimenes locekļiem. Izņēmums tikai bija sievietes, kas bija aizprecējušās cita kunga novadā. Pret samaksu 20 vecdāldeņu ap-mērā viņas varēja palikt ieprecētajā ģimenē.

Pēc Polijas karaļa Jana Kazimira 1649. gada noteikumiem, zemnieki, kas bada laikos bija aizbēguši uz pilsētām un tur pieņemti, varēja pilsētās palikt. Rechenberga grāmatas publicēšanas laikā Kurzemē bija šādas pilsētas (*ibid.*, 126.lpp.): Jelgava, Bauska, Jēkabpils, Jaunjelgava, Tukums, Kuldīga, Liepāja, Ventspils, Grobiņa, Aizpute un Piltene. Bez tam bija šādi miesti: Dobeles, Skaistkalne, Ilūkste, Jaun-subata, Kandava, Sabile, Talsi un Durbe. Pie Sasmakas (tagad: Valdemārpils) mui-žas arī bija miests. Saldus miestu autors nemin, jo tas radās vēlāk. Noteikumi par bada laiku bēgļiem uz miestiem neattiecās.

Hercogīstes laikā dzimtļaudis bieži pārdeva, dāvināja vai citādi atsavināja. Doku-mentos redzams, ka pārdeva gan visu ģimeni, gan atsevišķus ģimenes locekļus. Krievijā dzimtļaudis varēja pārdot tikai kopā ar zemi. Kad Kurzemi pievienoja Krie-vijai (1795.g.), uz Kurzemi attiecināja arī šos likumus.

No otras puses, Krievijā dzimtbūšanu atcēla tikai 1861. gadā, bet Kurzemē vienu paaudzi agrāk – 1817.gadā. Rechenbergs to izskaidro ar Krievijas ķeizara Aleksan-dra I labvēlību.

Krievu rakstnieks Nikolajs Gogolis savā klasiskajā darbā *Mirušās dvēseles* tēlo dzimtbūšanas ainas. Romāna virsraksts attiecas uz stāstījuma varoņa ģeniālo ideju uzpirkt dokumentus par dzimtļaudīm, kas bija miruši pēc pēdējās dzimtļaužu revīzi-jas, bet no sarakstiem vēl nebija dzēsti. Šāda darījuma pamatā bija apsvērumi, ka

muižnieka turība un līdz ar to prestižs atkarājas no viņa dzimtļaužu skaita, tāpat arī viņa kredīspējas, jo dzimtļaudis varēja ieķīlāt kredītiestādēs.

Kurzemes paražu tiesības paredzēja, ka, muižu pērkot, jaunais īpašnieks to var pārņemt Jurģos – 23.aprīlī. Bija pieļaujams, ka agrākais īpašnieks patur līgumā vārdā nosauktus dzimtļaudis kā viņam personiski piederīgus. Ja kāds dzimtcilvēks bija nomiris, bet uzradīts muižas inventūrā kā dzīvs, tad pārdevējam par to bija jāmaksā jaunajam īpašniekam atlīdzība.

Dzimtkungam bija tiesas vara pār viņa dzimtcilvēkiem. Viņš tos varēja sodīt pēc sava ieskata, sitot ar rikstēm vai pātagu. Rechenbergs taisnojas, ka to darījuši tikai ļauna vai nesavaldīga rakstura kungi, kas bijuši izņēmums (*ibid.*, 9.lpp.).

Par kriminālnoziedzumiem zemniekus vajadzēja nodot kārtējai tiesai. Tomēr tas reti gadoties, jo, izņemot slepkavības, dedzināšanu un līdzīgus nodarījumus, kas skar publisko drošību un apdraud trešās personas, lai taupītu laiku un izdevumus, vainīgos sodīja dzimtkungs, viņus pamatīgi piekaujot. Brīvos ļaudis, krodzniekus, meldeņus uc. kriminālās un civilās lietās iztiesāja patrimoniālā tiesa, kuŗā atkarā no lietas svarīguma piedalījās 3–5 no tuvākās apkārtnes aicināti muižnieki. Pilskungu un virspilskungu tiesām tāpēc nebijis daudz darba.

Rechenbergs apgalvo, ka spīdzināšanu hercogu laikos nekad nelietoja, ko varot izskaidrot ar Kurzemes muižnieku humāno raksturu!

Kurzemes patrimoniālās tiesas dibināja saskaņā ar 1561.g. Zigmunda Augusta un 1570.g. hercoga Gotharda Ketlera privilēģiju un 1717.g. karaliskajiem noteikumiem. Ar zemnieku brīvlaišanu šīs tiesas izbeidzās, un to vietā nāca pagastu un apriņķu tiesas. 1817. gadā muižnieku landtāgs (delegātu sapulce) brīvprātīgi atteicās no savām tiesas privilēģijām, un ķeizars nolikumā par zemniekiem to apstiprināja.

Mūsu dienās dzimtbūšanas necilvēciskumu tālu pārspējis komūnisms ar deportācijām, nogalināšanu, spīdzināšanu un patvaļīgiem sodiem. Tomēr Latvijas vēsturē arī dzimtbūšana ir viena no drūmākām parādībām.

DZIMTBŪŠANAS HISTORIOGRAFIJA

Latvijā jau 18. gadsimtenī radās vīri, kas aprakstīja dzimtbūšanas ļaunumu. Pirmais bija Igaunijas mācītājs Eizens (Johann Georg Eisen, 1717–1779), kas 1764. gadā publicēja darbu par dzimtbūšanu „kāda Vidzemes (livländischen) patriota uz-tverē”. 1774–1781.g. mācītājs Hūpels (August Wilhelm Hupel, 1737–1818) publicēja Vidzemes un Igaunijas topografisko pārskatu trijos sējumos. Tanī daudz faktu par dzimtbūšanu. Abi šie autori rakstīja vāciski. Angļu valodā pasauli ar dzimtbūšanu Latvijā iepazīstināja mācītājs Viljams Tūks (William Tooke, 1744–1820), publicējot darbus 1780. gadā un vēlāk. Igaunijas mācītājs Heinrichs Johans fon Janavs (Jannau, 1753–1821) 1786. gadā izdotajā darbā apskatīja Vidzemes vēsturi un Vidzemes un Igaunijas zemnieku raksturu.

Neviens no šiem mācītājiem neprasīja dzimtbūšanas atcelšanu. Mācītājs „Vecais Stenders” (Gotthard Friedrich Stender, 1714–1796) pat mudināja zemniekus ar dzimtbūšanu samierināties. Kritiski par dzimtbūšanu izteicās Rīgas domskolas skolotāji rektora Kārļa Snella (1753–1806) vadībā.

Pirmie, kas prasīja dzimtbūšanas atcelšanu, bija Merķelis (Garlieb Helwig Merkel, 1769–1850) un Zeīme (Johann Gottfried Seume, 1763–1810).

Merķelis bija žurnālists, mācītāja dēls. 1796. gadā viņš publicēja grāmatu vācu valodā, spilgtās krāsās tēlojot dzimtbūšanu Latvijā un Igaunijā. Grāmatas nosaukums (latviskojot): *Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimteņa beigās; apce-*

rējums tautu un ļaužu zinībās. Grāmatas otrais izdevums iznāca 1800. gadā. Tās saturs bija izaicinošs un izraisīja daudz pretrakstu. Šiem pretrakstiem tomēr jāpateicas par grāmatas lielo populāritāti. Godinot Merķeli, Rīgas latviešu biedrība panāca, ka Merķeļa vārdā nosauca ielu, kur atradās Rīgas latviešu biedrības nams.

Pretstatā Merķelim Zeime bija latviešiem gluži nepazīstams, pirms publicēju *Archīva* VI sējumā (1966) rakstu „Johans Gotfrīds Zeume”. Turklāt, kamēr Merķelis tikai prasīja zemnieku brīvīšanu, Zeime panāca, ka viņa audzēkņa tēvs, barons Jakobs Johans Igelstrēms (Igelström, 1735–1804) atlaida brīvībā 3000 zemniekus Jaungulbenē (Latvijā) un Vabinā (Igaunijā). Tā bija pirmā plašākā brīvīšana Latvijā, kaut tā nebija ilgstoša.

Zeime bija rakstnieks, pedagogs, filozofs, kaņavīrs, ceļotājs un diplomāts. Divi reizes apciemojot Latviju, viņš bija iepazinies ar dzimtbūšanu mūsu zemē. Grāmatā *Mein Sommer im Jahre 1805* (Mana 1805.gada vasara) viņš attēlo redzēto. Zeime pats bija izbaudījis nebrīvību, rekrūšu vervētāju sagūstīts un nosūtīts uz Kanādu angļu armijā, pēc tam pārdots Prūsijas armijai, no kuņas viņam izdevās izbēgt, viņš atliku likām bija iepazinies ar verdzību vārda tiešā nozīmē.

Bez pazīstamajiem dzimtbūšanas apcerētājiem, kas minēti iepriekš, un šīs grāmatas autora atklātā Zeimes vēl jāaizrāda uz kādu autoru, kas par dzimtbūšanu Latvijā rakstīja jau sešpadsmitajā gadsimtenī un tādēļ, liekas, bija pirmais, kas pieskārs šim tematam. Tas bija Timans Brakels (Timann Brakel). 1579.gadā viņš publicēja pantos sarakstītu grāmatu *Christlich Gesprech von der grawsamen Zerstorung in Livland durch den Muschowiter vom 58 Jahr geschehen* (Kristīgas sarunas par drausmīgajiem maskaviešu postījumiem Vidzemē 1558.gadā).

Timans Brakels bija Tērbatas mācītāja dēls. Mācītāja meitu Doroteju bija apprecējis Tukuma brīvzemnieks Andrejs Gailis. Tā Timans Brakels bija saradojies ar latviešiem, un kļūst saprotams viņa dzejā izteiktais dzimtbūšanas nosodījums. Attiecīgais dzejas posms Līlijas Dunsdorfas tulkojumā pirmo reizi publicēts: Dunsdorfs uc., *Latvijas vēsture* (1964), 412. un 685.lpp. un pēc tam *Archīva* 25.sējumā (1985), 11.lpp.

Tur bruņniecības locekļi
Bij kungi lieli, vareni,
Ar mantu Dieva svētīti,
Tie jutās it kā valdnieki.

— — — — —
Tik dziļi zemnieks pazemots,
Ka maiņā bij pret zirgu dots,
Pret slinku suni medībās.

— — — — —
Tiem darba nasta milzīga;
Vairs smagāka nav nesama.
Ik dienas sūrā darba svars
Tos lejup liec, līdz izsīkst spars.

— — — — —
Sīks kalps ja pliķi sejā svež,
Tas jāpanes un jāpacieš.

— — — — —
Tos mūžam apdraud asās rikstes,
Ne brīdi mierā justies drīkst tie,
Lai neķeķ sitiens skaudri sāpīgs.

— — — — —
Tak liktens bargi atriebās.
Kaist asinskārē kņaza skats,
Tas Ivans Vasiljevičs pats,
No kuņa zaķu medniekiem
Bij bēgt kā zaķiem bailīgiem.

Brakels te uzbuļ spilgtu ainu par pretstatiem starp kārtām – zemniekiem un dižciltīgajiem. Zemniekus dzimtbūšanas smagums liec pie zemes, bet kungi jūtas kā valdnieki savā varenībā. Un tad 1585.gadā viņus piemeklē bargs liktenis, un tiem jābēg kā zaķiem.

Ir jālabo darbā: Dunsdorfs uc., *Latvijas vēsture* (1964), 413.lpp. teiktais, kur domāju, ka Brakels ir mācītājs, nevis mācītāja dēls, kā vēlāk noskaidroju.

DZIMTBŪŠANAS ATCELŠANA

Latvijā tā sākās Kurzemē. Tur bija divi piektdaļas no kopplatības valsts muižās kā mantojums no hercogu laikiem. 1811. gadā seši latviešu zemnieki griezās pie ķeizara Aleksandra I ar franču valodā sacerētu lūgumrakstu atcelt dzimtbūšanu un sadalīt Kurzemes valsts muižas zemniekiem. Napoleona iebrukuma dēļ ķeizars atlika lūguma izšķiršanu, bet pēc kara to noraidīja. Tomēr pēc kara Krievijas valdība sāka kārtot agrāros jautājumus un 1816. g. atcēla dzimtbūšanu Igaunijā, 1817. g. Kurzemē, 1818. g. Sāmsalā un 1819. g. Vidzemē.

Cena par iegūto brīvību bija ļoti augsta, jo zemnieki zaudēja zemi, ko bija apstrādājuši paaudžu paaudzēm. Viņi ieguva, ko sauca par „putnu brīvību”, bet zemi pārņēma muižnieki. Turklāt brīvlaišanas likums paredzēja 13 līdz 14 gadu pārejas laiku. Kad brīvības laiks pienāca, iegūtā kustības brīvība bija tikai draudzes, vēlāk tikai guberņas robežās. Lai varētu palikt savās iekoptajās sētās, zemniekiem bija jāmaksā muižai noma naudā un graudā un jo sevišķi smagās bezmaksas klausās, ar ko apsaimniekoja muižas zemi.

Latgalē dzimtbūšanas atcelšana notika reizē ar Krieviju – vienu paaudzi vēlāk. Par dzimtbūšanu sīkāk sk.: Dunsdorfs, *Latvijas vēsture* (1980).

Jāatzīst, ka brīvlaišana latviešu zemnieku stāvokli neuzlaboja, bet gan pasliktināja. Sekas bija zemnieku nemieri. Tie mudināja valdību uz agrāriem pārkārtojumiem. Laikā no 1845. līdz 1847. gadam Latvijā bija neraža. Šādiem gadījumiem pagastos ierīkotajās labības magazinās uzkrātā labība nepietika, un muižtuņi bija spiesti zemniekus izmitināt. Lai nākotnē no šādiem izdevumiem izsargātos, muižas sāka no naturālās saimniecības pāriet uz naudas saimniecību un kļaušu nomas vietā ņemt naudas nomu.

Jau 1840. gadā Pastendes dzimtkungs barons Hāns Kurzemes landtāgā bija ierosinājis pāriet no kļaušu nomas uz naudas nomu (Rechenberg, *op. cit.*, 24.lpp.).

Kurzemē (visos desmit apriņķos) 1854. gadā no 21 411 mājām kļaušu nomu deva puse no kopskaita. Četrus gadus vēlāk māju kopskaits bija tikai 20 480 (ap tūkstoš lauku sētu bija vai nu pievienotas muižai, vai zudušas, mājas apvienojot), un no šī skaita kļaušu nomu deva 22,8 %. Vēl trīs gadi vēlāk (1861) kļaušu nomu deva vairs tikai 14,1 %.

Pāreja no kļaušu nomas uz naudas nomu kroņa muižās norisinājās straujāk nekā privātajās muižās, bet visgausāk mācītājmuižās. 1861. gadā kroņa muižās kļaušu noma bija gandrīz pilnīgi izbeigusies (to deva tikai 1,2 % no visām kroņa zemnieku mājām), bet privātajās, bruņniecības un pilsētu muižās kļaušu nomu deva 19,4 % māju un mācītājmuižās 37 % māju. 1863. gadā ar Krievijas ķeizara rīkojumu naudas nomu Kurzemē noteica par obligātu. Uz to bija jāpāriet četru gadu laikā, un nomas līguma laiku noteica vismaz 12 gadu.

Jau 1859. gadā domēņu ministrija paredzēja kroņa zemnieku māju iepirkšanu par dzimtu, un jau 1860. gadā Kurzemē pirmie saimnieki sāka iepirkt mājas. 1863. gada ķeizara rīkojums par obligāto naudas nomu šo kustību veicināja. Nav piesniegti statistiskie dati par pāreju uz naudas nomu Saldus draudzē, kas atbilstu mūsu grāmatas tematam. Šeit jāapmierinās ar datiem par Kuldīgas apriņķi (kurā Saldus draudze ietilpst).

1861. gadā visā Kurzemē kļaušu nomu vēl deva 14,1 % zemnieku māju, bet Kuldīgas apriņķī tikai 2,4 %. Kļaušu noma 1861. gadā bija pilnīgi izbeigusies Talsu apriņķī, un Tukuma apriņķī to vēl deva 1,1 % māju. Visos pārējos apriņķos 1861.

gadā kļaušu nomas devēju procents bija augstāks nekā Kuldīgas apriņķī; pat auglīgajā Dobeles apriņķī tas bija 2,5 %.

1863. g. 6. septembrī kronis apstiprināja Kurzemes privātmuižu lauku sētu pirkšanas un nomas noteikumus (sk.: Ludmer, *op.cit.*, 329. lpp.). Noteikumu galvenais princips bija, ka pirkums un noma notiek, brīvi vienojoties muižniekam ar zemnieku.

Pirms 1863. gada bija paredzēts: 1) nomas līgums tikai tad ir spēkā, ja tas ierakstīts tiesā līgumu grāmatā; 2) līgumā jāparedz iznomājamo māju lielums, atrašanās vieta, robežas, nomas laiks, inventārs, nomnieka pienākumi, nomnieka garantijas un atbildība par zaudējumiem.

Ar 1863. gadu stājās spēkā noteikumi, kas aizsargāja nomnieku: nomas līguma laiks ir ne mazāk par divpadsmit gadiem; 2) nomas līgumu nepārtrauc nedz iznomātāja nāve, nedz muižas pārdevums, nedz lauku sētas pārdevums; 3) ja nomnieks bez naudas maksājumiem ir uzņēmis arī kļaušas, tās novērtējamas naudā, un nomniekam ir tiesības saimniecības gada sākumā kļaušas maksāt naudā.

1866. gadā Krievijas senāts noteica, ka nomas maksai jābūt noteiktai summai gadā un tā nevar mainīties gadu no gada. Ja nomas līgumā paredz uzlabojumus, tie līgumā skaidri aprakstāmi: a) kādus darbus nomnieks uzņēmis, b) kad darbi jāpabeidz, c) kāda atlīdzība par šādiem darbiem viņam pienākas. 1867. gadā Kurzemes agrāro lietu komisija noteica, ka kļaušu noma līgumā vispār nav uzņemama un ka četru gadu laikā kļaušu noma izbeidzama. Atjaunojot nomas līgumu, priekšroka ir līdzšinējam nomniekam, ja viņš pieņem prasīto nomu. Ja viņš prasību nepieņem, un līdz ar to viņam sēta jāatstāj, nomniekam ir jāsaņem trīskārtējā starpība starp agrāko un jauno nomu. 1867. gada noteikumi vēl paredzēja, ka zemnieku sētas pagaidām nevar pievienot muižai un ka neapdzīvoto zemnieka sētu muiža nevar apsaimniekot ilgāk par trim gadiem.

MĀJU PIRKŠANA KURZEMĒ

1863. gada noteikumus par lauku sētu pirkšanu varēja izmantot ar 1864. gada Jurgiem (23.aprīli). Piecos gados (līdz 1869. g. Jurgiem) visvairāk sētu ar lielāko platību un par vislielāko kopsummu zemnieki nopirka Dobeles apriņķī, bet vismazāk tajā, kas mūs interesē (Kuldīgas apriņķī). Kuldīgas apriņķa Saldus draudzē pirmajos piecos gados zemnieki nopirka Jumpraviēšos 2 sētas par 4784 rubļiem un Vecsatiķos 4 sētas par 14 000 rubļiem. Visos desmit Kurzemes (un Zemgales) apriņķos piecos gados bija pirktas 1321 lauku mājas par 5 135 821 rubli. Par pūrvietu zemes visaugstāko cenu maksāja Dobeles apriņķī, otrā vietā bija Bauskas apriņķis, trešā – Kuldīgas apriņķis. Avots: *Kurländisches Statistisches Jahrbuch 1869* (Mitau 1869).

19. POSMS

Saldus ordeņa pils

Vāciski šo pili sauca *Frauenburg*. Pēc šī nosaukuma var spriest, ka pils bija veltīta dievmātei, jo nosaukums ir saīsinājums no *die Burg unserer lieben Frau*. Literātūrā minēts vēl cits variants: „die Burg unserer süßen Frau”. Lai novērstu aizdomas, ka šis nosaukums radies Saldus vārda ietekmē, šis nosaukuma variants būtu dokumentāri jāpierāda. Jāmin, ka vācu kolonizētajos apgabalos ir vairākas „Fraenburgas”, kas radījis sajukumu historiografijā. Piemēram, vēstures skolotāja Saldus vidusskolā H.Veitnere rakstā „Saldus senās vēstures lappuses” laikrakstā *Padomju zeme* (1965), 32. un sek. nr., atsaucoties uz Vasburga (sic!) chroniku, raksta par klimātiskiem apstākļiem 14–18. gs. Saldū. Viņas sniegtie dati tomēr attiecas uz Frauenburgu Prūsijā, nevis uz Frauenburgu Kurzemē.

Pirms arhαιologs Ēvalds Mugurēvičs 1970. gadā izdarīja izrakumus Saldū, par Saldus pils atrašanās vietu bija šaubas. Tā Arveds Švābe domāja, ka pils atradusies vienu kilometru no Saldus pilsētas Cieceres pagastā – sk.: *Latvju enciklopēdija III* (1953–1955), 2243. lpp.

Ēvalds Mugurēvičs Saldus pili atrada Saldus muižas vietā. Atraduma „vēsture” ir šāda: 1917.gadā ārsts Edgars Lundbergs Saldus pilsētā nodibināja slimnīcu. 1939.gadā slimnīcu pārcēla uz Saldus muižas galveno ēku. 1958.gadā paplašinot slimnīcu, izrakumos atrada kapsētu ar 15. līdz 17.gadsimteņa apbedījumiem.

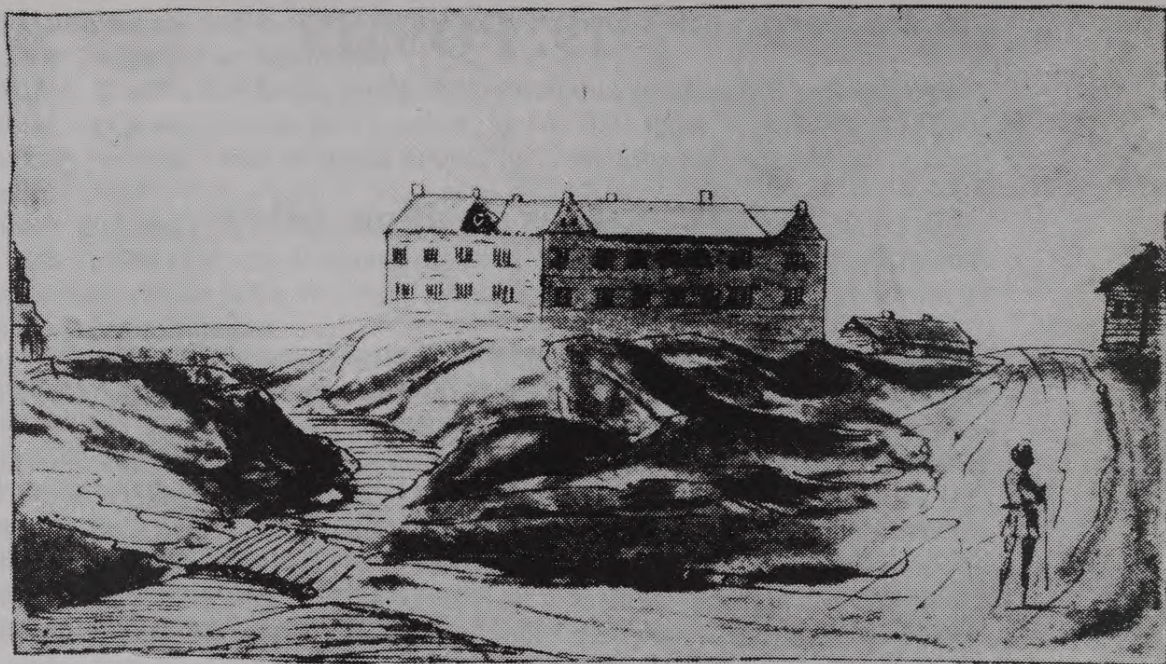
1970.gadā slimnīcai cēla jaunu piecstāvu korpusu. Rokot pamatus šim korpusam, atrada Saldus ordeņa pils pamatus, un to izpētei uzaicināja arhαιologu Ēvaldu Mugurēviču.

Ir izteiktas domas, ka Saldus ordeņa pils mūri 18.gadsimtenī izlietoti par būvmateriālu, ceļot Saldus muižas ēkas (sk.: Rusmanis uc., *op.cit.*, 169.lpp.). Problēmu gan rada fakts, ka Saldus muižas ēkas celtas 1898.gadā. Bet varbūt šai gadā Saldus muižas ēkas tikai pārbūvēja?

Par izdarītajiem izrakumiem Mugurēvičs sniedz ziņas vispirms rakstā „Saldus senā mūra pils”, laikrakstā *Padomju zeme* (1970.g. 4. un 13. aug.) un pēc tam plašākā aprakstā „Saldus pils (Frauenburg) XV – XVII gadsimtā”, *Latvijas PSR ZA Vēstis* 2 (1972), 54–64. lpp. Aprakstā publicēts pils situācijas plāns, Storno zīmētais pils attēls, pils pamatu uzmērījums un izrakumos atrastie priekšmeti – krāsns podiņi, viras, cirvis un stopu bultas.

Johans Rūdolfs Storno, kuŗa zīmējumā saglabājies Saldus pils attēls, bija galma gleznotājs Vīnē 17. gadsimtenī – sk.: Jānis Siliņš, *Latvijas māksla 1800–1914 II* (1980), 415. lpp.

Attēls vairākkārt publicēts, arī manā grāmatā *Muižas* (1983). Pēc F.Adelunga publikācijas *Augustin von Meyerberg und seine Reise nach Russland* (1827) ir pieņemts attēlu datēt ar 1661. gadu. Publikācija vairākkārt izdota, arī krieviskā tulkojumā.

Saldus ordeņa pils 1661. gadā (Johana Rūdolfa Storno zīmējums)

Mugurēvičs min, ka zem Storno zīmējuma esot paraksts: „Kurzemes hercogu pils Saldū ar muižas ēkām 4 jūdzes no Skrundas. Iepriekšējā kara laikā (1659.g.) zviedri pili ir izlaupijuši un nopostījuši.”

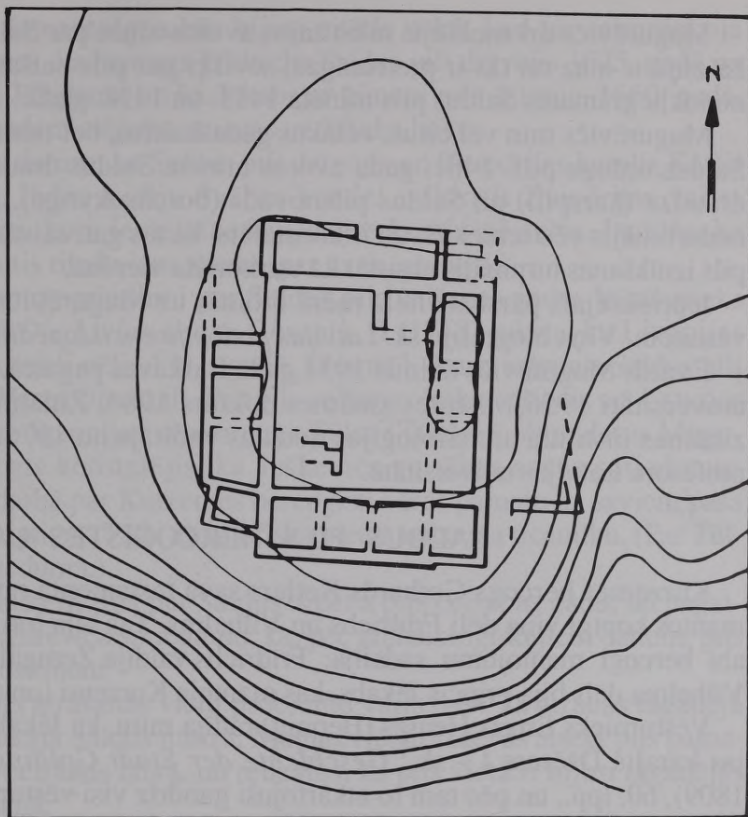
Šis citāts rada vairākas problēmas: 1) vai iekavās minētais gadaskaitlis „1659” bijis jau Storno zīmējuma oriģinālā un 2) vai vārds „nopostījuši” ir pareizs tulkojums? 1661.gada zīmējumā taču pils ir redzama, un tā nav „nopostīta” – varbūt tikai „postīta”. Protams, pils varēja būt izlaupta.

Pirmais ziemeļu karš sākās Latvijā 1654.gadā (citur 1655.g.) un beidzās ar Olīvas mieru 1660.g. – sk.: Dunsdorfs, *Latvijas vēsture* (1962).

Par apstākļiem, kādos risinājās izrakumu darbi, Mugurēvičs raksta: „Sakarā ar strauji izvērstajiem jaunās slimnīcas celtniecības darbiem pils pētniecību bija iespējams veikt tikai daļēji. [. . .] LPSR Ministru Padome bija augstu novērtējusi arī Saldus mūra pils vēsturisko nozīmi, apstiprinot to kā kultūras pieminekli [. . .]. Diemžēl ne visas iestādes un personas, kas atbildīgas par pieminekļa aizsardzību, bija uzdevumu augstumos [. . .].”

Pēc pils spārnu gaŗuma, kas konstatēts izrakumos, Mugurēvičs spriež, ka ārējo mūru augstums ir bijis apmēram deviņi metri, bet, ieskaitot selmeņus līdz jumta korei, 13–14 metri. Diemžēl, viņš nemin, kādā veidā šāds iznākums dabūjams. Varbūt izmērot Storno zīmējumu? Ņemot vērā perspektīvas diktēto saīsinājumu vertikālā virzienā, šo metodi varētu lietot.

Mugurēviča aprakstā lasāms, ka pils sienas būvētas no lieliem laukakmeņiem, kvadrātiskā plānojumā ar 34 m gaŗām sānu malām 1,8 m biezumā, bet austrumu malā 2,3 m biezumā. Dienvidspārnā attālums starp iekšējo un ārējo sienu bijis 7,6 līdz 8,1 m. Abas sienas pārsegtas ar kārniņu jumtu. Iekšējā siena bija arī ziemeļspārnā. Dienvidspārnā starp iekšējo un ārējo sienu bijušas četras telpas, ap 7 reiz 8 m platībā. Iekšējo sienu pamati bija iedziļināti malā līdz 2 m. Spriežot pēc skursteņiem Storno zīmējumā, vairums telpu bija apkurināmas.

Pils ziemeļspārņa pētījumus kavēja ziemeļaustrumu stūrī augošā lielā liepa. Rietumspārņā atradās 3,8 m plati pils vārti.

Citāts no Mugurēviča vēstules autoram 1992.gada janvārī:

„[. . .] iespējamās neprecizitātes [plānos] varēja rasties, ņemot vērā to, ka tad, kad 1970.g. ieradās Saldū, Frauenburgas pilsvietā bija stipri pārveidota, tāpēc kalna situācijas plāns ar augstuma līnijām (mērogs 1:500) tika palūgts no celtniekiem. Uz šī viņu uzņemtā situācijas plāna ir atlicti pils pamatu uzmērījumi, kuri ir sīki aprakstīti manā publikācijā [sk.: .E.Mugurēvičs, „Saldus pils (Frauenburg) XV – XVII gadsimtā”].

Otrs, situācijas plāns arī [ir] celtnieku (mērogs 1: 5000), kur shematiski atlikta pilsvietā un viduslaiku kapsēta. Vēlāk šie plāni tika pār fotografēti, bet tā kā uz tiem pēc tā laika noteikumiem nebija mērogi, tad uz izgatavotajām kopijām šie mērogi ir aprēķināti aptuveni.”

Grāmatas autora piezīme: Technisku apstākļu dēļ šeit ievietots tikai viens plāns no Mugurēviča atsūtītajiem divi plāniem – Saldus pils pamatu uzmērījuma plāns.

Par to, kādam nolūkam pils telpas lietotas, Mugurēvičs norāda, ka šī tipa ordeņa pils bija kapella dievkalpojumiem, zāle sanāksmēm, guļamtelpas ordeņa brāļiem, ēdamzāle, saimniecības telpas un pagrabi. Viņš arī spriež, ka dienvidu telpā varbūt dzīvoja pilskungs (komturs), austrumu telpā atradās sanāksmju zāle un kapella, ziemeļu pusē guļamtelpa, rietumspārņā ēdamzāle, saimniecības telpas un pagrabi. Pils pagalmā koka piebūvēs (kas, protams, nav saglabājušās) bija zirgu staļļi un lopu kūtis. Tie ir pamatoti minējumi par pils telpu izmantošanu ordeņa laikos.

Mugurēvičs arī meklējis rakstītajos avotos ziņas par Saldus pili un konstatējis, ka ziņu ir maz un tās ir pretrunīgas, sevišķi par pils celšanas gadu. Vācu ordeņa nodokļu grāmatās Saldus pils minēta 1411. un 1438. gadā.

Mugurēvičs min vēl citus, vēlākus gadaskaitļus, bet tiem var arī nebūt sakars ar Saldus ordeņa pili. 1461. gada avotos minēta Saldus draudze, 1500. gadā minēta draudze (kerspill) un Saldus pilsnovads (borchsokyngē). Šis pēdējais termins ir nodarbinājis vēsturniekus, un ir konstatēts, ka tas gan saistīts ar pili, bet vēlāk, pēc pils iznīkšanas turpinājis eksistēt kā teritoriāla vienība.

Iepriekšējais pārskats lielā mērā dibinās uz Mugurēviča publikācijām un viņa vēstulēm. Viņa biogrāfiju sk. *Latvijas padomju enciklopēdijā*, 7. sējumā (1986).

Evalds Mugurēvičs dzimis 1931. gadā Barkavas pagastā. Beidzis Latvijas valsts universitāti 1956, vēstures zinātnes doktors 1984, Zinātņu akadēmijas Vēstures zinātnes institūta arhαιoloģijas nodaļas vadītājs no 1971. Pēc 1986 ievēlēts par profesoru Latvijas universitātē.

SALDUS PILS HERCOGĪSTES LAIKĀ

Kurzemes hercogs Gothards Ketlers savā testamentā noteica, ka hercoga troni mantos kopīgi viņa dēli Frīdrichs un Vilhelms. Tas bija ļoti kļūmīgs noteikums, un abi hercogi mantojumu sadalīja: Frīdrichs valdīja Zemgali, Vilhelms – Kurzemi. Vilhelma dēls bija princis Jēkabs, kas mantoja Kurzemi (un arī Zemgali).

Vēsturnieks Ernsts Henigs (Hennig) radīja mītu, ka Jēkaba krusttēvs bijis Anglijas karalis Džēmss I – sk.: *Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland* (Mitau 1809), 60. lpp., un pēc tam to atkārtoti gandrīz visi vēsturnieki, kas rakstījuši par Kurzemi. Vienīgais pamats šai versijai ir fakts, ka angļu personvārds Džēmss (James) atbilst vācu Jēkabam (Jakob).

Džēmss I bija arī Skotijas karalis (Džēmss VI). Tomēr kā Anglijā, tā Skotijā 16. gadsimtenī bija lielas jukas, un tādēļ maz ticams, ka Džēmss uzņēmās Jēkaba krusttēva pienākumus. Nav arī ticams, ka viņu vispār aicināja, jo arī hercoga namā Kurzemē šai laikā bija sarežģījumi. Mīts ir arī Heniga stāsts, ka Džēmss kā pādes dāvanu piešķīris Jēkabam Tobago salu.

Vēsturniekam Arbuzovam par Tobago salu ir cits uzskats (sk.: Arbusow, *op.cit.*, 209. lpp.). Salu hercogs Jēkabs esot nopircis no grāfa Vorrika (Richard Robert Warwick, 1587–1658). Arī šis stāsts ir apšaubāms, jo Vorriks valdīja Tobago kā lēni, un lēņa turētājs nedrīkstēja lēni pārdot.

Ticamāka ir trešā versija, ko pauž vēsturnieks Matisens (Otto Heinz Mattiesen) darbā *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge im 17. und 18. Jahrhundert* (Stuttgart 1940) – ka, izmantojot jukas Anglijā un Skotijā, Jēkabs lika savai karaflotei Tobago vienkārši anektēt.

Dāvanu Jēkabs gan saņēma no sava tēvoča hercoga Frīdricha, un tā bija Saldus pils Kurzemē ar muižām Sātos, Irlavā, Zvārdē, Sesavā un Kuldīgas muižu. Ir savs pamats arī stāstam, ka neapdzīvoto Svētā Andreja salu Afrikā Jēkabs „nopirka” (pēdiņas manas) no melnā „ķēniņa” (pēdiņas Arbuzova) Kumbo un iegūto teritoriju vēlāk paplašināja. Hercoga pārstāvji tur pirka zeltu, ziloņkaulu un dažādus tropu ražojumus. Arbuzovs uzsvē, ka nekad nepirka vergus kā citi jūrasbraucēji. Par šī kategoriskā apgalvojuma patiesīgumu gan ir šaubas.

Jēkabs ieguva arī kolonijas Norvēģijā, uz ko šīs grāmatas autors pirmais varēja vērst uzmanību. Stāstam par Kurzemes hercoga kolonijām ir sakars ar Saldu, jo jādāmā, ka hercogs Jēkabs kolonijas pārvaldīja no Saldus pils.

Hercogu laikos pils izmantošana būs bijusi citāda nekā, kad tur saimniekoja ordenis. Ir izteiktas domas, ka hercogs Frīdrihs Saldus pili dzīvojis 1625. gadā un 1635. gadā to dāvinājis Jēkabam, un ka Jēkabs ar ģimeni pili dzīvojis 1660. gadā. Ja tā, tad Storno 1661. gada zīmējums attiecas uz Jēkaba laiku.

Literātūrā ir izteiktas domas, ka Saldus pili dzīvojis arī Zviedrijas karalis Kārlis XII. Lai to pārbaudītu, lūdzu Lidiju Švābes kundzi izšķirstīt Zviedrijas valsts archīvā, t.s., reģistrātūru, kuŗā ievietotas Zviedrijas karaļu vēstules. Izrādās, ka Kārlis XII Saldus pili mitis tikai vienu dienu (par to sk. atsevišķi).

Vēstures literātūrā ir arī spriedumi par Saldus pils celšanas gadu. Vēsturnieks J.G.Arnts (Arndt) darbā *Die Livländische Chronik* II (1753) raksta, ka Livonijas mestrs Dreilevens Saldus pili cēlis 1341. gadā. Diemžēl, Arnts sajaucis Saldus pili vai nu ar Alūksnes vai Vastselīnas pili. Par pils celšanas laiku spriedis arī Latvijas vēsturnieks Juškevičs un Igaunijas vēsturnieks Tūlse (Tuulse). Viņu datus Mugurēvičs noraida. Esmu pats konstatējis, ka Juškevičs vairākus savus spriedumus plašajā grezni izdotajā darbā par Kurzemes hercogīsti vērēs pamato uz saviem paša neiespiestajiem manuskriptiem. Tāda amatieriska pieeja nebaida ticamību. (Par TūlSES metodi man nav sprieduma.)

Historiografijā vēl valda neziņa par Saldus ordeņa pils celšanas gadu, un pagaidām jāapmierinās ar Mugurēviča spriedumu, ka, pēc arhaioloģiskajiem datiem, pils celta starp 15. un 17. gadsimteni.

Par Saldus ordeņa pils atrašanās vietu problēmu vairs nav. Tā atradās tagadējā Saldus pilsētā, resp. agrākajā Saldus muižā. Mugurēvičam izdevās atsegt pils pamatus tagadējās slimnīcas celšanas laikā, un redzams, ka pils vieta ir bijusi tagadējās Slimnīcas ielas turpinājumā.

Pēc mana lūguma Mugurēvičs uz Saldus apkārtnes 1: 75 000 mēroga plāna atzīmēja 1) kuršu pilskalnu (Saldus ezera dienvidos starp ezeru un Brocēnu pagastvaldes ēku); 2) Saldus ordeņa pili – *Frauenburg* (nepilnu km uz dienvidiem no *Norkalniem*); 3) kuršu ūgunskapus (uz ziemeļrietumiem no Saldus bijušās mācītājmuižas, Cieceres upes krastā Saldū, Ezera ielā 9, kur tā šķērso Dzilnu ielu – 604. un 605. apbūves gabals) – sk. 6.posmā, 88.lpp.

SALDUS PILS NOPOSTĪŠANA

Pirmajā ziemeļu karā (starp Krieviju, Zviedriju, Brandenburgu, un Polijas un Lietuvas apvienību) hercogs Jēkabs 1655. gadā deklarēja savu neitrālītāti. Tomēr ar saviem vājajiem spēkiem viņš neitrālītāti nespēja nosargāt, un lietuvieši Kurzemi izmantoja par bazi uzbrukumiem zviedriem Vidzemē. 1658.gada septembrī zviedri ar viltību ieņēma Jelgavu, Jēkabu sagūstīja un aizveda vispirms uz Rīgu un tad uz Ivangorodu pie Narvas. Kurzeme pazaudēja kuģus un kolonijas. Jēkabs varēja atgriezties Kurzemē tikai pēc Olīvas miera (1660. g.).

Par sekojošām cīņām Kurzemē ir zināms, ka zviedru feldmaršals Duglass (Douglas) ieņēma Dobeles pili, pēc tam Skrundas pili, tad Aizputes pili. No Aizputes zviedri maršēja uz Kuldīgu un Kuldīgas pili izlaupīja. Ir secināts, ka pa ceļam no Aizputes uz Kuldīgu zviedri ieņēmuši arī Saldus pili un to izpostījuši.

Pēc šīm zviedru uzvarām nāca atplūdi, un 1659. gadā poļu un prūšu apvienotie spēki sakāva zviedrus. Duglass bija spiests bēgt. Cīņas beidzās ar Olīvas (pie Dančigas) mierlīgumu 1660. un 1661. gadā.

Ar secinājumu, ka Pirmajā ziemeļu karā ir nopostīta arī Saldus pils, nesaskan tas, ka 1661. gadā to uzgleznoja Storno. Acīm redzot, pils tad vēl eksistēja. Otra iespēja

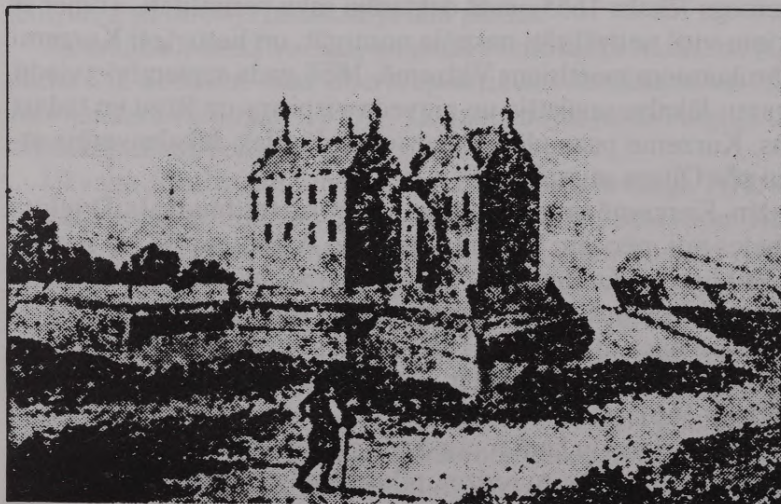
ir, ka Stomo zīmējums nav pareizi datēts. Pēc Olīvas miera kaŗadarbība atjaunojās tikai 1678. gadā, kad zviedri devās caur Kurzemi uz Prūsiju.

1700. gadā sākās Lielais ziemeļu kaŗš, kas ilga divdesmit vienu gadu līdz 1721. gadam. Kaŗa iemeslus un norisi esmu aprakstījis darbā *Latvijas vēsture* (1962). Šai kaŗā piedalījās Saksija, Polija un Lietuva, Zviedrija un tai pakļautā Somija, Dānija un Krievija. Kaŗalauki Eiropā un atsevišķi Latvijā redzami pievienotajās kartēs. Kaŗā piedalījās arī noorganizētais latviešu kaŗaspēks. Galvenie pretinieki kaŗā bija Zviedrijas karalis Kārlis XII un Krievijas cars Pēteris I.

Kārlis XII savā kaŗagājienā vienu dienu – 1701. g. 23. augustā – bija apmeties Saldus pili. Šeit viņš lika mobilizēt latviešu zemniekus, lai celtu Bauskas nocietinājumus. Saldus pils tātad arī vēl 1701. gadā eksistēja.

Nākošā liecība par Saldus pili ir Heniga darbā par Kuldīgu (*op.cit.*, 149.lpp.), kur minēts, ka Saldus pilskungs un visu Kursiņu muižu nomnieks Heinrichs Kristians fon der Brinkens Lielā ziemeļu kaŗa visdzīvākās kaŗadarbības laikā 1704. gadā izraudzīts par Kuldīgas virspilskungu. Šai amatā viņš palicis līdz 1707. gadam.

Kad īsti Saldus pili izpostīja, tas vēl jāskaidro. Jāatgādina, ka visstiprākās pils nespēja pretoties artilerijai, tādēļ sagrautās pils vairs neatjaunoja.

Ordeņa pils Skrundā

20. POSMS

Kronētie valdnieki Saldū

Jākonstatē, ka vēsturnieki un chronisti, stāstot par kronētiem valdniekiem Saldū, parasti nesaka, par kādu Saldu viņi vēsta: vai par Saldus miestu, resp. pilsētu, vai par Saldus muižu, vai Saldus pili. Zinot apmeklējuma gadu, var spriest, kāds administratīvais centrs toreiz Saldū eksistēja.

Chronoloģiskā kārtībā pirmais kronētais valdnieks Saldū bija Krievijas cars Pēteris, vēlākais Pēteris I, jo par Pēteri Pirmo viņu nosauca tad, kad radās Pēteris II.

Otrais augstais viesis Saldū bija Zviedrijas karalis Kārlis XII Lielā ziemeļu kara laikā. Nākošais bija Luijs XVIII, kas gan kļuva par kronētu valdnieku tikai vēlāk, pēc sava apmeklējuma Saldū.

Ceturtais kronētais valdnieks bija Krievijas ķeizars Aleksandrs II.

Piektais, kas vēl būtu jāpiemin, bija nekronētais valdnieks – Latvijas ministru prezidents Kārlis Ulmanis.

PĒTERIS I SALDŪ

1697.gadā Krievijas cars Pēteris I *incognito* piedalījās, t.s., „Lielajā ambasādē”. Tā bija 250–270 dalībnieku liela krievu delegācija, kas caur Rīgu, Jelgavu un Liepāju devās uz Rietumeiropu. Ar šai ceļojumā gūto pieredzi sākās Pēterā reformas Krievijā.

Kurzemes hercogs Frīdrichs Kazimirs delegāciju saņēma ar goda eskortu un Jelgavā tai sarīkoja banketu. Vai arī hercoga muižā Saldū notika svinīga sagaidīšana, par to avoti klusē. Katrā ziņā caur Saldu bija parastais ceļš no Jelgavas uz Liepāju.

Par „Lielo ambasādi” sk.: Dunsdorfs, *Latvijas vēsture* (1962), 146. un sek. lpp.

Krievijas cars Pēteris I (I.M.Nikitina gleznas fragments 1721.gadā)

ZVIEDRIJAS KARAĻA KĀRĻA XII VIENA DIENA SALDUS PILI

Kārlis XII dzīvoja 1682–1718 un valdīja 1697–1718. Saldus pili viņš bija 1701. gada 23. augustā Lielā ziemeļu kara laikā, kas ilga 1700–1721. g.

Šai karā zviedri cauroja pret krievu un sakšu koalīciju. Kara norisi attēlojis divās kartēs šīs grāmatas autors darbā *Latvijas vēsture* (1962), 153. un 155. lpp. Latvijas vēsturē šis karš ir ievērojams ar to, ka zviedru pārvaldītajā Vidzemē nodibināja sešus latviešu bataljonus un Kurzemē sāka organizēt zemes kadastrēšanu, ko kara norises dēļ gan nepabeidza.

Saldū Kārlis XII izdeva rīkojumu (sk. ierakstu Zviedrijas valsts reģistrātūrā attiecīgajā datumā – par kōpiju man jāpateicas vēsturniecei Lidijai Švābei) par ik trešā zemnieka norīkošanu zviedru okupētajā Kurzemē nocietinājumu būvdarbos Bauskā.

Tā kā Kārlis XII no Saldus aizsteidzās uz Skrundu, Grobiņu un tālāk uz Virgu, kur apmetās ziemasnometnē, un zviedru okupācija Kurzemē vispār izbeidzās 1705. gadā, nekas sīkāks par Bauskas nocietinājumiem nav zināms.

Zviedrijas karalis Kārlis XII (D. Krafta gleznas fragments)

LIDIJAS ŠVĀBES VĒSTULE AUTORAM (1991. g. 18. martā)

Ziņas par karaļa Kārļa XII uzturēšanos Saldū (Frauenburg) ieguvu sējumā „Riksregistratur 1701 Aug. Sept.”, Riksarkivet. Izskatīju arī citus reģistrātūras 1701. un 1702. g. sējumus. Atzīmēju arī dažus citus datus par Kārļa kaŗaspēka pārgājienu Kurzemē, kuŗā Saldus ir viena no apmešanās vietām.

No 26. jūlija līdz 11. augustam Kārlis uzturas Bauskā, kur ierīkota galvenā mītne (hōgkvartār).

14. – 19. augustam karalis atrodas Dobelē,

19. – 20. aug. Bērzē (Bersenhof),

23. augustā reģistrēta rinda Kārļa XII pavēļu Saldū (Frauenburg), fol. 198v – 211v.

26. – 29. aug. karalis uzturas Skrundā (Scrunden),

2. septembrī Kārlis ierīko galveno mītņi Grobiņā (Grubin),

30. septembrī to pārceļ uz Virgu.

Pievienoju kopiju no kādas Saldū izdotas pavēles, kas man likās interesanta. Vairums citu attiecas uz kaŗaspēka garnizoniem Igaunijā.

Lidija Švābe

Datum Frawenburg
merchen som sedan öfwer Siön
Men skulle Öfwerstl. Buchwalts
Regemente nu i höst intet kunna ofwergå, så
kan med des transport hafwas anstånd till nästa kommande anstähr.
Och Wy p. Carolus
Till öfwerst Nils Borze ut efter andetyden up bäde flere
arbetare till Reperfastningzarbetet wid Bauskenburg.
Carl p.
Wy månde fuller uti dhen tredie puncten af Wår nådige
ocsilution . . . dat: d 5 Aujus i nåder förordnen ut uthaf hwar
tredie arbetare uthi dhen Eder tilldelte
districten skulle atsyä än wasen Kerl och utuf dhe war
tredie häst, en häst med wagn till fästningsarbetets
fortsättiende wed Bauskenburg, men som Wår nådige
willia är at bemte fästningsarbete med almecht skall
fortsättens, Så är härmedh till Eder Wår nådige
befelling at J saden andatyden är forby, der till upbäda
ännie flera arbetare uthi bem-ten district.
Och Wy p. Carolus

23
Datum 23 Augusti 1701
Dat: d 5 Aujus i nåder förord-
nen ut uthaf hwar tredie
arbetare uti J. S. Kerl till
del. districten skulle utsyä
wagn med en fullt utrustad
häst, en fullt utrustad wagn
till fästningsarbetet wid
Bauskenburg, men som
J. S. Wår nådige befelling at
J. S. saden andatyden är
forby, der till upbäda
ännie flere arbetare
uti bem-ten district. Och Wy p.
Carolus

Zviedrijas karaļa Kārļa XII no Saldus pils dotie rikojumi

ZVIEDRIJAS KARAĻA KĀRĻA XII RIKOJUMU TRANSKRIPTS

Datum Frawenburg 23. Augusti 1701
[. . .] marehen som sedan öfwer Siön.

Men skulle Öfwerstl. Buchwalts Regemente nu i höst intet kunna ofwergå, så kan med des transport hafwas anstånd till nästa kommande anstähr.

Och Wy p. Carolus

Till öfwerst Nils Borze ut efter andetyden up bäde flere arbetare till Reperfastningzarbetet wid Bauskenburg.

Carl p.

Wy månde fuller uti dhen tredie puncten af Wår nådige ocsilution [. . .] dat: d 5 Aujus i nåder förordnen ut uthaf hwar tredie arbetare uthi dhen Eder tilldelte districten skulle atsyä än wasen Kerl och utuf dhe war tredie häst, en häst med wagn till fästningsarbetets fortsättiende wed Bauskenburg, men som Wår nådige willia är at bemte fästningsarbete med almecht skall fortsättens, Så är härmedh till Eder Wår nådige befelling at J saden andatyden är forby, der till upbäda ännie flera arbetare uthi bem-ten district.

Och Wy p. Carolus

TULKOJUMS

Datēts Saldū 1701.g. 23.augustā

[. . .] maršs pāri jūrai. Bet ja pulkvežleitnanta Buchvalta kavalerijas pulks tagad rudenī nevarētu pārcelties, tad var atlikt transportu līdz nākošam rikojumam.

Mēs utt. Kārļis

Pulkvedim Nilsam Borseam

Norīkojiet vairāk strādnieku nocietinājumu remontdarbiem Bauskā.

Kārlis utt.

Papildinot trešo paragrafu šī mēneša piektā datuma rīkojumā – no ik trešā strādnieka Jums iedalītajā novadā izraugāms viens prasmīgs vīrs, un ik trešais zirgs ar ratiem jānorīko nocietinājumu darbu turpinājumam Bauskā, jo mūsu žēlīgā griba ir, ka minētie nocietinājumu darbi ir jāturpina.

Mūsu žēlīgā griba ir, ja attiecīgie darbi nav pabeigti, tad no minētā novada norīkojams vēl vairāk strādnieku.

Mēs utt. Kārlis

LUIJS XVIII VIENU NAKTI SILDUS KROGŪ

Andrejs Johansons esejā „Trimdas karalis Jelgavā” – sk. *Pakavu dunoņa* (Stokholmā 1954), 167.lpp. iespaidīgi tēlo Luija XVIII un viņa pavadoņu Saldū pavadīto nakti. Šo esejas posmu vārdu pa vārdam norakstījis un sava rakstā ietilpinājis, īsto autoru neminot, S.Upenieks rakstā „Francijas karalis Saldus krogū” – sk. *Saldus zeme* 1992.g. 27.jūnijā.

Šādu rīcību apzīmē ar svešvārdu par plagiēšanu, latviski to sauc par literāru zādžību. Nelīdz arī tas, ka Upenieks Francijas Luiju sauc latviski par Ludviķi.

Minētajā Upenieka (patiesībā: Johansona) raksta posmā ir teikums: „Apnicīgo ziemas vakaru īsinādami, tur [Saldus krogū] bija saradušies, resp. sapulcējušies pilsētas puīši un apkārtējie zemnieki [. . .]. Šeit ir vēsturiskā ziņā kļūda, jo ne Saldus pilsētas, ne miesta, no kā tā vēlāk izveidojās, Luija XVIII laikā vēl nebija. Saldus miests dibināts tikai 1856.gadā.

Saprotams, bija gan Saldus krogs, turklāt apkārtņē pat vairāki, bet Saldus pilsētas tad vēl nebija. Teiktais rāda, ka autori, kas ķeras pie vēsturiska temata apstrādāšanas, var viegli kļūdīties.

Ja nu Luijs XVIII ir pārnakšņojis Saldus krogū, tad ir interesanti noskaidrot tā laika iepriekšējās vēstures norisi.

Pēc 1789.gada Lielās revolūcijas nodibinājās, tā sauktā, Francijas pirmā republika. Pret ārējiem uzbrukumiem to sekmīgi aizstāvēja Napoleons Bonaparts, kas 1799.gadā sevi iecēla par „pirmo konsulu” un 1804.gadā pats sevi kronēja par imperātoru. Ar to Napoleonam nepietika. Viņš sāka iekarot Eiropu un 1812.gadā devās kaņģājienu uz Krieviju. Kaut gan viņš ieņēma Maskavu, tomēr bada dēļ franču un sabiedroto armijā un Maskavas ugunsgrēka dēļ bija spiests bēgt. 1815.g. Vīnes kongresā nolēma atjaunot Napoleona iekarotās valstis ar to agrāko satversmi.

Šai pasaules vēsturei nozīmīgajā laika posmā Francijas karaļu liktenis bija drāmatisks. Burbonu karaliskā nama locekli Luiju XVI (dz.1754) nogalināja giljotinējot 1793. gadā. Viņa dēls Luijs XVII (dz. 1785) valdīja tikai vārda pēc un, pēc oficiālās versijas, nomira cietumā 1795.gadā.

Nākošais Francijas karalis Luijs XVIII, karaļa Luija XV mazdēls, bija dzimis 1755.gadā. Viņa dzīve līdzinājās tai, kāda bija Otrā pasaules kara laikā, tā sauktajiem, DP (displaced persons), ko latvieši sauca par dīpīšiem. Viņš klejoja ar saviem galminiekiem no vienas vietas uz otru, kamēr Krievijas cars Pāvils Petrovičs (valdīja 1796 – 1801) 1798.gadā viņam ierādīja Jelgavas pili.

Lai uzturētu labas attiecības ar Napoleonu, cars Pāvils pirms savas nāves pavēlēja izraidīt Francijas troņa pretendentu Luiju, un 1801.gada 22.janvārī Luijs ar

saviem galminiekiem bargā ziemas laikā bija spiests doties ceļā, pārnakšņojot Dobeļē. 23.janvāra pievakarē bija sasniegts Saldus krogs. Šo apmešanās vietu karalis savās atmiņās raksturoja ļoti negatīvi, salīdzinot to ar vistukūti.

24.janvāra ritā ceļā uz Skrundu pajūgus pārsteidza sniegputenis, un ceļotājiem vietām bija jābrien pa kupenām. Tālāk ceļš gāja caur Tadaļkiem (kur karali uzņēma barons Zass) uz Palangu un Klaipēdu.

Pēc cara Pāvila nāves viņam sekoja Aleksandrs I (valdīja 1801–1825). Viņš iežēlojās par Luiju, kas 1804.gadā ir atkal atpakaļ Jelgavas pili. Tur viņš nodzīvoja līdz 1814.gadam. Eiropas vēsture atkal mainās, bet šoreiz Vīnes kongresā ir centieni atjaunot agrāko stāvokli. Napoleons ir kaŗā sakauts, sagūstīts un noņemts vientuļā salā. Viņš gan īslaicīgi izbēg, un viņu ar gaviļēm sagaida spoŗo uzvaru kaŗabiedri, bet tas ir tikai epizods. Mūsdienās Napoleona cienītāji var pasērst pie viņa kapa Parīzes centrā, kur mauzolejā ir visi Napoleona iegūtie karogi.

Luijs XVIII valda Francijā no 1814. līdz 1824.gadam. Pasaule ir aizmirsusi to vienu nakti, ko viņš bija spiests pavadīt Saldus krogū laikā, kad Saldus pilsēta vēl nebija radusies.

KRIEVIJAS ŅEIZARS ALEKSANDRS II VIENU STUNDU Sالدū

Aleksandrs II Nikolajeviĉs (1818–1881) valdīja no 1855.gada. Tūlit pēc kronēšanas viņš sāka plaŗu reformu programmu. Aleksandra II lielākais sasniegums bija zemnieku brīvļaiŗana 1861.gadā. Atbrīvoja desmit miljonus dzimtļauŗu un viņu ģimenes locekļū. Ar to Ńis valdnieks izpelnījās nosaukumu „Cars Atbrīvotājs”. Tomēr Krievijas revolūcionāri nebija apmierināti un viņu nogalināja atentātā.

Sالدū Aleksandrs II bija 1862.gada 27.jūlijā. Sالدus chronists Bernštēgers raksta, ka apmekļējums bijis plānots 24.jūlijā, un ar to izskaidrojams, ka iespiestais apsveikuma dzejolis, ko űeizaram pasniedza, tā datēts.

Apsveikuma dzejolis bija rakstīts vācu valodā – astoņas četrriņdas trochaja pantmērā. Tas bija iespiests uz atseviŗķām lapiņām, no kuŗām vienu Ńis grāmatas autors atrada savu vecāku mājas bēniņos Sالدū. Dzejolis arī pārrakstīts Bernštēģera chronikā.

űeizars kopā ar carieni un svītu ceļoja no peldvietas Liepājā. Augstie godavārti pie Cieceres tilta bija greznoti ar simtiem roŗu un liliju ziedu. űeizaram pasniedza puŗes un trdicionālo sālsmaizi apzeltītā (sic!) sudraba traukā. Kaut dzejoli ir rindas „Sveicam tevi, valdniek, tu mums devi sirdsprieku”, tomēr Ńis sirdsprieks nebija tik liels, lai samestu naudu un nopirktu zelta maizeskurvīti.

Uz Liepāju brauca arī citi Krievijas űeizari, tomēr viņi nebrauca pa zemesceļū caur Sالدū, bet, jādomā, pa jūŗasceļū no Pēterpils.

LATVIJAS MINISTRU PREZIDENTS KĀRLIS ULMANIS Sالدū

Kārlis Ulmanis nebija kronēts valdnieks, kaut gan kāds cienījamus mūŗa gadus sasniedzis augstāks tiesu darbinieks reiz viņū uzrunāja par „majestāti”. Būdamis ministru prezidents, Ulmanis vairākkārt bija Sالدū un no balkona Sالدus tirguslaukumā uzrunāja sالدeniekus.

Arī 1934.gadā pēc varas pārņemŗanas Sالدus ietilpa marŗrūtā, ko nosaucu par „Ulmaņa godavārtu ceļojumiem” – sk.: Dunsdorfs, *Kāŗļa Ulmaņa dzīve*, 349. lpp.

21. POSMS

Pasaciņa par Napoleona kaŗaspēku Saldū

VĒSTURNIECE STĀSTA PASACIŅU

Ievadot apceri par „spoku pilsētu” Zvārdi ar Rimska-Korsakova leģendu (sk. 277.lpp.), pamatā bija doma, ka var būt arī leģendām atbilstoši patiesi vēsturiski notikumi, bet vēsturniekam tie ir tikai jāsaredz.

Sekojošā posmā turpretim ir stāsts par ļoti reto gadījumu, kad profesionāls vēsturnieks ir sacerējis leģendu, un visas pazīmes rāda, ka pats šai leģendai ir ticējis un to lasītājam pasniedz kā vēsturiski patiesu notikumu.

PASACIŅA PAR SALDUS NOVADU NAPOLEONA KAĶA LAIKĀ

Šo pasaciņu stāsta Saldus vidusskolas vēstures skolotāja Helēna Veitnere (dz. Salna, 1913–1984) rakstā „Saldus senās vēstures lappuses”, *Padomju zeme* 1965. Rakstam nav vēres vai citāda veida norādes uz avotiem. Saprotams, to nevar gaidīt no raksta avīzē.

Autore raksturo kaŗa šķūšu smagumu, ko krievi prasīja no Saldus novada latviešu zemniekiem 1805–1807.g. Pret šiem konstatējumiem iebildumu nav, jo tas ir zināms arī no citiem avotiem. Tāpat nav iebildumu pret Veitneres konstatēto faktu, ka 1812.gadā krievi rekvizēja Saldus novadā pārtiku un lopus un postīja ceļus un tiltus.

Aplams ir tālākais stāstījums, ka jūlijā Saldus novadā esot ienācis franču un prūšu okupācijas kaŗaspēks un ka tas pilnīgi izpostījis zemnieku saimniecību. Acīm redzot, šo pasaciņu vajadzēja stāstīt, lai līdzsvarotu teikto par krievu postījumiem.

Okupācija Saldus novadā esot beigusies pēc Napoleona sakāves 1812.gada decembrī.

Atgriežoties vēsturiskā īstenībā, Veitnere raksta, ka pēc tam caur Saldus novadu izgājuši krievu armijas pulki, kas vajāja atejošā franču kaŗaspēka pulkus. Tālāk viņa stāsta, ka 1813 un 1814. gadā Saldus novadā atradušās krievu kaŗaspēka rezerves tām kaŗaspēka daļām, kas devās uz rietumiem.

To, kas īsti notika Latvijā Napoleona kaŗa laikā, dokumentētā pētījumā ir aprakstījis vēsturnieks Kārlis Kangeris: „Napoleona kaŗaspēks Latvijā”, *Arhīvs XXV* (1985). Kangeris atsaucas savā rakstā uz dokumentiem un literātūru 79 vērēs, ko katrs var pārbaudīt.

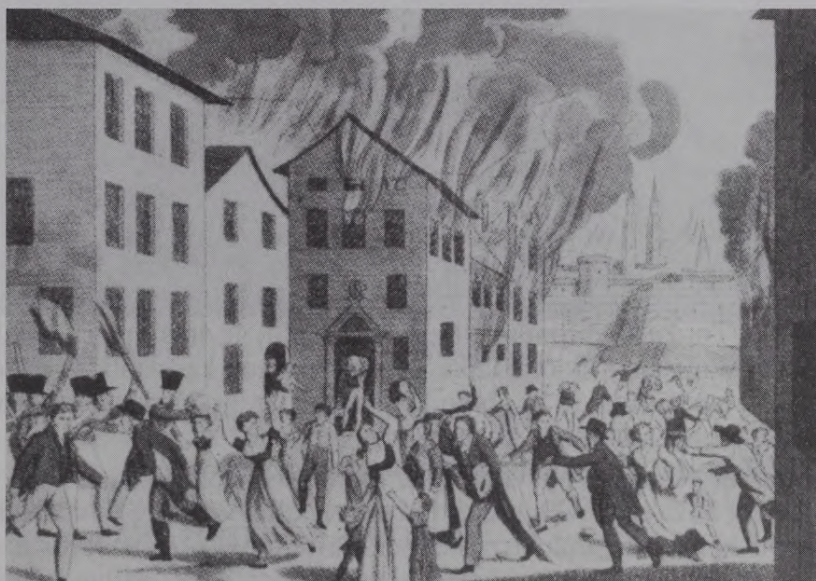
Latvijā 1812.gadā darbojās Napoleona armijas desmitais korpuss maršala Makdonalda vadībā. Korpusā bija divas divīzijas – septītā divīzija, kuŗā ietilpa poļi, bāvārieši, vestfālēni un prūši. Divdesmit septītajā divīzijā bija prūši.

Napoleons desmitajam korpusam bija pavēlējis ieņemt Kurzemi, kamēr viņa pārējie spēki virzījās caur Lietuvu uz Maskavu.

Maršalam Makdonaldam paredzēta fronte bija no Slokas līdz Daugavpilij. No 24. līdz 29. jūlijam paredzētā fronte bija ieņemta, un desmitais korpuss tur atradās līdz oktōbrim. Ieņemto Kurzemi Napoleons bija paredzējis kā apgāda bazi, un to postīt bija stingri aizliegts.

Nesaskaņas starp Veitneres un Kangeŗa tēlojumu ir šādas: Pirmkārt, avotos nav norādījumu, ka Saldus novadu vispār būtu okupējuši nedz franči, nedz prūši. Otrkārt – līdz ar to ir tikai mīts, ka šis kaŗaspēks būtu pilnīgi izpostījis latvieŗu zemniekus. Kā redzējam, Napoleons bija pavēlējis, ka Kurzeme ir jāsaudzē kā apgāda baze kaŗaspēkam Krievijā.

Ja kāds vispār Saldus novadu izpostīja, tad tie bija krievi. Makdonalda spēki nebija pārcēluŗies par Daugavu, un Rīgas priekŗpilsētu nodedzināšana bija pārsteidzīga un lieka. Tā notika tikai krievu postīšanas kāres dēļ.

Krievu kaŗaspēks dedzina Rīgas priekŗpilsētu 1812. g.

Ir pamatots arī Kangeŗa konstatējums, ka frontē Latvijā bija īpatnēji apstākļi un ka krievi saudzēja savus pretiniekus, seviŗi prūŗus. Bija izredzes, ka prūŗi no kaŗa izstāsies, un tas tieŗām notika.

Beidzot ir kļūdainais Veitneres apgalvojums, ka franču okupācija Saldus novadā būtu beigusies ar Napoleona sakāvi decembrī (pie Maskavas). Pirmkārt, franči Saldus novadu nemaz nebija okupējuŗi. Otrkārt, desmitais korpuss bija Latviju atstājis jau oktōbrī.

Ar gandarijumu jāatzīmē, ka Veitnere neatkāŗto Padomju savienības literātūrā pausto viedokli, ka arī Latvijā darbojās partizāni pret frančiem, kā tas notika Krievijā. Bet varbūt Veitnere nezināja, ka partizāni Krievijā darbojās?

Veitnere publicējusi vēl citus rakstus par Saldus vēsturi, piemēram, 1958. gadā *Padomju dzimtenē*. Tas ir ziņojums par Saldus tuvākā apkārtnē izrakumos atsegtajiem senajiem kapiem. Ja neskaita ideoloŗiskos iespraudumus, raksts ir lietišķs.

Totiesu Veitnere pilnīgi iestieg purvā, rakstot par Saldus chroniku, kas sākas ar 1351. un beidzas ar 1910. gadu. Šī chronika ir par citu *Frauenburgu*, nevis par Latvijas *Frauenburgu* (Saldu). Tā ir par vietu, kas tagad ietilpst Polijā, bet chronikā aprakstītājā laikā ietilpa Prūŗijā.

22. POSMS

Saldus pilsēta

SALDUS CHRONIKAS

Mūsu grāmatas 15.posmā minēta Saldus mācītāja Oto Kristofa Rozenbergera sarakstītā chronika par laiku, sākot ar 1567.gadu. Šo chroniku no vācu valodas bija tulkojis latviski skolotājs Teodors Kalks (1896–1981). Tulkojums palika rokrakstā. Manā rīcībā no tā ir tikai daži fragmenti, kas nedod sakarīgu pārskatu.

Toties 1923.gadā esmu norakstījis 4.posmā, 71.lpp. minēto Oto Ernsta Bernštēgera „Saldus chroniku”. Oriģinālais rokraksts aptvēra 124 lpp., sākot ar 1856. un beidzot ar 1910.gadu, izlaižot tikai 1864–1866., 1875., 1876. un 1884.gadu.

Turpmākajās lappusēs esmu no Bernštēgera chronikas gan tulkojis atsevišķus fragmentus, gan atreferējis un komentējis saturu.

Valdemārs Ancītis piemin vēl kādu citu chroniku (sk. *op.cit.*[I], 67.lpp.), kas sākas ar 1351.gadu. Uzmanīgs būdams, viņš tomēr apšaubā, vai tā attiecas uz Saldu. To, ka šī chronika attiecas uz Saldu, ar drošu pieri apgalvo Saldus vidusskolas skolotāja padomju laikā Veitnere rakstos, kas publicēti padomju presē.

Pēc iepazīšanās ar šo chroniku man tomēr jāsaka, ka tā attiecas uz Frauenburgu Prūsijā. Līdz ar to Ancīša šaubas bija vietā.

Tālāk seko dati par Saldu pēc Bernštēgera chronikas.

SALDUS IZVEIDOŠANĀS

1856. gadā no Saldus muižas atdalīja 42 pūrvietas, resp. 18,86 desetinas (20,6 ha), ko iedalīja 42 gruntsgabalos un pārdeva interesentiem. Bernštēgeri savu gruntsgabalu pārdeva tālāk par 90 rubļiem (četrdesmitkārtīgu gada nomu). Pirmais pamatu savam namam Striķu ielā 5 lika barons Bērs (Behr), bet pirmais savu namu Striķu ielā 9 zem jumta dabūja Alberts Rōrbachs (Rohrbach) no Sesiles *Spāriņiem*. Viņš nama sastāvdaļas bija jau uzbūvējis *Spāriņos*. Tās atveda uz Saldu, sastiprināja, un 1857.gada pavasarī nams jau bija apdzīvots.

Šai gadā Saldū ieradās pirmais amatnieks – kurpnieks Marienfelds, un ar „augstāku atļauju” notika pirmais nedēļas tirgus, uzvelkot karogu un aktierim Karinam uzrunājot tirdziniekus latviešu valodā.

1859. gadā Saldus miestā jau ir visi iespējamie amatnieki. Par miesta vecāko ievēl aptiekaru Eduardu Kapelleru, bet iepriekšējais aptiekars Dilnō (Dulneaux) bija atvēris vīna un citu preču tirgotavu. **1860.** gadā Amālija Širmachere atveŗ pirmo meiteņu pamatskolu.

1861. gada vasarā no Liepājas peldvietas caur Saldu ceļo troņmantnieks Nikolajs Aleksandrovičs ģenerālgubernatora Suvorova-Rimska pavadībā. Viņi pārnakšņo Kalnamuižā pie barona Georga fon der Rekes. Tur viņi aplūkoja Saldus baznīcai paredzēto altārgleznu *Kristus krustā sišana*.

Saldus („Miestiņš Kurzemē”) – gleznojis Janis Rozentāls (1912)

SALDUS TĀLĀKĀ ATTĪSTĪBA

1863. gadā par otro elementārskolas skolotāju apstiprināja Annu Dilnō (Dulneaux). **1867.** gadā Izaksons gribēja Saldū atvērt drēbju tirgotavu, bet tā kā žīdiem nebija atļauts dzīvot Saldū, viņš veikalu atvēra Saldus baznīckrogā, kas bija ārpus miesta robežām Saldus muižā. Tikai no 1869. gada Jūrģiem žīdiem bija atļauts apmesties Saldū, un augustā kādu namu netālu no kapiem iesvētīja par sinagogu.

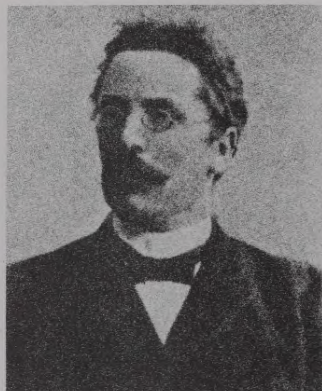
1867. gadā Saldū nodibināja biedrību vācu trūkcūcietēju atbalstam. Valdes sekretārs bija Striķu barons Bērs (Behr). Valdē bija Saldus ievērojamākie pilsoņi, to skaitā baronese E. fon Bēra (dz. fon der Reke). Karolina fon Mirbacha trūcīgo atbalstam fondā iemaksāja 50 rubļu. Šim mērķim par labu palīgmācītāja Vilhelma Harfa ierosmē 1867. gadā Saldū notika pirmais koncerts. Dziedāja Kuldīgas [vācu] koris (Liedertafel). **1868.** gadā vēl notika otrs koncerts tam pašam mērķim. Spēlēja klavierniece Eliza Harfa, piedaloties Samuelam Lucavam.

Aprakstot latviešu misijas svētkus, kā liekas, Čāpātāju kapos, chronists min, ka tur piedalījušies mācītāji: no Saldus Alfons Kupfers (Kupffer), no Muižciema prāvests Aleksandrs Bitners (Büttner), no Vānes mācītājs Deringers un no Lutriņiem mācītājs Zakranovičs (Sakronowiez). Dalībnieku skaits ap astoņi simti.

Augustā pabeigts celt lielās vējenes Dzirmavu ielā. Tās piederēja tirgotājam Helmanam. Šīs dzirnavas dominēja Saldus skatā, kad to vēroju un zīmēju 1913. gadā no pilsētas skolas otrā stāva loga. Latvijas patstāvības laikā dzirnavas nojauc un to vietā uzcēla lielu namu, sauktu īpašnieka vārdā par Tireļa namu. Šai namā 1920. un vēlākajos gados atradās Saldus kooperatīva *Neatkarība* kantoris, labības un linsēklu noliktava un kooperatīva valdes priekšsēža Alberta Dravnieka ģimenes dzīvoklis.

1869. gada aprīlī atkal notika koncerts vācu trūkumcietēju labā. Koncertantu saraksts rāda, ka Saldū pašā nebija mūziķu, jo visi dalībnieki ir ārpusnieki. Pianistes bija Kursišu mežkundze fon Rachlica (dz. Neimane) un Kursišu mācītāja kundze Blanka Grasa. Dziedones: Henrieta Šauere (jādomā, chronista mātes radiniece), Kalnamuižas baronese Katrīna fon der Reke (dz. fon den Brinkena), Alise Neimane no Jelgavas un Bucholca jaunkundze no Ezeres. Piedalījās arī vijolnieks Brode.

Tai pašā gadā nodega miesta greznākais (Virkava) nams. Miestā iekārtoja telegrafa kantori ar krievu Krasnovu telegrafista amatā.

Saldus ērgelnieks Oskars Šepskis

1870. gadā chronikā pirmo reizi minēts latviešu ērgelnieka Oskara Šepska vārds, kas pavadījis dziedātāju Mariju Edensku garīgajā koncertā. **1872.** gadā baznīcas koncertā piedalās ērgelnieks Oskars Šepskis, skolotāju semināra mūzikas skolotājs Bētiņš un arī pastmeistars E. fon Henko (nav minēts, kādā mūzikas žanrā) – sk. atsevišķi: Dunsdorfs, „Mūzikas dzīve Latvijas mazpilsētā”.

1872. gadā arī nodibinājās Saldus brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība miesta vecākā Jūlija Helmana vadībā. Jādomā, ka uz to pamudināja ugunsgrēks, kuŗā bezpalīdzīgi gāja bojā greznais Virkava nams. Biedrība iegādājās ugunsdzēsamo šļūteni un tirguslaukumā iekārtoja ūdenssūkni.

Pirms Latvijas valsts dibināšanas Saldus brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība bija ne vien iegādājusies vairākas šļūtenes, bet arī sūkņus, lai pievadītu ūdeni no Ciecres upes vai pilsētas dīķiem, vai arī no akām. Bija arī ugunsdzēsēju rati un zirgi, gatavi to vilkšanai, un uzcelts nams ugunsdzēsamo rīku novietošanai. Šai namā bija iekārtota sarīkojumu zāle ar skatuvi, kur arī šīs grāmatas autors izmēģināja roku dekorāciju krāsošanā. Dabūju arī pagatavot vairākus uzrakstus „Ugunsgrēka pieņemšanas vieta”, ko piestiprināja pie izraudzītiem namiem. No tiem ar taures skaņām izziņoja ugunsgrēku. Sekoja zvans ugunsdzēsēju nama tornī, kam, lielam ugunsgrēkam draudot, pievienojās arī baznīcas zvans. Šo attīstību gan chronikas autors nevarēja paredzēt.

Saldus brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība ar laiku izvērtās par Saldus proletāriešu biedrību, pulcinot jaunatni, pretsvarā pilsoniskajām organizācijām – Saldus sadraudzīgajai biedrībai un Latvijas nacionālās jaunatnes savienības Saldus nodaļai.

Atgriežoties pie chronikas – **1877.** gadā „ārzemnieks” Trachs paša namā Ganību (Fabrikas) ielā iekārtoja vilnas kārstuvi, ko vēlāk papildināja ar vērpšanas un citām mašīnām.

1878. gadā nodibināja krājaizdevu kasi ar direktoriem: pagasttiesas rakstvedi Osvaldu Kilpi (Külpe), Dr. med. Švīderu (Schwieder) un miesta vecāko Šnēbachu (Schneebach). Kilpe 1880. gadā kļuva par notāru.

Kuldīdznieka Lurija (Lurie) **1879.** gadā nodibinātā ragupogu fabrika pastāvēja tikai vienu gadu. Tai pašā gadā Saldus miesta paplašinājumā (chronists raksta: „jaunajā miestā”) Zvejnieka namā Skrundas jeb Daktera ielā iesvētīja baptistu baznīcu.

Minētais „jaunais miests” bija uzbūvēts, kad 1870.gadā no Saldus muižas atdalīja 114,7 desetinas (125,3 ha) un Saldus miestu paplašināja Upesmuižas dzimavu virzienā.

1880. gadā tirguslaukumu daļēji bruģēja un pie tā uzbūvēja lielo Izaksona namu. Šai gadā chronists piemin drausmīgu slepkavību, kad kāds 21 gadu vecs pilsētas nabags nogalinājis kādu zemnieku, kas vedis tirgotāju preces uz Auci.

1881. gadā Baltijas provinču tautas skaitīšanā Saldū konstatēja 2348 personas (1863.gadā tur bija tikai 261 iedzīvotājs). Tagad miestā bija 180 apbūvēti gruntsgabali. Šai gadā arī pārdēvēja ielas (sk. par to atsevišķi).

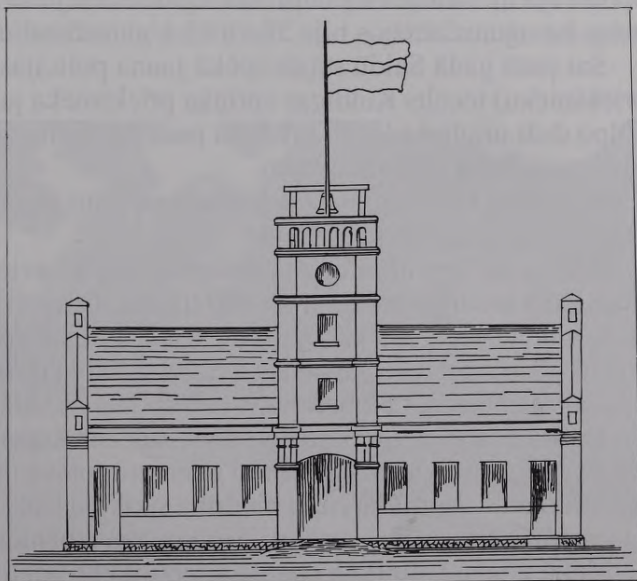
Par **1882.** gadā sarīkoto garīgo koncertu sk.: Dunsdorfs, „Mūzikas dzīve Latvijas mazpilsētā”.

1883. gadā kādā mazā namiņā Skrundas ielā pie Cieceres tilta atrada naudasviltotāju darbnīcu. Negribētu humoru rada chronista nākošais teikums, jūsmīgi stāstot par sarīkotajiem tautassvētkiem ar dejām ielās un citām izpriecām, Krievijas ķeizara Aleksandra III kronēšanu godinot. Saldus miests bija dekorēts un iluminēts.

Ar 1883.gadu Saldū sāka darboties rūpnieka Tracha būvētās tvaikadzirnavas. Darbību uzsāka arī tabakas fabrika. Likts pamatakmens jaunajai žīdu sinagogai. Projekta vadībā: L.Hiršfelds, I.Izaksons un I.Hiršmans.

1886. gadā apvienoja telegrafa kantori ar pastu. Par ugunsdzēsēju šefu izraudzīts veterinārārsts Millers (Müller) un par biedrības priekšnieku aptiekars Vilhelms Kapellers – pirmais bērns, kas piedzimis Saldus miestā. Viņa tēvs bijis agrākais Saldus aptiekars Eduards Kapellers, māte Sofija (dz. Zēberga) no Vānes pastorāta, kur Zēbergs bija mācītājs un prāvests.

Chronikā tālāk atspoguļojas pārkrievošanas sākumi Saldū. Skolas vadītāja Sokolova bija krieviete, un viņas skolā bija vēl citi krievu skolotāji. 1886.gada augustā Dannenbergā namā (Dzimavu ielā 6) iekārtoja krievu (grieķu katoļu) lūgšanas namu, un daudzi pārgāja šai konfesijā. Decembrī grieķu katoļu ticību pieņēma 17 latvieši un viens žīds.

Architekta zīmējums Saldus brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības nama fasādei

Jaunais ugunsdzēsēju depo Skrundas ielā

Dannenberga namā iekārtoja krievu skolu, un 1887.gadā tajā mācījās 27 skolēni. Krievu ieceltais skolotājs ir D.Upenieks.

Šai gadā Hiršfelda namā Dzirnauvu ielā ar bruņniecības līdzekļiem atvērta Saldus draudzesskola skolotāja Rozentāla un palīgskolotāja Gizekes vadībā. Skolasnauda ir 6 rubļi. Chronists gan neuzsver, ka šīs skolas nolūks bija radīt pretsvaru pārkrievošanai.

Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrībā 1887.gadā bija 52 vīri. Augustā biedrība sarīkoja pirmo zaļumballi mežiņā pretī ķesterā mājai. Ieņemti 62 rubļi, kamēr amatiešu teātra izrāde Krauzes namā, Lielajā ielā trūcīgajiem par labu devusi 65 rubļus.

1888. gadā grieķu katoļu priesteris no Kuldīgas iesvētīja Saldū grieķu katoļu kapus. Februārī pirmo reizi pa Saldus ielām brauca pienotavas ragavas, kas piederēja Klenču nomniekam Morbergam. Miesta vecāko Helmanu par sekmīgu darbību apbalvoja ar sudraba medaļu, bet ugunsdzēsējiem iegādājās 16 ķiveres (atcerēsies, ka ugunsdzēsējos bija 52 vīri!). Ugunsdzēsēju šefs ir pastmeistars Soboļevs.

Šai pašā gadā Saldū stājās spēkā jauna policijas kārtība. Par priestavu (policijas priekšnieku) iecelts Kuldīgas apriņķa priekšnieka jaunākais palīgs Āboliņš. Policijā kalpo daži uradņiki (pēc chronista paskaidrojuma: žandarmi). Kā redzams, krievu ierēdņu skaitā ir arī pa latvietim.

Starplaikā krievu draudzes lūgšanu namam piebūvētā zvanu torņa trīs zvani novembrī iezvanīja dievkalpojumu.

1889. gada janvarī dibināta un apstiprināta latviešu biedrība [Saldus latviešu sadraudzīgā biedrība]. Taja ir ap 500 biedru. Chronists ar skaudību piebilst, ka biedriem atļautas sudraba krūszīmes. Biedru sanāksmes notiek Valtera namā (pastacijā). Jau 4.februārī latviešu biedrība sarīkoja pirmo balli, un Stepermanis (pieminētais bija Kristaps Stepermanis (1860–1941), vēlākā Latvijas valsts universitātes profesora Marģera Stepermaņa tēvs, kas īstā kristītā vārda vietā pieņēma priekšvārdu „Krustiņš”) iekārtoja pirmo grāmatnīgotavu un bibliotēku, kur varēja aizņemt grāmatas. Aprīlī latviešu biedrība sarīkoja teātra izrādi „Klausību laikos” ar sekojošu dziesmu un deju vakaru. Sarīkojuma ieņēmumi bija 160 rubļu.

Maijā grieķu katoļticībā pārgāja septiņas un baptistu konfesijā četras personas.

Ar 9.jūliju Saldus mācītāja amatā stājās Teodors Bekers (Becker). Pie pastorāta viņu sagaidīja ar godavārtiem. Apsveicot runāja vairāki pagatu vecākie un skolotāji un dziedāja vairāku tautskolu skolēnu koris.

20.septembrī ar mūziku sagaidīja Kurzemes gubernātoru Sipjēginu, kas Saldū apmeklēja revīzijas ceļojumā. Viņa godināšanai bija celti trīs lieli godavārti. Vienus bija cēlis Saldus miests, otrs latviešu biedrība, trešos Saldus pagasta tiesa. Pie pirmajiem miesta vecākā palīgs teica apsveikuma runu. Pie otriem runāja Stepermanis (chronists iekavās piezīmē: „jaunlatvietis”) un parādes gājienā soļoja ugunsdzēsēji. No ugunsdzēsējiem pastmeistars Soboļevs gubernātoru apsveica krieviski. Pēc miesta apskates augstais viesis pārnakšņoja Kalnamuižā pie barona fon der Rekes un nākošā dienā turpināja ceļu uz Dobeli.

5.decembrī Saldū ieradās pirmais miertiesnesis barons Fricis fon Heikings (Heyking). Drīz ieradās arī izmeklēšanas tiesnesis tieslietu kandidāts A.Kuceričs un dažādie tiesas darbinieki.

Decembrī Saldū plosījās influencas epidēmija. Ap Ziemsvētkiem Saldū sāka darboties ārsts Dr.med. Luijs Klemptners, ko pacienti drīz vien ļoti iemīlēja. Chronists raksta, ka 1890. g. 26.martā nomiris sevišķi trūcīgākajās aprindās iecienītais ārsts Dr.med, Eduards Švīders (Schwieder), kas Saldū darbojies 18 gadus. Dr. Švīderu izvadīja simtiem bērinieku. Pie zārka žīdu rabīns teica pateicības vārdus, un žīdi ar degošām svecēm rokās pavadīja mirušo līdz baznīcai. Tur mācītājs Bekers vadīja atvadu dievkalpojumu, un vēl lielāks pulks bērinieku nekā iepriekšējā dienā, ieskaitot ugunsdzēsējus ar sēru karogiem, izvadīja mirušo ārstu uz kapiem.

1890.gada 4.aprīlī Saldus latviešu biedrība nodibināja patērētāju biedrību ar 47 biedriem un 1580 rubļu paju kapitāla. Kooperatīvs sāka darbību nākošā gada 7.janvārī. 1890. gada aprīlī Saldū ieradās ārsts Dr.med. Emīls Antens (Anthen). Chronists raksta: „kristīgais ārsts”, pēc kā varētu spriest, ka Dr.Klemptners nebija kristīgs, varbūt žīds.

Saldū atvēra otro drogu veikalu, ko vadīja E.Neleps. Šai gadā Saldus ielas sāka apgaismot ar petrolejas spuldzēm – Striķu, Upesmuižas un Dzīrmavu ielu. 1.decembrī Saldū ieradās pirmais grieķu katoļu priesteris Stiprais (tātad latvietis).

1891. gada 6.janvārī notiek svinīga procesija uz Cieceres upi, atzīmējot Jordānas svētkus. No Saldus izraida Lietuvas žīdus, un daudz žīdu ģimeņu izceļo uz Ameriku. Chronists piezīmē: „Tomēr daudz žīdu paliek šeit”. Šo piezīmi tomēr nevar iztulkot par antisemitismu.

Pasta ēka Kuldīgas ielā

Oktōbrī, ceļojot caur Saldū, baptistu sludinātājs Širmels (Schirmel) baptistu baznīcā saka svētrunu, ko ļoti atzinīgi novērtē luterāņu draudzes locekļi, kas šai dievkalpojumā ieradušies.

1892. g. jūnijā Liepājas skolu inspektora Otčīnikava rīkotajos skolotājuursos no gaidītajiem 60 tautskolu skolotājiem piedalījās tikai seši. Miertiesneša Heikinga vietā iecelts krievs Maisejevs.

Augustā Saldū divi dienas notika teātra izrādes. Piedalījās Kuldīgas skolotājs Šimmelpfenings, Marija Bāra (dz. fon Bādere) no Kumbriem, Dr. Antena kundze (dz. fon Bādere) un Dr. Antens. Trūcīgajiem par labu ieņēma ap 200 rubļu.

1893. gadā Saldū sākas rosīgi būvniecības darbi – pārbūvē baznīcu un sāk celt latviešu biedrības namu. Oktōbrī atklāta telegrafa satiksme starp Saldū un Remti. No Remtes pasta un telegrafa kantoņa var nosūtīt telegrammas uz visu Krieviju.

Ar **1894.** g. janvāri Saldus kļūst par pilsētu. Saldus miestam ir pašvaldība, t.s., „Mazā pilsētas pārvalde”. Pilsētas galva (ievērosim: ne vairs miesta vecākais) ir Vīdners (Wiedner). Ievēlētie 15 domnieki ir gandrīz tikai no pilsētas iedzīvotāju zemākās kārtas (chronista apzīmējums): kāds Lagzdiņš, Rumpes, Mauriņš, Sadovskis, Fūrmans uc. Sedlinieku Fūrmanu ievēl par pilsētas galvas vietnieku.

Latviešu biedrības nama būvi pabeidz 1.janvārī, un 16.janvārī mācītājs Bekers to iesvētī. Vakarā biedrības namā notiek teātra izrāde.

Pirmoreiz izdots Saldus kalendārs 1894.gadam latviešu valodā. Šai gadā pilsētas domnieki nolemj Saldū iekārtot slimnīcu. Šim nolūkam irē Fogela namu Pļavas ielā. Par pilsētas ārstu ievēl Dr. Kiršentālu ar algu 50 rubļu gadā.

1895. gadā Saldus progress iezīmējas ar to, ka pilsētā ir važonis. Žīdam Jakobsonam ir divējas kamanas. Vēl vairāk – ielu stūrīs parādās zilās plāksnes ar ielu nosaukumiem krievu un latviešu (ne vācu) valodā. Arī namiem ir numuri uz zilām plāksnēm.

Martā pie Saldus baznīcas kroga speciālā celtnē divi nedēļas notiek labi apmeklētas cirkus izrādes. Maijā aptiekara Kapellera namā ierīko privātu slimnīcu. Chronists ar izbrīnu piemin, ka šī slimnīca iekārtota divās pagraba telpās!

1895.gadā ķeizara Nikolaja II dzimšanas dienā 6.maijā Kurzemes inspekcijas ceļojumā Saldū ierodas Arsenijs (chronists viņu titulē par grieķu katoļu archibīskapu; faktiski viņš bija virspriesteris). Arsenijam bija celti godavārti pie krievu lūgšanas nama Striķu ielā 17, greznoti ar Krievijas karogiem (balts, zils, sarkans). Tur viņu apsveica augstākie ierēdņi: miertiesnesis, pristavs uc. Koris dziedāja Krievijas himnu (Dievs, sargi ķeizaru) un citas dziesmas. Sakarā ar ķeizara dzimšanas dienu pilsēta vakarā bija iluminēta, un notika uguņošana. No spilgtās gaismas un raķešu sprādzieniem „archibīskapa” karietes zirgi izbijušies sāka auļot, un arī apkārtējā pūlī radās pānīka. Augstais viesis pa to laiku bija iegājis baznīcā, un viņam nekas nenotika. Pilsētas galva Vīdners viņam pasniedza sālsmaizi (chronists šoreiz nepiemin, kādā traukā).

Maijā pilsētas drošībai pieņēma trīs gardovojus (t.i., policistus). Vasarsvētkos kalēja Vicinska būvētais tvaikonītis, kas var uzņemt 15–20 pasažierus, sāka izpriececas braucienus pa Cieceres upi no pilsētas līdz Upesmuižas dzimavām, apmēram 3 verstis (3,2 km).

Chronists tad apraksta kalēja un atslēdznieka Vicinska darbnīcu. Viņš to raksturo kā Saldus ievērojamāko uzņēmumu, kas nodarbina 16 strādniekus. Uzcelts liels šķūnis remontam atvesto un jauno mašīnu novietošanai.

Sākta un pabeigta lopkautuves būve. Jūlijā Saldus brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības delegācija piedalījās Liepājas ugunsdzēsēju 25 gadu pastāvēšanas svinībās. Liepājā iesvētīja Saldus ugunsdzēsēju jauno karogu, ko bija šuvusi Sofija Kapellere. Karogs bija balts ar sarkanu apmali un uzgleznotu ugunsdzēsēju ķiveri un diviem krustotiem ugunsdzēsēju cirvjiem, ietvertiem ozollapu pusvainagā, un ar datumu 21. VII 1872. Otrā pusē bija uzraksts: Frauenburgsche freiwillige Feuerwehr.

10.augustā Auguste Šepska atvēra meiteņu elementārskolu (domāju, ka viņa bija ērgelnieka Oskara Šepska meita, bet Valdemārs Ancītis ir citās domās; katrā ziņā viņa bija neprecējusies, jo chronists raksta „jaunkundze”).

1895.gada oktobrī Krievijas iekšlietu ministrs apstiprināja Saldus trūkumcietēju atbalsta biedrības statūtus. Decembrī atklāja Meira diķa slidotavu. Sestdienu vakaros slidotava ir apgaismota, un tur spēlē mūzika. Ierosinātājs bija Ernsts Grāvenhorsts.

1896. g. februārī viņš slidotavā sarīkoja ledussvētkus. Slidotavā uzcēla namiņu no ledusbluķiem divu kvadrātasu platībā ar apaļu jumtu, iekšā zilā krāsā. Virs durvīm zelta zvaigzne, uz jumta zelta nūja ar pusmēnesi galā. Vakarā ledusnamiņu apgaismoja ar bengaliskām ugunīm un krāsainiem lukturīšiem, skanēja mūzika, ļaudis fotografējās.

*L.Vicinskas portrets
(gleznojis Janis Rozentāls deviņdesmito gadu vidū)*

Aprīlī Šepskas skolas meitenes piedalījās teātra izrādē par labu kādai invalīdu ģimenei. Izrādīja jokulugas. Ieejas maksa bija 10 kapeikas, un kopā ieņēma 14 rubļu. Izrāžu rīkošanu pašas ierosmē bija ievadījusi vecākā skolniece Paula Jestrem-ska. Izrādes notika Prenclava namā, bet tās otrā vakarā bija steigā jāpārceļ uz Toniga namu, Šauera un Bernštēgera (chronikas autora) dzīvoklī.

14.maijā bija ķeizara Nikolaja II kronēšanas svētki. Saldū visas ēkas bija grezno-tas karogiem un vakaros apgaismotas. Brīvprātīgie ugunsdzēsēji ar karogiem un mūziku uzsoļoja tirguslaukumā un mielojās pie septiņiem gaļiem galdiem. Vēlāk arī tauta piedalījās mielastā. Jaunatne liksmojās, rāpjoties gludenās kārtīs. Svinības ilga trīs dienas.

Kapsētas vecos koka vārtus aizstāja ar glietiem čuguna vārtiem – lielākiem vidū un maziem vārtiņiem sānos. Pēc tam atjaunoja kapu žogu. Jūnijā notika gadskārtējā zaļumballe. Jūlijā Saldū apmetās jauns ārsts Dr.med. Ādolfs Hiršfelds. Augustā Sofija Rimša kopā ar savām māsām Annu un Līnu atvēra Saldū vairākklasīgu mei-tenu skolu.

11. novembrī notika pirmais diskusiju vakars latviešu valodā Latviešu biedrības namā. Referenti bija Dr.med. Ziemeļis un Dr.med. Hiršfelds. Temats: hipnotisms.

25.novembrī atklāja jau 1895.gada oktobrī pabeigto lopkautuvi. Aizkavēšanās notika tādēļ, ka šejienes bagatais miesnieku meistars Širmans bija opozīcijā. Pirmie, kas nokāva lopus jaunajā kautuvē, bija divi žīdi – Rubiņšteins un Kaplans. Vete-rinārārsts ir Millers, ko algo pilsēta. Lielais ļaužu pūlis pie kautuves atklāšanas dienā viņu sagaidīja ar dimdošām urravām.

Pēc 1897.gada 28.janvāra vispārējas tautas skaitīšanas, Saldū bija 3633 perso-nas. Februārī pieveda pirmos materiālus krievu baznīcas būvei. Arī Saldus luterāņu baznīcas pārbūvei pieveda 160 valdības dotos baļķus.

7. un 8.martā latviešu namā notika Rīgas latviešu teātra grupas izrāde Andreja Jurjāna vadībā (lugas nosaukums nav minēts). Otrai izrādei sekoja balle, spēlējot kaņarķestrim.

18.maijā lika pamatakmeni krievu baznīcai. Piedalījās pieci krievu priesteri: no Rīgas, Jelgavas, Aizputes, Kuldīgas un Saldus, viens diakons un pieci psalmotāji, kā arī vairāki krievu ierēdņi. Baznīcas austrumu galā iemūrēja cinkotu skārda kastīti ar dokumentiem par to, ka būve apstiprināta ķeizara Nikolaja II valdīšanas laikā, kad Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas archibīskaps (sic!) bijis Arsenijs, Kurzemes gubernātors Sverhejevs, miertiesnesis Belajevs, pristavs Āboliņš utt. Pievienoja vēl Rīgas architekta Lanska zīmēto baznīcas plānu un dažas sudraba un vara monētas. Kastīti iemūrēja, katram priesterim un citiem piedaloties mūrēšanā ar vienu akmeni. Pēc tam dalībnieki svinīgā procesijā atgriežas krievu pagaidu baznīcā, grāfa Mēde-ma namā Striķu ielā 17. Procesiju pavadīja ugunsdzēsēju ierinda. Pēc tam milzīgais skatītāju pūlis izklīda.

1.jūlijā F.Špērs (Spehr) Striķu ielā 14 atvēra grāmatu spiestuvi. (Burti toreiz bija jāsaliek ar roku, un tie burti, kas bieži atkārtojās, parasti pietrūka.)

Naktī no 11. uz 12. augustu iedzīvotājus modināja ugunsgrēka trauksme. Dega Vicinska kaltuve Skrundas ielā. Arī naktī no 18. uz 19. augustu bija ugunsgrēka trauksme. Šoreiz dega čigāna Ģindras nama blakuēka Dzirnauvu ielā. Bija ļoti liels ugunsgrēks. Ugunsdzēsēji darbojās ar atzīstamu centību līdz agram rītam un izglāba blakus esošo koka galveno namu.

Miesniekmeistars Širmans, nevēlēdamies izmantot pilsētas lopkautuvi, 8.oktobrī sāka darbu paša celtajā kautuvē ķesteņa mājā.

Oktobrī Paula (diemžēl, uzvārds nav atšifrējams – ir: *Sahnltz*) atvēra bērnu-dārzu. Viņa māca pēc Frēbela metodes. Viņa ir diplomēta skolotāja ar ļoti labu ap-
liecību. Bērnu dārzā 10 audzēkņu – seši zēni un četras meitenes, tas darbojas no
plkst. 10 rītā līdz vieniem pēcpusdienā.

1898. gada februārī pilsētas lopkautuvē nokauti 1310 teļi. Lieldienās varēja vērot
braucēju pa Cieceres upi ar konstruktora Vicinska būvēto ūdensdivriteni.

14.aprīlī krievu baznīcā uzvilka piecus zvanus un zvanīja pirmo reizi. Skanēja
skaisti un tīri. 26.aprīlī iesvētīja latviešu bērnu mūsu (sic!) luterāņu baznīcā, un
vakarā notika atvadu dievkalpojums latviešu valodā.

Pēc troņmantnieka dzimšanas dienas svētku dievkalpojuma 27.aprīlī veco lute-
rāņu baznīcu sāka nojaukt, lai celtu jaunu, iepriekš to nofotografējot. Baznīcu cels
pēc Rīgas doma architekta Vilhelma Neimana (Neumann, 1849–1919) plāna, kas uz
Saldus atsūtījis par būvdarbu vadītāju Lukasu (Lucas). Saldus krievu baznīcai 30.
aprīlī uz abiem torņiem piestiprināja apzeltītu lodi un krustu.

3.maijā notika pirmais luterāņu dievkalpojums pagaidu baznīcā – Saldus muižas
šķūnī pie Gaiķu ceļa. Altāri, kanceļi un solus atveda no vecās baznīcas.

Otros Vasarsvētkos 25.maijā Saldus brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība svinēja
25 gadu pastāvēšanas svētkus. Ieradās viesi no Liepājas, Kuldīgas un Talsiem.
Svētki ilga trīs dienas, bet laiks bija nelabvēlīgs, jo nepārtraukti lija. (Redzams, ka
chronistam nav humora izjūtas, jo viņš šo faktu tikai sausi konstatē: Lietus uguns-
dzēsēju svētkos!) Tai pašā dienā namīpašnieks Plēgerts (Plögert) svinēja dimant-
kāzas. Cienījamos vecos gavilniekus ugunsdzēsēji savu priekšnieku Vilhelma Ka-
pelleru un Millera vadībā apsveica pie viņu nama Upesmuižas ielā ar militāru mū-
ziku.

Veicot darbu vecajā baznīcā, pacēla kapakmeni aiz altāra. Mācītājs Teodors
Bekers un Kalnamuižas barons Georgs fon der Reke domāja, ka zem kapakmeņa
būs ieeja apakšzemes velvē (Gewölbe).

Chronists raksta: „Man tomēr bija skaidrs, ka tā nebūs, jo atcerējos, ka manā
bērnībā kapakmens bija altāra priekšā, nevis aiz tā. Vilhelms Kapellers un mežkungs
Dartaus uzņēmās pūles atšifrēt kapakmens uzrakstu.

Uzraksts bija šāds (tulkojums no vācu valodas): „Šeit dusu savā gultiņā. Kungs
Jēzu Kristu, neaizmirsti mani, kad nāksi pastarā dienā tiesāt ļaunos un labos. Ļauj
man tad mūžībā redzēt svētās Trīsvienības būtību.”

Zem kopējā ģerboņa (*Allianzwappen*, kas nozīmē vīra un sievas apvienoto ģer-
boni) divās rindās bija šāds teksts: „Paļaujies uz Dievu un neraizējies. Kas zina, vai
rītu vēl dzīvosi.”

Zem baznīcas grīdas vēl atradās velves. Daļu tur esošo kapuplākšņu būvētāji arī
apskatīja, bet visumā neviens par tām pārāk neinteresējās. To veica visai pavisī.

Visas baznīcas gaŗumā bija velvēta eja, no kuŗas uz abām pusēm atzarojās sānu-
velves 11 pēdu (3,4 m) dziļumā, 9 pēdu (2,7 m) platumā. Vienā velvē varēja redzēt
zārkus, nevēriģi sakrautus trijās kārtās. Šīs velves aizbēra. Tā sauĶto, hercoga velvi,
kuŗai bija logs zem sakristejas, diemžēl, apskatīja tikai kāds būvdarbu māceĶlis, un
citiem pietika ar to, ko viņš stāstīja. Zārki tur esot labi uzģlabājušies. Zēns uznesa
rūpiģi darinātu cinkota skārda plāksni ar uzģleznotu ģerboni. Barons fon der Reke
to atzina par Zakenu ģerboni.

Tādi ģerboņi esot bijuģi pie visiem zārkiem. Chronists raksta, ka kungus tie
tomēr maz interesējuģi, un viņi apmierinājuģies ar šo vienu ģerboni, ko zēnam lika

novietot atpakaļ agrākajā vietā, un tā nevienam nav jausmas, kas tur apakšā mūžīgā miegā atdusas.

26.jūlija vakarā notika jaunbūvējamās baznīcas spāru svētki. Ap plkst. 5 sāka pulcēties vācu un latviešu draudzes locekļi. Pēc tam, kad no jumta atskanēja koŗdziesma ar pateicību Dievam, Vārmas macītājs Zeilers (Seiler), aizstājot mūsu macītāju Teodoru Bekeru, teica svētīšanas runu, pēc kam sekoja spēcīgi dziedātā „Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils”.

Tad dziedātāji nokāpa lejā, un būvmeistars Jākobsons uzrunāja būvstrādniekus. Vēl runāja Kerkovijs no Sātiņiem (labots par „no Kaulicas”), un noslēgumā macītājs Zeilers izteica nožēlu, ka viņa saslimušajam amatbrālim Bekeram jāuzturas Zaļasmuižas (Grūnhof) doktorātā, un pateicās būvstrādniekiem par rūpīgo darbu.

Vairāki labvēļi bija strādnieku pamielošanai ziedojuši cepešus, maizi un degvīnu. Svinību dalībniekus iepriecināja saule, pulksten sešos izlaužoties caur mākoņu segu, kas to visu dienu bija slēpusi, un spoži apgaismojot jauncelto baznīcu un ļaužu pūli, kas simtiem pie tās bija pulcējušies.

20.septembrī jaunajā luteriskajā baznīcā, kaut tā vēl nebija nobeigta, notika pirmais dievkalpojums. Pagaidu baznīca jau bija pilna ar labību. Tikai divi dienas iepriekš, 18.septembrī baznīcai lika pamatakmeni, jo agrāk šīs svinības nevarēja notikt. Baznīcas torņa pusē šim nolūkam izveidoja mazu iedobumu, kuŗā ievietoja skārda lādi ar dokumentiem un citām piemiņas atzīmēm. Lādi aizlodēja un iemūrēja. Macītājs Teodors Bekers teica skaistu runu latviski.

21.septembrī Saldū ieradās pasaules apceļotājs kājām K. fon Rengartens. Viņū sagaidīja daudz ļaužu, kas viņam jau dažas verstis bija gājuši pretī. Nākošā rītā viņš turpināja ceļojumu uz Jelgavu un Rīgu. Viņš jau bija četros gados un vienā mēnesī kājām apceļojis Eiropu, Āziju, Afriku un Ameriku.

72 gadus vecais Saldus ķesteris Šepskis, kas arī ir dūšīgs soļotājs, pavadīja Rengartenu līdz Bikstu dzirnavām, ap četras jūdzes (28 km) no Saldus. No turienes Rengartens turpināja ceļu uz Dobeli.

Saldus tirguslaukums un baznīca 1938.gadā

17. un 18.oktobrī notika latviešu teātra izrāde latviešu biedrībā. Kuldīgas fabrikants Hiršmans oktobrī nopirka Saldus krājkasē iekārtoto „Tracha” gruntsgabalu Ganību ielā 9, lai ierīkotu šeit fabriku sērkociņu skaliņu gatavošanai. 15.novembrī iesvētīja jauno krievu baznīcu.

Liels uztraukums Saldū bija 7.decembrī, kad kāds traks suns divi dienas terorizēja iedzīvotājus, sakožot trīs personas, daudzus suņus un arī trīs zirgus. Sakostās personas tūlīt aizveda uz Pēterpili, izdevumus sedzot Saldus pilsētai. Pēc policijas rīkojuma apšāva vairāk nekā simt suņu, un visiem dzīvajiem suņiem bija jānesā uzpurņi.

1899. gadā pēc neparasti siltās ziemas Latviešu biedrības zālē 16.maijā notika bazārs Saldus trūkcūcietējiem par labu. Bazāru rīkoja trūcīgo iedzīvotāju apgādes biedrības valdes ierosmē. No plkst. 2 līdz 4 daudzie saziēdotie priekšmeti bija izpārdoti un ieņēmts 417 rubļu!

Debesbraukšanas dienā 27.maijā Saldus krievi rīkoja krievu dzejnieka Puškina simtgades piemiņas svinības latviešu biedrības telpās. Uz augstas novietnes starp puķu dekorācijām bija novietots Puškina krūšutēls. Koris dziedāja krievu dziesmas ar Puškina tekstiem. Saldus pristavs Āboliņš runāja krieviski un Dr.med. Ziemeļis latviski. Pēc tam krievu valodas skolotājs Rudzītis arī runāja latviski par Puškina dzīvi un par šī Krievijas lielākā dzejnieka nozīmi. Svētkus noslēdza godamielasts.

Kapliča Čāpātāju kapos

30.maijā gubernatora ieceltais Saldus pilsētas galva Vilhelms Kapellers baznīcā deva amata zvērestu.

Jūlijā Kuldīgas fabrikants, sērkociņu fabrikas „Vulkāna” īpašnieks Hiršmans sāka pārbūvēt agrāko Tracha sērkociņu skaliņu fabrikas un vilnas kārstuves un vērptuves ēku. Jūlijā arī pienāca skolu kuratora apstiprinājums, ka Rimšu skolu atļauts paplašināt ar ceturto klasi. Viņas pieņēma vēl vienu skolotāju – Hermuta (Hermuth) jaunkundzi.

22.augustā latviešu dievkalpojums notika Čāpātāju kapos. jo Saldus luterāņu baznīcas būve nebija pabeigta un pagaidu baznīca (šķūnis) bija atdota atpakaļ Saldus muižai. Uz Čāpātāju kapiem plūda nepārskatāmi liels ļaužu pulks, un skats bija svinīgi cēls, vērojot dievlūdzējus. Arī 29.augustā, 5. un 19.septembrī latviešu diev-

kalpojums notika tai pašā kapsētā. Kaut baznīcas iekštelpu būve vēl nebija nobeigta, pirmais latviešu dievkalpojums cildenajā jaunajā baznīcā notika 26.septembrī un pirmais vācu dievkalpojums 3.oktobrī (Pļaujas svētkos).

1.oktobrī Gētes (Johann Wolfgang Goethe, 1749–1832) 150 gadu piemiņai latviešu biedrībā latviešu aktieņu grupa Jansones vadībā inscenēja *Fausta* izrādi. Uzvedumā bija 12 atsevišķas ainas, un tur daudz ko varēja vēlēties. Tomēr publikas bija daudz.

26.decembrī pastmeistara Soboļeva kundze rīkoja teātra izrādi, uzvedot Augusta Kocebu lugu *Mazpilsēnieki*. Uzvedums izdevās labi, un ieņēma 137 rubļus.

1900. gada 27.augustā svinīgi iesvētīja mūsu jauno evaņģeliski luterisko baznīcu. Latviešu draudze bija pulcējusies tūkstošiem. Būvmeistars Jākobsons, kas baznīcu bija būvējis profesora Dr. Neimana uzraudzībā, pasniedza baznīcas atslēgu apriņķa maršalam baronam fon der Ostenzakenam (Osten-Sacken), kas savukārt atslēgu nodeva ģenerālsuperintendentam Pankam (Otto Karl Johann Panck, 1833–1914, Kurzemes ģenerālsuperintendents 1898–1907). Katrs no šiem kungiem teica mazu runu. Šeit chronists parāda mazliet (varbūt negribēta) humora, rakstot: „Kl. Ansprache”.

Baznīcu tad atslēdza, un ērģeļu mūzikai un kora dziesmām skanot (70 dziedātāji), ļaudis devās baznīcā. Četrbalsīgo kori diriģēja Striķu skolotājs Rozentāls. Mācītājs Bekers teica svētrunu latviski. Superintendents Panks, pie altāra stāvot, iesvētīja ērģeles, kanceļi, jauno sudraba vīnakausu utt. Pie altāra stāvēja visi vienpadsmit uz svētkiem sabraukušie mācītāji. Baznīcā, kaut tā bija divreiz lielāka nekā agrākais dievnams, visi nevarēja sīet. Tādēļ Vārmas mācītājs Zeilers teica svētrunu ārpus baznīcas palikušajiem.

Vācu dievkalpojumā pulcējās vairāki simti, starp tiem daudzi, kas nepiederēja pie mūsu draudzes, bet trūka iepriekšējā – latviešu dievkalpojuma – svinīguma. Tomēr visi jutās pacilāti un ļoti apmierināti noklausījās jauko svētrunu, ko teica Kuldīgas mācītājs Lichtenšteins. Visi jūsmoja par baznīcas skaisto iekšieni. Traukā pie durvīm vācu draudze bija sametusi ap simt rubļu. Publikai piedāvāja pirksanai 5000 lapiņu, ko bija sagādājusi Zezemana jaunkundze, ar jaunās baznīcas attēlu un baznīcas vēstures aprakstu, sākot ar 1555.gadu. Ieņēmumi bija paredzēti baznīcas labā.

Oktobrī Saldū no Transvales Afrikā atbrauca uz pastāvīgu dzīvi zobārsts Elmans (Ellmann). Sofijas Rimšas skolu pārņēma Lāce.

1901. g. 13.janvārī pastakantoris pārcēlās no Pētersona nama uz grāfa Mēdema namu Striķu ielā. 4.februārī pirmo reizi mūsu baznīcā notika bērnu dievkalpojums (teksts Lūkas evaņģelijā par sējēju). Bija pieteikušies simt vienpadsmit vācu bērni un bērnu grupu vadībai dāmas: Mīla Alrē (Alroe), dz. Dīca (Dietz), Marija fon Bēra, Olga Hermuta (Herrmuth), Marija un Helēne fon der Reke, Sofija Rimša un Elija (Elly) fon Zērvalde (Sehrwald).

Pēc iepriekšējā fragmenta (par 1901.gadu) lasītājs redz, ka Bernštēgers savā chronikā maina toni. Viņu turpmāk līdz chronikas beigām (1910.gadā) interesē vairs tikai notikumi Saldus vācu aprindās.

Pie Bernštēgera chronikas atgriezīsimies vēl 28.posmā, viņa rakstīto par 1905.gada revolūciju kontrastējot ar Alberta Dravnieka viedokli.

SALDUS IEDZĪVOTĀJI

1935.gadā Saldū dzīvoja šādas tautības iedzīvotāji:

	Skaitis	%		Skaitis	%
Latvieši	3758	85,21	Leiši	10	0,23
Žīdi	329	7,46	Baltkrievi	8	0,18
Vācieši	178	4,04	Igauņi	2	0,04
Lielkrievi	25	0,57	Pārējie	85	1,93
Poļi	15	0,34	Kopā	4410	100,00

Starp „pārējiem” būs kāda daļa čigānu. Avots: Valsts statistiskā pārvalde, *Ceturtais tautas skaitīšana Latvijā 1935.gadā* (1939), 297.lpp.

Pēc tā paša avota (19.lpp.), Saldus iedzīvotāju skaits bija: 1897.gadā 3585, 1920.gadā 2424, 1925.gadā 3693, 1930.gadā 4349, 1935.gadā 4410.

Pēc LR valsts statistikas komitejas *Statistikas biļetena*, 1994.g. 1.janvārī Saldus pilsētā bija 12 368 iedzīvotāji.

LR valsts statistikas komitejas *Latvijas demogrāfijas gadagrāmatā 1994* ir dati par iedzīvotāju tautību visā Saldus novadā: latvieši 33 055, krievi 2519, baltkrievi 667, ukraiņi 500, poļi 290, lietuvieši 2793, žīdi 16, čigāni 54, igauņi 19, vācieši 39, citas tautības iedzīvotāji 185, kopā 40 123. Diemžēl, šais datos kaut kur ir kļūda – saskaitot atsevišķo tautību iedzīvotājus, dabūjam kopskaitā 40 137, tātad 14 personas vairāk.

LATVIEŠI

Saldus ar 85 % latviešu iedzīvotājiem 1935.gadā ierindojas ļoti redzamā vietā. Pirmā vietā gan ir Mazsalaca ar 98 %. Arī Rūjiena, Valmiera un Cēsis pārsniedz 91 %. Par Lejasciemu ar 96,5 % latviešu gan nevar šai sakarā runāt, jo ar kopskaitā tikai 459 iedzīvotājiem jau rekordu viegli sasniegt.

Pēc 1881.gada tautas skaitīšanas datiem, Saldus miestā bija 2350 iedzīvotāji, to skaitā 797 latvieši jeb 33,91 %.

Jautājums gan ir, vai var salīdzināt 1881.gadu ar 1935.gadu un vai relatīvais latviešu skaits 54 gados tiešām tik lielā mērā pieaudzis – no 34 % uz 85 %? Pirmkārt jāņem vērā, ka tautas skaitīšanā, noskaidrojot iedzīvotāju tautību, 1881.gadā jautāja, kāda ir galvenā sarunu valoda ģimenē, bet 1935.gadā – kāda ir tautība. Otrkārt, 19.gadsimtenī Latvija bija Krievijas province, bet 20.gadsimtenī patstāvīga valsts. Līdz ar to latviešu pašapziņa bija ļoti lielā mērā pieaugusi, un kaunīgo latviešu vairs nebija. Tieši otrādi – arī cittautieši uzdevās par latviešiem.

Atšķirība vēl bija, ka 1881.gadā tautas skaitīšanas aptaujas lapās datus ierakstīja sevišķi skaitītāji, bet 1935.gadā to izdarīja paši skaitāmie. Turklāt 1881.gadā skaitīšana notika lielā steigā, jo skaitītāji bija nevalīgi. Turpretim 1935.gadā skaitīšanas aptaujas lapas bija izdalītas iepriekš, un tās ievāca skaitīšanas kritiskajā dienā.

Visi šie apsvērumi liecina, ka 1935.gada tautas skaitīšanas datiem ir lielāka ticamība nekā 1881.gada datiem.

Starp Saldus iedzīvotājiem ir bijis prāvs skaits latviešu kultūras darbinieku un citu ievērojamu personu. Krietna daļa no tiem minēta jau atzīmētajā Rusmaņa un Vīka darbā, 166. un sek. lpp. Sk. arī: Ancītis, *op.cit.* [I], II *passim*.

ŽIDI

Kopējais žīdu skaits Latvijā 1935.gadā bija 93 479. Saldū žīdi bija tirgotāji, un viņiem piederēja visi lielākie veikali. Sestdienās (šabās) visi veikali bija slēgti, un šabu vakaros pa logu varēja redzēt žīdu dzīvokļos aizdegtās sveces.

Kad pārcēlos uz Rīgu, biju ļoti pārsteigts, ka sestdienās visi žīdu veikali bija atvērti – ieskaitot Leibovica fotopiederumu veikalu, kur iepirkos.

Rīga vēl citā ziņā atšķīrās no Saldus. Kamēr Rīgā veikalu ārpusē darbojās „iekšārāvēji”, kas skaļi aicināja pircējus, Saldū tādas nemanija. Totiesu Saldū žīdi bija arī sīki amatnieki – kurpnieki, skārdnieki. Rīgā šo sīko amatnieku nodarbes bija pārņēmušas fabrikas.

Rīgā arī neredzēja sestdienās žīdus staigājam pa ielām, kamēr Saldū viņu parastā pastaigas vieta bija uz Līko mežu, mūsu mājas tuvumā. Jaukā laikā gandrīz katru sestdienu Likajā mežā varēja redzēt uz kāda celma sēžam rabīnu, kas vēlāk vakara vēsumā cienīgā gaitā devās uz mājām.

Vienā ziņā nebija atšķirības starp žīdu tirgotājiem Rīgā un Saldū. Sveņot precī pircēja klātienē, kā vieni, tā otri ļoti steidzās. Precī uzmeta uz svariem un paķēra nost tad, kad svaru kauss ar precī nosvērās uz leju. Pircējam ar to radās ieskaits, ka viņš saņēmis pilnīgu svaru.

Atšķirībā no Rīgas Saldū reizēm ieradās „paunu žīdi”, kas savu preču krājumu nesa uz muguras paunā. Bija blaumaniska aina, kad pārdevējs staigāja pa Saldus ielām un skaļā balsī sauca: „Ķemmītes, lentītes, zilumzāles – sanāk, sanāk, lēte, labe mante!”

Anekdots: „Žīd, vai tev ir mīstiklas?” – „Ui, vēl nav, bet uz bānem ir!” (Žīdam, protams, nebija ne jausmas, kas mīstiklas ir.)

Saldū latvieši ar žīdiem sadzīvoja blaumaniski labsirdīgā garā. Latviešu kurpnieki deva žīdu kurpniekiem sašūt kurpju un zābaku virsdaļas, jo pēdējiem bija attiecīga šujammašīna. Latvieši, kas žīdu veikalos iepirkās, viņu Lieldienās varēja gaidīt maces (neraudzētas mīklas plāceņus) un varbūt arī pudeli vīna.

Vārds „žīds” tagad Latvijā no latviešu valodas sāk izzust. Tai vietā ieviešas „ebrējs”. Līdz ar to izzūd arī mīlināmā forma „žīdiņš”, un latviešu valoda kļūst nabadzīgāka. Latviski vārdam „žīds” nav nicināšanas nokrāsa, kā tas ir krievu valodā, tāpēc nav vajadzības to no valodas izskaust. Tas atbilst angļu „Jew”, vācu „Jude”, franču „Juif”.

VĀCIEŠI

Latviešu valodā vārdam „vācieši” ir pavisam cita cilme nekā citās valodās, piemēram, angļiski *German*, latīņu *Germanus*. Valodnieki domā, ka romieši šo vārdu aizņēmušies no ķeltiem.

Vācieši paši savu valodu sauc *Deutsch*. Krievi saka *nemec* (kas nozīmē „mēmais”). Vārds *vācieši* laikam cēlies no *va-got*, jo domā, ka latvieši vispirms sastapušies ar gotiem. Goti bija teutoņu cilmes, un viņu pirmā dzīvesvieta bija Baltijas jūras krastos (sk. Vebstera vārdnīcā), tāpat kaimiņos ar latviešiem.

Vāciski Latvijā runāja divas augstākās kārtas – namnieki un muižnieki. Tikai pēc 1905.gada revolūcijas vācu muižnieks Brēdrichs kolonizēja ar vāciešiem Saldus apkārtnes muižas, ielūdzot no Ukrainas Katrīnas II 18.gadsimtenī no Volinijas aicināto vācu kolonistu pēctečus. Šie vācu kolonisti brauca savās īpatnējās orēs svētdienās gar mūsu māju uz vācu dievkalpojumu Saldus baznīcā.

Līdz Latvijas agrārreformai Saldus apkārtņē lielāks skaits muižu piederēja vācu tautības muižniekiem. Pēc agrārreformas daudzi no šiem muižniekiem izceļoja uz Vāciju, un daļa iestājās Bermonta kaŗaspēka vienībās, kas iebruka Latvijā un atbalstīja pret Kārli Ulmani vērsto Andrieva Niedras valdību. Arī Saldus nonāca bermontiešu rokās, līdz to atbrīvoja Kalpaka kaŗaspēks. Oskars Kalpaks bija kritis pie Airītēm, un Saldu ieņēma pulkveža Jāņa Baloža vadītie kaŗavīri.

Šo notikumu dēļ vāciešu skaits Latvijā un jo sevišķi Saldū un apkārtņē saplaka. Kas palika, tie repatriējās uz Vāciju pēc Hitlera aicinājuma.

ČIGĀNI

Pēc Vebstera vārdnīcas, čigānu vārds (angliski: *Gypsy, Gipsy*, vāciski: *Zigeuner*, krieviski: *cigan*) radies nepareizā pieņēmuma dēļ, it kā čigāni būtu cēlušies no senajiem ēģiptiešiem. Čigāni paši sevi sauc *Romani*.

Viņi ir klejotāji un cēlušies Indijā. Tā vismaz pēc vārdnīcas. Saldū dzīvoja divas čigānu ciltis, resp. ģimenes – Friki un Ģindras. Tie nebūt nebija klejotāji, bet Friki bija divu namu īpašnieki, un arī Ģindras dzīvoja pašu namā, kaut pieticīgākā nekā Friki.

Man ar Frikiem iznāca iepazīties, kad kā brīvprātīgs skaitītājs ieradās viņu mājā 1925.gada Latvijas tautas skaitīšanas laikā. Čigāni bija nolēmuši pajokot. Piemēram, uz jautājumu „Kuŗā mēnesī esat dzimis?” atbilde bija: „Ko no tā mēneša var saprast: brīžiem tas ir kā kukulis, brīžiem kā puskukulis un brīžiem kā mazs mazs knicitis!”

Bija vēl citas grūtības noskaidrot personas dzimšanas gadu, resp. vecumu. Čigāns man stādīja priekšā pēc kārtas visus mājas iedzīvotājus, un visi vīrieši, pēc viņa vērtējuma, bija pieci, seši gadi veci. Novēroju, ka dažiem jaunekļiem bija nocirsts labajai rokai rādītāja pirksta pirmais posms. Tātad viņi bija kaŗaklausības vecumā, un pirksts bija nocirsts, lai jauneklis nederētu kaŗaklausībai, jo rādītāja pirksts nepieciešams šaušanai.

Nedz Friku, nedz Ģindru sievietes ar zilēšanu vai roku līniju lasīšanu nendarbojās – šai nodarbei viņas bija pārāk cienīgas. Totiesu klejotājas un ubagotājas čigānietes ar lielu neatlaidību uzstājās: „Dod rociņu – pazilēšu!”

Klejotāji čigāni ar saviem vezumiem ceļoja no viena gadatirgus uz nākošo. Sievietes ubagoja, bet vīrieši dresēja zirgus un centās tos iemainīt tirgū sabraukušajiem lauciniekiem. Dažs labs zemnieks, kas bija iemainījis, pēc viņa pārlicības, labāku zirgu, pārbraucis mājās, redzēja, ka „labajam” zirgam ir ienāši vai; ka tas sācis klibot.

Klejotāji čigāni prata arī burvju mākslu – panākt, lai pa zilēšanas laiku viņu tarbā nokļūtu viena otra manta. Saldū bija populāra tautasdziesma par čigāniem ar piedziedājumu „Džindžalā, džindžalā!”, apdziedot viņu veiklību zirgus mīt un „pa krūmiem jērus zagt”.

Džindžala ir čigānu pātaga ar īsu kātu un gaŗu auklu, kam gals nav sapīts. Džindžalu pliuksķinot, panāk šāvienam līdzīgu troksni.

Man nekad neizdevās noskaidrot, vai teiciens: „Grenge čore, džo vandrī” ir čigānu valodā un vai tas nozīmē: „Zirgu zagli, kur tu iesi?”

Pēc 1935.gada tautas skaitīšanas datiem, Latvijā šai gadā čigānu kopskaits bija 3839.

Saldus čigāni Hitlera okupācijas laikā piedzīvoja bēdīgu galu. Vācu nacionālsociālisti viņus visus nogalināja.

Krievijas cara Aleksandra III laikā Latvijā ļoti spilgti izpaudās pārkrievošanas centieni. Lai būtu pretspēks pārvācošanās tendencei, latvju inteliģence šos centienus atbalstīja.

Pārkrievošanas gaitā nodibināja krievu skolas, un pastiprinājās konversijas kustība, iedzīvotājiem pārejot ortodoksajā grieķu katoļticībā (krievi paši to sauc par „pareizticību”, un šis aplamais termins ieviesās arī latviešu valodā – ikviena ticība taču ir „pareizā”). Uz Latviju plūda krievu ierēdņi, un arī Saldus dabūja krievu policistus un miertiesnesi.

Patiess anekdots: Makšķerējot Cieceres upē, biju uzrāpies kokā, atstājot makšķeri zemē. Nāk miertiesnesis ar dažiem ciemiņiem gar upes krastu un ierauga manu makšķeri. Ieinteresēts to paceļ. Nenociešos un saucu krieviski: „Neaiztieciet, kungs, manu makšķeri!” Miertiesnesis paskatās uz augšu un dusmīgi norūc: „Nu ko, vai apēdīšu tavu nolādēto makšķeri?”

Starp maniem skolotājiem Saldus augstākajā krievu skolā bija simpatisks krievu valodas skolotājs Derevjovs. Pēc viņa nāves krievu valodas stundas pārņēma nenosakāmas tautības krievu mācītājs. Pie šī krievu mācītāja izpelnījos liecībā atzīmi: „Pēceksāmens krievu valodā!” Manuprāt es krievu valodu pratu, jo biju izlasījis visas grāmatas skolas bibliotēkā un pazīnu visus krievu klasiķus.

SALDUS TOPOGRAFISKIE PLĀNI

Senākais Saldus plāns, ko autors varēja atrast, ir datēts ar 1890.gadu un bija pielikts Bernštēģera Saldus chronikas manuskriptam. Šī plāna reprodukcija ievietota *Archīva* 29.sējumā (1989), 35.lpp. Plānā ielu nosaukumi minēti vāciski, un atzīmēti arī namu īpašnieku uzvārdi ar attiecīgiem ielu numuriem. Šis plāns ir nepareizi orientēts. Ziemeļi ir plāna apakšā, nevis augšā kā parasts

Kārļa Vanaga grāmatā *Ceļvedis pa dzimto zemi*. Tūristu ceļojumu maršrūti Latvijā (Rīgā 1939), 472. un 473.lpp. publicētajam Saldus plānam (šeit 181.lpp.) nav mēroga. Atzīmētas galvenās ielas pilsētas centrā, skolu, iestāžu un baznīcu, J.Rozentāla darbnīcas un O.Šepska kapa atrašanās vieta. Tas pats plāns publicēts arī Kārļa Vanaga brošūrā *Atceries Latviju* 8. Kurzeme (ASV 1989), 60. un 61.lpp.

Saldus plānu krievu valodā 1: 10 000 mērogā 1987.gadā publicējusi PSRS ministru padomes galvenā ģeodēzijas un kartografijas pārvalde. Par atsūtīto plānu jāpateicas Dr. Jānim Štrauchmanim.

No šī plāna šeit (sk. 182.lpp.) reproducēts sektors ap Saldus centru pie Cieceres upes, ieskaitot Saldus jauno slimnīcu, kur atrakti ordeņa pils pamati. Krievu alfabēta burtu vietā plāna fragmenti šeit apzīmēti latīņu burtiem (no B līdz E). Plānam pievienotajā ielu sarakstā ielu nosaukumi transkribēti ar latviešu burtiem.

Saldus plānam latviešu valodā, kas manā rīcībā (sk. 184.lpp.), nav dots mērogs. Ielu nosaukumi šai plānā atbilst krievu plānā minētajiem (sevišķi mazajām ielām). Izmērijot abos plānos attālumu no Cieceres ezera līdz Cieceres upes līkumam pret Upes ielu, dabūjam krieviskajā plānā 225 mm, latviskajā plānā 163 mm. Tātad latviskā plāna mērogs ir 1: 13 800.

Spriežot pēc tā, ka krievu plānā iezīmētā *Sverdlova iela* latviskajā plānā iezīmēta kā *Kuldīgas iela*, latviešu plāns būs zīmēts pēc 1987.gada, Latvijas atjaunotās brīvības laikā. Tomēr latviskajā plānā nav iezīmēta Saldus jaunā slimnīca. Tā kā manā rīcībā esošajam plānam nav paskaidrojumu, iespējams, ka skaitlis 7 apzīmē slim-

SALDUŠ KRIEVIŠKAIS PLĀNS

IELU NOSAUKUMI KRIEVU 1987.GADA PLĀNĀ (transkribēti ar latviešu burtiem)

Alejas iela	B 2	Ozolu iela	C 2
Architekta iela	E 2	L.Paegļa iela	C 2
Atzaru iela	E 3	Palejas iela	B 2
5.augusta iela	D 3, E 3	Parka iela	C 4
Ausekliša iela	C 2	Peldu iela	D 2
Avotu iela	C 3, D 3	Plavas iela	C 3
Bērzu iela	E 2, E 3	Pumpura iela	C 2
Bērzu alejas iela	D 4	Putnu iela	B 2
R.Blaumaņa iela	C 2	Raiņa iela	C 2
Brīvības iela	C 3, D 2	Revolūcijas iela	D 3
Celtnieku iela	D 2	Robežu iela	C 2
Dārza iela	D 2	J.Rozentāla iela	D 3
Draudzības iela	C 4	J.Rudzutaka iela	E 2, E 3
Druvas iela	B 3	Rūpniecības iela	D 2
Dzirnavu iela	D 2, E 1	Satiksmes iela	A 2
Ezeru iela	C 3	Saules iela	D 2
Gravas iela	E 3	Sējas iela	C 3
Irbenieku iela	E 2	Skolas iela	D 3
Jaunsudrabiņa iela	C 2	Slimnīcas iela	B 3
Jēkaba iela	E 2	Smilšu iela	D 2
Jelgavas iela	C 3, C 4	E.Smiltenes iela	C 2
21.jūlija iela	D 3, E 2	Strauta iela	C 3
Kalēju iela	C 3	Strēlnieku iela	E 2
Kalna iela	C 2	P.Stučkas iela	B 2
Kalnšētas iela	D 4	Stūrņu iela	B 2
Kapu iela	D 3	Sverdlova iela	B 2, C 2
Kirova iela	D 2, D 3	Šķērsu iela	D 2
Komjaunatnes iela	B 3, B 2	Švelmaņa iela	C 3
Krasta iela	B 3	Talsu iela	C 5
Lauku iela	E 3	Tirgotāju iela	D 2
Lazdu iela	C 4	Tiršu iela	E 2
Liepu iela	C 2	Tūristu iela	D 3
Leņina iela	D 3, E 2	Upes iela	D 2
Meža iela	E 2, E 3	Varavīksnes iela	E 2
Mežrūpniecības iela	E 2	Varoņu iela	E 2
Miera iela	D 3	E.Veidenbauma iela	C 2
Nākotnes iela	D 3	Zaļā iela	D 2
Novadnieku iela	E 2	Ziemeļu iela	B 3, C 2
Oškalna iela	C 4	Zvejnieku iela	C 3

SALDUS IELAS

Sakarā ar 1881.gada Baltijas provinču tautas skaitīšanu Saldū pārdēvēja ielas. Lielo ielu nosauca par Striķu ielu ar namu numuriem 1–25, Sesiles ielu par Upesmuižas ielu (namu numuri 1–71), Dzirnau ielu kopā ar Miera ielu par Dzirnau ielu (1–14), Žīdu ielu par Sinagogas ielu (1–12).

Lupatu ielu pārdēvēja par Kapu ielu (1 un 2), Fabriku ielu par Ganību ielu (1–9), Kalna ielu par Skolas ielu (1–14), Mālu ielu un Dakteņa ielu par Skrundas ielu, Akcīzes ielu par Zaļo ielu (1–12), Vāles ielu par Kautuves ielu (1–3), Parka ielu par Dārza ielu (1–17). Smilšu ielu nepārdēvēja. Čigānu ielu nosauca par Upes ielu. Nogāzi nepārdēvēja, bet daļu nosauca par Kalnu pie Švīdera. Šīs ielas iezīmētas Bernštēgera 1890.gada Saldus plānā.

Kārļa Vanaga grāmatā *Ceļvedis...* ievietotajā plānā redzams, ka Upesmuižas iela vēlāk pārdēvēta par Lielo ielu. No jauna nākusi klāt Brīvības iela, kur 1890.gadā bija ceļš uz Skrundu (nesajaukt ar Skrundas ielu!) un Liepāju. No jauna radies Raiņa laukums un Sporta laukums (cik atceros, agrāk tur bija Jaunais tirgus).

Manā dzīves laikā Saldū nebija arī Sporta iela, Raiņa iela, Blaumaņa iela, Kalna iela un Kuldīgas iela. Tās visas atradās pirms Pirmā pasaules kara izbūvētajā Saldus jaunajā daļā, kas nodega, par spīti Saldus brīvprātīgo ugunsdzēsēju pūlēm. Līdz Otrajam pasaules karam ugunsgrēkā nodegusi pilsētas daļa bija atkal atjaunota.

Pēc mana Saldus dzīves laika uzcēla Saldus II ev. lut. draudzes baznīcu Skrudas ielā. Kārļa Vanaga *Ceļvedī...* lasāms, ka komponista Šepska kaps ir Saldus kapos.

Ilgāks mūžs bija pārdēvēto Saldus ielu nosaukumiem, kad pilsētā nostiprinājās komunistu pārvalde pēc Otrā pasaules kara. Veco tirguslaukumu pārdēvēja par Pirmā maija laukumu un tajā uzcēla Ļeņina pieminekli. Šo pieminekli novāca deviņdesmito gadu sākumā, kad visā Latvijā novāca Ļeņina statujas.

Valža Anaparta un Valdemāra Ancīša brošūrā *Saldus* (1975) ievietoti divi maršrūti pa Saldū: I (14.lpp.): Autoosta – Tirguslaukums (1.lpp. tas nosaukts par 1.maija laukumu) – Brīvības iela – Slimnīcas iela – Kalēju iela – Pļavas iela – Zvejnieku iela – tilts pār Cieceri – Kalnsētas parks (jau Ulmaņa laikā Kalnamuižu pārdēvēja par Kalnsētu līdz ar citiem vietvārdiem, kuŗos ietilpa vārds „muiža”) – Cieceres dzirnavas – J.Rozentāla iela – 5.augusta iela – Autoosta. II (18.lpp.): Autoosta – Ļeņina iela – Upesmuižas dzirnavas – Dzirnavu iela – Kalna iela – Veidenbauma iela – Pumpura iela – Stūru (sic! ievērosim, ka r nav mīkstināts) – Sverdlova iela – Autoosta.

Pirmā maršrūta aprakstā vēl minēta Brīvības iela, Ezera iela, Jelgavas iela, Revolūcijas iela, Tūristu iela, J.Rudzutaka (agrākā Līkā) iela, 21.jūlija iela.

Otrā maršrūta aprakstā teikts, ka agrākais tirguslaukums ir 1.maija laukums. Papildus maršrūtam vēl minēta Kirova iela un Celtnieku iela.

Brošūras 19.lpp. lasāms, ka pie Saldus [ev.lut.] baznīcas ir plāksnes ar pilsētas un rajona schematisko plānu un ievērojamāko vietu norādēm. Jānožēlo, ka plāns nav reproducēts brošūrā, bet varbūt to uzraudzības iestādes neatļāva. Tās līdz smieklīgumam padomju iekārtā bija aizdomīgas. Tā arhαιologs Ēvalds Mugerēvičs uz jautājumu, kādēļ viņa Saldus pils un pils situācijas izrakumu plānā trūkst mēroga un ziemeļu virziena norādījuma, atbildēja, ka uzraudzības iestādes to nav atļāvušas.

Bez Saldus plāna tad nu jāmēģina pēc maršrūta apraksta identificēt boļševiku pārdēvētās ielas.

Ļeņina iela neapšaubāmi ir Lielā iela. Spriežot pēc tā, ka pareizticīgo baznīca minēta J.Rozentāla un 5.augusta ielas krustojumā, Rozentāla iela varētu būt Pulkveža Kalpaka iela un 5.augusta iela – Kapu iela.

SALDUS GRĀMATSPIESTUVE

Grāmatiespiedējs Frīdrichs Špērs 1912–1913.gadā savā spiestuvē izdeva pirmo Saldus laikrakstu *Saldus sludinājumu lapu*, ko arī pats rediģēja. Laikraksts iznāca reizi nedēļā tirgus dienā – trešdienā.

Divdesmitajos gados, darbodamies Latviešu nacionālās jaunatnes savienības Saldus nodaļā, biju iecerējis izdot žurnālu un šai nolūkā aizgāju iepazīties ar spiestuvi.

Špērs mani laipni saņēma un, uz mani pētīgi noskatījies, noprasīja, cik man gadu. Kad atbildēju, viņš teica, ka likums paredz, lai žurnāla izdevējs būtu ne vien pilngadīgs, bet vismaz divdesmit pieci gadi vecs. Bez tam izdodamajam žurnālam ne vien jāsavāc raksti, bet arī sludinājumi, jo tikai tad varētu samaksāt iespiešanas izdevumus. Arniecīgo maksu, ko saņems par žurnālu, neko nevar iesākt.

Vēlāk, kad darbojos skautos, skautu vadītājs Teodors Kalks pats salika un iespieda vienīgo grāmatu, ko Špēra spiestuve jebkad iespiedusi. Frīdrichs Špērs bija miris, un spiestuvē saimniekoja viņa atraitne Kalka grāmatas nosaukums bija *Baltā liliņa*, tās saturā luga ar to pašu nosaukumu.

Spiestuve bija ļoti primitīva. Burti bija jāsaliek pa vienam un vēlāk jāatliek atpakaļ attiecīgajā nodalījumā. Turklāt nepietika to burtu, kas bieži vajadzīgi – patšķaņi un no līdzskaņiem burts s.

Mašīnu, ar ko salikto tekstu iespieda, nedarbināja ar motoru, bet tā bija kājminama, un papīrs bija jāuzliek pa vienai lapai.

Trīsdesmitajos gados Saldus spiestuvei ir cits īpašnieks, un to sauc par „Saldus burtnieku”. Iespiež Saldus mācītāja Romāna Vanaga dzejoļu krājumus – *Gaismas bērnu lūgšanas un dziesmas* (1936) un *Gaismai pretī* (1938). 1932–1940. g. iespiež *Saldus avīzi*. Par šiem trīsdesmito gadu „Saldus burtnieka” iespiedumdarbiem sk.: Ancītis, *op.cit.* [I], 79. un 91.lpp.

SALDUS ĢERBONIS

Latvijā ģerboņus apgabaliem un pilsētām apsprieda 1923.gadā dibinātā heraldiskā komisija un apstiprināja valsts prezidents. Parasti ģerboņu zīmējuma pamatā bija vēsturiskas tradīcijas. Tā Rīgas pilsētas ģerbonī bija 13.gadsimteņa heraldikas elementi, Kuldīgai 17.gadsimtenī ģerbonī bija svētā Katrīna, Liepājai – liepa, ko balsta lauva, Grobiņai no hercogu laikiem dzērve, Valmierai bija 17. gs. Aksela Uksensernas ģerbonis – vēršā piere ar zvaigzni.

Saldus pilsētai nekādas senas tradīcijas nebija, un trīsdesmitajos gados Saldus pilsētas valde nolēma iesniegt heraldiskajai komisijai zīmējumu „seno latviešu koka pili ar trim torņiem”.

Nevienam nevar būt šaubu, ka pirms vācu laikiem (t.i., pirms 13.gadsimteņa) Latvijā bija pilis. Par to liecina daudzie pilskalni. Saldus pilsētai tuvākais kuršu pilskalns atrodas starp Saldus ezeru un vēlāko Brocēnu pagasta valdes ēku.

Tātad ir pilskalns, un uz pilskalna būs bijusi arī pils. Tomēr par šo pili gluži nekas nav zināms. Citādi ir ar vācu ordeņa pili, par ko ir saglabāties zīmējums un kuņas pamati tagad atrakti.

Ja par latviešu, resp. seno kuršu pili nekas nav zināms, tad nevar ļaunoties, ja iedarbojas fantāzija. Tāds fantāzijas produkts ir tagadējais Saldus pilsētas ģerbonis.

Saldus ģerbonis ar saviem trim (kādēļ tik trafareti – tieši trim?) torņiem komunistu okupācijas laikā bija pārstrādāts rustikālā garā un atgādināja trīs žagaru kauzdes (laba viela karikatūrai). Tagad ģerbonis atjaunots pirmatnējā trīsdesmito gadu izskatā un liecina ne vien par tradīciju trūkumu (kam nevar līdzēt), bet arī par fantāzijas un izdomas trūkumu. To var tikai nožēlot, jo sevišķi tādēļ, ka Saldus varēja lepoties ar slavenu mākslinieku – Jani Rozentālu.

Ja būtu vēsturiska patiesība, ka „Saldus [. . .] vismaz trīs reizes iznīcināta, vienmēr atplaukusi no jauna [. . .], nedaudz pārvietojoties uz rietumiem” (sk. Rusmanis uc., *op.cit.*, 166.lpp.), tad būtu pamats Saldus ceturtās atplauksmes piemiņai zīmēt ģerboni ar četriem torņiem.

Pēc Valdemāra Ancīša domām (sk.: Ancītis, *op.cit.* [I], 79.lpp.), Saldus ģerboņa autors bijis Teodors Anševics (dz. 1900), pseudonims Anteo. Anševicu labi pazīnu. Viņš bija mans skolasbiedrs Saldus augstākajā skolā. Kad 1913.gadā mācījās pirmajā klasē, viņš bija otrā klasē. Viņa tēvam bija degvīna veikals (tautā to sauca par „monopolu”). Pēc kara abi ar Teodoru turpinājām izglītību Rīgā vakara vidusskolā pieaugušajiem. Pabeidzis to, Anševics studēja tieslietas universitātē un iestās darbā Latvijas ārlietu ministrijā, kur strauji avansēja, tāpēc studijas nepabeidza.

Viņa komandējuma laikā uz Londonu gadījās, ka es arī aizbraucu uz Londonu, lai piedalītos skautu vadītājuursos, un pēc kursiem dažas dienas varēju baudīt Teodora viesmīlību. Pēc atgriešanās Rīgā valdība viņu iecēla par ārlietu ministrijas administratīvā departamenta direktoru.

Pēdējā tikšanās mums bija Latvijas traģiskajā dienā 1941.gada 13.jūnijā. Satiku viņu pie universitātes, ģērbušos ādas žaketē. Kad zobgalīgi teicu: „Tu jau izskaties pēc komisāra”, viņš skumji pasmaidīja, jo nojaušot, ka „būs jādodas gaŗākā ceļojumā”. Čeka viņu apvainojot, ka bez ārlietu ministra Muntera ziņas nosūtījis ārkārtējās pilnvaras sūtnim Kārlim Zariņam uz Londonu.

Pēc tam Anševics bija pazudis. Domāju, ka viņu deportēja naktī pēc mūsu sarunas, kaut viņa vārda deportēto sarakstā nav. Esmu vienmēr nožēlojis, ka nezaicināju viņu liktenīgajā naktī pārgulēt pie manis klusajā Nāras ielā, kur viņu nemeklētu. Domāju, ka viņš deportāciju nepārdzīvoja, jo ar gūžā bojātu kāju viņam bija grūti paiet.

Atceros, kad heraldiskā komisija izsludināja konkursu Saldus ģerbonim, mēs visi trīs draugi – Irēne Alksne, Teodors Anševics un es (kas visi pratām zīmēt) šo lietu pārrunājām. Irēne Alksne kā gleznotāja no mums trim zīmēšanā bija pārākā, tādēļ domāju, ka viņa iesūtīja zīmējumu. No savas puses ierosināju ieteikt heraldiskajai komisijai saldenieka Jaņa Rozentāla zīmējumu, kur strēlnieks sasprindzināti vēro, vai raidītā bulta mērķi sasniegusi.

Vēl tagad domāju, ka šis zīmējums atbilst heraldiskiem noteikumiem un būtu vairāk piemērots Saldus ģerbonim, cildinot arī Jani Rozentālu, nekā pliekānie trīs koka torņi bez jebkādas vēsturiskas asociācijas.

Strēlnieks (Jaņa Rozentāla viņete)

23. POSMS

Saldus kooperatīvs „Neatkarība”

Avoti: Alberta Dravnieka manuskripti, Friča Dravnieka 1990.g. 7.novembra vēstule. Dati par personām papildināti pēc biogrāfiskās vārdnīcas *Es viņu pazīstu*.

Saldus kooperatīvs bija mana pirmā pastāvīgā darbavieta. Pirms tam biju strādājis kā pagaidu darbinieks Saldus notāra Grinlauba kantorī, veicot garlaicīgo dokumentu pārrakstīšanas darbu.

Saldus kooperatīvā strādāju no 1920. līdz 1925.gadam, kā apliecībā lasāms, sākmā par mācekli veikalā (kur gan nekā nebija, ko mācīties) un pēc tam grāmatvedībā, kas jau bija interesantāk. Diemžēl, man nav saglabājusies neviena Saldus kooperatīva bilance.

Saldus kooperatīva *Neatkarība* vēsturi apcerējis tā dibinātājs un pirmais priekšnieks Alberts Dravnieks, Viņš bija viens no tiem nedaudzajiem sabiedriskajiem darbiniekiem, kuŗus varēju bez iebildumiem apbrīnot. No viņa daiļliteratūras darbiem esmu lasījis lugu *Pelēkie baroni* un noskatījies izrādīto lugu – burlesku par Andrieva Niedras valdību.

Rakstniecībā darbojās arī Alberta Dravnieka brālis Kārlis. Zvārdes izglītības biedrība 1929.gadā izdeva Kārļa Dravnieka piecu cēlienu lugu *Revolūcija*.

Manā rīcībā ir divi Alberta Dravnieka rakstu kopoījumi, kuŗus nokopējis viņa dēls Fricis Dravnieks (ASV). Par pirmo kopoījumu, kas datēts *Spolēnos* (Dravnieku dzimtajās mājās), sk. 4.posmā, 73.lpp. Šeit apskatīšu otro rakstu kopoījumu *Saldus kooperatīva „Neatkarība” darba ritums*, kas datēts Saldū 1953.gadā.

KOOPERATĪVA DIBINĀŠANA

1919.g. 10.martā Saldū ieņem Latvijas nacionālās valdības kaŗaspēks. Jūnijā Saldus iniciatoru grupa – Sātiņu skolotājs Miķelis Borgs (viņš bija dzimis *Cūkvīru* mājās, un iespējams, ka viņa tēvs uzvārdu došanas laikā rakstveža joka rezultātā bija dabūjis savu uzvārdu – vāciski *Borg* nozīmē „kuilis”, tātad „cūkvīrs”), *Aunukroga* saimnieks Miķelis Grīslis, *Cieceres Spolēnu* māju saimnieka dēls Alberts Dravnieks un Saldus namīpašnieks Jānis Lilienšteins – nolemj sasaukt Saldus triju organizāciju – pārtikas biedrības, sadraudzīgās biedrības un lauksaimniecības biedrības – kopēju biedrusapulci, lai nodibinātu stipru latviešu organizāciju.

Sapulci vada Borgs, referē Dravnieks par Saldus un apkārtnes biedrības uzdevumiem. Dravnieks savā runā vēršas pret Andrievu Niedru, kas niedristus satrauc, un piecdesmit dalībnieki no sapulces aiziet. Paliek 18.

Borgs ierosina dibināt kooperatīvu un to nosaukt par „Neatkarību” par piemiņu 10.marta notikumiem. Statūtus tūlīt pieņem, un Liepājas apgabaltiesa tos apstiprina 1919.g. oktobrī, starplaikā Albertam Dravniekam vairākkārt šķērsojot fronti starp Saldū un Liepāju.

Jau 1919.g. jūnijā Saldus kooperatīvs *Neatkarība* ir uzsācis darbību, pārdodot siļķes un cukuru. Tās ir preces, kuŗu visvairāk trūkst un ko žīdu tirgotāji apgādā par ļoti augstām cenām. Saldus kooperatīvs sāk cenas rēgulēt.

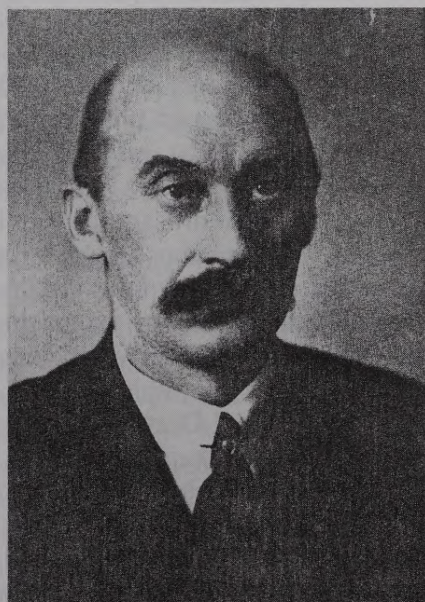
Pirmajā kooperatīva biedrusapulcē piedalās pāri par 200 biedru. Ievēlē valdi un revīzijas komisiju (Dravnieks jau sava manuskripta sākumā aizrāda, ka, rakstot pēc atmiņas, viņš notikumus nevar datēt). Dravnieks raksta, ka valdē ievēlēja gandrīz tos pašus, kas darbojušies pagaidu valdē, un jāpieņem, ka tās bija personas, ko viņš min kā kooperatīva iniciātorus: Borgs, Grīslis, Lilienšteins un viņš pats. Fr.Kravinska vietā, kas iesaukts armijā, ievēlēja skolotāju Kārli Gertneru (dz. 1880).

Ievēlētie revīzijas komisijas locekļi ir saukti vārdā: Saldus skolotājs Alvils Klēbachs (dz. 1876), Sātiņu skolotājs Fr.Lagzdiņš, students Arturs Kāposts (dz. 1888) un grāmatvedis Fricis Gailis (dz. 1891). Padomē ievēlēja par priekšnieku J.Feldmani no Lutriņu *Ratniekiem*, T.Jirgensonu no Lutriņu *Jātniekiem*, Plaudi no Saldus *Stapāniem*, skolotāju Miķeli Borgu, Fr.Borgu no Sātiņu *Cūkvīriem*, J.Šēnbergu (dz. 1881) no Zvārdes *Upeniekiem*, Kārli Bomi (dz. 1886) no Saldus *Birēniem*, Saldus skolotājus J.Salni un Vilsonu, un Štelmacheru no Zutēnu *Kanneniekiem*.

Nolēma iestāties Centrālajā savienībā *Konzumā*. Šai sapulcē nolēma uzpirkt olas un sviestu Rīgai un Liepājai. Biedri ierosina ievākt ziņas par Mazciēceres kaļķucepli. To reālizējot, kooperatīvs nomā kaļķuslāņus no valsts un sāk kaļķus dedzināt. Ierosina arī iekārtot maizesceptuvi, lai Saldus ceptuves ūdeņainās maizes vietā ceptu pilnvērtīgu maizi. Kad tirgū pieved pietiekami labības un miltu cena pazeminās, Saldus namamātes sāk cept maizi pašas, un kooperatīvs maizes cepšanu pārtrauc.

TURPMĀKĀ ATTĪSTĪBA

Kooperatīvs sāk uzpirkt labību, ko piegādāt Rīgai un Liepājai. Važonis Grīnšpons to ved uz Auces staciju. No 1920.g. oktobra līdz 1921.g. aprīlim kooperatīvs uzņemas apstrādāt vācu okupācijas laikā Saldus apkārtņē nozāģētos kokus eksportam.

Alberts Dravnieks Saldū 1922.gadā

1921.g. pavasarī kooperātīva biedrusapulcē dalībnieki žēlojas par labības malšanas augsto cenu Vicinska tvaikadzirnāvās, kā arī Cieceres ūdensdzirnāvās un ierosina atjaunot pārrauto aizsprostu Upesmuižas dzirnāvās, lai tās varētu darboties.

Saldus kooperatīvs *Neatkarība* pēc Alberta Dravnieka ierosinājuma Saldū nodibināja dažas jaunas rūpniecības nozares. Saldus un apkārtnes dārzos labi padevās āboli. Dravnieks kooperātīva uzdevumā Saldus muižā no Kuldīgas apriņķa valdes nomāja vācu okupācijas laikā iekārtoto augļužāvētavu, to paplašinot ar marmelādes vārietavu un ābolu vīna raudzētavu. Jaunā Latvijas valsts kafijai noteica ļoti augstu muitu. Pēc Dravnieka ierosinājuma kafijas aizstāšanai grauzdēja cigoriņus, kuņu kultivēšanai kooperatīvs apgādāja cigoriņu sēklas.

No agrākajām Saldus rūpniecām kooperatīvs sākumā nomāja un vēlāk ieguva savā īpašumā Upesmuižas dzirnavas miltu malšanai un putrainu skaldišanai. Tā radās konkurence pārējām divām – Cieceres ūdensdzirnāvām un Vicinska tvaikadzirnāvām. Saldus vējdzirnavas jau agrāk bija nojauktas, un to vietā uzcelts vairākstāvu, t.s., Tiruļa īresnams. Saldus kooperatīvs šai namā irēja telpas linsēklu un āboliņ-sēklu tīrītavai un noliktavai. Kooperatīvam bija veikals, kur pārdeva preces, ko pēc pirmskaņa parauga sauca par „kolōniālpēcēm” un „manufaktūru” (tekstilpreces).

Rūpniecības nozare, kuņā Saldus kooperatīvs nepiedalījās, bija vilnas kāršana, kaut gan tas uzpirka vilnu no lauksaimniekiem. Tāpat tas nepiedalījās arī sērskociņu skaliņu un kārbiņu ražošanā, kaut gan Kuldīgas sērskociņu fabrikas *Vulkāna* Saldus nodaļas fabrika kopš Pirmā pasaules kara laika stāvēja dīkā un Saldus apkārtnes mežos auga apses, kuņu koksne bija izejviela sērskociņu ražošanai. Priekš Pirmā pasaules kara Saldū izgatavoja tikai sērskociņu skaliņus un kārbiņas, bet tālākai apstrādāšanai tos veda uz Kuldīgu, kur skaliņus mērcēja un kārbiņām uzlika iespiestu etiķeti ar brieža attēlu.

Saldus kooperatīva *Neatkarības* turpmākās attīstības vēsturē ļoti nozīmīga ir kaļķucepļa iegūšana Mazcieceres valsts muižā. Tās nomnieks nedomā par kara laikā pārtrauktās cepļa darbības atjaunošanu, jo ir sāкта muižas zemes sadalīšana jaun-saimniecībām. Kooperatīva valde lūdz zemju departamentu atdalīt Mazciecerē zemi jauna kaļķucepļa ierīkošanai. Lūgumam ir panākumi, un 1920.gadā atmērī ap 19 ha platību ar kaļķuslāni, ko nodod kooperatīvam. Uzmūrētās cepļa krāsnis kurina ar malku, ko iegūst kā atkritumus, Zvārdes mežā cirstos baļķus pārstrādājot eksportam derīgos kokmateriālos. Pārstrādāšanas operāciju kooperatīvs financē ar *Latvijas tautas bankas* (kas arī bija kooperatīvs) līdzekļiem.

Kaļķucepļa darbā iesaista piedzīvojušus strādniekus. Atceros, ka nedēļas nogalēs viņi ieradās kooperatīva kantorī algas saņemšanai, nosvīduši un noguruši.

1921.gada biedrusapulcē bija ierosināts noskaidrot iespējas atjaunot 1915.gadā pārrauto Upesmuižas dzirnavu dambi, lai tās varētu darbināt. Dravnieks raksta, ka aizsprosts pārrauts „dīvainā kārtā”, kad krievu kaļķuspēks atkāpies no Ventas, tā liekot saprast, ka aizsprosts uzspridzināts. Kaut man tad bija tikai vienpadsmit gadu, būdams citīgs makšķernieks dzirnavu dīķī, labi atceros, ka aizsprostu bija aiznesuši neparasti pavasara plūdi.

Ir taisnība, kā Dravnieks raksta, ka vācu okupācijas laikā aizsprostu atjaunoja, bet, vācu kaļķuspēkam atkāpjoties, kad Saldus pilsētai tuvojās latviešu kaļķavīri, plūdi aizsprostu atkal pārrāva. Tomēr nedomāju, ka būtu notikusi atjaunotā aizsprosta uzspridzināšana.

Upesmuižas dzirnavas bija valsts īpašums. Tās nomāja vācietis Tonigs, kas bija dzirnāvās iekārtojies ar tvaika dzinējspēku darbināmu vilnas kāršanas un vērpšanas

ierīci. Uz kooperātīva rakstveida ierosinājumu atjaunot aizsprostu nomnieks neatbild, un kad viņu apciemo kooperātīva valdes loceklis, viņš paskaidro, ka aizsprosta atjaunošana viņu neinteresē, jo iztiek ar to, kā ir.

Saīsinot Dravnieka gaŗo stāstu par Upesmuiŗas dzimavu aizsprosta atjaunošanu, ŗeit minēŗu Dravnieka rakstīto, ka aizsprosta būvdarbus vadījis inŗenieris Kalējs un students Arturs Kāposts. Pirmo nekad neredzēju, bet otro ļoti bieŗi. Kāposts bija bijis Pēterpils politehniskā institūta inŗenierŗzināŗņu fakultātes students un lepni valkāja politehnikuma cepuri. Viņŗ ievērojams ar to, ka Kāŗlis Ulmanis viņu izraudzīja par pēdējā Latvijas ministru kabineta tieslietu ministru, jo viņŗ bija beidzis Latvijas universitātes tieslietu zināŗņu nodaļu, laikam tai pašā gadā, kad beidzu LU tautsaimniecības nodaļu. Labi satikāms, biju dancojis viņa kāzās. Bija gudrs cilvēks, bet komūnisti viņu deportēja.

Kad uzcelts pagaidu aizsprosts, straume to atkal aiznes uz Ventu. Dravnieks raksta (ms. 23.lpp.), ka Cieceres dzimavās, kur melderis bijis Toniga brālis (es gan atceros, ka melderis bija Halls, bet varbūt tas bija citā laikā), palaists ūdens brīvslūŗās, un tā Upesmuiŗas dzimavu aizsprosts aizgājis jūrīņā. Kā turienes apstākļu pazinējam (un kā meldeŗa dēlam) man jāsaka: lai ŗāda saŗvērestība izdotos, bija vajadzīgi divi priekŗnoteikumi. Pirmkārt – Cieceres dzimavās kādu nedēļu bija jāpārtrauc malŗšana, lai uzkrātu ūdeni. Otrkārt – starp Cieceres dzimavām un Upesmuiŗas dzimavām bija vēl viens aizsprosts – pie Kalnamuiŗas pils, kas uzkrāja ūdeni, ko sūknēja uz pili, lai ar to apgādātu pili un pils dāŗzu. Otrais priekŗnoteikums tad nu bija, ka Kalnamuiŗas aizsprostam bija jābūt vaļā, jo citādi no Cieceres dzimavu diŗa palaistais ūdens būtu pārplūdinājis Kalnamuiŗas parku.

Nākošais notikums ar Upesmuižas dzirnavu atjaunoto aizsprostu ir, ka pie tā pamanīta sūce, kas kļūst arvien lielāka. Kad atrok aizsprostu, tajā atrod ar nolūku ierīkotu drenāžas posmu. Aizdomās turēto strādnieku tiesa attaisno (ms. 27.lpp.).

Nākošā „sūce” ir valdības pieņemtie noteikumi, kas aizsargā ilggadīgo nomnieku, tomēr izdodas panākt, ka atjaunotās Upesmuižas dzirnavas var pārņemt kooperatīvs.

Seko Dravnieka ļoti drāmatiski attēlotais notikums, kad dzirnavās neizprotamā kārtā izceļas ugunsgrēks (ms. 31.lpp.). Ugunsdzēsēju pūlēm par spīti, dzirnavas nodeg un sāk pat degt aizsprosts. Notikumiem virknējoties, izrādās, ka dzirnavas nav bijušas apdrošinātas.

Kooperatīva vīri tomēr mierā nemetas. Izglābto maļamo ierīci („gaņģi”) uzstāda augļuzāvētavā un, to darbinot ar tvaiku, pagaidām atjauno labības maļšanu; skaists piemērs latviskai neatlaidībai!

Zemkopības ministrija uz iesniegto lūgumu piešķirt kooperatīvam Upesmuižas dzirnavas atbild pozitīvi. Dzirnavas tad arī uzceļ, un tās bija pēdējais rūpniecības uzņēmums, kas kooperatīvam palika, kad sākās atplūdi Latvijas tautsaimniecībā.

Šo atplūdu sākumu Dravnieks tēlo ļoti iespaidīgi, rakstot par Saldus kooperatīvu tautsaimniecības un politiskās dzīves pārmaiņās.

Saldus kooperatīva *Neatkarības* uzplaukums bija Alberta Dravnieka darba prieka un entuziasma iznākums. Bez vairākām tirgotavām kooperatīvam bija šādi uzņēmumi: augļuzāvētava, marmelādes fabrika, augļuvīna darītava, maizesceptuve, labības elevators, linsēklu un āboliņa sēklu noliktava, linu mīstīšanas un kulstīšanas ierīce, gaļaszāvētava, desu fabrika, pienotava, kafijas un cigoriņu grauzdētava, eksporta koku zāģētava, kaļķuceplis un minētās Upesmuižas dzirnavas. Tāds stāvoklis bija spožākā uzplaukuma laikā.

ATPLŪDI

Atplūdu iemesli bija gan saimnieciski, kad trīsdesmito gadu depresija iezīmējās jau iepriekš, gan politiski, gan personiska rakstura.

Latvijas parlamenta vēlēšanās Alberts Dravnieks bija kandidējis no, t.s., Darba partijas un ar to ieguvis citu – valdošo partiju, kā sociāldemokrātu, tā zemnieku savienības, ienaidu.

Sociāldemokrāti bija pastāvīgā opozīcijā un Dravniekam neko nevarēja kaitēt. Citādi bija ar zemnieku savienību. Tās stiprais vīrs Kārlis Ulmanis bija vairākkārt Latvijas republikas ministru prezidents un beidzot Latvijas „vadonis” („diktatora” vārdam nav laba skaņa). Ulmaņa uzskati par saimnieciskās dzīves organizāciju nebija draudzīgi kooperācijai. Skolojies ASV, viņš ļoti cienīja akciju sabiedrības. Šis konstatējums varbūt nepatiks Ulmaņa apoloģētiem, tāpat kā viņiem nepatika mana grāmata *Kārļa Ulmaņa dzīve*.

Saldus kooperatīva uzplaukums bija guvis ievēribu Rīgā, un Kooperatīvu centrālā savienība *Konsums* aicināja Saldus kooperatīva dibinātāju Albertu Dravnieku par trešo direktoru. Dravnieks aicinājumu pieņēma, un tas bija viens no iemesliem, kādēļ Saldus kooperatīvs *Neatkarība* pazaudēja neatkarību un sākās pagrimums.

Kā uzplaukuma, tā pagrimuma gaitu Dravnieks ir aprakstījis divos manuskriptos, bet viņš, saprotams, neuzsver savu lomu kooperatīva uzplaukumā, ne arī to, ka, viņam pārceļoties uz Rīgu, sākās *Neatkarības* pagrimums. Viņš gan raksta, ka Latvijā sākās partiju laikmets, un atzīmē šī laikmeta kļūdas, bet neuzsver, ka viņš pats izvēlējās nepareizo partiju, kandidējot vēlēšanās no „Darba” partijas. Ja viņš

būtu iestājies zemnieku savienībā, kā viņa, tā arī viņa dibinātā Saldus kooperatīva *Neatkarības* liktenis būtu bijis citāds.

Bet varbūt arī nebūtu, jo tiešais iemesls Saldus kooperatīva pagrimumam bija pasaules saimnieciskā depresija, kas sākās 1930.gadā un ko novērst nevienam nebija pa spēkam.

Runājot par kooperatīva pagrimumu, īpaši jāapskata, kā *Neatkarība* pazaudēja Mazcieceris kaļķakmeņa slāņus. Par kaļķakmeni radās interese Rīgas cementfabrikas īpašnieci Šmita (Ch.Šmit) akciju sabiedrībai. Ar Saldus kooperatīvu nolīga, ka Šmita sabiedrība pirks kaļķakmeni par 12 santimetriem tonnā, to izlaužot un aizvedot. Kooperatīvs saņēma no Šmita firmas 150 000 latu aizdevumu uz trim gadiem ar ļoti izdevīgiem atmaksas noteikumiem.

Ja pārdevējam tas bija izdevīgi, tad, protams, pircējam neizdevīgi, un tā var izskaidrot, ka kooperatīva tehniskais vadītājs Dreimanis (priekšvārds avotā nav minēts) līgumu anulēja un nolīga no jauna, ka visu kaļķakmeņa slāni pārdod Šmita firmai par Ls 150 000. Dreimanis par to saņēma Ls 15 000 atlīdzību (tautas valodā to sauc par kukuli) – sk. ms. 97.lpp., ar to nodarot kooperatīvam miljoniem latu zaudējumu. Protams, kooperatīvs Dreimani atlaida, bet līgumu nevarēja anulēt. Šmita firma bija tālredzīga, jo paredzēja Latvijas valdības 1933.gada lēmumu par Ķeguma spēkstacijas būvi, kur vajadzēja cementu lielos daudzumos (Dravnieks savā manuskriptā Ķeguma būvi nepiemin). Šmita firma bija nodrošinājusi sev svarīgāko izejvielu cementa ražošanai un uzbūvēja cementfabriku Brocēnos (sk. 30. posmā 259. un sek. lpp.).

Šmita firma bija tālredzīga vēl citā ziņā. Saldus kooperatīvs *Neatkarība* savā uzplaukuma laikā bija aizņēmis naudu, izdodot obligācijas par saviem nekustamiem īpašumiem. Šmita firma šīs obligācijas bija nopirkusi, un tā ne vien kaļķuslānis, bet arī Mazcieceris kaļķuceplis 1934.gadā kļuva par Šmita firmas īpašumu (sk. ms. 130.lpp.).

Arnolds Aizsilnieks (*op.cit.*, 448.lpp.) ir aprakstījis, kādus līdzekļus Latvijā lietoja pret depresiju. Viens no šiem līdzekļiem bija „Likums par peļņas uzņēmumu administrāciju”, izdots 1931.g. 30.jūnijā. Tajā bija iemiesots vadonības princips, kaut termins „vadonis” jāliek pēdiņās.

Kreditoru ievēlētais administrātors stājās ievēlētās valdes vietā, un viņam nebija jāņem vērā nedz valdes, nedz padomes, nedz vēlētās revīzijas komisijas viedoklis.

Administrātoru grūtībās nonākušajiem uzņēmumiem iecēla pēc zvērināta grāmatveža sastādītas uzņēmuma bilances. Ka te pavērās iespējas veikliem zēniem, rāda Saldus kooperatīva *Neatkarības* piemērs. Liepājas biržas zvērinātais grāmatvedis, pārbaudot kooperatīva grāmatvedību un bilanci uz 1931.gadu, atzina, ka kooperatīvam var izdot veselības apliecību. Tas nepatika kooperatīva valdes izraudzītajam tehniskajam vadītājam Līdumniekam. Viņš vēlējās, lai grāmatvedis atzīst, ka kooperatīvs ir maksāšanas grūtībās, un lai saskaņā ar likumu tam ieceļ administrātoru. Kā Līdumnieks to panāca, Dravnieks attēlo manuskripta 113.lpp.

Pirmais administrātoru darbs ir atlaist visus darbiniekus, to skaitā grāmatvedi Irēni Alksni, kas bijusi kooperatīva grāmatvede kopš tā dibināšanas. Tomēr jaunieceltā grāmatveža sastādītā bilance ir tāda, ka administrātors spiests atteikties, un jaunais administrātors ir J.Zariņš, agrākais *Konsuma* Cēsu nodaļas grāmatvedis.

Pēc Alberta Dravnieka domām, faktiskais noteicējs, arī kooperatīvā *Neatkarība*, bija *Konsuma* administrācijas pārstāvis Alfrēds Stūre (dz. 1888), jo *Konsums* bija *Neatkarības* lielākais kreditors.

Administrators Zariņš uzsāk Saldus kooperatīva uzņēmumu likvidāciju. Likvidē labības elevātoru, augļužāvētavu, gaļasžāvētavu, desu fabriku. Izsolē tos nopērk Smiltenes un Aumeisteru krājaizdevu kase par 5160 latiem. Administrators Zariņš šos uzņēmumus nomā no nosolītājiem par Ls 700 gadā. Zariņš ir arī nosolītāju pilnvarnieks. Viņš sadala nosolītos īpašumus trijās daļās un pārdod trim pircējiem par kopā Ls 15 000 (sk. ms. 121.lpp.).

Tālāk administrators pārvērtē atlikušos īpašumus – dzirnavas no Ls 114 000 uz Ls 54 800, kaļķucepli no Ls 25 000 uz Ls 14 000, noliktavu pie Saldus stacijas no Ls 8000 uz Ls 1000.

Kooperatīva valdes loceklis Alberts Dravnieks un *Natkarības* priekšnieks Dannenberg, paredzot, ko šī pārvērtēšana nozīmē, lūdz Liepājas apgabaltiesu administrāciju atcelt. Notiek tieslietu ministrijas revīzija par administrāciju. Iznākums – viss paliek pa vecam, izņemot, ka tieslietu ministrs atceļ no *Neatkarības* valdes locekļa amata sūdzētāju Albertu Dravnieku (ms. 136.lpp.). Par personiskajiem zaudējumiem Dravnieks 1937.gadā iesniedz sūdzību valsts prezidentam Kārlim Ulmanim – aizdevēji Saldus kooperatīvam zaudējuši Ls 12 434, lielāko daļu no šīs summas Dravnieks. Valsts prezidents atsūta Dravniekam naudu par viņa zaudējumiem, bet jāparaksta reversāls, ka nekad un nekur nerakstīs un nesūdzēsies par kooperatīva administrācijas darbību.

Beidzot administrācija pār Saldus kooperatīvu *Neatkarību* 1937.g. aprīlī izbeidzas, bet kooperatīva likstas ar to nebeidzas. No kooperatīva nosaukuma pazūd vārds *Neatkarība* – pēc starplaikā dibinātās Saldus strādnieku patērētāju biedrības *Darbs* pievienošanas kooperatīvu sauc par *Saldus patērētāju biedrību*.

1938.g. 12.martā biedru kopsapulcē Alberts Dravnieks kritizē gadapārskatu. Zariņš viņu pārtrauc, nolasot Dravnieka solījumu nekad un nekur par administrācijas laiku nerunāt. Dravnieks argumentē, ka viņš nerunā par administrācijas laiku, bet par *Saldus patērētāju biedrības* pašreizējo darbību pēc administrācijas (sk. ms. 148. lpp.).

1938.g. pārskatu apspriež biedru kopsapulcē 1939.g. 12.martā. Zariņš vairs nav kooperatīva vadītājs, jo kļuvis par akciju sabiedrības *Apavi* direktoru Liepājā. Valde ziņo, ka pārdotas Upesmuižas dzirnavas. Pēc atkārtota balsojuma to akceptē, par spīti Dravnieka un viņa domubiedru protestam – sapulces dalībnieki (pēc Dravnieka domām) ir nobijušies un pārskatu pieņem. Ar to pēdējais kooperatīva īpašums – Upesmuižas dzirnavas nonāk privātās rokās.

Kārlis Ulmanis sūta naudu Albertam Dravniekam (portrets 50 latu naudaszīmē)

EPILOGS. Alberts Dravnieks manuskripta nobeigumā atstāsta sarunu ar prezidenta Kārļa Ulmaņa bijušo adjutantu pulkvedi Miervaldi Lūkinu (dz. 1894). Pirms deportācijas Ulmanis esot lūdzis Lūkinu, lai sveicinot Albertu Dravnieku un lūdzot piedošanu par nodarīto pārestību Saldus kooperatīvam *Neatkarībai* un Albertam Dravniekam (sk. ms. 167.lpp.).

NEATKARĪBAS BOJĀ EJAS CĒLOŅI

Saldus kooperatīva *Neatkarības* bojā ejai bija vairāki cēloņi. Kooperatīvs uzplauka līdz ar neatkarīgo Latviju un panīka līdz ar Latvijas saimnieciskajām grūtībām depresijas laikā pasaulē trīsdesmitajos gados.

Viens no kooperatīva grūtību cēloņiem bija ciešās saites ar Kooperatīvu savienību *Konsumu*. Kad nodibinājās neatkarīgā Latvijas valsts, to saimnieciskajā laukā pasaulē nepazīna. Turpretim *Konsumu* pazina, un tas garantēja pirmo Latvijas ārējo aizņēmumu. Ar laiku tomēr *Konsums* kļuva saimnieciski nestabils. Kad Saldus kooperatīva *Neatkarības* dibinātājs un valdes priekšsēdis Alberts Dravnieks kļuva par *Konsuma* direktoru, sadarbība attīstījās pat tik tālu, ka Saldus kooperatīvs izdeva *Konsumam* draudzības vekselus, kas nesamaksāšanas un nepagarināšanas dēļ tika protestēti. Sprotams, līdz ar to Saldus kooperatīvs zaudēja kredītpēju.

Noteicēja loma Latvijas kooperācijas vēsturē un līdz ar to arī Saldus kooperatīva liktenī bija Latvijas stiprā vīra, vairākkārtējā ministru prezidenta un pēdējā valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa viedoklim par kooperatīviem.

Principiāla starpība starp kooperatīviem un akciju sabiedrībām ir, ka kooperatīvi ir demokrātiski – katram biedram ir tikai viena balss, bet akciju sabiedrībās balsu skaitu nosaka tas, cik attiecīgai personai ir akciju. Kārļa Ulmaņa ietekmē sākās kooperatīvu pārveidošana par akciju sabiedrībām.

No Alberta Dravnieka radītājiem uzņēmumiem viens no pirmajiem pazuda kaļķuceplis. Sprotams, prezidentam Ulmanim ar to nebija nekāda daļa. Daļa gan bija Ķegumam. Paredzot spēkstacijas būvi, ausijās tuvu bankrotam nonākusī Rīgas cementfabrikas Šmita (Ch.Šmit) akciju sabiedrība. Spēkstacijas aizsprosta būvei bija vajadzīgs liels daudzums cementa, kuŗa ražošanā svarīga izejviela ir kaļķi. Saldus kooperatīvam *Neatkarība* piederēja lieli kaļķuslāņi Mazciecerē. Tie tād bija jāiegūst. Kooperatīvs, kam pieder kaļķuceplis un kaļķuslāņi, ir aizņēmis naudu pret obligācijām, un šīs obligācijas nopērk Šmita akciju sabiedrība. Tāds ir sākums Brocēnu cementfabrikai un pamats Šmita akciju sabiedrības miljonu peļņai.

Ulmaņa nostāja gan zināmā mērā ietekmēja parējo Alberta Dravnieka dibināto uzņēmumu bojā eju. Gaita bija tāda: vispirms kooperatīvu pārvērst par akciju sabiedrību. Pēc tam, izmantojot depresiju, akcijas pārvērtēt, kapitālu samazinot. Tad grūtībās nonākušai akciju sabiedrībai ieceļ administrātoru un tad pārdod akcijas par pazeminātu cenu izraudzītām personām. Tāds bija liktenis Alberta Dravnieka radītājiem uzņēmumiem, un tāds bija stāvoklis, kad 1940. gadā Latvijas valsti pārņēma Padomju savienība.

Par šeit minēto attīstību nekas nav minēts Alberta Dravnieka apcerē par Saldus kooperatīvu *Neatkarību*, jo viņš līdz pēdējam elpas vilcienam cildināja Ulmani. No Dravnieka apcerējuma aizņēmos tikai faktus.

To, ka Alberts Dravnieks nav uzņemts latviešu biografiskajā vārdnīcā *Es viņu pazīstu*, izskaidroju ar šīs vārdnīcas redaktora Žaņa Unāma (1902–1989) centieniem izdabāt Kārlim Ulmanim. Apsverot, ka Ulmanis nav labvēlīgs kooperācijas kustībai, šķiet, ka Unāms drošības dēļ nolēma dedzīgo kooperatoru Albertu Drav-

nieku vārdnīcā neuzņem. Klāt vēl nāca tas, ka Alberts Dravnieks savā laikā bija kandidējis no Latvijas darba partijas, tātad nebija zemnieku savienības vīrs.

Kārļa Ulmaņa loma latviešu biografiskās vārdnīcas tapšanā ir minēta vārdnīcas pirmā izdevuma (1939) ievadā. Tur lasām: „Valsts prezidents Kārlis Ulmanis ierosināja un uzdeva sastādīt šo Latviešu biografisko vārdnīcu, dodot tai arī raksturīgu vispārīgo nosaukumu – „Es viņu pazīstu”.

Ka Unāms vairījās biografiskajā vārdnīcā uzņemt tos, kas, pēc viņa domām, Kārlim Ulmanim nepatīktu, liecina, piemēram, tas, ka nav uzņemts arī Bruno Kalniņš.

Kārļa Ulmaņa viedokli par kooperātiem esmu apskatījis grāmatā *Kārļa Ulmaņa dzīve*, 360. un sek. lpp.

Divi nedēļas pēc valsts apvērsuma 1934.g. 29.maijā valdība izdeva „Noteikumus par kooperatīvo sabiedrību un viņu savienību darbības ierobežošanu”. 1937.g. 18.jūnijā valdība izdeva likumu par kooperatīviem, kuŗā bija vairāk par simtu pantiem. Pēc šī likuma, dažos jautājumos kooperatīvi vairs neatšķīrās no akciju sabiedrībām.

Jau pēc 1934.gada noteikumiem tieslietu ministram bija tiesības atcelt kooperatīva ievēlētās amatpersonas un iecelt viņu vietā citus, arī tādus, kas nebija kooperatīva biedri. Ulmanis nebija aizmirsis, ka 1920.gadā kooperatīvu centrālās savienības *Konzums* direktors un rīkotājs Eduards Laursons (dz. 1876) bija viņam paziņojis, ka *Konzums* turpmāk nevarēs financēt zemnieku savienības laikrakstu *Brīvo zemi*. Kooperatīvu pārvaldē bija daudz darbinieku, kas neatbalstīja Ulmaņa politiku, tāpēc bija ērti viņus atcelt un aizstāt ar režīmam draudzīgām personām. Ulmanis vispār nebija labvēlīgs kooperācijas idejai, kuŗai bija tik liela loma Latvijas saimniecības atjaunošanā pēc kara, bet pavisam maza loma ASV.

Alberts Dravnieks savā ideālismā šo Ulmaņa nostāju neizprata un nevarēja izprast.

DAŽAS PERSONISKAS PIEZĪMES PIE DRAVNIKA ATMIŅU STĀSTA

Alberts Dravnieks savās atmiņās starp citiem Saldus kooperatīva *Neatkarības* darbiniekiem piemin arī mani (ms. 31.lpp.): „grāmatvedības māceklis [. . .], kā no skolas sola nācis zēns Dunsdorfs, vēlākais Latvijas universitātes docents – tautsaimnieks”. Precīzējot – no skolas sola gan nenācu, jo manu izglītību Saldus pilsētas skolā, kur mācījos 1913.gadā, bija pārtraucis Pirmais pasaules karš. Līdz ar to mans „skolas sols” bija namiņš Saldū, kuŗā biju piedzimis. Tikai, kad mani iesauca obligātajā kaŗaklausībā 21 gada vecumā un iedalīja kaŗaspēkā Rīgā, varēju sēdēt istā skolas solā vakara vidusskolā un pēc četriem gadiem iestāties universitātē.

Alberts Dravnieks kļūdās arī, rakstot par manu tēvu, ka viņš bijis melderis Upesmuižas dzimavās. Viņš bija gan melderis, bet nekad minētajās dzimavās. Tai laikā, par ko Dravnieks raksta, mans tēvs slimoja ar locekļu reumatismu un atradās Kuldiģā. Vēlāk viņu atveda uz Saldu, kur neizveseļojies viņš nomira.

Ar Albertu Dravnieku satikos Rīgā, kad pēc obligātās kaŗaklausības laika nolēmu tur palikt. Uzzinājis, ka Dravnieks ir centrālās savienības *Konsuma* valdes loceklis, pieteicos, lūdzot sarunu. Dravnieks mani laipni pieņēma un, uzklausījis, ka meklēju darbu, tūlīt pa tālruni piezvanīja Latvijas piensaimniecības centrālās savienības virsgrāmatvedim Ludvigam Eichenbergam (dz. 1878) un, mani cildinot, ieteica kā darbinieku, sevišķi uzsverot manu svešvalodu prasmi. Tūlīt tika norunāts, ka došos uz LPCS kantori, un kad tur ierados, mani pieņēma par kantoristu.

Tikai vēlāk, kad studēju tautsaimniecību un izstrādāju semināra darbu par tirdzniecību profesora Jāņa Kārkliņa (1877 –1955) vadībā, sapratu, kādēļ Dravnieks

mani nepieņēma centrālās savienības *Konsuma* darbā, kā biju cerējis. Šī Latvijas kooperatīvu savienība bija milzis uz māla kājām, kā to noskaidroju, analizējot *Konsuma* bilances. Pētot savienības vēsturi, redzēju, ka grūtības sākās tad, kad *Konsums* izglāba neatkarīgās Latvijas valsts saimniecību tās sākumā. *Konsums* tai garantēja kreditus ārzemēs, tomēr uzņemtos parādus valsts savienībai neatmaksāja, un tā radās tās vājums.

Kādēļ Alberts Dravnieks no plaukstošā, veselīgā Saldus kooperatīva pārgāja darbā uz slimo *Konsumu*, ir grūti saprast.

INTERVIJA AR FRICI DRAVNIĒKU

Par Albertu Dravnieku intervēju viņa dēlu Frici, ar ko iepazīnos, būdams grāmatvedības māceklis Saldū un vēlāk darbojoties Baltijas universitātē Pinebergā, Vācijā, kur Fricis bija jaunākais mācībspēks matēmatikas un dabzinātņu fakultātē. Intervija notika rakstveidā un ir datēta Mineapolisā 1990.g. 7.novembrī.

Alberta Dravnieka ģimene Saldū 1921.g. No kreisās: dzīvesbiedre Liba (dz. Šēnberga Zvārdes Upeniekos, 1886–1950), Alberts Dravnieks, dēls Fricis (dz. 1915 Slokā)

Intervijā jautā Edgars Dunsdorfs (ED), atbild Fricis Dravnieks (FD).

ED : Kādi ir Jūsu tēva dzimšanas un miršanas dati?

FD : Alberts Dravnieks piedzimis 1886.g. 5.decembrī savu vecāku mājās *Spolēnos* un turpat arī miris 1954.gadā (datumu nezinu).

ED : Kur atrodas *Spolēni*?

FD : *Archīva* 29.sējumā, 19.lpp. ievietotajā Saldus apkārtnes kartē minēti *Spolēni* Saldus–Auces lielceļa malā kopā ar kapsētas apzīmējumu, apmēram 3 km uz ziemeļiem no Striķu muižas un 6 km no Saldus. Latvijas neatkarības laikā *Spolēni* bija Cieceres pagastā, kaut kaimiņu mājas uz dienvidiem *Zvejniekus* (kur saimniece bija ieprecētā tēva māsa) skaitīja Zvārdes pagastā. Esmu dzirdējis, ka vecos laikos *Spolēni* esot piederējuši kroņa Lemzeres muižai, bet *Zvejnieki* – barona Bēra

Valsts prezidents Jānis Čakste
1921.g. pieņem Latvijas kara-
skolas pirmā izlaiduma parādi

Striķu muižai. Padomju okupācijas laikā, kad tēvs mira, pēc informācijas *Archīva* 26.sējumā, 30.lpp. ievietotajā kartē, *Spolēni* ietilpa *Novadnieku* „ciema padomē”.

ED : Kad un kur Jūs esat dzimis?

FD : 1915.g. 11.jūnijā bēgļu gaitās Slokā, kad vecāki tur bija nonākuši. Kristības notikušas Madonā, ceļā uz Iekškrieviju. Atgriezāmieš (tēvs, māte, tēvamāte un es) kaut kad 1919.gadā. Bijām *Spolēnos*, kad tur kādu nakti iekūlās bermontiešu banda, liekas, bēgot uz Lietuvas pusi. Spriežot pēc Jūsu *Latvijas vēstures* (1980), 248.lpp., tas varētu būt bijis 1919. g. novembra otrā pusē.

ED : Ko Jūs atceraties par kooperatīvu *Neatkarību*?

FD : Kooperatīva dibināšanu neatceros, bet labi atceros lielo notikumu Saldū, kad kapos atklāja pieminekli brīvības cīņās kritušajiem kaŗavīriem. No Rīgas bija ieradies valsts prezidents Čakste un ministru prezidents Meierovics.

Šai pieminekļa iesvētes laikā *Neatkarība* jau darbojās ar pilnu sparū. Tai bija divu istabu kantoris. Tēvs, māte un es dzīvojām kantorim blakus trīsistabu dzīvoklī ar telefonu. Atceros to tādēļ, ka mūsu dzīvoklī ciemiņiem un Saldus dižvīriem deva cienastu. Ap galdu bija daudz ļaužu. Es, ap sešu gadu vecs puika, tur maisījos pa aizmuguri, kad briļļainais, laipnais un runīgais kungs mani nogrāba pie rokas un prasīja, vai es esot pirms dažām dienām ar viņu runājis pa telefonu. Tā tas tiešām bija bijis, jo kādu vakaru, kad vecāki nebija mājās, atbildēju kādam zvanītājam no Rīgas un biju bēmišķīgi izrunājies. Kad Meierovics jautāja: „Kas runā?” atbildēju: „Es!”.

ED : Kādas personas Jūs vēl atceraties?

FD : Mūsu dzīvoklis bija trīsstāvu mājā, Dzirnāvu ielā 8. Otrā stāvā dzīvoja advokāts Blūms. Kantorī bez tēva vēl strādāja galvenais kasieris Zandbergs. Kooperatīva veikals atradās Dzirnāvu un Upesmuižas ielas stūrī. Veikala pārzinis bija Jēkabs Sillers, kasiere Anna Upmane (manas mātes māsiņa), kas apprecējās ar Zandbergu (vēlāk: Zemdegu), vēlāko ilggadīgo Saldus pilsētas galvu. Veikalā strādāja vēl Skraustiņa jaunkundze un daži citi.

ED : Vai Jums ir kāds priekšstats par kooperatīva darbību?

FD : Tēva vadības laikā pie kooperatīva darbojās vairāki uzņēmumi. Pēc veikala sekoja Upesmuižas dzirnavas, ko darbināja Cieceres upes ūdeņi un, ja to nepietika, tad palīdzēja iegādātais tvaikadzinējs. Atceros, ka to pārbaudīt no *Konsuma* Rīgā atbrauca inženieris Ādolfs Vickops (dz. 1878), vēlākais Rīgas valsts tehnikuma direktors. Viņš man, mazam puikam, laipni mēģināja paskaidrot, kā to dara.

Tad sekoja pienotava, kur ražoja arī sieru. Pēc tam pienotavas tuvumā ābolu pārstrādes uzņēmums, kur ražoja marmelādi (ābolu biezeni) un arī vīnu. Beidzot šiem uzņēmumiem pievienojās Mazcieceres kaļķuceplis.

Tas bija tiešām apbrīnojams veikums samērā īsā laikā, ko panāca tēva dedzīgā pieķeršanās kooperācijas idejai un viņa enerģija un darba spējas.

Lai dažus šos uzņēmumus varētu īstenot, līdzekļus ieguva, ieķīlājot *Spolēnu* mājas, kas vēlāk mūsu ģimenei sagādāja nopietnas rūpes.

Saprotu, ka *Neatkarība* bija viena no centrālajā savienībā *Konsums* apvienotajām organizācijām, kuņu skaits 1925.gadā esot bijis 410 ! (sk. Aizsilnieks, *op.cit.*, 418. lpp.). Tādēļ tēvs itin bieži no Saldus brauca uz Rīgu piedalīties apspriedēs. Tas notika pirms Liepājas–Glūdas dzelzceļa izbūves, braucot vai nu pa zemesceļu uz 43 km attālo Auces staciju, vai arī ar „mazo bānīti” uz Aizputi, tad Liepāju un tālāk caur Mažeikiem Lietuvā uz Rīgu. Vēlāk (neatceros, kad) palīdzēja Saldus–Auces autobuss.

ED : Kad kooperatīvs izbeidza darbību un kādos apstākļos?

FD : Tas varētu būt Ulmaņa autoritātīvā laikmeta sākumā. Jūsu grāmatā *Kārļa Ulmaņa dzīve* lasu, ka Ulmanis nebija labvēlīgs kooperācijas kustībai. Tomēr jau 1932.gadā, kad tēvam ar *Neatkarību* vairs nebija nekādu darba saistību, dzirdēju viņu žēlojamies par visādām nebūšanām šī kooperatīva darbībā.

ED : Vai Jūsu tēvs Rīgā darbojās tikai *Konsumā*, vai arī kur citur?

FD : Otrās saeimas vēlēšanu laikā 1925.gadā mēs vēl dzīvojām Saldus dzīvoklī. Atceros, ka tur šķirstīju lielu kaudzi saeimas deputātu kandidātu sarakstu, kur Goldmaņa un Gailiņa sarakstā kaut kur patālāk lasīju arī sava tēva vārdu. Tad biju jau Saldus pamatskolas otrās klases skolēns. Kad sāku iet trešajā klasē, tad Saldū vairs nedzīvojām. Māte, es un 1923.gadā dzimusī māsiņa pārcēlāmies uz *Spolēniem*. Trešajā un ceturtajā klasē skolojos Striķu pamatskolā, ap 2 km gājienā no *Spolēniem*.

Ap 1925.gadu tēvs pārcēlās uz Rīgu. Gada beigās vai 1926.g. sākumā viņu ievēlēja centrālajā savienībā *Konsumā* par direktora biedru. *Konsuma* direktors un rīkotājs bija Pēteris Siecenieks (1865–1930), direktors bija Eduards Laursons un viņa biedrs Dravnieks. Tēvs sevi dēvēja par *Konsuma* trešo direktoru. Šai darbā viņš palika līdz 1932.gadam.

Pēc pamatskolas beigšanas Zvārdē sāku iet Rīgas pilsētas I ģimnazijas reālajā nodalījumā un reizē mācījos arī Latvijas konservātorijā profesora Junga vijoles klasē 1930.gada rudenī.

Pirmo skolas gadu Rīgā nodzīvoju ar tēvu vienā dzīvoklī. Otro gadu vairs neiznāca Rīgā kopā nodzīvot. Viņam darbs bija jāpārtrauc, un viņš atgriezās *Spolēnos*. Aizsilnieka *Latvijas saimniecības vēsturē*, 448. un 560.lpp. lasu par saimniecisko depresiju Latvijā un ka, sākot ar 1931.g. decembri, centrālā savienība *Konsums* turpināja darbību ieceltā administrātora vadībā. Liekas, ka tad tēvam darbs *Konsumā* bija jāpārtrauc.

Rīgas darbības laikā (1926–1932) tēvs mūs *Spolēnos* apciemoja pareti, parasti svētku laikā. Pieminami viņa divi ārzemju komandējumi. No Somijas apciemojuma viņš atveda ļoti skaistu Somijas skatu albumu. Otrs bija Maskavas apciemojums. Maskavas stacijā viņš iebrauca tai pašā dienā, kad uz citām sliedēm stāvējis vilciens ar Trocki, ko izraidīja no Padomju savienības. Stacijā bijusi liela burzma un kaŗaspēka uzraudzība. Tēvs Maskavā ticies un sirsnīgi izrunājies ar Pirmā pasaules kara laikā iepazītiem draugiem – kooperātoriem.

Kaut kad ap 1934.gadu tēvs piedzīvoja nopietnu nelaimi – kuņģa plīsumu. Viņš bija kaislīgs smēķētājs, un arī Ulmaņa nostāja kooperācijas lietās viņu ļoti kaitināja. Citādi pret jauno režīmu viņam lielu iebildumu nebija.

Tēvu ar plīsumu kuņģī atveda uz Rīgu: vispirms brauciens ratos 6 km pa grantē-tu ceļu, tad vēl 2 km pa apaļo akmeņu bruģi no Saldus līdz stacijai, tad 2.klases vagonā līdz Rīgai un ar taksometru uz II pilsētas slimnīcu, kur viņu operēja profesors Pauls Stradiņš (dz.1896). Ir brīnums, ka šis izcilais chirurģs tomēr varēja izglābt tēva dzīvību pēc visām šīm ceļa grūtībām.

Slimnīcā pavadītajos divi mēnešos tēvs ar savu ārstu sadraudzējās. Pēc lielās operācijas viņš nedrīkstēja strādāt fizisku darbu, un tā *Spolēnos* viņš dzīvoja kā „kungs”, sekoja pasaules notikumiem, klausījās radio, lasīja grāmatas, divas avīzes, vairākus žurnālus un turpināja rakstīt savas atmiņas.

Esmu sev bieži jautājis, kā manam tēvam padomju laikā bija aiztaupīta aizvešana uz Sibīriju. Viņa vārds bija aizvedamo sarakstā. Komunistu skatījumā tēvam grēku netrūka. Viņš bija kandidāts komunistu rīkotajās saeimas vēlēšanās Aša Ķeniņa organizētajā sarakstā kopā ar Skalbi, ģenerāli Balodi un citām pazīstamām personām. Vācu okupācijas laikā viņš bija Kuldīgas apriņķa lauksaimniecības nodevu kārtotājs – tātad kolaborants, un beidzot ar ģimeni bēdzis uz Vāciju.

Esmu lasījis paziņu vēstulēs, ka viņš pēc atgriešanās no Čehijas tiesāts publiskā tautastiesā – un attaisnots! Daudzi par viņu spontāni nodevuši labu liecību.

ED : Vai Jums būtu kāds Jūsu tēva vai ģimenes fotoattēls vai Saldus un *Spolēnu* attēli?

FD : Pēc māsas Veltas Dravnieces (1923–1981) nāves (īsi pirms tās paspēju viņu dzimtenē Saldū apciemot) viņas draugi man atsūtīja viņas mājās atrastos fotoattēlus.

Spolēnu māju saime 1941.g. augustā

Atļaušos vēl šo interviju papildināt ar dažiem faktiem, kas Jūs varētu interesēt.

Stankeviča grāmatā *Pēc pirmiem cīruļiem*, 88.lpp. mans tēvs pieminēts kā „Saldus sadraudzīgās biedrības ilggadīgais priekšnieks”. Izbrīnina apzīmējums „ilggadīgais”. Kā tas varētu būt? Tēva skološanās nav ilga – 3 gadi Striķu pagastskolā, tad (pieņemu) 5 gadi Zvārdes ministrijas skolā pārziņa Seska laikā. Tai laikā skolās sāka iet apm. 10 gadu vecumā, tātad skološanās būtu nobeigta 18 gadu vecumā ap 1904.gadu. Šai laikā viņam jau bijis divritenis (pareta manta tajos laikos), lai ērti nokļūtu Saldū uz sarīkojumiem, bet nedomāju, ka tik jaunu darboni kāds vēlētu par

24. POSMS

Saldus intelektuālās dzīves trīs pīlāri

Saldus skolas

Bernštēgera chronikā minēts, ka 1885.gadā Saldū darbojušās šādas skolas: Krauzes zēnu skola (izbeigusi darbību 1895.gadā); Gizekes (W.Gisecke) zēnu skola (arī par to chronists piezīmē, ka tā beigusi darboties, bet neatzīmē, kad); Jūlijas un Minnas Glāzenapas meiteņu skola; Olgas Dilnō (Dulneaux) meiteņu skola, ko pārņēma M.Sokolova (sk. 22.posmā, 167 lpp.); A. fon Bursijas (Bursy) meiteņu skola (chronists piezīmē, ka darbība vēlāk izbeigta); Herteles (Hertel) meiteņu skola (beidza darboties 1895.gadā); Līnas Kēnigas (Koenig) skola mazturīgo bērniem; žīdu meiteņu skola Natālijas Malbetas (Malbeth) vadībā.

Visām šīm skolām bija elementārskolas (pirmās pakāpes pamatskolas) raksturs. Pēc manām personiskajām atmiņām, māsu Glāzenapu skolā, tāpat Sokolovas krievu skolā vēlāk mācījās abu dzimumu bērni.

Par Saldus skolām sk. arī: Ancītis, *op.cit.* [I], 57. un sek. lpp.

Esmu jau vairākkārt pieminējis savu vienīgo Saldus skolā pavadīto gadu (1913.), kad mācījos Saldus augstākajā skolā. Tā bija mācībiestāde abu dzimumu bērniem, pārveidota no agrākās zēnu skolas. Kamēr mums, zēniem, bija militārā apmācība, meitenēm bija apmācība pirmās palīdzības sniegšanā – cariskā Krievija bija kaŗa gaidās.

Ielas pretējā pusē atradās skola, ko sauca par Paegles sieviešu progimnaziju un ko vadīja Late Paegle.

Kad kaŗa draudos pilsētas valde norīkoja namīpašniekus naktī sargāt telegrafa stabus, „lai vācu spiegi tos nenozāģētu”, vecmāmiņa ņēma mani līdz sardzes norīkojumā. Pa daļai ar ziņkāri, pa daļai sašutumu tad vēroju, ka mūsu skolas puīši pa pāriem rokrokā ar Paegles meitenēm staigāja pa ielām. Mūsu pašu skolas meitenes šai parādē nevienu neredzēju.

Brošūrā: Anaparts uc., *Saldus*, 19.lpp. par manas pirmās skolas ēku lasāms: „Šis [Leņina] ielas vēsturiski interesantākais objekts atrodas pakalniņā, ēkā ar numuru 33 / 35. Tā ir Saldus pirmā astoņgadīgā skola, bijusī Saldus pilsētas skola [. . .] Ievēribu pelna skolas dārzs, kuŗā patīkamus brīžus var pavadīt gan paši Saldus iedzīvotāji, gan viesi. Šeit ikvienu priecē dekoratīvo augu valstība, gleznainais diķis ar gulbjiem, saliņa diķa vidū; un viss šis jaukums radīts pārpuvota diķa vietā un tā apkārtne!”

Kad šai skolā gāju 1913.gadā, aprakstītais dārzs bija tikai veidošanās stadijā, pārpuvotā diķa vietā ziemā bija slidotava, kur, mūzikai skanot, varēja griezt figūras (mūziku spēlēja Saldus ugunsdzēsēju biedrības tauŗu orķestris). Slidojot tomēr bija jāuzmanās, lai neieslidētu plānajā ledū virs strautiņa.

Skolas dārza stādīšanā esmu pats piedalījies, bet Bermonta uzbrukuma laikā ar nožēlu redzēju, ka manis iestādītie kociņi bija aplauzti. Pirmā pasaules kara vācu okupācijas laikā skolas ēkā bija ierīkota labības noliktava.

Saldus bija pirmā pilsēta, ko ieņēma Latvijas nacionālais karaspēks, bet pirmās dienas bija traģiskas. Denuncētos saldeniekus veda uz Liko mežu (pretim mājai, kuŗā dzīvojām), nošāva un turpat pie eglēm apraka. Šo militārā komandanta izrīcību apturēja tikai pēc sūdzībām augstākajam kara pavēlniekam, vēlākajam ģenerālim Jānim Balodim.

Saprotams, tam nav nekāda sakara ar manas pirmās skolas ēku, bet man visas Saldū pieredzētās mežonības asociatīvi saistās vienā kamolā.

Latvijas patstāvības laikā agrākās Saldus pilsētas skolas ēkā darbojās sešklasīgā pamatskola ar pārzini Jēkabu Salni (dz. 1881), kas mācīja matemātiskos priekšmetus. Viņa dzīvesbiedre Anna mācīja meitenēm praktiskās zinības mājturībā.

Par Salņa konfliktu ar skautu vadītāju un skolotāju Teodoru Kalku sk. 25.posmā.

Netālu no Kalnamuižas atradās Brocēnu četkrklasīgā pamatskola, kuŗā bija tikai divi skolotāji – pārzinis Štamars (pensionējās 1935) un viņa meita Erna Štamara.

Saldus tuvumā Kalnamuižas pilī darbojās Saldus pilsētas ģimnazija. Šeit par to sniegtas ziņas pēc Dainas Aunas (dz. Lāvas, 1915) atmiņām. Ģimnazijas dibinātājs un pirmais direktors bija Jēkabs Lāva (1888 Kursišos – 1965 Torontō). Viņš bija beidzis Pliskavas skolotāju institūtu, studējis matemātiku Maskavas universitātē un darbojies par skolotāju Valkā, Vīpurī Somijā, Limbažos, Jēču pagastskolā un Saldus pamatskolā. 1913.gadā viņš salaulājās ar Mariju Preisbergu, kas pēc Maldoņa ģimnazijas beigšanas strādāja par skolotāju Cēsīs un Limbažos.

No bēgļu gaitām ģimene atgriezās 1920.gadā. Ar lielām pūlēm un neatlaidīgiem braucieniem uz Rīgu izdevās pārliecināt izglītības ministriju, ka Saldū nepieciešama ģimnazija. To nodibināja 1922.gadā. Jēkabs Lāva direktora darbā strādāja līdz 1940. gadam, kad Saldū sākās komūnistu terors, apcietinot daudz skolēnu.

Ģimnazijas telpas bija Kalnamuižas pils augšējā stāvā. Pils apakšējā stāvā darbojās divgadīgā lauksaimniecības skola. Sākumā abas skolas sadzīvoja draudzīgi, bet, pieaugot skolēnu skaitam ģimnazijā, radās domstarpības. Valdības iestādes atbalstīja divgadīgo lauksaimniecības skolu, un ģimnazijai vajadzēja sašaurināties. Ģimnazijas direktoram ar savu lielo ģimeni bija jāmeklē dzīvoklis ārpus Kalnamuižas. 1936.gadā izglītības ministrija apstiprināja plānu jaunai, plašai ģimnazijas ēkai, bet līdz 2.pasaules kara sākumam to neizdevās realizēt. 1945.gadā Saldus ģimnaziju pārcēla no Kalnamuižas uz Saldu.

Kalnamuižas pils ēka 1925.g.

Saldus pilsētas ģimnāzijas 10. izlaidums 1934.gadā

Otrā rindā no kreisās skolotāji: M.Ventiņš, Fr.Drēziņš, Ž.Cers, M.Kersele, B.Blumentāle, Marija Lāva, direktors Jēkabs Lāva, pilsētas galva A.Zandbergs, mācītājs R.Vanags, E.Paegle-Veinberga uc.

*Saldus pilsētas ģimnāzijas
audzēkņu cepures zīme*

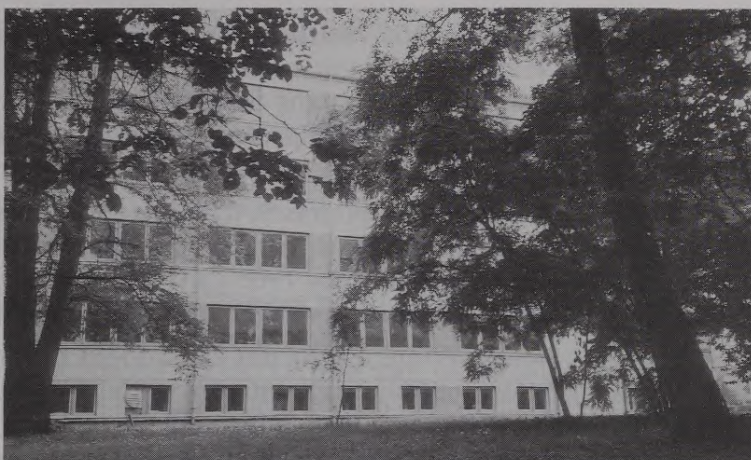
*Saldus pilsētas ģimnāzijas
abiturientu krūšzīme*

Divgadīgās lauksaimniecības skolas pārziņi bija agronomi: sākumā Brauns, kas, apprecējis turīga Saldus apkārtnes saimnieka meitu, darbu atstāja, tad Emīls Saliņš (1898–1978), vēlāk Edvīns Niedra. Skolai piederēja plaši, labi kopti lauki, augļudārzi, govju, zirgu un sīklopu kūtis. Skolēnus apmācīja praksē, kā labi saimniekot lauku mājās. Tomēr, lai iestātos Lauksaimniecības akadēmijā, bija vajadzīga vidusskolas izglītība, tāpēc divgadīgajā lauksaimniecības skolā skolēnu nekad nebija daudz.

Saldus sovchoztechnikums 1984.gadā

*Bijušās ģimnazijas ēkas papildkorpuss
– Lauksaimniecības tehnikuma ēka*

1945.gadā divgadīgo lauksaimniecības skolu pārveido par Saldus zooveterināro tehnikumu ar zootehnikas un veterināro nodaļu. No 1952. līdz 1961.gadam darbojas arī agronomijas nodaļa. 1966.gadā slēdza zootehnikas nodaļu un tai vietā nodibināja celtniecības nodaļu. Līdz ar to skolu nosauca par Celtniecības un veterināro tehnikumu. 1974.gadā skolu pārdēvēja par Saldus lauksaimniecības tehnikumu. Kad 1979.gadā skolai pievienoja Ļeņina kolchozu, skola dabūja piekto vārdu – Saldus sovchoztechnikums.

Ar visām šīm nosaukuma maiņām saistījās arī skolas mācību plāna maiņas, kaut pamatā tā palika vidusskola. Cēla arī jaunas ēkas, un tikai nedaudz rekonstruēja Kalnamuižas pili.

Sovchoztechnikumam 1983.gadā bija 4340 ha zemes platība, no tās 1988 ha tūrumu. Mājlopi: 1743 liellopi, 2212 cūkas, 357 aitas un 23 zirgi.

Līdz 1983.gadam tehnikumu beiguši 1657 speciālisti, no tiem 812 veterinār-
feldšeri un 541 celtniecības techniķis. Šie dati pēc brošūras *Saldus sovhoztehnikums* (Rīgā 1984), ko man laipni atsūtīja Valdemārs Ancītis.

Nedēļas laikrakstā *Izglītība un kultūra*, rakstā „Kurzemes skolās” par Saldus novada skolām atreferētas izglītības ministra Jāņa Vaiņava, saeimas deputāta Pēterā Elferta un preses pārstāvju sarunas ar Šķēdes sākumskolas, Striķu un Gaiķu pamatskolas un Druvas vidusskolas vadību. Pieminēts, ka Striķu pamatskola ir agrākā Zvārdes septiņgadīgā skola, dibināta 1876.gadā.

Akadēmiķis, ķīmijas profesors Jānis Stradiņš (dz. 1933). Viņa atsūtītie materiāli sekmēja šīs grāmatas tapšanu. Akadēmiķis Stradiņš, kas nopietnā darbā sasniedzis zinātnes kalngalus, ir teicams paraugs ikvienam skolas audzēknim

Saldus bibliotēka

Pirmā bibliotēka Saldū ir Kristapa Stepermaņa 1889.gadā nodibinātā privātā bibliotēka (sk.: Alberts Dravnieks, *Par Saldus bijušām dienām*, 16.lpp.).

Kristapa Stepermaņa (1860–1941) rakstnieka vārds bija Stepermaņu Krustiņš. No sarakstītajām 15 lugām iespiestas 9, izrādītas divas. Arveds Švābe (*LE*, 2355. lpp.) spriež, ka lugu darbība bijusi par komplicētu, lai tās izrādītu. Divas lugas cenzūra aizliedza. Par piedalīšanos 1905.gada revolūcijā Stepermanis izsūtīts no Latvijas, bet 1907–1915.gadā atkal vada grāmatveikalu Bauskā.

Stepermanis Saldus vēsturē ievērojams kā Latviešu sadraudzīgās biedrības dibinātājs un tās pirmais priekšnieks. Saldū viņš darbojās no 1888. līdz 1894.g., tad pārceļas uz Bausku. Saldū nodibina grāmatveikalu un bibliotēku, un viņa ierosmē Sadraudzīgā biedrība iekārto lasītavu ar latviešu avīzēm (*Austrums, Baltijas vēstnesis, Dienas lapa, Tēvija*).

Viņa dēls Marģers Stepermanis (1898–1968) bija mans kollēga Latvijas universitātē. Ne vien kollēga, bet arī draugs, un tā man zināms, ar kādiem paņēmieniem boļševiki viņu piespieda kļūt par komunistu.

Kristapa Stepermaņa grāmatveikalu Saldū pārņēma Andrejs Vējš (dz. 1868) no Sātiņu *Ringaišu* mājām. Nav zināms, vai viņš turpināja arī vadīt Stepermaņa nodibināto bibliotēku.

Par to neko nemin arī Valdis Anaparts 1985.gadā izdotajā brošūrā *Saldus bibliotēka gadu ritumā*, kurā par Stepermaņa nodibināto bibliotēku vispār nav ziņu. Brošūrā lasāms, ka Saldus sadraudzīgajai biedrībai deviņdesmitajos gados esot bijusi bibliotēka. Šo informāciju precīzē Ancītis (*op.cit.* [I], 97.lpp.), rakstot, ka 1900.gadā *Dienas lapā* minēta Saldus sadraudzīgās biedrības ziniskā bibliotēka.

Anaparta brošūrā (*op.cit.*, [3.] lpp.) lasām: „1925.gada pilsētas domes lēmums: atvērt bibliotēku-lasītavu [. . .] 5.augusta ielā [. . .]. Bibliotēkas pamatā skolēnu pulciņa ziedojums.”

Šo informāciju varu papildināt. „Skolēnu pulciņš” bija Saldus ģimnazijas skolēnu pulciņš. Šī pulciņa grāmatas toreiz iesēju, kaut nebiju ģimnazijas audzēknis. Tas bija mans pirmais un vienīgais atalgotais darbs sabiedrības labā. Grāmatas ne tikai iesēju, bet arī uzzīmēju un ielīmēju grāmatas priekšējā vākā grāmatzīmi (*ex libris*) ar pūci kā gudrības simbolu, kā arī bibliotēkas noteikumus.

Dažas grāmatas bija saplēstas, un tās bija jasalāpa. Nepelnīts tāpēc bija skolēnu pulciņa vadītāju pārmetums, ka ar šo grāmatzīmi esmu gribējis „aizlipināt acis” darba devējiem.

Anaparts tālāk raksta, ka Saldus pilsētas bibliotēkas saimnieks 1928–1934.g. esot bijis Jānis Spalis, un līdzekļus gādājusi Saldus pilsētas valde. Pēc 1934.g. 15.maija politiskajām pārmaiņām Spalis bijis spiests bibliotēku atstāt.

1944.gadā Saldus bombardēta, un bibliotēkas grāmatas izvazātas. Saldus pilsētas bibliotēku atjauno 1946.gadā. Ir tikai viens darbinieks, un tas pats bieži mainās. Ar 1954.gadu bibliotēkai ir bibliotēkāre un arī lasītavas pārzine. Kopš 1955.g. darbojas Eleonora Anaparta (Kleinovska), kas 1985.gadā ir bibliotēkas direktise.

Ar 1974 / 1975.gadu Saldus bibliotēka ir centrālā bibliotēka Saldus rajonā. 1984.gadā bez centrālās bibliotēkas darbojas vēl 28 rajona bibliotēkas. Kopējais bibliotēkāju skaits rajonā ir 47. Centrālajā bibliotēkā ir pāri par 70 000 vienību (grāmatas un brošūras), lasītavā 165 periodiskie izdevumi.

Kopš šī pārskata laika ir pagājis daudz gadu, un jādodomā, ka bibliotēka ir turpinājusi augt, kaut novērots, ka ar politiskām pārmaiņām bibliotēkās notiek „ravēšana”.

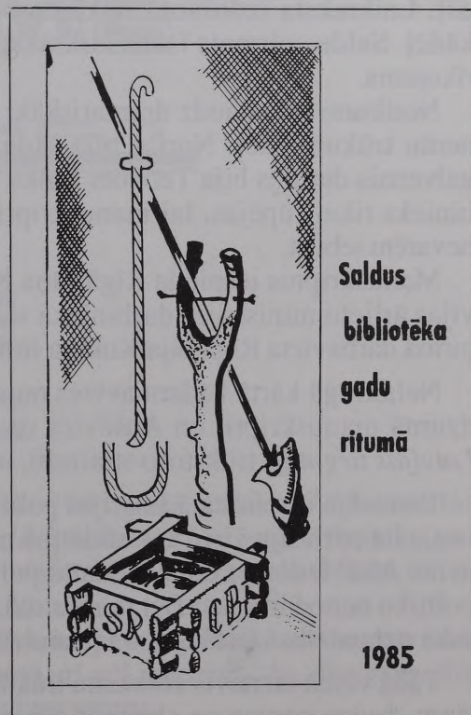
Valdemārs Ancītis (*op.cit.* [I], 96–107.lpp.) Saldus bibliotēkas gaitas līdz 1985. gadam apskata sīkāk un precīzāk. Viņš izseko bibliotēkas attīstībai pa gadiem, minot bibliotēkārū vārdus un bibliotēkas adreses maiņas, grāmatu skaitu un citas ziņas, kas raksturo bibliotēkas darbu.

Viņš raksta, ka 1925.gadā Rūdolfis Vilks (Lācis, 1903–1971) panācis Saldus pilsētas bibliotēkas nodibināšanu. Tās pamatā bijuši 150–200 sējumi, ko ziedojis Saldus ģimnazijas skolēnu pulciņš (par šo pulciņu jau minēju).

Biju ļoti pārsteigts, lasot Ancīša rakstā, ka man ļoti pazīstamais skolotājs (un skautu vadītājs) Teodors Kalks bijis 1941.gadā (vācu okupācijas laikā) Saldus pilsētas bibliotēkār.

Manā jaunībā Saldū bija bibliotēkas ar grāmatām trijās valodās – latviešu, krievu un vācu. Latviešu grāmatas bija Latviešu sadraudzīgajai biedrībai, krievu grāmatas – Saldus augstākās skolas bibliotēkā, vācu grāmatas – Saldus vācu biedrībai. Kara laikā grāmatas izvazāja, un Latvijas patstāvības laikā bibliotēkas bija jāorganizē no jauna.

Kad Saldū nodibinājās Latviešu nacionālās jaunatnes savienības Saldus nodaļa, tā iekārtoja bibliotēku un lasītavu Lilienšteina namā. Toreiz Latviešu kultūras biedrība (tās pareizo nosaukumu neatceros) avīzēs plaši sludināja, ka par rosīgu loterijas biļešu izplatīšanu piešķirs attiecīgai organizācijai godalgu – „bibliotēku”. Latviešu nacionālās jaunatnes savienības Saldus nodaļa šo bibliotēku ieguva, bet tā bija vilšanās. No Rīgas saņēmām mazu kastīti ar grāmatām, kas lielāko tiesu bija politiski pakreisas. Pirms šīs „bibliotēkas” saņemšanas LNJS Saldus nodaļa jau bija iekārtojusi īstu bibliotēku ar vairākiem simtiem grāmatu.

*Saldus rajona centrālās bibliotēkas
prospekta vāks (teksta autori: Valdis
Anaparts un Valdemārs Ancītis)*

Saldus prese

Valdemārs Ancītis savas grāmatas IX nodaļu (*op.cit.* [I], 71. un sek. lpp.) veltījis Saldus novada preseī. Pēc preses raksturojuma apakšnodaļā „Kā tas sākās” (tātad aizvēstures) seko divas apakšnodaļas, kas var interesēt sakarā ar mūsu grāmatas tematu: „Neatkarības gadu prese” un „Periodika padomju gados”.

Par Ancīša minētām citur izdotajām publikācijām, kas izplatītas Saldū un apkārtnē, jāpiebilst, ka Saldū un tās apkārtnē izplatīja arī Rīgas izdevumus, ne vien Kuldiņā, Aucē un Skrundā izdotos. Papildinot viņa pārskatu, sevišķi jāizceļ Rīgā publicētais Latvijas kultūras veicināšanas biedrības priekšnieka Oto Krolla rediģētais *Jaunatnes vadonis* tādēļ, ka tā viens (Lieldienu) numurs bija veltīts tieši Saldus pilsētai.

Šī numura izplatīšanā biju pats iesaistīts. Toreiz gleznoju dekorācijas Remtes tautasnama skatuvei un tais pašās Lieldienās, kad iznāca manai dzimtajai pilsētai veltītais *Jaunatnes vadoņa* numurs, žūksni avīzes aiznesu mugursomā no Saldus uz Remti un svētku sarīkojumā ļoti ātri izpārdevu.

Sarunas ar Rīgu par *Jaunatnes vadoņa* Saldus numuru bija notikušas pēc Saldus 14. skautu pulciņa vadītāja Teodora Kalka iniciatīvas, un tā kā Oto Krolls arī bija skautu vadītājs, bija panākta vienošanās, kam ar komerciju nebija sakaru – visa peļņa nonāca 14. skautu pulciņa kasē.

Šeit jāpiemin arī pirmās Saldus avīzes necilais gals. Pirmā īstā Saldus avīze *Saldus ārēis* (neatkarīgs nacionāls nedēļas laikraksts) iznāca 1925.gadā. Izdevējs: 14.skautu pulciņš, Redaktori – 14.skautu pulciņa vadītāji Teodors un Leonards Kalks. Techniskais redaktors – Teodors Anševics. Iespiests Rīgā, grāmatirtgotāja Kukura apgādā.

Pēc Ancīša informācijas (*ibid.*, 79.lpp.), laikraksts apstājies abonentu trūkuma dēļ. Laikraksta izdošanas laikā darbojos skautos 14.pulciņā un atceros ļoti labi, kādēļ Saldus pirmais īstais laikraksts apstājās, t.i., tika aplūsināts pēc cenzūras rīkojuma.

Notikumi bija daudz drāmatiskāki nekā to apzīmē vienkāršie sausie vārdi: abonentu trūkuma dēļ. Norise bija šāda: Manuskriptus avīzei sagatavoja Saldū, un galvenais darītājs bija Teodors Kalks. Viņa brālis Leonards kā Saldus policijas darbinieks tikai rūpējās, lai manuskripti būtu tādi, ka cenzūra vēlāk pret tiem neko nevarētu iebilst.

Manuskriptus iespieda Rīgā Jāņa Kukura (dz. 1879) firmas apgādā nākošā Latvijas ārlietu ministrijas darbinieka saldenieka Teodora Anševica uzraudzībā, kam pirmā darbavieta Rīgā bija Kukura firmā.

Nelaimīgā kārtā kādam avīzes numuram Saldū nebija sagādāti pietiekamā daudzumā manuskripti, un Anševics uz ātru roku paķēra no Kukura izdotā žurnāla *Latvijas tirgotājs* trūkstošo straipsni, un ar to avīzes numurs bija piepildīts.

Toreizējā satrauktajā Latvijas politiskajā gaisotnē bija ļaudis, kas ar Argus acīm lasīja un pārlasīja visu, kas atklātībā parādījās iespiestā veidā, jo sevišķi jaunizdotu avīzi. Ahā! Izdevējs Saldus skautu pulciņš, tātad organizācija, kas deklarējusi, ka ar politiku nenodarbojas! Bet te mēs redzam, ka ir ievietots politisks raksts! Ko par to saka uzraudzības iestādes? – Uzraudzības iestādes saka – atņemt izdošanas atļauju!

Tādā veidā un nevis abonentu trūkuma dēļ pienāca gals pirmajam Saldus laikrakstam. Avīze nemaz uz abonentiem nebalstījās, to Saldus tirgus dienā – trešdienā

iebraucēji laucinieki izpirka līdz pēdējam eksemplāram. Ja kādreiz bija pārpalikums, to iznēsāja un piedāvāja dzīvokļos.

Ancītis vēl min, ka 1931.gadā Teodors Kalks izdevis vienreizēju izdevumu ar to pašu nosaukumu (t.i., *Saldus ārēs*), iespiestu Liepājā bērņusvētku atskaņām. Atceros, ka Teodors Kalks rīkoja bērņusvētkus, kas bija ļoti populāri, un tajos arī pārdeva Saldus avīzi (vai tās nosaukums bija *Saldus ārēs*, nevaru atcerēties). 1925.gadā biju iesaukts obligātajā kaņaklausībā, un manā atmiņā ir tikai, ka pa kazarmju ēkas logu redzēju Teodoru Kalku iznākam no pulka stāba ēkas. Kad noskrēju lejā, Kalks teica, ka sarunājis kaņarokšestri bērņusvētkiem.

To, ka šis vienreizējais izdevums publicēts Liepājā, varētu izskaidrot ar 1926.gadā izdoto aizliegumu. Saldus bija Kuldīgas apriņķi, un uz Liepāju Kuldīgā izsludinātie cenzūras aizliegumi neattiecās.

Atceros vēl *Saldus lauksaimniecības un rūpniecības izstādes vēstnesi*, ko publicēja Saldū sakarā ar šo izstādi (neatceros, kuņā gadā). Šai izstādei pats zīmēju diagrammas par Saldus kooperātīva *Neatkarības* darbību. Tā kā Saldū biju līdz 1925.gadam, tas būs noticis iepriekš.

VISU ZEMJU PROLETARIESI, SAVIENOJĪETIES!

PADOMJU ZEMIE

LATVIJAS KP SALDUS RAJONA KOMITEJAS UN RAJONA TAUTAS DEPUTATU PADOMES LAIKRAKSTS

Iznāk kopš 1963.g. 1.februāra
Nr. 149 (4029)

SESTDIEN, 1988. GADA 17. DECEMBRI

Maksa 3 kop.

SALDUS ZEME

SALDUS RAJONA LAIKRAKSTS

● IZNĀK KOPS 1963. GADA 1. FEBRUĀRA ● SESTDIEN, 1992. GADA 22. AUGUSTĀ Nr. 89 (4589) ● CENA: abonentiem — 1 rbj., mazumtirzdn. — 2 rbj.

SALDUS ZEME

CETURTDIENA
14. JANVĀRIS
1993

Nr. 4

SALDUS NOVADA LAIKRAKSTS

CENA MAZUMTIRDZINĀ 7 RBJ.

Laikraksts *Padomju zeme* Saldū sāka iznākt 1963.gadā. 1989.g. 7.februārī tas mainīja nosaukumu, un tagad to sauc par *Saldus zemi*. Avīzē pašā visu laiku par iznākšanas sākuma datumu minēts 1963.g. 1.februāris, bet 1993.gada atskatā uz 30 gadu darbību par sākumna datumu atzīmēts 2.februāris.

Saldus zemes 12.nr. (1993.g. 2.febr.) minēts, ka padomju laikā avīzei īstenībā bija „divi kungi” – bez apakšnosaukumā minētā arī vēl izdevniecība *Zvaigzne*. Šis otrs saimnieks partijas uzdevumā kontrolēja avīzes saturu.

Sekojošajās politiskajām pārmaiņām Latvijā, notika arī apgāda maiņa. 1993.gadā to izdeva sabiedrība „Saldus zeme II”. Līdz ar apgāda maiņu mainīta arī avīzes redakcija, un avīzi vairs nesaliek un neiespiež Saldū, bet gan Talsos. Redakcijas adrese tomēr ir Saldū: Lielā ielā 8. Apgāda vadītāja un galvenā redaktrise ir Andra Valkira.

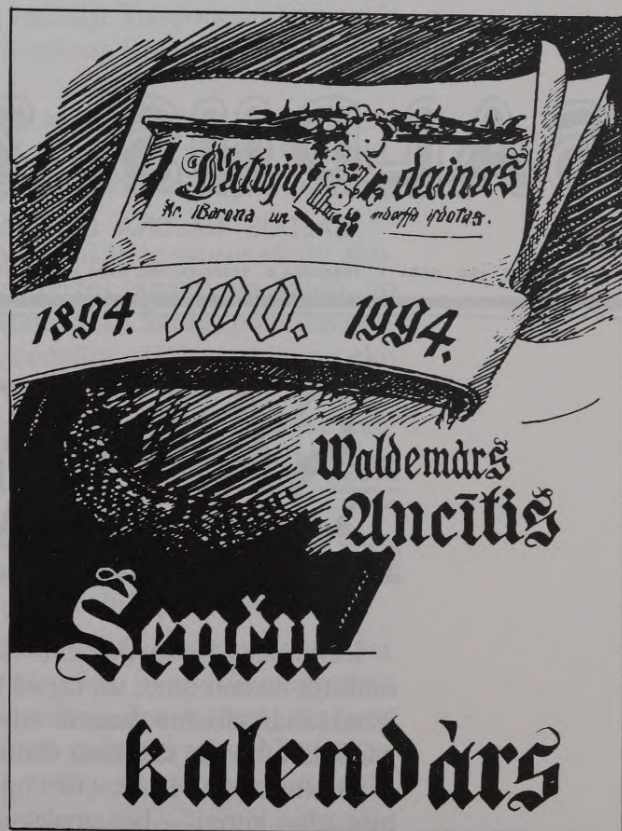
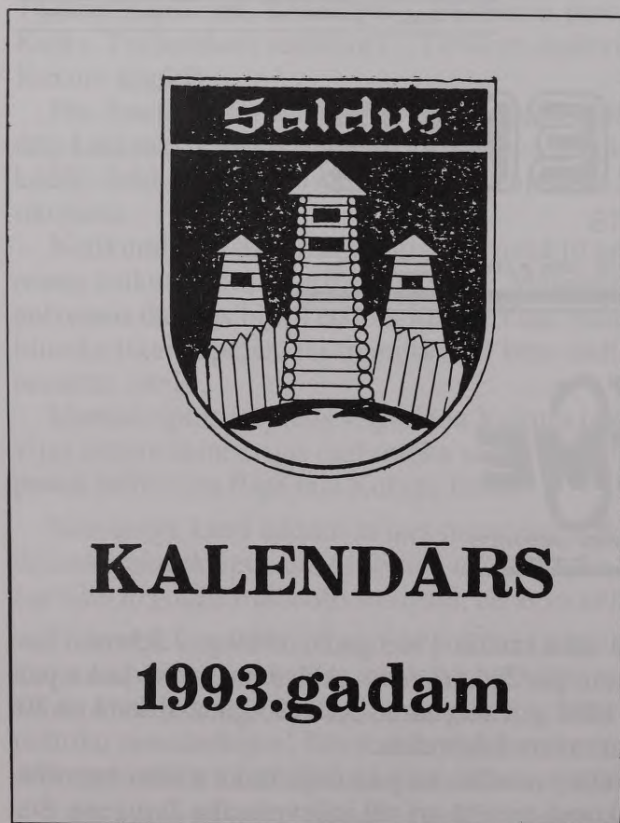
Pēc man piesniedzamajiem laikraksta eksemplāriem ir interesanti izsekot, kā mainījies tā apakšnosaukums iznākšanas laikā. 1977.gadā tas bija: „Latvijas KP Saldus rajona komitejas un rajona darbaļaužu padomes laikraksts”. 1978.gadā „darbaļaužu deputātu padomes” vietā ir „tautas deputātu padomes”. 1990.g. februārī *Saldus zemei* vēl ir tas pats apakšnosaukums kā *Padomju zemei*, bet tā paša gada oktobrī jau ir tikai „Saldus rajona tautas deputātu padomes laikraksts”.

1991.gadā apakšnosaukums ir „Saldus rajona laikraksts” un 1993.gadā „Saldus novada laikraksts”.

Saldus periodikā pēdējos gados redzama vieta ir kalendāriem. Sastādītāja Valdemāra Ancīša rosmīgā darba rezultātā kopš 1992.gada Saldū iznāk *Senču kalendārs* (metiens 20 000 – 30 000) un *Saldus kalendārs* (1992.gadā metiens 3000).

Senču kalendārs 1994. gadam veltīts Krišjāņa Barona *Latvju dainu* simtgadei. Tajā daudz rakstu par dainām un par folkloru vispār.

Saldus kalendārs 1994.gadam savukārt ir „Jubilejas izdevums”, atzīmējot 100 gadus kopš iznācis pirmais Saldus kalendārs: *Saldus latviešu kalendārs uz 1894. gadu*. To izdevis Saldus grāmatlīgots Frīcis Krūmiņš. Jubilejas izdevumam uz vāka Jaņa Rozentāla gleznas „No baznīcas” reprodukcija, saturā raksti par gadskārtām un saldeniekiem.

25. POSMS

Saldus skauti

SKAUTI LATVIJĀ

Skauti ir ārpusskolas, pašaudzināšanas jaunatnes organizācija. No citām jaunatnes organizācijām skauti atšķiras ar to, ka viņi ar godavārdu solās dzīvot pēc morāles kodeka, kas formulēts desmit skautu likumos. Skauti ir ne vien nacionāla, bet arī starptautiska organizācija.

Latvijā skauti sāka darboties 1917.gadā, tātad pirms Latvijas neatkarības proklamēšanas. Ierosinājumu skautu pulciņu dibināšanai zēni ieguva no literatūras. Pēc zēniem arī meitenes nodibināja atbilstošu organizāciju, ko nosauca par gaidām. Kā skautu, tā arī gaidu kustības sākums bija Anglijā.

Šo organizāciju dibinātāju mērķis bija dot jaunatnei iespēju it kā rotaļas veidā, dodoties „āra gaitās”, ar pašdarbību un pašdisciplīnu pārvarot grūtības, norūdoties un kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības locekli. Vēlāk Latvijā skautus un gaidas vadīja pieauguši vadītāji, kas bija apvienoti centrālā organizācijā. Skautu organizācijas priekšgalā bija skautu prezidents ģenerālis Kārlis Gopers (1878–1941) – slavens latviešu strēlnieku virsnieks.

Pirmā patstāvības laikā Latvijā skautu nodarbības rīkoja vecuma grupās – mazskautiem, skautiem un roveriem. Skauti bija vecumā no 7 līdz 17 gadiem. Jaunāki par septiņiem gadiem bija mazskauti, bet vecākus par 17 gadiem, kas paši nebija vadītāji, sauca par roveriem. Vienā vietā darbojošās vecuma grupas bija apvienotas vienā vai vairākās vienībās.

Latvijā darbojās arī jūras skauti un aviācijas skauti. Jūras skautu vienības bija Latvijas piejūras pilsētās un pie lielajām upēm. Nodarbības notika aiņu laivās un buriniekos. Kaut Saldus apkārtnē ir ezeri, Saldū jūras skautu nebija. Nebija arī aviācijas skautu, kas būvēja planieņus un, no pakalna ieskrienoties, varēja pacelties gaisā un ar izdevīgu gaisa strāvu kādu gabalu lidot.

Otra lielākā latviešu ārpusskolas jaunatnes organizācija bija mazpulki, ko nodibināja pēc ASV lauku jaunatnes organizācijas (4H-Club) parauga. Tās galvenais mērķis bija radīt jaunatnē interesi par lauksaimniecību, lai viņi iemīļotu darbu lauku sētā un gūtu par to zināšanas, jo Latvija bija lauksaimniecības zeme.

Abām organizācijām bija savi simboli – skautiem tas bija baltais lilijas zieds, simbolizējot sirdsskaidrību. Mazpulkiem tas bija četrlapainais āboliņš, kas simbolizēja laimi.

Autoritātīvā Latvijas valdība gan atmeta nodomu likvidēt skautu un gaidu organizāciju, bet bija jūtams, ka tās simpatijas ir mazpulku organizācijas pusē. Sabiedrisko lietu ministrs Alfrēds Bērziņš aktīvi iejaucās skautu un gaidu organizācijas darbībā. Viņam nepatika ģenerāļa Kārļa Gopera amata apzīmējums „Latvijas skautu prezidents”, un viņš noteica, ka Gopers saucams par „skautu priekšnieku”. Irōniskā kārtā skautu organizācijā jau bija amats ar šādu nosaukumu – tā apzīmēja personu,

Ģenerālis Gopers apbalvo skautu sacensību uzvarētājus Lielajā noietnē 1938.gadā

ko bija ievēlējuši organizācijas aktīvie vadītāji. Līdz ar to skautu organizācijai bija divi skautu priekšnieki!

Šis juceklis ilga, līdz Latviju okupēja Padomju savienība, kad skautu (un gaidu) organizāciju likvidēja. Ģenerāli Goperu komunisti zvērīgi nogalināja.

Kārļa Gopera vārds starp tūkstošiem citu vārdu minēts grāmatā *These names accuse* (Šie vārdi apsūdz), 541.lpp. Apsūdzība ir izteikta, bet noziedznieki vēl nav saukti pie atbildības. Tieši otrādi – šo noziegumu augļu baudītāji tagad pēc pusgad-simteņa pieprasa, lai Latvija visu nodarīto aizmirst.

Pēc Latvijas brīvības atjaunošanas skautu organizācija Latvijā ir atdzimusi. Viss ir sākts no jauna, un, diemžēl, ir zudušas agrākās tradīcijas.

Spilgts piemērs teiktajam ir, ka, pieminot ģenerāli Goperu, tagadējā latviešu skautu literatūrā viņš nosaukts par „skautu priekšnieku”. Ģenerālis Gopers bija *Latvijas skautu prezidents*. Šai amatā viņu ievēlēja Latvijas skautu centrālās organizācijas biedru veicinātāju sapulce. Skautu priekšnieka amats bija cits. Viņu ievēlēja skautu organizācijas aktīvie skautu vadītāji no sava vidus. Pirmais skautu priekšnieks bija Valters Voits. Viņa tēvs bija mežzinis, tāpēc Valters no bērnu dienām bija pieradis pie āra dzīves, un var teikt, ka skautošana viņam bija asinīs.

Ģenerāli Goperu no viņa amata – Latvijas skautu prezidents – Latvijas autoritātīvās valdības laikā degradēja (jā tiešām – degradēja) ar sabiedrisko lietu ministra rīkojumu. Plānoto skautu centrālās organizācijas likvidēšanu (par ko jau rakstīja avīzēs) novērsa Pasaules skautu starptautiskā biroja sūtītais ģenerālis Berts no Londonas un panāca (tikai piecas minūtes priekš pusnakts), ka Latvijas valdība, klusu ciešot, savu nodomu atmeta.

Tā notika, ka skautu (un gaidu) organizāciju likvidēja, kad Latvijā iestājās pusnakts – padomju okupācijas laikā.

Ja tagad ir uzausis brīvības rīts un Latvijā atjaunota skautu kustība, tad jāatjauno arī senākās tradīcijas un pirmām kārtām ģenerālim Goperam jāatjauno viņa tradicionālais amats – Latvijas skautu prezidents. Domāju, ka tikai viņam vienīgam paliktu šis godanosaukums, un nevienu citu vairs šai amatā neievēlētu.

Ģenerālis Gopers kā krievu armijas virsnieks pēc krievu parauga savu uzvārdu rakstīja: Goppers. Pēc latviešu pareizrakstības noteikumiem, burts p vārdā nav divkāršojams, tāpēc rakstām: Gopers.

**LATVIEŠU SKAUTI
AUSTRĀLIJĀ**

Latviešu skautu nometnes galds Panpacifika džamborejā

Vingrinājumi pirmajā palīdzībā

Nodarbibas topogrāfijā

Maizes cepšana nometnes ugunskurā

SKAUTI SILDŪ

Kad Saldū nodibinājās Latviešu nacionālās jaunatnes savienības nodaļa, statūtos varēja lasīt, ka darbība notiek sekcijās, un bija minēti arī sekciju nosaukumi. Tūlīt aiz šacha sekcijas sekoja „skautu” sekcija. Šacha sekcija mums bija, tāpat kā citas statūtos minētas sekcijas, bet par skautu sekciju nevienam īstas skaidrības nebija. Tā kā skautu sekcija sekoja aiz šacha sekcijas, radās ieskaits, ka tā ir kāda līdzīga spēle, un interese, kā to spēlēt, bija liela.

Skaidrību šai jautājumā radīja Leonards Kalks (skolotāja Teodora Kalka jaunākais brālis), kas Rīgā bija iestājies skautos. Viņš ar skautismu iepazīstināja savu brāli Teodoru, un abi nodibināja Saldū skautu pulciņu, ko skautu organizācijas centrālā pārvalde reģistrēja ar četrpadsmito numuru. Šo numuru mantojām no Talsiem, kur 14.skautu pulciņš pēc ļoti rosīgas darbības bija (kā vēlāk noskaidrojām) apvienojies ar 7.skautu pulciņu.

Pēc tam, kad Saldus skauti bija ieguvuši sacensībā pirmo vietu (sk. 215.lpp.), popularitāte ļoti pieauga, un Saldū nodibinājās vēl otra skautu vienība, ko reģistrēja ar 45.numuru (Latvijā pavisam darbojās vairāk nekā simt skautu vienību). Jaunatnē skautu popularitāte pieauga, bet pieauga arī pretestība.

Skautu vadītājs skolotājs Teodors Kalks bija ļoti reliģiski noskaņots. Pirms viņš kļuva skautu vadītājs, viņš Latviešu nacionālās jaunatnes savienības Saldus nodaļā bija nodibinājis reliģisko sekciju. Toreiz biju ļoti populārās sporta sekcijas vadītājs – nodarbojāties ar vieglatlētiķu un spēlējām futbola komandā.

Teodora Kalka vadītā reliģiskā sekcija radīja Latviešu nacionālās jaunatnes savienības Saldus nodaļā lielas domstarpības. No Rīgas centrālās valdes sūtītais pārstāvis pretējās puses nevarēja samierināt, un rosīgā LNJS Saldus nodaļa pārtrauca darbību.

TEODORS KALKS

Kalks bija Saldus skolotājs un skautu vadītājs. Viņa mūža gadus (1896–1981) min Valdemārs Ancītis (*op.cit.* [I], 55.lpp.). Jāsaka, ka īstenībā viņš bija pirmām kārtām skautu vadītājs, jo viņš pazaudēja skolotāja vietu tieši tādēļ, ka nealgotu skautu vadītāja darbu izvirzīja augstāk par algoto skolotāja amatu.

Saldus pamatskolā, kur Kalks strādāja skolotāja darbu, pārzinis bija Jēkabs Salnis. Kalkam ar Salni radās domstarpības divos jautājumos – par skautismu un par reliģiju. Salnis bija ateists. Kalkam skautisms bija simpatisks, jo skautu solījuma ir minēta uzticība Dievam un Latvijai.

Kad Kalks sarakstīja lugu par skautismu *Baltā liliņa*, ko vairākkārt ar panākumiem izrādīja Saldus sadraudzīgās biedrības skatuvē, mēlneši tenkoja, ka lugā Salnis ir izsmiets. Tā konflikts pieauga tiktāl, ka Kalks pazaudēja skolotāja vietu.

Saldus skautu mītne bija brāļu Kalku (Teodora un Leonarda) mājas piebūvē (ko Saldū sauca par „ērberģi”). Nelietoto nolaisto ēku skauti izremontēja un iekārtoja savā gaumē. Piemēram, puķu vietā audzēja dadžus saskaņā ar dainu: „Spradži, dadži – puišu rozēs”. Ēkā bija kamīns, un kamīna skurstenis kalpoja viesugrāmatas vietā, kur parakstījās citpilsētu skauti, kas ciemojās Saldū.

Šai romantiskajā gaisotnē radīja disonanci Kalku patēvs Beņķis. Viņš iedomājās, ka ir gleznotājs, bet vienīgie mākslasdarbi, ko viņš gleznoja, bija Saldus veikalu izkārtnes. Lai kompensētu savas nepiepildītās mākslinieka ilgas, viņš bija kļuvis par alkoholiķi. Tā Saldus skautiem bija pastāvīgi acu priekšā, kā alkohols posta ģime-

nes dzīvi. Daudzi no viņiem savā vēlākajā dzīvē kļuva par atturībniekiem (arī šīs grāmatas autors).

Saldus skauti Teodora Kalka vadībā 1923.gadā Latvijas skautu pirmajā Lielajā nometnē Mežaparkā, Rīgā bija skautu sacensībās ieguvuši pirmo vietu. Pēc tam skautu skaits Saldū pieauga tādā mērā, ka bija jānodibina otra skautu vienība.

Kad Kalkam no Saldus bija jāaiziet, abās skautu vienībās sākās lejupslīde. Sagadījās vēl, ka 45. skautu vienības vadītāju (mani) tieši šai laikā iesauca obligātajā kaŗaklausībā.

Teodors Kalks skautos bija izaudzējis sev vietniekus, un skautu darbību viņa aiziešana par skolotāju uz Enguri (un vēlāk arī uz citu vietu, jo Salnis viņu turpināja vajāt) netraucēja. Konflikts tomēr savas pēdas bija atstājis arī Saldus skautu rosībā, un pēc kādiem gadiem kā Saldus 14., tā 45. vienība izbeidza darbību.

Valdemārs Ancītis informē (*ibid.*), ka pēc skolotāja darba Saldū Teodors Kalks padomju gados bijis mācītājs dažādās vietās. Ancītis tomēr neko nemin par konfliktu Saldus skolā, ne arī par to, vai Kalks bija ordinēts mācītāja amatā.

SALDUS SKAUTI PANĀKUMU TEKĀS

Latviešu skautu pirmajā Lielajā nometnē 1923.gadā Mežaparkā, Rīgā sacensībās par ģenerāļa Berta dāvāto vairogu skautu mākās un sportā uzvarēja Saldus skauti. Vairogu skautu parādē Rīgā Saldus skautiem pasniedza pats ģenerālis.

Ģenerālis Berts (Alfred Burt, dz. 1875 Londonā) 1919. un 1920.gadā bija Sabiedroto misijas priekšnieks Latvijā un Latvijas labvēlis – viens no nedaudzajiem ārzemniekiem, kam bija piešķirts Lāčplēša kaŗa ordenis.

Skautu sacīkstes Lielajā nometnē (džamborejā) notika visas Latvijas mērogā. Šīs pirmās Lielās nometnes skautu sacīkstes ievērojami atšķīrās no vēlākajām, jo šo pirmo sacīkšu dalībniekiem (Valdim Klētniekam no Cēsīm, Belizaram Radziņam no Alūksnes un Edgaram Dunsdorfam no Saldus) bija radušās idejas, kā skautu sacīkstes padarīt interesantākas. Nevar gan apgalvot, ka šo pirmo sacīkšu jaunekļīgajiem dalībniekiem tās būtu bijušas neinteresantas, bet kad viņi kļuva skautu vadītāji, tāds sacīkšu veids viņus tomēr neapmierināja. Individuālās speciālizēšanās vietā izvirzīja sadarbību.

Sacensībām vēlāk bija kopēja fabula, kamēr šo pirmo sacīkšu atsevišķie posmi bija izolēti. Skauti sacentās pirmā palīdzībā, sportā (apvidus skrējienā), uguns kuršanā, telts celšanā, mezglu siešanā – visās šais atsevišķās sacīkstēs pirmajā Lielajā nometnē uzvarēja saldenieki. To panāca ar iepriekšēju organizāciju un speciālizējoties, jo sacīkšu programma bija iepriekš izsludināta. Ozoliņš speciālizējās mezglu siešanā, Lilientāls apvidus skrējienā, Kravinskis uguns kuršanā, Dunsdorfs pirmā palīdzībā, izplānojot arī kolektīvo darbu telts celšanā.

Saldenieki izpelnījās arī uzmanību ar sarīkoto kokgriezumu izstādi. Darbus atsevišķā teltī bija izstādījis Saldus skautu pulciņa Kursiņu nodaļas skauts Upenieks.

Mūsu skauti apzinājās, ka zināmas sekmes ir iegūtas, bet, nezinot citu pulciņu sasniegumus, balvu negaidījām, jo likās, ka sacīkstēs uzvarēs Alūksnes skauti. Tādēļ bija pārsteigums, kad džamborejas noslēguma parādē Esplanādē Rīgā izsauca visiem priekšā Saldus četrpadsmito skautu pulciņu un ģenerālis Berts ar īsu uzrunu pasniedza izcīnīto vairogu ar skauta attēlu.

Pēcspēle šai ceremonijai norisinājās atpakaļbraucienā uz Auci (vilcienu satiksme ar Saldū toreiz vēl nebija). Saldus skauti Rīgā bija ieradušies ar stumjamiem ratiem – divričiem, lai pašu spēkiem pārvestu nometnes bagāžu no Rīgas stacijas uz Meža-

parku. Šos nometnes ratus skauti bija aizvilkuši no Saldus uz Auci (43 km) un Aucē tos novietoja un (ar pareiziem mezgliem) piesēja uz vilciena pakaļējās platformas.

Atpakaļbraucienā Rīgas stacijā skauti rīkojās tāpat, bet kad vilciens jau bija ceļā, ratus pamanīja vilciena konduktors un pieprasīja, lai tos atstāj vilciena nākošā pieturā. Griezāmie pie virskonduktora, un viņš, pārbaudījis mezglus, kas paši nevarēja atrisināties, atļāva ratiem palikt uz platformas.

Sarunas laikā ap strīdīgo vagona platformu pulcējās skauti, un kāds no mūsu skautiem bija dzirdējis, ka liepājnieki plānoja saldeniekiem vairogu atņemt (kas, protams, bija tikai rotaļa). Mēs prātojām, kā šo nodomu izjaukt, un nolēmām, ka pārmaiņus vienam jāsēž vairogam virsū un jāizliekas par aizmigušu.

Atceļš no Auces līdz Saldus pilsētai ar stumjamiem ratiem pa zemesceļu bija visgrūtākais. Spraigums un interese bija zudusi. Savu tiesu prasīja arī nogurums un vilinājums mieloties ar avenēm ceļmalas krūmos. Tomēr, kaut ar grūtībām, Saldus sasniedzām.

Saldū par mūsu uzvaru skautu sacīkstēs jau bija zināms, un saldenieki ar mūsu panākumiem ļoti lepojās. Skautu prestižs bija stipri cēlies.

Remtes pilī iekārtotajā skolā Saldus skauti bija nodibinājuši vienības nodaļu. Nodarbību vadīšanai skautu vadītāji no Saldus uz Remti devās kājām vai ar divriteņiem.

Remtes pils manēža bija pārbūvēta par tautasnamu. Remtes skolas pārzinis Videnieks bija teātra entuziasts, un tā reiz gadījās, ka skautu nodarbībās, ko vadīja Edgars Dunsdorfs, Videnieks viņu sarunāja par skatuves iekārtotāju un dekorātoru. Remtes skatuvei gleznoju dekorācijas vairākus gadus.

Notikums, kas dzīvi iespiedies atmiņā, bija Saldus skautu svētceļojums uz Airītēm. Brīvības cīņu pieminekli pie Airītēm atklāja Latvijas valsts prezidents Jānis Čakste 1922.gadā. Vēlākajos gados tur izveidoja pieminekļu ansambli, godinot pirmo Latvijas armijas virspavēlnieku Oskaru Kalpaku un viņa cīņabiedrus, kas krita 1919.g. 6.martā pie Airītēm (īstenībā pie *Skudru* mājām) – kapteini Nikolaju Grundmani, virsleitnantu Pēteri Krievu un leitnantu H.Šrinderu.

Pieminekļa vieta atradās ap 20 kilometrus no Saldus, un atklāšanas dienā Saldus skauti tūlīt pēc pusnakts devās uz Airītēm svētceļojumā.

Lāčplēša karaordeņa emblēma (vidū ordenis)

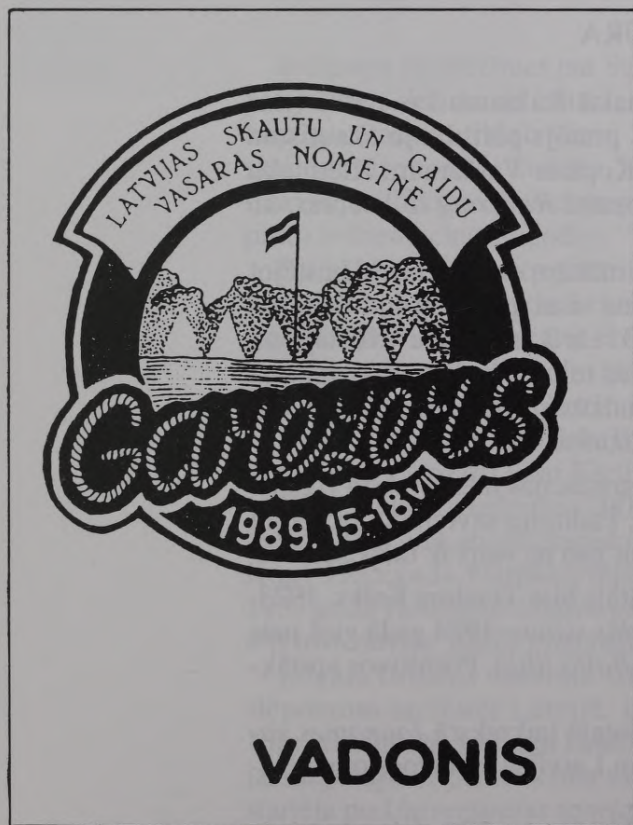
Kad ieradāties, pazemīgi novietojāties aiz ļaudīm, kas bija sanākuši jaunās Latvijas rīkotajā nozīmīgajā piemiņas aktā. Valsts prezidents Jānis Čakste tomēr mūs bija pamanījis un mūs uzrunāja: „Saldus skauti, esiet modri!” Mums tas bija negaidīts pārsteigums, bet attapušies braši atbildējām: „Arvien modrs!” Pārsteigums bija ne vien mums, bet arī svinību rīcības komitejai.

Atpakaļceļš uz Saldu mums vairs nebija jāveic kājām, jo no vairākām pusēm laipni piedāvājās vedēji. Kad ieradāties Saldū, skautus aicināja demonstrēt brīvo kustību vingrojumus kaķaorķestra pavadījumā. Aplausu mudinātiem, šos priekšnesumus mums nācās atkārtot vairākas reizes. Ar to Saldus skautu prestižs turpināja celties.

SALDUS SKAUTI MŪSDIENĀS

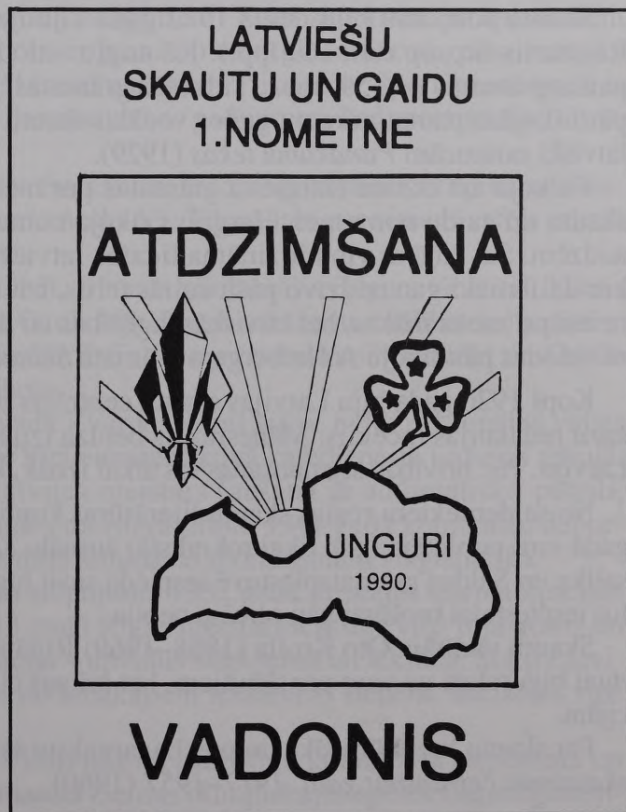
Kad Latvija pēc ilggadīgās pakļautības Padomju savienībai 1991.gadā atguva neatkarību, atjaunojās skautu kustība, un arī Saldū vērojama skautisma atdzimšana.

Archiva 31.sējumā (1993), 64.lpp. iespiesta īsa ziņa, ka notikuši skautu vadītāju kursi, kuŗos piedalījies arī Ingus Meiliņš no Saldus rajona. 1989.gadā viņš bija Nīgrandes jūras skautu vadītāja vietnieks un 1990.gadā deva vadītāja solījumu. Pēc tam viņš piedalījās komisijā, kas izstrādāja skautu organizācijas iekārtas un darbības noteikumus.

Vasaras nometnes „Garezers” Vadoņa vāks (1989)

Nometnes „Atdzimšana” Vadoņa vāks (1990)

Melburnas Rīgas 1. gaidu un Rīgas 102. skautu vienības apkārtraksts *Rīgas ziņas* 1993.g. februārī ziņoja, ka Saldū darbojas 2. jūras skautu vienība Ingus Meiliņa vadībā. Vienība ieguvusi 7 metru gaļu un 2,4 metrus platu alumīnija glābšanas laivu – gan tikai laivas korpusu ar vairākiem caurumiem, kas bija jāizremontē. Bija jāveic arī kokdarbi – jābūvē kajītes, jāceļ masts, jāgādā enkurs, buras, ūdenssūknis un apgaismojuma ierīces, laiva jānotīra un jānokrāso.

Tāpat ir sākums rosīgām ūdenssporta nodarbībām. Saldus apkārtnē netrūkst ezeru. Atrisinot laivas transporta problēmu no viena ezera uz otru, Saldus var kļūt par jūras skautu Eldorado. A hoi – Saldus jūras skauti!

Laikrakstā *Saldus zeme* 1993.g. 31.jūlija numurā iespiests raksts „Saldus skauti atsākuši aktīvu darbību”. Raksta autors ir skautu vadītājs E.Matulis (Latvijā vēl joprojām vairās minēt rakstu autoru priekšvārdus, kas nākotnē vēsturniekiem sagādās galvassāpes). Rakstā apskatīta Saldus skautu darbība, un redzams, ka Padurē notikusi skautu un gaidu nometne.

Kad pats vairs Saldū nedzīvoju, pa ausu galam dzirdēju, ka ģenerāļa Gopera atraitne Vera (dz. Pajevska 1883) dzīvojusi Saldū un tur nomirusi. Latvijas laimīgajās dienās viņa vadīja skautu organizācijas dāmu, resp. skautu draugu komiteju. Šī komiteja reizi gadā Rīgā Armijas virsnieku klubā rīkoja bazāru, kas deva līdzekļus skautu organizācijai.

Atjaunotās skautu kustības darbiniekiem būtu jāpaaugstinās interesējas par skautu labdares Veras Goperas kapu un tas jāuzkopj.

SKAUTU LITERĀTŪRA

Skautu solījumu biju devis 1922.gada 1.jūlija naktī Kalnamuižas parkā (sk.: Rusmanis uc., *op.cit.*, 169.lpp.). Kā angļu valodas pratējs pārtulkoju skautisma pamatgrāmatas (sk. 59. lpp. „Tulkotās grāmatas”). Kopā ar Valdemāru Klētnieku pārtulkojām pamatgrāmatu gados vecāko skautu nozarei *Rovering to Success*, ko latviski nosaucām *Panākumu tekās* (1929).

Tulkoju arī Džona Hargrēva grāmatas par meža mācām (*woodcraft*). Imitējot skautu un gaidu nometnes, Hargrēvs rīkoja nometnes visai ģimenei, t.i., trim paaudzēm. Šai ziņā ar viņu ir zināma līdzība latviešu 3 reiz 3 „nometņu” rīkotājiem, kur dalībnieki gan nedzīvo pašu celtās teltīs, bet ērtās telpās, un kuŗu programmā neietilpst meža mākas, bet latviskās izglītības un draudzības veicināšana. No zviedru valodas pārtulkoju A.Herbergera grāmatu *Skautu likumi*.

Kopš 1926.gada biju Latvijas skautu centrālās organizācijas mēnešraksta *Uguns-kura* redakcijas loceklis. Mēnešraksts beidza iznākt, Padomju savienībai okupējot Latviju. Pēc brīvības atjaunošanas tas atkal iznāk, kaut gan ne vairs ik mēnešus.

No saldeniekiem rosīgs skautu literātūras kuplinātājs bija Teodors Kalks. 1923. gadā viņš publicēja (gan tikai rokrakstā) žurnālu *Saldus skauts*. 1924.gadā viņš pats salika un Saldus grāmatspiestuvē iespieda savu lugu *Baltā lilija*. Primitīvos apstākļos iespiestajai brošūrai gan pircēju nebija.

Skautu vadītāja Oto Krolla (1888–1969) Rīgā izdotajā laikrakstā *Jaunatnes vadonī* bija raksti ne vien par skautiem, bet arī par citām Latvijas jaunatnes organizācijām.

Par skautu literātūru sīku un precīzu aprakstu sk.: Valdemārs Klētnieks, *Latviešu skautisma četrdesmit gadi. 1917–1957* (1960).

SKAUTU TĒRPS (FORMASTĒRPS)

Isas bikses (divu pirkstu platumā virs ceļiem), virskrekls, gaŗas zeŗes (līdz ceļiem), kaklauts. Viss tērs ir aizsargkrāsā, apavi no parastās ādas.

Skautisma dibinātāja Bēdenpaula doma bija radīt demokrātisku zēnu kustību, paredzot vienādu tērsu visiem dalībniekiem, lai neviens neizceltos ar greznāku tērsu un lai tērs būtu piemērots āra rotaļām un nometnes dzīvei.

Ar noŗēlu vēroju no Latvijas saņemtajos fotoattēlos, ka tagad Latvijas skauti īso bikŗu vietā reizēm valkā gaŗas bikses. Interesanti, kā gaŗbikŗšainie jūtas pēc piedalīšanās āra rotaļās, kādas rīkojām manā laikā, vai pēc „skrējiena uz mērķi” (sk. attēlu *Archīva* 31.sējuma, 65.lpp.), kā viņi jūtas pēc „ceļojoŗo bruņinieku” rotaļas, ko rīkojām vienreiz gadā, svinot savas vienības gadasvētkus, kad skautu kops (seŗu līdz astoņu skautu grupa) devās Saldus pilsētā vai tuvākajā apkārtnē, lai palīdzētu iedzīvotājiem veikt darbus, kas varbūt nevaļas dēļ likās atlikti no gada uz gadu – piemēram, izlabojot sabrukuŗu ņogu vai iztīrot vistukūti.

Bet varbūt tagadējie skauti ir kļuŗuŗi par salona skautiem, kā mēs zobgalīgi par tādiem runājam manā skautoŗanas laikā?

Fotoattēlos, protams, nevar redzēt, vai tagadējie Latvijas skauti dzīvo pēc skautu likumiem, vai viņi prot tos ik dienas atkārtot kā apliecinājumumu tam, ka ņie likumi ir kļuŗuŗi par viņu dzīves galveno saturu. Vēroju, ka salonskauti arī manās skauta dienās to nevarēja.

SALDUS SPORTISTI

Ietilpinot ņis piezīmes par Saldus sportistiem skautiem veltītajā posmā, var rasties pārpratumus, ka skauti būtu tas pats, kas sportisti. Kaut skautiem un sportistiem kopējs ir tas, ka tiklab vieni, kā otri ir jauni un centīgi, tomēr starpība ir tā, ka skautiem ir morāles kodekss, izteikts skautu desmit likumos. Sportistiem no tā ir tikai vāja atblāzma, kas atspoguļojas atseviŗkos gadījumos, kad sportisti dod olimpisko zvērestu cīnīties godīgi.

ŗai grāmatā piezīmes par trim ievērojamiem Saldus sportistiem ietilpinātas skautiem veltītajā posmā tikai tehnisku iemeslu dēļ. Tikpat labi par viņiem varēja rakstīt iepriekŗējā posmā, apskatot skolas.

Saldus sportisti, ko vēlos pieminēt, ir mans vārdabrālis Edgars Gruzītis, Kārlis Kļava un Ludis Ozols. Gruzītis un Ozols bija devuŗi arī skautu brālības solījumu.

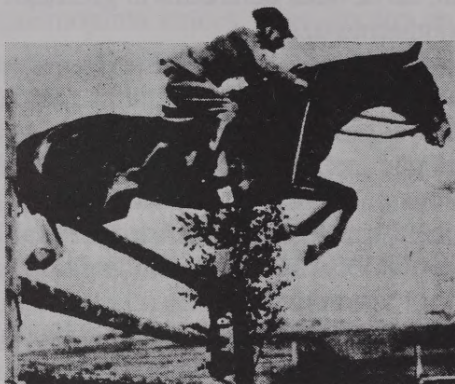
ŗanis Unāms biografiskajā vārdnīcā *Es viņu pazīstu* tomēr Gruzīti un Ozolu nepazīst. Viņŗ pazīst tikai Kārli Kļavu.

Kārlis Kļava piedzimis 1907.gadā Zvārdes *Arņikaiŗos*, beidzis Liepājas valsts tehnikumu un Latvijas kaŗaskolu. Virsleitnants aktīvā kaŗadienestā Latvijas armijā. Kopŗ 1935.gada vairākkārtējs Latvijas meistars ņauŗanā ar automatisko pistoli, 1937.gadā Helsinkos ieguva pasaules meistara titulu. 1941.gadā komūnistu deportēts uz Krieviju. Kārlis man palicis mīļā atmiņā no sporta gaitām vieglatlētikā.

Edgars Gruzītis uzvarēja 10 km slēpojumā 1932.gadā pirmajās starptautiskajās slēpoŗanas sacīkstēs Latvijā. 1933.gadā Rīgas meistarsacīkstēs viņŗ bija otrais un Viļņā uzvarētājs ziemeļu kombinācijā – apvidus slēpojumā un lēkŗanā. Starp Latvijas slēpotājiem Gruzītis bija viens no labākajiem lēkŗanā ar slēpēm. Sacīkstēs viņŗ startēja no *Universitātes sporta*.

1935 / 36.gadā Gruzītis ieguva Latvijas meistartitulu kombinētā slēpojumā un 1936.gadā piedalījās Latvijas komandā ziemas olimpiskajās spēlēs Garmiŗparten-

kirchenā. Latviešu slēpotājiem toreiz ļoti nesekmējās – 4 reiz 10 km stafetē starp 16 valstīm Latvija palika 13. vietā. No latviešiem savu posmu visātrāk veica Edgars Gruzītis – sk.: Vilis Čika, Gunārs Gubiņš, *Latvijas sporta vēsture 1918–1944* (1970), 216., 217.lpp.

Virslleitnants Ludis Ozols ar ķēvi Maigu lēcienā pār šķērslī

Latvijas kara ministrs Jānis Balodis 1937.g. pasniedz uzvarētāja balvu Ludim Ozolam

Ludis Ozols bija Saldus *Būriņu* saimnieka dēls. Kaņaklausības gaitās viņš kalpoja kavalerijā. No bērnības pieradis pie zirgiem, Ozols ar ķēvi *Maigu* uzvarēja starptautiskās jāšanas sacīkstēs un sasniedza rekordus lēkšanā pār šķēršļiem. Laikā no 1934. līdz 1937.gadam viņš Rīgā, Varšavā, Insterburgā un Capotā izcīnīja vēl ap desmit uzvaru ar zirgiem: *Nargusu*, *Orebu*, *Etimoloģiju*, *Ausekli* un *Oli* (*ibid.*, 371., 372.lpp).

Jāšanas sportā grūti izšķirt, kam lielāki nopelni – jātniekam vai zirgam. Panākumus sacīkstēs jātnieks gūst tad, ja viņam izdodas kļūt it kā par vienu būtni ar zirgu.

Pēc nostāstiem, spāniešiem iekarojot Amerikas kontinenta acteku valsti, turieņi jātniekus nekad agrāk nebija redzējuši, un viņiem licies, ka šīs seškājainās būtnes ir no citas pasaules un iemieso pārdabiskus spēkus. Konkvistadori to izmantojuši, nolaupt acteku zeltu.

Mūsdienās virslleitnants Ludis Ozols ar ķēvi *Maigu* bija šāds „zelta laupītājs”, likumīgi iegūstot vienu zelta medaļu pēc otras.

26. POSMS

Saldus belafōni

Es tönt der Ruf vom braven Mann
Wie Orgelton und Glockenklang.

(Dimd krietna vīra labā slava
Kā ērģeļu un zvanu skaņa.)

Friedrich Schiller

Terminu „belafōni” autors lieto, lai ar vienu vārdu apzīmētu rakstniekus, dzejniekus, esejistus, komponistus un citus daiļražus, valodas un skaņu meistaros (ieskaitot tulkotājus), arī chronistus un vēsturniekus. Šeit atzīmēju personas, kam kāds sakars ar Saldus pilsētu vai novadu (gan nepretendēju, ka saraksts aptvertu visus).

VALDEMĀRS ANCĪTIS (rakstnieks)

Biografiskie dati šeit pēc Ancīša 1992.g. 1.februāra vēstules. Piedzimis 1921.g. 6.jūnijā Aknistē, Zemgalē. Beidzis Rīgas pilsētas I ģimnaziju, kur skolotājs bija viņa brālis Krišjānis. Studējis Latvijas universitātē baltu valodas. 1943.gadā studijas pārtrauca iesaukums leģionā. Pēc kara Ancītis atgriezās Aknistē; izdevās izvairīties no represijām, bet nebija iespējams dabūt darbu.

1948.gadā Ancītis pārcēlās uz Saldu, kur sākumā bijis ārstata darbinieks Zinātņu akadēmijas valodas un literatūras institūtā, no 1949.g. darbvedis un bibliotēkārs Cieceres skolā un 1960–1969.g. tādos pašos amatos Saldus trešajā astoņgadīgajā skolā. Kopš 1981.gada ir pensionārs.

Sācis rakstīt literārus darbus jau, būdams skolnieks, nopietnāk no 1953.gada. Kopš 1968.gada Rakstnieku savienības biedrs. Kādus septiņus gadus vadījis Saldus literāro apvienību, no 1962.g. rediģējis Saldus avīzes literatūras un mākslas lappusi, līdz to aizliedza. Tagad atkal vada Saldus avīzes lappusi „Kurzemīti”.

Kādu laiku rediģējis *Cieceres atmodu*. Publicēts viens numurs *Sēta, daba, pasaule*. *Saldus bibliotēkas vēsturi* cenzūra aizliedza izdot, bija jāpublicē saīsināts variants.

Par Ancīša jaunajām grāmatām sk. 4.posmā, 70–71. lpp. Par kalendāriem sk. 24.posmā, 210.lpp. Rakstnieka darbu sabiedrība ir pratusi novērtēt – 1991.gadā viņam piešķirta Krišjāņa Barona prēmija.

Ancīša jaunākās grāmatas un viņa literāro darbību vispār plašākā rakstā apskata dzejnieks Māris Čaklais (sk. *Laiks* 1993.g. 30.jūnijā), sevišķi izceļot viņa veikumu literatūrzinātnē un bibliografijā. Manuprāt tāds rūpīgs pētījums ir nodaļas „Novads skatuves mākslai” un „Saldus skatuves pagātne” (*op.cit.* [I], 133–152.lpp.).

Apbalvojumi: Kr.Barona prēmija 1991.g., Triju zvaigžņu ordenis (5.šķ.) 1994.g.

Valdemārs Ancītis

TEODORS ANŠEVICS (jurists, Latvijas ārlietu ministrijas nodaļas vadītājs)

Anševics bija Latviešu nacionālās jaunatnes savienības Saldus nodaļas valdes loceklis. Pēc Valdemāra Ancīša informācijas – Saldus pilsētas ģerboņa autors (sk. 22. posmā, 187.lpp.).

ĢIRTS AUSTRUMS (mūziķis, autors)

Dzimis 1889.gadā Skrundā. Mācījies Rīgas mūzikas institūtā, studējis teoloģiju. Grāmatas *Tautas senās godu un audzināšanas tradīcijas* autors. Avots: *Es viņu pazīstu*.

OTO BERNŠTĒGERS (chronists)

Bernštēgers piedzimis Kumbros (tagad tur kopsaimniecība *Druva*). Sarakstījis *Kurze Chronik des Fleckens Frauenburg* (sk. 4.posmā, 71.lpp. un 22.posmā, 164–176.lpp.).

RŪDOLFS BLAUMANIS (rakstnieks)

Latviešu klasiskā rakstnieka Rūdolfa Blaumaņa (1863–1908) biogrāfija lasāma jebkuņā latviešu literatūras vēstures grāmatā. Vielu satīrai par notikumiem Saldū viņš ieguva no saviem Saldus draugiem – gleznotāja Jaņa Rozentāla un rakstnieka Kristapa Stepermaņa. Trāpīgie un asprātīgie dzejoļi pelna, ka tos ievietoju šai grāmatā.

„A DOLL'S VIEH"

(Izrunā: a dolls fi, latviski: viens traks lops)

Dziesma, kurzemniekiem dziedama.

Meld.: Viens kungs pa vārtiem u.t.t.

Iekš Maldus ir viens asinssuns,
Tam kaut kur iemeties viens puns,
Ak vai, ak vai, ak vai, vai, vai,
Viens milzīgs trums un puns.

Suns no šī puna ticis traks,
Bet citādi tas nava švaks
Ak vai, ak vai, ak vai, vai, vai,
Ak vai, viņš nava švaks!

Tas mužiciņu pēdas ož,
Tiem dibenā un riklē kož,
Ak vai, ak vai, ak vai, vai, vai,
Tiem kāri riklē kož.

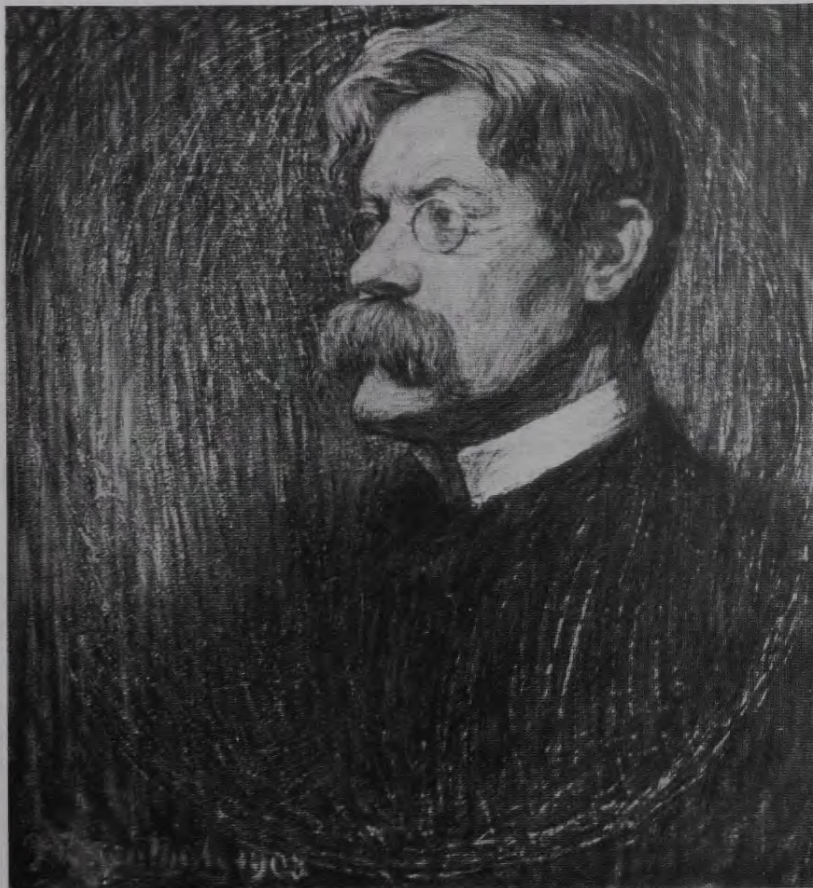
Suns asins sūc, suns asins lok,
Lai mužikiem tās zūd un plok,
Ak vai, ak vai, ak vai, vai, vai,
Lai dzīves asins plok.

Daudz zelta riņķu tam uz ast'
Ar akmeņiem, kas ar' nav prast',
Ak vai, ak vai, ak vai, vai, vai,
Nav prast' uz gaŗo ast'.

Suns bieži asti gaisā ceļ,
Ar riņķiem ļaudīm ģīmī zveļ
Ak vai, ak vai, ak vai, vai, vai,
Ar riņķiem ģīmī zveļ.

Plūst asaras, sprāgst āda puš',
Bet ļaudis – muti ciet' un kuš!
Ak vai, ak vai, ak vai, vai, vai,
Tie muti ciet' un kuš!

Ak, taisnais Debesstētiņ, ļauj,
Lai velns šo suni no mums rauj,
Ak vai, ak vai, ak vai, vai, vai,
Lai velns to drīzi rauj!

Rūdolfs Blaumanis (Jaņa Rozentāla
glezna 1908)

BAZĀRS MALDUS MIESTIŅĀ

Pavisam patiesīgs notikums

Kurzemē ir miestīņš, to sauc par Maldus.
Nesen atpakaļ vācu fereins tur bija klājis galdus
Un sarikojis tādu saviesīgu vakaru,
Kas starp „mazo vīru” un „lielkungiem” stiprinātu sakaru. –
Viesīgu vakaru un bazāru priekš nabaga vācu ļaudīm,
Ar visādām dāvanām, izšuvumiem un audīm,
Ko birģerfraunas un madamas pašrocīgi bij šuvušas,
Ādlīgās freilenes turpretim bodēs par naudu guvušas.
Kad nu šīs dāvanas visas bij izlozētas
Un patriotiskās jūtas ar dažu domu graudu stiprinātas,
Tad visi posās no vakara uz mājām;
Freilenes ar fūrmaņiem – madamas kājām.
Pie tam notika piepeši šitāds incidents:
Freilene fon Mēr saka uz vienu birģerfrau'u: „Es jums tenc',
– Ich danke Ihnen – par tām dažādām pūlēm,
Jums un tām citām Katēm un Jūlēm!”
Un pie tam četrus māla piecniekus madamai rokā spiež
Un tad viņai laipnīgi muguru griež.
Birģerfrau'a papriekš stāv kā sastinguse,
Tad viņai atdzivojas kreisā un labā puse
Un ar zibošām acīm tā met zeme dzeņamnaudu,
Bet freilene fon Mēr apgriežas: „Tā sēj tikai sēklas graudu!
Welch ein sündiger Hochmut, ei, ei, schau, schau,
Geld wächst nicht, meine liebe Bürgerfrau!”
(Pat latviski: „Kas par augstprātību, ak, Dieviņ,
Nauda neaug, manu mīļo birģersievī!”)
Un projām aizčaukstēja freilenes kleitas zīds
Un citas lieldāmas tai aizgāja līdz.
Birģerfrau'as palika vienas un varēja nu filozofēt,
Vai der vai neder kapara naudu sēt.
Bet ceitungas jūsmīgi ziņoja, ka frišs vējš vācu mežā lapiņas purina
Un arī Maldus fereins mīlas guni starp „mazo” un „lielo” brāli dūšīgi kurina.
Un centrālfereina priekšnieks taisīja priecīgu ģīmi
Un freilenei fon Mēr aizsūtīja par nopelniem goda zīmi.

LIELAIS MIĶELIS UN MAZIE MIĶEĻI

jeb

PAR VELTI MĒĢINĀTS

Liels moderns eposs astoņos dziedājumos ar epilogu. Sarakstījuši Melnā Čūska un Puliers

Pirmais dziedājums

Saratovā zīle dzied
Vārtu staba galiņā.
„Geh, frauchena, klausītiesi,
Kādu ziņu zīle nes!”

„Zīle nesa tādu ziņu:
Uz Kurzemi mums būs iet.
Uz to Dieva Kurzemīti
Kungiem-brāļiem palīdzēt!”

Div' vācieši kaktā sēd'.
Abi sēdi domādam':
Vai būs ieti, vai neieti,
Vai palikti sētiņā.

Nu ar Dievu, Saratova,
Nebūšu vairs dienvidos,
Neiesim vairs karstā saulē
Arabuzes rušināt.

Pūt, vējiņi, dzen laiviņu,
Aizdzen visu partiju Kurzemē!

Lepni mani arājiņi
Kā pilsētas jaunikungi:
Ne tie ēda rudzu maizi,
Ne guļ kalpa barakās.

Kas tur spīd, kas tur viz
Tirumiņa maliņā?
Ecētājis elsiņā,
Arājs vikses zābakos.

[. . .]

„Ko tu raudi, kas tev kaiš,
Manu jauno kolnistiņ?”
„Es tev teikšu raudādamis,
Ko man dara svešais kungs.

Nosoliņa baltu maizi
Par to manu gājumiņ’.
Solīt sola, bet nedeva,
Teic man’ lielu izēdāj’.

Kuŗu klēti es izēdu,
Kam nozagu cūkas šķiņķ’?
Krimtu cietu pel’vu maizi,
Asarāsi mērcēdams.”

PASKAIDROJUMI PAR BLAUMAŅA LIETOTAJIEM VĀRDIEM

Blaumaņa laikā lietotie žargona vārdi bija visiem labi saprotami, bet tagad to nozīme jāpaskaidro.

A doll vieh Blaumanis pats paskaidro – „viens traks lops”. Ar to kariķēts Saldus policijas priekšnieka Adolfi (Adolphy) uzvārds. Diemžēl, Blaumaņa *Kopoto rakstu*, no kurienes dzejolis aizgūts, izdevējs nav minējis gadu, kad dzejolis publicēts, un līdz ar to nevar zināt, par kuŗu no abiem Adolfi Blaumanis zoboja. Abi Adolfi bija sadisti. Bērnībā dzirdēju, ka saldenieki sašutumā runāja par Adolfi apcietināto latviešu spīdzināšanu.

Blaumaņa apdzejotās nesaskaņas dižciltīgo un namnieku starpā ir minētas arī Bernštēģera *chronikā*, kas apstiprina dzejoļa „Bazārs Maldus miestīņā” apakštitulu.

Maldus – saprotams, ir Saldus. *Vācu fereins* – Vācu biedrība. *Birģerfrau* – namnieku sieva. *Ādlīgās freilenes* – dižciltīgās jaunkundzes. *Fūrmaņi* – važoni. *Freilene fon Mēr* – Striķu barona Bēra meita. *Māla piecnieki* – vaŗa pieckapeiku monētas. *Ceitunga* – avīze. *Centrālfereins* – Vācu centrālbiedrība. *Miķelis* – vācieša palama Latvijā. *Puliers* – Blaumaņa pseudonims. *Elsiņš* – cietināta balta apkaklīte. *Vikses zābaki* – spodrināti zābaki.

Tautasdziesmu parōdijās apdzejoti vācu muiŗnieka Brēdricha centieni Kurzemē nometināt vācu kolōnistus. Krievijas valdība neatļāva ievest kolōnistus no Vācijas, un Brēdrichs atrada izeju, aicinot vācieŗus no Ukrainas, kur dzīvoja ķeizarienes Katrīnas II 18.gadsimtenī no Vācijas ataicināto vācu kolōnistu pēcteči.

Dzejoli „Lepni mani arājiņi” autors smejas par izlepuŗajiem vācu kolōnistiem. Rindas „Ko tu raudi” atspoguļo īstenību, ka Brēdrichs kolōnistiem bija daudz ko solījis, bet kad viņi likvidēja savu iedzīvi Ukrainā un ieradās Kurzemē, dotos solījumus neturēja.

Atceros, ka vācu kolōnisti no Sātiņiem svētdienās savās gaŗajās orēs brauca gar mūsu māju uz Saldus baznīcu. Kādreiz gadījās, ka vienam no braucējiem apaļo laukakmeņu bruģī rati bija iesprūduŗi, un viņš netika ne uz priekŗu, ne atpakaļ. Kad braucējam jautāju, kādēļ kolōnisti nebrauc ar ņejienes apstākļiem piemērotiem īsajiem latvieŗu ratiem, viņš atbildēja: „Es stuckert nicht so” (ŗie tik ļoti nekratās).

JŪLIJS BORGŠ (koncertdziedonis)

Jūlijs Borgš (1905–1962) bija Sātiņu *Cūkvīru* saimnieka, skolotāja un sabiedriskā darbinieka Mārtaņa Borga dēls. Jūlijs darbojās Saldus skautos 14.skautu pulciņā laikā, kad biju pulciņa virskopnieks. Viņš beidza Latvijas konservatoriju un dziedāja Liepājas operā līdz 1944.gadam. Bēgļu gaitās devās uz Vāciju, kur dziedāja un vadīja režiju Oldenburgas latviešu operā, kad diriģents tur bija Bruno Skulte.

1950.gadā Jūlijs devās tālākā emigrācijā uz Klīvlendu, ASV un 1959.gadā uz Ņujorku, kur nomira.

MĀRIS ČAKLAIS (dzejnieks)

Dzimis 1940.gada 16. jūnijā Saldū. Pirmais dzejolis publicēts 1960. gadā.

Māra Čaklā biogrāfija atrodama kā Latvijā izdotajā *Latvijas padomju enciklopēdijā* (1982) un *Enciklopēdiskajā vārdnīcā* (1991), tā arī Edgara Andersona rediģētajā ASV publicētajā *Latvju enciklopēdijā* (1983).

1964.gadā viņš beidzis Latvijas valsts universitātes latviešu valodas un literatūras nodaļu, bijis redaktors un tulkotājs apgādā *Liesma*, no 1973.gada dzejas nodaļas vadītājs laikrakstā *Literatūra un māksla*, no 1987 redaktors.

Kopš 1965.gada publicēti vismaz 17 dzejoļu krājumi; jau to nosaukumi zināmā mērā norāda uz autora savdabību. Publicēti arī dzejoļi bērniem, liriski ceļojumu apraksti, literāras apceres un esejas, cittauro autoru darbu atdzejojumi. Čaklā dzejoļi tulkoti arī angliski.

Māris Čaklais 1978.gadā Torontō

Publicētie dzejoļu krājumi: *Pirmdiena* (1965), *Kājāmgājējs un mūžība* (1967). *Lapas balss* (1969). *Zāļu diena* (1972). *Sastrēgumstunda* (1974). *Cilvēks, uzarta zeme* (1976). *Strautuguns* (1978). *Pulksteņu ezers* (1979). *Kurzemes klade* (1982). *Cilvēksauciena attālumā* (1984). *Priekšsajūta* (1987) – latviski un angļiski. *Mīlnieks atgriežas noziegumvietā* (1989). „*Labrīt, Heraklīt!*” (1989). *Četri balti krekli* (1991). *Slepeni uguns kuri* (1992). *Izgāja bulvārī brīvība* (1994). Dzejoļu krājumi vairākkārt godalgoti.

Par dzejnieka garīgajām saitēm ar viņa dzimto pilsētu Saldu liecina 1990.gadā izdotā 24 lappušu biezā izlase ar Valža Anaparta ievadu *Māris Čaklais un Saldus*, kur sakopoti no 1965. līdz 1984.gadam rakstītie attiecīgā temata dzejoļi.

JŪLIJS DIEVKOCIŅŠ (dzejnieks, jaunatnes rakstnieks)

Jūlijs Dievkociņš (1879–1906) bija beidzis Rīgas skolotāju semināru un darbojās par skolotāju; kā brīvības cīnītājs soda ekspedīcijas nošauts. Sarakstījis un publicējis jaunatnes rakstu serijas *Stāstiņi maniem mazajiem draugiem* 7 numurus un *Bērnu pasauli*. Dzejoļu krājums *Uguns ziedi* iznāca pēc Dievkociņa nāves (1907).

Saldus skautu 14.pulciņā bija Jūlija brāļa, Saldus skolotāja Pēterā Dievkociņa (1868–1980) dēls Aleksandrs Dievkociņš (1909–1987). Viņš bija lepns uz savu tēvoci Jūliju Dievkociņu par tā revolūcionāro darbību. Ar atzīstamām sekmēm kārtoja skautu pārbaudījumus un, ja skauti Saldū būtu darbojušies ilgāk, noteikti būtu kļuvis skautu vadītājs. Vēlāk viņš daudz gadu strādājis par suflieri Rīgas operā.

Jūlijs Dievkociņš

KĀRLIS DIŠLERS (jurists un rakstnieks)

Kārlis Dišlers dzimis 1878.g. Gaiķu *Lejaslauceniekos* (Saldus tuvumā), miris 1954. gadā.

Kārlis Dišlers bija mans profesors tieslietās Latvijas universitātē. Viņš bija viens no nedaudzajiem mācībspēkiem, kas lekcijās referēja bez piezīmēm, ar to liecinot, ka viņš savu priekšmetu pilnīgi pārzināja. Viņš bija beidzis Pēterpils universitātes juridisko fakultāti un 1917.gadā bija docents valsts tiesībās Omskā. No 1920.gada docents, vēlāk profesors Latvijas universitātes tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē.

Pārmaiņus ar tautsaimnieku prof. Jāni Kārkliņu Dišlers bija fakultātes dekāns. Publicējis zinātniskus darbus tiesībās. Daiļliteratūras darbus publicējis ar rakstnieka vārdu „Galdnieks”. Demokratiskā centra deputāts Latvijas satversmes sapulcē un saeimā. Viņu deportēja 1941.gadā par publicēto darbu, aizstāvot Kārļa Ulmaņa autoritātīvās valdības principus.

Kārļa Dišlera dzīvesbiedre Minna (dz. 1886, Viksna) bija juriste un lugu rakstniece. Darbi: *Ozolnieka meita, Iegātnis, Studentes vasara, Dejojājas vaina, Autobiogrāfija* (1936).

Dišleru meita Hilda bija dzimusi 1923.gadā. Visa ģimene deportēta 1941.gadā.

Kārļa brālis Ernests Dišlers (1880–1966) no 1921.gada bija Latvijas universitātes docents elektroķīmijā.

ALBERTS DRAVNIEKS (kooperātors)

(Sk. arī 4.posmā 73–77.lpp. un 23.posmu.)

Publicēta Alberta Dravnieka sarakstītā luga *Pelēkie baroni*. Zināmu ainu par lugas saturu dod tajā darbojošos personu saraksts: „Liepa, saimnieks. Liepene, viņa sieva. Andrievs, Krišus (stud.agr.), Mīla, viņu bērni. Kalniņš, saimniekdēls. Krastmalis, skolotājs. Zvirgzds, Liepas kaimiņš. Jaunzemis, Zvirgzda znots. Godiņš, Vizuzu saimnieks. Balodis, pusgraudnieks, Godiņa mātes brālis. Anna, Līze, Ansis, Liepu ļaudis. Notiek Liepās. Laiks – tagadne.”

Luga – burleska par Andrievu Niedru nav iespiesta. Manuskriptā palikuši arī atmiņu krājumi *Par Saldus bijušām dienām* un *Kooperātīva „Neatkarība” darba ritums*.

No dram. ženīras ņemta iz-
rādēm 1913. g. jūn. Nr. 17111.

Alberta Dravneefa

Pelefee baroni.

Šī tu luga 3 zēģleenos.

Riģā, 1914.

Generālsomijā pee A. Golta. Riģā, Sutorova eelā Nr. 5.

Alberta Dravnieka lugas titullapa

KĀRLIS EGLĪTIS (gleznotājs un grafiķis)

Dzimis 1908.g. Lutriņos Beidzis Latvijas mākslas akadēmiju, piedalījies izstādēs no 1935.gada. Darbojies par skolotāju Ludzas arodskolā. Darbi mākslas mūzejos Rīgā un Tukumā – Avots: *Es viņu pazīstu*.

KĀRLIS FREIDENFELDS (mūziķis – bazūnists)

Dzimis 1891.gadā Saldū, miris Rīgā 1940.g. Mācījies Pēterpils konservātorijā, spēlējis Pēterpils galma orķestrī. Piedalījies Latvijas brīvības cīņās, pēc tam Latvijas konservātorijas vecākais docents, aizsargu aviācijas orķestra vadītājs.

Avots: *Es viņu pazīstu*.

ALEKSANDRS FREIMANIS (aktieris un režisors)

Dzimis 1864.g. Gaiķos, miris 1919.g. Beidzis režisoru kursus Jēnā. No 1888.g. Rīgas latviešu biedrības teātra, vēlāk Jaunā Rīgas, Jelgavas un Ziemeļblāzmas teātra aktieris. Tulkojis lugas.

Dzīvesbiedre Hermīne (dz. Podniece, 1866–1951), aktrise. Viņu meitas: dejotāja Vilma Freimane (dz. 1899) un aktrise Lilija Ērika (1893–1981).

Avots: *Es viņu pazīstu*.

ĀDOLFS ĢERSONS (žurnālists)

Ādolfs Ģersons dzimis 1876.g. Ezerē, miris 1934.g. Beidzis Baltijas skolotāju semināru, bijis skolotājs, no 1902.gada žurnālists laikrakstu (*Apskata, Latvijas, Līduma un Jaunāko ziņu*) redakcijās. Rakstījis arī stāstus, dzejoļus, vēsturiskus un sabiedriskus apcerējumus. Publicējis *Latvijas vēsturi pamatskolām*.

Avots: *Es viņu pazīstu*.

FRICIS JANSONS (rakstnieks un skolotājs)

Fricis Jansons (1875–1957) dzimis Kursīšu *Akmeņdzirās*. Beidzis Baltijas skolotāju semināru, Valsts parauga pamatskolas pārzinis Rīgā. Sarakstījis skolasgrāmatas, devis lasāmvielu jaunatnei un rakstus pārdarbojot jautājumos, rediģējis un izdevis žurnālu *Dzimtene un pasaule* (1933–1934)

Avots: *Es viņu pazīstu*.

ĀDAMS KALKS

Valdemārs Ancītis (*op.cit.* [I], 24.lpp.) piemin Saldus skolotāju Ādamu Kalku (1836–1908), kas 1862.gadā publicējis *Latviešu avižu* pielikumā rakstu par vārdu „salģsim” un „saderēsim” lietošanu.

Vai Ādams Kalks būtu Teodora un Leonarda Kalka tēvs? Dzīvojot Saldū, dzirdēju, ka Teodora tēvs arī esot bijis Saldus skolotājs, bet ar to nepietiek, lai apgalvotu, ka viņa tēvs bijis Ādams Kalks, jo sevišķi tādēļ, ka Teodora tēvam Saldū nebija laba slava.

No otras puses, uzvārds „Kalks” tā vāciskajā formā ir reti sastopams, kamēr latviskais „Kaļķis” ir sastopams bieži. Arī Teodoru Kalku sarunās reizēm saukāja par Kaļķi.

ARTURS KĀPOSTS (jurists, Rīgas apgabaltiesas vicepriekšsēdis)

(Par Arturu Kāpostu sk. arī 189. un 191.lpp.) Viņš bija arī viens no izcilākiem Saldus aktieŗiem, sevišķi komiskās lomās. Blaumaņa lugās viņa žīdu tēlojumi bija nepārspējami.

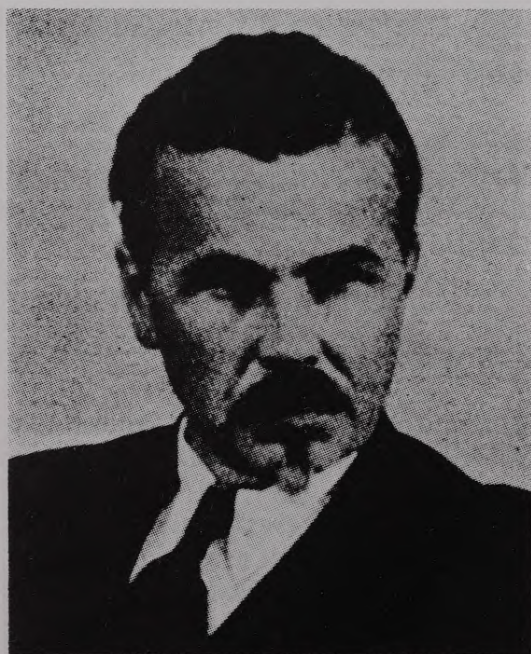
KĀRLIS KRŪZA (dzejnieks)

Kārlis Krūza (1884–1960) dzimis Zvārdes *Kalnasēliešos*. No 1917. līdz 1934. gadam valodas un literātūras skolotājs Rīgā. Rakstījis periodikā stāstus, dzejoļus un literārkritiskus apcerējumus (pseudonims: *Vēsniņu Kārlis*).

Savus dzejoļu krājumus Krūza izdeva pats miniatūrizdevumos, izdošanā ieguldot savu skolotāja algu. Viņa pasaules uzskatā izpaudās latviešu literātūrā cildinātais mīlīgums, labestība. Dzejoļu krājumu nosaukumos viņam patika alliterācijas, piemēram: *Trauslā traukā, Tautas tiesa, Teiku tīklā, Skaidrie strauti, Liesmu lokā, Zemes zīmes, Laimes liesma, Mirkļu mirdzums*.

Latvijas padomju enciklopēdijas 5.1 sējumā Kārlis Krūza nosaukts par latviešu padomju dzejnieku un sameklēta viņa biogrāfijā revolūcionāra darbība 1905.gadā. Citēts dzejoļu krājums *Cīņas dziesmas* un minēts, ka viņš piedalījies demonstrācijās. 1906–1908.g. bijis apcietinājumā. Kā mīnuss atzīmēts, ka viņš pievienojies dekadentiem un darbojies žurnālā *Dzelme*. Bijis viens no ievērojamākiem Puškina darbu atdzejotājiem, sakopojis un tulkojis *Puškina dzejas* (1929) un krājumu *Poļu dzeja* (1937).

Par dzejnieku Kārli Krūzu sk. arī 33.lpp.

Dzejnieks Kārlis Krūza

GUNDARIS PONE (komponists)

Dzimis 1932.gadā Saldū, Minesotas universitātē, ASV 1962.g. ieguvis Ph.D. gradu, papildinājies Venecijā. Profesors Ņujorkas valsts universitātē Ņupfalcā, kamerorķestra diriģents un mākslinieciskais vadītājs no 1974.gada.

Latviešu avangarda mūzikas redzamākais pārstāvis. Komponējis darbus klavierēm, kamerorķestrim uc. Tie vairākkārt godalgoti, ASV plaši atskaņoti, arī latviešu dziesmu svētkos. Komponists miris 1994.gadā Ņujorkā.

OSKARS ŠEPSKIS (ērgelnieks un komponists)

Dzimis 1869. g. Jaunpilī, miris 1914. g. Rīgā, apglabāts Saldū. Mācījies Irlavas skolotāju seminārā. Bijis ērgelnieks Saldū 1869–1876.g. Komponējis koŗa dziesmas, rediģējis pirmo latviešu mūzikas žurnālu *Dziesmu pūru*.

Avots: *Es viņu pazīstu*.

KĀRLIS ŠTRAUCHS (žurnālists un redaktors)

Dzimis 1899.g. Vārmās *Mundiķos*, miris 1944.g. Rīgā. Beidzis Saldus pilsētas skolu. Rakstnieka vārds *Krūmājs*, arī *Kokaīns*. Žurnāla *Svaru* redaktors, vēlāk laikraksta *Jaunāko ziņu* redakcijas loceklis.

Rakstot feļetonus, mans pseudonims bija *Skurstenis*. Reiz gadījās, ka, rakstot Kokaīnam atklātņi, adreses pusē biju uzrakstījis daļu teksta. Pēc toreizējiem Latvijas pasta noteikumiem, pasts par to sodīja atklātņes saņēmēju. Sekoja Kokaīna atklātne ar tādu pašu pārkāpumu un tekstu: „Ja Tu, Skursteni, vēlreiz man sagādāsi zaudējumus, es Tevi uzspridzināšu ar visu pamatu”.

Pēc tāda barga piedraudējuma nekad nevienam vairs sodāmas atklātņes nerakstīju, kaut vēlāk, kad Krūmājs, sekojot modei, feļetonus parakstīja *Kokaīns* (modē nāca šī baltā pulveŗa šņaukšana), man niezēja nagi atkal kaut ko nosūtīt, kas Kokaīnam būtu sagādājis nepatīkšanas.

Feļetonus pārtraucu rakstīt, kad, studējot Latvijas universitātē, bija jāraksta semināra darbi un beidzot sacensības darbs. Arī sarakstīšanās ar Štrauchu, *alias* Krūmāju, *alias* Kokaīnu šī iemesla dēļ apsika.

KĀRLIS TAUBE (gleznotājs)

Kārlis Taube dzimis 1911.g. Ādaŗos. Mācījies Latvijas mākslas akadēmijā, bijis skatuves dekorātors operā un teātrī. 1939.g. beidzis Jāņa Kugas dekorātīvās glezniecības meistardarbnīcu. Kopš 1944.g. ir zīmēšanas un mākslas vēstures skolotājs Saldus un apkārtnes skolās.

KĀRLIS ZĀLE – ZĀLĪTIS (tēlnieks)

Kārlis Zāle (1888–1942) dzimis Kursīŗos. Beidzis Kazaņas mākslaskolu, studējis Pēterpils mākslas akadēmijā.

Pēc sacensības 1923.g. sācis veidot Brāļu kapus Rīgā. Cēlis pieminekli Kalpakam Visagala kapos 1927.g., Pumpuram Lielajos kapos Rīgā 1929.g., Smārdes Brāļu kapos 1936.g., ciļņus Sudrabkalņiņa piemineklim 1937.g. Cēlis Brīvības pieminekli 1930–1935.g. Bijis Latvijas mākslas akadēmijas profesors, saņēmis Tēvzemes balvu. – Avots: *Es viņu pazīstu*.

27. POSMS

Rozentāli

JANIS ROZENTĀLS

Gleznotājs Janis Rozentāls ir neapšaubāmi ievērojamākais saldenieks. Par viņu publicēts daudz grāmatu. Viņa māksla ir pārdzīvojusi modernās mākslas untumus. Jaņa Rozentāla gleznas labās reprodukcijās ir piesniedzamas mūsu un nākotnes paudzēm, kaut arī tās nedod skatītājam to, ko var dot tikai oriģināli.

Jaņa Rozentāla gleznotie dabasskati liecina par Latvijas skaistumu, kāds tas bija, pirms to nopostīja divi pasaules kari un arī neprātīgā cilvēku alkātība, kas, nesaudzīgi dabu izmantojot, to sabojāja.

Jaņa Rozentāla portreti saglabā ne vien ievērojamu personu, bet arī viņa laika ikdienas cilvēku izskatu un raksturu. Saskatot attēlotās personas raksturīgumu, gleznotājs tālu pārspēj to, ko vislabākā fotografa objektīvs var tikai mechaniski atainot.

Viņa sieva Elija bija mākslinieka pacietīgākais modelis, un viņš to tēloja gan greznā vakartērpā, gan ar bērnu pie krūts, gan ikdienas gaitās, gan savu bērnu pulciņā, gan riskantā pusaktā.

Kādu laiku domāju, ka glezna „Mākslinieka darbnīcā” varētu būt gleznota Saldū, jo gleznā redzamā ķeta krāsniņa bija Vicinska fabrikas ražojums, un tāda bija arī manai vecmāmiņai.

Tomēr glezna datēta ar 1896.gadu, kad Rozentāls Saldū vēl nedzīvoja.

Jaņa Rozentāla sadzīves ainas, viņa grupu skati ir līnijās un krāsās izteikta poēzija.

Jaņa Rozentāla simboliskie gleznojumi paveļ ieskatu viņa latviskās metafizikas uztverē.

Viņa Saldus ainavas parāda šīs Latvijas mazpilsētas sejas vaibstus bez grima.

Jāpiemin arī Rozentāla darbība periodikā, kopā ar Ati Ķeniņu un Augustu Saulieti izdodot (1906–1910) literatūras un mākslas almanachu, vēlāk mēnešrakstu *Zalkti*. Rozentāls šo izdevumu ilustrēja. Ar rakstiem piedalījās šī laikmeta redzāmākie rakstnieki: Akurāters, Brigadere, Plūdonis, Skalbe.

Pēc Arveda Švābes atzinuma, *Zalktis* bija viens no kultūrālākiem latviešu izdevumiem (sk. *Latvju enciklopēdija*, 1953–1955).

Jaņa Rozentāla dzīvesbiedre Elija, dzimusi Forsela, bija savam vīram līdzvērtīga māksliniece, bet kā dziedātāja viņa dzīvoja nepareizā laikā, jo viņas māksla mums nav piesniedzama. Viņas dzīves laikā skaņumākslas reprodukcija bija ļoti primitīva. Tomass Alva Edisons (1847–1931) ir gan Elijas (1871–1943) laikabiedrs, bet viņa izgudrotais fōnografs (1878) bija neērts, un to nelietoja koncertu uzņemšanai. Tāpat kā vislabākais gleznas apraksts ļoti vāji reprezentē gleznu, tā visjūsīgākais dziedātās dziesmas apraksts nespēj attēlot dzīvu dziesmu.

Ir jābrīnās, ka neviens latviešu rakstnieks nav savā darbā attēlojis šo divu mākslinieku mīlestības stāstu. Viņu mīlestības iedegšanos ar pirmo sastapšanos, ar pirmo skatu. Mīlestību starp atšķirīgas tautības partneriem – Somijā dzimušo zviedrieti un latvieti. Viņu konfliktus, kad prōziskās dzīves nežēlība iejaucās mīlestības radītajā poētiskajā ilūzijā. Te ir temats saistošam romānam, kas vēl gaida savu talantīgo autoru.

Mēdz teikt, ka starp mākslinieku pēctečiem parasti trūkst mākslinieku, jo daba ir skopa un nešķiežas ar savām dāvanām. Ja tāds dabas likums būtu, tad Jaņa Rozentāla pēcteči ir izņēmums. Viņa dēls Maris Miķelis bija gleznotājs, grafiķis un tulko-tājs un Maņa Miķeļa meita Ieva arī māksliniece.

Rozentāla gleznas vairākkārt publicētas un skatāmas labā reproducējumā. Kas līdz šim nav publicēts, ir viņa mazmeitas Ievas Rozentāles sarūpētie Jaņa Rozentāla raduraksti. Tos ieguvu ar rakstnieka, tagadējā saldenieka Valdemāra Ancīša starpniecību. Uz maniem jautājumiem viņš laipni atbildēja un atsūtīja Ievas savāktās ziņas. Kad konstatēju, ka kādā no trimdā izdotajiem deportēto sarakstiem minētie Rozentāli arī varētu būt Jaņa Rozentāla radinieki, atzīmēju arī viņu vārdus. Domāju, ka šis mūsu kopdarbs noderēs turpmākiem pētniekiem.

Mākslinieka darbnīcā (Jaņa Rozentāla glezna 1896)

JAŅA ROZENTĀLA RADURAKSTI
(Ievas Rozentāles un Valdemāra Anciša informācija)

Gleznotāja Jaņa Rozentāla vecāki: Miķelis Rozentāls (1826–1905) ∞ Lavīze Petroviča (1825–1901).

Viņu bērni: Made (1847), Marta (1849), Miķelis (1851), Ansis (1855), Anna (1857), Late (1862), Janis (1866), Jānis (1873).

Janis Rozentāls (18. III 1866) – (26. XII 1916) ∞ Elija Forsela (26. X 1871 – 25. VI 1943).

Bēmi: Laila Gerda Rozentāle, Irja Ausma Rozentāle, Maris Miķelis.Rozentāls.

Laila Rozentāle (1903 Somijā – 1977 Rīgā) ∞ Raimonds Viļumsons (1906 Bauskā – 1931 Daugavpilī)

Viņu dēls: Jānis Viļumsons (1931 Daugavpilī) ∞ (pirmā laulībā): Ārija (1929); viņu dēls: Jānis Viļumsons (1957); ∞ (otrā laulībā): Astrīda Pliena (1932).

Irja Rozentāle (1906 Somijā – 1984 Rīgā) ∞ Miķelis Gopers (1907).

Bēmi: Kristīne Rozentāle, Miķelis Rozentāls.

Kristīne Rozentāle (1939 Rīgā); viņas meita: Dārta.

Miķelis Rozentāls (1945) ∞ Ināra. Viņu bērni: Kristaps un Laila.

Maris Miķelis Rozentāls (1907 Rīgā – 1952 Rīgā, gleznotājs, grafiķis) ∞ Fausta Lūcija Strautiņa. Viņu bērni: dēli – Janis Lauris un Atis, meita Ieva.

Janis Lauris Rozentāls (1932 Rīgā – 1989 Rīgā) ∞ Ausma Viņu dēls Alvils (1961).

Atis Rozentāls (1935 Rīgā, arhitekts) ∞ Vija Tuma (1936). Viņu bērni: Miks (1965) un Aija (1975).

Ieva Rozentāle (13. IV 1944), iekštelpu dekorātore.

Deportēto sarakstā *These names accuse*, 2.izd. (1982), 619.lpp. minēta Rozentālu ģimene, kas varētu arī būt gleznotāja Jaņa Rozentāla radinieki, kaut tuvākas ziņas par viņiem nevarēju iegūt. Tie ir (dzimšanas gads minēts aptuveni): Saldus pagasta *Kāršu* māju saimnieks Mārtiņš Rozentāls (dz.1907), viņa sieva Marija (1917), dēls Gunārs (1937), mazgadīgās meitas: Maija (1939) un viņas abas māsiņas (vārds un vecums nav minēts). Ģimene vēlāk atbrīvota, saimnieks Mārtiņš drīz pēc tam miris.

Ieva Rozentāle 1992.g. 5.oktobra vēstulē piemin kādu Hermani Rozentālu Lubezeres pagasta *Bilānos*, kas nesen atguvis tēva mājas un atgriezies ar ģimeni no Anglijas, un domā, ka arī viņš varētu būt Rozentāla radinieks no *Bebru* saimnieku līnijas, varbūt Žaņa dēls. Arī Talsos dzīvojot kāds šķietami Rozentāla radinieks.

MĪKLA PAR JAŅA ROZENTĀLA MĀSU

Alberts Brīvkalns (1909–1978) grāmatā par gleznotāju Jāni Kugu (1878–1969) *Krāsu varā* ([Ņujorkā] 1978), 116.lpp. piemin, ka pirms Valsts Saldus vidusskolas beigšanas pēdējos divi gadus viņš esot bijis Rozentāla māsas ģimenes jumta istabiņā, „nelielā sarkanu ķieģeļu mājā”, Zaļā ielā 5. Diemžēl, viņš nemin saimnieces vārdu.

Pa logu aizkaru spraugām Brīvkalns esot redzējis, ka viņa saimnieces dzīvoklī ir daudz Rozentāla gleznu. Kad Brīvkalna zīmēšanas skolotājs Matīss Vītiņš uzdevis rakstīt domrakstu par Jani Rozentālu un Brīvkalns lūdzis savu saimnieci, lai gleznas parāda, viņa lūgumu strupi noraidījusi. Viņa bijusi baptistu draudzes locekle, un viņas dzīvoklī ik nedēļas notikuši baptistu dievkalpojumi, kuŗu dalībniekiem viņa

*Pašportrets (Jaņa
Rozentāla glezna 1900)*

gleznas atļāvusi redzēt. Pēdējā dienā, pirms Brīvkalns Saldu atstājis, viņa tam tomēr bagāto Jaņa Rozentāla gleznu klāstu parādījusi.

Tā kā Brīvkalns iestājies Latvijas universitātē 1930.gadā, viņš būtu dzīvojis pie Rozentāla māsas 1928. un 1929.gadā. – Rozentāla māsas bija: Made (dz.1847), Marta (1849), Anna (1857) un Late (1862). Ja vecākās māsas savu gadu dēļ vairs nevarēja būt tik uzņēmīgas, lai nodarbotos ar telpu izīrēšanu, atliek Anna un Late. Kuŗa bija baptistu draudzes locekle? Apjautājoties par to Ancītim, atbilde bija: „Starp Rozentāla māsām nebija neviena baptistu ticības”.

No saviem Saldus laikiem atceros, ka baptistus tur ne visai labi ieredzēja. Ja šādi aizspriedumi būtu ietekmējuši Ancīša atbildi, tā nebūtu objektīva. Tomēr šaubas rada arī Brīvkalna apgalvojums, ka Rozentāla māsas dzīvoklī baptistu dievkalpojumi notikuši ik sestdienas. Vai tikai Brīvkalns nav sajaucis septītās dienas adventistus ar baptistiem? Ja tā būtu, tad varētu pieņemt Ancīša apgalvojumu, ka Rozentāla māsa nebija baptiste.

Šis prātojums tomēr neatrisina problēmu – kuŗa no četrām māsām bija tā, kam dzīvokļa sienas bija noklātas ar Rozentāla gleznām, ja pieņemam par pamatotu Brīvkalna apgalvojumu, ka viņa dzīvokļa saimniece tiešām bija Jaņa Rozentāla māsa, nevis kāda cita radniece.

Brīvkalns vēl piemin, ka Saldus sadraudzīgās biedrības bēniņi bijuši pilni ar veciem dekorāciju audekliem, un daudzi bijuši Rozentāla gleznoti. To ir apliecinājuši arī citi. Man viņa gleznotās dekorācijas neizdevās atrast, jo putekļainajās kaudzēs vienkārši nevarēju pazīt, kuŗš ir Rozentāla darbs.

Latviešu nacionālās jaunatnes savienības Saldus nodaļā darbojās arī jaunieta Berta Rozentāle. Nezinu gan, kāda bija viņas radniecība ar gleznotāju Rozentālu. Atceros, ka viņa mani vairākkārt aicināja ciemoties pie viņas mājās, jo viņa varēšot man parādīt Rozentāla darbus. Notikumu gaitā šo laipno aicinājumu tomēr neizman-toju.

Pēc Valdemāra Ancīša informācijas, Berta Rozentāle (dz. 1902) bijusi *Bebru* saimnieku pēctece un visu mūžu dzīvojusi Saldū. Darbojusies par farmaceiti.

Janis Rozentāls „Vasara Kurzemē” (1913)

MARIS MIĶELIS ROZENTĀLS

Ieva Rozentāle 1989.gadā sarakstītajā ilustrētajā izstādes prospektā iepazīstina ar sava tēva Maŗa Miķeŗa Rozentāla biogrāfiju un informē par izstādi J.Rozentāla un R.Blaumaŗa memoriālaŗ dzīvoklī – mūzejā.

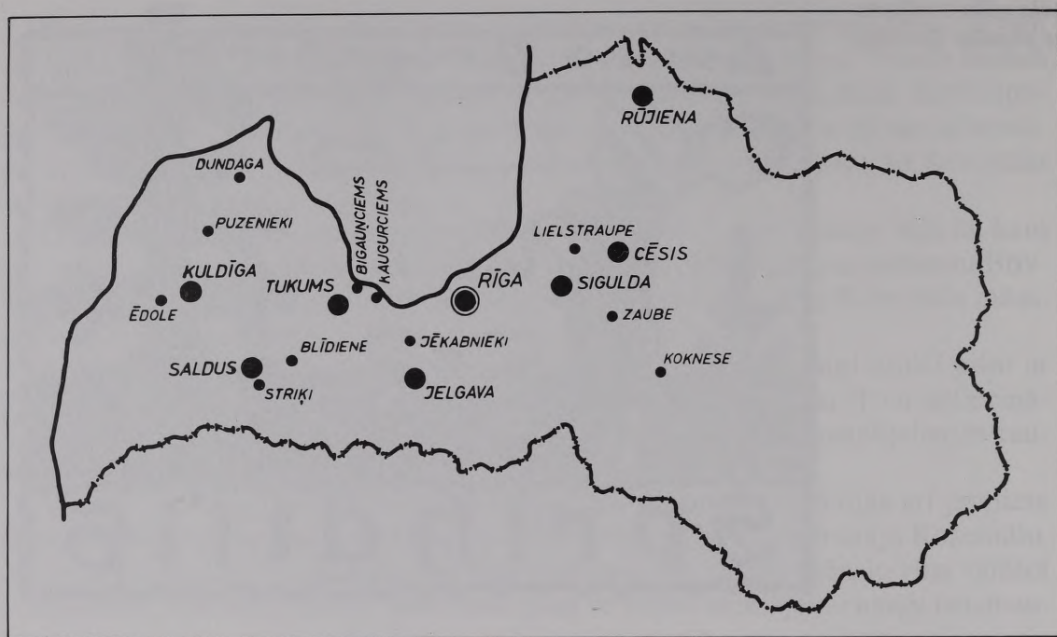
Maris Miķelis Rozentāls (1907–1952) bija gleznotāja Jaņa Rozentāla un dziedātājas Elijas Forselas trešais bērns. Agro bērniŗu Miķelis pavadīja Rīgā, bet 1915. gadā ģimene pārcēlās uz Somiju. Deviņu gadu vecumā zēns zaudēja tēvu un 1920. gadā kopā ar ģimeni atgriezās Latvijā.

1931.gadā Miķelis apprecēja farmaceiti Faustu Strautiņu. 1932.gadā piedzima dēls Janis Lauris un 1935.gadā Atis.

Pēc īsas sagatavošanās gleznotāja Fridriŗa Milta (1906–1993) vadībā Miķelis 1935.gadā iestājās Latvijas mākslas akadēmijā. Tai pašā gadā viņš noorganizēja sava tēva piemiņas izstādi ar 200 darbiem.

Mākslas akadēmijā viņš 1942.gadā beidza Ģederta Eliasa (1887–1975) figūrālās glezniecības meistardarbnīcu ar grupas portretu *Rūķi*, portretējot sava tēva mākslinieku biedrības dalībniekus. Viņš piedalījās izstādēs un strādāja arī grafikā, ilustrējot Blaumaŗa un Ezeriŗa noveles. Miķelis pievērsās arī mākslas kritikai, rakstīja par somu literātūru un tulkoja somu rakstnieku darbus. 1944.gadā piedzima meita Ieva (raksta autore).

1945.gadā Miķeli Rozentālu izraudzīja par Mākslas akadēmijas mācībspēku, bet 1948.gadā viņu atlaida. Viņš iesaistījās darbā Rīgas daiŗamatniecības vidusskolā un kombinātā *Māksla*. Dienišķo maizi viņš pelnīja, kopējot valstsvīru portretus (piemēram, „Leņins Smolņijā”, „Augusts Kirchenšteins” un taml.), gleznoja seriŗu Brocēnu rūpniecības kombināta attēlu. Šie gleznojumi bija jāveic sociālistiskā reālisma garā un, pēc Ievas Rozentāles sprieduma, grūti savienojami ar Miķeŗa mākslinieka inspirāciju. Šie apstākļi un materiālās grūtības sagrāva mākslinieka veselību: viņš slimoja un 1952.gadā 45 gadu vecumā nomira.

Jaņa Rozentāla dzīves un darba vietas Latvijā
(pārņemts no izdevuma: Janis Rozentāls 1866 – 1916 – 1966)

MIĶELIS GOPERS

Irja Rozentāle apprecēja Miķeli Goperu (dz.1908), ģenerāļa Kārļa Gopera dēlu. Miķeli labi pazinu, jo abi bijām skautu vadītāji.

Atceros kādu gadījumu, kad, būdams skautu mēnešraksta *Ugunsкура* redaktors, Gopera dzīvoklī kopā ar Miķeli plānoju *Ugunsкура* numuru, ko bija paredzēts veltīt Latvijas skautu organizācijas prezidentam ģenerālim Kārlim Goperam. Mūs iztraucēja ģenerāļa klauvējums pie durvīm. Uz galda izklātos manuskriptus un fotografijas Miķelis ātri novāca un steidzīgi noteica: „Tēt, te nevar ienākt!” „Kādēļ?” jautāja ģenerālis. „Pie manis ir dāma!” bija atbilde. „Dāma?” un gaitenī noklaudzēja aiz-ejošā ģenerāļa soļi.

Man ļoti nepatika šis skautu likuma („Skauts ir patiens”) pārkāpums, bet neko neteicu.

Miķelis Gopers smagi cieta, kad boļševiki noslepkavoja viņa tēvu. Mūsu attiecības sagandēja ļaunprātīgas vai kāda pārpratuma radītas baumas. Miķelim bija stāstīts, ka kādā skautu organizācijas biedrusapulcē es esot nostājies pret viņa tēvu. Tas nebija tiesa, jo ģenerāli Kārli Goperu dziļi cienīju un nekad kaut ko tādu nebūtu atļāvies, kaut gan man kā grāmatu tulkotājam par skautismu no angļu un zviedru valodas varēja būt arī cits viedoklis par skautisma ideoloģiju nekā ģenerālim.

Par Miķeļa Gopera bērnu uzvārda maiņu iestarpinu izvilcumu no Ievas Rozentāles 1992.g. 8.novembra vēstules (saņemta 20.novembrī):

„Jūs esat pareizi izlasījis: Forsellu somiskais uzvārds ir „Koskenalho”. [. . .] Irjas Rozentāles dāmas uzdevu arī viņas bērnus, kuņģi tiešām ir Rozentālu uzvārdā.

Man vienīgi nav precīzu ziņu par Irjas un Miķeļa Gopera (es šeit rakstu divi „p”, jo „veco” Goperu arī pie mums raksta šādi) laulšanas gadu un datumu.

Meita Kristīne dzima 1939.gada 30.novembrī. Pēc Kristīnes piedzimšanas Irja dzīvoja pie Goperiem. No savu vecāku nostāstiem zinu, ka tur bieži atšķirīgās

JAŅA ROZENTĀLA DARBA UN STUDIJU VIETAS EIROPĀ

Karte sastādīta 1971.gadā, lai parādītu neatkarīgās Latvijas pārstāvības Eiropā pirms Otrā pasaules kara. Šeit tā ievietota, lai lasītājs varētu orientēties par Jaņa Rozentāla darba un studiju ceļojumu vietām. Tās bija: Pēterpils 1888–1898, 1900, 1901, 1903. Narva 1892. Stokholma 1897. Parīze 1898, 1900. Berlīne 1898. Drēzdene 1898. Diseldorfa 1898. Keļne 1898. Strasburga 1898. Minchene 1898. Vine 1898. Viduskrievija 1898. Helsinki 1903. Nummela Somijā 1905, 1906. Tartu 1908. Pernu 1909. Itālija 1912. Forsa Somijā 1915. Maskava 1916, Brendas sala Somijā 1916.

ģimenes atmosfēras dēļ, un arī Miķeļa Gopera impulsīvā rakstura dēļ, bijuši konflikti, un vienā no šādām reizēm Irja ar meitu atgriezies pie mātes. Gopers to nepacieta un tūlīt izšķīrās un pieprasīja, lai Irja pieņem atpakaļ savu [agrāko] uzvārdu.

Meita Kristīne bija Gopere. Nedrošajos pēckaņa gados, kad šo uzvārdu nevarēja pieminēt, Kristīne kļuva Rozentāle. Acīmredzot, saņemot pasi. [. . .]

Miķelis Miķeļa dēls Rozentāls (26. IV 1945) bija Rozentāls jau no dzimšanas. Šis apstāklis radīja pārpratumus, jo daži domāja, ka viņš ir mūsu tēva Miķeļa Rozentāla dēls."

Starp iemesliem, kas radīja konfliktus Miķeļa Gopera ģimenē, varbūt varētu minēt vilšanos, ko viņš piedzīvoja ar savu dēlu. Tomēr negribētos šai grāmatā izklāstīt, kas varētu arī būt tikai baumas, radušās baumām labvēlīgajā okupētās Latvijas atmosfērā. Profesors Eduards Balodis fakultātes sēdē mēdza jautāt: „Ko stāsta Baumanis?"

Nelaiķa ģenerāļa atraitne Vera Gopera sava mūža pēdējās dienās dzīvoja Saldū un apbedīta Saldus kapsētā. Biju ļoti pārsteigts, kad man to stāstīja, jo neko nezināju par Miķeļa Gopera ieprecēšanos saldeniekos.

Biju arī pārsteigts, šķirstot Miķeļa Gopera *Zelta ābeles* apgāda izdotās grāmatas. No mūsu sarunas reizes, kad Miķelis jutās spiests izteikt baltus melus, jau zināju, ka viņam ir zināšanas grāmatu izdošanā. Tomēr labā gaume, kas bija redzama *Zelta ābeles* grāmatās, mani pavēra pilnīgi jaunu ieskatu par Miķeli Goperu.

Gribu šeit izteikt hipotēzi, ka šais grāmatās izpaužas arī Irjas gaume. Neņemot šo hipotēzi paplašināt, pieņemot, ka tas varētu būt mantojums no viņas tēva.

SAREŽĢIJUMI AR ROZENTĀLA GLEZNOTIEM DARBIEM

Saldus pilsētas galva Vicinskis bija pasūtīnājis māksliniekam Janim Rozentālam Rīgas mācību apgabala kuratora Levšina portretu (Saldus ietilpa Rīgas mācību apgabalā) kā atzinību no saldeniekiem. Portrets bija pabeigts 1910.gadā, un par to samaksāja 400 rubļu.

Starplaikā Vicinskis no sava amata bija aizgājis, un arī Levšins vairs nebija amatā. Portretu Saldus pilsētas dome nodeva pilsētas skolas inspektoram Babakam, kas jaunieceltajam skolu kuratoram prasīja atļauju portretu izkārt. Pēdējais neuzņēmas šo lietu pats izšķirt un lūdza atļauju portretu izkārt izglītības ministrijai Pēterpilī. Atbilde – Levšina portretu nekādā ziņā skolā neizkārt.

Alberts Dravnieks, kas manuskriptā *Par Saldus bijušām dienām*, 111.lpp. šo epizodu apraksta, piezīmē: „Ar to portreta jautājums kļuvis visai aktuāls, jo [Saldus] pilsētas valde, tāpat dome, atrodoties pilnīgā neziņā, kur likt un ko darīt ar šo dārgo portretu."

Domāju, ka šis stāstījums labi raksturo krievu birokratu mākslas izpratni un birokratijas džungļus, kas bija jāpacieš Latvijā pirms neatkarības.

Otrs Rozentāla darbs, kam arī bija grūti atrast mājvietu, bija altārglezna *Kristus un samariete*.

Rozentāls to bija paredzējis Saldus baznīcai, bet Saldus mācītājs Teodors Bekers izšķīrās par gleznu *Kristus pie krusta* (sk. 15.posmā, 137.lpp.).

Ja Levšina portreta liktenis ir liecība par krievu ierēdņu mākslas izpratni, tad notikums ar Saldus baznīcas altārgleznu ir tāda pati liecība par vācu tautības Saldus mācītāju.

28. POSMS

Revolūcijas un okupācija

Latvija un līdz ar to arī Saldus piedzīvoja 1905.gada revolūciju. To apspieda Krievijas cara armijas sodaekspedīcija. Arī Saldū šīs revolūcijas iznākumā cilvēki zaudēja dzīvību.

Nākošo revolūciju ar lieliem cilvēku upuriem Krievija piedzīvoja 1917.gadā. Latvijai šai laikā bija okupējis Vācijas ķeizarkā armijas ķeizars, un tā Krievijas revolūcijas vilnis Latvijai nesasniedza. Revolūcijas iedibinātai demokratiskai iekārtai Krievijā tomēr bija īss mūžs, un varu sagrāba komunisti, palīdzot latviešu strēlniekiem, kas bija varonīgi cīnījušies pret vāciešiem.

Pret Vāciju Pirmajā pasaules karā cīnījās rietumu demokratiskās valstis, un pēc zaudētā kara arī Vācijā izcēlās revolūcija, un Vācijas ķeizars zaudēja troni. 1918.gadā Latvija proklamēja neatkarību un, spītējot pēckara jukām un avantūristu mēģinājumiem sagrābt varu, īsā laikā kļuva par ziedošu valsti.

Latvijas uzplaukums tomēr ilga tikai līdz Otrajam pasaules karā. Tā priekšvakarā vairākās Eiropas valstīs bija radusies diktatūra, arī Latvijā. Kārlis Ulmanis atlaida parlamentu un sāka valdīt pats. Parasti domā, ka Ulmanis rīkojās pēc fašistiskās Itālijas parauga. Mans uzskats tomēr ir, ka viņam par priekšzīmi noderēja Austrija, jo Latvijas iekārtu Ulmaņa reformas nepārveidoja pēc varenās Itālijas parauga, bet, sekojot mazās Austrijas paraugam.

Kārļa Ulmaņa valdīšana Latvijā izbeidzās 1940.gadā, kad mūsu zemi okupēja Padomju savienība un Ulmani deportēja uz Krieviju, kur viņš nomira.

Kārļa Ulmaņa vietā par valsts prezidentu kļuva Augusts Kirhenšteins (1872 – 1963). Viņš bija Latvijas universitātes un vēlāk Jelgavas lauksaimniecības akadēmijas profesors mikrobioloģijā un pilnīgs diletants politikā, gan ļoti godkārīgs un naīvs.

1905.GADA REVOLŪCIJA

„Piektā gada revolūciju” no latviešu viedokļa raksturojis Alberts Dravnieks manuskriptā *Par Saldus bijušām dienām*. Revolūcijas notikumi un 1910.gada ķaŗatīesas norīse aprakstīta pēc avīžu ziņām manuskripta 58. un sek., un 101–111.lpp. Ar tiesas lēmumu no Saldus un apkārtnes revolūcionāriem sodītas 137 personas, pārējie attaisnoti. Smagākais sodamērs – īzsūtīšana spaidudarbos uz 10 gadiem – piespriests vienai personai, vieglākais – cietuma sods uz 4 mēnešiem 11 personām.

No savas puses noslēgumā Dravnieks raksta (111.lpp.): „Toreizējā ķaŗatīesā notīesātīe, kas ar to tīka saslēgtī nozīedznieka rokuķēdēs, [kam] uzvīlka likuma pārķāpēja ļaundaķa cīetuma apķēŗbu, [kas] atstāja dzīmtō zemi, sīevas, bērņus, tēvu īerīkotos un pašu koptos tīrumus, sētas, lai, svīedros un gurđumā stāīgājot Sībīrijas taīgā, nosīrmtō, bet dzīmtēni vairs neredzētu – vēstures tīesa vīsus attāisnojusi; tagadējā Latvījas repūbīka, par kuŗas tuvošanās soļu sakļausīšanu apsūdżētiem ap-

sūdzētāji pieprasīja nāvēssodu, visus notiesātos un apsūdzētos ierindojusi tautas cieņas un piemiņas ierindā.

Saldus tirguslaukumā 1905.gada pirmā mītiņa dalībnieku sauciens: „Lai dzīvo latviešu tautas republika!” ir pagātnes rastais akords tagadnes suverēnās latviešu tautas valsts himnai, kas kā tagadnes un pagātnes sauciens atskanēs mūžīgi visos latviešu tautas mūžu mūžos.”

MANAS ATMIŅAS PAR REVOLŪCIJU

Jau esmu pieminējis, ka manas visagrākās bērnības atmiņas (tikai divi gadi vecumā) bija par krievu kaŗaspēka jātniekiem, kas dziedādami devās gar mūsu māju (kā vēlāk dabūju zināt – uz Ezeri). Kad auklei jautāju, ko nozīmē vārdi atkārtotā piedziedājumā „popovina moja”, viņa paskaidroja, ka „pops” ir krievu mācītājs un „popovina” ir viņa sieva. Protams, pēc šī paskaidrojuma biju tikpat gudrs kā pirms tā.

Atceros arī, ka sodaekspedīcijas nošautā Švelmaņa atraitne bija iegādājusies adāmo mašīnu, un mana māte, viņu žēlodama, pirka adījumus, kas mums īstenībā bija lieki.

1905. GADA REVOLŪCIJA LATVIJAS VĀCIEŠA SKATĪJUMĀ

Oto Bernštēgers rokrakstā palikušajā chronikā *Kurze Chronik des Fleckens Frauenburg* tēlo 1905.gada revolūcijas notikumus 60–81.lpp. Aprakstu chronists sāk ar 14.martu, kad revolūcionāri pārgrieza telefona un telegrafa vadus, un beidz ar 1906. gada augusta „pēdējām dienām”, kad apcietināts Saldus revolūcijas vadītājs Siliņš un „bēgot nošauts”. Bernštēgers tad izsaka vēlēšanos, lai drīz apcietinātu arī Siliņa biedrus – Stepi un Beķeri.

Spriežot pēc Bernštēgera chronikas, redzamākie revolūcionāri Saldū tātad bija Siliņš, Fricis Stepe (dz. 1882, nošauts 1905) un Beķeris.

1905.g. 10.augustā Kurzemē izsludināja kaŗastāvokli un par ģenerālgubernātoru iecēla ģenerāli fon Bekmanu (Böckmann).

Aprakstot mītiņus un revolūcionāru gājienus Saldū, Bernštēgers min, ka viss noritējis priekšzīmīgā kārtībā, par ko gādājuši revolūcionāru izvirzītie kārtībnieki, jo krievu policistus revolūcionāri atbruņojuši.

Revolūcionāri atcēluši mācītāju Teodoru Bekeru, un viņam pavēlēts izvākties no mācītājmuižas. Atcelts arī pilsētas galva Vicinskis. Degvīna tirgotavu izdemolēja. Pilsētā un apkārtnē revolūcionāri meklēja ieročus. Redzamākos muižniekus apcietināja, bet drīz atbrīvoja.

Nopietnāka kauja starp revolūcionāriem un kaŗaspēku notikusi 20.decembrī pie Aizputes. Ap simt revolūcionāru esot krituši un daudzi ievainoti.

Saldū krievu dragūni ieradās tikai 1906.g. 4.janvārī apriņķa priekšnieka barona Rādena (Rahden) vadībā. Apcietinātos piecus revolūcionārus kaŗatiesa nošāva, to skaitā krievu skolotāju Aleksandru Švelmani. Eksekūcijas notika arī Saldus apkārtnē. Tomēr aprīli revolūcionāri vēl darbojās Muižciema mācītājmuižā un augustā Kursīšos.

Tiktāl Bernštēgera apraksts. Pēc šīs grāmatas autora domām, 1905.gada revolūcijā lielākie ieguvēji bija Saldus vācieši, jo revolūcija panāca, ka Krievijā valdība atļāva dibināt biedrības, un Saldū nodibinājās Kurzemes vācu biedrības nodaļa.

1917. GADA REVOLŪCIJA

Pirmajā pasaules karā cariskās Krievijas kaŗaspēks, 1914.gadā iebrūkot Austrijā un Vācijā, sākumā guva uzvaru, bet vēlāk sākās neveiksmes. Līdz ar to Krievijā izcēlās jukas. Blakus neveiksmēm frontē tās radīja notikumi pašā Krievijā. 1904. gadā bija piedzimis troņmantnieks Aleksejs. (Gadu atceros tādēļ, ka tas bija arī mans dzimšanas gads. Bērnībā biju monarchists, un manā istabā pie sienas karājās Alekseja portrets.)

Aleksejs slimoja ar haimofiliju, kas nozīmēja, ka no katraniecīgākā ieskrāmbājuma radās neapturama asiņošana. Pēc nesekmīgas visādu līdzekļu izmēģināšanas Krievijas galmā uzradās kāds bijušais mūks, vārdā Rasputins, kas prata Alekseja asiņošanu apturēt – kā liekas, ar hipnōzi.

Var saprast, ka Rasputins izpelnījās ķeizarienes pateicību. Viņš to prata izmantot un beidzot kļuva par noteicēju Krievijas politikā. Kaut gan cenzūra neļāva avīzēs nokļūt ziņām par to, kas galmā ir īstais noteicējs, visādām baumām un anekdotiem bija auglīga zeme. Iznākumā Krievijas ķeizaristes pamati sašķobījās, un 1917.gadā izcēlās revolūcija, Nodibinājās sociālistiska valdība ar Kerenski kā ministru prezidentu.

Vācijas ķeizariskās armijas galvenais stābs nolēma Krieviju graut no iekšienes un no Šveices slēgtā vagonā nosūtīja uz Krieviju Vladimiru Uljanovu, kas revolūcionārās aprindās saucās Ļeņins. Viņš uzdevumu sekmīgi veica, un Krievijā nodibinājās komūnistu valdība.

Komūnistu asinspirts sākās ar to, ka nogalināja ne vien caru Nikolaju II, bet arī visus viņa ģimenes locekļus. Krievijas vēsturei atkārtojoties, ne vien uzradās baumas, ka paglābusies viena no princesēm, bet arī kāda sieviete, kam bija attāla līdzība, pieteicās, ka viņa ir šī princese.

Latvijai visi šie notikumi pagāja secen, jo Latviju bija okupējusi Vācijas ķeizariskā armija. Kad Vācija kaŗu zaudēja, Latvija izcīnīja un 1918.gadā pasludināja neatkarību.

OKUPĀCIJA

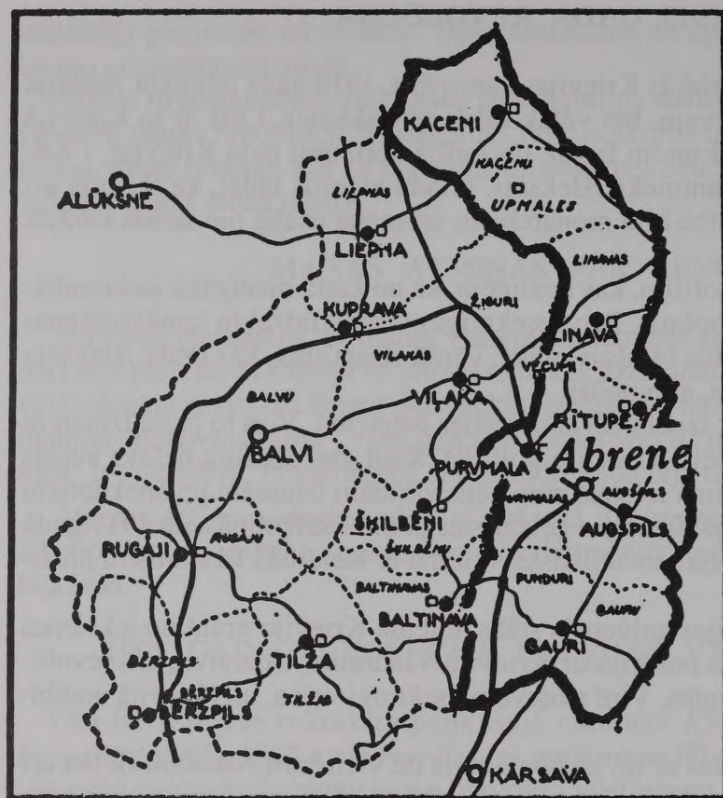
Pēc vēl labi zināmiem notikumiem Otrajā pasaules karā komūnisms tomēr sasniedza Latviju, un, padomju kaŗaspēkam to okupējot, uz pusgadsimteni izbeidzās Latvijas laimīgās dienas un neatkarība.

Uz Krieviju ar varu aizvestā Latvijas valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa vietā valsts augstākajā amatā par augstākās padomes prezidija priekšsēdi 1940–1952.g. darbījās padomju valdības ieceltais Augusts Kirchenšteins.

Bija gan zināms, ka Augustam Kirchenšteinam ir radnieki Krievijā, kas pēc lielajām tīrīšanām Padomju savienībā palikuši dzīvi, tomēr visiem bija pārsteigums, kad ar Padomju savienības sūtņa Rīgā palīdzību Kirchenšteins noorganizēja Kārļa Ulmaņa deportāciju un pats kļuva, t.s., „tautas valdības” priekšsēdis (1940.g.).

Te ir zināma paralēle ar notikumiem Norvēģijā, kad vācu okupācijas laikā par Norvēģijas ministru prezidentu kļuva Kvislings, tāpēc Kirchenšteinu varētu saukt par Latvijas Kvislingu. Tomēr Norvēģijas Kvislinga darbība bija daudz nevainīgāka.

„Tautas valdības” priekšsēdis Kirchenšteins bija vienu gadu, bet pēc tam līdz 1952.gadam priekšsēža vietnieks. No 1941. līdz 1952.g. viņš bija Padomju savienības augstākās padomes priekšsēža vietnieks.

*Padomju savienībai pievienotie
Abrenes apriņķa pagasti*

Kirchenšteina rīcības sekas tagad Latvijā visumā likvidētas, bet palicis viņa laika „mantojums” latviešu valodā – uzspiestā nelatviskā pareizrakstība, mīksti izrunājamā „CH” vietā rakstot krievu cieto „H” (ko angļu valodā apzīmē ar „KH”) un atmetot burta „r” mīkstināšanu.

Sagraujot neatkarīgās Latvijas laika pareizrakstību un neievērojot kompetento latviešu valodnieku norādījumus, mūsu valodas tīrība ir grūti nosargājama. To tagad piesārņo sevišķi no krievu valodas pārņemtie anglicismi. Redzamākais piemērs ir vārds „business” (uzņēmuma vai veikala darījumu vietā), ko savā oficiālajā nosaukumā tagad lieto Rīgas laikraksts ar 13 000 eksemplāru metienu.

Šo vārdu dzirdot vai lasot, gribot negribot jādomā par tā tuvāko līdzinieku – ganāmpulka „bizošanu”, kad dunduru kostie lopiņi meklēja glābiņu krūmos, vai „bizenēšanu”, kad gani dažkārt aiz ēverģēlības, dūcot: „Biz, biz, biz!” centās panākt līdzīgu efektu.

Par Kirchenšteina laika mantojumu jāuzskata pārkārtojumi Saldus apkārtnes administrācijā līdz ar pārējo Latviju.

Territoriālos pārkārtojumus sāka ar to, ka uzdāvināja Padomju savienībai Latvijas austrumu pierobežas apgabalu ar sešiem pagastiem. Ar to Latvijas platība samazinājās no 65 791 kv-km uz 64 600 kv-km. Sīkāk sk.: Edgars Dunsdorfs, „Latvijas robežas un jaunatne”, *Arhīvs* 31 (1992), 30. un sek. lpp.

Labu ieskatu par Latvijas administratīvajiem pārkārtojumiem sniedz 1989.gadā publicētais darbs: A[rturs] Boruks un V.Niedre, *Zemes kopējā un daļējo novērtējumu rādītāji Latvijas PSR kolhozos un valsts saimniecībās 1987.g 1.janvārī* (Rīgā 1989), 73 lpp.

Latvijā ir četri kadastra rajoni: 1. Centrālais (iedalās 2 apakšrajonos: 1.1. Zemgales līdzenums, 1.2. Rīgas piepilsētas zōna); 2. un 2.A. Rietumlatvijas un Dienvidlatvijas; 3. Viduslatvijas; 4. Austrumlatvijas.

Saldus administratīvais rajons ietilpst 2. kadastra rajonā kopā ar Kuldīgas, Liepājas, Ventspils, Talsu, Jēkabpils un Stučkas administratīvo rajonu.

Latvijas tīrumu kopējais produktivitātes novērtējums ir 41,0. Saldus rajonā tas ir 43,3. No Latvijas 26 rajoniem Saldus rajons ir ceturta vietā. Augstāka tīrumu produktivitāte vēl ir tikai Jelgavas, Dobeles un Bauskas rajonā.

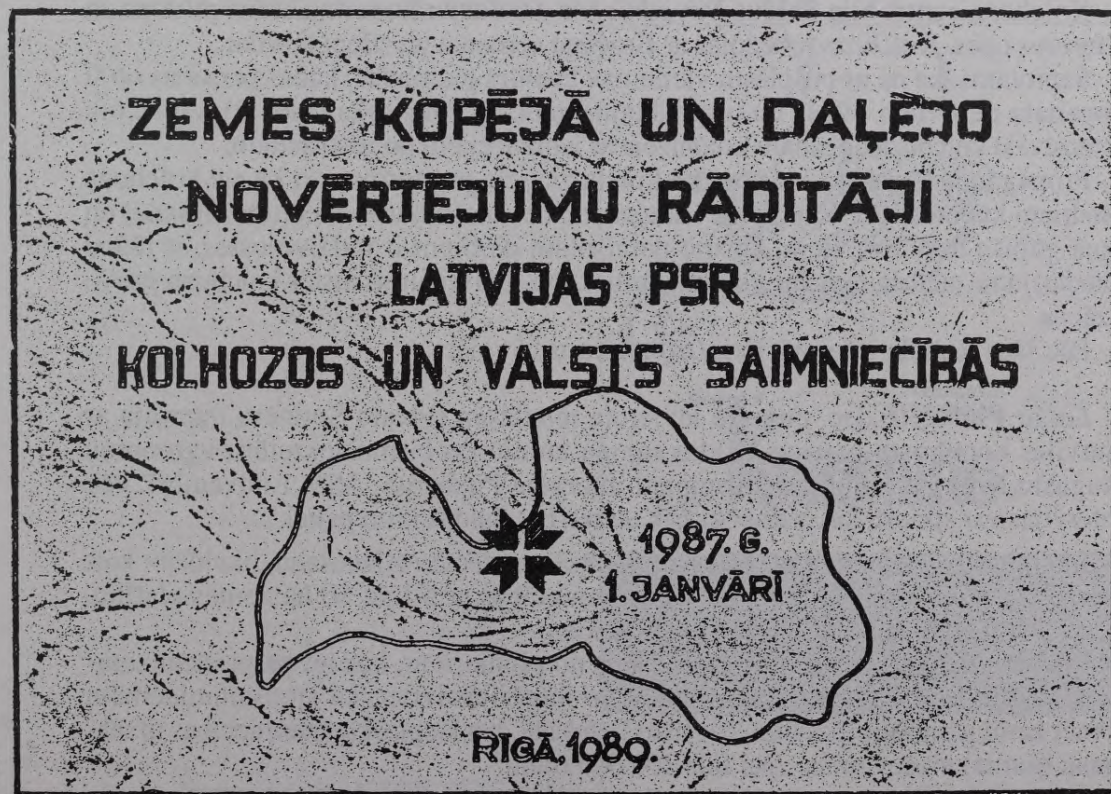
Latvijas universitātē manis vadītajā Latvijas saimniecības vēstures kursā Arturs Boruks bija viens no izcilākajiem studentiem.

KOLCHOZI UN SOVCHOZI

Kolchozi ir saīsinājums no krievu *kollektivnyja hozjajstva* – kopsaimniecības. Okupētajās zemēs tos dibināja padomju vara, atsavinot zemnieku zemi un iznīcinot viensētas.

Nosaukums *sovchozs* savukārt ir saīsinājums (krievi ļoti bieži saīsina gaŗos padomju nosaukumus) no vārdiem *sovetskoje hozjajstvo* (tulkojumā: padomju saimniecība). Tie bija gan lielgruntniekiem atsavinātās lauku saimniecības, gan dibināti, apvienojot vairākas zemnieku saimniecības. Sovchozus apsaimniekoja ar algotiem laukstrādniekiem augstākas katēgorijas valsts ierēdņu vadībā.

Pēc oficiālās versijas, zemnieki kolchozā apvienojās brīvprātīgi. Īstenībā viņus piespieda apvienoties, prasot no tiem, kas pretojās, nesamērīgi augstus nodokļus.

Ļoti interesanta ir kolchoza oficiālā definīcija (sk.: *Latvijas padomju enciklopēdija* 5.1 (1984): „kolektīvā saimniecība – kooperatīvs [sic!] sociālistiskais lauksaimniecības ražošanas uzņēmums PSRS; sociālistiskas saimniecības sabiedriska forma.

Kolhozi veidojušies kolektivizācijas procesā, zemniekiem brīvprātīgi [sic!] apvienojoties sociālistiskā lielražošanas saimniecībā. Kolhozu ekonomiskais pamats – kolhozu kooperatīvu [sic!] īpašums uz ražošanas līdzekļiem un kolektīvs darbs. Kolchoza aizņemtā zeme (valsts īpašums) tiem nodota bezmaksas un beztermiņa lietošanā.”

Brīvajā pasaulē par kooperatīvu sauc saimniecisku organizāciju, kuņā biedri ir apvienojušies brīvprātīgi un kuņā valda demokratisks princips, ka biedru balsis nesver pēc ieguldītā kapitāla, atšķirībā no akciju sabiedrībām. Kooperatīvu ražošanas līdzekļi, ieskaitot zemi, pieder kooperatīvam.

Turpretim bijušajā padomju iekārtā nebija nedz brīvprātības principa, nedz demokratisks iekārtas, nedz īpašuma tiesības. No brīvās pasaules viedokļa kolchozi bija viltus kooperatīvi.

Ir piesniedzama publikācija par atsevišķu Saldus rajona kolchozu *Draudzību*. Tā ir grūti salasāmā brūnā krāsā iespiesta 28 lpp. bieza propagandas brošūra *Saldus rajona kolhozs „Draudzība”*. 1979.gadā to izdevusi Latvijas PSR lauksaimniecības ministrijas zinātniski tehniskās informācijas pārvalde Rīgā.

Kolchoza sākums bija 1948 / 49. gadā, kad piespiedu kārtā nodibinājās desmit lauksaimniecības arteļi. 1978.gadā pievienojās kolchozs *Darba ceļš*. Kolchoza *Draudzības* kopplatība 1979.gadā bija 1636 ha.

Ka apvienošanās bijusi piespiesta, minēts pat šai aģitācijas brošūrā: „Kolhozs sapulcinājis cilvēkus, kas paaudžu paaudzēs mantojuši savrupību. Sākumā nevarēja pierast pie kopdarba [. . .]”

Kolchoza centrs bija Saldus *Novadniekos*, uz dienvidiem no Saldus pilsētas un Cieceres upes. Kolchozs robežojās ar Brocēnu cementa un šifeņa fabriku.

Saprotams, ka ne ar pušplēstu vārdu nav brošūrā pieminēts, kādas personas no šī apgabala deportēja 1941. un turpmākajos gados. Gluži nekas nav arī teikts, cik intensīvi šī kolchoza apgabalu kolonizēja ar iebraucējiem no austrumiem.

Propagandas brošūrā klāstīts, kā kolchozs ticis pie turības un ka arī kolchoza biedriem klājotes labi. Kaut ne ar kādu naudu nevar atlīdzināt deportēto ciešanas un bojā gājušo dzīvības, tiem, kas no netaisniem darbiem ir iedzīvojušies, ir jādod gandarījums cietušajiem vai viņu mantiniekiem. Latvijā ir sākusies kolchozu privātizācija.

Pēc Jāņa Rubuļa informācijas, *Draudzība* ir likvidēta.

Laika 1989.g.16.dec. numurā ievietota redaktora Ilgvara Spilnera intervija ar Latvijas komunistu partijas Saldus rajona komitejas pirmo sekretāru agronomu Augustu Brigmani. Spilners Brigmani intervēja Pitsbergā, ASV 1.novembrī. Pēc intervijas var spriest, ka „varasvīri nāk un iet, bet Saldus ir un paliek”.

Intervijas galvenais temats bija par privātsaimniecību atjauošanu, likvidējot kolchozus un sovchozus un dibinot jaunsaimniecības ar 5 līdz 50 ha zemes platību. Zemi atdod arī uz Sibīriju izsūtīto mantiniekiem.

Pēc Brigmaņa: „Saldus rajons ir viens no pionieriem, kas iet pa priekšu zemnieku saimniecību atjaunošanas ziņā”. No intervijas izriet, ka jaunsaimniecībām tomēr zemi nepiešķir īpašumā, bet tikai lietošanā, bet ka piešķir saimniecības uzsākšanai (toreiz) aizdevumus, „pat līdz 100 000 rubļu”.

1987.gadā Saldus rajonā bija šādi kolchozi (avots: A.Boruks uc., *op.cit.*, 64. un 65.lpp.), iekavās – agrākā ciema vārds:

Draudzība (Novadnieku), *Druva* (Saldus), *Ezere* (Ezeres), *Gaiķi* (Gaiķu), *Jaunais komunārs* (Nīgrandes), *Jaunauce* (Jaunauces), *Komunārs* (Jaunlutriņu), *Kurzeme* (Zirņu), *Lutriņi* (Lutriņu), *Pampāļi* (Pampāļu), *Pirmais maijs* (Rubas), *Rosme* (Zirņu), *Straume* (Nīgrandes), *Vārpa* (Vadakstes), *Zaņa* (Zaņas).

Pēc tā paša avota, Saldus rajonā 1987.gadā bija pieci sovchozi. Sovchozu oficiālais noaukums ir „valsts saimniecība”, bet šis termins var radīt pārpratumus, jo arī fisks ir valsts saimniecība.

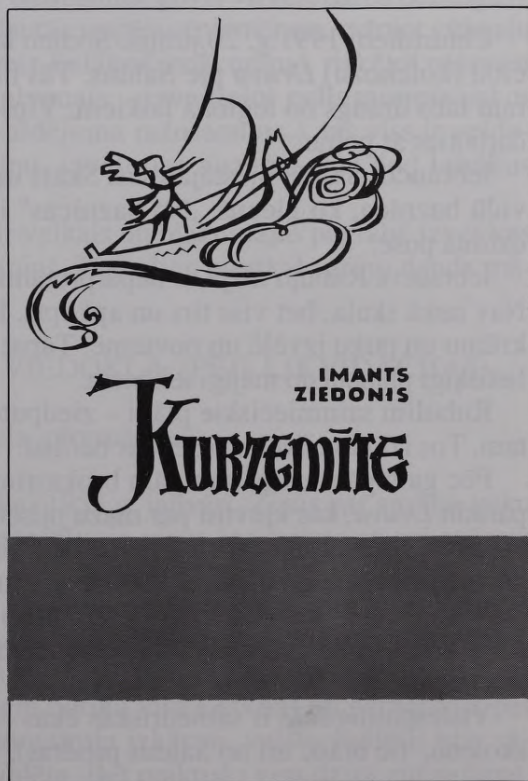
No pieciem sovchoziem Saldus rajonā tikai vienam nosaukums atšķiņas no agrākā ciema nosaukuma. Tas ir *Saldus sovchoztechnikums* Brocēnos. Pārējie ir *Blidīne*, *Kursiši*, *Remte* un *Viesturi*.

Kursišu sovchozā 1989.gadā bija 458 iedzīvotāji (sk.: Rusmanis uc., *op.cit.*, 172. lpp.).

RAKSTNIEKS PAR KOLCHOZIEM

Imanta Ziedoņa *Kurzemītes* II grāmatā (1984) daudzās lappusēs ir ziņas par kolchoziem.. Aprakstīti arī divi Saldus kolchozi: *Draudzība*, 205.lpp., un *Druva* (Saldus pievārtē), 203.lpp.

Kurzemītes pirmās grāmatas „pasē” (kas padomju izdevumos reizēm aizņem gandrīz veselu lappusi ar tekstu krievu un latviešu valodā, nevis kā cara laikos tikai vienu rindiņu: *Dozvoljenno cenzuroj*) starp citu ir šādas ziņas: Redaktors L.Purs. Techn. redaktore I.Soide. Korrektore K.Rumbēna. (Ir minēts arī mākslinieciskā redaktora vārds, bet tā kā nepārzinu, kāda tam krievu praksē ir atbildība, salīdzinot

Imanta Ziedoņa *KURZEMĪTES* vāks

ar pārējiem vārdā sauktiem funkcionāriem, tad šai gadījumā viņa vārdu neminēšu.) Nodota salikšanai 1969.g. 3.novembrī. Parakstīta iespiešanai 1970.g. 6.aprīlī. Me-tiens 30 000 eks. Izdevn. nr. (seko skaitlis ar pieciem cipariem, diviem burtiem un vēl trim cipariem).

Aprakstot kolchozus, Imants Ziedonis kā aistēts kritizē kolchozu ēkas, apstā-dījumus, aizrāda, ka trūkst puķu dobjū skaistuma un ka materiālās intereses ir pārākās par daiļuma tieksmēm. Viņam sāp, ka kolchozos cieš bērnu izglītība, nav pietiekami skolu un bērnudārzu.

To lasot, man nāk prātā paša piedzīvojumi Latvijas universitātē pirmajā boļševiku okupācijas gadā. Kādā studentu aptaujā par mācībspēkiem mani studenti, labu vēlēdami, bija mani raksturojuši kā „ideālistu”. Tā bija sliktākā atsauksme, kādu vien var iedomāties. Laba atsauksme būtu bijusi „materiālists”.

Par ko Ziedonis neraksta? Viņš neraksta par tiem, kas pirms kolchozu nodibi-nāšanas dzīvoja attiecīgajās sētās un gāja bojā deportācijā tālajā Sibīrijā. Un prātīgi darīts! Ja viņš par tiem būtu rakstījis, pirmkārt, nebūtu iznākusi *Kurzemīte*, un otrkārt, viņam pašam un viņa dēlam Rimantam arī būtu jāuzņemas moku pilnais ceļš uz Sibīrijas vergu nometnēm.

Imants Ziedonis arī neparedzēja, ka divdesmit gadus vēlāk kolchozi būs pār-vērtušies akciju sabiedrībās un ka ideālistiskie komūnisti, kas saimniekoja kolcho-zos, būs pārvērtušies visnegantākos kapitālistos, kas savās rokās sagrābs sabied-rības akciju vairumu, lai kļūtu noteicēji, un izdzīs mežā mazos biedrus.

KOLCHOZS NO TŪRISTA VIEDOKĻA

(Izraksts no tautsaimnieka Imanta Kapša dienasgrāmatas)

Ceturtdien, 1991.g. 20.jūnijā. Šodien kopā ar Viesturu braucam uz kopsaimnie-cību (kolchozu) *Druvu* pie Saldus. Tās bijušais priekšnieks Jānis Rubulis Viestu-ram labs draugs no leģiona laikiem. Viņš parādījis, ka arī sociālistiskā iekārtā var darboties ar peļņu.

Iebraucot Saldū, piestājamies. Skats uz pilsētu un ezeru tiešām skaists. Pilsētas vidū baznīca, ko gleznā „No baznīcas” iemūžinājis Janis Rozentāls. Šeit ir viņa dzimtā puse.

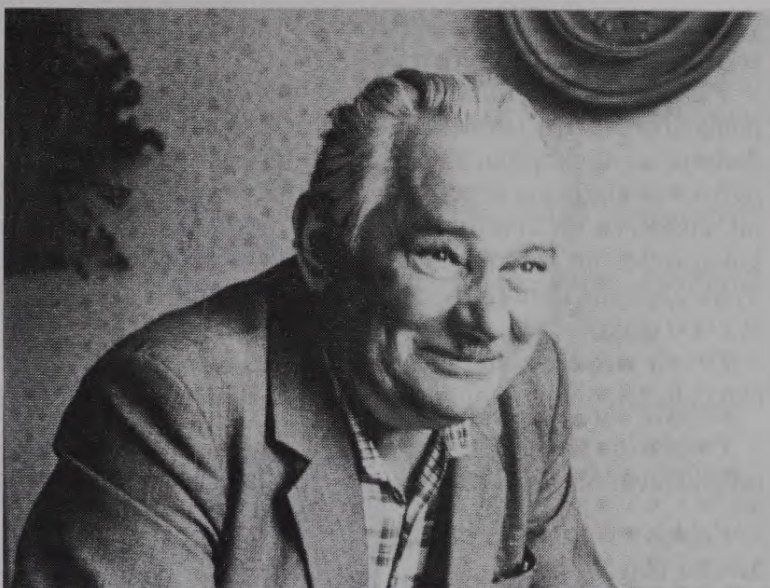
Iebraucot Rubuļu mājā, ir nepārprotami redzams, ka šeit saimnieks zina, ko dara. Nav nekā skaļa, bet viss tīrs un apkopts. Redzama doma, kas ielikta dažādo koku, krūmu un puķu izvēlē un novietnē. Tāpat māja, kam pirms gada uzlikts otrs stāvs, lietišķīgi plānota un mājīgi iekārtota.

Rubulim saimnieciskie plāni – ziedputekšņu vākšana no bitēm: tonnām ekspor-tam. Tos izlieto cilvēku veselības barībai.

Pēc garšīgām un pamatīgām brokastīm, kur nogaršojam arī Jāņu alu, Jānis ved parādīt *Druvu*, kas kļuvusi par mazu pilsētiņu ar 1200 iedzīvotājiem. Jāsaka godīgi, tādu progresu kā šeit neesmu nekur citur redzējis. Saimniecībā strādājošajiem mājas pēc pašu izvēles uzceltas uz 2500 kvadrātmetriem zemes. Ielu taisa kolchozs, tāpat pievieno ūdeni un elektrību. Katram no izmaksas atlaiž 10 000 rubļu. Pārējais nomaksājams 25 gadu laikā. Mājas dažādas – no nelielām, vienkāršām līdz lielām, modernām.

Visiespaidīgākās ir sabiedriskās ēkas – skola (no bērnudārza līdz 12.klasei, 360 skolēnu, tie brauc arī no Saldus pilsētas), sporta nams, pārvaldes ēka. Visur kvali-

Kolchoza „Druva” priekšsēdis
agronoms Jānis Rubulis 1988.gadā

tāte, moderna, bet praktiska plānošana (vidusskolas zāle ar pakāpieniem abos galos). Āra peldbaseins jau ir. Pašlaik būvē segto peldbaseinu. Domāju, ka ikviena pašvaldība ar 100 000 iedzīvotājiem varētu lepoties ar to, kas šeit paveikts.

Pamatā visam ir laba saimniekošana, kur saimniekam ir vairāk nekā tikai zināšanas. Un Rubulim šīs dotības nepārprotami ir. Sarunā pamazām rodas priekšstats, kā no kolchoza izveidošanas četrdesmito gadu beigās (lieli nodokļi, izsūtīšanas, bailes) cauri piecdesmito gadu sākumam (izmisums, govīs virvēs, darbs bez algas), pamazām atrodot veidu, kā izmantot pieļautās iespējas (piemēram, ražojot cūkgaļu labības vietā un tā iegūstot divpadsmit reiz lielākus ienākumus), riskējot neizvest kokus no meža, lai taupītu zirgus, un galvenais – izveidojot palīgsaimnieciskos uzņēmumus (kokapstrādi, siltumnīcas, saldējuma ražošanu uc.), tas viss ir veidojies. Un vēl – lauksaimniecība dod peļņu, izvēloties nozares, kas dod labākus rezultātus, un paceļot ražīgumu.

Pusdienas paēdam Saldū, kur *Druvai* ir veikals un blakumājas pagrabā izveidots neliels (20 viesiem), bet gaumīgs restorāniņš. Jā, šodien es atkal varēju daudz mācīties.

KOLCHOZS NO AGRONOMA VIEDOKĻA (PĒC LIKVIDĀCIJAS)

(Jāņa Rubuļa informācija)

Saldus pagastā, resp. *Druvā* ierados tikai 1951.g. janvārī. Ziņas par agrāko laiku savācu no šejienes iedzīvotājiem, kas pārdzīvoja visus šos laikus un arī pašreiz dzīvo mūsu pagastā.

Kolchozu *Druvu* izveidoja 1950.gadā, apvienojot trīs pagasta kolchozus: *Jaunais ceļš*, *Taisnība* un *Ciņa*. Šie trīs kolchozi savukārt bija izveidoti 1948.gada februārī.

Pēc Latvijas neatkarības pasludināšanas 1992.gadā kolchozu *Druvu* juridiski likvidēja (tā ar kolchoziem un sovchoziem notika visā Latvijā) un pārveidoja par paju sabiedrību *Druvu*. Atklāti sakot, nomainīja izkārtni, valsts vadītāji bija sajūsmā, jo kolchozu sistēma it kā bija likvidēta. Bet praktiski visa dzīve ritēja tāpat,

vienīgi visā valstī strauji samazinājas ražošanas lauksaimniecībā (par 50–70 %), un arī *Druvā* notika līdzīgi (par 20–30 %).

Pašreiz (1994.g. martā) paju sabiedrību *Druvu* pārorganizē, un izveidojas 6 jaunas firmas SIA (sabiedrības ar ierobežotu atbildību): 1) SIA *Saldus druva* (nodarbojas ar augkopību, piensaimniecību un liellopu gaļas ražošanu); 2) SIA *Druvas pārtika* (nodarbojas ar palīgozarēm – saldējuma ražošanu, gaļas pārstrādi, dzērienu, konservu un konditorejas preču ražošanu); 3) SIA *Druvas ozols* (nozares – kokapstrāde un galdniecība); 4) SIA *Druvas zieds* (dārzenkopība un puķkopība); 5) SIA *Bizonis* (autotransports); 6) SIA *Unguri* (cūkgaļas ražošanas un sivēnkopība (12 000 gadā).

Druva atrodas ziemeļrietumos no Saldus pilsētas. To šķērso Saldus-Kuldīgas autoceļš. Dienvidrietumu daļu norobežo Rīgas–Saldus–Liepājas dzelzceļš.

Draudzība tagad pilnīgi likvidēta. Tā atradās dienvidrietumos no Saldus pilsētas un pieklāvās Saldus–Mažeikšu ceļam.

Saldus apkārtnē vēl bija *Saldus sovchoztechnikuma* saimniecība. Tās likvidācija tuvojas beigām.

Dienvidos no Saldus 10 km attālumā bija aviācijas mācību poligons *Zvārde*, no kuŗa jau krievu armija izvācās pilnīgi. Pašreiz tur ir tukšums, jo lauksaimniecībai to nav iespējams izmantot. Māju, ceļu, sakaru līdzekļu un elektrības nav. Lauki aizauguši, nav atminēti.

Kolchoza *Druvas* teritorijā iekļāva 18 māju zemi, par kuŗu saimnieku likteni ir ziņas. Sarakstā tālāk minēts mājvārds, iekavās saimnieka uzvārds.

Deportēti 1941.gadā: *Mazbites* (Liepiņš), *Strautmaļi* (Braznovskis), *Putras* (Kilevics). Deportēti 1949.gadā: *Rēdnieki* (Kinstleris), *Kāršas* (Rozenāls), *Odzēni* (Šteins).

Emigrēja uz rietumiem: *Dzintari* (Kinstleris), *Laukjāņi* (Šāberts), *Senči* (Rozenāls), *Birēni* (Bomis), *Skujnieki* (Dēls), *Stapāni* (Plaudis).

Izlikti no mājām: *Digiņas* (Vējš), *Digas* (Krūmiņš), *Sudmaļi* (Lavendelis), *Leibas* (Merkliņš), *Unguri* (Eglītis), *Norkalni* (Lagzdīņš).

Bez šīm 18 mājām kolchozā iekļāva vēl 44 māju zemi. No tām pagastu paši atstāja 6 saimnieki, pārējie „brīvprātīgi” iestājās dibinātajā kolchozā.

Uz rietumiem no Saldus pilsētas atradās kolchozs *Kurzeme*. Tā teritorija no 1961.gada atdalīta no Saldus pagasta un iekļauta Zirņu pagasta teritorijā.

Kolchozu dibinot, tajā iekļāva 16 māju zemi, par kuŗu saimniekiem ir ziņas.

1949.gadā deportēti: *Smilškalni* (Bergs), *Cūkvīri* (Borchs), *Celmenieki* (Tiļļa), *Sili* (Ozols), *Vitni* (Žorzs), *Aunkrogs* (Kasparovičs), *Gubas* (Lasmanis).

Emigrēja uz rietumiem: *Čāpātāji* (Circenis), *Ezermaļi* (Rozenāls).

Izlikti no mājām: *Veģi* (Matisons), *Būriņas* (Muša), *Būriņas* (Ozols), *Dzeguzes* (Rumba), *Būtnari* (Ozols), *Būtnari* (Koškina), *Upesmuižas dzirnavas* (Sudiks).

Bez minētām 16 mājām kolchozā iekļāva vēl 47 saimniecību zemi (6 saimnieki paši atstāja pagastu, pārējie „brīvprātīgi” iestājās kolchozā).

Kolchozs *Kurzeme* tagad pilnīgi likvidēts.

SALDUS BĒRNI SVEIC ČIKĀGAS PIECĪŠUS

Gaišus prieka mirkļus Saldus bērni piedzīvoja, kad koncertceļojumā uz Latviju 1989.gadā Alberts Legzdiņš ar *Piecīšiem*, dodoties no Rīgas uz Ventspili, iegriezās Saldus kolchozos.

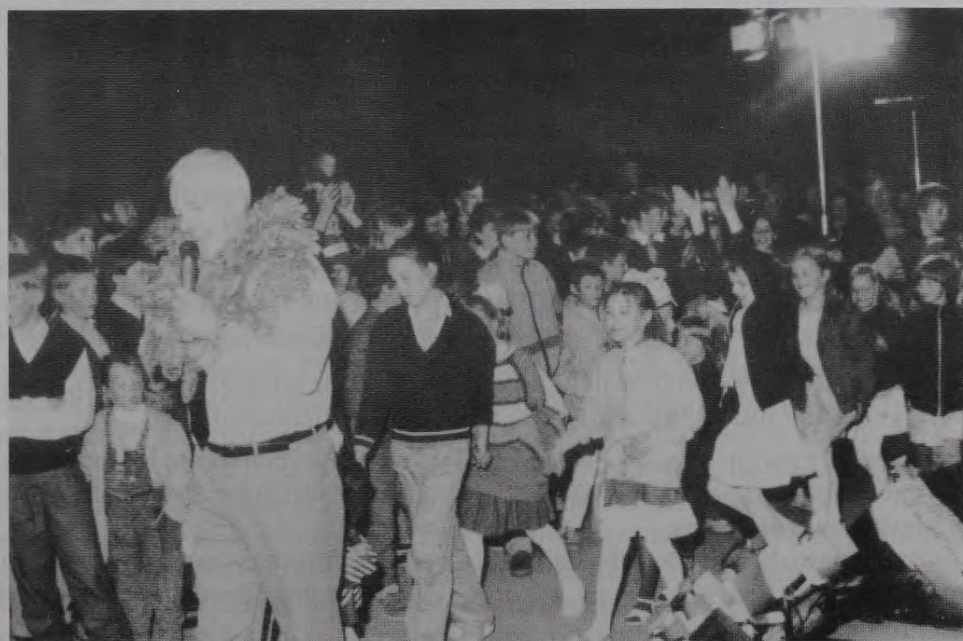
Attēli aizgūti no *Jaunās gaitas* 189.nr. (1992).

Šo līksmo epizodu Saldū iestarpināju, lai lasītājiem būtu atelpa pirms drūmā tēlojuma nākošā posmā par ciņām un postījumiem pie Saldus.

Šais ciņās Saldu iznīcināja, bet pilsēta kā fēniks iznira no pelniem – postu un iznīcību uzvarēja jaunatnes smaids.

Saldus bērnu folkloras ansamblis ar Čikāgas piecīšu Albertu Legzdiņu

Piecīšu meldijas rod jūsmīgu atbalsi Saldus jaunatnē

29. POSMS

Cīņas pie Saldus Otrajā pasaules karā

KARĀDARBĪBAS TĒLOJUMI

Kamēr Pirmajā pasaules karā vācieši Saldu okupēja bez cīņām, Otrajā pasaules karā Saldus atradās cīņu degpunktā. Karadarbība Kurzemē notika starp Vācijas bruņotajiem spēkiem un boļševiku armiju. 1944. un 1945.gadā Vācijas pusē cīnijās Latviešu leģions. Var arī teikt, ka cīnijās divi diktātori: Hitlers ar Staļinu. Šo cīņu populārais nosaukums ir „Kurzemes katls”.

Šis grāmatas autora rīcībā ir divējāds cīņu attēlojums – no boļševiku un no latviešu viedokļa. Boļševiku viedokli tēlo šķirklis „Saldus operācijas schēma” *Latvijas PSR mazajā enciklopēdijā III* (Rīgā 1970). Tur 281.lpp. iespiestais attēls šeit reproducēts palielināts (sk. 253.lpp.)

Cīņas norisinājās no 1945.g. 4.marta līdz 3.aprīlim starp padomju 22.armiju un vācu Kurzemes armiju grupējumu. Padomju 22.armijai cīņā neveicās, un enciklopēdijā kautrīgi rakstīts: „[. . .] bija izvesta rezervē”. Uzbrukumu turpināja 10.gvardes armija un 42.armija ar 130. latviešu strēlnieku korpusu. Jāpiezīmē, ka, tā sauktajās, latviešu strēlnieku divīzijās latviešu gan bija maz, bet padomju bruņotie spēki ļoti lepojās ar latviešu strēlnieku uzvarām Pirmajā pasaules karā, un tādēļ bija pieņemts šis nosaukums. Visu šo sarkanarmijas daļu uzbrukuma virzieni parādīti kauju schēmā.

Latviešu viedokli par šīm cīņām pauž Osvalds Freivalds (1905–1975) grāmatā *Kurzemes cietoksnis* (1954). Apcerējums ilustrēts ar kartēm, kas aizgūtas no zviedru avīzes *Dagens Nyheter*.

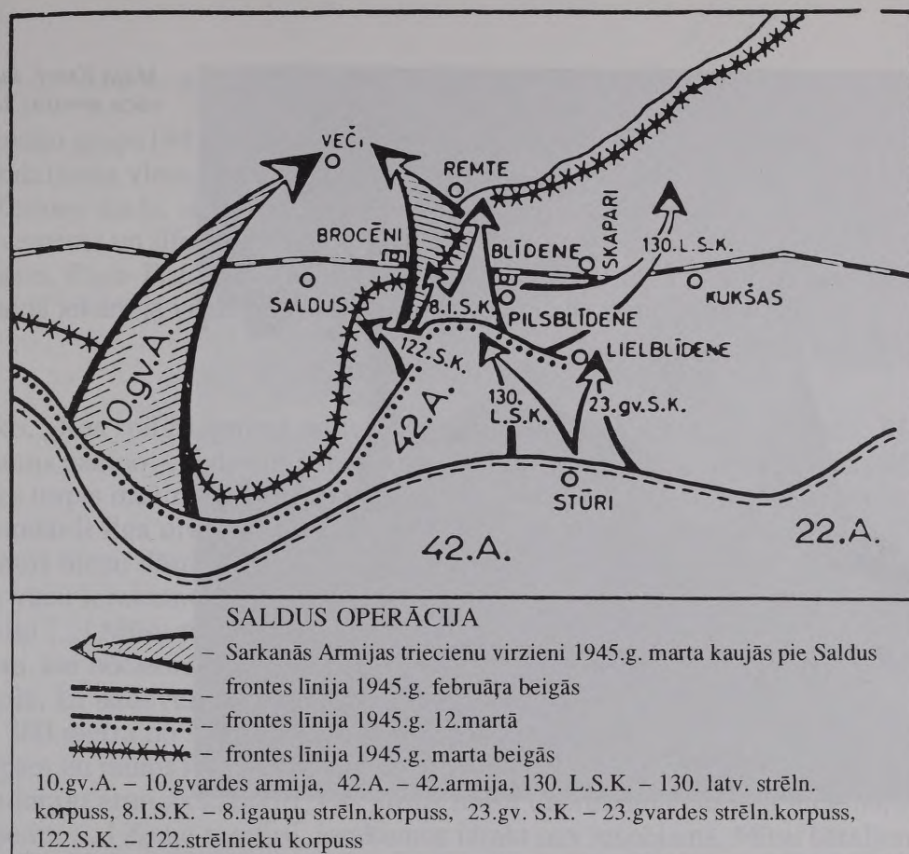
„Kurzemes katls” bija apzīmējums apvidum, kur 1944.gadā notika kaujas. Tas ietvēra Saldu, Brocēnus, Blīdieni, Remti, Zvārdi, ezeri, Kursišus un Pampāļus. Gaisakaujas notika virs Liepājas un Ventspils. Padomju savienības pārspēks cīnijās pret Vācijas bruņotajiem spēkiem un Latviešu leģionu.

Nodaļā „Cerību zeme Kurzeme” Freivalds apraksta notikumus pēc Rīgas krišanas. Nodaļas virsraksts grāmatas 127.lpp. ir: „Pret Kurzemes cietoksni noasiņo 200 boļševiku divīzijas” un zem tā: „19.latviešu divīzija Kurzemē”.

Tālāk sniegts 19.divīzijas daļu komandieņu vārdu saraksts un minēts, ka Kurzemes cietoksnī 7 mēnešos notikuši seši boļševiku lieluzbrukumi.

Freivalda avoti ir: 1) vācu bruņoto spēku virspavēlniecības un 2) Kurzemes frontes pavēlnieka ziņojumi, 3) Vācijas ziņu biroja publikācija *Ostland Nachrichten*, 4) Maskavas radio ziņas.

Otrajā lieluzbrukumā (1944.g. 20–26.novembrī) cīņas risinājās starp Auci un Priekuli. Fronte bija 90 km gara. 14. un 15.decembrī virs Liepājas notika gaisakauja (138.lpp.).

Aprakstot trešo lieluzbrukumu no 21. līdz 31.decembrim, Freivalds min, ka tas sācies Saldus apvidū 35 km garā frontē un izstiepies Vaiņodes un Dobeles telpā. Uzbrukums Saldus pilsētai sācies 21.decembra rītā, bet pēcpusdienā atvairīts.

25.decembrī atvairis kaujās novērsts frontes pārrāvuma mēģinājums starp Saldu un Dobeli. Nākošā dienā fronte paplašinājusies līdz pat Vaiņodei. Aprakstā minēts boļševiku zaudēto tanku un lidmašīnu skaits, ko sašāvusi vācu 205.kājnieku divīzija un latviešu 19.divīzija.

Ar 2.janvāri boļševiku uzbrukumi apsika, un 5.janvārī sākās vācu uzbrukumi 10 km garā frontē starp Saldu un Dobeli. Pie Džūkstes boļševikiem izdevās iebrukt, bet pretuzbrukumā vācu spēki un latviešu leģionāri ietriecās viņu ieņemtajā teritorijā. Cīņas turpinājās arī naktī.

9.janvārī vācu ziņu birojs atkal piemin Saldu, Dobeli un Džūksti, atzīmējot 19.latviešu divīziju. Vārdā saukti divi varonīgi latviešu virsnieki: Gaigals un Taube. Apbalvojumus saņem vēl seši latviešu kaņavīri.

Nākošo reizi Saldus minēta 24.janvārī. Ziņojumos to atkal piemin 26. un 28.janvārī un 3. un 5.februārī. Piektajā boļševiku lieluzbrukumā 4.martā atkal minēta Saldus telpa. Cīņas atkal minētas 5. un 6.martā dienvidaustrumos no Saldus.

Cīņas Saldus telpā turpinājās vēl līdz 14.martam. 17.martā sākās sestais boļševiku lieluzbrukums Saldus–Brocēnu rajonā. Kaujas abās pusēs no Saldus ilga līdz 3.aprīlim (170.lpp.). Pēc tam līdz vācu armijas kapitulācijai 8.maijā nekāda ievērojama kaņadarbība frontē vairs nenotika. Sarkanarmija aprīlī sāka gatavoties Berlīnes ieņemšanai. 8. maijā vācu armija kapitulēja, un 10.maijā kapitulēja visa vācu armijas grupa Kurzemē. 133 000 kaņavīru un 14 ģenerāļi padēvās gūstā.

Kaņš bija beidzies, bet kaņā sistās brūces palika.

Māja Ezerē, kur 1945.gada 8.maijā parakstīja
vācu armijas kapitulācijas līgumu

CĪŅAS UN POSTĪJUMI PĒC PADOMJU AVOTIEM

Plānojot *Grāmatu par Saldū*, aicināju žurnālistu un redaktoru A.Radovicu uzrakstīt apcerējumu par kara postījumiem Saldū. Viņš savukārt bija sarunājis šos datus savākt žurnālistu, rakstnieku un tūrisma mīļotāju Arvīdu Plaudī, kas laipni atsaucās un atsūtīja avīžu rakstu izvilkumus.

Savā pavadvēstulē manuskriptam 1991.g. maijā Plaudis raksta: „Informācija, ko ieguvu, [. . .] ir vienpusīga. Ja jau vienā pagastā lazarettes ierīkošana skolā vācu fašistiem tiek ieskaitīta kā postījums, bet citā pagastā šāda padomju karavīru rīcība tiek pieminēta ar atzinību – ko tur piebilst [. . .]”.

GENOSĪDS

K.Freimane, „1941–1945. Saldū”, *Padomju zeme* 1974.g. 10.martā: Iznīcināja 57 žīdu ģimenes. Vīriešus nošāva mežā no 5. līdz 7.jūlijam, bet sievietes un bērnus 26.augustā pie Brocēnu Baltezera. 1941.g. 26.augustā [Saldū bija] izlikts uzraksts „Judenfrei” . . . *Būriņu* grantsbedrēs nošāva čigānus – ap 100 cilvēku.

Divos mēnešos šajās grantsbedrēs no Saldus atveda un nogalināja 550 cilvēku. Vēlāk no visiem pagastiem veda uz Liepājas cietumu.”

J.Ziemeļis, „Mana zeme – mans liktenis”, *Padomju zeme* 1979.g. 30.janvārī: „Vācu okupācijas sākumā Saldū nodedzināja sinagogu, kapos un pie Baltezera nošāva žīdus, pie Būriņiem – čigānus, *Lenkupju* mežmalā un pie Brocēniem – padomju aktivistus.

Saldū pārdēvēja atpakaļ par Frauenburgu. Viena no pirmajām Latvijas pilsētām, kur novietoja zīmīgo uzrakstu «Judenfrei »”.

SALDUS KONCENTRĀCIJAS NOMETNES

Iedzīvotāju grupu 1941.gada jūlijā ieslodzīja Saldū bijušās vācu biedrības telpās. Otra ieslodzījuma vieta bija Kaulaču muižas telpas. 1942.gada pavasarī, kad bija izcirsti Remtes meži, ieslodzītos aizveda uz Saldu un Brocēniem un ieslodzīja Brocēnu cementa un šifeļa fabrikas noliktavā.

U.Krīgers, *Rīga–Palanga–Kaļiņgrada* (Rīgā 1967): Otrā pasaules kara laikā vācieši Saldū iekārtoja vienu no lielākajām koncentrācijas nometnēm Kurzemē.

KARA POSTIJIUMI

M.Buko, „Kas spilgti atmiņā palicis”, *Padomju zeme* 1975.g. 11.janvārī: „Rītasmā mums paziņo – uzdevums ir ieņemt Pampāļus [...] Mūsu artilērija, kas bija apmetusies turpat mežmalā, kā arī aizmugures artilērija sāka apšaudīt ciemu. Apšaudes pērkondārdi ilga divas stundas, jo Pampāļos vācieši bija pamatīgi nocietinājušies. Cauri biezu dūmu mākoņiem mēs vērojām, kā ugunis kvēloja mājas [...] nonācām vācu ierakumos. Ienaidnieka tur vairs nebija, jo visu zemi bija uzaruši mūsu šāviņi [...] Mūsu pulks apmetās apmēram kilometru uz ziemeļrietumiem no Pampāļiem, kur nocietinājāmies. 24.decembrī mūs agri paēdināja, izsniedza degvīnu un paziņoja, ka uzdevums ir par katru cenu ieņemt mājas, kas atradās mežmalā aptuveni 300 metru no mūsu ierakumiem. Māju vietā gan vairs bija tikai drupas. Starp drupām un mums rīta nokrēslā manījām kaut kādu tumšu valni. Tie bija nogalinātie padomju armijas kaņāvīri, kas pirms mūsu uzbrukuma jau bija mēģinājuši mājas ieņemt. [...] Zeme sasalusi, ierakumus izrakt nav iespējams. Mūsu bataljonu iznīcināja. [...] Vakarā no mežmalas bija palikuši pāri tikai celmi un bumbu bedres. (Un atkal – esmu literātūrā lasījis, kā padomju cilvēks ar nicinājumu raksta: uzbrukumā nāca piedzērušies fašisti. Tad ne jau tikai fašisti. A.Plaudis).

D.Jurģis, „Neaizmirstamais pavasaris”, *Horizonts* 4 (1990), 14.lpp.: „Bija kaujas par Blīdieni, arī Lielblīdieni, Pilssblīdieni, kur tuvumā *Kukšas, Mežmaļi*. 308.divīzijas 319. strēlnieku pulka operatīvais stābs atradās *Pukēs*, kam šāviņi norāva jumtu un sagrāva vienu sienu. Tagad tur drupas. Pretuzbrukumi pat 20 reizes. Lielas kaujas pie mazās Blīdienes stacijas. Kauju 26 dienās padomju kaņaspēks paviszījās uz priekšu apmēram par 20 km.”

Oskars Engels rakstā *Latviešu strēlniekā 2* (1990.g. martā) raksturo Blīdienes kaujas kā nejēdzīgus uzbrukumus. Vācieši tāpat kapitulētu. Meklējamas parallēles ar Ziemassvētku kaujām, kur cara ģenerāļu gribēšana bija lielāka nekā armijas varēšana. Pašlaik redzams, ka tajos apvidos iznīcinātas latviešu leģionāru kapu vietas, kuņas jāapzina.

Saldus kapi (1994.g.)

„Saldus un tās apkārtnē”, *Apceļosim Kurzemi!* (Rīgā 1960): Abās Brocēnu–Remtes lielceļa pusēs (vēl 1960.gadā) redzamas kaŗa sekas – bumbu izrautas bedres, kas liecina, ka te notikuŗas sīvas cīņas. Nekur citur Latvijā nav tik daudz krituŗo padomju kaŗavīru kapu kā Rīgas–Liepājas ņosejas posmā no Blīdienes līdz Brocēniem (apglabāti krievi, latvieŗi, igauņi).

Uz dienvidiem no Saldus [...] bijuŗi frontes josla. Daļa ēku sagrautas, lauki izvaŗoti ar tranŗejām.

Valdis Anaparts uc., *Saldus* (Rīgā 1975): Pēc kaŗa Brocēnos bija tikai viena – Pirmā iela (23.lpp.). Kaŗa pēdējā posmā Stūŗmuiŗas apkārtnē risinājās ilgstoŗas cīņas, tāpēc vēl pirms nedaudziem gadiem pāri meŗu jaunaudzēm slējās ņāviņu ķerto koku stumbeņi, bet pauguros rēgojās sagrautu ēku krāsmatas (26.lpp.). Pampāļnieki atceras, ka pēc kaŗa te neesot bijis neviena ņāviņu nesapostīta jumta (38.lpp.). Nīgrandē 1944/1945.gada ziemā atradās kauju joslā (42.lpp.). Kursīŗu ciemā kaujās nopostītas gandrīz visas dzīvojamās un saimniecības ēkas (46.lpp.).

A.Skurbeks, „Tik bieŗi atmiņas pa kaŗa takām brien”, *Padomju zeme* 1975.g. 6.novembrī: [...] „Jaunauces skolas ēkā atradās kaŗa slimnīca”. (Te domāta padomju slimnīca. A.P.) Vācieŗi izjaukuŗi sliedes starp Pilsblīdieni un nākamo staciju.

S.Upenieks, „40 miera gadi”, *Padomju zeme* 1985.g. 9.maijā: „Saldus rajonā krituŗi 24 tūkstoŗi padomju kaŗavīru.

Pilnīgi sagrauti bija Blīdienes, Remtes, Kursīŗu un Pampāļu ciems, smagi cietuŗi Brocēnu, Novadnieku, Jaunauces un Nīgrandes ciems. Sagrauti visi rūpniecības uzņēmumi, nopostītas skolas un tautasnamī, tūkstoŗiem zemnieku sētu... Kaŗa pēdējos mēneŗos vācieŗi uzspridzināja Brocēnu cementa fabriku (visu? A.P.).

1945.gada pavasarī Brocēni bija liela drupu kaudze. Nebija ūdens, nebija elektrības.”

Padomju zeme:: „No Brocēnu cementa un ņifeŗa fabrikas aizveda visas vērtīgās maŗinas un uzspridzināja fabrikas spēkstaciju un abus lielos dūmeņus. Visur rēgojas bumbu izrautas bedres un lūŗņi.”

K.Kinstlers, „Vēl kaŗa krāsmatas kūpēja”, *Padomju zeme* 1975.g. 15.aprīlī: Brocēnu cementa fabrikā 1945.g. 8.maijā: „Otrās un treŗās krāsns skursteņi saspriŗdināti – betona gruveŗu kaudze. Skursteņi kritot bija uzgāzuŗies klinkera nodaļai un sagravuŗi jumtu ar divpadsmit fermām. Arī nodaļas galā siena sagrauta. Viena vieņģa ķieģeļu un drupu kaudze.

Vislielākā posta aina atklājās pie spēkstācijas. Saspriŗdināta tvaika turbīna, tvaika katls no sprādziena sapostīts, spēkstācijas ēka drupās.

Bet visa posta vidū varēja saskatīt arī kaut ko iepriecinošu – fabrikas pamata iekārta neskarta stāvēja savā vietā. Veselas bija trīs rotējošās krāsnis, tāpat duļķa un cementa dzirnavas... Iekārtas darbināšanai nepieciešamo lielo elektromotoru un reductoru gan savās vietās vairs nebija – nomontēti un aizvesti." (K.Kinstlers bija Brocēnu kombināta tehniskās daļas priekšnieks 1945–1949.g.)

Padomju Kuldīga 32 (1945.g. 10.augustā): Kursiņu pagastā pilnīgi nopostītas 1100, pa daļai 841 ēka.

R.Menteļeva, „Uzvaras un jauncelsmes laiks”, *Padomju zeme*.1985.g. 6.augustā: Saldus slimnīca izdemolēta, tur iekārtoti zirgu staļļi. Pienotava sapostīta, pienu pārstrādā kādā pagrabā.

Saldus četrgadīgā lopkopības un veterinārzinātņu tehnikuma plašais parks vietām izcirsts, vietām piebūvēts bunkuriem, aizaudzis.

Skolā Cieceres upes kreisajā krastā viss inventārs (mācību līdzekļi, aužamās stelles, soli, gultas) pilnīgi iznīcināts, sadedzināts malkā. Atrasti vienīgi trīs lietojami soli. Ēkām bojāti jumti, daudz logu bez stikliem, krāsnis izjauktas.

Kuldīgas rajonam bijuši Kursiņu un Pampāļu pagasts, kas ilgu laiku atradušies piefrontes joslā. Kursiņu pagastā vācieši atkāpjoties iznīcināja 380 ēkas (Vai tikai vācieši? ja nu tā bija savstarpējā apšaude – kā jau kaŗā? A.P.), no kuŗām izdzina 304 ģimenes (Varbūt arī kādas izdzina, bet vai tiešām visas 304 gribēja atrasties frontes artilērijas ugunīs! A.P.). Pagasta 1059 iedzīvotājiem bija palikuši 302 zirgi un 203 govīs. No 3000 šejienes zemniekiem palikuši 500. Pampāļu pagastā nebija nevienas saimniecības, kuŗai visas ēkas veselas. No 2000 zemniekiem palikuši 600.

Saldus pilsētā vācieši bija uzspridzinājuši ugunsdzēsēju depo, baznīcas, lielākos namus, bija izdemolēti veikali, skolas, slimnīca. Pagastos frontes joslā vēl bija mīnu lauki, dzeloņstieplu žogi, ierakumi. Trūka maizes, pārtikas produktu, pirmās nepieciešamības preču.

1945.g. 8.maijā Blīdienes baznīcai nebija vairs raksturīgā torņa.

V.Dzelme, „Atcerēsimies, ar ko sākām”, *Padomju zeme* 1980.gada 23.augustā: „Sevišķi bargi cietuši novada austrumi un dienvidi – Blīdienes, Cieceres, Zvārdes, Kursiņu, Sātiņu un Pampāļu pagasts, kur desmitiem kilometru nebija nevienas nesa-grautas ēkas.” „Nevarēju atrast nevienu skolas ēku, kas nemaz nebūtu cietusi... Vis-pār okupācijas pēdējā gadā skolas nedarbojās. Vācieši tās bija piemērojuši armijas vajadzībām, bet daudzas atkāpjoties nodedzināja, piemēram, Kursiņu, Pampāļu, Zvārdes skolu.”

„Rudenī iedūcās Cieceres dzirnavas, kuŗas okupanti bija postījuši un dedzinājuši. Sāka strādāt *Saldus amatnieks*, kuŗa ēkas bija saglabājušās.[...] Lielu darbu prasīja Saldus slimnīcas atjaunošana, ko enerģiski vadīja galvenais ārsts Jēkabs Jansons. Okupanti slimnīcas ēku bija izmantojuši lazaretei un zirgu staļļiem. Jumts šķembu un ložu saplosīts, ne apkures sistēmas, ne ūdensvada, ne kanalizācijas. Nekas nebija palicis no medicīniskās iekārtas. Bet jau 28.jūnijā uzņēma pirmos slimniekus – no eksplodējušām mīnām ievainotos, kaut operācijas izdarīja vējluktuŗu gaismā un izlī-dzējās ar iedzīvotāju pievestiem pārsiešanas materiāliem.”

Visvaldis Vējš, „Jebkuŗa atdusas vieta ir svēta”, *Cieceres atmoda* (1989.g. au-gustā): „Saldus PMK 24 dzīvokļu mājas būve kritušo vācu kuŗavīru kapsētā ir van-dalisma akts, kuŗā tiši vai aiz neuzmanības vainojamie būtu pelnījuši, ka tos sauktu pie kriminālatbildības, pamatojoties uz *Latvijas KK 207.pantu*. Vēl jo vairāk tādēļ,

ka pēc tam, kad tika uzraksti cilvēku skeleti un kļuva skaidrs, ka būvdarbi notiek kapsētā, tie tika turpināti."

Vladislavs Šķeltiņš, „Nezināšana vai divkosība?", *Cieceres atmoda* 5 (1989.g. septembrī): „Saldū Jaņa Rozentāla ielas galā, pretī 2.vidusskolai ir gruntsgabals, kuŗā apbedīti 1944. un 1945.g. kritušie vācu kaŗavīri [...] Astoņdesmito gadu sākumā pāri kapiem gribēja ierīkot ceļu. Ar buldozeriem sāka dzīt zemes virskārtu ceļa vietai, un ne visai dziļi sāka parādīties cilvēku kauli. Darbus pārtrauca.

Nepagāja necik ilgi, kad kapu teritorijā 24. PMK sāka dzīt grunti dzīvojamās mājas pamatiem. Parādījās apbedījumu rindas. Darbus nepārtrauca. Cilvēku kaulus ar grunti sastūma kaudzē un uzcēla piecstāvu māju... Mājai vajaga siltuma, tāpēc ar ekskavātoriem sāka rakt cauri kapiem siltumtrases tranšeju. Bet atkal cilvēku kauli. Un daudz."

(Arvīda Plauža savākto datu turpinājumu – par Zvārdi – sk. 32.posmā, 279.lpp.)

KOLŌNIZĀCIJAS DIVKĀRŠAIS NOLŪKS

Ciņas Kurzemē, kuŗās smagi cieta Saldus novads, beidzās ar 1945.g. 8. maijā Ezerē parakstīto vācu armijas kapitulācijas līgumu. Latvija uz pusgadsimteni nonāca padomju okupācijas varā. Lai to nostiprinātu, iekārotāji piekopa plašu kolonizācijas politiku, pārplūdinot iekārotās zemes ar krieviem.

Glābjoties no komunistu terrora, daudz Latvijas iedzīvotāju bija devušies pagaidu trimdā, ticot, ka brīvā pasaule nepieļaus Padomju savienībai izplest savas robežas cariskās Krievijas zemju apmērā.

Brīvās pasaules vadītājas lielvalsts – Lielbritānijas vietā bija stājušās Amerikas savienotās valstis. Uz tām tad pagaidu (kā viņi domāja) emigranti balstīja savas cerības, ka ASV taču nepieļaus, lai Baltijas jūra kļūtu par Krievijas ezeru.

Šai ziņā bija jāpiedzīvo vilšanās. Padomju savienība palika Baltijas valstīs un attīstīja rosīgu kolonizācijas darbību. Latvijas un Igaunijas kolonizēšanai ar krieviem bija divi mērķi.

Pirmkārt, kaŗavīri, iepazīnušies ar dzīves apstākļiem zemēs, ko viņi sauca par „tuvām ārzemēm", atzina, ka ar visiem kaŗa postījumiem dzīve tur ir labāka nekā plašajā dzimtenē. Nometinot krievus šais iekārotajās zemēs, Padomju savienība atbrīvojās no potencionāliem revolūcionāriem, lai novērstu eventuālus nemierus nākotnē.

Otrkārt, nometinot krievus iespējami lielākā skaitā Latvijā un Igaunijā, doma bija panākt, lai laika tecējumā šīs zemes pārkrievotos un „tuvās ārzemes" kļūtu par „iekšzemes robežjoslu".

Tomēr krievi šais zemēs saimniekoja pēc tēvutēvu ieražām, un iznākums bija ekoloģiskā katastrofa, kas kļūs redzama nākotnē.

Formāli no Latvijas un zināmā mērā no Igaunijas krievu kaŗaspēks aizgāja 1994. gadā. Tomēr tas notika tikai formāli, jo demobilizētie kaŗavīri palika, vairumā pat tais pašās kaŗavīru uniformās.

Līgumi par kaŗaspēka atvilkšanu ir vienreizēji pasaules vēsturē. Līgumos teikts, ka saskaņā ar *Krievijas likumu* demobilizētajiem kaŗavīriem ir tiesības palikt Latvijā (un Igaunijā).

Bez tam Skrundā krieviem paliek garnizona pilsētiņa ar visu apbruņojumu un ar nezināmu skaitu kaŗavīru – līgumā noteiktos skaitļus nav iespējams pārbaudīt.

Vēl smalkāk krievi izrīkojās Igaunijā, pārceļot Igaunijas robežu un nostiprinot to ar dzeloņstiepļu žogu.

30. POSMS

Rūpniecība Saldū. Brocēni

Pēc rūpniecības uzņēmumu skaita pilsētā pašā vai no ieguldītā kapitāla viedokļa Saldū nekad nevarēja uzskatīt par rūpniecības pilsētu. Turpretim, raugoties no Saldus iedzīvotāju nodarbinātības viedokļa, laika gaitā Saldus izveidojās par vienu no Latvijas ievērojamākām rūpniecības pilsētām.

Šī paradoksa izskaidrojums ir, ka Saldus tuvumā (Mazciecerē, Lielciecerē un Brocēnos) esošo kaļķakmens slāņu izmantošanai izveidojās vispirms kaļķaceplī un pēc tam cementa fabrikas. Šais fabrikās strādāja Saldus iedzīvotāji, ierodoties darbā vai nu kājām, vai ar divriteni, bet inženieri un citi vadītāji darbinieki ar motocikletu vai ar auto.

Ražojumu vērtības ziņā cements un cementa izstrādājumi sasniedza ievērojamus apmērus, un no šī viedokļa Saldus ieņem cienījamu vietu Latvijas tautsaimniecībā.

Priekš Pirmā pasaules kara Saldū un tās tuvākā apkārtnē bija tikai nedaudzī rūpnieciski uzņēmumi: ūdensdzirnavas Ciecē un Upesmuižā un tvaikadzirnavas Vicinska uzņēmumā Skrundas ielā. Ar Ciecēres upes aizsprostiem uzkrātais ūdens darbināja spārnotās vārpstas (nevis turbīnas), kas grieza dzirnakmeņus, bet liekais ūdens noplūda pa brīvslūžām.

Atceros, ka visā Saldū varēja dzirdēt motora troksni, kad Vicinskis motorlaivā *Frauenburg* vizināja savus viesus pa Ciecēres upi līdz Upesmuižas dzirnavām. Kad Ciecēres upes plūdi aiznesa Upesmuižas dzirnavu aizsprostus, Ciecēres upe šai posmā pārvērtās par seklu upīti, un motorlaivas puksti apklusā. Izbeidzās arī raudu, asaņu un pat lidaku makšķerēšana dzirnavu dīķī.

Abas ūdensdzirnavas bija valsts īpašums un priekš Pirmā pasaules kara bija iznomātas. Ciecēres dzirnavu nomnieks bija Halls, Upesmuižas dzirnavu nomnieks – Tonigs. Latvijas patstāvības laikā Upesmuižas dzirnavas ieguva Saldus kooperatīvs *Neatkarība* (sk, 23.posmu). Manā bērnībā Saldū bija arī vējdzirnavas, bet tās nojauca.

Vicinska uzņēmumā bez tvaikadzirnavām bija arī kaltuve un ķeta (čuguna) liektuve. Saldū bija arī sērskociņu fabrika, kur gatavoja sērskociņu pusfabrikātus, ko pabeidza apstrādāt Hiršmana sērskociņu fabrikā Kuldīgā. Izmantojot sērskociņu ražošanā pārpalikušo dzinējspēku, pie sērskociņu fabrikas darbojās vilnas kārstuve. Otra vilnas kārstuve bija Vicinska uzņēmumu kompleksā.

Pirmā pasaules kara vācu okupācijas laikā vācieši Vicinska uzņēmumā uzstādīja elektrības ģenerātoru savām vajadzībām. Latvijas patstāvības laika sākumā Vicinska uzņēmums ierīkoja elektriskās apgaismošanas tīklu Saldū.

Ciecēres ezera krastos bija bagātīgi kaļķakmens slāņi. To izmantošanai darbojās vairāki kaļķuceplī (Mazciecerē un Lielciecerē). Šais cepļos ar tuvējos mežos cirstu malku dedzināja kaļķakmeni, iegūstot rūpniecībā lietojamus kaļķus. Mazcieceres kaļķuceplī bija ieguvis Saldus kooperatīvs *Neatkarība*. 1934.gadā to ieguva Rīgas firma *Akciju sabiedrība Ch.Schmidt*.

1936.gadā Kārļa Ulmaņa valdība parakstīja līgumu ar zviedru firmām par Ķeguma spēkstacijas būvi. Būvei izlietoja 235 000 kub-m betona, patērējot 77 000 tonnu iekšzemes un 2200 tonnu ārzemju cementa (sk.: *Latvju enciklopēdija*, 1952/53, 1184. lpp.). Lielāko daļu iekšzemes cementa piegādāja Šmita firma no Brocēniem.

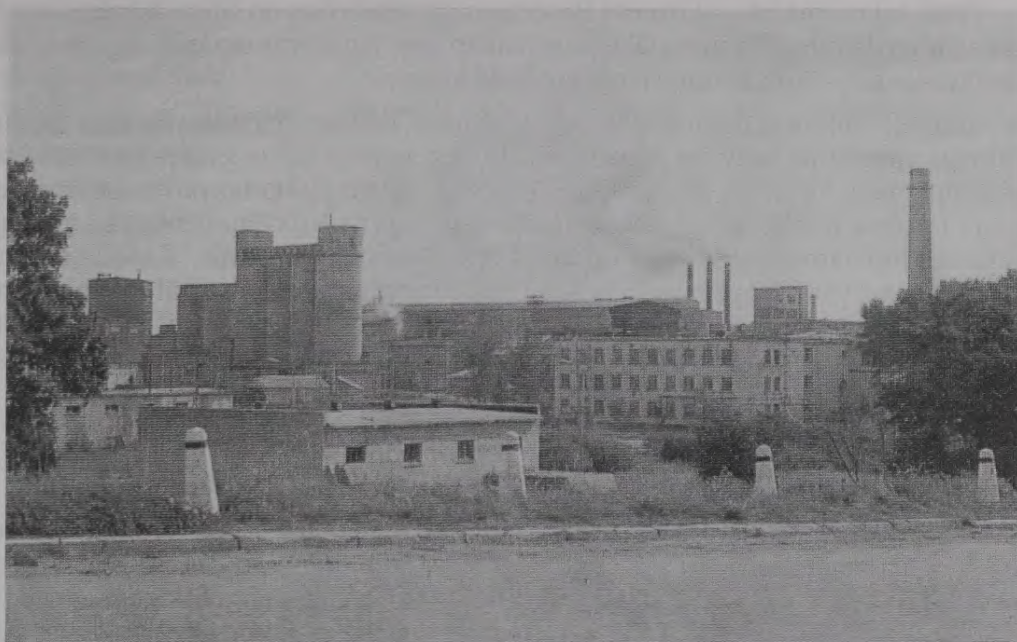
Bijušais skautu vadītājs un sabiedrisko lietu ministrijas ierēdnis Kārlis Vanags jūsmīgiem vārdiem aprakstījis Brocēnu cementfabrikas darbību sabiedrisko lietu ministrijas tūrisma nodaļas izdevumā *Ceļvedis pa dzimto zemi* (Rīgā 1939), 175. un sek. lpp.: „Sevišķu ievēribu pelna grandiozās akc. sab. C.Šmidta plienakmens lauztuves un cementfabrika (1938.g.) [Pēc *Latvju enciklopēdijas 1962–1982 I* (1983), 228.lpp., portlandcementu sāka ražot 1937.g.], kas ir īsta, nemitīgi kustoša un dārdoša rūpniecības pilsētiņa, ar gaisa tiltiem, trauksmes signāliem, sarežģītu aparātu un mašīnu pārpilnību [...], kādas esam parādūši redzēt tikai kinofilmās.

Brocēnu cementfabrika ir viena no modernākām pasaulē [...] Valūtu fabrikas ierīcēm ([visvairāk] no Kopenhāgenas), kas maksāja vairāk [nekā] 3 miljoni latu, sagādājusi Šmidta cementa fabrika Rīgā ar savu ražojumu eksportu. Izejvielu – kaļķakmeni – fabrika ņem no Cieceres ezera krastiem, kur [tā] slāņi 6–10 m biezi un nodrošina fabrikai darbu 50 gadus [...] Starp fabriku un lauztuvēm izbūvēts īpašs dzelzceļš.

Saistoša ir darba gaita: milzu bagarmašīna [...] drupina un ārda biezo kaļķakmens slāni, sagrābj izdrupinātos akmeņus 4 tonnu lielā kausā un pārnes pa gaisu uz vagonetēm. Kad vagonetes, kuņģš katrā apm. 9 t jeb 9000 kg smaga krava, nonāk pie fabrikas, viens vienīgs pogas spiedienu uz attiecīgās mašīnas izgāž to saturu milzu piltuvē, no kurienes smagie akmeņi pa slidošo lentu nonāk smalkdrupinātavā [...] Te 100 zirguspēka stipra motora darbināti veseļi kaļķakmeņus sasmalcina un pa platām gumijas un tērauda lentēm aiznes uz augšējo stāvu dzirnavu bunkurā, kuņģā vēl piejauc [...] smilti." Vēl piejauc ģipsi un mālu. Pēdējo rok turpat Brocēnos (pēc citām ziņām, atradnēs pie Rīgas–Jelgavas dzelzceļa, kas nav ticams) un duļķa veidā iepludina 400 tonnu sīlosos (milzu torņos). Kaļķakmeni, smiltis un mālu duļķi dzirnavas samal un sajauc.

Brocēnu cementfabrika, darbu uzsākot 1938.gadā

Brocēnu cementa un šifeļa kombināts 1975.gadā

Ķīmiķi tad pārbauda duļķi. Tad duļķis no silosiem plūst uz 85 m gaŗo gulēniski novietoto 30 000 kg smago rotācijas krāsnī. Šo cepli motors griež lēni apkārt. Pa vienu galu krāsnī plūst duļķis, bet pa otru galu krāsnī iepūš sasmalcinātas akmeņogles, radot cepļa iekšpusē 1500 Celzija gradu karstu liesmu. Šai temperatūrā maisījums saķep portlandcimenta klinkeri. To drupina pie cepļa sienām piestiprinātas dzelzs važas.

Klinkeri ar 3 % ģipša piejaukumu cementdzirnavās samāļ smalkā zili pelēkā potlandcementā un, rūpīgi sargājot no mitruma, pa vadiem aizpūš saiņotavā un iepilda papīra maisos.

Brocēnu cementfabrika raŗoja ap 200 t cementa dienā. Kaut raŗošanas process mechanizēts, fabrika nodarbināja ap 80 strādnieku. Izlauztā plienakmeņa (sic!) bedrēs jau 1937.gadā fabrika ierīkoja augļudārzu un vīnogu audzētavu.

Pie Brocēnu stacijas 1939.gadā (pēc *Latvju enciklopēdijas* 1962–1982 I, 228.lpp., 1940.gadā, kas ir problēmatiski) nodibināja otru lielo fabriku – A/S *Šifers* šifeļa rūpniecību, kas raŗoja mākslīgo šiferi un cerēja raŗot betona kanālizācijas caurules.

Pēc Kāŗļa Vanaga datiem, fabrikas celtnē izmaksāja ap 200 000 latu un četri mašīnu agregāti ap 1,6 miljonu latu. Viens agregāts spēja raŗot ap 25 000 šifeļa plāksņu dienā.

Padomju avotos lasāms, ka abas fabrikas „vācu faŗisti” nopostīja un tehnisko iekārtu aizveda uz Vāciju (*Latvijas padomju enciklopēdija* II (1982), 151.lpp.).

Kāda loma Padomijai bija šais postījumos, saprotams, nav minēts. Toties *Padomju enciklopēdijas* straipsnī „Brocēnu cementa un šifeļa kombināts” teikts, ka tas nodibināts 1939.gadā un pēc nopostīšanas atjaunots 1947.gadā, kad sākts raŗot portlandcimentu un 1949.gadā šiferi. Izmanto Brocēnu atradņu mālu, Sātiņu kaļķakmeni un šifeļa raŗošanai no Padomju savienības ievestās izejvielas.

Kā redzams no iepriekšējā konspektīvā pārskata, Saldus rūpniecība vienas paaudzes laikā no ļoti primitīviem sākumiem izauga par, varētu teikt, modernāko Eiropā.

Tālāk šai posmā būs raksturota Brocēnu cementfabrikas un šīfeņa fabrikas izveidošanās un darbība. Par materiāliem un datiem man jāpateicas savam līdzgaitniekam Saldus skautos – inženierim Nikolajam Zoldneram.

Nikolajs Zoldners dzimis 1909.g. 24.februārī Tallinā, Igaunijā. Beidzis Saldus pilsētas ģimnaziju, Latvijas universitātē 1940.g. ieguvis būvinženiera un vēlāk Vācijā diplomēta inženiera gradu. Kanādā 1955.g. viņam piešķirtas profesionāla inženiera tiesības Kvebekā. Latvijā 1936–1940.g. vadījis Brocēnu cementa un šīfeņa fabrikas būvdarbus, 1941–1945.g. bijis būvuzņēmuma vadītājs. Kanādā betona laboratorijas vadītājs rūpnīcā 1949–1957.g. un betona būvmateriālu pētniecības nodaļas vadītājs Kanādas kalnrūpniecības ministrijā 1957–1974.g. Daudz zinātnisku publikāciju betona tehnoloģijā. Rosīgi darbojies latviešu sabiedriskajās organizācijās.

BROCĒNU CEMENTFABRIKA (Nikolaja Zoldnera informācija)

Pēc nesekmīgas portlandcements ražošanas mēģinājuma stāvceļos Rīgas firma *A/S C.Ch.Schmidt* (arī: *A/S Ch.Smit*) 1905.gadā Podragā pie Rīgas uzsāka ražošanu ar divām 30 m gaļām rotācijas krāsnīm portlandcementsa klinkera apdedzināšanai. 1911.gadā uzstādīja trešo, 45 m gaļu krāsni, sasniedzot kopējo jaudu 200 tonnu diennaktī (65 000 t gadā). Pirmā pasaules kara laikā fabrikas iekārtu daļēji evakuēja uz Novorosijsku Krievijā.

Pēc kara cements Latvijā bija jāimportē, kamēr 1925.gadā direktora Kreizena (*F.Kreysen*) vadībā Rīgas cementfabriku cik necik izremontēja. Pēc jaunās 75 m gaļās krāsns laišanas darbā 1929.gadā fabrikas jauda sasniedza 250 tonnu diennaktī. Izejvielu problēmu palīdzēja atrisināt LU profesors Dr. Eižens Rozenšteins (1886–1933), norādot uz kaļķakmens slāņiem Cieceres ezera krastā. Saldus kooperatīvam *Neatkarība Mazciecerē* piederēja kaļķuceplis un lauztuves, no kurienes materiālus vagonetēs varēja nogādāt uz 4 km attālo Brocēnu staciju, pārkraut platsliežu vagonos un pa jauno Liepājas–Jelgavas dzelzceļu nogādāt uz Rīgas cementfabriku. Iegūstot šo kaļķucepli un lauztuves, Šmita firmai radās iespēja plānot jaunu cementfabriku Brocēnos. Par raktuvju pārzini izraudzīja Hariju Štēbenu.

Brocēnu cementfabrikas būvprojektu sadarbībā ar firmu *F.L.Smith* (Kopenhāgenā) izstrādāja LU profesora Dr.ing. Eduarda Veisa projektu birojs Rīgā. Būvdarbus izdeva būvuzņēmējam Miķelim Vaitniekam (dz. 1881.g.). Par būvdarbu vadītāju no darbu sākuma 1936.g. 1.aprīlī līdz fabrikas laišanai darbā 1938.gadā Brocēnos darbojās diplomētais inženieris Nikolajs Zoldners, kas pastāvīgi dzīvoja būves tuvumā īpašā viesumajā Cieceres ezera krastā kopā ar iebraucējiem – dāņu firmas *F.L.Smith* inženieriem un tehniķiem. Fabrikas direktoram inženierim I.Krūzem pagaidu dzīvoklis bija iekārtots fabrikas administrācijas telpās. Vēlāk viņam uzcēla architekta Alfrēda Laukirbes (dz. 1901) projektētu no šiporeksa ķieģeļiem būvētu māju Cieceres ezera krastā.

Šiporeksu lietoja arī fabrikas strādnieku māju būvei, uzceļot cementfabrikas zemē veselu ciemu darbinieku dzīvokļu vajadzībām.

Pēc Kārļa Vanaga informācijas, šiporekss ir Šmita firmas Rīgas cementfabrikas ražotie ķieģeļi (cements, smilšu, ūdens un alumīnija savienojums, kas pēc izrūgšanas sacietē) ar ļoti lielu siltuma aizturēšanas spēju un ugunsdroši (nedegami). Būves ir lētākas un labākas par ķieģeļu būvēm – viens lielais šiporeksķieģelis aizstāj 12 parastos ķieģeļus.

Saldus pilsētas ģimnazijas absolventu grupa
1928.g. pavasarī. Apakšā no kreisās: Beķeris,
Nikolajs Zoldners. Augšā sēž pirmajā rindā:
otrais Harijs Grinlaubs, A.Sakārnis, Viktors
Vilsons. Otrā rindā: otrs Drēziņš, Miķelis
Landsbergs, Štamers. Augšējā rindā: Valters
Vītols, J.Vaivods (?)

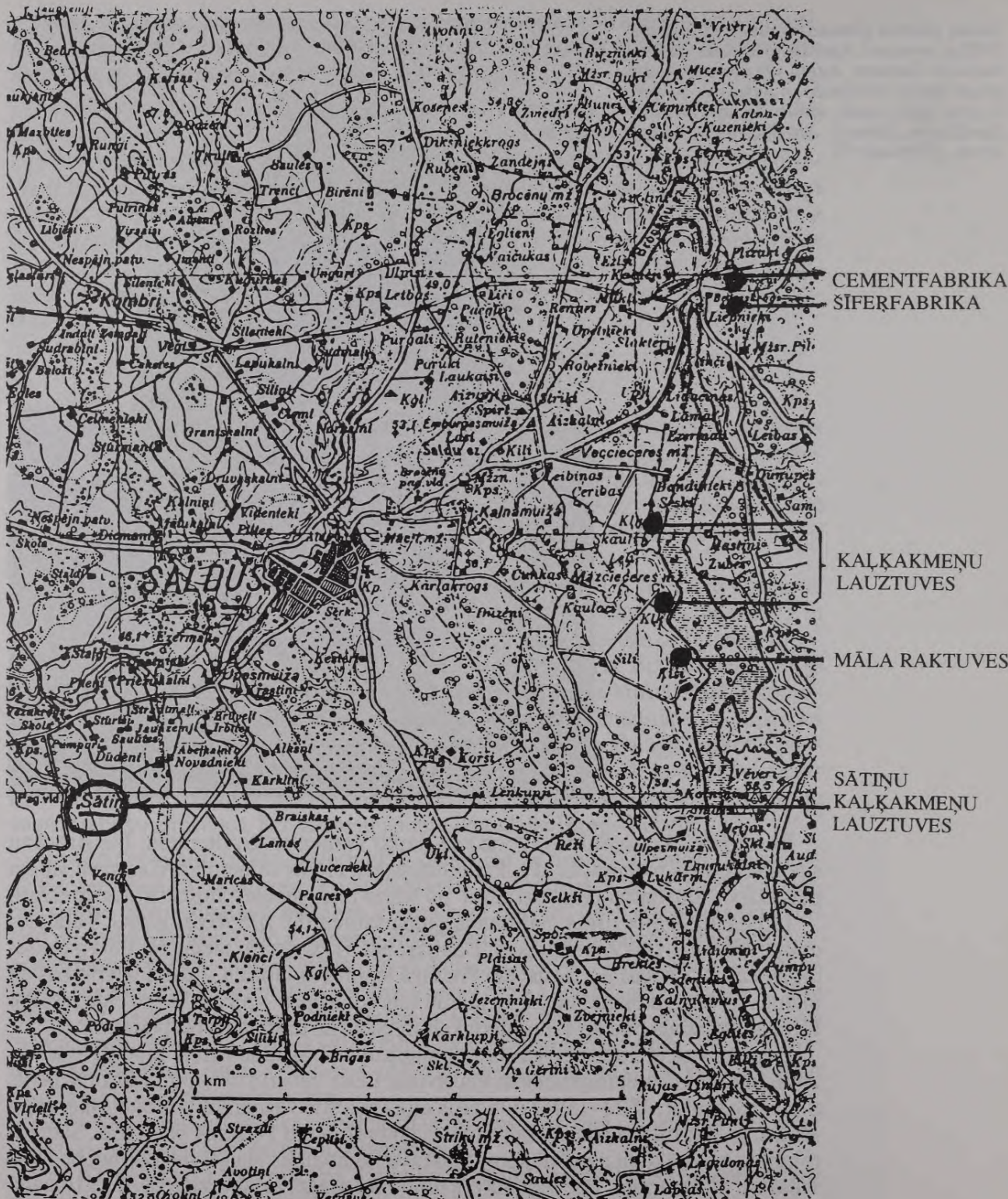

Būvstrādnieki no Saldus (7 km) uz darbu brauca ar divriteņiem. Pie Brocēnu stacijas atradās pienotavas ēka, kuŗas augšstāva telpās cementfabrikas viesi varēja pāmakšņot. Būvdarbu progresu vērot no Rīgas bieži ieradās Šmita firmas direktori.

1937.gadā Šmita firma nodibināja jaunu sabiedrību *A/S Rīgas ģipsis*. Tajā piedalījās akcionāri no Zviedrijas un Dānijas, bet 51 % akciju piederēja Latvijas kredītbankai. *A/S Rīgas ģipsis* uzcēla Podragā šiporeksa fabriku (raņoja būvbluķus un plātnes 50 kub-m dienā) un ģipša plātņu fabriku *Rigips* – pirmo šāda veida fabriku Eiropā. Tās jauda bija ap 1,5 miljoni kub-m gadā, un tā strādāja eksportam.

Lasītāju varētu interesēt, kas bija Šmits, kuŗa dibinātajai firmai bija tik liela nozīme Latvijas cementrūpniecībā. Pēc avota: Lenz, *op.cit.*, 685.lpp., Kārlis Kristofs Šmits (Schmidt, 1822–1891) dibinājis eļļas spiestuvi Rīgā, importējot eļļas augu sēklas no Anglijas. 1866.g. nodibinājis cementfabriku Podragā pie Rīgas. Sabiedrojoties ar vairākiem uzņēmējiem, Maskavā nodibinājis akciju sabiedrību, būdams viens no direktoriem. Pēc viņa nāves direktora amatā sekoja viņa dēls. 1916.gadā krievu valdība sabiedrību likvidēja. Pēc Latvijas neatkarības proklamēšanas Šmita firma pārcēlās uz Rīgu.

Brocēnu cementfabrikā akmeņu drupinātājus un maļamās dzirmavas kādus sešus gadus pārzināja saldenieks Jānis Jakobsons (dz. 1907), kas tagad dzīvo Otavā,

SALDUŠIS APKĀRTNES KARTE

Kanādā. Šai darbā bija vajadzīga sevišķa uzmanība, lai lielā mašīnu iekārta darbotos tekoši. Svarīgs un atbildīgs ir arī fabrikas ķīmiķu darbs, jo no maisījuma pareizas proporcijas atkarīga cementa kvalitāte. Brocēnos galvenais ķīmiķis, darbu sākot, bija ķīmijas inženieris K.Karlsons, viņa palīgs ķīmijas inženieris M.Miezītis. Laboratorijā strādāja tehniķe Lapsiņa.

Pēc Otrā pasaules kara beigām pirmās uzsāka darbu kaļķakmens lauztuves, piegādājot izejvielu Rīgas rūpnīcai. Brocēnu fabrika atsāka darbu 1947.gadā ar oriģinālo krāsni. Cementa pieprasījumam pēc kara pieaugot, Brocēnu fabrika 1950.gadā dabūja klāt vēl divas papildu krāsni. Izcilās cementa kvalitātes un pilnvērtīgās ražošanas dēļ Brocēnu cementfabrika drīz kļuva par paraugu Padomju savienības cementrūpniecībā. Izmantojot fabrikas labo slavu, sešdesmito gadu sākumā Brocēnos uzstādīja ceturto krāsni (150 m gaŗu un 4 m caurmērā). Šis milzu krāsns jauda bija 35 tonnu klinkera stundā, kas ir vairāk nekā visām trim vecajām krāsnīm kopā.

Lai apmierinātu paplašinātās fabrikas materiālu vajadzības, bija jāatrod un jāiedzīvina papildu izejvielu raktuves. Tādas atrada Sātiņos, kur uzsāka darbu 1961.gadā drupināšanas un šķirošanas ietaise. Tās jauda ir 1,5 miljoni tonnu gadā. Ar Brocēnu cementfabriku to savieno 9,5 km gaŗa elektriskā dzelzceļa līnija. Kopš septiņdesmito gadu vidus šeit strādā republikā pirmais soļojošais ekskavators ar 40 m gaŗu strēli un 10 kub-m kausu. Ar to norok vairāk metru virskārtas zemi kaļķakmens slānim. Pēc tam slāni saspridzina, un šķembas nokļūst drupināšanas un šķirošanas ietaisē. No šejienes kaļķakmeni sūta ne tikai Brocēnu un Rīgas cementfabrikai, bet arī vairākām cukurfabrikām. Brocēnu portlandcementu eksportē arī uz daudzām ārvalstīm.

BROCĒNU ŠIFEĀ FABRIKA (Nikolaja Zoldnera informācija)

Šifeŗa fabrikā ražotais produkts ir asbestcimenta materiāls: piejaucot pie cementa 5–10 % asbesta šķiedras un pēc vajadzības krāsvielu un citus piemaisījumus, vispirms iegūst jēlo asbestcimentu. To tālāk apstrādājot, iegūst dažādu izmēru un formas būvniecībā lietojamus materiālus, piemēram, jumta seguma plāksnītes vai ārsienu apšūšanai gludas vai viļņotas plāksnes.

1935.gadā Latvijas zemkopības ministrija nodibināja Valsts mākslīgā šifeŗa fabriku Podragā, cementfabrikas tuvumā. 1936.gadā tā uzsāka darbību ar vienu ražošanas agregātu, kas spēja ražot ap 30 000 (40 kv-cm izmēru) jumta plāksnīšu dienaktī, nodarbinot 60–70 strādnieku. 1938.gadā fabriku paplašināja ar otru agregātu. Tad fabriku pārorganizēja par akciju sabiedrību *Šifers* ar 1,5 miljonu latu pamatkapitālu. Valdes priekšsēdis bija Alberts Vaitis (dz. 1874). 1938.gada vasarā nolēma celt jaunu šifeŗa fabriku Brocēnos.

Jaunās fabrikas iekārtu izplānoja ķīmijas inženieris Ernests Leja (dz. 1896), paredzot plašu mechanizāciju un tādu produktu ražošanu, ko nebija izdevīgi ražot Rīgas fabrikā. Fabrikas ēkas projektēja arhitekts M.Lucis, būvdarbus veica būvuzņēmējs E.Malta, konsultants bija profesors Dr.ing. E.Jākobsons (dz. 1896), būvdarbus uzraudzīja būvinženieris Nikolajs Zoldners. Būve turpinājās no 1939. līdz 1940.gadam, nodarbinot 60 strādniekus un tehniķus.

Ar 1939.g. *A/S Šifers* padomes priekšsēdis bija ķīmijas inženieris docents Pēteris Krūmiņš, valdes priekšsēdis un fabrikas direktors Maksimils Grietens (dz. 1905), tehniskais direktors E.Leja un Brocēnu jaunās šifeŗa fabrikas direktors inženieris Oto Liepiņš (dz. 1886).

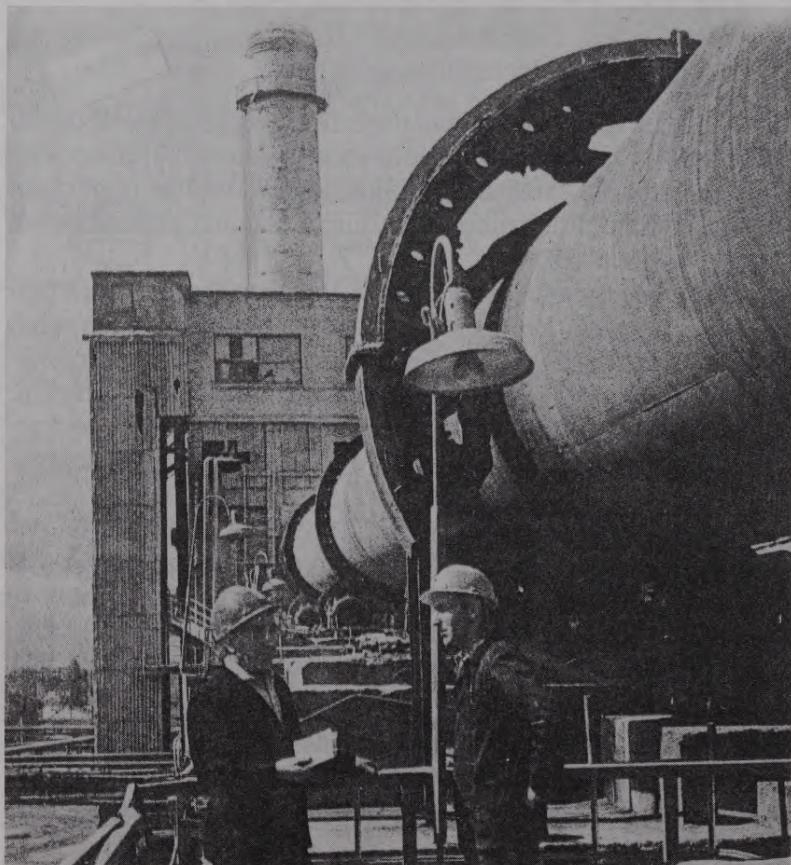
A/S Šifers uzņēmumos darbojās vēl šādi inženieri un tehniķi: P.Grīvalds, N.Strauss, V.Palkavnieks, N.Veidners, J.Feldmanis un J.Vītols.

1940.gadā abas fabrikas ražoja tikdaudz, ka atlika arī eksportam uz Igauniju, Lietuvu un Somiju.

Komūnisti uzņēmumu nacionālīzēja un abas fabrikas kā patstāvīgas vienības pakļāva būvmateriālu ražošanas trestam V.Bajāra vadībā. Rīgas fabriku vadīja E.Leja, Brocēnu – O.Liepiņš. Abas šifeřfabrikas turpināja darboties ar maksimālo jaudu, lietojot krievu piegādāto asbestu. Vācu okupācijas laikā kara pārvalde 1942.gadā visas trīs Rīgas fabrikas – cementa, šifeřa un ģipša – nodeva sabiedrības *Rigaer Vereinigte Portlandzement und Baustoffwerke G.m.b.H.* pārvaldei. Brocēnu šifeřa un cementa fabriku nodeva firmas *Hermann Milke G.m.b.H.* apsaimniekošanā.

Modernizējot iekārtu un uzlabojot tehnoloģisko procesu, vairāk nekā divkārt pieauga fabrikas produkcija, salīdzinot ar brīvās Latvijas laika ražīgumu. Lieli nopelni te ir fabrikas inženieriem un tehniķiem viņu novātoru darbā. Diemžēl, notika arī nelaimes gadījumi, starp tiem šifeřa fabrikā kāds sevišķi smags, kas tehniķim Malkam maksāja dzīvību.

Jāatzīst, ka Brocēnu šifeřfabrika ir viena no vismodernākām Eiropā. Tagad tā apvienota ar Brocēnu cementfabriku vienā rūpniecības kombinātā ar kopīgu vadību Brocēnos. Jāatzīmē gan, ka maz ir darīts dūmeņu puteķļu uztveršanā, jo kombināta apkārtne ir smagi cietusi no balto puteķļu segas, kā to Brocēnu apkārtnē novērojuši Latvijas tagadējie apciemotāji.

Divi ilggadīgie Brocēnu cementa un šifeřa kombināta darbinieki pie lielākās rotējošās krāsns (Zvaigzne 1980)

Nikolajs Zoldners pie dikā stāvošās rotācijas krāsns 1992. gadā

BROCĒNU CEMENTFABRIKAS PRIVĀTIZĀCIJAS PROJEKTS

Valdis Bajārs avīzē *Saldus zeme* 1991. g. 28. septembrī raksta, ka ir nodoms Brocēnu cementa un šifeļa kombinātu pārveidot akciju sabiedrībā. Pēc avīzes atreferējuma, paskaidrojumus darbiniekiem sniedzis kombināta direktors Juris Reisons un (kā eksperts) Rīgas tehniskās universitātes dekāns Alberts Zvejnieks.

Lai noskaidrotu eventuālās akciju sabiedrības vērtību, darbojusies valsts īpašuma privatizācijas komisija Sergeja Upenieka vadībā. Tā aplēsusi, ka cementfabrikas vērtība ir 30 miljoni rubļu (rakstā lietots termins „pamatfonds”).

Priekšrocības akcijas (pēc rakstā lietotās terminoloģijas: „atvieglotas apmaksas tipa akcijas”) piešķirs fabrikas darbiniekiem atkarā no fabrikā nostrādātā laika.

Lēš, ka pieprasījums nepārsniegs 49 % no izlaižamām akcijām. 25 % akciju nodos Latvijas valdībai, 15 % piedāvās uzņēmumiem, ar kuņiem kombinātam ir saimnieciskie sakari. Pārējās (11 %) piedāvās uzņēmumiem, ar kuņiem dibināmā akciju sabiedrība vēlas sadarboties.

Tās būs ārzemju firmas – zviedru koncerns *Euroc* un divas somu firmas: *Partek* un *Lohja*. Šīs firmas ieguldīs 5 miljonus dolāru. Reaģējot uz šo firmu iebildumiem, šifeļa produkcija neietilpst privatizācijā. Iebildumu pamats ir, ka šifeļa ražošana un daļēji arī gatavais produkts ir kaitīgs veselībai. Ir zināms, ka asbesta šķiedras rada elpojamo organu vēzi.

Raksta autors tomēr klusē par to, kas notiks ar šifeļa ražošanu pēc kombināta privatizācijas. Viņš arī nepaskaidro, kas ir „sociālās sfēras objekti”, kas arī neietilpst privatizācijā, ar ko darbinieki esot neapmierināti. Acīm redzot, darbinieki būtu vēlējušies to privatizāciju. Šos „objektus” pārņemšot pašvaldības.

No raksta izriet, ka līdzšinējās kaļķakmens atradnes ir izsīkušas un privatizētā akciju sabiedrība cementu ražos Kūmās.

AKCIJU SABIEDRĪBA BROČĒNI

Latvijas laikrakstā *Dienas bizness* (sic!) 1992.g. 15.decembra numurā publicēts raksts „Cements: tilts Rīga–Brocēni”. Autori: Arnis Zvirbulis, Olafs Zvejnieks, Māris Ķirsons.

1991/92. gadā bija divi uzņēmumi: lielākais: „Valsts Brocēnu cementa un šifeņa kombināts” un mazākais „Valsts ražošanas kooperatīvs *Rīgas cementnieks*”. 29.oktobrī Latvijas ministru kabinets nolēma izveidot valsts akciju sabiedrību *Brocēni*, apvienojot abus uzņēmumus. Pret apvienošanu bija iebildumi Monopoldarbības uzraudzības komitejas priekšsēdei Ilmai Rudušai. Turpretim arhitektūras un celtniecības ministrs Aivars Prūsis apvienošanu atbalstīja. *Rīgas cementnieks* neesot spējīgs konkurēt, ražotais cements esot sliktas kvalitātes. Apvienojoties uzņēmums *Brocēni* iegūst galastaciju cementa iekraušanai un izkraušanai. Starp rindām var lasīt, ka valsts ražošanas kooperatīvu *Rīgas cementnieku* paredz likvidēt.

Brocēnu cementa un šifeņa kombināta direktors Juris Reisons spriež, ka cementa ražošanai Latvijā esot labas izredzes, bet esot nepieciešami valūtas ieguldījumi. Latvijas pilsētās esot iekārtotas cementfabrikātu pārdotavas, bet pārdevēji patvarīgi paaugstinot cementa cenu. Raksta apakštituls ir „Ražošana samazinās, cena aug” un tas ilustrēts ar diagrammu. 1991.g. jūnijā Brocēnu cementa un šifeņa fabrika ražojusi 43 549 t un *Rīgas cementnieks* 17 000 t. 1992.g. novembrī attiecīgi 4384 t un 1006 t (diagrammai pierakstītās cenas ir grūti interpretējamas).

Pēc inženiera Zoldnera informācijas, 1992.g. oktobrī Brocēnu cementfabrikas darbībā bija iestājies klusums, jo krievi noslēguši deggāzes piegādi, pieprasot maksu ārzemju valūtā.

Pēc deggāzes piegādes atjaunošanas Brocēnu kombināts atsāka darbību ar vienu klinkera krāsni, vienām cementa maļamām dzirnavām uc. sašaurinātos apmēros ar kopā 740 darbiniekiem agrāko 1330 vietā. Plānoja produkciju pacelt apmēram līdz pusei no 1986.gada produkcijas, kad ražoja 628 000 tonnu, no kā 100 000 tonnu eksportēja.

Diagramma pie raksta „Cements: tilts Rīga–Brocēni” ar Jura Reisona fotoattēlu

ČETRI SIMTI MILJONU BLĒDĪŠANAS MĒĢINĀJUMS

1993.g. maijā Latvijas presē parādījās sensācionāla ziņa par 400 miljonu dolāru blēdīšanas mēģinājumu. 2.jūnijā to atreferēja ASV latviešu laikraksts *Laiks*. Šī panama saistās ar Brocēnu fabriku kombinātu.

Kombināts meklēja līdzekļus, lai uzņēmumu modernizētu. 1992.g. novembrī aizdevumu piedāvāja vācu firma *Maschinen Anlagen Service* (saīsinājumā *MAS*). No Latvijas puses sarunās piedalījās Brocēnu kombināta ģenerāldirektors Juris Reisons un jaundibinātās Ieguldījumu bankas prezidente Ilze Jurkāne.

Avīžu atreferējumos šī banka nosaukta par „Investīcijas banku”, kas ir rupjš valodas kropļojums krievu valodas ietekmē. Ja jau gribēja lepoties ar svešvārdu *Ieguldījumu bankas* vietā, tad gan jāsaka *Investīcijas banka*.

Ilze Jurkāne par iespēju aizņemties naudu Brocēnu kombinātam uzzinājusi, atgriežoties no Eiropas rekonstrukcijas un attīstības bankas sēdes Londonā. Šī banka piedāvāja maksimāli 40 miljonu dolāru. Atceļā no Londonas, nolaižoties uz divi stundām Frankfurtē, Jurkāne sastapās ar *MAS* pārstāvjiem, kas piedāvāja 400 miljonu dolāru aizdevumu pret vekseliem. 1.decembrī Reisons un Jurkāne parakstīja vekselus par 400 miljoniem dolāru.

Vekseļi (parādzīmes) nebija adresēti kādai noteiktai firmai, nedz *MAS*, nedz kādam citam, bet gan „uzrādītājam”. Tā bija pirmā kļūda. Otrā kļūda bija, ka vekselus izsniedza aizdevuma solītājiem, pirms nauda bija saņemta, turklāt nepārliecinoties par *MAS* kredīspēju un neievācot ziņas par šīs firmas (kam pat Latvijā nebija kantoņa) reputāciju. 1993.g. aprīļa vidū nāca zināms, ka *MAS* piedāvājusi vekselus ar atlaidi kādai vērtspapīru firmai Zviedrijā.

400 miljonu dolāru parādu bija garantējusi Latvijas valdība, kuŗas kopējais budžets bija tikai 660 miljonu dolāru! Saprotams – sākās pānīka.

Ilze Jurkāne atkāpās no *Ieguldījumu bankas* direktreses amata. Latvijas valdība savu garantiju atsauca. Izdotos vekselus anulēja, un tā vienīgais zaudējums bija, ka Latvijas reputācija smagi cieta.

Aprakstīto notikumu laikā Ilze Jurkāne bija 40 gadus veca un agrāk bija bijusi *Amerikas bankas* (Bank of America) viceprezidente. Pēc laikraksta *Diena* informācijas, viņa paļāvusies uz finanču ministra Elmāra Siliņa un arhitektūras un celtniecības ministra Aivara Prūša, kā arī Brocēnu kombināta direktora Juŗa Reisona kompetenci. Abi ministri vēlāk centušies vainu uzvelt Jurkānei.

CIK LĪDZĪGAS ŠĪS GLEZNAS!

1920.gadā kāda amerikāņu firma, kas Amerikā nemaz nebija pazīstama, Latvijai piedāvāja dzelzceļa sliedes, saņemot 450 000 ASV dolāru avansu. Avansu Latvija zaudēja (sk.: Arnolds Aizsilnieks, *Latvijas saimniecības vēsture*, 1968, 217.lpp.).

1920.gadā Latvija bija divi gadi vecs bērniņš un starptautiskiem blēžiem viegli piesniedzams upuris. Arī 1992.gadā Latvija bija no jauna piedzimusi, un atkal starptautiskajiem blēžiem likās, ka to viegli varēs „apvest ap stūri”.

Abos gadījumos blēži Latvijai iekārdināja – pirmā gadījumā, piedāvājot pēc pārciestā kara vajadzīgo mantu, otrā gadījumā, piedāvājot kredītu. Starpība gan bija tā, ka pirmā gadījumā Latvija pazaudēja iemaksāto avansu, bet otrā gadījumā izdevās atgūt izdotās parādzīmes. Abos gadījumos tomēr cieta Latvijas prestižs.

Līdzība vēl ir tā, ka 1920. un 1992.gadā iekārdinātāji bija plikadīdas, klaidoņi, kam nebija pat pastāvīga dzīvokļa.

31. POSMS

Pasaules mēroga krievu militārā baze Skrundā

SKRUNDA SENATNE

Sekojošais pārskats rakstīts 740 gadus pēc tam, kad Skrunda pirmo reizi minēta Latvijas vēstures avotos. To der zināt, jo par Skrundu aktis vēl nav slēgtas, un nākotnē vēl par to daudz dzirdēsīm, gan ne par pašu Skrundu, bet par piecu kilometru attālo Skrundas lokātoru.

Skrunda atrodas 15 km uz rietumiem no Saldus, Ventas kreisajā krastā. Kamēr par Saldu tagad neko daudz nedzird, Skrundu jo bieži piemin ne vien Latvijas presē, bet šad tad pat pasaules presē.

Vēstures avotos Skrunda pieminēta 1253.gadā, kad Kurzemi sadalīja starp ordeņi un bīskapu un ordenis dabūja *Terra inter Scrunden et Semigalliam*.

Ordenis Skrundā 1368.gadā uzcēla mūra pili (sk. 156.lpp.), ko 17.gadsimtenī pastiprināja ar bastioniem (pili nopostīja zviedri 1701.gadā). 1429.gadā Skrundā bija Vācu ordeņa muiža. Septiņpadsmitajā gadsimtenī Kurzemes hercogs Skrundā uzceļ pulveža dzirnavas, ieroču kaltuvi un liелgabalu lietuvi, bet šie rūpnieciskie pasākumi poļu un zviedru kaŗā iet bojā.

1704.gadā Skrundas muiža ir hercoga atraitnes rezidence, bet 1795.gadā ar Kurzemes pievienošanu Krievijai Skrunda kļūst par valsts muižu.

Jauns uzplaukums Skrundai nāk ar 1929.gadu, kad tur uzceļ dzelzceļa staciju Jelgavas–Liepājas dzelzceļa līnijā un rodas Skrundas miests ar 1087 iedzīvotājiem 1938.gadā. Avots: Feldmann, *op.cit.*, „Schrunden”.

Latvijas presē 1994.gadā Skrunda apzīmēta par pilsētiņu ar 5200 iedzīvotājiem. Nav tomēr zināms, ka tā būtu ieguvusi pilsētas tiesības.

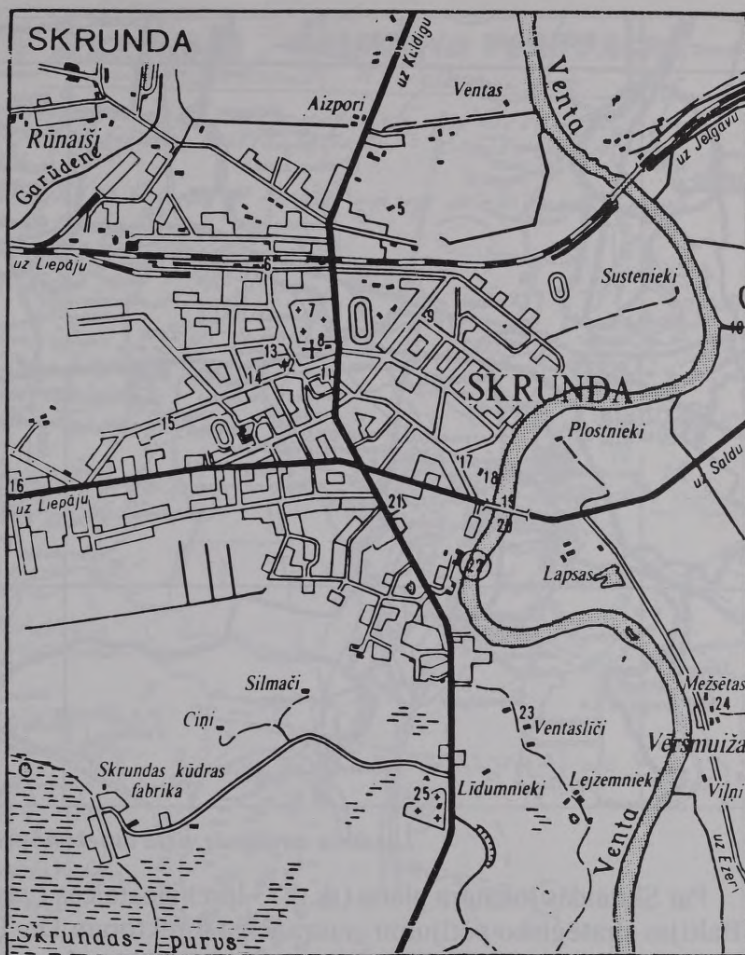
Skrundas un apkārtnes plānu sk.: Rusmanis uc., *op.cit.*, 114.lpp. Tas ietver posmu no Liepājas–Jelgavas dzelzceļa ziemeļos līdz Skrundas purvam dienvidos. Plānam nav mēroga. Lai to konstatētu, izmēriju plānā attālumu no Skrundas baznīcas līdz bijušai mācītājmuižai (7,5 cm), kas dabā atbilst 2 km (sk.: Feldmann, *ibid.*), un aplēsu, ka plāna mērogs ir 1: 26 667.

SKRUNDAS RADIOLOKĀTORS

Radiolokātors ir ierīču komplekss, kas atklāj kodolraķetes izšaušanu pirms tā sasniedz mērķi. Kodolraķetes infrasarkano izstarojumu lokātors uztver jau 90 sekundes pēc raķetes izšaušanas.

ASV šādas iepriekšēja brīdinājuma ierīces iekārtoja jau sešdesmito gadu sākumā, novietojot tās ne vien ASV, bet arī Lielbritānijā, Grēnlandē un Aļaskā. Šo brīdinātāju ierīču uztveršanas spēja ir 5000–6000 km – sk. L.R. nacionālās aizsardzības akadēmijas priekšnieka pulkveža Valža Matīsa referātu Baltijas stratēģisko pētījumu centra konferencē *Skrundas lokātora problēma* (mašīnrakstā 1993).

Skrundas apkārtnes plāns
(sk.: Rusmanis uc., 114.lpp.)

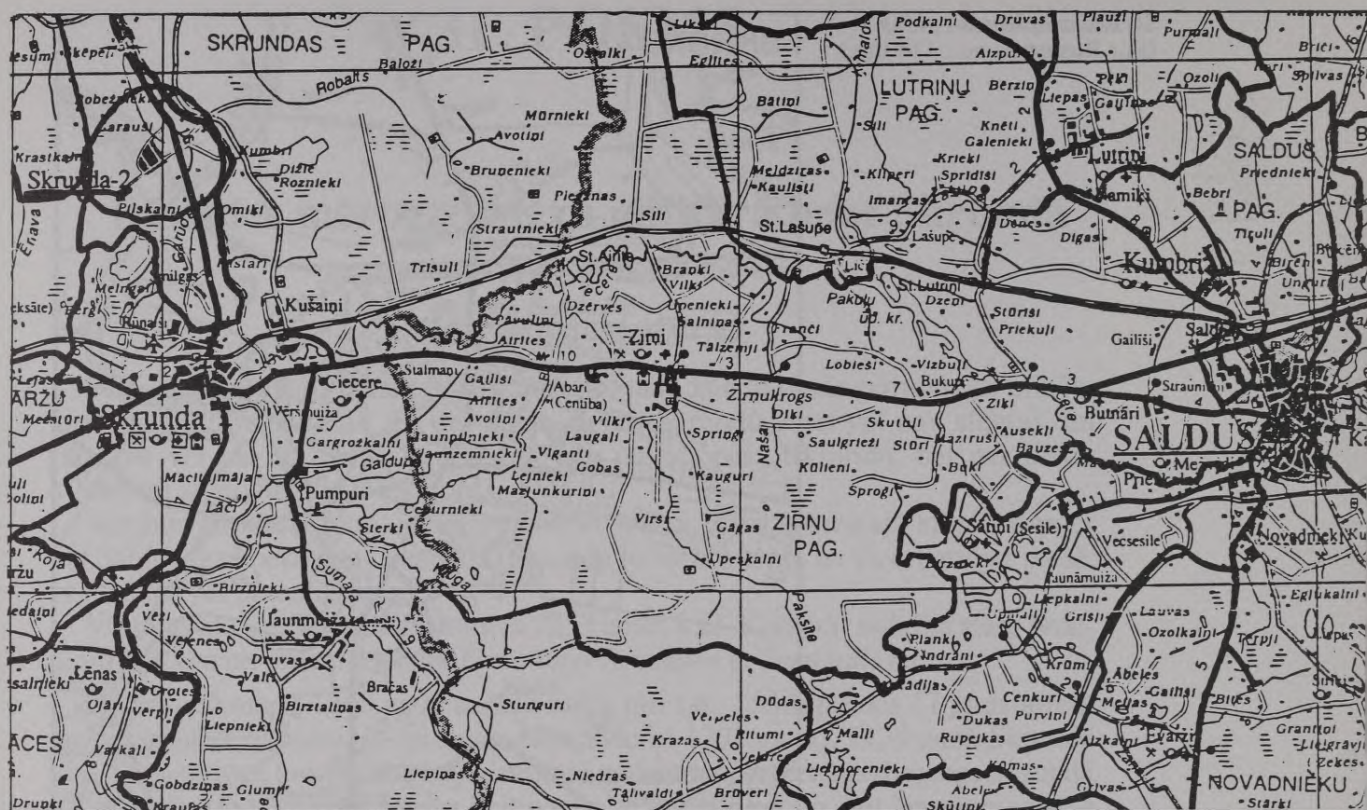
Kad padomju spiegi ieguva šīs iepriekšējā brīdinājuma iekārtas plānus, šādus ierīču kompleksus iekārtoja arī Padomju savienībā un vienu no tiem Latvijā, ko apzīmēja ar „Skrunda 2”.

Stacija aizņem 500 ha lielu platību, un tās garnizonā ir vairāki simti virsnieku ar ģimenes locekļiem.

Pēc manām domām, šīs brīdinājuma stacijas nebūt nekalpo tikai aizsardzībai, bet tām var būt sava loma arī uzbrukuma laikā, koriģējot kodolraķešu trāpījumu mērķus. Tādēļ *Skrunda 2* ir svarīgs krievu militārais postenis, un kļūst saprotams, ka arī pēc krievu kaņaspēka formālas izvākšanas no Latvijas krievu militāristi centās paturēt *Skrundu 2*, ko beidzot panāca.

Literatūrā par lokatora atrašanās vietu ir pretrunīgas ziņas. Tādēļ lūdzu savu draugu akadēmiķi Jāni Stradiņu atsūtīt Latvijas kartes fragmentu, kur lokators būtu iezīmēts. Viņš šo lūgumu laipni izpildīja, atsūtot fragmentu no 1: 200 000 mēroga *Latvijas autoceļu atlanta*. Šīs kartes attiecīgo fragmentu saņēmu arī no britu militārā atašeja Rīgā Jāņa Kažociņa.

Paradoksālā kārtā Skrunas lokators neatrodas Skrundā, bet gan Raņķu pagasta dienvidos. Kartē lokators iezīmēts *Pilskalnu* māju tuvumā pie Kuldīgas ceļa kā *Skrunda 2*. Tas atrodas 5 km uz ziemeļiem no Skrunas pilsētas (?), austrumos no Ventas upes.

Lokatora atrašanās vieta attiekmē pret Saldu un Skrundu

Par Skrundas lokatora plānu (sk. 273.lpp.) jāpateicas Latvijas zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centra Rīgā direktoram Dr. Tālavam Jundzim. Plāns sagatavots šai pētījumu centrā, un to saņēmu 1994.g. 2.augustā.

Savā 11.augusta pateicības vēstulē izteicu nožēlu par plāna kļūdaino latviešu valodu (piemēram, „Ar kājām ejams ceļš” taču ir vienkārši „kājceliņš”). Plāns ir arī nepareizi orientēts, nav lietotas parastās topografiskās zīmes, un tam nav mēroga.

Ar visiem šiem trūkumiem tomēr kā nozīmīgs vēstures dokuments plāns šeit iespiests 75 % samazinājumā.

PĒTĪJUMS PAR RADIOLOKATORA IETEKMI UZ KOKSNES PIEAUGUMU

Septiņi autori – botāniķi, mežkopji, agronomi, biologi un vides pētnieki ir publicējuši kopēju darbu izdevumā *Journal of Baltic Studies* XXIV, 3 (1993), 223. un sek. lpp. – Valdis Balodis etc., „Environmental assessment in Latvia”. Raksta otrā daļa „Skrunda Super-Radar”, 229. un sek. lpp. veltīta Skrundas radarlokatoram.

Padomju armija darbinājusi Skrundas radaru kopš septiņdesmitajiem gadiem, un tādējādi vairāk nekā divdesmit gadus četras radarstacijas izstarojušas elektromagnētisku radiāciju. Viļņu gaņums ir divi metri ar 25 hercu impulsu svārstībām un 1,3 megavatu jaudu. Ir noskaidrots, ka šāda radiācija nebūtu kaitīga organismam, ja tā būtu konstanta, bet par pulsējošās radiācijas kaitīgumu līdz šim trūkst pētījumu. Tātad šis ir pionieru darbs.

Autori ir pētījuši, kā Skrundas radars ir ietekmējis meža augšanu, mērijot koku ikgadējā pieauguma apļus.

*Skrundas radiolokatora apskates sektori
Tie ietver visu Eiropu un sniedzās Atlantijas okeanā pāri Īslandei*

Salīdzinot ar kontroles vietām ārpus Skrundas radiācijas ietekmes rajona, Skrundas tuvumā koku pieauguma apļi bija statistiski nozīmīgi šaurāki. Autori veikuši regresijas aplēsumu, salīdzinot koksnes pieauguma atkarību no pāri par piecdesmit (sic!) citiem faktoriem. Iznākumā autori konstatējuši statistiski nozīmīgu negatīvu korrelāciju starp koksnes pieaugumu un elektriskā lauka stiprumu.

Astoņas ātrās brīdināšanas ierīces (lokātori) gar bijušās Padomju savienības robežām

Ir saprotams, ka populārā rakstā autori nesniedz skaitļos izteiktu korelācijas aplēsumu, bet tikai diagrammas (230.lpp.).

No pāri par 50 faktoriem, ko autori atzinuši par statistiski nenozīmīgiem, minēti trīs: metālu koncentrācija, mitrums un meža tips (ecotype). No statistikas metodoloģijas viedokļa parasti pietiek ar 16 atkarīgiem faktoriem, kas teorētiski varētu būt nozīmīgi. Citādi raksts ir lietpratīgs.

Laikraksta *The Baltic Observer* 1994.g. 8–14.dec. numurā korespondents, kas savu vārdu raksta „Josh Karlen”, rakstā „Could Soviet radar station be a tourist attraction?” apskata Skrundas radiolokatora likvidēšanas problēmu.

Rakstā minēts, ka divas brīdinājuma ierīču celtnes pabeigtas sešdesmitajos gados. Trešo sāks būvēt 1986.gadā, bet tā nav pabeigta – būvdarbi pārtraukti 1990.gadā. Ēka ir 70 metru augsta 18 stāvu celtnē ar 25 metru dziļiem pamatiem no speciāli izturīga cementa. Celtnē iebūvēts 8000 tonnu augstvērtīga tērauda siju.

Viss ēku komplekss aizņem 42,2 ha zemes, kas Latvijas neatkarības laikā piederēja inženierim Laimonim Kopam. Piecdesmitajos gados padomju vara viņu deportēja uz Sibīriju, kur viņš pavadīja astoņus gadus.

*Latvijas un Krievijas nolīguma parakstītāji 1994.g. 30.aprīli pie lokatora ēkas.
Attēls publicēts Dienā 5.maijā un Laikā 21.maijā (O.Griķa foto).*

Abas ēkas, kuŗās brīdinājuma ierīces darbojas, ir iznomātas Krievijai par 5 miljoniem ASV dolāru gadā līdz 1998.g. 31.augustam. To nojaukšana izmaksās vairākus miljonus dolāru.

Kops ierosina trešo, nepabeigto radara ierīču ēku nenojaukt, bet tajā iekārtot padomju laika vēsturisko mūzeju un saglabāt milzīgo ēku tūristu apmeklējumiem.

Izdarītajā aptaujā Skrundas pilsētas (?) domes priekšsēdis Valdis Danenbergs izteicies, ka radara stacija jānojauc. Tas ir arī Latvijas valdības viedoklis. Ir saņemts ASV valdības solījums šim mērķim piešķirt 7 miljonus dolāru. Panākta vienošanās ar ASV firmu *Controlled Demolition, Inc.*, kas veiks nojaukšanu.

Raksta autors tāpēc spriež, ka Kopa un viņa domubiedru ierosinājuma realizācijai ir maz izredžu.

Tā arī notika. 1995.g. 4.maija pievakarē nevis nojauca, bet uzspridzināja nepabeigto tukšo ēku. Spridzināšanā noskatījās vairāk nekā 40 ārzemju žurnālisti, un to pārraidīja televīzijā. Runāja valsts prezidents Guntis Ulmanis.

Lokatora darbību tas netraucē, un Latvijā joprojām turpina darboties svešas armijas nozīmīgs ierocis.

32. POSMS

„Spoku pilsēta" Zvārdē

Latvijas Kitedža

Krievu komponists Nikolajs Rimskis-Korsakovs (1844–1908) manā dzimšanas (1904.) gadā sarakstīja operu *Teiksma par neredzamo pilsētu Kitedžu un jaunavu Fevroniju*, ko pirmo reizi uzveda 1907.gadā (Latvijā 1926.gadā).

Arī Latvijā ir sava „neredzamā pilsēta". Tā ir Zvārde – ja arī ne pilsēta, tad tomēr neredzama. Krievu avotos to nekur nepiemin. Kopš piecdesmitajiem gadiem, kad tur iekārtoja aviācijas poligonu bumbu mešanas vingrinājumiem, tā vienkārši neeksistē.

Tomēr Zvārdē spokojas, un to var saukt par spoku pilsētu. Pēkšņi nakts klusumā uzliesmo uguns un atskan grāvieni, kaut debess skaidra, bez neviena pērkona mākoņa. Tie, kas netic spokiem, zina, ka sprāgst krievu brāķa aviācijas bombas, kas bijušas agrāk nomestas Zvārdē krievu ierīkotajā poligonā.

Latvijas PSR ministru padome 1953.g. 15.maijā un 1955.g. 25.maijā nolēma Zvārdē izveidot kaņapoligonu un to nodot Padomju savienības kaņaministram (sk. Silvas Kleinbergas rakstu „Bumbas krīt joprojām", *Saldus zemē* 1992.g. 11.jūnijā).

3117 Zvārdes pagasta iedzīvotājus padzina no viņu dzimtajām mājām. Iedzīvotājiem izmisīgi pretojoties, „tautas sargātāja" sarkanarmija jauca nost skursteņus, plēsa nost jumtus, sagrāva sienas, izlaupīja klētis un pieliekamos, uzspridzināja ēkas. Šie vandaļi trakoja arī ārpus Zvārdes pagasta un aviācijas poligonā ietilpināja daļu Jaunauces, Blīdienes un Kursišu pagasta.

Netaupīja arī mirušos. Poligona teritorijā atradās vairākas kapsētas, Tās kļuva par bumbu mešanas mērķiem, pie kam Rīteļu kapi bija galvenais mērķis.

1955.gadā cietušajiem izmaksāja kopsummā 800 000 rubļu, ko nosauca par „atliedzību". Saprotams, šo „naudu" iespiest neko nemaksā, ja par to var iegūt miljoniem īstas vērtības. Tas bija ērts līdzeklis, lai nomierinātu pasaules sirdsapziņu, un galu galā tā bija Padomju savienības „iekšēja lieta", par ko pasaule neuztraucās.

Neuztraucās, ka Zvārde vairs neeksistēja, „Zvārde? Kur tad īsti atrodas vieta ar tik grūti izrunājamu vārdu?" „Tā ir Latvijas Kitedža? Bet Kitedža ir tikai leģenda, ko radījusi komponista fantazija."

Zvārdenieku un viņu pēcteču apziņā Zvārde tomēr eksistēja, un kad atjaunojās Latvija, radās apņemšanās šo „neesošo pilsētu" atjaunot.

Zvārde senatnē

Zvārdes bija divas – Veczvārde 13 km attālumā no Saldus un Jaunzvārde 20 km no Saldus. Par abām Zvārdēm pamatziņas meklējamās enciklopēdijās.

Arveda Švābes rediģētajā *Latvju enciklopēdijā* (1955) 2828. lpp. ir raksts par Zvārdes pagastu. Pagastā bija 3181 iedzīvotājs un starp viņiem viens krievs! Tātad Zvārde Latvijas patstāvības laikā bija vislatviskāko Latvijas pagastu skaitā. Tomēr *Latvijas padomju enciklopēdijā* (1987) Zvārdi velti meklēt. Tādas tur nav.

Vēsturiskās ziņas par Veczvārdi sk.: Feldmann etc., *op.cit.* Veczvārdes ciems vēstures avotos pirmo reizi minēts 1628. gadā, tātad samērā vēlu, jo, piemēram, Saldus vārds (Salden) minēts jau 1253. gadā. 1628. gadā Zvārdi valdīja Rutgers fon Ašebergs (von Ascheberg) mūža valdījumā. 1753. gadā Zvārde ir Kurzemes hercoga domēne. Ar Kurzemes iekļaušanu Krievijas ķeizaristē (trešajā Polijas dalīšanā 1795. gadā) Zvārde ir kroņa muiža, bet 1876. gadā tā ir privāta muiža.

Pēdējais Zvārdes valdītājs ir grāfs Pālens, kas minēts starp daudzajiem grāfiem Pāleniem vācu biografiskajā vārdnīcā: Lenz, *op.cit.*

Pālens (Konstantin von der Pahlen, 1861–1923) dzimis Pēterpilī, Krievijā. Valda Lielauci un Zvārdi. 1889–1897 ir Kuldīgas apriņķa lauku draudžu komisārs. Pēc tam Varšavas, tad Pliskavas vicegubernātors, 1902. gadā Viļņas gubernātors, 1906. gadā senātors un galminieks ķeizariskajā galmā. Līdz Latvijas agrārājam reformai dzīvoja Veczvārdē, pēc tam Vācijā.

Agrārā reforma

1920. gadā Zvārdi sāka sadalīt bezzemniekiem. Atsavināja arī Zvārdes blakumuižas: 1702. gadā vēstures avotos minētos *Laviešus*, *Rīteļus* un *Tireļus* (pēdējie minēti tikai 1840. gadā). Visās četrās muižās 1910. gadā bija 1051 ha muižas zemes, ko apstrādāja zemnieki, nomājot no muižas. Jaunzvārdē 19. gs. sākumā bija 360 ha muižas zemes un 1284 ha zemnieku zemes.

Baznīcas

Veczvārdes baznīca dibināta pēc hercoga Gotharda Ketlera recesa (rikojuma) kopā ar mācītājmuižu 1567. gadā. Par Zvārdes baznīcu atrodamas šādas ziņas (sk. mācītāja Edgara Ķiploka plašo darbu *Dzimtenes draudzes un baznīcas*, 1987, 348.lpp.). 1614. gadā vizitācijā Zvārdes baznīca ir labā stāvoklī. Tornis ar jumstiņiem klāts, un tanī divi zvani, bet 1645. gadā baznīcai nav jumta. 1665. gadā dievkalpojumi notiek rijā. 1720. gadā ceļ jaunu baznīcu, bet 1785. gadā tā vecuma dēļ jānoplēš. Vietā uzceļ jaunu, mūru, baznīcu.

Līdz 1717. gadam baznīcu aprūpē Saldus mācītājs, pēc tam Kursišu mācītājs. Zvārdes baznīca līdz Latvijas patstāvības laikam bija Kursišu baznīcas filiāle. Par Zvārdes mācītājmuižu Feldmans raksta, ka tā esot pazudusi (verschwunden).

Senākajos laikos ļoti nepieciešams baznīcas piederums bija krogs. Krogā varēja sasildīties aukstā laikā, kad stundām bija jasalst nekurinātā baznīcā. Krogā varēja arī pārrunāt un uzzināt jaunākās ziņas par notikumiem pasaulē. Zvārdē krogs bija Jaunzvārdē – Lemenes krogs, 6 km no Veczvārdes.

Revolūcija

Ar 1905. gada revolūciju Latvijas sabiedriskajā dzīvē notika lielas pārmaiņas. Revolūcionāri versās pret muižniekiem un arī pret baznīcām. Turpmākajos gados trakoja reakcija un sodaekspedīcijas. Tauta tās sauca par melno sotņu.

Atrisinājumu turpmākas revolūcijas novēršanai meklēja jau iepriekš (225.lpp.) minētais vācu muižnieks (gan ne dižciltīgais) Silvio Brēdrichs (Brödrich, 1870–1952). Viņa doma bija pēc 1905. gada revolūcijas kolonizēt Latviju ar vāciešiem. Tā kā Krievijas ķeizariskā valdība, kas pēc revolūcijas bija kļuvusi samērā liberāla, tomēr nebija tik liberāla, lai atļautu Latviju pārvērst par Vācijas provinci, Brēdricham bija jāsamierinās, ka par kolonistiem uz Latviju aicina vāciešu pēctečus, ko 18. gadsimtenī pie Volgas bija ataicinājusi Krievijas ķeizariene Katrīna II.

Brēdrichs vispirms šos vāciešus nometināja, sadalot un iznomājot savu muižu Kūrmali. Kad Latvijas agrārreformas gaitā, sākot ar 1920. gadu, atsavināja visas Brēdricha sapirktās muižas, viņš pārcēlās uz Lietuvu un kļuva par Lietuvas valdības padomnieku Kauņā. Šai amatā viņš darbojās no 1921. līdz 1926. gadam. Nevar tādēļ apgalvot, ka āzis nekad nevar būt dārznieks!

1926. gadā Brēdrichs pārcēlās uz Berlīni. Tur viņš 1927–1933. g. bija Vācijas kolonizācijas departamenta direktors un 1933–1937. g. akciju sabiedrības „Nord-Siedlung” direktors. Viņš nodibināja Ziemeļholšteinas kolonizācijas biedrību un bija tās direktors. Brēdrichs publicējis savu autobiografiju trijos sējumos. Iepriekš sniegtās ziņas – pēc biografijas Lenca grāmatā.

Baigais gads

Baigajā (1941.) gadā un vēlāk deportācijas notika arī Zvārdē (un Saldū). To tiešās sekas bija, ka baiļu nomāktie, kas nebija deportēti, ignorējot latviešu senu sakāmvārdu „Kopu cūka nebarojas”, sagāja kolchozos. Saldus kolchozu nenosauca par „Bailību”, bet par „Draudzību”.

Aviācijas poligons

Pēc 1940. gada, Padomju savienībai okupējot Latviju, to ne vien kolonizēja ar krieviem, bet Zvārdi piemeklēja vēl citas briesmas: to pilnīgi iznīcināja, un tādēļ *Latvijas padomju enciklopēdijā* gluži nekas par Zvārdi nav rakstīts. Tāda vieta, ko sauc par Zvārdi, nemaz neeksistē!

Jau Pirmā pasaules kara laikā, kad Vācija okupēja Kurzemi, Zvārdē un apkārtnē pagastos bija redzamas dzeloņstieples un uzraksti „Schießplatz” (šaujamlaukums). Nekāda šaušana iežogotajos laukumos tomēr nenotika, un Saldū klīda baumas, ka te paredzēts noņemt vācu kolonistus.

Četrdesmit gadus vēlāk doma par šaujamlaukuma ierīkošanu Saldus apkārtnē radās no jauna – šoreiz gan ne Berlīnē, bet Maskavā. Sprotams, krievi nezināja, ka tie rīkojas pēc vāciešu parauga. Šoreiz tas nenotika tikai uz papīra, bet īstenībā, ne vairs šautenēm vai ložmetējiem, bet aviācijas bumbām. Zvārdē sarkanarmija ierīkoja aviācijas poligonu.

Poligons bija 21 410 ha kopplatībā. Tajā agrāk ietilpa 501 lauku sēta, 7 dzirnavas, 10 veikali, 5 pastanodaļas, 2 telefona centrāles, 3 pamatskolas, 3 bibliotēkas, 2 baznīcas un 3 kapsētas.

Bumbas bieži krita tālu no mērķa. 1955. g. 22. jūlijā nomestās bumbas nogalināja sešus cilvēkus. 1967. gada decembrī trīs bumbas nokrita Saldū, gan neeksplodējot. Pēc tam šāds gadījums atkārtojās 1990. g. 6. aprīlī, kad ārpus poligona eksplodēja tālšāviņu raķete. Raķete sprāga arī 3. augustā Kursišu pagastā, 15 km no poligona.

Kopējos zaudējumus līdz 1990. gadam, t. i., 35 gados, aplēš 800 miljonu rubļu, neskaitot ekoloģiskos zaudējumus un naudā nenovērtējamās piederīgo sirdsēstus, kuņu ģimenes kapus bumbas šķaida un izposta.

Jānis Skadiņš rakstā „Kādreiz te bija Zvārdes pagasts”, *Cieceres atmoda* 1 (1990. g. janvārī) iespaidīgi tēlo bijušā zvārdenieka, kam bijusi izdevība 1989. gadā iegriezties aviācijas poligonā, pārdzīvojumu:

„Velti šodien Latvijas kartē meklēt šādu vietu. Tādas vairs nav kopš 1965. gada. Ir tikai apzīmējums „valsts meža fonds”, tautā saukts vienā vārdā „poligons” [...] Poligons ietilpst kā Saldus, tā Dobeles rajona teritorijā, bet mūsu (Dobeles, A.P.) rajonā vēl nepaceļas tik asas protesta balsis pret tā pastāvēšanu kā Saldus pusē [...]

Mūsdienu fundamentālajos izdevumos, piemēram, izcili stagnātiskajā *Latvijas padomju enciklopēdijā* ne vārds nav minēts par bijušo pagastu, it kā tāda nemaz nebūtu bijis. [...] Labo zemju dēļ šeit neatkarīgās Latvijas laikā izveidojās turīgas jaunsaimniecības. Būvēja pamatīgas mūra ēkas. Tagadējā poligona teritorijā, pēc P.Mantnieka kartes, atradās arī daļa no Kursišu un Lielauces pagasta.

Neatkarīgās Latvijas periodā šeit [...] bija četri lieli bijušo muižu centri". [...] Pēc 1940.gada okupācijas sākuma: „[...] secen negāja 14.jūnija deportācijas. Šejienes padomju aktīvisti pielika savas rokas šī neēglīgā plāna realizēšanā (izsūtīja apmēram 13 cilvēku no 1000 iedzīvotājiem. [...])

Praktiski Zvārde tika iznīcināta no 1944.g. oktobra līdz 1945.g. maijam, kad šeit ilgstošas kauju darbības rezultātā nopostīja ap 90 procentus ēku. Daļa iedzīvotāju devās bēgļu gaitās uz Iekškurzemi, daļa devās pāri jūrai, daļa gāja bojā krievu lidmašīnu bombardēšanas rezultātā, lai gan vācu armija pedantiski atbrīvoja paredzamas kauju vietas no civiliedzīvotājiem. Latviešu bēgļi tika apšaudīti to koncentrācijas vietās tālu no frontes līnijas.

Pēc kara iedzīvotāji negribīgi atgriezās bijušajās dzīvesvietās, dzīvoja zemnicās un pussagrautajās mājās. Viena otra veco zvārdenieka dzimta un viņu atvases izklīda pa visu Latviju.

Ar laiku, protams, arī šeit dzīve daudz maz normālizētos, ja vien piecdesmito gadu sākumā ar toreizējās Latvijas PSR valdības svētību šis Latvijas rajons netiktu piešķirts okupācijas armijas vajadzībām. Iedzīvotāji atkal, jau otro reizi, bija spiesti atstāt savas mājas. Tāpat kā Otrā pasaules karā virs Zvārdes pikē dažādi lidaparāti, atkal dārd bumbu sprādzieni... Arī tagad (1990.g.) turpinās reaktīvo lidmašīnu rūkoņa virs Lielauces. [...]

Šovasar ar radiem nolēmām apskatīt Rīteļu kapus, kur tūlīt pēc kara tika apglabāts mans vecaistēvs. [...] Radās nospiedoši drūms iespaids. Kādreizējie lauki aizauguši ar alkšņiem. No ēkām palikušas krāsmatas un drupas. Cilvēks, kam šeit pagājusi bērnība, nespēj vairs pazīt vecās vietas, pat grūti orientēties apvidū. Vietām armijas atkritumu kaudzes. [...] Sprādzienu bedres uz ceļiem. [...] Gadās arī kāds sapratējs armijas cilvēks, kas ir ar mieru parādīt mūsu brauciena galamērķi – kapus (kuņus nu nekādi nespējam atrast). [...] Ir tikai paugurs ar mērķi vidū. Daudzu zvārdenieku pēdējās mūžamājas ir vienkārši nostumtas ar buldozeru. Tas jau ir kaut kas vairāk par necieņu."

Kad Padomju savienība bija likvidēta un pavīdēja pirmie brīvības stari, saldenieki organizēja protesta demonstrācijas, kas atbalsojās arī pasaules presē. 1990. gadā atzīmējami divi ievērojami notikumi – jūlijā un novembrī.

21.jūlijā vairāki simti dalībnieku pēc sapulcēšanās Saldus centrā devās sakopt Rīteļu kapus. Dalībnieki sakārtojās kolonnā un, nesot vienpadsmit baltus koka krustus, devās uz Rīteļu kapiem. Priekšgalā soļoja Vides aizsardzības kluba mācītājs Miķelsons. Ārpus pilsētas ceļu turpināja autobusus.

Pie kapiem ir uzraksti: „Stāt, šaus!" un „Poligona teritorijā braukt un iet stingri aizliegts". Saprotams, šais uzrakstos pirmā vietā ir kungu (krievu) valoda, otrā vietā kalpu (latviešu) valoda. Pirmajā pasaules karā vācu okupācijas laikā uzraksts bija tikai „Šaujamlaukums". Tagad kungi ir mainījušies, un arī uzraksti kļuvuši bargāki.

Dalībnieku kolonna pārkārtojās pēdējo simt metru gājienam līdz kapsētas vārtiem. Pie kapiem atskanēja komanda: „Stāt! Šaušu!" Pārrunās ar poligona komandantu Pušņoju viņš apgalvoja, ka ceļš tālāk esot mīnēts un ka visi kapsētā apraktie liķi esot jau apbedīti citur. Abi šie apgalvojumi izrādījās meli.

Mākslas fotografa Roberta
Johansona „Mātes asaras”
Māksla 2 (1978)

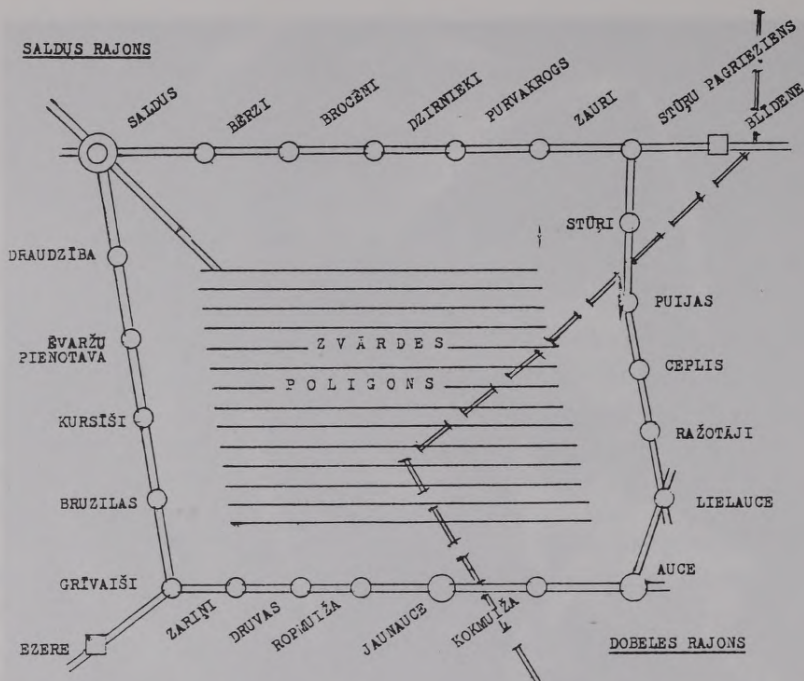

Galu galā komandants piekāpās un atļāva iet kapos. Mācītājs Miķelsons svētīja kapos uzstādītos krustus. Bija redzams, ka kapi kādreiz rūpīgi kopti, bet tagad celiņi aizauguši un izrautajās bedrēs šur tur redzami cilvēku kauli.

Krievu karavīri iesvētīšanas ceremonijā noskatījās ar redzamu smīnu. Vai ar šiem krustiem notiks tas pats, kas notika ar pulkveža Kalpaka atjaunoto pieminekli Airītēs, kad tas bija jāatjauno trīs reizes?

Pēc ceremonijas Saldū notika preses konference. Tanī piedalījās arī poligona komandants. Pēc tam, kad viņš bija aizstāvējis bijušās Padomijas valdības rīcību, viņam jautāts, vai viņš atzīst, ka poligons atrodas piemērotā vietā, un viņš pēc vilcināšanās atbildējis, ka vieta neesot piemērota.

Tā paša gada 18.novembrī plašu atsaucību guva Latvijas tautas frontes Kurzemes nodaļu un Vides aizsardzības kluba organizētā protesta akcija „Poligona aplenkums”. Pēc LETA ziņojuma, vairāk nekā 30 000 dalībnieku pulcējās posteņos, kas veidoja ap 100 km garu „ķēdi” apkārt poligonam, pieprasot tā likvidēšanu. Nami

Akcija „Poligona aplenkums”. Attēls pārņemts no *Montrealas latviešu biedrības ziņotāja* 1991.g. janvāra nr.

bija greznoti ar Latvijas karogiem, ap poligonu riņķoja karogoti autobusi, skrēja sportistu stafetes. Raksturīgi un nozīmīgi, ka akcijā piedalījās daudz jaunatnes.

Silva Kronberga, „Vēlreiz par poligonu”, *Saldus zeme* 131 (1990.gada 1.novembrī): „LPSR MP priekšlikumi par poligona likvidēšanu ir nosūtīti uz BKA un PSRS aizsardzības ministrijai. Atbildē pieprasīts pārtraukt „ažiotāžu” ap notikuma vietu. Te domāta piketu, mītiņu pārtraukšana, kā arī visu šo darbību atspoguļošana masu informācijas līdzekļos. Kaut gan PSRS aizsardzības ministrijai tika dots valdības uzdevums kopā ar Latvijas republikas ministru padomi izskatīt šo jautājumu, PSRS aizsardzības ministrija šo uzdevumu līdz šim atstājusi bez ievēribas.”

Valda Darmane, „Tautai šī armija nav vajadzīga”, *Saldus zeme* (1990.g. 20.novembrī): „[...] vairāki desmiti tūkstoši rajona iedzīvotāji, atbalstītāji no Rīgas, Dobeles, Kuldīgas, Talsu, Ventpils un citiem rajoniem piedalījās akcijā „Poligona aplenkums”. [...] Visos posteņos tika nolasīta un atbalstīta rezolūcija pret aviācijas poligona Zvārdē, par Latvijas demilitārizāciju. [...] Poligona pastāvēšanas 35 gados tas rajonam un Latvijas tautsaimniecībai nodarījis zaudējumus aptuveni 800 miljonu rubļu apjomā, nemaz nerēķinot par ekoloģisko, morālo postu.”

(Piebilde: akcija *Zvārdes aplenkums* notika 1990.g. 18.novembrī. A.Plaudis)

Tomēr vēl 1992.gada jūnijā *Saldus zeme* rakstīja: „Bumbas krīt joprojām”. Un akadēmiķis Jānis Stradiņš, 1994.g. augustā piedaloties nelielā ekoloģiskā ekspedīcijā, lai izvērtētu bijušā poligona zemes atjaunošanas iespējas, redzētā satriekts, konstatē: „Pagaidām viss apvidus kā izmiris – nopostītas un sabumbotas mājas, bijušās Veczvārdes muižas un baznīcas atliekas. [...] Visā apvidū atradām vienu jaunsaimnieci (viņa runāja krieviski) un Latvijas armijas posteni pie Zvārdes ezera. Bet vislielāko iespaidu atstāja sabumbotā kapsēta – joprojām ar bumbu bedrēm, pat pamestām aviobumbām – un milzu plašs klajums ar bumbu mērķiem. [...] (Vēstule autoram 1994.g. 14.augustā.)

Noslēdzot pārskatu par Latvijas „neredzamo pilsētu”, vēlēsim, lai tā jo drīz pilnīgi atbrīvotos no pusgadsimtena ilgās velnu un burvju apsēstības un lai atkal celtos augšā Latvijas **ZVĀRDE** !

33. POSMS

Kursīši

Kursīši atrodas 16 km uz dienviddienvidrietumiem no Saldus un Latvijas patstāvības laikā bija ērti sasniedzami pa lielceļu. Tā kursīšniekiem bija iespējas piedalīties Saldus sabiedriskajā dzīvē, turklāt neatstājot novārtā pašu sabiedrisko rosību.

Latvijas vēstures avotos Kursīši pirmo reizi minēti 1702.gadā. Līdz 1753.gadam tie bija Saldus-Ezeres draudzē, vēlāk Kursīšu-Zvārdes draudzē. 1753.gadā Kursīši ir Kurzemes hercoga muiža, un ar Kurzemes iekļaušanu Krievijā 1795.gadā tie ir Krievijas kroņamuiža.

Pēc Kurzemes hercoga Frīdriha Kazimira rīkojuma 1695–1698.g. celta Kursīšu baznīca, ko apkalpoja Saldus mācītājs, bet no 1727.g. Kursīšu pašu mācītājs. Tikai ap 1800.g. dibināta Kursīšu mācītājmuiža 4,7 km uz austrumiem no Kursīšu kroga.

Ap 1900.g. Kursīšos bija: Kursīšu krogs, Kursīšu mežniecība, Lemzere, Veczvārde, Jaunzvārde, Zvārdes mežniecība, Slakteži, Veczvārdes privātmuiža, namnieku lēnis Jumpravieši un Kursīšu mācītājmuiža.

1938.gadā Kursīšu pagastā ietilpa: Kursīši, Bruzilas, Slakteži, Kursīšu mācītājmuiža un Mežciems (Kursīšu mežkunga muiža).

Avots: Feldmann etc., *op.cit.*, 314.lpp.

1989.gadā Kursīšu pagastā un valsts saimniecībā „Kursīši” bija kopā 458 iedzīvotāji (sk.: Rusmanis uc., *op.cit.*, 172.lpp.). Kursīšu baznīca Otrā pasaules karā sagrauta.

Mūsu grāmatā jau agrāk pieminētas Kursīšos dzimušās izcilās personas: dzejnieks Kārlis Krūza, pasaules meistars sportā virsleitnants Kārlis Kļava un tēlnieks Kārlis Zāle. Kamēr par abu pirmo dzimšanas vietu literatūrā domstarpību nav, par Brīvības pieminekļa autoru Kārli Zāli ar tādām ir jāstopas.

Arhitekts Vaidelotis Apsītis (dz. 1921) monografijā *Kārlis Zāle* (1988) pauž uzskatu, ka literatūrā agrāk minētie dati par tēlnieka dzimšanas vietu un datumu esot maldīgi, tāpat atzīmes Zāles paša dokumentos neatbilstot īstenībai. Kārlis Zāle esot dzimis 1888.g. 16.oktobrī Mažeikos, Lietuvā. Šie dati minēti arī *Latvijas padomju enciklopēdijā* 10.1 (1987), kur dzimšanas datums (28.oktobrī), acīm redzot, ir pēc jaunā stila.

Savu apgalvojumu Apsītis dibina vispirms uz konstatējuma, ka ieraksts par Kārļa Zāles dzimšanu nav bijis atrodams baznīcas grāmatās – ne Kursīšu, ne tuvāko kaimiņu draudžu. Turpretim Griezes draudzes grāmatā bijis ieraksts, ka tur 1888.g. 6.novembrī kristīts 16.oktobrī dzimušais Mažeīķu mūrnieka Friča Zālīša un viņa sievas Ilzes dēls Johans Kārlis Leonhards.

Liekas iespējams, ka uz šī ieraksta Griezes baznīcas grāmatā (kas varēja arī būt kļūdains) dibinājās dati Liepājas sv. Annas baznīcas reģistros par Kārļa Zāles iesvētīšanu un laulībām. Zāle pats 1919.gadā deklarējis, ka dzimšanas apliecību viņš esot nozaudējis.

Kārlis Zāle pie grupas „Ievainotais jātnieks” meta 1926.gadā

Apsītis arī nenoliedz iespēju, ka Kārļa tēvs uz Mažeikiem varēja būt devies viens pats un ka Kārļa māte būtu varējusi pārcelties pie vīra vecākiem uz Kursīšiem. Esmu pārliecināts, ka tā arī būs bijis un ka Kursīšu pagasta valdes 1914.gadā izdotā apliecība nebija viltota, bet atbilstoša īstenībai. Maz ticams, ka Kārļa Zāles māte, gaidot bērna dzimšanu, būtu devusies līdz savam vīram mūrnieka pagaidu darbos, bet ja tas būtu noticis, šis fakts ir jāpierāda.

Katrā ziņā, šeit vēl ir uzdevums nākošam pētniekam, lai noskaidrotu šo, pēc Vaideloša Apsīša definējuma, „mīklaino neskaidrību”.

34. POSMS

Trīs saldenieku paaudzes

Kā *Grāmatas par Saldu* izdevējs aicināju savu jaunības draugu Nikolaju Zoldneru uzrakstīt apcerējumu par Zoldneru ģimeni. Zoldneri ir triju paaudžu saldenieku ģimene: vectēvs Mārtiņš Zoldners, tēvs Jānis Zoldners un dēls Nikolajs Zoldners.

Nikolajs uz šo aicinājumu atsaucās un kā pieredzējis autors (45 referāti, 48 zinātniskās publikācijas) uzrakstīja tālāko apceri. Viņš minēja, ka arī Rozentālu ģimene ir vairāku paaudžu saldenieki. Atbildēju, ka Rozentāliem *Grāmatā par Saldu* jau būs veltīts atsevišķs posms (sk. 232–240. lpp.).

Seko Nikolaja Zoldnera raksts.

SALDUS

Oficiālā valsts valoda Baltijas zemēs gadsimteņu gaitā ir mainījusies atkarā no šo zemju okupantiem. Tā arī pilsētu vārdi laika tecējumā vairākkārt mainījušies.

Vāciski Saldus pilsētu sauca *Frauenburg*. Kad Baltija kļuva par Krievijas provinci, gubernātors Nabokovs mēģināja Saldu pārkristīt par Bogojavlensku, kam nebija atsaucības. Tad 1914.gadā, lai izdabātu krievu administrācijai, ierosināja patīkamākus vārdus – Sladkovu, Sladogradu, Sladoku, Cecerogradu (krieviski: *sladko* = salds).

Tomēr visās laiku maiņās Saldus cieši turējās pie sava vecā vārda, kāds tas arī palicis šodien *SALDUS*. Arī paši saldenieki – gan studijās un darbā svešumā, gan vēlāk kļūstot bēgļu gaitās, ar laiku tomēr labprāt atgriezās savas bērnības apvidū un dzimtenē – Saldū.

SALDENIEKI

Vecos laikos Cieceres pagasta Kalnamuižā pie Saldus valdīja barons Reke. Lielceļš no Saldus uz Jelgavu gāja caur barona īpašumu, ar Biļļu krogu ceļa malā, kalna galā.

Ap 19.gadsimteņa vidu muižas vajadzībām iepretim krogam uzbūvēja kalvi ar atslēdznieka darbnīcu. Tajā ilgus gadus kā meistars darbojās vecais kalējs Mārtiņš Zoldners. Strādājot ar vairākiem palīgiem, kalējs kļuva turīgs amatnieks, kam piedēvēja pāris mehāniskas kuļamgarnitūras. Tās braukāja pa Kurzemi un pret samaksu izkūla lauksaimniekiem labību.

Darbīgais kalējmeistars kopā ar sievu aktīvi piedalījās Saldus sabiedriskajā dzīvē. Mārtiņš Zoldners bija rosīgs Saldus sadraudzīgās biedrības dalībnieks un tur sadarbojās ar savu amata brāli kalēju Miķeli Rozentālu no Saldus pagasta *Bebru* mājām, kuŗa dēls Janis kļuva ievērojams gleznotājs.

Pretim Mārtiņa Zoldnera jauniegādātajam īpašumam ar pastakantori dārzā aiz bijušā policijas nama gleznotājs Janis Rozentāls pēc paša meta uzcēla darbnīcas ēku. Tā vēlāk kļuva par viņa gleznu krātuvi un ir pazīstama kā *Rozentāla mūzejs*, kas allaž pulcina apmeklētājus.

Sekodams tā laika cunftīgām amata paražām un sava drauga kalēja Rozentāla piemēram, vecais Zoldnera tēvs nolēma arī savu vienīgo dēlu Jāni (dz. 1877.g. 28. aprīlī) sūtīt zeļļa gaitās mācīties amatu mechaniskā nozarē Rīgā.

Tā nu Jānis uzsāka savas mācekļa gaitas vispirms a/s Mašīnfabrika un katlu būvētava *Richard Pohle* Rīgā. Tur viņš nostrādāja no 1895. līdz 1898.gadam un ieguva kārtīga atslēdznieka apliecību.

Mārtiņš Zoldners nolēma savu dēlu izglītot tālāk par inženieri. Jāni nosūtīja uz Vāciju Mitveides tehnikumā Saksijā studēt mechaniku un elektrotehnikas inženierzinības. To viņš sekmīgi veica un 1902.gadā pārnāca mājās ar mechanikas un elektrotehnikas inženiera diplomu.

Ar 1903.g. 1.janvāri Jānis Zoldners iestājās darbā par mašīninženieri mašīnfabrikā *G.Pirwitz & Co* Rīgā, pēc viena gada pārejot pie firmas *Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft* Rīgā sākumā par mašīnu konstruktoru, tad laborātorijā un beidzot par uzņēmuma vadītāju (*Betriebsleiter*) līdz 1907.g. 15.martam, kad ar visu ģimeni pārcēlās darbā uz Tallinu.

Pa to laiku vecais Mārtiņš Zoldners izbeidza savu kalējmeistara darbu un pārcēlās uz dzīvi vienā no savām jauniegādātajām mājām Saldū, Striķu ielā, pretim Jaņa Rozentāla darbnīcai. Ar Rozentālu viņš bieži satikās, līdz mākslinieks 1903.gadā pārcēlās uz dzīvi Rīgā.

Jānis Zoldners Tallinā sāka darbu par elektrotehnikas inženieri akciju sabiedrībā *Volta*. Tallinā 1909.g. 24.februārī viņa sievai Annai piedzima dēls Nikolajs Georgs. Sakarā ar ģimenes pieaugumu Jānis Zoldners novembrī pārcēlās jaunā darbvietā uz Pēterpili pie akciju sabiedrības *Schuckert* par mechaniskās darbnīcas vadītāju, kur palika līdz 1910.g. beigām, kad pārgāja darbā lielajā Mechanisko fabriku apvienībā par projektu vadītāju tvaikakatlu būves nodaļā.

Kaŗa apstākļu dēļ dzīvei Pēterpilī pasliktinoties, inženieris Zoldners 1916.gadā nosūtīja savu ģimeni – sievu Annu ar mazgadīgo dēlu Nikolaju uz Iekškrieviju – Orlas pilsētu. Tur darbojās no Rīgas 1915.gadā evakuētā vērtijamo mašīnu rūpnīca, kuŗas īpašnieks J.Auls bija tēvam labs paziņa.

Lieliniekiem 1917.g. 8.novembrī pārņemot varu Pēterpilī, tēvs atstāj darbu un dodas uz atbrīvoto Latviju, kur 1918.gadā apmetas uz dzīvi Rīgā – mātei tur Tallinas ielā bija savs nams.

Uz Iekškrieviju drošībā nosūtītajai ģimenei neiznāca Orlā ilgi palikt, jo no dienvidiem tuvojās baltgvardu Denikina armijas spēki. Tādēļ māte ar Nikolaju 1918.g. sākumā pārcēlās uz dzīvi pie mātesmāsas Ženijas Maskavā. Viņas vīrs R.G.Sokolovs bija Maskavas kuŗaakadēmijas loceklis. Es paliku pagaidām dzīvot pie viņiem Maskavā. Mana māte tikmēr atrada iespēju atgriezties Rīgā, lai pievienotos tēvam, kas jau bija mājās Latvijā.

Man dzīve Maskavā patika itin labi. Daudz ko dabūju redzēt un mācīties. Pat klavier spēli gribēja man iemācīt! Tomēr ciemošanās bija jāizbeidz, un arī man bija jābrauc mājās.

Tēvs bija izkārtojies ar Centrālo bēgļu biroju Maskavā manu braucienu grupā ar citiem latviešu bēgļiem vilcienā uz atbrīvoto Latviju. Tur Rīgas stacijā tēvs mani priecīgi sagaidīja, jo nebija mani redzējis kopš 1916.gada. Pēc pāris mēnešu

nodzīvošanas pie vecākiem Rīgā nolēma mani vest uz Saldu pie vectēva, kur man būs mierīgāka dzīve. Saldū varēšu sākt latviešu skolas gaitas. Tā nu nākamā vasarā ar vilcienu līdz Aucei un tad ar pajūgu braucām uz Saldu tos 43 kilometrus.

Nodibinoties Latvijas valdībai, tēvs 1920.gadā iesaistās darbā par inženieri Rūpniecības departamentā. Tur viņš nostrādā līdz 1925.gadam. Tad pāriet darbā kā muitas eksperts Latvijas muitas dienestā Ventspilī, līdz aiziet pensijā 1932.gadā, pāmākot uz dzīvi Saldū pie savas mātes un dēla Nikolaja.

Saldū pamatskolu beidzu paātrinātā tempā jau 1924.gadā. Atceros tā laika skolas direktoru J.Salnu, skolotājus R.Rudzīti un A.Klēbachu.

Pamatskolai sekoja Saldus pilsētas ģimnazija. Skolas ēka atradās skaistajā Kalnamuižas parkā. Atceros direktoru J.Lāvu un skolotājus Ž.Ceru, Fr.Drēziņu, M.Ventiņu, Bertu Blūmentāli un Hafneri.

Pēc ģimnazijas beigšanas devos uz Rīgu, kur 1928.gadā izturēju iestājpārbaudījumus LU inženierzinātņu fakultātē. Pēc sekmīgi uzsāktām studijām varēju sākt profesionālu darbu un ar to pelnīt.

No 1930. līdz 1932.gadam strādāju Latvijas jūrmiecības departamenta Ūdens pētīšanas institūta norīkojumā Daugavas, Ventas un Ogres upes hidrografiskos un hidrometriskos pētīšanas darbos. Pēc tam vasarās strādāju būvdarbos: 1933.gadā Rīgas ostas krastmalas izbūvē, 1934.gadā Miķeļbākas dzelzbetona torņa būvdarbu uzraudzībā, 1935.g. vasarā mani kopā ar otru studentu, profesora Ed.Veisa dēlu Hansu universitāte nosūtīja ūdensbūvju praksē uz Zviedriju.

Kopš 1936.gada kā prof. Veisa pilnvarotais biju būvuzraugs Brocēnu cementfabrikas jaunbūvē (sk. 262.lpp.). Tur strādāju līdz 1938.g. 15.maijam, kad man bija jāiet obligātajā kaņaklausībā. 15 mēnešu ilgo dienesta laiku kalpoju Latvijas armijas Autotanku pulkā Rīgā, sasniedzot rezerves leitnanta pakāpi.

1939.gadā izturēju LU inženierzinātņu fakultātē akadēmisko galapārbaudījumu. Molotova un Ribentropa pakta rezultātā šai gadā sākās Latvijas okupācija. 1940.gadā nobeidzu un aizstāvēju universitātē zinātniski tehnisko darbu un 24.maijā saņēmu savu būvinženiera diplomu par piešķirto gradu. Ar 31.jūliju sāku strādāt inženiera Ed.Lūša būvuzņēmumā par būvdarbu vadītāju Grobiņas lidlaukā pie Liepājas, ceļot angarus krievu lidmašīnām un kaņaspēka kazarmas.

1941.g. februārī pārcēlos darbā uz Rīgu PSRS aviācijas un būvniecības montāžas tresta fabrikā *Provodnik* par vadītāju fabrikas būvdarbos Sarkandaugavā. Oktobrī Vācijas armijai to pārņemot, mani aicināja palikt savā vietā par būvdarbu vadītāju turpat. Tai pašā laikā ar vācu iestāžu atļauju sāku darboties kā patstāvīgs būvuzņēmējs ar būvkantori Rīgā (pretim operas namam).

Veicu šādus plašāka apmēra darbus: Atjaunoju grants smelšanu Daugavā pie Jumpravmuižas, izcēlu vairākas nogrimušas liellaivas un piegādāju granti vācu kaņaviācijas būvvietām Rīgā. Paplašinot grants piegādi būvēm, atvēru grantsraktuves Tukumā, piegādājot granti būvvietām Rīgā pa dzelzceļu. Iekārtoju Ķīpsalā liellaivu būvdokus, uzbūvējot divpadsmit 600 tonnu tilpuma grantslaivas akciju sabiedrībai *Binnenschiffahrt GmbH* Rīgā. Veicu firmas *C.Ch.Schmidt* cementfabrikas pārbūvi Podragā, kā arī akciju sabiedrību *Rīgas ģipsis* un *Šifers* fabriku jaunbūvju darbus Ilģuciemā.

1944.g. augustā, fronteī caur Jelgavu tuvojoties Rīgai, saliku smagajā kravasmašīnā pāris papes kastes ar savām mantām. Tām uzliku virsū ķerras, lāpstas un darbarīkus, it kā braucot darbadienesta norīkojumā. Atstājot Rīgu pāri pontonu tiltam, aizejošā vācu transporta virknē devos uz Jūrmalas šoseju. Braucot caur

Zoldneru nams Saldū 1994.gadā

Tukumu, 29.augustā sasniedzu Saldū. Tur pāris dienas uzkavējos tēva mājās, Striķu ielā. Otrpus ielas bija policijas nams un Kuldīgas aizsargu bataljona stābs. Atbalstot aizsargus, pēc viņu aicinājuma nodevu viņiem savu ziedojumu 1000 vācu marku apmērā, par ko saņēmu no bataljona komandiera A.Andersona pateicības rakstu.

Manam tēvam Jānim Zoldneram slimīgās vecās mātes Minnas dēļ atsakoties man līdzī braukt, devos savā smagajā auto tālāk uz sievas vecāku mājām Dinsdurbē pie Vaiņodes. Tur konstatēju, ka Ligita ar mazo pusotra gada veco meitiņu Ilzīti sava brāļa Imanta pavadībā atstājusi Dinsdurbi jau 1.augustā. Būdamā stāvoklī, Ligita nekur tālu netika, tikai līdz Rucavas jūrmalai, kur mācītāja Kamola kundzes dzīvoklī 2.augustā piedzima mūsu otrā meitiņa Artiņa.

Ierados Liepājā ar savu smago auto septembra sākumā un sameklēju savu ģimeņi, kas bija apmetusies Dr. Alkšņa mājā. Kad ģimene bija sakārtojusies tālākai braukšanai, sāku noskaidrot iespējas ar kuģi no Liepājas braukt uz Vāciju. Tāda iespēja radās oktobra sākumā, kad mūsu ģimene ar A.Alkšņa kundzi kā aukli 1944. gada 11.oktobrī tikām uz kāda vācu armijas transporta kuģa kā bēgļi ceļā uz Vāciju.

Ieradāties Gotenhāfenā 13.oktobrī. Tur mūs ielādēja prečuvilcienā braukšanai tālāk uz kādu bēgļu uztveršanas nometni Vācijas iekšienē. Braucām uz Mēranes (*Meerane*) pilsētiņu (ap 40 km no Leipcigas), kur Dr. Alksnim it kā būtu bijis kāds vecs paziņa, ārsts, kur varētu pieteikties. Pēc nedēļas ceļā tur ieradāties. Tomēr izrādījās, ka šī bija kaņarūpniecības pilsētiņa, kuņā ārzemju bēgļiem neatļāva dzīvot. Dabūjām rakstveida pavēli līdz 31.oktobrim no šīs pilsētas pazust un doties uz uztveres nometni Ausigā.

Tas mums nebija pieņemams, un mēs steidzīgi dienu iepriekš aizbraucām ar vilcienu uz Aui, kur jau bija apmeties manas sievas vectētiņš prof. Dr. Jānis Sanders un kur bija gaidāmi arī abi sievas vecāki – Dr. Visvaldis Sanders ar sievu. Pirmās divi nedēļas Auē apmetāties viesnīcā kopā ar Sanderiem. Pēc tam mēs varējām irēt kādu tukšu privāto dzīvokli, kur nodzīvojām līdz maija vidum.

Tad no vāciešiem sāka ienākt ziņas, ka Aue ir iedalīta krievu okupācijas zōnā un drīzumā te ienāks krievu kaŗaspēks. Tas mūs uztrauca, un mēs steigā plānojām, kā no ņejienes tikt projām tālāk uz rietumiem, amerikāņu zōnā.

Atradu ceļu un veidu, kā sasniegt tuvāko amerikāņu armijas stābu *APO 78*, kur dabūju sev un ģimenei rakstveida caurlaidi un 1945.g. 18.maijā varējām krustot amerikāņu armijas līniju, it kā dodoties uz savām mājām Hofā, Bavārijā. Tad sarunāju kādu vecu smago auto, samaksāju labi vācu ņoferim, kopā ar vēl kādiem latviešiem steigā atstājām Aues pilsētiņu un devāmies cauri tuvākajam amerikāņu caurlaides punktam virzienā uz Hofu (*Oberfranken*).

Ieradušies Hofā (*an der Saale*) amerikāņu zōnā, mēs bijām drošībā no krieviem. Te atradām jau priekšā daudzus latviešu bēgļus. Savas autokravas mantas novietojām kādā spedicijas firmas noliktavā, un paši apmetāmies pie pazīstamas latviešu ģimenes – Rauchmaņiem, kas te nomāja māju. Prāvests V.Sanders drīz sapulcināja krietnu latviešu pulciņu ņejienes baznīcā, rīkojot tur rēgulārus dievkalpojumus un sanāksmes, tā nodibinot ņeit latviešu bēgļu satikšanās centru.

Hofā nodzīvojām līdz 14.jūnijam, kad devāmies tālāk uz Bambergu. Tur palikām līdz 16.jūlijam. Dzīvodami amerikāņu okupētajā zōnā, dzirdējām, ka Vācijas ziemeļdaļā, angļu zōnā Detmoldā rosīgi darbojas latviešu centrālās organizācijas. Arī iespējas izceļot uz aizjūras zemēm tur esot daudz labākas. Tas mani ierosināja pārcelties ar ģimeni uz angļu zōnu.

Sievas vecākiem paliekot Vircburgā, Bavārijā, es ar savējiem nolēmām braukt uz Detmoldu. Atkal sarunāju kādu kravasauto braucēju, kas mūs paņēma līdz. Salādējām savas mantiņas virspusē, sievu ar bērniem ņofeŗa būdā, un abas vecākās dāmas – māti un mātesmāsu – ietupinājām kulbā starp kastēm. Man pašam atlika tikai viena vieta – mantu kaudzes galā. Tas man gandrīz maksāja dzīvību – kaut kur ceļam pārstiepts amerikāņu armijas telefōna kābelis braucot norāva mani pa gaisu kā putnu.

Tā lidojot, momentā aptvēru, ka jānokrīt uz ceļa ka kaķim, uz visām četrām. Tas man arī pa daļai izdevās, un es paliku uz asfalta bruģa guļot uz vēdera. Kaut arī biju krietni sadauzījies, tomēr ceļu turpināju, guļot uz auto dubļu aizsarga, piesiets ar siksnu.

Iebraucām Detmoldā 18.jūlijā, atstājām visu mantu kravu spedicijas firmā un paši pagaidām apmetāmies viesnīcā, pēc tam privātdzīvoklī līdz izceļošanai uz Kanādu.

Kad ieradāmies Detmoldā, man norādīja, ka mums kā bēgļiem jāpieteicas „pārvietoto personu” nometnē Augustdorfā pie Detmoldas. Kaut arī dzīvojām privāti, pārtiku varējām saņemt.

Pieteicos vācu darba pārvaldē, kur mani kā angļu valodas pratēju 1946.g. 5.augustā iedalīja britu armijas inženieru būvgrupā kā garnizona būvinženieri.

Hidesenā pie Detmoldas pulcējās tā laika latviešu sabiedriskie un kultūras darbinieki. Tur darbojās arī Latviešu centrālās padomes komiteja ar prof. P.Kundziņu, A.Švābi un F.Gulbi priekšgalā un J.Niedru kā kancelejas vadītāju.

Saziņā ar britu militāro pārvaldi radās, t.s., Baltiešu centrālā padome (Baltic Central Advisory Council), kuŗā no latviešiem bija J.Mieziš, Dr.ing.E.Dravnieks un citi. Viņi mani izraudzīja par būvinženieru pārstāvi Vācijas britu zōnā. ņai amatā es darbojos no 1947.g. 1.novembŗa līdz 1949.g. 15.janvārim, kārtojot britu zōnas DP speciālistu kartotēku Starptautiskajai bēgļu organizācijai (*IRO*) Lemgō.

Esot britu zōnas DP būvinženieru pārstāvim, man bija tiesības arī starpzōnu braucienam pa dzelzceļu. Tā es varēju piedalīties 1948.g. 8. un 9.maija latviešu inženieru sanāksmē Eslingenā. Tajā nodibināja Latviešu inženieru apvienību ārzemēs (LIAA), kuŗas pagaidu valdē mani izraudzīja par britu zōnas pārstāvi. Šīs sanāksmes ierosmē abās – amerikāņu un angļu zōnā nodibinājās 20 LIAA kopas. Šo koku delegāti 13.novembrī Eslingenā ievēlēja LIAA valdi – priekšsēdi prof. Vilhelmu Burkēvicu, vicepriekšsēdi inž. Nikolaju Zoldneru un pārējos.

Kārtodams DP speciālistu kartotēku Lemgō, es 1948.g. aprīlī reģistrēju deviņu vīru būvinženieru grupu: piecus latviešus, divus igauņus, vienu lietuvieti un vienu ukraiņi izceļošanai uz Kanādu, ieskaitot arī mani pašu. Šo sarakstu nosūtījām Kanādas imigrācijas ministrijai, piedāvājot kvalificētus darbiniekus būvniecības nozarē. Toreizējais Kanādas imigrācijas komisārs L.Fortjē (Fortier) šo piedāvājumu akceptēja un uzdeva *IRO* centrālei Ženēvā kārtot šīs speciālistu grupas un viņu piederīgo ieceļošanu Kanādā.

1949.g. 30.martā devāmies uz *IRO* izceļošanas nometni Fallingbostelē pie Brēmenes. Tur mūs intervēja Kanādas konsuls. Pārbaudīja arī reflektantu veselību. Mūsu grupas abus igauņus konsuls neakceptēja, un viņi aizbrauca uz Austrāliju. Totiesu viņu vietā cita latviešu ģimene – inženieris A.Spurmanis ar saviem piederīgajiem pēc mana ierosinājuma izšķīrās pieslēgties mūsu grupai un Austrālijas vietā devās līdz uz Kanādu.

Tā es ar saviem pieciem ģimenes locekļiem 1949.g. 28.aprīlī ierados Halifaksas ostā Kanādā. Mūsu 30 cilvēku grupu nosūtīja ar vilcienu uz imigrantu uztveršanas nometni Montrealā. Tā kā mēs nebijām nevienā oficiālā imigrantu strādnieku sarakstā, kam darbavietā bija jau noteikta, mums pašiem bija jāmeklē darbs savā profesijā. Piederīgie varēja pagaidām palikt dzīvot *IRO* nometnē.

Pēc pāris mēnešu nostrādāšanas kādā būvvieta Otavā mani aicināja uzņemties tehniskās laboratorijas vadību kādā lielā gatava betona firmā Montrealā. Strādājot tur no 1949. līdz 1957.gadam, pieņēmu darbā sev kā palīgus daudzus latviešus – gan tehniķus, gan arī studentus vasaras praksē. Tā astoņu gadu laikā pagaidu darbu te atrada kādi 40 tautieši.

Nonākot Jaunajā pasaulē, arī sievietēm bija aktīvāk jāpiedalās ģimenes uzturēšanā. Tā kā mums līdzī turējās arī māte un mātesmāsa, tad par bērnu audzināšanu manai sievai nebija daudz jā rūpējas, un viņa varēja uzsākt darbu ārpus mājas. Tā nu Līgita Zoldnere nostrādāja sešus gadus par grāmatvedi firmā *Aetna Factors* līdz 1957.gada novembrim, kad visa mūsu ģimene pārcēlās uz Otavu.

Arī manai mātei radās blaku interese – par bērnu vasaras nometņu rīkošanu, kur viņa labprāt piedalījās: Ņuglazgovā, Sansuverā, kā arī Tērvetē. Galvenās ēkas priekšā Tērvetē uzstādīja viņas dāvāto no krāsainiem kvarcakmeņiem izgatavoto lukturi. Mātei 1968.gadā aizejot mūžībā, nometņu galvenais rīkotājs Emīls Mazutis ievietoja Montrealas latviešu biedrības *Ziņotājā* iejūtīgu nekrologu par Annu Zoldneri.

Kanādas kalnraktuvju ministrija mani aicināja darbā uz Otavu par būvmateriālu sekcijas vadītāju. Tā pārgāju uz zinātnisku darbu betona tehnoloģijā. Attīstījām jaunas betona pārbaudes metodes un jaunu būvmateriālu veidošanu un pētījām rūpniecības atkritumu izmantošanu. 1965.gadā četru Kanādas zinātnieku grupā apmeklēju arī Padomju savienību un iepazinos ar betona rūpniecību Maskavā, Ķijevā un Minskā. Kanādas valdības uzdevumā iepazinos arī ar betona tehnikas sasniegumiem Vācijā un arī ASV.

Sakarā ar masīvo betona aizsprostu būvēm Kvebekas provincē, kur cēla septiņas ūdensspēkstacijas ar 5,5 miljonu kilovatu kopjaudu, 1970.g. mani bieži aicināja šo aizsprostu būvvietās Labradorā palīdzēt atrisināt betona sastāva problēmas. Piedalījies arī Montrealā EXPO īpatnējā būvkomplekta HABITAT būvproblēmu izvērtēšanā.

Jau kopš 1950.gada esmu biedrs Amerikas būvmateriālu pārbaudes organizācijā (ASTM) un sešus gadus esmu bijis priekšsēdis speciālā betona negraujošas pārbaudes komitejā. 1973.gadā par nopelniem betona pētniecībā mani ievēlēja par Amerikas betona institūta biedru (FACTI). Manis izstrādātās betona pārbaudes metodes ietilpinātas arī Kanādas standartos. No 1960.gada esmu darbojies Kanādas standartu apvienībā un bijis kādas tās apakškomitejas priekšsēdis.

Esmu piedalījies ar referātiem daudzās starptautiskās zinātniskās sanāksmēs un publicējis darbus angļu, franču un spāņu valodā. *Technikas apskatā* iespiesti mani darbi latviski. (Sk. arī: *Archīvs XV*, 248.lpp.)

Aizejot pensijā 1974.gadā, saņēmu atzinības rakstu no toreizējā ministru prezidenta par priekšzīmīgi nokalpotiem 16 gadiem Kanādas valsts dienestā.

Būdams eksperts betona stipruma negraujošā pārbaudē, esmu sakopojis plašu bibliografiju šai nozarē: N.G.Zoldners and J.A.Soles, *An Annotated Bibliography on Nondestructive Testing of Concrete 1975–1984* (1985). Bibliografija aptver visas pasaules literatūru šai nozarē. Par laiku no 1934 līdz 1991.gadam publicēti četri sējumi.

Blakus profesionālajam darbam esmu arī vienmēr atradis laiku sabiedriskajai rosmei. Mana sirdslieta arvien bijusi latviešu inženieru un tehniķu saimes apzināšana un organizēšana trimdā. Kopš ievēlēšanas 1948.gadā LIAA vadībā Eslingenā, Vācijā esmu nepārtraukti darbojies šai organizācijā. Būdams LIAA prezidents 1968 – 1975.g., panācu LIA inkorporāciju Kanādā (1975.g. 4.februārī). Andrim Palejam pārņemot LIA vadību, turpinu darboties par direktoru un rīkotāju vēl tagad.

Ierosināju un palīdzēju savākt materiālus 1975.gadā prof. Edgara Dunsdorfa izdotā *Archīva XV* sējumam (Technika) ar latviešu inženieru īsbiografijām.

Sasniedzot 85. mūža gadu, mani apsveikuši kollēgas – inženieri Montrealā, Torontō un Otavā, korporācijas „Lettonia” globālais prezidijs Ņujorkā, kā arī Otavas Miera draudzes un Senioru kluba vadība. Esmu saņēmis arī tradicionālo apsveikuma diplomu no Ontario premjēra.

Kaut arī sasniedzis ievērojamu dzīves gadu skaitu, tomēr uzturu dzīvus sakarus ar Saldū, kur esmu saņēmis savā īpašumā atpakaļ namu Striķu ielā 17a, bijušo notāriātu. Pārējās ēkas nojauktas, un to vietā uzcelta trīsstāvu dzīvokļu māja, par kuŗas piederību vēl nav skaidrības.

Man atdotajā mājā bija pagaidu bērnu mūzikas skola. To atbrīvojot, māju izīrēju kādam darbīgam saldeniekam, kas ēku pamatīgi izremontēja un tajā iekārtoja vairākas veikalu telpas. Māja atrodas pretīm policijas namam, kuŗa aizmugurē dārzā ir Rozentāla mūzejs.

Skolas laikā Saldū biju aktīvs skautu pulciņa dalībnieks virskopnieka Edgara Dunsdorfa vadībā. Mūsu pulciņa mītne bija vadītāja T.Kalka mājās, sētas piebūvē, kur varējām pulcēties un rīkot nodarbības (sk. 214.lpp.). Labā laikā mēs labprāt gājām sirot itin tālos pārgājienos. Skolas laikā sasniedzu skautos „Vanagu kopa” kopnieka pakāpi. Kā izcilu notikumu atceros mūsu pulciņa piedalīšanos skautu Lielajā nometnē Rīgā 1923.gadā. Sacensībās mēs uzvarējām stafetes skrējienā un mezglu siešanas veiklībā. Tie bija priecīgi jaunības laiki!

EDGARA DUNSDORFA 90 GADI

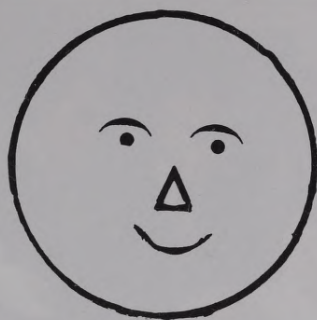
Deviņdesmitajā dzimšanas dienā saņēmu daudz sirsniņu sveicienu un laba vēlējumu. Centos apsveicējiem pateikties ar humorīgu „pašportretu” (sk. attēlu). Ar pateicību atzīmēju viņu vārdus arī šeit. Ja kāds tomēr nebūtu minēts, tad tā ir tikai nejaušība un jubilāra kļūda, par ko jāatvainojas.

ORGANIZĀCIJAS

Latvijas zinātņu akadēmija (Millers, Stradiņš, Ekmanis, Hausmanis). Austrālijas latviešu gaidu jenda (E.Rimšāne). Austrālijas latviešu skautu jenda (A.Celms). Kārļa Zariņa fonda valde (Melburnā). Kārļa Zariņa fonda revīzijas komisija (I.Dimits). Latviešu apvienība Austrālijā un Jaunzēlandē (B.Krūmiņš). LAAJ akadēmisko papildstudiju nozare (V.Šloss). LAAJ kultūras daļa (D.Dārziņa). LAAJ kultūras fonds (J.Lūse). Latviešu kreditkooperatīva Melburnā valde (I.Dimits). Latviešu preses biedrības Adelaides saime (I.Ozoliņa). Latvijas ģenerālkonsulāts Melburnā (E.Dēliņš). Latvijas konsulāts Adelaidē (E.Voitkuns). Latvijas meža darbinieku biedrības meža vēsturnieku kopa (A.Zviedre), Melburnas latviešu biedrības valde (E.Brennere). MLB Daugavas skola (V.Padoms), MLB jauktais koris *Rota* (V.Bendrupis). Melburnas latviešu organizāciju apvienība (K.Kasparsons). Melburnas latviešu vidusskola (K.Brēmanis). Mežzinātnes institūta *Silava* zinātniskā padome (P.Zālītis). Pasaules brīvo latviešu apvienība (V.Paegle). Paula Stradiņa medicīnas vēstures darbinieki (A.Viksna). Rīgas (1.) gaidu vienība Melburnā (R.Celma). Rīgas (102.) skautu vienība Melburnā (A.Vējiņš). Saldus mūzeja darbinieki (Saldū). *Šalkones* padome (M.Bušs).

PERSONISKIE APSVEICĒJI

Astrīde ĀBELE. Kārlis ĀBELE. Valdemārs ANCĪTIS ar ģimeni. Anda ANDERSONE. Maija ANŽE. Edīte ATVARA. Kārlis ATVARIS. Nikolajs BALABKINS. Aina BALODE. Zenta BALODE. Rita BANDERE. Viktors BENDRUPS. Lūcija BĒRZIŅA. Arvīds BĒRZIŅŠ. Gerhards BRĒMANIS. Kārlis BRĒMANIS. Eva BRENNERE. Lara BRENNERE. Miervaldis BUŠS. Skaidrīte CAUNE. Rasma CELMA. Andrejs CELMS. Dace DĀRZIŅA. Dāvids DĀRZIŅŠ. Emīls DĒLIŅŠ. Igors DIMITS. Ivars DRAGŪNS. Aina DRAVNIECE. Fricis DRAVNIĒKS. Ruta DRUVA. Zenta DUNSE. Augusts DUNŠIS. Līvija DŽADŽA (JUDGE). Klīfs DŽADŽS (Cliff JUDGE). Sofija EGLĪTE. Vilis EGLĪTE. Juris EKMANIS. Andrejs ĒRGLIS. Jānis GABLIKS. Morīna GIBSONE (Maureen GIBSON). Gerijs GIBSONS (Gerry Gibson). Arnolds GROSBACHS. Aija GROSA. Daina GROSA. Arnis GROSS. Volfgangs GROSS. Indra GUBIŅA. Viktors HAUSMANIS. Marija IMPOLA. Aleksandrs IMPOLS. JUDGE – sk.: DŽADŽA, DŽADŽS. Aina JURJĀNE. Gunārs JURJĀNS. Katrīna KAPSE. Ivete KĀRKLIŅA. Kārlis KASPARSONS. Brigita KAVALA. Indulis KAŽOCIŅŠ. Jānis KAŽOCIŅŠ. Anda KENNE. Alīse KĻAVIŅA. Kārlis KĻAVIŅŠ. Voldemārs KREIBERGS. Marta KRIEVA. Alberts KRIEVS. Bruno KRŪMIŅŠ. Ēriks KRŪMIŅŠ. Jānis KUCĒRS. Elmārs KUPLIS. Hermīne ĶIPLOKA. Arvīds ĶIPLOKS. Jānis LABSVĪRS. Elvīra LATIŠA. Zigfrīds LEITIS. Brigita LIEPIŅA. Ruta LIEPIŅA. Valda LIEPIŅA. Jolanta LŪSE. Marks LŪSIS. Armands ĻAUĻA. Selga MEDENIECE. Tālis MILLERS. Edvīns MISA. Valija MISIŅA. Hugo MISIŅŠ. Ēvalds MUGURĒVIČS. Irīna OZOLIŅA. Vilis PADOMS. Vaira PAEGLE. Sarma PRIEDKALNA. Jānis PRIEDKALNS. Ilze RADZIŅA. Elfrīda RIMŠĀNE. Alfrēds RIMŠĀNS. Kārlis SĀTIŅŠ. Vija SIERIŅA. Jānis SIERIŅŠ. Selga SILKALNA. Eduards SILKALNS. Arturs STENDZE. Elza STENDZE. Mirdza STILVE. Jānis STRADIŅŠ. Francis SVILĀNS. Ramīrs ŠĒNFELDS. Astra ŠLOSA. Valentīns ŠLOSS. Marta ŠTERNA. Indriķis ŠTERNS. Uldis ŠTERNS. Ināra ŠUBERTE (SCHUBERT). Ivars ŠULCS. Kitija ŠVARCA. Jēkabs ŠVARCS. Valdis TOMANIS. Elsija TOMASA (Elsie THOMAS). Alfrēds VEIKERTS. Anita VĒJIŅA. Arnis VĒJIŅŠ. Līvija VĒRZEMNIECE. Emīls VĒRZEMNIEKS. Arnis VĪKSNA. Pēteris ZĀLĪTIS. Nikolajs ZOLDNERS. Aija ZVIEDRE. Ruta ZVIRBULE. Arnolds ŽUBECKIS.

FERMĀTA, FERMĀTA – ASĪRIEŠU ĶĪĻURAKSTS – SVĪTRA
APKĀRT LOKS

πr^2

Tas ir mans pašportrets!

PASKAIDROJUMS

Fermātas nozīmē, ka esmu nodzīvojis ilgu mūžu. Asīriešu ķīļuraksts iezīmē manu interesi par vēsturi. Svītra ar uzliektiem galiem rāda, ka vienmēr cenšos smaidīt, arī grūtībās.

Formula liecina par manu matēmatikas mīlestību.

Loks simbolizē manus daudzus draugus –
to skaitā arī Jums pateicos par sveicienu deviņdesmitajā gadskārtā.

Edgars Dunsdorfs
profesors, Dr.oec.

Atskatoties uz ilgā darba mūža guvumiem un pametumiem, par savu labāko sasniegumu uzskatu rakstu krājumu *Archīvu*. To vērtēju augstāk par četrām profesūrām pasaules universitātēs un pārējo pētnieka un sabiedrisko darbību. Trīsdesmit trīs gadu ilgā laika sprīdī (1960–1993) ik gadus iznāca ap 224 lpp. bieza latviskām problēmām veltīta grāmata, kas ar 338 autoru līdzdarbību dokumentēja svarīgākās kultūras un sabiedriskās parādības latviešu sadzīvē brīvajā pasaulē. Reizē *Archīvs* arvien pauda ticību brīvas neatkarīgas Latvijas nākotnei un centās to uzturēt latviešos plašajā pasaulē.

1990.gadā uzrakstīju dzejoli, kuŗa vienkāršie vārdi ierosināja izcilo Latvijas komponistu Valteru Kaminko to ietērpt krāšņā skaņurakstā (sk. 27–32.lpp.). Pirmteksts iespiests *Archīva* 30. sēj.

PAREĢOJUMS: „DRĪZ BŪS”

*Drīz atkal latvju valodu goda krēslā cels –
Valodu nepiesārņotu, valodu tīru, valodu baltu.*

*Drīz Staburags no dzelmes nīrs,
Staburags gaišais, Staburags cēlais.*

*Drīz atkal jāņugunis liesmot sāks,
Jāņugunis baltās, jāņugunis spožās
Miglu kļiedēs, tumsu šķels.*

*Drīz atkal Latvija brīva būs,
Latvija baltā, Latvija svētā*

*Svešajiem sveikas mās,
Savējos mājup aicinās –*

Drīz, drīz, jo drīz. . .

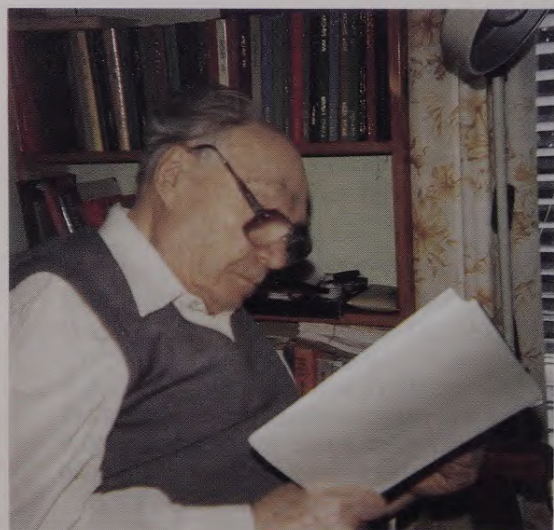
Latvija tagad ir neatkarīga un formāli brīva, bet tās valoda nav „nepiesārņota, tīra un balta”. Asa sāpe ikreiz iedzeļ, lasot Latvijas izdevumos *Archīva* sakropļoto vārdu pēc okupācijas varas uzspiestās pareizrakstības, kas tagad jau tā ieaudzināta jaunatnē, ka viņiem vairs nav kritērija par valodas tīrību.

*Svinību dalībnieki 1994. gada
20. novembrī: priekšā Rasma
Celma un jubilārs; otrā rindā
no kreisās: Sofija Eglīte, Lilija
Dunsdorfa; trešā rindā: Vilis
Eglīte, Arnis Gross, Daina Grosa,
Andrejs Celms, Arvīds Ķiploks,
Hermine Ķiploka*

Edgars un Lilija 1994. g. 20. novembrī

Edgars 1995. g. februārī

SUMMARY IN ENGLISH

This summary does not give a systematic account of each chapter of the autor's work *Grāmata par Saldū* (A book about Saldus). While briefly giving the content of separate chapters it highlights items which the author considered to be of interest to the readers.

Chapter One – Autobiographic remarks; published works: books, articles, translations; editorial work.

Chapter Two – Introduction.

Chapter Three – The history of the name of Saldus.

Saldus is located in Latvia in the centre of the Peninsula of Kurzeme 56° 40' N and 22° 30' W.

In historical documents the name *Saldus* appears only once – in 1253 and subsequently in records it is supplanted by the German name *Frauenburg*. Nevertheless, the Latvian name Saldus has been in use in literature and common parlance till the present day while *Frauenburg* has been forgotten.

Another *Frauenburg* was established in Prussia, at present the Polish *Frombork*.

Tradition has it that the name *Frauenburg* was an abridged form of "die Burg unserer lieben Frau" – the appellative of the Virgin Mary.

As in Latvian *Saldus* has a phonetical likeness with *salds* (*sweet*), some amateur linguists have suggested that *Frauenburg* is an abridged form of "die Burg unserer süßen Frau" which is a shot completely out of target.

Chapter Four – Books containing important material about Saldus.

Significant material can be found in eleven books by ten authors. Among them is a handwritten manuscript by Otto Ernst Bernsteger: *Kurze Chronik des Fleckens Frauenburg* (A short chronicle of the township Frauenburg). The present author has copied this manuscript at the parsonage of Saldus which was later during World War II devastated and the original manuscript presumably destroyed.

Still not published are two manuscripts in book form by Alberts Dravnieks about historical events in Saldus.

Of great significance as to the nationality of the Curonians is the book by the Finnish ethnologist and historian Valentin Kiparsky *Die Kurenfrage* (Helsinki 1939). He finally put to rest the view of historians that the Curonians were a Finno-Ugrian nation and established beyond any doubt that they were of Baltic nationality.

According to modern practice I do not use the appellative *tribe* with its undertone of *savages*. If modern ethnologists do not any longer denote Australian aborigines as belonging to a *tribe*, but instead speak about *people*, then by all means one cannot speak any longer about *tribes* in the historical context of Latvia.

Chapter Five – Historical maps regarding Saldus.

The only historical map which shows the parish of Saldus (Frauenburgsches Kirchspiel) is the map of Kurland accompanying H.von Bienenstamm's book *Neue geographisch-statistische Beschreibung des kaiserlich-russischen Gouvernements Kurland oder der ehemaligen Herzogthümer Kurland und Semgallen mit dem Stifte Pilten* (1841).

The drawing is of very poor quality because of the endeavours of the author to put too many details on the map.

The Estonian historian Heinrich Laakmann has contributed to Reinhard Witt-ram's book *Baltische Geschichte* (1954) a series of general historical maps. As to the nationality of the people of Kurland these maps are misleading.

The Latvian historian Arveds Švābe in 1962 has published a historical map referring to the 13th century. In his view the *terra inter Scrunden et Semigalliam* (where Saldus is located) was uninhabited, even lacking a name in the records. Certainly, a simpler explanation is that the recorder of this information did not know the name of the *terra*.

Chapter Six – Ancient history tales.

Archaeological excavations provide evidence that people lived at the present Saldus at least from the second millennium BC.

The "father of history" – the Greek historian Herodotus (ca. 484–425 BC) describing the fringes of the known world had not much to say about the Baltic. In contrast the Roman writer Publius Cornelius Tacitus (ca. 58–117 AD) mentions the *Aists (aestii)* on the shores of the Baltic Sea as the only nation who collect amber although not realizing its value. Because the name of *aestii* is similar to *Eesti* the Estonians claim to be the nation in question. Yet amber is not found in Estonia, but only in Old Prussia and Latvia.

Chapter Seven – At the dawn of history.

The name of the Curonians (*Cori*) is mentioned for the first time by Archbishop Rimbert in his work *Vita s. Anskarii* referring to 853 AD. About incursions of the Vikings into Kurzeme there are oral traditions and literary descriptions in Scandinavian sagas. Runic inscriptions tell about Nordic navigators who sailed to Kurzeme in commercial missions.

For comprehensive list of sources about the Viking period cf.: Evalds Mugurēvičs, „Skandinavische Geschichtsquellen des 9. bis 12. Jh. und archäologische Befunde auf dem Territorium Lettlands“, *Acta Universitati Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia* 9 (1992).

Chapter Eight – Saldus in isolation.

For centuries Saldus could not be reached by sea or by a navigable river.

Roads? According to Ernst Rechenberg-Linten, *Zustände Kurlands im vorigen und diesem Jahrhundert* (Mitau 1858), only since 1825, due to maintenance, roads in Kurzeme could be used also during the autumn months.

In 1826 regular postal service was established and those who could afford it were able to travel by postal coach.

The railway connection Jelgava to Liepāja built in 1871 bypassed Saldus by 43 km. Only in 1929 Saldus received its own railway station.

Chapter Nine – A project to establish in Kurzeme a realm directly subject to the Pope.

In 1225 AD the Pope Honorius III issued a manifest addressed to Livonians and Prussians promising to them political freedom. On these conditions the King of Kurzeme Lameķis (Lammechinus rex) in 1230 expressed himself ready to be converted to Christianity.

Bishop Albert (ca. 1165–1229) had different ideas about conversion. He had organized the *Order of the Fratres militiae Christi* in Livonia subject to himself, while the other contemporary ecclesiastical orders were subject to the Pope.

The activities of the Bishop were not liked by Rome. This is evidenced by the fact that Albert never achieved the coveted title of Archbishop.

Baldwin, a monk from the Flemish monastery at Aulnes (Balduinus Alnensis) was sent by Cardinal Otto on behalf of the Pope Gregor IX in 1230 to Rīga to settle the dispute over the candidates to the vacancy of Bishop of Rīga. There he met the delegates of the people of Kurzeme and reached an agreement of their acceptance of Christianity.

Baldwin decided to establish in Kurzeme an autonomous Church under direct jurisdiction of the Pope. This was contrary to the interest of the Bishop of Rīga and also of the German Order who started to grant fiefs in Kurzeme.

In 1232 Baldwin travelled to Rome to ask the Pope for a decision. The Pope Gregor IX decided in favour of Baldwin, appointed him the Bishop of Zemgale (Semigallia) and granted to him revenues of Kurzeme for life.

Baldwin did not return immediately to his bishopric or to Kurzeme. In April 1233 he was still in Germany, obviously to recruit personnel for his bishopric.

This was an error because the delay was used by his opponents, particularly by the German Order who had occupied Kurzeme.

Leonid Arbusow (sen.) in his *Grundriß der Geschichte* [...] (1908), p. 35, remarks dryly: „Er verschwindet aus der livländischen Geschichte" (He [Baldwin] disappears from history).

Chapter Ten – The division of Kurzeme.

In 1253 the land of Kurzeme was divided between the Bishop Heinrich and the Master of the German Order (Andreas von Stirland or Anno von Sangerhausen). The Master got two thirds of the land in the six provinces divided (in parentheses the number of localities): *Ceklis* (44), *Dovzare* (12), *Terra inter Scrunden et Semigalliam* (11), *Megowe* (10), *Pilsaten* (4), *Castellatura Poys* (4).

Saldus was located in *terra inter Scrunden et Semigalliam*. This „terra" became subsequently the parish of Saldus.

The eleven localities in the parish of Saldus are listed by the Finnish linguist Valentin Kiparsky, *op.cit.*: *Aunzima* (Auniņi), *Celme* (Celmenieki), *Grewems* (Grīvas mežs) – the suffix *-ems* is an abbreviation of *mežs* = wood; *Labbar* (Labvārde), *Meddenmes* (Medņū mežs), *Newaren*, *Sacsile* (Sesile), *Salden* (Saldus), *Ulliwa* (Ulpi), *Wanderen* (Ciecere?), *Weybene* (not localized).

Chapter Eleven – Kurzeme under the rule of the orders of German knights.

Organization of the orders is described and names of the masters of both orders are chronologically listed.

The author pays attention to a feature completely neglected by the historians – the Latvian auxiliary forces of the German Order.

In 1923 the historian Albert Bauer (1894–1961) published a document "Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen" explaining the term *Wartleute* (in Latin: *speculatores*) which had been previously translated as *Feldwächter* (guardians of fields). Bauer indicated that *Wartleute* means the Latvian auxiliary forces of the German Order.

In 1966 the present author was able to list the names of 16 auxiliaries who were salaried by a special tax levied on farmers of the district of Kuldīga.

Further research is called for to investigate this unique feature of German and Latvian relationship during the period of Latvian history which has been labelled by the historians as a time of oppression.

Latvian auxiliary forces of the German knights! This somehow does not fit in the dismal picture of a period in Latvian history of oppression and tyranny.

Chapter Twelve – The Duchy of Kurzeme.

Names of the Dukes are mentioned in chronological order. When the German Order of Livonia was dissolved in 1561, the last Master of the Order Gotthard Kettler became Duke of Kurzeme and Zemgale subject to the Union of Poland and Lithuania, but was not able to take over all the castles of the country.

Kettler's dynasty lasted till the beginning of the 18th century when the last Duke Ferdinand died without issue.

In 1737 Ernst Johann Biron was elected by the nobility Duke of Kurzeme and was confirmed in this office by the King of Poland August III. His son Peter Biron voluntarily incorporated the Duchy into Russia, and in 1795 Kurzeme became one of Russia's *gubernias*.

Chapter Thirteen – Castle masters in the Saldus district in 18th century.

Chapter Fourteen – Landed estates in the Parish of Saldus.

In a list of the landed estates the following data are given: 1) name of the estate; 2) possessor (not owner!); 3) valuation in unci (German *Haken*, Latvian *arkli*).

I. Estates of the Duke and his widow. II. Estates of the nobility. III. Estates of the middleclass citizens.

Chapter Fifteen – The Parish of Saldus.

On page 125 cf. a map of the environment of Saldus at the beginning of 19th century drawn by Joachim Brotze (1742–1823). The map taken from a faded copy has been emended, but obviously the emendation is not correct as evidenced that in the map the various lakes in the environment of Saldus have been joined together.

Regarding the Parish of Saldus as an administrative entity Bienenstamm mentions in his work (*op.cit.*, p. 127 et seq.) landed estates in Saldus parish giving the number of inhabitants and valuation (in unci) for the year 1839.

Ludmer (*op.cit.*) lists names of landed estates, population and area (recalculated in hectares by the present author) for 1881.

The "Region" of Saldus. – In Latvia the term "region" was introduced by the communists in 1940. After the restoration of democracy in 1993 it was changed to "novads".

Regarding the Parish of Saldus as an ecclesiastical unit there are data about it since the 15th century. The only Roman catholic priest the present author was able to discover was Caspar Schuwenpflug († 1423). The names of the Lutheran clergy in Saldus are known since 1569.

About building the first church in the Parish of Saldus information is scanty, but it is known that in 1555 the Saldus church received donations.

The painting for the altar-piece of Saldus church by the most prominent artist of Saldus Janis Rozentāls *Christ and the Samaritan woman* (cf. p. 136) was rejected by the Pastor of Saldus Theodor Becker and found its home in Jelgava.

Chapter Sixteen – "Cursk Konynghe" (the Kurish Kings).

Historians have different views about the six (later eight) villages of the Kuldīga district: 1) that true to their names the inhabitants of these villages are descendants of kings; 2) that they are only free peasants who have received privileges for their services to the German knights. The oldest privilege dates from 1320.

The present author was able to discover in the Swedish State Archives a previously neglected map of a sacred wood of the "kings" – neglected because at the first glance the drawing seemed to be a meaningless scribbling to test the pen (cf. page 140).

There are traveller's tales from 1586 about the "heathen" customs of the "kings" and so far historians have not solved the puzzle why the Christian church tolerated these customs.

A generation ago my grandfather used to tell stories about ghosts in the woods along the villages of the "kings".

It is significant that a descendant of the Kurish Kings General Mārtiņš Peniķis (1874–1964) became the Commander in Chief of the national army of the Latvian Republic.

Chapter Seventeen – Social background.

The three social groups of ancient times: 1) the rulers, 2) the warriors, 3) the clergy eventually were supplemented by 4) the workers (including peasants, artisans, merchants and labourers).

Chapter Eighteen – Serfdom.

In 13th century before the German conquest of Latvia there also existed three social groups: lords, freemen, thralls (prisoners of war – practically slaves).

With the German conquest the rights of the native (Latvian and Livonian) lords were usurped by the Germans and due to ravages of war the free peasantry gradually lost their freedom and eventually became serfs.

In Kurzeme serfdom was legally established in 1617 and tempered by the declaration that the lords were not permitted to kill their serfs (sic!), but it was declared that the refugee status does not establish a precedent of liberty.

Actually serfdom existed in Latvia already in the 16th century as evidenced by the poet Timann Brakel, the son of the Pastor of Tartu. The Pastor's daughter Dorothea had married a free peasant of the Tukums district Andrejs Gailis and thus the Brakels were familiar with the evils of serfdom.

Among the authors who demanded the emancipation of serfs in the Baltic countries the first were Johann Gottfried Seume (1763–1810) and Garlieb Helwig Merkel (1769–1850). While Merkel's works and activity have been well known by historians, Seume had been neglected by them until recently when the present author published an article about him in *Archivs* VI (1966).

Seume had induced the owner of *Jaungulbene* (in Latvia) and *Vabina* (in Estonia) Jakob Johann Igelström (1735–1804) to emancipate his 3000 serfs in 1802.

A large scale emancipation started in Kurzeme. The initiative came from the serfs themselves. In 1811 eleven peasants addressed a letter in French to the Emperor Alexander I asking him to free the peasants and to allocate to them land from the state-owned landed estates. Because of the Napoleonian war the petition was not successful.

After the war emancipation was carried out in Estonia 1816, in Kurzeme 1817, in Saaremaa 1818, in Vidzeme 1819, in Russia (and Latgale) a generation later, in 1861.

Paradoxically emancipation did not improve the lot of peasants in the Baltic. On the contrary, it became worse resulting in peasants' unrest which induced further reforms. A temporary solution of agrarian problems was found in the sale of farmsteads of the governmental and private landed estates to the emancipated peasants.

Chapter Nineteen – The castle of the German Order at Saldus.

The German name of the castle was *Frauenburg* denoting that the knights had devoted it to the Virgin Mother of Christ. The year of foundation of the castle is not known. In historical records the castle is mentioned only in the 15th century.

The castle was destroyed during the First Northern War and stones of the walls used to build the township of Saldus. Only a perspective drawing by the Court artist Johann Rudolph Storno, supposedly from 1661, is extant (cf. p. 152).

In 1970 the archaeologist Professor Ēvalds Mugurēvičs located the foundations of the castle at the later Saldus landed estate (cf. his reports in Proceedings of the Latvian Academy of Science 1972).

Plan of the foundations of the castle cf. p. 153.

Chapter Twenty – Visits by crowned rulers at Saldus.

The first visitor probably was Peter I of Russia. He was a member *incognito* of a delegation who in 1692 travelled through Latvia to Western Europe.

One day – 23 August 1701 the castle of Saldus was the residence of the King of Sweden Carolus XII. It is recorded in the Register of the Riksarkiv in Stockholm that on that day the King ordered the mobilization of Latvian peasants to construct defences at Bauska.

The next regal visitor was Louis XVIII, though not yet crowned King of France. He spent one night in a Saldus pub on 23 January 1801. The township of

Saldus had not yet been established, but in the vicinity there existed several lodging places where travellers could rest.

Only for one hour (!) on 27 July 1862 returning from the seaside resort at Liepāja to St. Petersburg the Emperor of Russia Alexander II stopped at Saldus to receive the eulogy from the people of the township.

Chapter Twenty One – A fairytale about Napoleon's forces in Kurzeme.

It seldom happens that a historian engages in fictions and presents them to the reader as historical truth.

This has happened to a teacher of history Helēne Veitners (née Salna, 1913–1984). In an article in *Padomju zeme* 1965 she tells that in 1805–1807 the district of Saldus was occupied by Napoleon's forces (the French and Prussians) who maltreated and completely devastated the Latvian peasants.

What actually happened in Kurzeme during the Napoleonian war has been carefully investigated by the historian Kārlis Kangeris in his study "The forces of Napoleon in Latvia", *Arhīvs* 25 (1985). He documents this story with 79 footnotes.

The orders of Napoleon to Marshall Macdonald were to occupy Kurzeme by the Tenth Corps, while his main forces marched through Lithuania to Moscow. Napoleon had ruled that Kurzeme should serve as a supply basis and looting and plundering was forbidden.

Chapter Twenty Two – The City of Saldus.

This chapter renders an abbreviated translation into Latvian from the German *Chronicle of Saldus* by Otto Ernst Bernsteger covering the development of the township from 1856 till 1910.

On pp. 177–180 statistical data about the number and nationality of the population according to the Latvian census of 1935 are given followed by topographical plans with a street directory.

The existing *coat of arms* of Saldus is a product of pure fantasy and lacks historical tradition. The author suggests to adopt instead of it a drawing by the most prominent native of the city, the artist Janis Rozentāls (see p. 187).

Chapter Twenty Three – The Saldus cooperative Neatkarība (Independence).

The cooperative was the creation of Alberts Dravnieks in 1919. It had a phenomenal development opening several shops and establishing 14 industrial enterprises.

The downturn came with the world wide depression in the thirties and because of the fact that the strong man of Latvia Kārlis Ulmanis was not in favour of cooperative societies. The very end came with the occupation of Latvia by the Soviet Union in 1940.

The present author served as an apprentice and later as an accountant at the office of the cooperative.

Chapter Twenty Four – The intellectual life of Saldus.

This chapter deals with the schools, the library and the press at Saldus.

Chapter Twenty Five – Boy Scouts of Saldus.

Under the able leadership of Scoutmaster Teodors Kalks (1896–1981) and active Scouters Scouting ideas found a great response among the boys of Saldus and they engaged with enthusiasm in various Scout crafts, camping and hiking.

A great boost to Scouting was given when in 1923 at the Jamboree in Rīga in the competition in Scout crafts the Saldus Scout troop by excellent teamwork won the coveted prize – General Alfred Burt's Shield. General Burt (b. 1875) had been Head of the Allied Mission in Latvia 1919–1920 and was one of the few foreigners decorated with the Latvian Military Order.

With the occupation by the Soviet Union the Scout movement in Latvia was terminated. Several Scouters and Senior Scouts were deported to Siberia and the Latvian Chief Scout General Kārlis Gopers was brutally murdered by the communists.

Only in 1991 with the restoration of independence also Scouting experienced a comeback in Latvia.

Chapter Twenty Six – The bellaphones of Saldus.

This term was coined by the author as a common name for writers, poets, composers, chroniclers, historians and all practitioners in a fine art.

The following persons were considered as having ties with Saldus (in alphabetical order): Valdemārs Ancītis (writer). Teodors Anševics (jurist, designer of the *coat of arms* of Saldus). Ģirts Austrums (folklorist, musician). Otto Bernsteger (chronicler). Rūdolfs Blaumanis (writer). Jūlijs Borgs (vocalist). Māris Čaklais (poet). Jūlijs Dievkociņš (writer). Kārlis Dišlers (lawyer, writer). Minna Dišlers (née Vīksna, dramatist). Alberts Dravnieks (writer). Kārlis Eglītis (painter). Kārlis Freidenfelds (musician). Aleksandrs Freimanis (actor, producer). Hermīne Freimanis (actress). Vilma Freimanis (dancer). Lilija Ērika (née Freimanis, actress). Ādolfs Ģersons (journalist). Fricis Jansons (writer). Ādams Kalks (publicist). Arturs Kāposts (lawyer, actor). Kārlis Krūza (poet). Gundaris Pone (composer). Oskars Šepskis (organist, composer). Kārlis Štrauchs (journalist, editor). Kārlis Taube (scenographer). Kārlis Zāle (sculptor).

Chapter Twenty Seven – The Rozentāls.

Janis Rozentāls (1866–1916) was the most prominent Latvian painter. He married a renowned concert singer Elly Forsell (1871–1943). Their son Maris Miķelis Rozentāls (1907–1952) was also a painter. His son Atis (b.1935) is an architect. His daughter Ieva (b.1944), a designer, represents this family of artists by running the Rozentāls' Museum.

Two maps in this chapter refer to Janis Rozentāls: 1) his sojourn in Latvia (p.238), 2) his travels in Europe (p. 239).

Chapter Twenty Eight – Revolutions and occupation.

The revolution of 1905 has been described by Alberts Dravnieks and Otto Bernsteger. Latvia was then incorporated in the Russian Empire and the revolution was the forerunner of independence.

The revolution of 1917 in Russia was triggered by events at the Imperial Court. Originally the leaders of the revolution were socialists, but after Lenin's arrival in Russia communists took over.

Latvia had been occupied by imperial German forces and the revolution of 1917 bypassed it. After defeat of Germany by the Allies Latvia proclaimed its independence in 1918. Its freedom lasted till 1940 when the country was forcibly occupied by the Red army and, after the following three years (1941–1944) under the German rule, was taken over by the Soviets again.

The puppet government of Latvia under the incapable leadership of Augusts Kirchenšteins agreed to the annexation of the eastern part of Latvia by the Soviet Russia (see map p. 244).

Chapter Twenty Nine – The battles around Saldus in the Second World War.

During the Second World War Saldus was in the centre of war events. In 1944 and 1945 at the battles over Saldus the opponents were Soviet Russia and Hitler's Germany. On the German side was fighting the *Latvian Legion* (see map p. 251).

While during the First World War the *Latvian Rifle Regiments* of the Russian army were the most outstanding fighting force against the Germans, during the Second World War the *Latvian Legion* was allied to the German army and fought with valour. During seven months in 1944/45 in the Saldus region six large scale attacks by the Soviet army were repulsed.

When the German side lost the war the country was left severely devastated.

Chapter Thirty – Secondary industry in Saldus.

Latvia is an agricultural country and secondary industry developed slowly. In 1928 it was discovered that local limestone at Brocēni near Saldus is suitable for manufacturing of cement.

During the Second World War the Germans evacuated the modern Brocēni cement factory to Germany, but using Latvian experience the Soviets renewed the production of cement for export to Russia.

One of the leading engineers of the Brocēni cement factory Nikolajs Zoldners has described in details the manufacturing of cement and slates.

Chapter Thirty One – Russian military base at Skrunda.

In the sixties the USA constructed a device to detect nuclear missiles in seconds after the start of their flight. These devices were stationed not only on the territory of the USA, but also in Britain, Greenland and Alaska.

Soviet spies discovered their construction and imitated them. One of the devices was stationed by the Soviet Union at Skrunda in Latvia. After the liquidation of the Soviet Union it was taken over by Russia, and the withdrawal of Russian forces from Latvia was done on condition that the military base at Skrunda remains under Russian supervision and the territory is leased to Russia.

The device serves not only for defence, but also for attacks enabling to correct hits of rockets. Thus it is understandable that the USA support Latvia's demands that the Skrunda post should be dismantled and are prepared to spend millions of dollars for this purpose.

Eventually on 4 May 1995 the Scrunda monster – the empty unfinished third building – was destroyed by blowing it up. This did not disturb the existing military base and a foreign army's device still continues its activity in Latvia.

Chapter Thirty Two – The "ghost town" of Zvārde.

The Russian composer Nikolai Rimsky-Korsakov (1844–1908) in 1904 wrote an opera *The invisible City of Kitezh*, first produced in 1907.

In Latvia there also is (or until recently has been) an invisible township. This was Zvārde.

In the time of Latvia's independence the Parish of Zvārde has been a prosperous agricultural region with good arable land and modern homesteads owned by well off farmers. During the Second World War Zvārde suffered severe damages. After the war restoration work was going on, but in the fifties an area of 21 410 hectares was taken over by the Soviet army to construct an aviation polygon for bombing practices. In this area there were 501 farmsteads, 7 grain mills, 10 shops, 5 post offices, 2 telephone exchanges, 3 schools, 3 libraries, 2 churches and 3 cemeteries.

Inhabitants of this area were driven from their homes, their buildings demolished, roads destroyed, soil infested with bombs (exploded and unexploded), cemeteries wrecked by bomb explosions. Till 1990 the estimated damage had reached 800 million rubles, but nobody can estimate the heartbreak and moral sufferings of people when the graves of their relatives were desecrated and destroyed by bomb explosions.

The name of Zvārde was erased from the Soviet encyclopaedias – there did not exist such a place any more. Only in quiet nights sudden detonations were heard and flashing lights seen in the haunted area.

Nobody was allowed to enter the territory of the polygon until 1990 when large scale demonstrations of the population of Saldus started asking for dismantling of the polygon. Still in 1992 the bombing was continued.

In 1994 the place was visited by the academic Jānis Stradiņš as a member of a delegation to investigate the area. In his letter he pictures the heartbreaking sight of a cemetery – a total wreckage infested with unexploded aviation bombs.

One can only wish that means could be found to free this area from the devil's obsession and that the Latvian Kitezh would again become ZVĀRDE.

Chapter Thirty Three – Kursīši.

Kursīši is a landed estate 16 km from Saldus and for the first time mentioned in historical records in 1702. Kursīši is the birthplace of the prominent Latvian sculptor Kārlis Zāle, the creator of the Memorial Assembly "Brethrens' Cemetery" and the Monument to Freedom in Riga.

The architect Vaidelotis Apsītis (b. 1921) has advanced a hypothesis that Zāle was not born at Kursīši, but that his birthplace was in Lithuania. His evidence is that at the time of Zāle's birth his father was working as a bricklayer in Lithuania. Still he admits the possibility that at the time of Zāle's birth his mother was staying with her parents at Kursīši.

Apparently Apsītis has misinterpreted an entry in the Church register of Grieze about the christening of Kārlis Zāle.

Nobody is able to remember his own birthplace and everyone has to rely on documents. Zāle had in his possession a birth certificate that he was born at Kursīši, but admits that he had later lost it. Still there is not enough evidence that his birth certificate issued by the Council of Kursīši was a counterfeit and that Zāle was not born at Kursīši.

Chapter Thirty Four – The Zoldners.

The Zoldners are a three generation family at Saldus – grandfather, father and son. In response to my request civil engineer Nikolajs Zoldners has sketched their biographies.

RIVER VENTA IN KURZEME

RĀDĪTĀJI

AVOTI UN LITERĀTŪRA

- Adelung, F., *Augustin von Meyerberg und seine Reise nach Russland* (1827) 151
- Aizsilnieks, Arnolds, *Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945* (1968) 193, 199, 269
- Akadēmiskā dzīve* 35 (1993) 73
- Anaparts, Valdis [un] Valdemārs Ancītis, *Saldus* (1975) 185, 202
- Anaparts, V[aldis] un V[aldemārs] Ancītis, *Saldus bibliotēka gadu ritumā*. Prospekts (Saldū 1992) 206, 207, 256
- Ancītis, Valdemārs, *Cieceres, Ventas un Vadakstes krastos* [I] (Saldū 1992) 65, 70, 71, 177, 186, 187, 202, 206–208, 214, 229. II (Saldū 1994) 71, 87, 177
- Andersons, Edgars (red.), *Latvju enciklopēdija I–IV* (1983–1990) 226, 260, 261
- Apsītis, Vaidelotis, *Kārlis Zāle* (1988) 283, 284
- Arbusow, L[eonid], *Grundriß der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands* (Rīga 1908) 114, 132, 154
- Archivs* (1960–1993) 46, 50, 58, 71, 72, 141, 148, 180, 197, 198, 201, 217, 219, 244, 291, 293
- Arndt, J. G., *Die Livländische Chronik II* (1753) 155
- Balodis, Valdis, etc., „Environmental assessment in Latvia”. *Journal of Baltic Studies* XXIV. 3 (1993) 272
- Baltic Observer, The* (1994) 275, 276
- Baltic States, The*. A reference book (1991) 267 – 269
- Bauer, Albert, „Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen”, *Mitteilungen* 25 (Rīga 1933) 105, 115
- Bernsteger, Otto Ernst, *Kurze Chronik des Flekkens Frauenburg* (1910?) 71, 161, 164–176, 180, 183, 202, 222, 225, 242
- Bienenstamm, H[erbord Carl Friedrich], *Neue geographisch-statistische Beschreibung des kaiserlich-russischen Gouvernements Kurland, oder der ehemaligen Herzogthümer Kurland und Semgallen, mit dem Stifte Pilten* (Mitau und Leipzig 1841) 72, 83, 85, 126, 127, 130, 139
- Biļķins, Vilis, *Kursa un kuršu ciņas* (1967) 90, 93, 98, 105
- *Sēlija un Dienvidkursa* (ASV 1992) 110
- Boruks, A[rtrurs], un V.Niedre, *Zemes kopējo un daļējo novērtējumu rādītājs Latvijas PSR kolhozos un valsts saimniecībās 1987.g. 1.janvārī* (Rīgā 1989) 244
- Brakel, Timann, *Christlich Gespräch von der grawsamen Zerstörung in Livland durch den Muschowiter vom 58 Jahr geschehen* (1579) 148
- Brīvkalns, Alberts, *Krāsu varā* (1978) 234–236
- Brotze, Joachim Christopher, *Sammlung verschiedener livländischer Monumente, Prospective, Münzen, Wappen etc.* IV, 25 124, 125
- Bunge, Friedrich G.v., et al., *Liv-, Esth- und Kurländisches Urkundenbuch* (1853–1910, 1900–1914) 55
- *Liv-, est- u. curländisches Urkundenbuch I, 1* (Reval 1858–1914) 65, 103–110, 121, 132
- Cruse, *Curland unter den Herzögen*, Bd. I 139 [Čaklais, Māris], *Māris Čaklais un Saldus* (1990) 68, 227
- Čika, Vilis, Gunārs Gubiņš, *Latvijas sporta vēsture 1918–1944* (1970) 220
- Donner, Gustaf Adolf, *Kardinal Wilhelm von Sabina* (Helsingfors 1929) 100
- Dravnieks, Alberts, *Par Saldus bijušām dienām* (manuskripts 1940) 73, 240
- *Saldus kooperatīva „Neatkarība” darba ritums* (manuskripts 1953) 73, 188
- Druva* (1914) 90
- Dunsdorfs, Edgars, „Die Gutsbesitzer in Kurland, Semgallen und Pilten am Anfang des 18. Jahrhunderts”, *Baltische Hefte*, Bd. 11 (1965) 62, 121
- *Kārļa Ulmaņa dzīve* (Stokholmā 1978) 57, 161, 192, 196, 199
- *Kurzemes karakartes 17. un 18.gadsimtenī* (Melburnā 1984) 54, 58, 121
- *Latvijas vēsture 1500–1710* (Stokholmā 1962) 57, 152, 156–158
- un Arnolds Speke, *Latvijas vēsture 1500–1600* (1964) 57, 141, 148
- *Latvijas vēsture 1710–1800* (1973) 57, 142
- *Latvijas vēsture*. Skolām un pašmācībai (ASV 1980) 58, 143, 149, 198
- *Latvijas vēstures atlants* ([ASV 1968], Melburnā 1976) 57, 97
- *Lielvidzemes kartes 17. un 18. gadsimtenī* (Melburnā 1986) 58, 123
- *Muižas* (1983) 58, 151
- „Mūzikas dzīve Latvijas mazpilsētā”, *Archivs* XXIX (1989) 166, 167
- *Mūžīgais latviešu kaņavīrs* (Melburnā 1967) 57, 115, 119
- *Senie stāsti* (Melburnā 1955) 57, 71, 89, 90, 92, 97, 134, 139
- *Skaistā Latgale* (Melburnā 1991) 58, 123
- *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654* (Rīgā 1935) 36, 57

- *Vidzemes lielais zviedru kadastrs kā saimniecības vēstures avots* (Rīgā 1942) 46, 57
- Enciklopēdiskā vārdnīca* II (Rīgā 1991) 130
- Endzelīns, Jānis, „Piezīmes par Liepājas un Saldus vārdu”, *Filologu biedrības raksti* XIII (1933) 67
- Feldmann, Hans, etc., *Baltisches historisches Ortslexikon* II Lettland (Köln-Wien 1990) 65, 66, 69, 84, 94, 115, 118, 130, 138, 270, 278, 283
- Freivalds, Osvalds, *Kurzemes cietoksnis* (1954) 252, 253, 256
- Hennig, Ernst, *Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland* (Mitau 1809) 117, 154, 156
- Indriķa chronika: Ābrama Feldhūna tulkojums (Indriķa hronika. Heinrici Chronicon)*, E.Mugurēviča priekšvārdi un komentāri (Rīgā 1993) 101, 102, 143
- Jakimovs, Nikolajs, „Kurzemes hercogistes pasts un zīmogi”, *Krājējs* 1/191 (1993) 94
- „Zviedru pastam Vidzemē 360 gadu”, *ibid.*
- Jakovļeva, M., „Kurzemes hercogu dzelzs manufaktūras”, *Latvijas vēstures institūta žurnāls* 4 (1992) 118
- Johansons, Andrejs, „Trimdas karalis Jelgavā”, *Pakavu dunõņa* (Stokholmā 1954) 160
- Juškēvičs, Jānis, *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē* (1931) 118
- Kallmeyer, Theodor, & G.Otto, *Die evangelischen Kirchen und Prediger Kurlands*, 2.Ausgabe (Rīga 1910) 132
- Kangeris, Kārlis, „Napoleona karaspēks Latvijā”, *Archivs* XXV (1985) 162
- Kiparsky, V[alentin], *Die Kurenfrage* (Helsinki 1939) 78, 79, 101, 104, 105
- *Vakalaitis* 78
- Klētnieks, Valdemārs, *Latviešu skautisma četrdesmit gadi 1917–1957* (1960) 218
- Krēsliņš, Jānis, „Recent publications on Baltic history”, *AABS Baltic Studies Newsletter*, vol.18, no.1 142
- Kundziņš, Pauls, *Latvju sēta* (1974) 90
- Kurländisches statistisches Jahrbuch 1869* (Mitau 1869) 150
- Kursis, Arnolds, „Latvijas vietvārdi Zviedrijas rūn-akmeņos”, *Archivs* VIII (1968) 92
- Ķiploks, Edgars, *Dzimtenes draudzes un baznīcas* (ASV 1987) 134, 137, 278
- Latvijas padomju enciklopēdija* 2., 5., 7., 8., 10.sēj. (1982–1987) 69, 131, 154, 230, 246, 261, 277, 279, 280, 283
- Latvijas PSR mazā enciklopēdija* (1967) 69, 252
- Latvijas vēstures avoti* I (Rīgā 1937) 99
- Latvijas vēstures institūta žurnāls* (Rīgā 1937) 46
- Laur, Wolfgang, „Ortsnamenkundliche Miscellen”, *Symposium Balticum* (Hamburg 1990) 67, 68
- Lenz, Wilhelm, *Deutschbaltisches biographisches Lexikon 1710–1960* (Köln-Wien 1970) 65, 94, 120, 130, 133, 135, 143, 263, 278, 279
- LR valsts statistikas komitejas *Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1994* 177
- LR valsts statistikas komitejas *Statistikas biļetens 1994* 130, 177
- Ludmer, J., *Kurljandskaja gubernija svod statističeskijh dannyh* (Mitava 1888) 80, 120, 127–130, 139, 150
- Matīss, Valdis, *Skrundas lokātorā problēma* (mašīnrakstā 1993) 270
- Mattiesen, Otto Heinz, *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge im 17. und 18. Jahrhundert* (Stuttgart 1940) 154
- Merkel, Garlieb Helwig, *Die Letten, vorzüglich in Liefland, am Ende des philosophischen Jahrhunderts* (Leipzig 1796) 147, 148
- Mežs, Ilmārs, *Latvieši Latvijā* (Etnodemografisks apskats. Kalamazū 1992) 81
- [Milenbachs], K[ārlis], *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J[ānis] Endzelīns. 2. izdevums (Čikāgā 1953) 69, 81, 115
- Mugurēvičs, Ēvalds, „Saldus senā mūra pils”, *Padomju zeme* 1970.g. 11. un 13.aug. 68
- „Saldus pils (Frauenburg) XV–VII gadsimtā”, *Latvijas PSR ZA Vēstis* 2 (1972) 151, 153
- „Skandinavische Geschichtsquellen des 9. bis 12.Jh. und archäologische Befunde auf dem Territorium Lettlands”, *Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia* 9 (1992) 151, 153
- Ozoliņš, Ed[uards] (sak.), J[ānis] Endzelīns (red.), *Svešvārdu vārdnīca* (1958) 135
- Padomju zeme* (1965, 1970, 1974, 1975, 1979, 1980, 1985) 151
- Rechenberg - Linten, Ernst von, *Zustände Kurlands im vorigen und diesem Jahrhundert* (Mitau 1858) 94, 146, 147, 149
- Rimbert, *Vita s. Anskarii* (ap 875) 89, 90
- Rusmanis, S[igurds], I[vars] Viks, *Kurzeme* (Rīgā 1993) 82, 151, 177, 186, 218, 247, 270, 271, 283
- Saldus rajona kolhozs „Draudzība”* (Rīgā 1979) 246
- Saldus sovhoztehnikums* (Rīgā 1984) 205
- Saldus zeme* (1990, 1992) 282
- Saxo Grammaticus, *Gesta Danorum* 90, 92
- Seume, Johann Gottfried, *Mein Sommer im Jahre 1805* (1807, 1869, 1962) 148
- Siliņš, Jānis, *Latvijas māksla 1800–1914* II (1980) 151
- Stinkuls, Alfrēds, *Īkšķojot pa Latviju*. Ceļojuma piezīmes (Stokholmā 1987) 82
- Švābe, Arveds (red.) *Latvju enciklopēdija* (1950–1955) 78, 138, 151, 206, 232, 260, 277
- *Pagasta vēsture* 78
- *Straumes un avoti* I (1962) 83, 89, 93, 99, 101, 104, 138
- Thule*, Heimskringla. Altnordische Dichtung und Prosa (Jena 1923) 90
- Unāms, Žanis (sast.) *Es viņu pazīstu*. Latviešu biografiskā vārdnīca, 2. izd. (1975) 73, 78, 87, 106, 188, 195, 196, 219, 229

Upenieks, S., „Francijas karalis Saldus krogū”, *Saldus zeme* 1992.g. 27.jūnijā 160

Valsts statistiskā pārvalde, *Ceturta tautas skaitīšana Latvijā 1935.gadā* (1939) 177

Vanags, Kārlis, *Atceries Latviju*. 8. Kurzeme (ASV 1989) 180

——— *Ceļvedis pa dzimto zemi*. Tūristu ceļojumu maršrūti Latvijā (Rīgā 1939) 180, 185, 260

(Vartbergas Hermana *Livonijas chronika*) 36, 151

(Vebstera vārdnīca) 81, 178, 179

Veitnere, H., „Saldus senās vēstures lappuses”, *Padomju zeme* 1965 162

Wartberge, Hermani de, *Chronicon Livoniae*, ed. Ernst Strehlke (Leipzig 1863) 66, 164

Wittram, Reinhard, *Baltische Geschichte* (München 1954) 83, 93

Ziedonis, Imants, *Kurzemīte I* (Rīgā 1970) 247, 248

——— *Kurzemīte I, II* (Rīgā 1984) 247, 248

PERSONAS UN VIETAS

Personu un vietu rādītājā neietilpst atsevišķu muižu vārdi un mājvārdi. Rādītājā neietilpst arī Kursas dališanas dokumentā minētie provinču nosaukumi. Neietilpst arī atsevišķas komturijas un pilis Latvijā, tāpat ordeņu mestru un Kurzemes hercogu vārdi, izņemot sevišķus gadījumus.

Biežā atkārtojuma dēļ nav uzņemti arī vietvārdi *Rīga* un *Latvija*. Zvaigznīte * pie lappuses cipara norāda uz attēlu.

PERSONAS

Ābele, Astrīda – skolniece Melburnā 292

Ābele, Kārlis – skolnieks Melburnā 292

Ābers, Benno (1909–1990), jurists, LU docents 44*

Āboliņš – policists 168, 172, 175

Adelungs (Adelung), F. – autors 151

Adolfi, Kārlis (Carl Adolphy) – policijas pr-ks 74, 225

Adolfi, Vilhelms (Wilhelm A.) – policijas pr-ks 74, 225

Aizsilnieks, Arnolds (1898–1982), tauts. prof. 45*, 193, 269

Akurāters, Jānis (1876–1937) – rakstnieks 232

Alberts (ap 1165–1229) – Rīgas bīskaps 97–99, 102, 143

Aleksandrs I Pavlovičs (1777–1825) – Krievijas cars 146, 149

Aleksandrs II Nikolajevičs (1818–1881) – Krievijas cars 157, 161

Aleksandrs III Aleksandrovičs (1845–1894), Krievijas cars 167, 180

Aleksejs (1904–1917) – troņmantnieks 243

Alfrēds, saukts Lielais (849–900), Anglijas karalis 89, 92

Alksne, Irēne – grāmatvede 40, 41, 187, 193

Alksne, Arveda dzīvesbiedre 288

Alksnis, Arveds – chirurģs 288

Alnas Balduīns (Balduinus) – pāvesta legāts 13. gs. 97–101, 106

Alrē (Alroe), dz. Dīca (Dietz), Mila – bērnu grupas vadītāja 176

Alunāns, Ādolfs (1848–1912), režisors, drāmatiķis 74

Anaparta (Kleinovska), Eleonora – bibliotēkas vadītāja 206

Anaparts, Valdis – autors 185, 202, 206, 207, 227, 256

Ancītis, Krišjānis, skolotājs 221

Ancītis, Valdemārs (dz. 1921) – rakstnieks 36, 70, 82, 136, 164, 171, 185–187, 205–210, 214, 215, 221, 222*, 229, 233, 235, 236, 292

Andersone, Anda, skolotāja 292

Andersons, A. – aizsargu komandieris 288

Andersons, Edgars (1920–1989) – vēsturnieks, profesors, autors 226

Andreass fon Stirlands (Andreas von Stirlant), vācu ordeņa mestrs 13. gs. 103, 110

Anševics – veikalnieks 187

Anševics, Teodors (1900–1966) – jurists 40, 187, 208, 222

Antena (fon Bādere) – aktrise 170

Antens (Anthen), Emīls – ārsts 169, 170

Anže, Maija – medicīnas vēsturniece 292

Apsītis, Vaidelotis (dz. 1921), arhitekts, autors 283, 284

Arbuzovs (Arbusow, 1848–1912), Leonīds – vēsturnieks 98, 102, 114, 132, 154

Arnts (Johann Gottfried Arndt) – vēsturnieks 155

Arsenijs, grieķu katoļu virspriesteris 170, 172

Aspazija (Elza Pliekšāne, dz. Rozenberga, 1865–1943), rakstniece 75

Ašebergs (von Ascheberg, 1819–1892), Fridolīns – baznīcas patrons 135

Ašebergs (von Ascheberg), Rutgers – muižnieks 278

Atvara, Edīte – skolotāja 292

Atvars, Kārlis – skolotājs 292

Augusts II (1670–1733) – Saksijas kūrfirsts, Polijas karalis 116

Auls, J. – rūpnieks 286

Auna (Lāva), Daina (dz. 1915) – skolas direktora meita 36, 203

Austrums, Ģirts (dz. 1889) – mūziķis, autors 222

Babaks – skolas inspektors 240

Bairons (George Gordon Noel Byron, 1788–1824), dzejnieks 56

Bajārs, Valdis – tresta vadītājs 266, 267

Balabkins, Nikolajs (dz. 1926) – Dr., tautsaimn. profesors 292

Balode, Aina, sabiedriska darbiniece 292

Balode, Zenta, zobārste, sabiedr. darbiniece 292

- Balodis, Eduards (1880–1951) – tauts. profesors, dekāns 45*, 74
- Balodis, Francis (1882–1947), profesors, archaiologs 104
- Balodis, Jānis (1881–1965), ģenerālis 179, 200, 203, 220*
- Balodis, Valdis (dz.1940) – biologs, autors 272
- Bandere, Ruta, skolotāja 292
- Bāra (Bahr), Marija, dz. fon Bādere (Bahder) – aktrise 170
- Barons, Krišjānis (1835–1923) – dainu sakopotājs 210, 221
- Bauers, Alberts (Albert Bauer, 1894–1961) – vēsturnieks 102, 115
- Bēdenpauls, Roberts (Robert Baden-Powell, 1857–1941), skautisma dibinātājs 33, 219
- Bekers, Jakobs – zviedru pastmeistars 17. gs. 94
- Bekers (Becker), Teodors Ādolfs (1864–1945), māc. Saldū 134, 137, 169, 170, 173, 174, 176, 240, 242
- Bekmans (von Böckmann), Kurzemes ģenerālgubernātors 242
- Beķeris – revolūcionārs 242
- Beķeris, ģimn. absolvents 263*
- Belajevs – miertiesnesis 172
- Bendrupis, Viktors, diriģents 292
- Benjamiņš, Antons (1860–1939) – laikraksta izdevējs 75
- Beņķis – krāsotājs 214
- Bēra (von Behr) – Striķu barona meita 225
- Bēra (von Behr), E., dz. Reke (von der Recke) 165
- Bēra (von Behr), Marija 176
- Berķis, Krišjānis (1884–1941) – ģenerālis, armijas komandieris 141
- Bermonts - Avalovs, istā vārdā: Bermans (Pavel Bermond-Avaloff, 1881–1936), pulkvedis 77, 179, 203
- Bernevis Johans (Johann Bernewitz, 1595–1648), māc. Saldū 133
- Bernštēgere, Doroteja (Dorothea Bernsteger), dzim. Šauere (Schauer), chronista māte 71
- Bernštēgers (Gustav Bernsteger), chronista tēvs 71, 164
- Bernštēgers (Otto Ernst Bernsteger), chronists 36, 71, 137, 161, 164–176, 180, 183, 202, 222, 225, 242
- Bērs (von Behr) – Striķu barons 164, 165, 197, 201
- Bērs (von Behr), Jūlijs – baznīcas patrons 135
- Berts (Alfred Burt, dz. 1875) – ģenerālis 212, 215
- Bērziņa (Felsberga), Lūcija (dz. 1907) – filoloģe, rakstniece 292
- Bērziņš, Arvīds (dz. 1907), tautsaimnieks 292
- Bērziņš, Alfrēds (1899–1977) – ministrs, autors 211
- Bērziņš, Ansis (dz.1913), ilustrātors 82
- Besers (Besser), Johans – mācītājs Saldū 133
- Besers (Besser, 1654–1729), Johans – diplomāts, dzejnieks 133
- Bētiņš, Ludvigs (1856–1930) – klavier spēles profesors 166
- Bīlenšteins (Bielenstein), Johans Gottfrīds Augusts – zinātnieks 101, 105
- Biļķins, Vilis (1887–1974), vēsturnieks 90, 93, 97–100, 110
- Binenštams (Bienenstamm), Herbords (1778–1840), ģeografs 72, 85, 126, 127, 130, 139
- Bīrens, Kārlis (Karl von Bühren) – muižkungs Saldū 132
- Bisenieks, Ojārs (1924–1982), gleznotājs 24
- Bitners (Büttner), Aleksandrs – mācītājs 165
- Blaumanis, Rūdolfs (1863–1908) – rakstnieks 74, 222, 223*, 225, 230, 237
- Blese, Ernests (1892–1964) – valodnieks 67, 68, 78
- Blūmentāle, Berta – skolotāja 204* 287
- Blūms – advokāts 198
- Borgs, Fr. – lauksaimnieks 189
- Borgs, J. – lauksaimnieks 76
- Borgs, Jūlijs (1905–1962), koncertdziedonis 226
- Borgs, Miķelis (1873–1925), skolotājs 73, 76, 77, 188, 189
- Borse, Nīlss (Nils Borze), zviedru virsnieks 159, 160
- Boruks, Arturs – tautsaimnieks, Dr. 244, 245
- Brakels, Timans (Timann Brakel) – autors 16.gs. 148
- Brauns – agronoms 204
- Brēdrichs, Inārs (1930–1991), tautsaimnieks, dzejnieks 34
- Brēdrichs (Brödrich, 1870–1952) Silvio – aprīņa pr-ks 74, 75, 178, 225, 278, 279
- Brēmanis, Gerhards (dz. 1910) – skolas vadītājs 292
- Brēmanis, Kārlis (dz.1944), vidusskolas vadītājs 292
- Brennere (Veisa, dz. 1930), Eva – juriste, sabiedriska darbiniece 292
- Brennere, Lara – skolniece 292
- Brigadere, Anna (1861–1933) – rakstniece 232
- Brigmanis, Augusts, agron. 246
- Brinkens, Heinrichs fon – baznīcas patrons 135
- Brinkens, Heinrichs Kristians fon der, Kuldīgas virspilskungs 156
- Brinkens, Johans Georgs fon – baznīcas patrons 135
- Brīvkalns, Alberts (1909–1978) – jurists, autors 234–236
- Broce, Joachims (Joachim Christopher Brotze, 1742–1823) – senātnes pētnieks 124, 125
- Brode – vijolnieks 166
- Bucholca – dziedone 166
- Buchvalts (Buchwalt) – pulkvežleitnants 159
- Buģis, Arvīds (1906–1990), mācītājs Saldū un Melburnā 134
- Bunge, Frīdrichs Georgs fon, jurists (1802–1897) 55, 65, 103, 104, 110, 121, 132
- Burkēvics, Vilhelms (1894–1967) – technol. profesors, rektors 290
- Bursija (Bursy), A.fon – skolas vadītāja 202
- Bušs, Miervaldis, mežzinātnieks 292
- Caune, Skaidrīte – sabiedriska darbiniece Melburnā 292
- Celma, Rasma (dzimusi Pikšone 1935) – gaidu vien. pr-ce 292, 294*
- Celms, Andrejs (dz.1931), skautu jendas pr-ks 292, 294*
- Cers, Žanis, skolotājs 204*, 287
- Cēzars (Caesar), Gajs Jūlijs (102 vai 100 – 44 pr. Kr.) 38
- Čaklā, Lidija – saldeniece 36
- Čaklais, Māris (dz. 1940), dzejnieks 35, 68, 226
- Čakste, Jānis (1850–1927), Latvijas valsts prezidents 198*, 216, 217
- Čakste, Konstantīns (1901 – 1945) – jurists 45*
- Černajs (Czernay), Pēteris Ferdinands Hugo – mācītājs 134
- Čika, Vilis (1913–1989) – agronoms, žurnālists, autors 220

- Dālbergs (Dahlberg) – ģenerālgubernātors 121
- Danenbergs, Valdis – pilsētas domes priekšsēdis 276
- Dannenbergs – skolotājs, 71, 167, 168
- Dannenbergs, Aleksandrs (1895–1919) – virsleitnants 82
- Dannenbergs – kooperatīva pr-ks 194
- Darmane, Valda – laikraksta korespondente 282
- Dartaus – muižkungs 173
- Dārziņa (Ātrēna, dz.1936), izglītības darbiniece 292
- Dārziņš, Dāvids (dz.1964) – jurists 36, 292
- Dēliņš, Emīls (dz.1921) – ģenerālkonsuls, redaktors 292
- Denfers (Denffer),saukts Jansens, Johans Heinrichs (1700–1770) – mācītājs Saldū 133
- Denikins, Antons, ģenerālis 286
- Deportētie Saldus novada lauksaimnieki 250
- Derevjovs – skolotājs 180
- Deringers – mācītājs 165
- Dērings, Jūlijs (Julius Döring, 1818–1898) – gleznotājs 137
- Dievkociņš, Aleksandrs (1909–1987), suflieris operā 227
- Dievkociņš, Jūlijs (1879–1906), skolotājs, rakstnieks 227*
- Dievkociņš, Pēteris (1868–1980) – skolotājs 227
- Dikenss, Čarls (Charles Dickens, 1812–1870) – rakstnieks 56
- Dilnō (Dulneaux), Anna, skolotāja 165
- Dilnō (Dulneaux), Olga, skolas pārzine 202
- Dimits, Igors (dz. 1931), bankas direktors 36, 292
- Dirers (Dürer, 1471–1528), Albrechts – gleznotājs 137
- Dišlere, Hilda (dz.1923), jurista Dišlera meita 228
- Dišlere (dz. Viksna 1886), Minna – juriste, drāmatīke 228
- Dišlers, Ernests (1880–1966) – elektroķīmiķis, docents 228
- Dišlers, Kārlis (1878–1954), jurists, profesors, fakultātes dekāns 227, 228
- Donnerts (Donnert), Ērihs – autors 142
- Dorno – kuršu karalis 9.gs. 92
- Dostojevskis (Dostojevskij,1821–1881), Fjodors Michailovičs, rakstnieks 55
- Dragūns – kuršu ķoniņš 141
- Dragūns, Ivars – skolotājs 292
- Dravniece (dz.Galēja 1925),Aina – Dr.med., redaktore 292
- Dravniece, dz.Bēra (Behr), Lavīze (1858–1926) – saimniece 201
- Dravniece (Šēnberga),Lība (1886–1950), Alberta dzīvesbiedre 197*, 198, 199
- Dravniece, Velta (1923–1981) – Alberta meita 199, 200
- Dravnieks, Alberts (1886–1954) – kooperators 36, 40, 41, 73–76, 165, 176, 188, 189*,190–196,197*, 198–201, 206, 228, 240, 241
- Dravnieks, Ernests (1892–1988), ceļu inž., Dr., redaktors 289
- Dravnieks, Fricis (dz. 1915) – fiziķis 36, 73, 188, 197*, 198–201, 292
- Dravnieks, Janis (1845–1923) – lauksaimnieks 74, 201
- Dravnieks, Kārlis – lauksaimnieks 188, 201
- Dreilēbens (Dreileben), arī Dreilēvens, Burchards fon – mestrs,komturs 14. gs. 113, 114, 155
- Dreimanis – kooperatīva vadītājs 193
- Drēziņš,Fr., skolotājs 204*,287
- Drēziņš, ģimn. absolvents 263*
- Druva (Platace), Ruta - skolotāja Melburnā 292
- Duglass (Douglas) – feldmaršals 17. gs. 155
- Dunsdorfa, Anna – autora tēva māsa 37
- Dunsdorfa (dz. Ābola, 1914), Austra – autora svaine 37
- Dunsdorfa, Dzidra, autora brāļameita 37
- Dunsdorfa (Krafta), Elvīne – autora māte 37, 136
- Dunsdorfa, Emma – autora mazā māsa 37
- Dunsdorfa (dz. Kļaviņa, 1906), Lilija, agronome, autora dzīvesbiedre 36,37,42,43*,44*,48*,49*,54, 294*
- Dunsdorfa, Maija – autora brāļadēla dzīvesbiedre 37
- Dunsdorfs, Edvīns (1912–1992), autora brālis 37, 40, 41
- Dunsdorfs, Edvīns, jun. – autora brāļadēls 37
- Dunsdorfs, Jānis – autora tēvs 37, 136, 196
- Dunse (dz. Ozoliņa 1913), Zenta – skolotāja Melburnā 292
- Dunsis, Augusts (dz. 1912), sabiedrisks darbinieks 292
- Dzelme, V. – laikraksta korespondents. 257
- Džadža (Judge), Līvija – skolniece Melburnā 292
- Džadzs, Klifs (Cliff Judge),skolnieks Melburnā 292
- Džēmss I = Džēmss VI (James I = James VI, 1566–1625), Anglijas un Skotijas karalis 154
- Edisons, Tomass Alva (1847 – 1931), izgudrotājs 232
- Edenska, Marija – dziedone 166
- Eglīte (Sapiete, dz. Machovska 1923), Sofija – sabiedr. darbiniece Melburnā 292, 294*
- Eglīte, Vilis (dz. 1907) – jurists un tautsaimnieks 36, 292, 294*
- Eglītis, Kārlis (dz. 1908) – gleznotājs 229
- Eichenbergs, Ludvigs (dz. 1878) – grāmatvedis 40, 196
- Eizens (Johann Georg Eisen1717–1779) – mācītājs Igaunijā 147
- Ekerts (Walter Eckert, 1892 – 1973) – vēsturnieks 118
- Ekmanis, Juris (dz. 1941) – fiziķis, akadēmiķis 292
- Elferts, Pēteris – saeimas deputāts 205
- Eliass, Ģederts (1887–1975) – gleznotājs 237
- Elmans (Ellmann), zobārsts 176
- Endzelins, Jānis (1873–1961) – valodnieks, profesors 64, 67, 71, 78, 105, 115
- Engelberts, Piltēnes bīskaps 13. gs. 132
- Engels,Oskars, raksta autors 255
- Epiks,Ernsts (Ernst Julius Öpik, 1893–1985), astronomijas profesors, rektors 17
- Ērglis, Andrejs, kardiologs Latvijā 292
- Ērika, Lilija (Freimane, 1893–1981) 229
- Ezeriņš,Jānis (1891–1921),rakstnieks 237
- Feldmanis, J., lauksaimnieks – 189
- Feldmanis, J., inžen. vai tehķis 264

- Feldmans, Hanss (Hans Feldmann, dz.1911) – autors 65, 66, 69, 84, 94, 115, 118, 130, 138, 270, 278, 283
- Fogelmane, Roza – pianiste 74
- Fogels – namīpašnieks 170
- Fortjē (Fortier), L. – imigrācijas komisārs 290
- Francisks – ordeņa mestrs 132
- Frēbels (Fröbel, 1782 – 1852), Frīdrichs – pedagogs 173
- Freidenfelds, Kārlis (1891–1940) – mūziķis 229
- Freimane (dz. Podniece), Hermīne (1866–1951) – aktrise 229
- Freimane, K., laikr. koresp. 254
- Freimane, Vilma (dz. 1899), dejojāja 229
- Freimanis, Aleksandrs (1864 – 1919) – aktieris un režisors 229
- Freivalds, Osvalds (1905–1975) – autors 252, 253, 256
- Frīdrichs – hercogs 133, 154, 155
- Frīdrichs Kazimirs, hercogs 116, 119, 157, 283
- Frīdrichs II – ķeizars 98, 99
- Frīdrichsone (Ābola), Marta, auctora brālēna dzīvesbiedre 37
- Frīdrichsons, Jānis (1906–1987) – fizikālis 37
- Friki, namīpašnieki, čigāni 179
- Frodi – vikings 9. gs. 92
- Fūrmans – sedlinieks, pilsētas galvas vietnieks 170
- Gablīks, Jānis (dz. 1924) – mikrobioloģijas profesors 292
- Gaigals – virsnieks 253
- Gailis, Fricis (dz. 1891), grāmatvedis 189
- Gailītis, Markus (1882 – deportēts 1941), deputāts, ministrs 199
- „Galdnieks” – K. Dišlera pseudonims 228
- Galenieks, Pauls (1891–1962) – botanikas profesors 74
- Gertners, Kārlis (dz. 1880), skolotājs 76, 189
- Gēte (Johann Wolfgang Goethe, 1749–1832) 55, 176
- Gibsons, Morīna (Maureen Gibson) 292
- Gibsons, Gerijs (Gerry Gibson), amatnieks 292
- Gizeke, V. (W. Gisecke) – palīgskolotājs, skolas pārzinis 168, 202
- Glāzenapa, Jūlija – skolotāja 38, 202
- Glāzenapa, Minna, skolotāja 38, 202
- Gliks (Glück), Ernsts (1652 – 1705), mācītājs, bībeles tulkotājs 69
- Gogolis, Nikolajs (Nikolaj Gogol', 1809 – 1852), krievu rakstnieks 55, 146
- Goldmanis, Jānis (1875–1955), saeimas deputāts, ministrs 199
- Gopera (Pajevska, dz. 1883), Vera – K. Gopera dzīvesbiedre 218, 240
- Gopers, Kārlis (1878–1941), ģenerālis, Latvijas skautu prezidents 211, 212*, 238
- Gopers, Miķelis (dz. 1908), grāmatizdevējs – 238, 240
- Gramatiķis, Saksis (Saxo Grammaticus) – dāņu vēsturnieks 90
- Grasa, Blanka – pianiste 166
- Grāvenhorsts, Ernsts, namnieks 171
- Gregors IX, pāvests, 98 – 100
- Grietens, Maksimils (dz. 1905), fabrikas direktors 265
- Griķis, O., fotogrāfs Latvijā 276
- Grīnlaubs – notārs 38, 188
- Grīnlaubs, Harijs – ģimnazijas absolvents 263*
- Grīnšpans – važonis 189
- Grīnvalds, P. – inž. vai tehniķis. 266
- Grīslis, Miķelis – lauksaimnieks 75, 188
- Grosa (dz. Lezdkalna 1937), Aija – farmaceite, sabiedr. darbin. 292
- Grosa (dz. Sieriņa, 1967), Daina, sabiedr. darbiniece, literāte 292, 294*
- Grosbachs, Arnolds (dz. 1909) – prāvests 36, 292
- Gross, Arnis (dz. 1964), inženieris, datorzinātnieks 292, 294*
- Gross, Volfgangs (dz. 1927), inženieris 292
- Grundmanis, Nikolajs – armijas kapteinis 216
- Gruzītis, Edgars – skautu vadītājs, sportists 9, 33, 219, 220
- Gubiņa (dz. Bencone, 1927), mākslas vēsturniece, rakstniece 292
- Gubiņš, Gunārs (1925–1987) – sporta vēsturnieks 220
- Gulbis, Fricis (1891–1956) – fizikas prof., universitātes prezid. 289
- Gutrumis, dāņu kaņavadoņs 9. gadsimtenī 92
- Gviljelms – kardinālis 13. gadsimtenī 100
- Ģersons, Ādolfs (1876–1934) – žurnālists 229
- Ģindras – namīpašnieki, čigāni 172, 179
- Hadings – vikings 9. gs. 92
- Hafnere – skolotāja 287
- Haidere (Sauerhāgena), Kornelija, direktora Haidera dzīvesbiedre 37
- Haiders – Jekaterinoslavas ielu dzelzceļu direktors 37
- Halls – dzirnavnieks 191, 259
- Haltermans (Haltermann), Heinrichs – mācītājs 133
- Hāns (von Hahn), Kurzemes gubernātors 94
- Hāns, barons, Pastendes dzimtkungs 149
- Harfa, Elīza – pianiste 165
- Harfs, Vilhelms – palīgmācītājs 165
- Hargrēvs, Džons (John Hargrave) – jaunatnes rakstnieks 33, 218
- Hauptmans, Gerhards (Gerhardt Hauptmann, 1862–1946), drāmatiķis 74
- Hausmanis, Viktors (dz. 1931) – profesors, teātra vēsturnieks, akadēmiķis 292
- Heikings (von Heyking), Fricis, miertiesnesis 169, 170
- Heinrichs – Kurzemes bīskaps 13. gs. 103, 105–109, 121
- Heinrichs – mācītājs Saldū 132
- Hekšers (Heckscher), Eli, saimn. vēstures profesors Stokholmā 42
- Helmans, Jūlijs – miesta vecākais 165, 166, 168
- Henekings, fon – bruņinieks 135
- Henigs (Hennig), Ernsts – autors 117, 154, 156
- Henko, E. fon, pastmeistars 166
- Herbergers, A., skautu vad. 218
- Hermuta (Hermuth), Olga – skolotāja 175, 176
- Herners (Hörner), Tomass – hercoga padomnieks 132
- Herodots (ap 484–410 pr. Kr.) – sengrieķu vēsturnieks 89
- Hertele (Hertel) – skolas pārzine 202
- Hespe, Matīss Vilhelms (miris 1751) – mācītājs Saldū 133
- Himlers, Heinrichs (1900–1945) – Vācijas slepenpolicijas pr-ks 50
- Hiršfelds, Ādolfs – ārsts 101
- Hiršfelds, Luijs (Louis Hirschfeld), sinagogas proj. vad. 167, 168

- Hiršmans (Hirschmann), I. – sinagogas projekta vadītājs 167
 Hiršmans (Hirschmann) – fabrikants 175, 259
 Hitleri, Ādolfs (Adolph Hitler), istā vārdā: Šicklgrubers (Schicklgruber, 1889–1945) – Vācijas diktators 179, 252
 Honoriji III (miris 1227) – pāvests 97–99
 Hūpels (August Wilhelm Hupel, 1737–1818), māc., vēsturnieks 147
 Īgelstrēms (Jakob Johann Igelström, 1735–1804), muižnieks 148
 Ilstere, Tikla (1904–1983), dirigente, komponiste 20, 34
 Impola, Marija – skolniece Melburnā 292
 Impols, Aleksandrs (dz. 1933) – tautsaimnieks 36, 292
 Indriķis (miris ap 1259) – hronists 102
 Inocents III (ap 1160–1216), pāvests 99, 100
 Irbe, Fricis (miris 1919) – brīvības cīnītājs 77, 82
 Īviņš, Kirils (dz. 1872) – biedrības priekšnieks 77
 Izaksons (Isacksohn), I. – namīpašnieks – 167
 Jakimovs, Nikolajs, filatelists 94
 Jakobsons – važonis Saldū 170
 Jākobsons – būvmeistars 174, 176
 Jākobsons, Eduards (1896–1969) – būvkonstruktors, prof., Dr.ing. 265
 Jākobsons, Fr. – izrakumu pētnieks 87
 Jakobsons, Jānis (dz. 1907), cementfabrikas darbinieks 263
 Jakovļeva, M., vēsturniece 118
 Janavs (Heinrich Johann von Jannau, 1753–1821), mācītājs 147
 Jansone – režisore 176
 Jansons, A. – piemiņas dzejotājs autors 76
 Jansons, Fricis (1875–1957), skolotājs, rakstnieks 229
 Jansons, Jēkabs – ārsts 257
 Jēgers (Jäger, 1808–1871), Gustavs – gleznotājs 137
 Jēkabs (Jakob, 1610–1681), hercogs 116, 118, 119*, 120, 154, 155
 Jēkabsons – virsmežzinis 77
 Jersikas karaliene (13.gs.) 143
 Jervesō, Elmārs (Elmar Järvesoo, dz. 1909), Dr.agr., saimniekošanas mācības profesors 47*
 Jestremška, Paula, skolniece 172
 Jirģensons, T., lauksaimnieks 189
 Johans XXII, pāvests 14.gs. 115
 Johansons, Roberts, mākslas fotogrāfs 281
 Jukara, mākslas vēsturniece 201
 Jundzis, Tālavš (dz. 1951) – jurists, Dr., pētījuma centra direktors 36, 272
 Jungs, vijolspēles profesors 199
 Jurevičs, Pauls (1891–1981), filozofijas profesors 49*
 Jurgis, D. – laikr. koresp. 255
 Jurjāne (Sūnekle), Aina, skolotāja, mūziķe Melburnā 292
 Jurjāns, Andrejs (1856–1922) – komponists, folklorists 172
 Jurjāns, Gunārs (dz. 1922), gleznotājs 292
 Jurkāne, Ilze – bankas direktre 269
 Juškēvičs, Jānis (1886–1961) – vēsturnieks 118, 155
 Kaizerlings – grāfs, Striķu dzimtkungs 135
 Kaktiņš, Ādolfs (1885–1965) – operdziedonis 75
 Kalējs – inženieris 191
 Kalks, Ādams (1836–1908), skolotājs 229
 Kalks, Leonards, ierēdnis, skautu vadītājs 208, 214, 229
 Kalks, Teodors (1896–1981) – skolotājs, skautu vadītājs 132, 164, 203, 207–209, 214, 215, 229, 230, 291
 Kallmeiers (Theodor Kallmeyer) – mācītājs, autors 132, 133
 Kalnietis (Klēbachs 1876–1958), Alvils, skolotājs, autors 75, 189, 287
 Kalniņš, Bruno (1899–1990) – politiķis 40, 196
 Kalpaks, Oskars (1882–1919) – armijas virspavēlnieks 179, 216, 231, 281
 Kaminskis, Valters (dz. 1929) – komponists 27, 293
 Kamola – mācītāja sieva 288
 Kangeris, Kārlis (dz. 1948), vēsturnieks 162, 163
 Kapellere (Zēberga), Sofija, mācītāja meita 167, 171
 Kapellers (Kapeller), Eduards – aptiekars 76, 164, 167, 170
 Kapellers, Vilhelms, pilsētas galva 167, 173, 175
 Kaplans – tirgotājs 172
 Kāpostis, Arturs (1888–miris deportācijā) – jurists 189, 191, 230
 Kapse, Katrīna – skolniece Melburnā 292
 Kapsis, Imants (dz. 1920), tautsaimnieks 248
 Karins – aktieris 164
 Kārķliņa, Ivete, stud. Melburnā 292
 Kārķliņš, Jānis (1877–1955) – tautsaimn. profesors, dekāns 45*, 196, 228
 Kārlis XII (1682–1718) – Zviedrijas karalis 121, 155–157, 158*, 159, 160
 Karlsons, K. – ķīmijas inž. 265
 Karnups, Ādolfs (1904–1973) – arhαιologs un etnogrāfs 87
 Kasparsons, Kārlis (dz. 1938) – elektrotehn. inženieris, sabiedriska darbinieks. 292
 Katrīna II (1729–1796), Krievijas ķeizariene 178, 225, 278
 Kaups (miris 1217), lībiešu karalis 102
 Kavala, Brigita – sabiedr. darbiniece Adelaidē 292
 Kazimirs, Jans – Polijas karalis 17.gadsimtenī 146
 Kažociņš, Indulis (dz. 1917), jaunatnes darbinieks 292
 Kažociņš, Jānis (dz. 1951), militārais atašejs 271, 292
 Kēniga (Koenig), Lina – skolas pārzine 202
 Kenne, Anda (dz. 1965) – skolotāja Melburnā 292
 Keņuts – Dānijas karalis 11.gadsimtenī 92
 Kerenskis, Aleksandrs (1881–1970), Krievijas ministru prezidents, armijas virspavēlnieks 243
 Kerkovijs, muižas nomnieks 174
 Kersele, M. – skolotāja 204*
 Ketlers, Gothards (Gotthard Kettler, ap 1517–1587), ordeņa mestrs, hercogs 114, 116–118, 120, 132, 147, 154, 278
 Ketlers, Vilhelms (Wilhelm Kettler, † 1640) – hercogs 116–118
 Kilpe (Külpe), Osvalds – rakstvedis 166
 Kinstlers, K. – laikr. koresp. 256

- Kiparskis, Valentīns (Valentin Kiparsky), somu zinātnieks 78, 79, 84, 101, 104, 105
- Kiplings, Redjards (Joseph Rudyard Kipling, 1865 – 1936) angļu rakstnieks 33
- Kirchenšteins, Augusts (1872 – 1963) – mikrobioloģijas profesors, okupētās Latvijas valdības galva 68, 237, 241, 243, 244
- Kiršentāls – pilsētas ārsts 170
- Kiršfelde (Kirschfeld), Eva, dz. Hensela (Haensell) – bibliotēkāre 36
- Klapmeiers (Klapmeyer), Ulrichs Vilhelms (1745–1819) – mācītājs 133, 134
- Klēbachs, Alvils – sk.: Kalnietis
- Kleinberga, Silva – žurnāliste 277, 282
- Kleists, Ēvalds fon – baznīcas patrons 135
- Kleists, Oto fon – baznīcas patrons 135
- Klemptners, Luijs – ārsts 169
- Klētnieks, Valdemārs (1905 – 1968) – skautisma darbinieks, autors 8, 33, 215, 218
- Klīvers (Clüver), Johans – mācītājs 133
- Kļava, Kārlis (1907 – deportēts 1941) – virsleitnants, pasaules meistars šaušanā 219, 283
- Kļaviņa (Dzeguze), Alise, daiļslidošanas meistare 292
- Kļaviņa (Roze), Līna (1886 – 1975) – autora sievasmāte 37, 43*
- Kļaviņš, Juris (1864–1945), autora sievastēvs, grāmatapgāda darbinieks 37, 43*
- Kļaviņš, Kārlis (dz. 1911) – jurists 292
- Knopkens, Andrejs, luterāņu mācītājs 132
- Kocebu, Augusts, rakstnieks 176
- Koltejs, fon – bazn. patrons 135
- Kops, Laimonis, inženieris 275, 276
- Koskenalho – Forselu (Forsell) somiskais uzvārds 238
- Krauze – namīpašnieks 168
- Krauze – skolas pārzinis 202
- Kravinskis, Fr. – sabiedr. darbinieks 76, 189
- Kravinskis, J. – lauksaimn. 74
- Kravinskis – skauts 215
- Kreicbergs, Voldemārs (dz. 1912) – diplomāts 292
- Kreizens (Kreysen) – fabrikas direktors 262
- Krēsliņš, Jānis (dz. 1924) – bibliotēkārs, autors 142
- Krieva (Biša), Marta – sabiedr. darbiniece Montrealā 292
- Krievs, Alberts (dz. 1908) – būvinženieris 292
- Krievs, Pēteris († 1919), virsleitnants 216
- Krīgers (Krüger † 1716), Alberts – mācītājs 133
- Krīgers (Krüger † 1610), Johans Ludvijs – mācītājs 133
- Krīgers, U. – laikr. koresp. 255
- Krīpēns, Jānis (1888–1968), vēsturnieks, tulkotājs 102
- Krolls, Oto (1888–1969), redaktors, autors 42, 208
- Kronberga, Eva – Saldus mūzeja vēsturniece 130
- Krūmiņš, Bruno (dz. 1924) – ķīmiķis, sabiedriska darbinieks 292
- Krūmiņš, Ēriks, sabiedriska darbinieks 292
- Krūmiņš, Fricis – grāmattirgotājs 210
- Krūmiņš, Hugo (pseud.: Gunis-pērs, 1901–1990) – rakstnieks 33
- Krūmiņš, Otomārs – autora skolasbiedrs 7, 33
- Krūmiņš, Pēteris (1898–1964) – ķīmijas inženieris, Dr. 265
- Krūmiņš, Vilis (1891–1959) – grafikijs 12, 47
- Krūza, Kārlis (1884–1960), dzejnieks 11, 13, 230*, 283
- Krūze (Cruse) – autors 139
- Krūze, I., fabrikas direktors 262
- Kuceričs, A., izmeklēšanas tiesnesis 169
- Kučers, Alvis (dz. 1933) – ārsts, autors 292
- Kuga, Jānis (1878–1969), prof., rektors, skatuves gleznotājs 231
- Kukurs, Jānis (1879 – deportēts 1941), grāmatu apgāda vadītājs 208
- Kumbo – ķēniņš Afrikā 154
- Kundziņš, Pauls (1888–1983) – Dr., arhitektūras prof. 69, 90, 289
- Kupfers (Kupffer), Alfons Vilhelms Leonards – mācītājs 134, 165
- Kuplis, Elmārs – sabiedr. darbinieks Tasmānijā 292
- Kursis, Arnolds (dz. 1919), ārsts, autors 92
- Kurzemes hercogi – 116
- Kvelde, Andris (pseudonims) – dzejnieks 23
- Kvislings (Quisling), Vidkuns (1887–1945) , Norvēģijas ministru prezidents, «dzimtenes nodevējs» 243
- Ķeniņš, Atis (1874–1961), pādagogijas prof., dzejnieks 200, 232
- Ķiploka (dz. Jākobsone 1914), Hermīne, skolotāja 292, 294*
- Ķiploks, Arvids (dz. 1906), tautsaimnieks, mūziķis 36, 292, 294*
- Ķiploks, Edgars (dz. 1907), mācītājs, baznīcas vēsturnieks 36, 132, 137, 278
- Ķirsons, Māris – žurnālists 268
- Labsvīrs, Jānis (dz. 1907) – tautsaimniecības profesors, Dr. 292
- Lāce – skolas pārzine 176
- Lagzdiņš, pilsētas domnieks 170
- Lagzdiņš, Fr. – skolotājs 189
- Lākmans (Heinrich Laakmann, 1892–1955), igauņu vēsturnieks 83, 84, 86, 105
- Lameķis (Lammechinus) kuršu ķēniņš 13.gadsimtenī 97, 98, 106
- Landbergs, Miķelis – ģimnazijas absolvents 263*
- Lansks – Rīgas arhitekts 172
- Lapiņš, Fricis (dz. 1892), biedrības valdes priekšsēdis 77
- Lapsiņa – laborante 265
- Lasmanis, Žanis (1895–1919) – brīvības cīnītājs 82
- Latiša (dz. Blūma, 1937), Elvīra – skolotāja Melburnā 36, 292
- Laube, Vilhelms (1901–1919) – brīvības cīnītājs 82
- Laukirbe, Alfrēds (dz. 1901), arhitekts 262
- Lauris (Wolfgang Laur) – autors 67, 68
- Laursons, Eduards (dz. 1876) – biedrību savienības direktors 196, 199
- Lāva, Jēkabs (1888–1965), ģimnaz. direktors 36, 74, 203, 204*, 287
- Lāva (Preisberga), Marija – skolotāja 203, 204*
- Lazda, Zinaīda (istā vārdā: Šreibere, 1902–1957) – dzejniece 51*
- Legzdiņš, Alberts, mūziķis, Čikāgas pieciņu asambļa vad. 251*
- Leibovics – tirgotājs 178
- Leitis, Zigfrīds (dz. 1923), skautu vadītājs, redaktors 292
- Leja, Eižens (dz. 1896), ķīmijas inž., fabrikas direktors 265

- Lejiņš, Pēteris (dz. 1909), jurists, profesors 44*
- Lembreks, Tukuma mācītājs 133
- Lenca, Vilhelms (Wilhelm Lenz, 1906–1976), biografs, autors 65, 94, 120, 130, 133, 135, 143, 278, 279
- Lerchis-Puškaitis, Ansis (1859–1903) – folklorists 71
- Levšins – kurators 240
- Lichtenšteins – mācītājs 176
- Lidumnieks – kooperatīva tehn. vadītājs 193
- Liepiņa (dz. Slociņa 1930), Brigita – tautsaimniece, sabiedr. darbiniece 292
- Liepiņa (Stīla, prec. Slapjuma), Ruta – sabiedriska darbiniece 292
- Liepiņa, Valda (dz. 1957) – sabiedriska darbiniece, lektore 292
- Liepiņš, Oto (dz. 1886) – inž., fabrikas direktors 265, 266
- Liknats, skandinavišu tirgotājs 11. gs. 93
- Lilienšteins, Jānis – nama īpašnieks 75, 77, 188, 207
- Lilientāls – skauts 215
- Linē (Linné, Linnaeus, 1707 – 1778), Karls – zviedru botaniķis 55
- Līveni – lībiešu dižciltīgie 143
- Lokers – kuršu karalis 9. gs. 92
- Lubenaus, Reinholds – 16. gadsimta autors 139
- Lucavs (Lutau), Zamuels, koncertants 165
- Lucis, M. – arhitekts 265
- Ludmers (Ludmer), J. – statistiķis 80, 120, 127–130, 139, 150
- Luijs XV (1710–1774) – Francijas karalis 160
- Luijs XVI (1754–1793) – Francijas karalis 160
- Luijs XVII (1785–1795?), Francijas karalis 160
- Luijs XVIII (1755–1824), Francijas karalis 157, 160, 161
- Luīze Šarlote, hercogiene 17. gs. 118*
- Lukass (Lucas) – būvdarbu vadītājs 173
- Lūkins, Miervaldis (1894–1941), valsts prezidenta adjutants, pulkvedis 195
- Lundbergs, Edgars – ārsts 151
- Lurijs (Lurie) – rūpnieks 167
- Lūse, Jolanta – latv. apvienības priekšsēde Austrālijā 292
- Lūsis, Arnolds (1908–1993) – archibīskaps 33
- Lūsis, Ed. – inženieris 287
- Lūsis, Marks, sabiedriskais darbinieks Adelaidē 292
- Luters, Mārtiņš (Martinus Luther, 1483–1546), teologs, reformators 132, 133
- Ļauļa, Armands – sabiedriskais darbinieks Melburnā 292
- Ļeņins (īstā vārdā: Vladimirs Uljanovs, 1870–1924), Padomju savienības dibinātājs 185, 205, 237, 243
- Maisejevs – miertiesnesis 170
- Makdonalds, franču maršals 162, 163
- Malbeta (Malbeth), Natālija, skolas direktore 202
- Maldonis, Voldemārs (1870 – 1941) – teologs, pedagogs 203
- Malks – techniķis 266
- Malta, E. – būvdzinētājs 265
- Mancelis (Georgius Mancelius, 1593–1654), valodnieks, autors 134
- Marienfilds – kurpnieks 164
- Markss, Kārlis (Karl Heinrich Marx, 1818–1883), profesionāls revolūcionārs 92
- Martins V – pāvests 15. gs. 132
- Māters, Juris (1845–1885) – žurnālists, rakstnieks 201
- Matisens (Otto Heinz Mattiesen, 1908–1976) – vācu vēsturnieks 154
- Matīss, Valdis – pulkvedis, aizsardzības akadēmijas pr-kis 36, 270
- Matulis, E., skautu vadītājs 218
- Mauriņš, pilsētas domnieks 170
- Mazutis, Emīls – sabiedriskais darbinieks Kanādā 290
- Mēdems – grāfs 172, 176
- Medeniece, Selga, skolotāja Melburnā 292
- Mediņš, J. – komponists 75
- Mednis – grāmatvedis 42
- Meierovics, Zigfrīds Anna (1887 – 1925) – valstsvīrs 198
- Meiliņš, Ingus, skautu vadītājs 217, 218
- Meinhards (†1196), bīskaps, misionārs 132
- Menteļeva, R., laikr.koresp. 257
- Merķelis, Garlībs (Garlieb Helwig Merkel, 1769–1850), autors, publicists 147, 148
- Merners (Mörner) – zviedru ģenerālmajors 121
- Mežs, Ilmārs (dz. 1965), ģeografs 81
- Mieziņš, Jānis (1884–1950), saimnieciskais darbinieks 289
- Mieziņis, M., ķīmijas inž. 265
- Mike (Micke) – mācītājs 133
- Miķelsons – mācītājs 280, 281
- Milenbachs, Kārlis (1853–1916) – valodnieks 69, 115
- Milens (Heinz von zur Mühlen), autors 65
- Millers (Müller), veterinārārsts – 167, 172, 173
- Millers, Tālis (dz. 1929), Zinātņu akadēmijas prezidents 292
- Milners (Müllner), Johans Frīdrihs – adjunkts, mācītājs 133, 134
- Milts, Frīdrihs (1906–1993) – gleznotājs 237
- Milts, J. – lauksaimnieks 74
- Mirbaha, Karolina fon – muižniece 165
- Misa, Edvīns (dz. 1934) – saimnieciskais darbinieks 36, 292
- Misiņa, Valija – sabiedriskā darbiniece Melburnā 292
- Misiņš, Hugo, sabiedriskais darbinieks 292
- Molotovs, Vjačeslavs (1890 – 1986), Padomju savienības ārlietu ministrs 287
- Morbergs, Klenču nomnieks 168
- Mucinieks, Pēteris (dz. 1899) – jurists, profesors, dekāns 45*
- Mugurēvičs, Ēvalds (dz. 1931) – arhαιologs, profesors, Dr. 36, 65, 68, 87, 102, 124, 151–155, 185, 292
- Munters, Vilhelms (1898–1967), ārlietu ministrs 187
- Nabokovs – gubernators 285
- Nameiķis, Tērvetes valdnieks 13. gadsimtenī 143
- Napoleons Bonaparts (Napoleon Bonaparte, 1769–1821) – Francijas imperators 64, 149, 160–162
- Neimane, Alise – dziedone 166
- Neimans (Neumann), Vilhelms (1849–1919), arhitekts, profesors, Dr. 173, 176
- Neleps, E. – aptiekars 169
- Niedra, Andrievs (1871–1942) – rakstnieks, politiķis 77, 179, 188
- Niedra, Edvīns – skolas pārzinis 204
- Niedra, J. – ierēdnis 289
- Niedre, V. – autors 244

- Nikolajs (Nicolaus, †1253) – Rīgas bīskaps 99, 100
- Nikolajs II Alekandrovičs (1868–1917), troņmantnieks, ķeizars 137, 164, 170, 172, 243
- Ninhovs (Christoph Nienhove), saukts: fon der Leien (Leyen) – Kuldīgas komturis 16.gs. – 132
- Nolde, Johans Frīdrichs fon – Saldus pilskungs 18.gs. 120
- Ņekrasovs, Nikolajs (1821–1878) – krievu dzejnieks 55
- Olafs – zviedru ķēniņš 9.gs. 90
- Olivija – latviešu meitene Stokholmā 47
- Ostenzakens (Osten-Sacken), apriņķa maršals 176
- Otčnikavs, skolu inspektors 170
- Oto (Otto) – pāvesta legāts 13. gadsimtenī 98, 100
- Oto (Otto) – bīskaps 14. gs. 110
- Oto (Otto), G. – autors 132
- Ozoliņa, Irīna – literāte 292
- Ozoliņš, Arvīds – Saldus mācītāja dēls 36, 215
- Ozoliņš, Nikolajs (dz. 1868) – mācītājs Saldū 134
- Ozols, Andrejs – Ringaiša -Vēja audzudēls 76
- Ozols, Ludis – jāšanas sporta rekordists 219, 220*
- Ozols, M. – sabiedr. darbin. 75
- Ozols, Žanis (dz. 1895) - biedrības priekšnieks 77
- Padoms, Vilis – skolas vadītājs Melburnā 292
- Paegle, Late, skolas pārzine 202
- Paegle, Vaira – globālas apvienības priekšsēde 292
- Palejs, Andris (dz.1932) – būv-inženieris 291
- Palkavnieks, V. – inženieris vai tehniķis 266
- Pālens (Pahlen), Konstantīns fon der (1861–1923) – gubernātors 278
- Panks (Otto Karl Johann Panck, 1833 – 1914), Kurzemes ģenerālsuperintendents 176
- Papandrjū (Papandreu) – profesors, Itālijas ministru prezidents 50
- Paula – skolotāja 173
- Pavasars, Helmers (dz. 1903) – komponists 13
- Pāvils Petrovičs (1754–1801) – Krievijas cars 160, 161
- Peniķis, Andrejs – kuršu ķoniņš 16.gs. 138, 141
- Peniķis, Mārtiņš (1874–1964) – armijas komandieris 141
- Pēteris I (1672–1725) – Krievijas cars 156, 157*
- Pēteris II (1727–1730), troņmantnieks 157
- Plāķis, Juris (1869–1942) – valodnieks, profesors 78, 79, 104, 105
- Plāmsis, Voldemārs (1907–1978) – mācītājs Saldū 135
- Plaudis – lauksaimnieks 189
- Plaudis, Arvīds – žurnālists 36, 254–258, 282
- Plēgerts (Plögert) – namsaimnieks 173
- Pletenbergs, Volters fon – ordeņa mestrs (ap 1450–1535) 114*, 141
- Plūdonis, Vilis (1874–1940) – rakstnieks 232
- Podnieks, Arsenijs (1900–1951) – redaktors 50
- Pone, Gundaris (1932–1994) – komponists, Dr. 231
- Preisbergs, Alberts (dz. 1887) – mācītājs Saldū 134
- Prenclavs – namīpašnieks 172
- Priedkalna (dz. Kaškura 1941) – filoloģe, skolotāja 292
- Priedkalns, Jānis (dz.1934), embriologs, citologs uc., profesors, dekāns 292
- Prūsis, Aivars (dz. 1938) ministrs 268, 269
- Pumpurs, Andrejs (1841–1902) – dzejnieks 231
- Purs, Laimonis (dz.1922), rakstnieks, redaktors 247
- Puškins, Aleksandrs (1799 – 1837), krievu rakstnieks 55, 175, 230
- Pušnojs – poligona komandants 280, 281
- Rachlica (Neimane), fon, pianiste 166
- Rādens (Rahden) – barons 242
- Rādovics, A. – žurnālists 254
- Radziņa, Ilze – sabiedriska darbiniece Adelaidē 292
- Radziņš, Belizars (1904–1973) – agronoms, skautu vadītājs 7, 33, 215
- Rasputins, Grigorijs (1872-1916) – zemnieks, galma favorīts 243
- Rauchmaņi – latv. bēgļu ģimene 289
- Rechenbergs, Ernsts, saukts Lintens (1788–1858) – autors 94, 146, 147, 149
- Reinbergs, Krišjānis (1895-1919) – brīvības cīnītājs 77, 82
- Reisons, Juris (dz.1949) – fabrikas direktors 267, 268*, 269
- Reke (Recke) – barons 95, 285
- Reke, Georgs fon der – barons 164, 169, 173
- Reke, Helēne fon der, baronese 176
- Reke, Katrīna fon der (dz.fon den Brinkena) – dziedātāja 166
- Reke, Marija fon der, baronese 176
- Rengartens, Konstantīns fon, pasaules apceļotājs 95, 174
- Restdorfs (Restdorf), vācu kara spēka komandieris 76
- Ribentrops (von Ribbentrop) Jochims (1893–1946), Vācijas ārlietu ministrs 287
- Rimberts – archibīskaps, autors 9.gadsimtenī 89, 90, 104
- Rimskis - Korsakovs, Nikolajs (1844 – 1908) – krievu komponists 162, 277
- Rimša, Anna – skolotāja 172
- Rimša, Līna – skolotāja 172
- Rimša, Sofija – skolas direktriese 172, 175, 176
- Rimšāne (dz. Čanka, 1921), Elfrīda, gaidu jendas priekšniece 292
- Rimšāns, Arturs (dz. 1914), sabiedr. darbinieks Melburnā 292
- Rīvijs – mācītājs 133
- Rodina, Līna – autora aukle 38, 55, 56, 242
- Rōrbachs (Rohrbach), Alberts – namīpašnieks 164
- Rozenbergers (Otto Christoph Rosenberger, 1787–1852), mācītājs, autors 132, 134, 135, 164
- Rozenšteins, Eižens (1886–1933) – ķīm. tehnoloģijas profesors 262
- Rozentāle, Berta (dz.1902) – farmaceite 236
- Rozentāle (Forsela), Elija (1871–1943) – dziedone 232–234, 237
- Rozentāle, Ieva (dz. 1944), iekš-telpu dekoratore 36, 64, 233, 234, 237, 238
- Rozentāle (Petroviča), Lavīze (1825–1901) – Jaņa māte 234
- Rozentāls (Rosenthal), Ernsts, (miris 1629) mācītājs 133
- Rozentāls, Janis (1866–1916) – gleznotājs 2, 36, 64, 73, 74, 136, 144, 165, 171, 180, 186, 187, 210,

- 222, 223, 232–234, 235*, 236–240, 248, 285, 286
- Rozentāls, Janis (darba un studiju ceļojumu vietas) 239
- Rozentāls, Janis (radi) 234, 235, 237, 238, 240
- Rozentāls, Maris Miķelis (1907–1952) – gleznotājs 233, 234, 237, 240
- Rozentāls, Miķelis (1826–1905) – lauksaimnieks, Jaņa tēvs 234, 285
- Rozentāls – Striķu skolas skolotājs 168, 176, 201
- Rozītis, Oļģerts (1912–1984) – jurists, diplomāts 36
- Rubinšteins – tirgotājs 172
- Rubulis, Jānis – agronoms, kolchoza vadītājs 246, 248, 249*
- Ruduša, Ilma – uzraudzības komitejas priekšsēde 268
- Rudzītis – skolotājs 175
- Rudzītis, R. – skolotājs 287
- Rumbēna, K. – korektore 247
- Rumpe, pilsētas domnieks 170
- Rumpis, J. – namsaimnieks 74
- Rūsiņš – latviešu valdnieks 13. gadsimtenī 143
- Rusmanis, Sigurds – autors 82, 186, 247, 270, 271, 283
- Rūtenbergs, Kārlis Ferdinands fon, saukts fon Orgs (Orgies), Saldus pilskungs 18.gs. 120
- Sadovskis – pilsētas domnieks 170
- Sakārnis, A., ģimnazijas absolvents 263*
- Sakšu Morics (Maurice, Comte de Saxe, 1696–1750), grāfs, maršals 116
- Saliņš, Emīls (1898–1978) – agronoms, skolas pārzinis 204
- Salne, Anna – skolotāja 203
- Salnis, Jēkabs (dz.1881), skolas pārzinis 41, 189, 203, 214, 215, 287
- Sanders, Imants, Visvalža Sanderā dēls 288
- Sanders, Jānis (1858–1951), teologs 288
- Sanders, Visvaldis (1885–1979), prāvests, Dr., komponists 288, 289
- Sarma (Kalniņš), Jānis (1884–1983) – rakstnieks 22, 34
- Sātiņš, Kārlis (dz. 1913), arhitekts, autors 292
- Sauerhāgena (prec.Krafta, dz.Petroviča), Emma, autora mātesmāte 37
- Sauerhāgens – Emmas vīrs 37
- Sauerhāgens, Teodors – fabrikas strādnieks 37
- Saulietis (Plikausis), Augusts – (1869–1933) – rakstnieks 232
- Seskis – skolas pārzinis 200
- Siecenieks, Pēteris (1865–1930) – *Konsuma* direktors 199
- Sieriņa (dz. Veidemane 1931), Vija – skolu darbiniece 292
- Sieriņš, Jānis (dz. 1924) – inženieris 292
- Sigrīda, skandinaviete 11.gs. 93
- Siliņš – revolūcionārs 242
- Siliņš, Elmārs (dz. 1937) – ministrs 269
- Siliņš, Matīss (1861–1943) – etnografs, tulkotājs 102
- Silkalna (dz. Kalna, 1935), Selga – filoloģe 292
- Silkalns, Eduards (dz. 1937), pedagogs 25, 36, 292
- Sillers, Jēkabs, veikalnieks 40, 77, 198
- Simoniss (Simonis), Francis Joachim (ap 1675–1729), mācītājs 133
- Sipjēģins – Kurzemes gubernators 169
- Skadiņš, Jānis, laikraksta korespondents 279
- Skalagrimsons, Egils – Īslandes vīkings 10.gs. 90
- Skalbe, Kārlis (1879 – 1945) – rakstnieks 200, 232
- Skrastiņa – pārdevēja 198
- Skujeniece Biruta (1888–1931) – aktrise 75
- Skulte, Bruno (1905–1976) – diriģents, komponists 226
- Skurbeks, A., laikr. koresp. 256
- Skurstenis*, autora segvārds 231
- Snells, Kārlis (Carl Snell, 1753–1806), domskolas pārzinis 147
- Soboļeva, pastmeistara sieva 176
- Soboļevs, pastmeistars 168, 169
- Soide, I. – redaktrise 247
- Sokolova, M. – skolas pārzine 167, 202
- Sokolova, Ženija – ierēdņa sieva 286
- Sokolovs, R.G., kaņakadēmijas loceklis 286
- Spalis, Jānis – bibliotēkas pārzinis 206
- Spilners, Ilgvars (dz.1925), ķīmijas Dr., redaktors 246
- Spurmanis, Aleksandrs (1909 – 1988) – inženieris 290
- Staļins (īstā vārdā: Džugašvili), Josifs (1878 vai 1879 –1953) – Padomju savienības diktators 92, 252
- Stanka, Vlads (Vladas, dz.1884) – jurists, profesors, autors 19, 34
- Stankevičs – autors 200, 201
- Stenders, Gothards (1714–1796, Gotthard Friedrich Stender) – mācītājs, „vecais Stenders” 147
- Stendze, Arturs, sabiedr. darbinieks Melburnā 292
- Stendze, Elza, melburniete 292
- Stepe, Fricis (1882–1905), revolūcionārs 242
- Stepermanis, Kristaps (1860 – 1941) - rakstnieks 71, 73, 168, 169, 206, 222
- Stepermanis, Margērs (1898 – 1968) – vēsturnieks 47*, 168, 206
- Stilve, Mirdza (dz. 1920) – sabiedriska darbiniece, aktrise 292
- Stinkuls, Alfrēds (dz. 1950) – autors 77, 82
- Stiprais – grieķu katoļu priesteris 169
- Storno, Johans Rūdolfs – gleznotājs 17.gs. 151, 152, 155, 156
- Stradiņš, Jānis (dz. 1933), prof., Dr., zinātnes vēsturnieks, akadēmiķis 36, 204*, 205, 271, 282, 292
- Stradiņš, Pauls (1896–1958) – profesors, chirurģs, medicīnas vēsturnieks 200
- Strauss, Nikolajs (dz. 1910) – elektrotechn. inženieris 266
- Strēlerte, Veronika (1912–1995) – dzejniece 10, 33
- Stuarts, Kārlis Magnus, Kurzemes zviedru gubernators 18.gs sāk. 121
- Stūre, Alfrēds (dz. 1888), *Konsuma* pārstāvis 193
- Sturisons, Snorri, īslandiešu literāts 12. vai 13. gs. 90
- Suvorovs – Rimskis, ģenerālgubernators 164
- Svens, skandinaviestu tirgotājs 93
- Sverhejevs – gubernators 172
- Svētā Katrīna – simbolisks tēls 186
- Svētais Pēteris, apustulis 97, 98
- Swifts (Jonathan Swift, 1667–1745) – rakstnieks 56
- Svilāns, Francis, sab. darb. 292
- Šauere (Schauer), Henrieta, dziedone 166
- Šauers (Schauer), Bernštēģera radnieks 172

- Šekspīrs (William Shakespeare, 1564–1616) – rakstnieks 56
- Šēnbergs, J. (dz. 1881) – lauksaimnieks 189
- Šēnfelds, Ramīrs (dz. 1926) – tautsaimnieks 292
- Šepska, Auguste – skolas direktore 171, 172
- Šepskis, Saldus ķesteris 95,174
- Šepskis, Oskars (1869–1914) – ērģelnieks, komponists 166*, 171, 180, 185, 201, 231
- Šillers (Friedrich Schiller, 1759–1805), vācu rakstnieks 55, 221
- Šimmelpfenings – aktieris 170
- Šinkels, fon – barons 36
- Širmachere, Amālija, skolas pārziņe 164
- Širmans, miesniekmeistars 172
- Širmels (Schirmel), baptistu mācītājs 170
- Šīrons, Eduards (1893–1964) – tauts., statistiķis, profesors 45*
- Šķeltiņš, Vladislavs – laikraksta korepondents 258
- Šleiere (Bērziņa, 1919 – 1993), Dagnija – filoloģe, redaktrise, izdevēja 36, 54
- Šleiers, Juris (dz. 1917), izdevējs, redaktors 36
- Šlosa, Astra, sabiedr. darbiniece 292
- Šloss, Valentīns (dz. 1922), Dr. med. vet., sabiedr. darbinieks 292
- Šmita, Natālija – dziedātāja 74
- Šmits (Schmidt), Kārlis Kristofs (1822–1891), rūpnieks, firmas direktors 263
- Šnēbachs (Schneebach) – miesta vecākais 166
- Šōvs, Bernards (George Bernard Shaw, 1856–1950) – īru drāmatīķis un rakstnieks 56
- Špērs (Spehr), Frīdrihs, grāmatspiestuves īpašnieks 172, 185, 186
- Šprings, Arturs (1876–1959) – tautsaimnieks, lektors 45*
- Šrinders, H. – leitnants 216
- Štamara, Erna – skolotāja 203
- Štamars, skolas pārziņis – 203
- Štamers, ģimnazijas absolvents 263*
- Štēbens, Harijs – raktuvju pārziņis 262
- Štegmans (Stegmann), Dr., komisarš 1943.g. 46
- Štelmachers, lauksaimnieks 189
- Šterna, Marta – Indriķa Šterna dzīvesbiedre 292
- Šterna (dz. Frīdrihsonē 1931), Meta – Dr., fiziķe, univ. mācītspēks 37
- Šterns, Indriķis (dz.1918) – vēsturnieks, Dr. 292
- Šterns, Uldis (dz.1935) - sabiedriskais darbinieks 292
- Štrauchmanis, Jānis, kartografs, Dr. 180
- Štrauchs, Kārlis (1899–1944) – žurnālists, redaktors 231
- Štrausa (dz. Grimma, 1921), Milda – sōliste, dziedone 51*
- Šuberte (Schubert, dz. Balode), Ināra – daiļamatniece 292
- Šulcs – mežzinis 77
- Šulcs, Ivars, stud. Melburnā 292
- Šuvenflugs, (Caspar Schuvenpflug, miris 1423), Saldus priesteris 132
- Švābe, Arveds (1888–1959) – vēsturnieks, prof., redaktors 33, 66, 78, 79, 83, 84, 93, 99–101, 104, 105, 138, 142, 151, 206, 232, 277, 289
- Švābe, Lidija (Lija Kronberga, dz. 1918) – vēsturniece, autore 36, 155, 158
- Švarca (dz. Gibala, 1924), Kitiņa, daiļamatniece, sab. darbiniece 292
- Švarcs, Jēkabs (dz. 1920), mehaniķis, daiļamatnieks, sabiedr. darbinieks 292
- Švelmanis, Aleksandrs – skolotājs 242
- Švīders (Schwieder), Eduards – ārsts 166, 169, 183
- Tacits (Publius Cornelius Tacitus, ap 55–118), romiešu rakstnieks 89
- Taube, latviešu virsnieks 253
- Taube (Laube?), Vilhelms (miris 1919) – brīvības cīnītājs 77
- Taube, Kārlis (dz. 1911), skatuves dekorātors 231
- Tegetmeiers, Silvestrs – luterāņu mācītājs 16. gs. 132
- Tentelis, Augusts (1876–1942), vēsturnieks, prof., rektors 42,46,106
- Tirelis (Tirulis) – namīpašnieks 165, 190
- Tolstojs, Ļevs (Lev Nikolajevič Tolstoj, 1828–1910), rakstnieks 55
- Tomanis, Valdis (dz.1949), zobārsts, sabiedriskais darbinieks 292
- Tomasa, Elsija (Elsie Thomas), archīva vadītāja Linkolnā 292
- Tonigs, namīpašnieks, rūpnieks 172, 190
- Tonigs – melderis, rūpnieka brālis 191, 259
- Tontegode, kuršu ķoniņš 14.gs. 138
- Trachs, rūpnieks 166, 167, 175
- Trockis, Ļevs (istā vārdā: Leibs Bronšteins, 1879–1940), revolūcionārs 199
- Tūks, Viljams (William Tooke, 1744–1820),mācītājs, publicists 147
- Tūlse (Tuulse – igauņu vēsturnieks 155
- Uksenšerna, Aksels (Axel Gustavsson Oxenstierna, 1583–1654) – Zviedrijas kanclers 36, 42, 186
- Ūlands (Uhland), Ludvigs (1787–1862) – vācu dzejnieks 55
- Ulmanis, Guntis (dz.1939), Latvijas valsts prezidents 276
- Ulmanis, Kārlis (1877–1942) – Latvijas valsts prezidents 33, 42, 46, 77, 106, 141, 157, 161, 179, 191, 192, 194–196, 199, 228, 241, 243, 260
- Unāms, Žanis (1902–1989) – publicists 73, 78, 106, 188, 195, 196, 219, 229
- Ungerns – vācu dižciltīgais 13. gadsimtenī 143
- Upenieks, D. – skolotājs 168
- Upenieks – skauts 215
- Upenieks, Sergejs – žurnālists 256, 267
- Upītis, Andrejs (1877–1970) – rakstnieks 201
- Vācu ordeņa mestri – 112–114
- Vags (Wag), Johans fon der – mācītājs 133
- Vaitnieks, Miķelis (dz. 1881) – būvuzņēmējs 262
- Vaits, Alberts (dz. 1874), akciju sab-bas valdes priekšsēdis 265
- Vaivads, Jānis (dz.1946) – izglītības ministrs 205
- Vaivods,J.(?), ģimn. absolvents – 263*
- Valkira, Andra, avīzes redaktore 210
- Vallenrots, Konrads, ordeņa liel-mestrs Prūsijā 110
- Valters – namīpašnieks 168
- Vanags (Vanagas), A. – leišu valodnieks 68

- Vanags, Jānis (dz.1958), mācītājs Saldū, archibīskaps 134
- Vanags, Kārlis (dz.1907), jurists, tūrisma darbinieks 180, 181, 260–262
- Vanags, Romāns (1902–1969) – mācītājs Saldū 134, 204*
- Vartbergas Hermans, chronists 66
- Vegmans (Wegmann), Johans – mācītājs 133
- Veidners, N., inženieris vai tehniķis 266
- Veikerts, Alfrēds sabiedr. darbinieks Austrālijā 292
- Veinberga (Paegle), E., skolotāja 204*
- Veiss, Eduards (1886–1966) – Dr. ing., profesors 262, 287
- Veiss, Hanss, students., E. Veisa dēls 287
- Veitnere (Salna, 1913 – 1984), Helēna, skolotāja 66, 151, 162, 163
- Vējiņa, Anita – skolotāja Melburnā 292
- Vējiņš, Arnis – skautu vienības priekšnieks 292
- Vējš - Ringaitis, Andrejs (dz. 1868), sabiedriskais darbinieks, grāmattirgotājs 73, 74, 76, 206
- Vējš, Visvaldis – laikraksta korespondents 257
- Velps, Jānis (dz. 1888) – sabiedriskais darbinieks 77
- Ventiņš, M. – skolotājs, mākslinieks 204*, 287
- Vērzemniece, Līvija, sabiedriskā darbiniece, Emīla Vērzemnieka dzīvesbiedre 292
- Vērzemnieks, Emīls (dz. 1911) – tautsaimnieks, sabiedriskais darbinieks 292
- Vicinska, L. – rūpnieka dzīvesbiedre 171*
- Vicinskis, J. – kalējs, rūpnieks, pilsētas galva – 74, 170, 172, 173, 190, 232, 240, 242, 259
- Vicinskis, Oskars (dz.1888), rūpnieka dēls 74
- Vickops (Vitckopfs), Ādolfs (1878–1967), technol. inženieris 198
- Videnieks – skolas pārzinis 216
- Vidgauts – sembu tirgotājs 12. gadsimtenī 92
- Vidners (Wiedner) – Saldus pilsētas galva 170
- Viesturs (Vesthardus) – Tērvetes valdnieks 13.gs. sākumā 106, 143
- Viks, Ivars – autors 82
- Viksnis, Arnis (dz.1942), medicīnas vēsturnieks 292
- Vilhelms – hercogs 154
- Vilks (Lācis), Rūdolfs (1903–1971) – bibliotēkārs 207
- Vilsons, Viktors, ģimnazijas absolvents 263*
- Vīnerte (dz. Plāķe, 1911–1986), Mirdza – mūzikas pedagoge 51*
- Vīnerts, Eduards (1899–1981) – vijolnieks 51*
- Virkavs – namsaimnieks 166
- Visvaldis – Jersikas valdnieks 13.gs. sākumā 143
- Vītols, J., inž. vai tehniķis 266
- Vītols, Rūdolfs (dz. 1904) – grafīķis 9
- Vītols, Valters, ģimn.absolvents 263*
- Vitrams (Wittram, 1902–1973), Reinhard – vācu vēsturnieks 83, 93
- Voitkuns, Eduards (dz.1924) – sabiedr. darbinieks, konsuls 292
- Voits, Valters (dz.1900), jurists, skautu organizācijas priekšnieks 212
- Volfmans – apriņķa pr-ks 77
- Volšs (W.B.Walsh), autors 201
- Vorriks (Warwick, 1587–1658), Ričards Roberts – grāfs, Tobago valdītājs 154
- Vulfstans – tirgotājs 9.gs. 89
- Zakeni – baroni 173
- Zakranovičs, Jānis (1836–1908) – Lutriņu mācītājs 165
- Zāle, Kārlis (1888–1942) – tēlnieks, profesors 231, 283, 284*
- Zālīte, Ilze – Kārļa Zāles māte 283, 284
- Zālītis, Fricis, mūrniekmeistars, Kārļa Zāles tēvs 283, 284
- Zālītis, Pēteris (dz.1937) – mežzinātnieks 292
- Zālītis, Valdemārs (rakstn.vārds: Valdis; 1865–1934), skolu pārzinis 74
- Zandberga (Zemdega, dz. Upmane), Anna – veikala darbiniece 198
- Zandbergs (Zemdega, dz. 1890), Alberts – pilsētas galva 37, 77, 198, 204*
- Zariņš, J. – *Neatkarības* administrātors 77, 193, 194
- Zariņš, Kārlis (1879–1963) – sūtnis 36, 54, 187, 292
- Zass (Saß) – barons 161
- Zeberīņš, Modris (1923–1994) – rakstnieks 16
- Zeilers (Seiler), mācītājs 174, 176
- Zeime (Johann Gottfried Seume 1763–1810) – autors 147, 148
- Zeltmatis (Ernests Kārķliņš 1868–1961), teātra mākslas pedagogs 74
- Zērvalde (Sehrwald), Elija fon – baronese 176
- Zezeņe (Sesemann), sab. darbiniece 20. gs. sākumā 176
- Ziedonis, Imants (dz. 1933) – rakstnieks 247, 248
- Ziedonis, Rimants, dzejnieks, redaktors 248
- Ziemelis – ārsts 172, 175
- Zigmunds II Augusts (1520–1572), Lietuvas dižkunigaitis, Polijas karalis 147
- Zīverts, Kārlis (dz.1907), statistiķis, mācībspēks 45*
- Zobenbrāļu ordeņa mestri 112
- Zoldnere, Anna – Nikolaja māte 286, 290
- Zoldnere, Arta (dz.1944) – Nikolaja meita 288
- Zoldnere, Ilze – Nikolaja meita 288
- Zoldnere (dz. Sandere, 1921 – 1989), Ligita – Nikolaja dzīvesbiedre, ērgelniece 288, 290
- Zoldnere, Minna, Nikolaja tēva māte 288
- Zoldners, Jānis (dz.1877) – inženieris, Nikolaja tēvs 285–288
- Zoldners (Zoltners), Mārtiņš – Nikolaja tēvatēvs, kalējs, uzņēmējs, b-bas valdesvīrs 74, 75, 285, 286
- Zoldners, Nikolajs (dz.1909) – būvinženieris, pētnieks 36, 262, 263*, 265, 267*, 268, 285–292
- Zvejnieks, Alberts, Rīgas tehniskās universitātes dekāns 267
- Zvejnieks, Olafs, žurnālists 268
- Zviedre, Aija, mežu vēsturniece 292
- Zvirbule (Šķoba), Rūta, skolotāja, dziedone Melburnā 292
- Zvirbulis, Arnis, žurnālists 268
- Žubeckis, Arnolds – skolotājs Melburnā 292

VIETAS

- Abrene 244
 Adelaide 292
 Afrika 119, 154, 174, 176
 Airītes 179, 216, 281
 Aistu joma 89
 Aizkraukle 65
 Aizpute 75, 95, 101, 117, 120,
 133, 172, 199, 242
 Aizputes apriņķis 130
 Aizputes pils 155
 Aknīste 221
 Alokste (upe) 101
 Alsunga 101, 117, 120
 Alūksne 215
 Alūksnes pils 155
 Alūksnes pilsnovads 78
 Aļaska 270
 Amerika 92, 119, 169, 174,
 220, 291 (sk. arī: ASV)
 Anglija 89, 92, 142, 145, 154,
 211, 263
 Apgulde 94
 Apoles pils 90
 Asītes pagasts 101
 ASV 33, 51*, 54, 81, 192,
 196, 211, 226, 231, 246, 258, 269,
 270, 276, 290
 Atlantijas okeāns 92, 274
 Auce 167, 189, 197, 199, 208,
 215, 216, 252
 Aue (Vācijā) 288, 289
 Augustdorfa 289
 Aumeisteri 194
 Ausiga (Vācijā) 288
 Austrālija 34, 50, 54, 71, 134,
 290, 292
 Austrija 241, 243
 Austrumlatvija 245
 Austrumprūsija 68
 Aviņona 97
 Āzija 174
 Baltija 55, 68, 98, 167, 229,
 258, 285
 Baltijas jūra 72, 92, 178, 258
 Baltijas provinces 183
 Bambergā 289
 Bandava 83, 84, 104
 Barkavas pagasts 154
 Bauska 156, 158–160, 206, 245
 Bauskas apriņķis 150
 Bavārija 289
 Bekshēvedes ciems 102
 Berkleja (Kalifornijā) 50
 Berlīne 46, 253, 279
 Bērze 158
 Biksti 174
 Biļļu krogs 74, 285
 Blīdiene 40, 82, 94, 133, 252,
 255–257
 Blīdienes pagasts 277
 Borneo sala (Indonēzijā) 55
 Brandenburga 155
 Brēmene 65, 99, 102
 Brēmerhāfene 102
 Brocēni 69, 81, 87, 88, 120,
 135, 186, 193, 237, 246, 252–257,
 259–269, 287
 Brocēnu Baltezers 254
 Brocēnu pagasts 74
 Brocēnu pilsēta 130
 Bruzilas 135, 283
 Capota 220
 Cecerograda 285
 Celmenieki 79, 104
 Centrālais rajons 68
 Cēsis 143, 177, 193, 203, 215
 Ciecere 190, 191, 221, 289
 Ciecere (upe) 82, 87, 94, 133,
 155, 161, 167, 169, 170, 173, 180,
 191*, 198, 246, 257, 259
 Cieceres ezers 79, 105, 180,
 259, 260, 262
 Cieceres pagasts 74, 151, 197,
 257, 285
 Čāpātāju kapi 165, 175*
 Čehija 200
 Čestera 92
 Danciga 46, 155
 Dānija 37, 90, 92, 102, 156, 263
 Daugava 102, 163, 287
 Daugavgrīva 99, 102
 Daugavpils 40, 68, 162
 Dēla zeme 97
 Detmolda 289
 Dienvidlatvija 245
 Dinsdurbe 288
 Dobeles 94, 158, 161, 169, 174,
 245, 253, 279, 282
 Dobeles apriņķis 150
 Dobeles pils 155
 Dobelna 135
 Drēzdene 65
 Dundaga 35
 Dundanga 67
 Durbe 84, 94, 117, 120
 Durbes ezers 84
 Džūkste 253
 Ēda (upe) 78
 Ēģipte 99
 Eifrāta (upe) 81
 Eiropa 54, 92, 143, 156, 160,
 161, 174, 241, 261, 263, 266, 269, 274
 Ēlandes sala 92
 Engure 215
 Eslingena 290, 291
 Esplanāde 215
 Ezere 38, 82, 118, 120, 166,
 242, 252, 254, 283
 Ezeres pusmuiža 78
 Fallingbosteale 290
 Francija 92, 97, 145, 160, 161
 Frankfurte 269
 Frauenburg 65–68, 101, 151,
 155, 163, 285
 Frauenburga (Fromborka) 66,
 151, 164
 Gaiķi 80, 134, 205, 227
 Gambija 119
 Garmišpartenkirchena 219
 Gaņezers 217
 Gilvela parks Anglijā 41*
 Glūda 199
 Gotenhāfena 288
 Gotlande 100–102
 Gramzda 117, 120
 Greifsvalde 46, 50
 Grēnlade 92, 270
 Grieķija 50
 Grieze 283
 Grobiņa 90, 94, 117, 120, 133,
 158, 186
 Gulbene 68
 Hāga 74
 Halifaksa (Kanādā) 290
 Hamburga 50
 Hartforda 92
 Helsinki 219
 Hidesena (Vācijā) 289
 Hofa (Bavārijā) 289
 Holande 56
 Iecava 130, 133
 Iekškrīevija 286
 Iekškurzeme 280
 Igaunija 72, 100, 104, 147,
 149, 155, 158, 172, 258, 262, 266
 Ikšķile 102
 Iļģuciems 287
 Imera 102
 Insterburga 220
 Īrija 92
 Irlava 76, 120, 154
 Īslande 92, 274
 Itālija 241
 Īvande 134
 Ivangoroda 155

- Jaunauce 256
 Jaunauces pagasts 277
 Jaungulbene 148
 Jaunpils 231
 Jaunzēlande 54, 292
 Jaunzārde 277, 278
 Jēči 203
 Jēkabpils 68
 Jelgava 67, 68, 72, 75, 94, 95, 106, 133, 137, 157, 166, 172, 174, 229, 245, 260, 262, 285, 287
 Jelgavas apriņķis 130
 Jelgavas pils 160
 Jernloka 92
 Jēzus pils (*Jesusborg*) 65, 66
 Jordāna 169
 Jumpravieši 150
 Jumpravmuiža 287
 Jūrmala 287
 Jūrpils 90
 Kabile 133
 Kadastra rajoni 245
 Kalifornija 50, 51*
 Kalnamuiža 95, 134, 135, 164, 169, 203, 285, 287
 Kalnamuižas pils 191, 203*
 Kaļiņingrada (*Karaļauči*) 255
 Kaļiņingradas apgabals 68
 Kaļķupīte 87
 Kanāda 262, 265, 290, 291
 Kandava 104
 Kaulači (*Kaulica*) 135, 174
 Kaulaču muiža 255
 Kauņa 279
 Kazaņa 231
 Klaipēda 161
 Klīvlenda 226
 Kolchozi Saldus rajonā 247, 249
 Kolkasrags 93
 Komturijas Latvijā 111
 Konstantinopole 92
 Kopenhāgena 260, 262
 Krievija 38, 72, 74, 92, 94, 95, 142, 145, 146, 149, 150, 155–157, 160, 161, 163, 167, 170, 171, 175, 177, 201, 202, 219, 225, 241–243, 258, 262, 270, 276, 278, 283, 285
 Krievijas padomju republika 68
 Krievu kalns 133
 Kuldīga 37, 65–67, 94, 117, 120, 133, 134, 138, 139, 168, 170, 173–176, 186, 190, 196, 208, 209, 245, 259, 271, 282, 288
 Kuldīgas apriņķis 72, 77, 80, 120, 127, 130, 149, 150, 168, 190, 200, 278
 Kuldīgas muiža 154
 Kuldīgas pils 155
 Kuldīgas rajons 130
 Kuldīgas virspilskunga tiesa 72
 Kūmas 267
 Kumbri 170, 222
 Kūrmale 279
 Kursa 64, 72, 90, 98–100, 102–106, 110, 111, 121
 Kursas kiligundas 101
 Kursas provinces 13.gs.103–110
 Kursiši 120, 203, 215, 229, 231, 242, 252, 256, 257, 278–280, 283, 284
 Kursiņu baznīca 283
 Kursiņu krogs 283
 Kursiņu mācītājmuiža 283
 Kursiņu muižas 156, 283
 Kursiņu pagasts 277
 Kuršu ķoniņu ciems 35, 138, 139
 Kuršu Saldus pils 87, 155
 Kuršu ugunskaņi 87, 88, 155
 Kurzeme 64, 65, 67, 68, 72, 76, 94, 104, 116, 119, 121, 132, 139, 142, 146, 147, 149, 150, 152, 154–156, 158, 162, 163, 170, 172, 176, 224, 225, 242, 252, 253, 255, 258, 270, 278, 279, 281, 283, 285
 Kurzemes guberņa 80
 Kurzemes hercogiste 64, 67, 94, 118, 121, 155
 Kurzemes līcis (*Tobagō*) 119
 Kurzemes miesti 1858.g. 146
 Kurzemes pilsētas 1858.g. 146
 Kurzemes Šveice 35
 Kvebeka 262, 291
 Ķegums 193, 195, 260
 Ķerkliņi 135
 Ķijeja 290
 Ķīna 92
 Ķīpsala 287
 Ķoniņu svētais mežs 138–140
 Latgale 68, 138, 145, 149
 Lavieši (*blakumuiža*) 278
 Leipcīga 288
 Lejasciems 177
 Lemenes krogs (*Zvārdē*) 278
 Lemgo (*Vācijā*) 289
 Lemzeres muiža 197
 Lībeka 50
 Lielauce 280
 Lielblūdiene 255
 Lielbritānija 56, 258, 270
 Lielciecere 105, 259
 Lielezere 118
 Lielvidzeme 121
 Liepāja 40, 67, 72, 75, 94, 95, 130, 134, 157, 161, 164, 170, 173, 185, 186, 188, 189, 194, 199, 209, 226, 245, 252, 254, 256, 262, 283, 288
 Liepājas apriņķis 120, 130
 Liepājas rajons 130
 Lietuva 90, 95, 117, 119, 155, 156, 162, 169, 198, 199, 266, 279, 283
 Līkais mežs 178, 203
 Limbaži 203
 Livonija 97–101, 115, 116, 155
 Londona 92, 187, 269
 Ludza 229
 Lutriņi 118, 134, 165, 189, 229
 Madona 198
 Magdeburga 99
 Maskava 160, 162, 199, 203, 263, 270, 286, 290
 Mātes zeme 97
 Matkule 67
 Mazciecere 105, 189, 190, 193, 195, 199, 259, 262
 Mazsalaca 177
 Mažeiki 95, 130, 199, 283, 284
 Melburna 34, 50, 52–54, 56, 134, 218, 292
 Melnā jūra 89
 Mērane (*Vācijā*) 288
 Mērvalla 93
 Mežaparks 134, 214
 Mežciems 283
 Miķeļbāka 287
 Minchene 65
 Mineapolisa 197
 Minesōta 231
 Minija (*upe*) 110
 Minska 290
 Mitveide (*Saksijā*) 286
 Montmorensija 48*
 Montreala 290, 291
 Moricsala 116
 Muižciems 133, 165
 Narva 155
 Nevaru leja 79, 105
 Nīgrande 67, 120, 134, 217, 256
 Nīkrāce 94
 Nodegu muiža 101
 Norkalni 155
 Norvēģija 92, 154, 243
 Novadnieki 198, 256
 Novorosijska 262
 Ņuglazgova 290
 Ņujorka 51*, 226, 231, 291
 Ņupfalca 231
 Ogre (*upe*) 287
 Oldenburga 226

- Olīva 155, 156
 Omska 227
 Ontario 291
 Ordeņa pils Latvijā 111
 Orla 286
 Otava 263, 280
 Padomju savienība 68, 163, 195, 199, 212, 217, 241, 243, 244, 252, 258, 261, 265, 271, 275, 277, 279–282, 290
 Palanga 94, 161, 255
 Palestīna 97, (99)
 Pampāji 120, 252, 255–258
 Parīze 161
 Pastende 149
 Pēterpils 66, 95, 161, 175, 191, 227, 229, 231, 240, 278, 286
 Piebaltijas rajons 68
 Pilsblīdiene 255, 256
 Pilskalne 94
 Piltene 123
 Piltenes apgabals 119, 121
 Piltenes bīskapija 132
 Pineberga 33, 50, 197
 Pitsberga 246
 Pjemonta 100
 Pliskava 203, 278
 Podrags 262, 263, 265, 287
 Polija 117, 119, 120, 133, 146, 155, 156, 163, 278
 Pomerānija 133
 Priekule 252
 Prūsija 66, 75, 89, 101, 110, 148, 151, 156, 163, 164
 Raņķu pagasts 271
 Remte 40, 134, 170, 252, 255, 256
 Remtes pils 216
 Rēzekne 68
 Rietumeiropa 145, 157
 Rietumlatvija 245
 Rīgenas sala 46, 50
 Rīteļi (blakumuiža) 278
 Rīteļu kapi 277, 280
 Roma 97–100, 116, 132
 Rucava 288
 Rūjiena 177
 Rumba (ūdenskritums) 94
 Saksija 156
 Salaca 68
 Salden 65–67, 104, 105, 107, 108, 110
 Saldus apvidus muižas 1704.g. 121–123
 Saldus apvidus muižas 19.gs. sākumā 124, 125
 Saldus apvidus muižas 1839.g. 126, 127
 Saldus apvidus muižas 1888.g. 80, 81, 127–130
 Saldus baznīca 132, 133, 135*, 136, 137*, 164, 173, 174*, 176, 181, 185, 225, 240
 Saldus baznīckrogs 165
 Saldus draudze (administrātīvi) 64, 66, 79, 81, 105, 123, 149, 150, 154
 Saldus draudze (baznīcas locekļu kopums) 132
 Saldus draudzes muižas, ūdeņi (1841.g.) 83
 Saldus ezers 87, 155, 186
 Saldus „jaunais miests” 167, 185
 Saldus kapi 185, 255*
 Saldus krogs 160, 161
 Saldus kuŗšu pils 186
 Saldus mācītājmuiža 71, 87, 132, 155
 Saldus miests 64, 66, 68, 69, 72, 120, 157, 164, 165, 167, 169, 177
 Saldus muiža 64, 66–68, 75, 80, 94, 120, 151, 152, 155, 157, 164, 165, 167
 Saldus novada kiligundas 82
 Saldus novads 69, 104, 106, 130, 162, 163, 221
 Saldus ordeņa pils 64, 65, 68, 87, 88, 106, 114, 117, 120, 132, 141, 151, 152*, 153–158, 185
 Saldus pagasts 234
 Saldus pilsēta 64, 66–68, 72, 74–76, 87, 130, 155, 157, 160, 164, 170, 175, 177, 186, 248, 259
 Saldus pilskunga tiesa (admin.) 64, 67, 105, 120, 206–208, 210, 216, 219, 221, 240
 Saldus pilsnovads 154
 Saldus rajona pagasti 130
 Saldus rajons 67, 68, 81, 106, 119, 120, 130, 131, 217
 Sāmsala 101, 132, 149
 Sanfrancisko 51
 Sansuvera 290
 Saratova 224
 Sarkandaugava 287
 Satekle 143
 Sāti 120, 133, 154
 Sātiņi 76, 174, 188, 189, 206, 225, 226, 261, 265
 Sātiņu pagasts 257
 Sece 133
 Selonija 83
 Sesava 120, 154
 Sesile 74, 76, 79, 82, 105, 135, 164
 Sibīrija 134, 200, 241, 246, 248, 275
 Skitija 89
 Skotija 92, 154
 Skrunda 36, 64–66, 69, 82–84, 94, 103–109, 118, 120, 134, 154, 158, 161, 185, 208, 270–276
 Skrundas miests 270
 Skrundas muiža 270
 Skrundas pils 155, 156*
 Sladkova 66, 285
 Sladograda 66, 285
 Sladoka 66, 285
 Slakteri 283
 Sloka 162, 198
 Smārde 231
 Smiltene 194
 Somija 56, 100, 156, 199, 203, 233, 266
 Sovchozi Saldus rajonā 247
 Spānija 92
 Sprīņģi 75
 Stokholma 35, 36, 42, 50, 56, 78, 119
 Stopiņi 40
 Striķi 135, 176, 199–201, 205
 Striķu muiža 173, 197, 198
 Strutele 67, 133
 Stučka 245
 Stūrmuiža 133, 256
 Suntaži 134
 Svētā Andreja sala 154
 Svētupe 110
 Šauļi 101
 Šķēde 205
 Tadaikī 161
 Tallina 101, 262, 286
 Talsi 133, 173, 210, 234, 245, 282
 Talsu apriņķis 149
 Talsu rajons 130
 Tartu 94, 134
 Tebra (upe) 101
 Tērvete 143
 Tērvete (Kanādā) 290
 Tidē (Tidö) 36, 42
 Tīreļi (blakumuiža) 278
 Tobago 119, 154
 Toronto 203, 291
 Transvale 176
 Tukuma apriņķis 120, 149
 Tukums 132, 133, 229, 287, 288
 Ugāle 133
 Ukraina 178, 225

Ukrainas padomju republika 68
 Upesmuižas dzirnavas 76, 133,
 167, 170, 190–192 194, 196, 198,
 259
 Upsala 50
 Usmas ezers 35, 116
 Vabina 148
 Vācija 33, 46, 50, 65, 76, 98,
 101, 145, 179, 197, 200, 225, 226,
 241, 243, 252, 261, 262, 278, 279,
 286, 288–291
 Vadakste (upe) 82
 Vaiņode 253, 288
 Valguma ezers 101
 Valka 134, 203
 Valmiera 68, 177, 186
 Vāne 165, 167
 Vanenija 101
 Vārme 138, 139, 174, 176, 231
 Varšava 75, 201, 220, 278
 Vastselīnas pils 155
 Vašingtona 51*
 Vecauce 95

Vecciecere 105, 135
 Vecsatiķi 135, 150
 Veczvarde 277, 278, 282
 Veczvardes baznīca 278
 Venecija 231
 Venta (upe) 84, 94, 105, 110,
 190, 191, 270, 271, 287
 Ventpils 72, 93, 117, 120,
 245, 251, 252, 282, 287
 Ventpils rajons 130
 Veseksa 89, 92
 Vesterosa 42
 Vidusjūra 92
 Viduslatvija 245
 Vidzeme 36, 68, 72, 94, 121,
 147, 149, 155, 158, 172
 Vika 101
 Viļņa 75, 278
 Vine 160, 161
 Vipuri 203
 Virburga 289
 Virga 158
 Visla (upe) 89

Višņijvoločoka 38
 Vitlande 89
 Volfenbītele-Lineburga 116
 Volga 278
 Volinija 178
 Voroneža 76
 Zaļāmuiža 174
 Zemgale 65, 66, 72, 82–84, 93,
 100, 103–109, 116, 119, 121, 123,
 146, 150, 154, 245
 Ziemeļholšteina 279
 Zutēni 189
 Zvarde 64, 75, 120, 154, 162,
 190, 199–201, 205, 219, 230, 250,
 252, 277–280, 282, 283
 Zvārdes baznīca 278
 Zvārdes ezers 282
 Zvārdes pagasts 197, 257, 277
 Zviedrija 35, 36, 42, 46, 92,
 102, 121, 139, 155, 156, 158, 263,
 269, 287
 Ženēva 290

SATURS

- 5 [Veltījumi]
 33 Veltījumi Edgaram Dunsdorfam
1. POSMS
- 35 Priekšvārdi
 37 Autobiografiskas piezīmes
 37 Autora ģeneāloģiskās druskas
 38 Dzīves gaitas
 55 Valodas
 57 Edgara Dunsdorfa publikācijas
 57 Grāmatas
 58 Rediģētās grāmatas
 58 Rediģētie periodiskie izdevumi
 59 Tulkotās grāmatas
 59 Raksti *Archivā*
 60 Raksti citos krājumos un periodikā
2. POSMS
- 64 Ievads
3. POSMS
- 65 Saldus nosaukums
 65 Saldus vārds literātūrā
 67 Valodnieki par Saldus nosaukumu
 68 Terminoloģijas juceklis
4. POSMS
- 70 Nozīmīgas grāmatas ar materiāliem par Saldu
 70 Ancītis
 71 Bernštēgers

- 72 Bīnenštams
- 73 Dravnieks
- 78 Kiparskis
- 80 Ludmers
- 81 Mežs
- 82 Rusmanis un Viks
- 82 Stinkuls

5. POSMS

- 83 Vēsturiskās kartes par Saldu
 - 83 I. Bīnenštama karte
 - 83 II,III. Švābes un Lākmana karte

6. POSMS

- 87 Saldus senvēsture

7. POSMS

- 89 Vēstures ausmā

8. POSMS

- 94 Saldus novada atšķirtība

9. POSMS

- 97 Projekts dibināt pāvesta valsti Kursā
 - 102 Kurši Indriķa chronikā
 - 102 Bīskaps Alberts

10. POSMS

- 103 Kursas sadalīšana. Pirmās ziņas par Saldu
 - 103. CCXLIX un CCLIII dokuments (Kursas dalīšanas grāmata)
 - 104 Zeme starp Skrundu un Zemgali
 - 107 Kursas dalīšanas dokumenti (CCXLIX, CCLIII)
 - 109 Tulkojums
 - 110 Otrā Kursas dalīšana 1328.gadā

11. POSMS

- 111 Kurzeme ordeņa valdījumā
 - 112 Livonijas ordeņa mestri
 - I. Zobenbrāļu ordenī
 - II. Vācu ordenī
 - 114 Paskaidrojumi
 - 115 Lauksargi

12. POSMS

- 116 Kurzemes hercogīste
 - 116 Kurzemes hercogi

13. POSMS

- 120 Saldus pilskunga tiesa

14. POSMS

- 121 Muižas vēlākajā Saldus draudzē
 - 122 Hercoga un viņa atraitnes muižas
 - 122 Dižciltīgo muižas
 - 123 Namnieku lēņi

15. POSMS

- 124 Saldus draudze
 - 124 Saldus draudze kā administratīvais iedalījums
 - 125 Broces zīmētais Saldus apkārtnes plāns
 - 128 Kroņa muižas un mācītājmuižas Saldus draudzē
 - 129 Privātās muižas Saldus draudzē (Ludmera dati)
 - 130 Saldus rajons
 - 132 Saldus draudze kā baznīcas locekļu kopums
 - 132 Saldus draudzes mācītāji
 - 137 Saldus baznīcas altārglezna

16. POSMS

- 138 Kuršu ķoniņi
 - 138 Kuršu ķoniņu ciemi
 - 139 Ķoniņu svētais mežs
 - 141 Kuršu ķoniņu vēstures pretmeti

17. POSMS

- 142 Sociālais fons
 - 142 Kārtu izveidošanās
 - 143 Dižciltīgie
 - 143 Pilsoņi
 - 143 Zemnieki

18. POSMS

- 145 Dzimtūšana
 - 145 Dzimtūšanas izcelšanās
 - 147 Dzimtūšanas historiografija
 - 149 Dzimtūšanas atcelšana
 - 150 Māju pirkšana Kurzemē

19. POSMS

- 151 Saldus ordeņa pils
 - 154 Saldus pils hercogīstes laikā
 - 155 Saldus pils nopostīšana

20. POSMS

- 157 Kronētie valdnieki Saldū
 - 157 Pēteris I Saldū
 - 158 Zviedrijas karaļa Kārļa XII viena diena Saldus pili
 - 158 Lidijas Švābes vēstule autoram
 - 159 Kārļa XII rīkojumu transkripts
 - 159 Tulkojums
 - 160 Luijs XVIII vienu nakti Saldus krogā
 - 161 Krievijas ķeizars Aleksandrs II vienu stundu Saldū
- 161 Latvijas ministru prezidents Kārlis Ulmanis Saldū

21. POSMS

- 162 Pasaciņa par Napoleona kaŗaspēku Saldū
 - 162 Vēsturniece stāsta pasaciņu
 - 162 Pasaciņa par Saldus novadu Napoleona kaŗa laikā

22. POSMS

- 164 Saldus pilsēta
- 164 Saldus chronikas
 - 164 Saldus izveidošanās
 - 165 Saldus tālākā attīstība
 - 177 Saldus iedzīvotāji
 - 177 Latvieši
 - 177 Židi
 - 178 Vācieši
 - 179 Čigāni
 - 180 Krievi
 - 180 Saldus topogrāfiskie plāni
 - 183 Saldus ielas
 - 185 Saldus grāmatspiestuve
 - 186 Saldus ģerbonis

23. POSMS

- 188 Saldus kooperatīvs *Neatkarība*
- 188 Kooperatīva dibināšana
 - 189 Turpmākā attīstība
 - 192 Atplūdi
 - 195 *Neatkarības* bojā ejas cēloņi
 - 196 Dažas personiskas piezīmes pie Dravnieka atmiņu stāsta
 - 197 Intervija ar Frici Dravnieku

24. POSMS

- 202 Saldus intelektuālās dzīves trīs pīlāri
- 202 Saldus skolas
 - 206 Saldus bibliotēka
 - 208 Saldus prese

25. POSMS

- 211 Saldus skauti
- 211 Skauti Latvijā
 - 214 Skauti Saldū
 - 214 Teodors Kalks
 - 215 Saldus skauti panākumu tekās
 - 217 Saldus skauti mūsdienās
 - 218 Skautu literatūra
 - 219 Skautu tērps (formastērps)
 - 219 Saldus sportisti

26. POSMS

- 221 Saldus belafōni
- 221 Valdemārs Ancītis
 - 222 Teodors Anševics
 - 222 Ģirts Austrums
 - 222 Oto Bernštēgers
 - 222 Rūdolfs Blaumanis
 - 226 Jūlijs Borgs
 - 226 Māris Čaklais
 - 227 Jūlijs Dievkociņš
 - 227 Kārlis Dišlers
 - 228 Alberts Dravnieks
 - 229 Kārlis Eglītis
 - 229 Kārlis Freidenfelds
 - 229 Aleksandrs Freimanis

- 229 Ādolfs Ģersons
- 229 Fricis Jansons
- 229 Adams Kalks
- 230 Arturs Kāposts
- 230 Kārlis Krūza
- 231 Gundaris Pone
- 231 Oskars Šepskis
- 231 Kārlis Štrauchs
- 231 Kārlis Taube
- 231 Kārlis Zāle-Zālītis

27. POSMS

- 232 Rozentāli
 - 232 Janis Rozentāls
 - 234 Jaņa Rozentāla raduraksti
 - 234 Mīkla par Jaņa Rozentāla māsu
 - 237 Maris Miķelis Rozentāls
 - 238 Miķelis Gopers
 - 240 Sarežģījumi ar Jaņa Rozentāla gleznotiem darbiem

28. POSMS

- 241 Revolūcijas un okupācija
 - 241 1905.gada revolūcija
 - 242 Manas atmiņas par revolūciju
 - 242 1905.gada revolūcija Latvijas vācieša skatījumā
 - 243 1917.gada revolūcija
 - 243 Okupācija
 - 245 Kolchozi un sovchozi
 - 247 Rakstnieks par kolchoziem
 - 248 Kolchozs no tūrista viedokļa
 - 249 Kolchozs no agronoma viedokļa (pēc likvidācijas)
 - 251 Saldus bērni sveic *Čikāgas piecišus*

29. POSMS

- 252 Cīņas pie Saldus Otrā pasaules karā
 - 252 Kara darbības tēlojumi
 - 254 Cīņas un postījumi pēc padomju avotiem
 - 254 Genosīds
 - 255 Saldus koncentrācijas nometnes
 - 255 Kara postījumi
 - 258 Kolonizācijas divkāršais nolūks

30. POSMS

- 259 Rūpniecība Saldū, Brocēni
 - 262 Brocēnu cementfabrika
 - 265 Brocēnu šifeņa fabrika
 - 267 Brocēnu cementfabrikas privatizācijas projekts
 - 268 Akciju sabiedrība *Brocēni*
 - 269 Četri simti miljonu blēdīšanas mēģinājums
 - 269 Cik līdzīgas šīs gleznas!

31. POSMS

- 270 Pasaules mēroga krievu militārā baze Skrundā
 - 270 Skrunda senatnē
 - 270 Skrundas radiolokators
 - 272 Pētījums par radiolokatora ietekmi uz koksnes pieaugumu

32. POSMS
- 277 „Spoku pilsēta” Zvārdē
 277 Latvijas Kitedža
 277 Zvārde senatnē
 278 Agrārā reforma. Baznīcas
 278 Revolūcija
 279 Baigais gads
 279 Aviācijas poligons

33. POSMS
- 283 Kursīši

34. POSMS
- 285 Trīs saldenieku paaudzes
 285 Saldus
 285 Saldenieki
-

- 292 Edgara Dunsdorfa 90 gadi

- 293 Pareģojums „Drīz būs”

- 296 Summary in English

- 307 Rādītāji
 307 Avoti un literatūra
 309 Personas un vietas
 309 Personas
 320 Vietas

- 323 Saturs

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304022252

6.00

~~97-5
L116~~